

บทที่ ๑

บทนำหนังใหญ่

๑.๑ หลักการและเหตุผล ประวัติความเป็นมา นิยามของมรดกภูมิปัญญา

หลักการเหตุผล

หนังใหญ่คือศิลปะการแสดงไทย ที่มีความยิ่งใหญ่อัศจรรย์สืบเนื่องมาแต่ครั้งบรรพกาล มีหลักฐานว่าเป็นมหรสพหลวงตั้งเครื่องราชูปโภค ภายใต้ราชูปถัมภ์ของพระมหากษัตริย์ ปรากฏในหลักฐานตั้งแต่ครั้งต้นกรุงศรีอยุธยาจนถึงรัตนโกสินทร์ ครั้นอยู่ในราชสำนักก็เป็นการละเล่นเพื่อยอยศพระเจ้าแผ่นดิน ที่เป็นสมมุติเทพคุณารายณ์อวตาร ตามความเชื่อในลัทธิพราหมณ์ เป็นสื่อทรงพลังที่ครองใจให้มีความสุข ระหว่างราชสำนักกับประชาราษฎร์ ให้ได้ บันเทิงเรไรใจ พร้อมแทรกหลักตำรา พิชัยสงคราม จัดทัพจับแม่ไม้กระปี่กระบอกเพื่อเตรียมพร้อมสรรพยุทธ เมื่อหนังใหญ่ถ่ายเทมาสู่ทวยราษฎร์ บ้านและวัด พระครูสมภารท่านเสริมสื่อ อุปรากรสอนหลักพุทธธรรม คบขนานไปกับความบันเทิง

หนังใหญ่ จำแนกอยู่ในการละเล่นหุ่นแสงเงา ที่อาศัย แสงผู้ฉายเชิดเดินเอนไหว มีแสงส่องสว่างจากไฟกะลามะพร้าว คบใต้ หรือตะเกียงลาน เกิดเงาต้องกระทบจอผ้าขาวขอบขลิบแดง ผืนหนังส่วนใหญ่ทำจากหนังวัว สูงใหญ่ราว ๑-๒ วา ฉลุปรุสลักลวดลายตัวละครรามเกียรติ์ พระนางยักษ์ลิง สิงสาราลับปลาป่าเมืองเป็นปฐุม แต่มีหลากหลายสีเบญจรงค์ แซมปิดทองเรียกว่า หนังกลางวันเล่นงานมงคล หากแต่มีเพียงสีขาวดำเขม่าหม้อข้าวเรียกว่าหนังกลางคืนเล่นงานอวมงคล มีทั้งหนัง ฝ้า หนังคนजर หนังโก่ง หนังแฝง หนังเมือง หนังจับ หนังรถ หนังเดี่ยว ฯลฯ คนพากย์เจรจาตะโกนก้องสองฟากจอ ปี่พาทย์ ระนาด ซ้อง ตะโพน กลองทัด กลองตั้ง ฉิ่ง โกร่ง ปี่กลาง เคล้าคลอประชันหน้า ประเลงโหมโรงตอนคำ นายหนังเบิกหน้าพระ ตระหนั้เจ้า อิศวร นารายณ์ ฤาษี แล้วเบิกโรงเฉกเช่น จับลิงหัวคำ ลิงขาวลิงดำ จึงเข้าเรื่อง *ศึกกฤกกรรม อินทรชิต ศีกวีรุณ* จำบัง *ศีกวีรุณมุข ศีกทศกรรมฐ์* ฯลฯ ตอนนางลอย พระรามลงสรง ฯลฯ จะศึกใดตอนใดแล้วแต่เหล่าคณะชาวหนังและโอกาสเอื้ออำนวย

ชนบแต่กาลก่อน เริ่ม เล่นมหรสพหลวงหรือราษฎรคราใด หนังใหญ่จะเล่นเป็นลำดับแรกแล้วถึงต่อด้วยโขน ละคร อีกทั้งแฝงปรัชญาความเชื่อศรัทธา เรื่องสมมุติเทพของพระมหากษัตริย์ ดั่งการอวตารของพระนารายณ์เพื่อมาปราบทุกข์บำรุงสุขทวยราษฎร์ตามลัทธิพราหมณ์ภายใต้ราชูปถัมภ์พระเจ้าแผ่นดิน ครั้นหนัง

ใหญ่อยู่ใต้การดูแลของบ้านวัด ก็เป็นมหรสพธรรม และอุปการศอนธรรม เครื่องมือสื่อชั้นเลิศในการเผยแผ่หลักธรรมะ ทำดีละชั่ว ศิลหำมราวาสไปถึงมรรคาปรมัตถ์

จากหนังสือสั้นช่วยในวิถีพุทธเกษตรของทวยราษฎร์ ถวายให้วัดจัดสร้างสลักเป็นตัวหนังสือหวงบุญ หนังสือเหล่านี้้อศรรรยัได้รับเกียรติจ้่าแลง สำแดงให้เจ้าฟ้าเจ้าแผ่นดินทอดพระเนตร รวมทั้งชาวประชาทุกยอมหม้้าได้ร้่นรมย์ หนังสือแต่ละตัวหากรักษาดีอยู่ได้หลายชั่วอายุคน จึงเป็นศิลป์ที่ผู้สร้างตั้งใจส่งทอดต่อให้บรรพชน

หนังสือจึงไม่ใช่มหรสพที่ให้แก่ความบันเทิงรื่นเริงแค่เพียงภายนอกเท่านั้น แต่บรรพชนได้รังสรรค์มรดกภูมิปัญญาซ่อนข้างในไว้อย่างอศรรรยั

ปัจจุบันประเทศไทย มีหนังสือ ๓ คณะ ที่ได้รับการอุปภัมภ์ฟื้นฟูจากชุมชนและนักวิชาการคือ วัดขนอน จังหวัดราชบุรี วัดบ้านดอน จังหวัดระยองและวัดสว่างอารมณ์ จังหวัดสิงห์บุรี ที่ยังคงเปิดการแสดงในวาระพิเศษบ้างบางครั้ง และสาธิตให้นักท่องเที่ยวชื่นชมอย่างย่นย่อในวันหยุดเสาร์ หรืออาทิตย์ รวมถึงเปิดเป็นพิพิธภัณฑ์หนังสือให้เยี่ยมชม ถึงแม้จะมีการศึกษาค้นคว้าวิจัยหนังสือ ทั้ง ๓ ชุมชนในประเด็นสาระต่างๆอย่างต่อเนื่อง ซึ่งล้วนเป็นประโยชน์มหาศาล หากแต่ยังไม่มีการรวบรวมอย่างเป็นระบบครบถ้วน เพื่อประโยชน์ในการศึกษาองค์รวม

จากการค้นคว้าเบื้องต้นของผู้วิจัยฯ พบว่าแหล่งข้อมูลความรู้เรื่องหนังสือ เบื้องต้น ไม่ได้มีเพียงแค่ ๓ ชุมชนข้างต้นเท่านั้น แต่ยังมีทั้งผู้คนและชุมชนจำนวนกว่า ๓๔ แห่งใน ๙ จังหวัด อาทิ ชุมชนหนังสือวัดพลับพลาชัย เพชรบุรี, หนังสือวัดบางน้อย หนังสือ(ครูดี)วัดราษฎร์บูรณะ สมุทรสงคราม, หนังสือวัดโบสถ์ โกงธนู, หนังสือวัดตะเคียน ลพบุรี, หนังสือวัดบ้านอิฐ อ่างทอง, หนังสือวัดพระญาติการาม-หนังสือวัดตะกู-หนังสือครูวน ออยุธยา เป็นต้น ซึ่งล้วนมีความเกี่ยวข้องกับเรื่องราวของหนังสือ มากบ้างน้อยบ้าง ตามที่พอจะเหลือร่องรอยปรากฏอยู่ ทั้งนี้จะต้องเร่งด่วนในการไปสำรวจข้อมูลภาคสนาม เพื่อให้ได้ข้อมูลมากที่สุด

ทั้งนี้ “หนังใหญ่” เป็นศิลปะการแสดงสำคัญลำดับต้น ในรายการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ที่อยู่ภายใต้ขอบเขตครบถ้วนทุกระดับความสำคัญ กล่าวคือ หนังใหญ่เป็นมหรสพหรือศิลปะการแสดง มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของไทย ที่ส่อเสี่ยงต่อการสูญหาย กำลังเผชิญกับภัยคุกคาม ถูกฉกฉวยนำไปใช้ประโยชน์อย่างไม่เหมาะสม ดังปรากฏตามข่าวสารที่สื่อมวลชนนำเสนอ รวมถึงกำลังขาดแคลนผู้รับสืบทอด ด้วยค่านิยมของคนรุ่นใหม่ที่แปรเปลี่ยนไปตามกระแสนิยม ทั้งที่หนังใหญ่เป็นมหรสพที่สะท้อนถึงอัตลักษณ์ของชุมชน ชาติพันธุ์ ภูมิภาค หรือรากเหง้าเอกลักษณ์ของชาติ รวมถึงเป็นเรื่องที่ยังมีการสืบทอดและยังปฏิบัติอยู่ในชุมชน ซึ่งมีศักยภาพในการสร้างสรรค์ประโยชน์ต่อการพัฒนาวิถีชีวิตที่ยั่งยืน ทั้งหมดที่กล่าวมาล้วนเป็นเหตุผลสำคัญเร่งด่วนในการวิจัยครั้งนี้

ความเป็นมาหนังใหญ่

หนังใหญ่เป็นศิลปะการแสดงที่เรียกขานตามขนาดของรูปตัวละครรามเกียรติ์ ปुरुสลักหนังวัวที่นำมาขีด มองเห็นได้ชัดว่ามีขนาดใหญ่ราว ๑-๒ เมตร ในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ กล่าวว่า “หนังใหญ่คือ การมหรสพอย่างหนึ่ง ใช้หนังสลักเป็นรูปภาพขนาดใหญ่ กว่าหนังตะลุงมาก ศึกษากับไม้ตบ ๒ อันสำหรับจับขีด ขีดได้ทั้งหลังจอ และหน้าจอ ใช้ปี่พาทย์และเกราะบรรเลงประกอบ ผู้ขีดกับผู้พากย์เป็นคนละคนกัน”

หนังใหญ่เป็นมหรสพชั้นสูง ที่รวมพิธีกรรมและศิลปะไทยหลายแขนงตามหลักช่างสิบหมู่ เข้าไว้ด้วยกัน และมีกระบวนการถ่ายทอดที่เป็นระบบครบวงจร ประกอบด้วย **หัตถศิลป์** การสร้างสรรค์วาด สลัก ปูรดกลายบนแผ่นหนัง **นาฏศิลป์** การขีดหนังแต่ละตัว พระ ยักษ์นาง ลิงฯ สหิวาธร่วมกับโขน **คีตศิลป์** การพากย์ เจริจา ที่ต้องจดจำอย่างแม่นยำและมีปฏิภาณในการด้นสดให้เหมาะสมกับสถานการณ์ **ดุริยางคศิลป์** การบรรเลงเพลงปี่พาทย์ประกอบการแสดงอย่างสอดคล้องต้องอารมณ์ และ **วรรณศิลป์** เรื่องราวแต่ละตอนของรามเกียรติ์ โบราณจารย์หนังใหญ่มุ่งเน้นให้ศิษย์หรือศิลปินแต่ละคน ได้ศึกษา แบบเน้นการปฏิบัติอย่าง เป็นกระบวนการ ครบถ้วนทุกแขนง แบบองค์รวมที่ครบวงจร ทำให้เข้าใจในศาสตร์อย่างลึกซึ้งแตกฉาน

หนังใหญ่ เป็นมหรสพหลวง ที่มีหลักฐานการแสดงหนังใหญ่ครั้งสมัยกรุงศรีอยุธยา อาทิเช่น ในสมัยของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง) และสมเด็จพระนารายณ์มหาราชโปรดให้พระมหาราชครูแต่ง

สมุทรโฆษคำฉันท์ เพื่อใช้แสดงหนังใหญ่ ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ในสมัยสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องอิเหนา เพื่อใช้แสดงเพิ่มจากเรื่องรามเกียรติ์ ส่วนสมัยสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย มีหลักฐานการสร้างตัวหนังใหญ่ชุดพระนครไหว เป็นต้น

ทั้งนี้นักวิชาการ ผู้เชี่ยวชาญด้านศิลปการแสดงหลายท่านกล่าวถึงประวัติความเป็นมาและความหมายของหนังใหญ่ไว้อย่างน่าสนใจ

มนตรี ตราโมท กล่าวว่า “...เท่าที่พบเห็นมาหนังของชาติอื่นจะมีขนาดเล็กอย่างหนังตะลุงทั้งสิ้น นอกจากชาวซึ่งมีผู้เลาไหขาพเจาฟงวา เคยเห็นหนังชาวขนาดเท าหนังใหญ่ของเรานี้ติดไวเปนเครื่อง ประดับบานของเจานายและขาราชการผู้ใหญ่ของชาวชวาบางทาน แต่ การแสดงที่มีอยู่ในปัจจุบันล้วนແລແຕเปนหนังเล็ก ๆ ขนาดเท าหนังตะลุงทั้งสิ้น จึงพอสันนิษฐานได้ วาชวาคงเคยมีหนังใหญ่ ที่แสดงมาแต่โบราณแล้ว หมดความนิยมจนสูญไป เพราะฉะนั้นนอกจากการรับแบบแผนเรื่องฉลุหนังเป นภาพเชิด ซึ่งไม่ ทราบแนวมามาจากไหนແລแກการแสดงเฉพาะหนังขนาดใหญ่นี้จะมีการเอาอย่างกันก็เห็นจะเป็นระหว่างไทยกับชวา...”

ส่วน ผะอบ โปษะกฤษณะ มีความคิดเห็นว่า “...มหรสพหนังใหญ่นี้ไทยเราจะไดมาจากไหนหรือชาติอื่นรับไปจากเรา หรือจะได มาจากอินเดียແລแຕงก็มาปรับเปนของตน ไม่ มีหลักฐานปรากฏแน่ชัด นอกจากที่ปรากฏว่าการแสดงอย่างนี้มีในชวาซึ่งคล้ายคลึงกันกับหนังใหญ่ของไทยเรามาก แม จนทุกวันนี้ก็ยังมีการเล่นหนังใหญ่อยู่ คนพากยหนังชวาเรียกว่า “ดาหลัง” การเล่น สำคัญอยู่ที่ตัวดาหลังจอของหนังชวาโตกวา หนังตะลุงเล็กนอย การแสดงหนังชวานั้นคนเชิดก็เชิดหน้าจอเช่นเดียวกับคนไทย แต่ตัวหนังสูงประมาณ ๑ เมตร ไม่ มีใหญ่กวานั้น แต่ การเชื่อมไม้ที่จับนั้นเขาสามารถทำให้ตัวหนังเคลื่อนไหวได้ แสงไฟส่องขางหลังทำให้เห็นสีสวยงามขณะเชิดออนไหวเหมือนมีชีวิต ทำให้เกิดความเพลิดเพลินไปตามลีลาของการแสดง...”

ปญญา นิ ตยสุวรรณ มหรสพของไทยที่ขึ้นชื่อว่า “หนัง” มีอยู่ ๒ ประเภท คือ หนังใหญ่ และหนังตะลุง ที่เรียกว่าหนัง ก็เพราะใช้แผนหนังวัว บางทานวาไชหนังควายก็ได้ แต่หนังวัวจะบางและโปร่งใสสวยงามกวาหนังควาย เมื่อใดแผนหนังແລแฉนำมาฉลุสลักกลายเป็นภาพตัวละครตามทองเรื่องการเล่นหนังไทยในสมัยอยุธยา มิได้ ระบุว่า “หนังใหญ่” คงเรียกว่า “หนัง” ดัง เช่นวรรณคดีเรื่อง **ปุลโนเณวาทคำฉันท์** ของพระมหานาค วัดทาทราย ที่แต่งไว้ในสมัยพระเจ้าบรมโกศ ประมาณ พ .ศ. ๒๒๙๔ - ๒๓๐๑ บรรยายถึงมหรสพที่แสดงสมโภชพระพุทธบาทในเวลากลางคืนว่า

ศรีสุริยเสด็จอัษฎางค	เลี้ยวลับเมรุลง
ชรอุมชรอำมพร	
บัดหนังตั้งโห่กำธร	สนองพระทรงศร
ฉลักเฉลิมเจิมทอง	
เทียนติดปลายศรศรสอง	พากยเพยเสียงกลอง
ก็ทุมตะโพนทาทาย	
สามตระระอภิวันทนบรยาย	ชูเชิดพระนารายณ
นรินทรเริ่มอนุวัน	
บัดพาลาสองสองขยัน	ปลอยวานรพัน
ธนาที่เตาเตียวจร	
ถวายโคบุตรบมิมรณ	ปละปลอยวานร
นิवासสถานเนาตง”	

พิจารณาจากข้อความในภาพฉบับที่พระมหานาค วัดทาทราย แต่ ตามที่ยกอ้างนี้จะเห็นว่าหนังสือก็เป็นการแสดงหนังใหญ่แน่นอน และก็ได้อธิบายวิธีเล่นไว้อย่างดี มีการพากย สามตระซึ่งเป็นการเบิกหน้าพระ และการแสดงเบิกโรงชุดจับลิงหัวคู้ ตามวิธีการแสดงหนังใหญ่ที่นิยมแสดงกันมาแต่สมัยโบราณ

สน สีมাত্রัง นิยามความหมายของหนังใหญ่ไว้ว่า “หนังใหญ่ หมายถึง การแสดงประเภทหนึ่ง โดยเอาภาพที่สลักจากหนังมาขีด ประกอบดนตรีและคำพากยเจรจาให้เป็นเรื่องเป็นราว มักมีลักษณะคล้ายหนังตะลุง การแสดงนี้มักจัดเพื่อความบันเทิง ในพระราชพิธี และพิธีต่าง ๆ เสมอ เช่น ไห้ ความบันเทิงในพระราชพิธี หรือพิธีเกี่ยวกับการตาย และยังได้ รับการยกย่องให้เป็นมรดกชั้นสูง ทั้งนี้เนื่องจากหนังใหญ่ ได้รวมคุณค่าศิลปะหลายแขนงเข้าไว้ด้วยกัน ได้แก่ คุณค่าความงามอันเกิดจากลักษณะศิลปะออกแบบของช่างตลอดจนช่างสลักตัวหนัง ประกอบกับคุณค่าทางนาฏศิลป์ที่ไพเราะ อันเป็นความงามที่เกิดจากท่วงท่าทำนองลีลาของคนขีด และบทพากย บทเจรจา ตลอดจนการดำเนินเรื่องในเชิงวรรณกรรมซึ่งมีบทบาท ทำให้ หนังใหญ่มีคุณค่าทางศิลปะมากยิ่งขึ้น ประการสุดท้าย ได้แก่ คุณค่าความไพเราะของดนตรี โดยเฉพาะอย่างยิ่งการบรรเลงเพลงของวงปาทาย ที่ใช้เล่นหนังใหญ่...”

“...หนังใหญ่ สันนิษฐานไว้ว่าคงเป็นคำที่ไพเราะเรียกกันในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ เป็นต้นมา ทั้งนี้ เพราะก่อนหน้านั้นปรากฏหลักฐานว่า การเรียกการแสดงหุ่นเงาเพียงคำว่า “หนัง” คำเดียว ประกอบกับมีการเรียกการละเล่น ชนิดนี้ว่า “หนังใหญ่” ในแหล่งที่ยังมีการแสดงและสะสมตัวหนังประเภทนี้ไว้ นั่นคือ วัดxonซึ่งตามประวัติแล้ว วัดนี้เริ่มสร้างหนังใหญ่ในสมัยรัชกาลที่ ๕ นั่นเองจากหลักฐานเท่าที่ปรากฏพบว่าการสร้างตัวหนัง และการแต่งประพันธ์วรรณคดีเพื่อใช้ในการเล่นหนังใหญ่ได้ปรากฏมาและ

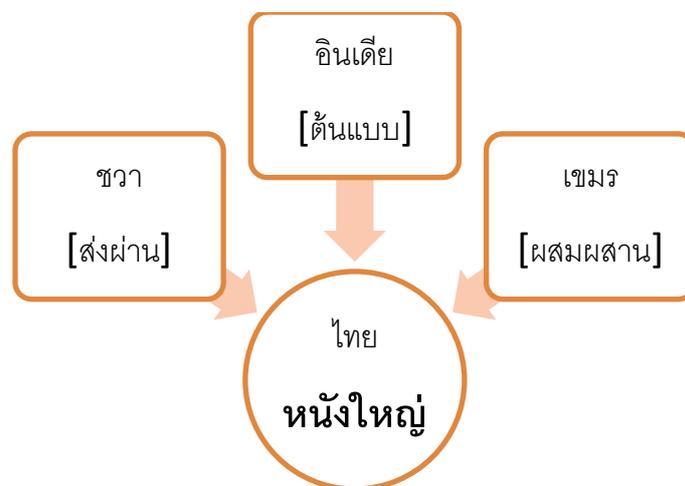
สิ้นสุดลงในรัชกาลที่ ๕ พนจากนี้แล้วไม่ปรากฏหลักฐาน เกี่ยวกับการสร้างหนังที่แนชต์ อย่างไรก็ตาม ก็จะเห็นได้ว่าตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นต้นมาจนถึงยุครัตนโกสินทร์ในรัชสมัยรัชกาลที่ ๑ จะปรากฏเพียงหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรเท่านั้น ซึ่งถือว่า เป็นเพียงขอมูลภาคเอกสารเท่านั้น ส่วนหลักฐานที่เป็นตัวหนัง ซึ่งใช้แสดงนั้นไม่ปรากฏเลยเหลืออยู่ เพื่อจะได้นำมาอ้างอิงยืนยันได้เลย ดังที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงอธิบายไว้ในคำนำ หนังสือประชุมบทพากย์ รามเกียรติ์ฉบับพิมพ์ครั้งแรกว่า “สำหรับตัวหนังใหญ่ที่พบในปัจจุบันล้วนเป็นหนังใหญ่ที่มีอายุ ๑๕๐ ปี หรือจะกล่าววาสร้างขึ้นสมัยกรุงรัตนโกสินทร์มานี้เองจากเอกสารต่างๆดังกล่าวข้างต้น อาจสรุปได้การเล่นหนังปรากฏในประเทศต่างๆ ในเอเชียโดยเฉพาะอย่างยิ่งเอเชียอาคเนย์มาแต่โบราณ อาจเป็นไปได้ว่าการเล่นหนังเกิดขึ้นในที่ต่างๆและมีความคล้ายคลึงกันโดยบังเอิญ เนื่องจากการเล่นหนังนั้นเป็นความคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์ จึงทำให้คล้ายคลึงกันได้โดยบังเอิญ เช่นเดียวกับการถือกำเนิดของเครื่องดนตรีตามแนวทฤษฎี “นานากำเนิด” (Polygenesis) และมีความเป็นไปได้ว่าหนังของวัฒนธรรมหนึ่งอาจส่งผลให้เกิดหนังในวัฒนธรรม อื่นตามแนวคิดทฤษฎี “การถ่ายโยงทางวัฒนธรรม” (Diffusion) ก็ได้ และในการรับเอาแบบอย่างภายนอกเขามานั้นผู้รับสามารถปรับปรุง ดัดแปลง แต่งเติมให้ดูงามกว่าเดิม หรือแปลกออกไปจากเดิม ตามคติความเชื่อ ธรรมเนียม และฝีมือทางศิลปะของตนก็ได้ สำหรับกรณีหนังใหญ่ของไทยนั้นไม่ปรากฏหลักฐานแนชต์ว่าใดแบบอย่างมาจากที่ใดแต่เขาใจว่าน่าจะปรับปรุงจากหนังธรรมดาที่ชาวบานเล่นกันอยู่ให้มีขนาดใหญ่โตขึ้น สวยงามขึ้น เป็นประณีตศิลป์ รวมทั้งการใช้ดนตรีและท่วงทีการเชิด ให้เหมาะสมกับการเป็นมหรสพในราชสำนักก็เป็นได้”

ประทุม ชุมเพ็งพันธุ์ กล่าวว่า “...จากหลักฐานที่ปรากฏเล่นหนังมีต้นกำเนิดอยู่ในแถบเอเชีย แต่ไม่มีหลักฐานที่แนชต์ว่าเป็นชนชาติใดในเอเชียที่เป็นต้นความคิดในการเล่นหนัง อย่างไรก็ตามก็ได้มีผู้ค้นพบหลักฐานเกี่ยวกับหนัง ซึ่งเป็น ศิลปวัตถุที่เชื่อกันว่าเป็นอุปกรณ์การเล่นหนังในภาคเหนือ และภาคใต้ ของ จีนมีอายุเก่าแก่ ประมาณคริสต์ศตวรรษที่ ๑๑ ทั้งสองภาพเป็นภาพคนในวรรณคดีจีนแต่ ไม่ทราบว่าเป็นวรรณกรรมเรื่องใด ศิลปวัตถุที่พบในภาคเหนือเป็นแผนภาพเล่าเรื่องที่มาจาก หนังลา ส่วนที่พบในภาคใต้เป็นแผนภาพเล่าเรื่องที่มาจากหนังแกะลักษณะของตัวหนังที่ทำจากหนังสัตว์ดังกล่าว จะตากแห้ง ก่อนแล้วขูดลอกขนออกหมดแผนหนังจะโปร่งแสง ตัดเป็นภาพแล้วฉลุลวดลาย ระบายสีตกแต่ง ซึ่งเขาใจกันว่าในตอนแรกจีนใช้ผาไหม หรือผาแพรวาดตัดเป็นรูปหนัง ภายหลังจึงเปลี่ยนไปใช้ หนังสัตว์แทนเพราะคุณสมบัติทนทาน และดีกว่า นอกจากนี้ตัวหนังจีนยังมีแขนขาที่ขยับเขยื้อนได้ มีก้านไม้ผูกติดกับแขนขาเพื่อใช้บังคับได้เมื่อต้องการ ลักษณะตัวหนังดังกล่าวที่พบในจีนมีลักษณะคล้ายคลึงกับตัวหนังที่พบในเอเชียแถบอื่น ๆ นอกจากนี้ยังพบหลักฐานเพิ่มเติมอีกว่า การเล่นหนังของจีนจะนิยมเล่นเรื่อง “ตำนานราชวงศ์ฮั่น” (Han Dynasty) เรื่องต่าง ๆ ในวรรณคดีจีนโบราณ เรื่องนักรบในยุทธจักร เรื่องผู้ ทรงวิชาคุณ (Professor) เรื่องพอคาวนิช ตลอดจนเรื่องเกี่ยวกับครอบครัวและภรรยาของชนชั้นสูง และผู้ มั่งคั่ง หนังจีนส่วนใหญ่แพร่หลายในหมู่นางในราชสำนัก นอกจากนี้หนังจีนยังเคยเข้ามาเล่นในเมืองไทยครั้งหนึ่ง ดังความที่ปรากฏในจดหมายเหตุครั้งพระเจ้ากรุงธนบุรี เมื่อคราวฉลองพระแก้วมรกต พุทธศักราช ๒๓๒๒

นอกจากประเทศจีนแล้วในประเทศอินเดียยังปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับการเล่นหนังอยู่เช่นกัน โดยมีผู้พบชาวอินเดียรู้จักการเล่นหนังมาตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์ ซึ่งกำหนดระยะเริ่มต้นไม่ได้ แต่มีหลักฐานปรากฏในหนังสือภาษาสันสกฤตโบราณของอินเดีย เรียกว่า “ฉยานาฎกะ” เกิดขึ้นประมาณช่วงต้น ๆ ของคริสต์ศักราชและการเล่นหนังของชาวอินเดียมีหลายรูปแบบแตกต่างกัน ซึ่งส่วนใหญ่ได้เลิกสาบสูญไปหมด แต่ แบบเก่าที่สุดแบบหนึ่งตกทอดมาจนถึงปัจจุบันมีชื่อว่า “โฮลลอมมาลาตะ” (Tholulommalata) ซึ่งมีเล่นอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงใต้ของแคว้นอันธระประเทศไกลเมืองมัทราส ตัวหนังทำจากแพะเรื่องราวที่นิยมเล่น คือ เรื่องมหาภารตะและรามเกียรติ์ มีผู้ รุหลายท่านเชื่อว่าอินเดียเป็นแบบการเล่นหนังให้กับชาวเกาะชวาโบราณ และชาวเกาะชวาก็ถ่ายทอดให้กับชาวเกาะบาหลีในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๕ เมื่อชาวเกาะชวาเปลี่ยนการนับถือศาสนาพุทธไปนับถือศาสนาอิสลามแล้ว แต่การเล่นหนังก็ยังคงความนิยมสืบมา...”

โดยรวมแล้วนักวิชาการผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์หนังใหญ่หลายท่านต่างมีความเห็นคล้ายกันว่าหนังใหญ่ของไทย อาจมีที่มาจาก ๓ แหล่ง ซึ่งอาจเป็นทั้งโดย ทางตรงหรือโดยทางผ่าน คือ อินเดีย ที่เป็นต้นแบบแม่บทนาฏศิลป์ ดนตรี วรรณกรรมที่เผยแพร่มา ยังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ส่งผ่านมาทางวัฒนธรรมชวา จากดินแดนทะเลใต้ ในสมัยศรีวิชัย และผสมผสานวัฒนธรรมเขมร ในราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐

แผนผังแนวคิดที่มาของหนังใหญ่

ประวัติความเป็นมาของหนังใหญ่ในประเทศไทย

ถึงแม้ในสมัยสุโขทัยไม่มีหลักฐานใดๆ ปรากฏจนเป็นที่ประจักษ์ว่ามีมหรสพหนังใหญ่ แต่จากเค้าโครงจากพระราชพิธี ๑๒ เดือน ที่ได้รับอิทธิพลมาจากศาสนาพราหมณ์ปรากฏพระราชพิธีจองเปรียงลด ชุดลอยโคมลงน้ำ ในกฎมณเฑียรบาล สมัยพระเจ้าอู่ทอง (พ.ศ.๑๘๘๓ - ๑๙๑๒)

หากย้อนกลับไปสมัยอาณาจักรสุโขทัยในเวลาใกล้กันนั้น พระยาลิไท (พระมหาธรรมราชาที่ ๑ พ.ศ. ๑๘๙๐ - ๑๙๑๙) นั้น มีการแต่งตั้งพราหมณ์ในราชสำนักในตำแหน่งพระศรีมโหสถพระ มหาราชครูปุโรหิต เพื่อถวายความรู้ คำปรึกษาราชการต่าง ๆ และมีการพระราชพิธีตามคำภีร์พระเวท และพระราชพิธีสิบสองเดือนและสมัยนี้มีสร้างเทวรูปสัมฤทธิ์ขึ้นหลายองค์ เช่น พระอิศวร ..พระนารายณ์ เป็นต้น

แล้วถ้าย้อนกลับไปถึงต้นทางที่ประเทศอินเดียนั้น ชาวฮินดู-พราหมณ์ มีเทศกาลงานสำคัญและประเพณีต่างๆที่มาจากเรื่องของพระรามที่ยังคงมีอยู่จนทุกวันนี้เช่น เทศกาลวิชัยทศมี (Vijayadashami) หรือ เทศศรัธา(Dussehra) เป็นงานเฉลิมฉลองใหญ่ในช่วงประมาณเดือนตุลาคม จัดขึ้นเพื่อระลึกถึงชัยชนะของพระรามที่มีต่อราพณาสูรหรือทศกัณฐ์ ในช่วงเทศกาลนี้จะมีการแสดงต่างๆคำคืนเรียกว่า รามลีลา (Rama leela) จนกระทั่งวันสุดท้ายเรื่องที่จะแสดงจะเป็นตอนที่พระรามสังหารทศกัณฐ์ซึ่งตรงกับวันวิชัยทศมีพอดี ถัดจากนั้นอีกเดือนหนึ่งเชื่อว่าเป็นวันที่พระรามเดินทางกลับถึงเมืองอโยธยา ก็มีเทศกาล ทิวาลี (Diwali) หรือเทศกาลลอยกระทิป์ คล้ายๆกับลอยกระทงในบ้านเรา ซึ่งในช่วงนี้ชาวอินเดียจะลอยดวงไฟหรือกระทิป์ในแม่น้ำ และตกแต่งบ้านด้วยดวงไฟกระทิป์ประดับพร้อมกันทั้งเมืองเพื่อเป็นการเฉลิมฉลอง และต้อนรับการกลับมาของพระราม นอกจากนี้ยังมีการให้รูปเคารพเทพเจ้าที่นับถือ และขนมมงคลแก่กันและกัน¹

จากข้อมูลข้างต้น จะเห็นถึงความเกี่ยวเนื่องเชื่อมโยงกัน ของพระราชพิธี ๑๒ เดือน ในสมัยอยุธยา และสุโขทัยที่มีเค้าโครง จากเทศกาลของชาวฮินดู-พราหมณ์ในประเทศอินเดีย ซึ่งจะสังเกตว่า เทศกาลต่างๆเกิดจากความศรัทธาในเรื่องของราม ซึ่งเป็นตัวเอกในวรรณกรรมเรื่องรามเกียรติ์ของไทย การแสดงหนังใหญ่ในช่วงแรกที่กล่าวว่าเป็นการแสดงกัังพิธีกรรม หรือการแสดงประกอบพิธีกรรม จึงน่าจะมีเค้าโครงที่มาจากพระราชพิธีเดือน ๑๒ พระราชพิธีจองเปรียงลด ชุดลอยโคมลงน้ำ ตั้งแต่ครั้งสมัยสุโขทัย อยุธยา จนมาถึงสมัยรัตนโกสินทร์

¹Jay Chanon, รามายณะ มหากาพย์ที่เข้าไปนั่งในหัวใจผู้คนจากการตรวรัชสู์สุวรรณภูมิ [ออนไลน์],16 ธันวาคม 2556. แหล่งที่มา <http://jaychanon.blogspot.com>

ประวัติหนังสือสมัยอยุธยา

พ.ศ.๑๙๐๑

สมัยพระเจ้าอู่ทอง พระราชพิธีจองเปรียงลดชุด ลอยโคมลงน้ำ
ในกฎมณเฑียรบาลอยุธยา กล่าวถึงหนังระบำ และหนังกลางคืน
สมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง : พ.ศ.๑๘๙๓ -
๑๙๑๒) พระราชพิธีจองเปรียงลด ชุด ลอย โคมลงน้ำ ในกฎมณเฑียร
บาลอยุธยา “เดือน ๑๒ การพิທີตรองเปรียง ลดชุดลอยโคมลงน้ำ ตั้ง
ระทาดอกไม้ในพระเมรุ ๔ ระทา **หนัง ๒ โรง** เสด็จลงเรือเบญจา ๕ ชั้น
พระที่นั่งชั้น ๔ ชั้น สมเด็จพระอรรคมเหสีแม่หยั่วเจ้าเมืองชั้น ๓ ลูกเธอ
ชั้น ๒ หลานเธอชั้นหนึ่ง พระสนมห่มชมพูใส่ลูกหว่าประธินทั้ง ๕ ชั้น เรือ
ปลา ลูกขุนเฝ้าหน้า เรือเบญจา เรือตะเข้แถมทั้งสองข้าง ซ้าย
ดนตรีขวามโหรี ตั้งเรือเอนแปนตั้งแพนโคมทุกลำ ถ้าเสด็จ ลงเป่าแต่
โห่ ๓ ลา **เล่นหนังระบำ** เลี้ยงลูกขุนแลฝ่ายในครั้งเลี้ยงแล้วตัดมอแก่
เอนโห่ ๓ ลา เรือเอนตั้งแพนเห่ตัดมอลอบเรือพระที่นั่งล่อง ลงไปส่งน้ำ
ครั้งถึงวัดพุทไธสวรรค^๒ จุดดอกไม้ **เล่นหนัง** เสด็จลงเรือสมรรถไชย กับ
สมเด็จพะภรรยาเจ้าทั้ง ๔ ลูกเธอหลานเธอพระสนม ลงเรือประเทียบ
ขึ้นมาข้างเกาะแก้ว”

ประมาณ พ.ศ.๒๒๐๐

สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พระราชนิพนธ์ สมุทโฆษคำฉันท์
และอนิรุทธ์คำฉันท์ (ศรีปราชญ์แต่ง) ใช้เป็นบทพากย์หนัง
หนังสือจินตตามณี พระโหราธิบดีแต่ง กล่าวถึงชื่อบทพากย์หนังอยุธยา^๓
รามเกียรติ์คำฉันท์
๑. บทตอนที่พระอินทร์ให้พระมาตุลีนำรถมาถวายพระรามในสนามรบ
๒. ตอนพระรามกับพระลักษมณ์คร่ำครวญติดตามนางสีดา
๓. ตอนพรรณนาถึงมหาบาตลูกทศกัณฐ์
๔. บทตอนพิเภกครวญถึงทศกัณฐ์เมื่อทศกัณฐ์ล้ม

ประมาณพ.ศ.๒๒๗๕-๒๒๓๐

สมัยสมเด็จพระบรมโกศ ปุณโณวาทคำฉันท์ ของพระมหานาค กล่าวถึง
เล่นหนังเรื่องรามเกียรติ์ตอนศึกไมยราพ งานสมโภชพระพุทธรบาท

^๒ สร้างเมื่อ พ.ศ. ๑๘๙๖

^๓ แต่งขึ้นระหว่างรัชกาลสมเด็จพระเพทราชา กับสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ, รามเกียรติ์คำฉันท์ คาดว่าพระโหราธิบดีน่าจะมาจากบทพากย์
เก่า ซึ่งได้สูญหายไปแล้ว เหลือเพียงที่นำมาเป็นตัวอย่างในหนังสือจินตตามณีแค่ ๓ ถึง ๔ บทเท่านั้น

ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (ครองราชย์ พ.ศ. ๒๐๙๙ - ๒๑๓๑) โปรดเกล้าฯ ให้กวีสำคัญราชสำนักแต่งวรรณกรรมขึ้น เพื่อใช้เป็นบทแสดงหนังซึ่ง มีผู้สันนิษฐานว่า น่าจะมีพระราชประสงค์ให้จัดแสดงในการพระราชพิธีเบญจาทิศ หรือ ฉลองพระชนมายุครบ ๒๕ พรรษา ดังปรากฏในวรรณกรรมสมุทรโฆษ คำฉันท์ ซึ่งมีที่มาจากสมุทรโฆษชาดก แต่งโดยพระมหาราชครู ดังนี้

พระบาทกรุงไถ้ธรณี	รามาทิบัติ
ประเสริฐเดโชไชย	
เดชะอาจผอินท้าวไท	ท่งท่งภพไตร
ตระดกด้วยเดโชพล	
พระบาทกมลนฤมล	ท้าวท้าวสากล
มาถวายบังคมเคารพ	
สบศิลป์นเรศวรพบ	ธรรมาคมสบ
ปการรู้รสรธรรม	
พระปรีชบายอนันต์	บริกษสรร-
พการสุดลงกา	
พระร่ำฤกษศพระศาสดา	ปางเป็นราชา
สมุทรโฆษอาตุร	
เสด็จเสวยสุรโลกพิบูลย์	เสร็จเสด็จมาพูล
ในมรรคทรงธรณี	
แสดงศิลป์ธนูศรศรี	ผจญคุณกษัตริย์
อันโรมในรณควรวิล	
ได้ไท่เทพีชื่อพิณ-	ทุมตี เจียรจิน-

ตโณมนงคพิมล

พระให้กล่าวภาพนิพนธ์

จำนองโดยกล

ตระการเพลงยศพระ

ให้ฉลักสแบกภาพอันชระ

เป็นบรรพบุรณะ

นเรนทรราชบรรหาร

ให้ทวยนัคนคนผู้ชาญ

กลเล่นโดยการ

ยเป็นบำเทงธรณี

ฯลฯ

นอกจากนี้ยังมีหลักฐานที่พบในปูนโณวาทคำฉันท์ แต่งโดยพระมหานาค วัดท่าทราย กล่าวถึง การแสดงหนังตลกกลางคืน เรื่องรามเกียรติ์ ในการสมโภชพระพุทธบาทที่สระบุรี **ในรัชสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ** ซึ่งเป็นพระราชประเพณีสำคัญของพระมหากษัตริย์อยุธยา ดังนี้

ครั้นสุริยเสด็จอัษฎางค์

เลี้ยวลับเมรุลง

ชรอุมุชระอ้อัมพร

บัดหนึ่งตั้งโห่กำธร

สองพระทรงศร

ฉลักเฉลิมเจิมจง

เทียนติดปลายศรศรสอง

พากย์เพี้ยเสียงกลอง

ก็ห่มตระโพนทำทาย

สามตระอภิวันท์บรรยาย

ชูเชิดพระนารายณ์

นรินทรเริ่มอนุวัน

บัดพาลาสองสองขยัน

ปล่อยวานรพัน-

ธนาที่เต้าเดี่ยวจร

ถวายเป็นกุศลถวายแด่

พระบาทสมเด็จพระ

นิเวศสถานเทวคง

เริ่มเรื่องไม่ยราพฤทธิ์

สะกดอุ้มองค์

นเรศดลบาดาล

กาล๑

หนังสือสมัณบุรี

พ.ศ. ๒๓๑๓

สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช พระราชานิพนธ์รามเกียรติ์ ๔ ตอน ใช้
แสดงหนัง ละคร และโขน

๑ ตอนพระมงกุฎ

๒ ตอนหนุมานเกี่ยวนางวานริน

๓ ตอนท้าวม้าสือราชาความ จนทศกัณฐ์เข้าเมือง

๔ ตอนทศกัณฐ์ตั้งพิธีกรวดทราย

พ.ศ. ๒๓๒๒

ฉลองสมโภชรับพระแก้วมรกตกล่าวถึงหนัง(ไทย)ที่จัดแสดงระหว่างระทา
๙ โรง, หนังจีนและหนังกลางวัน

ในสมัยกรุงธนบุรี แม้จะอยู่ในยุคฟื้นฟูบ้านเมืองหลังจากเผชิญภัยหลังการเสียกรุง แต่ปรากฏหลักฐานในวาระเฉลิมฉลองครั้งสำคัญคือ เมื่อ พ .ศ. ๒๓๒๒ คราวรับพระแก้วมรกตที่เจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกอัญเชิญมาจากกรุงเวียงจันทร์ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชโปรดเกล้าฯ ให้จัดการมหร สพสมโภชอย่างยิ่งใหญ่นับแต่โปรดให้พระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอินทรพิทักษ์ เสด็จขึ้นไปรับพระแก้วที่ท่าเจ้าสนุก จังหวัดสระบุรีและเมื่อพระแก้วมรกตมาถึงกรุงธนบุรี และประดิษฐานอยู่ ณ วัดอรุณราชวราราม โปรดเกล้าฯ ให้กระทำ “...มหันตสักการสมโภชเป็นอันมาก” ตลอดพื้นที่สองฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาต่อเนื่องเป็นเวลาหลายวัน จากเอกสารหมายรับสั่งกรุงธนบุรี (จ.ศ. ๑๑๓๘ เลขที่ ๒) กล่าวถึงงานมหรสพครานั้นว่า ในบางคืนมีหนังที่จัดแสดงระหว่างระทาดอกไม้ไฟ พร้อมกันถึง ๙ โรง โดยระบุว่าหนังไทย เพราะยังมีหนังจีน แสดงประชันอีก ๒ โรง ร่วมกับการแสดงต่างๆทุกประเภท นอกจากนี้ยังปรากฏว่ามีการแสดง **หนังกลางวัน** ในบางวันอีกด้วย ส่วนหนังไทยที่มีได้จัดแสดงในพื้นที่ระทากก็มีการแสดงทุกวัน โดยระบุไว้ว่าเป็นหนังไทยโรงใหญ่

ทั้งนี้สามารถอ่านเพิ่มเติม ประวัติความเป็นมาเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับหนังใหญ่ ช่วงสมัยต้นรัตนโกสินทร์จนถึงปัจจุบัน ได้ในบทที่ ๕

เพื่อให้มองเห็นภาพรวม เข้าใจเรื่องราวความสัมพันธ์ พัฒนาการของการแสดงหนัง ในภูมิภาคเอเชียและบางประเทศที่มีความน่าสนใจ จึงขอแนะนำเอาไว้เบื้องต้นดังนี้

หนังอินเดีย

ตามหลักฐานที่ปรากฏในหนังสือภาษาสันสกฤตโบราณของอินเดีย เรียกการแสดงเชิดหนังให้เกิดเงาว่า “ฉายานาฏกะ” เกิดตั้งแต่ตอนต้นๆของคริสต์ศักราช การเล่นหนังของชาวอินเดียมีหลายรูปแบบแตกต่างกัน และส่วนใหญ่สูญหายไปหมดแล้ว แต่แบบที่เก่าที่สุดแบบหนึ่งซึ่งยังคงเหลือตกทอดมาจนถึงปัจจุบันมีชื่อเรียกว่า “โธลูลอมมาลตะ”(THOLLUMMALATA) มีเล่นกันอยู่ในภาคตะวันตกเฉียงใต้ของแคว้นอันธระ ประเทศใกล้กับเมืองเซนไน ตัวหนังมีความสูงกว่า ๑ เมตร ทำจากหนังแพะระบายสีอย่างสวยงาม จอหนังกว้างประมาณ ๗ เมตร ใช้คนเชิด คนพากย์ ๒ – ๓ คน

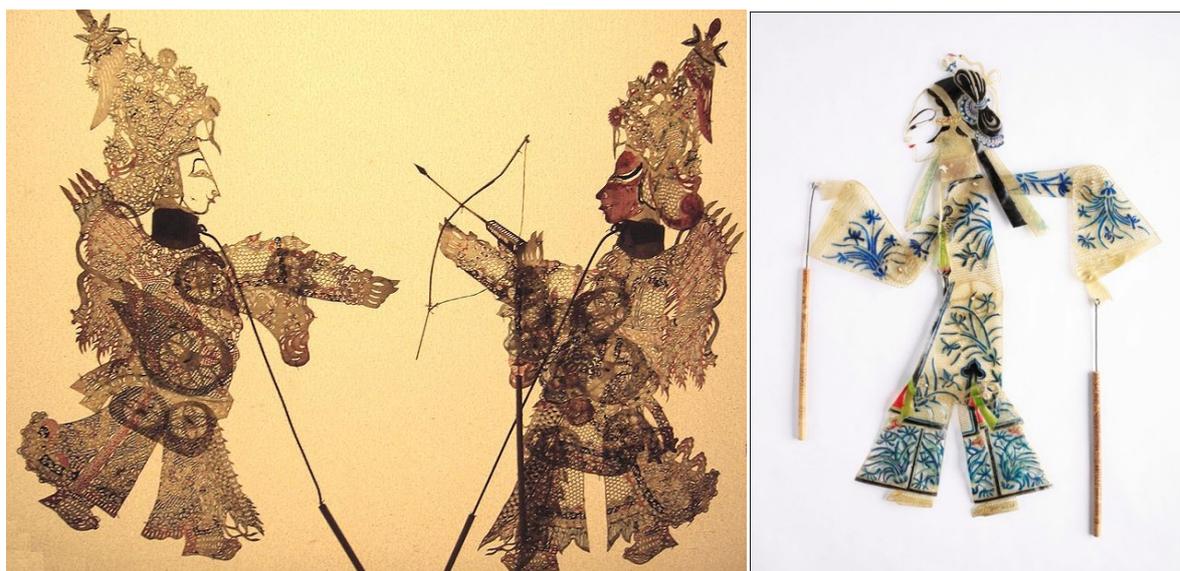

ภาพ ๑.๑ หนังของอินเดีย

ที่มาของภาพ : http://en.wikipedia.org/wiki/Shadow_play

หนังจีน

เกิดขึ้นไม่ต่ำกว่า ๑,๕๐๐ ปีมาแล้ว ในตอนแรกจีนใช้ผ้าไหมและผ้าแพรวาดตัดเป็นรูปภาพ ภายหลังจึงเปลี่ยนใช้หนังสัตว์เพราะคุณสมบัติดีกว่า ตัวหนังจีน ทำขึ้นจากหนังแพะ ส่วนใหญ่แสดงกันแต่ในราชสำนัก เรื่องที่นิยมแสดงมาจากวรรณคดีมีชื่อเสียงของจีนโบราณ เกี่ยวกับนักรบในยุทธจักร เรื่องผู้ทรงวิชาคุณ เรื่องพ่อค้าวาณิช นักเดินทาง ฯลฯ ส่วนหัวและตัวหนังทำแยกกัน เวลาเล่นจึงสามารถเปลี่ยนหัวและตัวหนังได้เมื่อต้องการ มีหนังจีนเคยเข้ามาแสดงในเมืองไทยหลายครั้ง และครั้ง ึ่งหนึ่งปรากฏในเอกสารหมายรับสั่งครั้งสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เมื่อคราวฉลองพระแก้วมรกตพุทธศักราช ๒๓๒๒

ภาพ ๑.๒-๑.๓ หนังของจีน

ที่มาของภาพ : http://en.wikipedia.org/wiki/Shadow_play

หนังขาว

เป็นหนังที่มีมานานแล้วเช่นกัน อาจจะก่อนศาสนาฮินดูจะแพร่สู่เกาะขาว หนังขาวมีหลายแบบ แต่ที่ขึ้นชื่อรู้จักกันดีคือ **ว้ายंपูรวา** ซึ่งยังคงได้รับความนิยมมากจนถึงปัจจุบัน เป็นมหรสพที่เล่นกันอยู่ในขาวและบาหลีมักแสดงเรื่อง รามายณะ มหาภารตะ และปันหิ ตัวหนังมีหลาย ขนาด ความสูงเฉลี่ยประมาณ ๑ เมตร หนังขาวทำตัวหนังมีลักษณะแบบบาง แขนเล็กยาว ตัวเรียวผอม คอยาว จมูกยาวงุ้ม ทรงผม หน้าตาแปลกตา

ภาพ ๑.๔ หนังชวา อินโดนีเซีย

ที่มาของภาพ http://en.wikipedia.org/wiki/Shadow_play

หนังมลายู

หนังมลายูคล้ายกับหนังชวามากเพราะรับแบบอย่างมาจากชวาโดยตรง แต่ที่น่าสนใจคือมีการเล่นหนังอีกชนิดหนึ่งพวกมลายูเรียก “วายังเสียม” (WAYANG SIAM) หรือ **หนังสยาม** นิยมเล่นกันในรัฐกลันตัน ตรังกานู ไทรบุรี ตลอดจนถึงนราธิวาส ยะลา ปัตตานี

นอกจากนี้ สราวุฒิ เดชกมล นักวิชาการศึกษา จา กสถาบันวัฒนธรรมศึกษากัลยาณิวัฒนา ได้ขยายความเป็นมาของ**หนังของมลายู** และ**หนังของชวา** ไว้ว่า “การแสดงแบบเล่นเงาหรือหนังในภาคใต้ของประเทศไทยเป็นที่แพร่หลาย โดยเฉพาะพื้นที่ทางใต้ที่ติดกับประเทศเพื่อนบ้านอย่าง มาเลเซีย ชื่อเรียกการเล่นเงาแบบนี้มีหลายชื่อที่ปรากฏ เช่น **วายังกูละ วายังกูลิต วายังชวา วายังยาวอ วายังเซียม วายังกูเล็ต ยาวอ วายังกูละยาวอ**

โดยคำว่า “วายัง” เป็นภาษาชวา “วา” แปลว่ารูปร่าง ความคล้ายคลึงหรือเงา “ยัง” แปลว่า เทวดา ดังนั้นคำว่า วายัง จึงมีความหมายถึง การละเล่นที่เกี่ยวกับเรื่องราวของเทพ หนัง ชวา หรือวายังปัวร์ จึงนิยมเล่นแต่เรื่องราวรามายณะและมหาภารตะ อันเป็นความเชื่อแต่ดั้งเดิมที่ได้รับมาจากอินเดีย

เนื่องจากดินแดนในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้เป็นดินแดนที่เป็นเขตอิทธิพลของวัฒนธรรมอินเดีย ซึ่งเป็นเขตวัฒนธรรมที่มีพื้นความเชื่อดั้งเดิมเดียวกับอินโดนีเซียและมาเลเซีย จึงส่งผลให้วัฒนธรรมทางด้าน ศิลปะการแสดงที่เป็นพื้นบ้านแบบดั้งเดิมจึงมีความคล้ายคลึงกัน

การปรากฏตัวของตัวหนังเริ่มมีหลักฐานในการพบเห็น เช่นรูปตัวหนังที่ปรากฏอยู่ในเหรียญเงินของ ชาวสมัยอาณาจักรมชปาหิตรุ่งเรืองระหว่างปี ๑๘๓๖-๒๐๖๓ ซึ่งร่วมสมัยกับอาณาจักรสุโขทัยถึงอยุธยา ตอนต้น ซึ่งปรากฏรูปหนังหรือตัววายัง หนังขวาเข้าสู่กรุงรัตนโกสินทร์ในปี พ .ศ.๒๓๒๙ เมื่อสมเด็จพระ บวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาทรับสั่งให้อพยพครอบครัวชาวปัตตานีเข้ามาตั้งรกรากอยู่บริเวณริมคลองมหานาค และแถบหน้าวัดชนะสงคราม ครั้นถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว กวีในราชสำนักได้ถ่ายทอด ภาพพจน์ตัวหนังขวาออกมาเป็นตัวอักษรครั้งแรก ในหนังสือขุนช้างขุนแผน ตอนทำศพนางวันทอง ความว่า

“เหล่าเจ้าพวกหนังแขกแทรกเข้ามา

พิศดูหน้าตามันปอหลอ

รูปร่างโสมมผมหยิกงอ

จมูกโด่งโก่งคอเหมือนเปรตยี่น”

ซึ่งผู้ประพันธ์กลอนบทนี้คือ ขุนสุนทรโวหาร (ภู่) จึงมีการตั้งสันนิษฐานว่า สุนทรภู่งู้นำเอา ประสบการณ์จากการได้รับชมหนังขวามาจากงานถวายพระเพลิงพระศพสมเด็จพระศรีสุลาลัย พระบรมราชชนนี พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ในปี ๒๓๗๙ มาประพันธ์เป็นกลอนเสภาขึ้น อีกทั้งในพงศาวดาร เมืองสงขลากล่าวไว้ในงานถวายเพลิงพระศพครั้งนี้ พระยาสงขลาได้นำพระยาตานี พระยายีริง พระยาสายบุรี พระยาระแงะ พระยาเยลาและพระยารามามันห์ เข้าเฝ้า จึงเป็นไปได้ว่าน่าจะมีท่านใดท่านหนึ่งได้นำเอาการแสดงหนังขวามาแสดงถวายหรือไม่ก็หา “ดาหลัง” หนังขวาที่อพยพเข้ามาอยู่ในกรุงเทพฯ มาแสดงถวาย

ในสมัยเดียวกันพระมหามนตรี(ทรัพย์) ก็ได้กล่าวถึงหนังขวาไว้ในหนังสือบทละครเรื่องระเด่นลันได ว่า

“นุ่งกางเกงเข็มทองลงกรณ์

ผ้าทิพย์อาภรณ์พินขาว

จาระเปียดเสมียรละว้ามาแต่ลาว

ดูราวกับหนังแขกเมื่อแรกมี”

ซึ่งเมื่อมีการสืบหาต้นตอของการเล่นนายดาหลังชาวปัตตานี ก็เล่าว่า ครอบครัวต๋นอพยพมาจากชวา มีอาชีพเล่นหนัง เข้ามาปัตตานีนั่นเมื่อใดก็จำไม่ได้ ซึ่งว่ากันว่าหนังชวานั้นเป็นต้นแบบของว้ายังเซียม เช่นเดียวกับหนังตะลุง ที่เป็นที่นิยมเล่นกันของคนไทยในภาคใต้ของไทยซึ่งเป็นการเอาเรื่องราวหนังชวามาเล่น เป็นเรื่องราวของไทย และต่อมามีการเล่นที่แพร่หลายไปในหลายพื้นที่ ซึ่งจะปรากฏในรูปของการเล่นหนังใหญ่ และหนังตะลุง โดยที่บางครั้งเนื้อเรื่องที่แสดงก็ไม่ได้จำกัดอยู่แต่เรื่องราวของอิเหนา จึงเป็นที่มาของคำว่า “ว้ายังเซียม” หรือหนังไทย ที่เรียกว่า ว้ายังเซียม เพราะเพราะเรื่องราวที่ปรากฏในหนังนั้นเป็นเรื่องราวไทย แต่ผู้เล่นหนังก็มีการแทรกเรื่องราวบางตอนของหนังชวาใส่ลงไปและบางครั้งก็เป็นตำนานนิทานของท้องถิ่นเข้าไป ด้วยเพื่อผสมกับต้นเรื่องเดิมด้วยและปรากฏเรื่องราวในรูปแบบนี้ไปทั่ว นอกจากว้ายังกุและจะมีรายละเอียดที่แตกต่างไปจาก ว้ายังแบบชวา แล วัยอมแตกต่างไปจากการเล่นหนังตะลุงแบบไทยอย่างมีนัยสำคัญด้วยทั้งนี้มีคำที่เกี่ยวข้องซึ่งชวนให้สับสนเพิ่มขึ้นอีก ๑ คำนั้นคือ “ว้ายังเซียม” ซึ่งเป็นการให้ความหมายในลักษณะเดียวกับ ว้ายังยาวโดยในกรณีนี้มุ่งหมายถึง ว้ายังแบบ “เซียม” หรือว้ายังแบบที่เล่นกันอยู่ในเขตประเทศสยาม ซึ่งออกเสียงตามแบบมลายูว่า “เซียม” นั้นเอง แต่ คำนี้มีมีความหมาย ๒ นัยซ้อนกันตามแต่ว่าพูดจากที่ใด ในความหมายของพื้นที่ ๓ จังหวัดชายแดนใต้ “ว้ายังเซียม” จะหมายถึงเฉพาะถึงหนังตะลุงในรูปแบบของไทยพุทธ

แต่สำหรับความหมายที่ใช้ในประเทศมาเลเซียแล้ว “ว้ายังเซียม” จะหมายถึงการเล่นหนังทั้งแบบไทยมุสลิมหรือ ที่เรียกว่า ว้ายังกุและและแบบของไทยพุทธรวมความกันไปทั้งหมด สำหรับคำที่ชวามลายูใน ๓ จังหวัดภาคใต้ไชระบุเจาะจงถึงหนังตะลุงแบบไทยพุทธโดยตรง เช่น “ว้ายังชือแตะ” หรือ “ว้ายังกุลิตชือแยะ” โดยคำว่า “ชือแยะ” นี้หมายถึงสยาม หรือไทยเช่นกัน “ว้ายังกุลิตชือแยะ” จึงแปลความได้ว่า หนังตะลุงในรูปแบบของไทยพุทธเช่นเดียวกัน

รูปหนังว้ายกู่และสามารถแบ่งรูปหนังของว้ายกู่และไตเปน ๔ ประเภท คือรูปที่ไต อิทธิพลจากหนังชวา, รูปที่เขียนขึ้นเพื่อไชแสดงเรื่องโบราณหรือรามเกียรติ์ (ศรียรามอ), รูปหนังที่มาจากหนังตะลุงไทยภาคใต้, และรูปตัวละครพื้นบาน⁴

ภาพ ๑.๕ หนังมลายู

ที่มาของภาพ : <http://www.asiaeducation.edu.au>

หนังเขมร

หนังเขมรมีมานานกว่าพันปีแล้ว และมีข้อสันนิษฐานว่าไทยรับแบบอย่างการเล่นหนัง มาจากเขมรเมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ ๒๐ หนังเขมรมี ๒ ชนิด คือ “หนังสเบ็ค” หรือ แสบกทม คือหนังใหญ่เขมร นั่นเอง อย่างที่สองเรียก “อयोग” (AYONG) คือ หนังตะลุงเขมร เป็นหนังเล็กเล่นเรื่องรามเกียรติ์ หนังใหญ่เขมรมีความสูงโดยเฉลี่ยของตัวหนังประมาณ ๑.๕ เมตรส่วนหนังตะลุงเขมรมีความสูงประมาณ ๖๐ เซนติเมตร

ภาพ ๑.๖ หนังเขมร

ที่มาของภาพ : <http://www.isleofflora.com>

⁴ สราวุฒิ เดชกมล, สถาบันวัฒนธรรมศึกษากัลยาณิวัฒนา, ว้ายงเซียม [ออนไลน์], ม.ป.ป. แหล่งที่มา www.culture.pn.psu.ac.th

รูปหนังของอียิป ตุรกี และฝรั่งเศส

جمال وجمال، من الشخصوس التي عثر عليها كاله لعلها من شخصوس لعبة الحجة

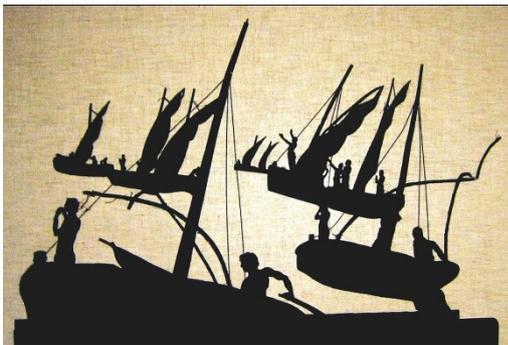
ภาพ ๑.๗-๑.๘ หนังอียิป

ที่มาของภาพ : <http://www.puppetring.com>

ภาพ ๑.๙ หนังตุรกี

ที่มาของภาพ : <http://www.puppetring.com>

ภาพ ๑.๑๐-๑.๑๑ หนังฝรั่งเศส

ที่มาของภาพ : http://en.wikipedia.org/wiki/Shadow_play

นิยามของมรดกภูมิปัญญา

โดยอนุสัญญาว่าด้วยการปกป้องคุ้มครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมได้กำหนดนิยามคำว่า “มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม” (intangible cultural heritage) ไว้ดังนี้ การปฏิบัติ การเป็นตัวแทน การแสดงออก ความรู้ ทักษะ ตลอดจนเครื่องมือ วัตถุสิ่งประดิษฐ์ และพื้นที่ทางวัฒนธรรม ที่เกี่ยวเนื่องกับสิ่งเหล่านั้น ซึ่งชุมชน กลุ่มชน และในบางกรณีปัจเจกบุคคล ยอมรับว่าเป็นส่วนหนึ่งของมรดกทางวัฒนธรรม ของตน มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมซึ่งถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่ง ไปยังคนอีกรุ่นหนึ่งนี้ เป็นสิ่งซึ่งชุมชนและกลุ่มชน สร้างขึ้นใหม่อย่างสม่ำเสมอเพื่อตอบสนองต่อสภาพแวดล้อมของตน เป็นปฏิสัมพันธ์ของพวกเขามี ต่อธรรมชาติและประวัติศาสตร์ของตน และทำให้คนเหล่านั้นเกิดความรู้สึก มีอัตลักษณ์ และความต่อเนื่อง ดังนั้น จึงก่อให้เกิดความเคารพต่อความหลากหลายทางวัฒนธรรม และการคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์

มีวัตถุประสงค์เพื่อปกป้องคุ้มครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม โดยรวบรวมและจัดเก็บข้อมูล ซึ่งชุมชนมีส่วนร่วม อันเป็นการกระตุ้นจิตสำนึก ก่อให้เกิดการสงวนรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ให้เป็น วัฒนธรรมที่มีชีวิต เพื่อจัดทำคลังข้อมูลมรดกภูมิปัญญาในขอบเขตประเทศไทย และเพื่อนำไปสู่การ เสนอขึ้นทะเบียนเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ และนำเสนอ ยูเนสโกให้เป็นมรดกภูมิปัญญาทาง วัฒนธรรมของมนุษยชาติเมื่อประเทศไทยเข้าเป็นภาคีในอนุสัญญาฉบับนี้

สามารถจำแนกสาขามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมได้ ๗ สาขา คือ

- ๑ สาขาศิลปะการแสดง
- ๒ สาขางานช่างฝีมือดั้งเดิม
- ๓ สาขาวรรณกรรมพื้นบ้าน
- ๔ สาขากีฬาภูมิปัญญาไทย
- ๕ สาขาแนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรมและงานเทศกาล
- ๖ สาขาความรู้และแนวปฏิบัติ เกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล
- ๗ สาขาภาษา

หนังสือได้รับการเสนอขึ้น บัญชีรายชื่อมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมเพื่อขึ้นทะเบียนคุ้มครอง ในปี พุทธศักราช ๒๕๕๒ ซึ่งหนังสือจัดอยู่ในสาขาศิลปะการแสดง แยกย่อยเป็นประเภทนาฏศิลป์และการละคร

ซึ่งกรมส่งเสริมวัฒนธรรมได้ให้ความหมายของศิลปะการแสดงว่า การแสดงดนตรี การรำ การเต้น และละครที่แสดงเป็นเรื่องราวทั้งที่เป็นการแสดงตามขนบแบบแผน มีการประยุกต์ เปลี่ยนแปลง หรือ การแสดงร่วมสมัย การแสดงที่เกิดขึ้นนั้นเป็นการแสดงสดต่อหน้าผู้ชมและมีจุดมุ่งหมายเพื่อความงาม ความบันเทิงหรือเป็นงานแสดงที่ก่อให้เกิดการ คิด วิพากษ์ นำสู่การพัฒนาและเปลี่ยนแปลงสังคม

๑.๒ วัตถุประสงค์

๑.๒.๑ เพื่อสำรวจข้อมูลศิลปะการแสดงหนังใหญ่ในชุมชน ๙ จังหวัดของประเทศไทย

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา ของศิลปะการแสดงหนังใหญ่ในสมัยรัตนโกสินทร์

สิ่งที่คาดว่าจะได้รับ

- ❖ ชุมชนที่เกี่ยวข้องกับศิลปะการแสดงหนังใหญ่ เกิดจิตสำนึกในการสงวนรักษามรดกปัญญาทางวัฒนธรรมให้เป็นวัฒนธรรมที่มีชีวิต และเป็นการปกป้องคุ้มครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม
- ❖ เกิดคลังข้อมูลมรดกภูมิปัญญาด้านศิลปะการแสดง หนังใหญ่
- ❖ สามารถนำเสนอขึ้นทะเบียนเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ สาขา ศิลปะการแสดง และนำเสนอยูเนสโกให้เป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของมนุษยชาติเมื่อประเทศไทยเข้าเป็นภาคี Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage ในอนาคต

๑.๓ ขอบเขตในการดำเนินโครงการ

๑.๓.๑ เน้นศึกษาเฉพาะชุมชนที่มีประวัติความเป็นมาเกี่ยวข้องกับการแสดงหนังใหญ่ ใน ๙ จังหวัด ประกอบด้วย ราชบุรี ระยอง สิงห์บุรี กรุงเทพมหานคร ออยุธยา ลพบุรี อ่างทอง สมุทรสงคราม และเพชรบุรี โดยชื่อย่อยของชุมชนหนังใหญ่ในแต่ละจังหวัด ก่อนและลงภาคสนามสำรวจ อาจมีการ เปลี่ยนแปลงตามที่ได้ค้นพบจริง

๑.๓.๒ ศึกษาการแสดงหนังใหญ่ในช่วงเวลาสมัยรัตนโกสินทร์ ๙ รัชสมัย ตั้งแต่ปี พ .ศ.๒๓๒๕ ถึงปี พ.ศ.๒๕๕๗ หรือในงานวิจัยนี้เรียกว่า “หนังใหญ่ ๙ แผ่นดิน” เป็นหลัก

๑.๓.๓ หากข้อมูลการศึกษา หรือการสัมภาษณ์มีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยง กับเคลื่อนย้ายซื้อขายชุดหนังใหญ่ในชุมชนใดในอดีต จะขอสงวนชื่อที่อยู่ผู้ให้ข้อมูล เพื่อป้องกันผลกระทบต่อความรู้สึกทางจิตใจ ทางกฎหมาย หรือความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ทั้งนี้ผู้วิจัยมีความต้องการศึกษาเฉพาะการวิเคราะห์ช่วงเวลาที่ตั้งหนังมีการเคลื่อนย้ายถ่ายเทจากชุมชนหนึ่งไปสู่อีกชุมชนหนึ่ง และศิลปะรูปแบบลวดลายบนตัวหนัง ที่สามารถลอกลายสร้างขึ้นใหม่เพื่อทดแทนของเดิมได้

๑.๓.๔ เน้นการถอดองค์ความรู้มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ชนบ คุณค่าความเชื่อ ที่มองไม่เห็น ซึ่งอยู่ในองค์ประกอบหนังใหญ่ การถ่ายทอดสืบทอด และขั้นตอนการแสดงหนังใหญ่ จากงานวิจัย บทความวิชาการ ข่าวสาร สื่อผสมต่างๆ ที่ทำได้ดีมีคุณภาพอยู่แล้ว เพื่อไม่ให้เป็นการศึกษาเชิงซ้ำซ้อน

๑.๔ สถานภาพองค์ความรู้/งานวิจัย/ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

งานศึกษาวิจัยที่มีความเกี่ยวข้องหนังใหญ่ในประเทศไทยนั้นมีอยู่จำนวนหนึ่ง ซึ่งมุ่งเน้นศึกษา เฉพาะคณะหนังใหญ่ ๓ วัดสำคัญ อันได้แก่วัดขนอน จังหวัดราชบุรี, วัดสว่างอารมณ์ จังหวัดสิงห์บุรี และวัดบ้านดอน จังหวัดระยอง เป็นหลัก รวมถึงงานวิจัยหนังใหญ่วัดตะกุก จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ที่เจาะลึกศึกษาวรรณกรรม บทพากย์-เจรจาเท่านั้น

นอกจากนี้ยังมีบทความวิชาการ เอกสาร หนังสือที่บอกเล่าเกร็ดเรื่องราวประวัติความเป็นมาของหนังใหญ่ของคณะต่างๆพอสังเขป อาทิ คณะหนังหนังใหญ่วัดพลับพลาชัย เพชรบุรี , คณะครูวน เกิดผล บ้านใหม่ทางกระเบน, คณะวัดบางน้อย บางคนที เป็นต้น

หนังสือรายงานการวิจัย “วรรณกรรมประกอบการเล่นหนังใหญ่ วัดขนอน” ของศาสตราจารย์ พันตรีหญิง คุณหญิงผะอับ โปะชะกฤษ ถือว่าเป็นงานวิจัยหนังใหญ่ลำดับแรกที่ได้รับการอ้างอิงกล่าวถึงมากที่สุด ได้ศึกษาประวัติความเป็นมา กระบวนการหนังใหญ่ได้อย่างครบถ้วน จนนำไปสู่การนำองค์ความรู้ทั้งหมดมาช่วยฟื้นชีวิตให้หนังใหญ่วัดขนอน ตำบลสร้อย ยี่ฟ้า อำเภอบึงสามพัน จันทบุรี ได้รับการยอมรับมีชื่อเสียงทั้งระดับประเทศและระดับโลกในปัจจุบัน

งานวิจัย การเชิดหนังใหญ่วัดสว่างอารมณ์ ของ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อนุกุล โรจนสุขสมบูรณ์ (๒๕๔๑), เป็นงานวิจัยชิ้นสำคัญที่ศึกษาประวัติความเป็นมาและเจาะลึกถึงกระบวนการเชิดหนัง ใหญ่ ของวัดสว่างอารมณ์ จังหวัดสิงห์บุรี ผู้วิจัย ตั้งใจสืบค้นประวัติที่มาของหนังใหญ่ได้อย่างละเอียดลุ่มลึกไปถึงสมัยไอยคุปต์ ก่อนพุทธกาล ลำดับมาจนถึงสมัยอยุธยา-รัตนโกสินทร์ ซึ่งงานวิจัยนี้ได้ผลักดันให้เกิดการฟื้นฟูหนังใหญ่วัดสว่างอารมณ์อย่างเข้มข้นจนมาถึงปัจจุบัน

หนังสือ **หนังใหญ่ วัดบ้านดอน** ของศูนย์มานุษยวิทยา (องค์กรมหาชน) เป็นอีกหนึ่งงานวิจัยสำคัญที่ศึกษาเรื่องราวหนังใหญ่วัดบ้านดอน จังหวัดระยอง ตามแนวทางมานุษยวิทยา และเป็นแรงผลักดันสำคัญให้ชุมชนและหน่วยงานทุกภาคส่วน รวมตัวกันฟื้นฟูหนังใหญ่ภาคตะวันออกเฉียงของไทยให้กลับมามีชีวิตอีกครั้ง

งานวิจัยศึกษาหนังใหญ่ทั้ง ๓ วัด ๓ ชุมชนที่ยกมาอ้างอิงนี้ล้วนเป็นงานวิจัยที่มีคุณค่าและทรงพลังในการขับเคลื่อนผลักดันให้เกิดการฟื้นฟูต่อยอดเชิงสร้างสรรค์ ให้หนังใหญ่ทั้ง ๓ ชุมชนเป็นที่รู้จัก รวมถึงเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ที่ได้รับความสนใจต่อเนื่องมานานหลายสิบปี

นอกจากนี้ยังมีงานวิจัย **หนังใหญ่วัดตะกุก อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา** ของรองศาสตราจารย์สมพันธ์ เลขาพันธ์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง ที่เปิดประเด็นเน้นศึกษาบทบาท- เกราะหนังที่บันทึกไว้ในสมุดไทยของคณะหนังใหญ่วัดตะกุก เป็นต้นทางให้ผู้สนใจรุ่นต่อไปได้นำวรรณกรรมมาตีความหรือกลับมาฟื้นฟูบทบาทเกราะหนังใหญ่ให้มีชีวิตชีวา และงานวิจัยนี้ยังทำให้เห็นร่องรอยของความยิ่งใหญ่ของหนังใหญ่อยานชุมชนกรุงเก่า รวมถึงเรื่องราวของชุดตัวหนังใหญ่จำนวนกว่าสามร้อยตัวที่หายไปพร้อมพ่อค้าชื่อของเก่า

เมื่อก้าวถึงย่านกรุงเก่า จังหวัดพระนครศรีอยุธยา น่าจะเป็นแหล่งมรดกเก่าจำนวนมากมาย จากการสืบค้นเอกสาร และคำบอกเล่านั้น (ผู้วิจัย) พบว่า หลายชุมชนที่มีความเกี่ยวข้องกับหนังใหญ่ อาทิ **วัดโคกเสื่อ อำเภอสนา** ที่มอบชุดหนังใหญ่จำนวนหนึ่งให้กับ **วัดตะกุก อำเภอบางบาล** **หนังใหญ่ชุด หลวงพ่อกลั่นและหลวงพ่อกัน** **วัดพระญาติการาม** **หนังใหญ่ชุดหลวงพ่อกุศล** **วัดกษัตราธิราช** **วรวิหาร** **หนังใหญ่**

ครุวรรณ เกิดผล บ้านใหม่ ทางกระเบน อำเภอบางบาล ซึ่งครุวรรณ เกิดผลนั้นท่านเป็นปู่ของ คุณครูสำราญ เกิดผล ศิลปินแห่งชาติ

จังหวัดลพบุรี มีตัวหนังสือใหญ่จัดแสดงใน พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สมเด็จพระนารายณ์ สืบค้นพบว่า มาจากวัดตะเคียน ตำบลท้ายตลาด และวัดสำราญ ตำบลโพธิ์เก้าต้น อำเภอมืองลพบุรี นอกจากนี้ ยังมีที่ วัดโบสถ์ โกงธนู อำเภอมืองลพบุรี ที่ต่อมา มหาเพ็ชร ปิ่นทอง ได้ซื้อหนังสือใหญ่ชุมชนแห่งนี้ มาถวายวัดสว่างอารมณ์ จังหวัดสิงห์บุรีจำนวนหนึ่ง

นอกจากหนังสือใหญ่ วัดสว่างอารมณ์ แล้ว จังหวัดสิงห์บุรียังปรากฏคำบอกเล่าว่ามีหนังสือใหญ่อยู่หลายชุมชน อาทิ วัดตึกราชา อำเภอมือง อยู่ฝั่งตรงข้ามแม่น้ำเจ้าพระยากับวัดสว่างอารมณ์ รวมถึงวัดประศุก อำเภอมืองอินทร์บุรี ก็เคยมีหนังสือใหญ่สะสมอยู่ปรากฏในบันทึกเสด็จประพาสต้นของรัชกาลที่ ๕ กล่าวว่า “..วันที่ ๘ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๔๙ หรือ ร.ศ. ๑๒๕ เสด็จโดยทางเรือไปวัดสนามชัย หรือวัดข่า อำเภอมืองอินทร์บุรี ทางแม่น้ำเจ้าพระยา เพื่อถ่ายภาพ วัดนี้มีโบสถ์ที่สร้างคล้ายศาลาการเปรียญ และมีของเก่าสะสมไว้มากมาย **รวมทั้งหนังสือใหญ่** ชาวบ้านที่มีโอกาสทำอาหารถวายก็ได้แก่ชาวบ้านประโมง ชาวบ้านหัววน และทรงเสวยกระยาหารก็ได้รับคำชมเชยว่า เอร์ดีอร่อยไม่แพ้ “แม่ครัวหัวป่าก์” หนังสือของวัดประศุก ส่วนหนึ่งนำมาจัดแสดงที่ พิพิธภัณฑ์แห่งชาติอินทร์บุรี(วัดโบสถ์ พระอารามหลวง) และส่วนหนึ่งวัดสว่างอารมณ์ได้ขอนำไปใช้ในการขีดหนังสือ ทั้งนี้มีข้อสันนิษฐานว่าชุมชนหนังสือใหญ่ดั้งเดิมของจังหวัดสิงห์บุรี จะอยู่ในอาณาเขตเดิมของเมืองอินทร์บุรีเป็นส่วนใหญ่ และยังมีวัดชื่อว่า “วัดขีดหนังสือ” ตั้งอยู่ใน อำเภอมืองอินทร์บุรี ที่อาจจะมีความเกี่ยวข้องกับเรื่องราวหนังสือใหญ่ในอดีต

สำหรับเขตจังหวัดอ่างทอง ปัจจุบันครูวีระ มีเหมือน ผู้เชี่ยวชาญด้านหนังสือใหญ่ ได้ดำเนินการสร้าง พิพิธภัณฑ์หนังสือเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ฯ ที่บ้านอำเภอสามโก้ พร้อมกับการเผยแพร่ถ่ายทอดความรู้เรื่องหนังสือใหญ่ให้แก่ ผู้สนใจ นิสิตนักศึกษาอย่างต่อเนื่องนับสิบปี จากการให้สัมภาษณ์ของครูวีระ มีเหมือน ระบุชัดเจนว่า “แต่เดิมที่วัดบ้านอิฐ อำเภอมือง ก็มีคณะหนังสือใหญ่อยู่และชุมชนละแวกใกล้เคียงมีศิลปินที่เชี่ยวชาญหนังสือใหญ่ ในอดีตที่ต้องสืบค้นประวัติอาทิ ครูคร้าม , ครูคล้าย, ครูกรด, ครูละม่อม, ครูลำ ไตรนาวิ ,แม่สังวาลย์ ช่างงามฯ ซึ่ง ศิลปินเหล่านี้ อาจ มีส่วนเชื่อมโยงกับหนังสือใหญ่ในชุมชน ของ

จังหวัดใกล้เคียงในอดีตทั้งจังหวัดสิงห์บุรี ลพบุรีและจังหวัดพระนครศรีอยุธยา รวมถึงชุมชนบ้านปากน้ำ ตำบลเอกราช อำเภอบ้านโป่งในปัจจุบัน ที่ไม่ใช่เป็นแหล่งทำกลองที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย แต่ยังเป็นแหล่งซื้อหนังสัตว์ผืนขนาดใหญ่ เพื่อใช้สำหรับการสลักตัวหนังใหญ่อีกด้วย

เมืองอัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม เป็นเมืองศิลปินแห่งหนึ่งที่ยังมีเรื่องราวของหนังใหญ่ให้สืบค้น อาทิหนังใหญ่ชุมชน**วัดราษฎร์บูรณะ** ตำนาน “หนังใหญ่หนุมาน ไหว้กลับวัดเองได้”(บทความของผู้วิจัย) ซึ่ง ครูผู้สลักหนังใหญ่ ท่านหนึ่งก็คือ **ครูดี** ซึ่งเป็นบิดาของหมื่นไพเราะพจมาน นักพากย์เชน กรมสรรพหลวง และครูเอื้อ สุนทรสนาน ผู้ก่อตั้งวงสุนทราภรณ์ ส่วนใน**พิพิธภัณฑวัดภุมรินทร์กุฎีทอง** ก็มีหนังใหญ่ ฉลุวดลายสวยงามมาก แต่เดิมนั้นมีจำนวนมาก แต่ถูกทอดทิ้งไม่ได้เก็บรักษา จึงเสียหายและสูญไปเกือบหมด ส่วนในเขตอำเภอบางคนที ปัจจุบัน **ครูสังัด ใจพรหม** ครูช่างหนังใหญ่อีกท่านหนึ่ง กำลังมุ่งมั่นสร้าง **พิพิธภัณฑหนังใหญ่บางน้อย** โดยได้รับแรงบันดาลใจมาจากหนังใหญ่ **วัดบางน้อย** “..แต่ก่อนสมัยหลวงพ่ ออยู่ มีหนังใหญ่ราวๆ ๓๐๐ ตัว ตอนสมัยประถมฯ ช่วงพักกลางวันผมกับเพื่อนยังเคยแอบขึ้นไปบนศาลา (วัดบางน้อย) ไปหยิบหนังใหญ่มาขีดเล่นเลย หลังหลวงพ่อยู่มรณะภาพเขาก็เลิกเล่นหนังกันแล้ว..น่าเสียดายโดนไฟไหม้ไปพร้อมกับกุฎีศาลา โชคดียังเหลือให้เห็นเป็นบุญตา ๑๐ ตัว ในซากเก้าอี้กองเพลิง ”(ครูช่างหนังใหญ่บางน้อย ครูสังัด ใจพรหม : บทความของผู้วิจัย) ทั้งนี้ยังมีบุคคลสำคัญในชุมชนบางคนที อีกท่านหนึ่งที่มีความรู้ด้านหนังใหญ่คือ **ครูสมพร เกตุแก้ว** หรือในวงการช่างดนตรีไทยจะเรียกขานว่า “พญาซอ” ได้ถ่ายทอดความรู้การสลักหนัง ขีดพากย์-เจรจาหนังใหญ่ให้กับคณาจารย์ นักศึกษามหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต

ชุมชน**คณะหนังใหญ่วัดขนอน อำเภอบางแพรม** นับเป็นคณะหนังใหญ่ ลำดับแรก ของประเทศไทย ที่ได้รับการการกล่าวถึงมากที่สุด ชุมชนหนังใหญ่แห่งนี้กลายเป็น แหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ระดับภาค แม้กระทั่งคำขวัญของจังหวัด ยังมีชื่อวัดขนอนหนังใหญ่ ปรากฏชัดเจน “คนสวยโพธาราม คนงามบ้านโป่ง เมืองโอ่งมังกร **วัดขนอนหนังใหญ่** ตื่นใจถ้ำงาม ตลาดน้ำดำเนิน เพลินค้างคาวร้อยล้าน ย่านยี่สกปลาดี ” ทั้งนี้ส่วนหนึ่งเกิดจาก พลังความเข้มแข็ง ของผู้คนในชุมชนที่ช่วยกันรักษาสืบสาน เป็นกรณีศึกษาที่สำคัญ ในการปรับกลยุทธ์การพัฒนาหรือการฟื้นฟูกับชุมชนหนังใหญ่แหล่งอื่น

ในอดีตหนังใหญ่ คณะวัดพลับพลายชัย จังหวัดเพชรบุรี ของหลวงพ่อกุญฑ์ ศิษย์ขรัวอินโข่ง อดีตเจ้าอาวาส มีชื่อเสียงโด่งดัง “..หนังใหญ่ของหลวงพ่อกุญฑ์ เคยแสดงต่อหน้าพระที่นั่งในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ครั้งมาประทับที่พลับพลา ณ วังบ้านปืน ขณะนั้นยังสร้างไม่เสร็จ ซึ่งตรงกับวันที่ ๘ ตุลาคม พ.ศ.๒๔๕๓ ช่วงกลางคืนมีมหรพคือ **หนังใหญ่ วัดพลับพลายชัย ๑ โรง**, **หนังตะลุง ๑ โรง**, **ละครตลก ๑ โรง**, **ละครชาตรี ๑ โรง** มีจุดดอกไม้เพลิงจุดพลุ การแสดงหนังใหญ่ในคืนนั้น **แสดงตอนพระรามลงสรง..**” (ใหว์ครุหนังใหญ่ วัดพลับพลายชัย : บทความของผู้วิจัย) และปัจจุบันกลุ่มลูกกระนาบ โดย **ครูน้อย-อภิเชษฐ์ เทพศิริ** ได้เริ่มต้นฟื้นฟูให้หนังใหญ่คนเพชรมีชีวิตอีกครั้ง

จังหวัดระยองมีแหล่งชุมชน **หนังใหญ่วัดบ้านดอน ตำบลเชิงเนิน อำเภอมะเมือง** เป็น ๑ ใน ๓ วัดที่ฟื้นฟูชีวิตให้หนังใหญ่ได้สำเร็จผล ตามประวัติเล่าขานกันว่า หนังใหญ่ชุดนี้ส่วนหนึ่งเดินทางข้ามน้ำข้ามทะเลมาจากเมืองพัทลุง มีพระยาศรีสมุทรโลก ชัยโชติสงคราม (เกตุ ยมจินดา) เจ้าเมืองระยองในขณะนั้นเป็นผู้อุปถัมภ์ครูประดิษฐ์ เป็นคน รุหนังใหญ่คนแรก เดิมคณะอยู่ที่ **วัดจันทอุดม หรือวัดแก้ง** เมื่อใช้สถานที่วัดฯจัดสร้างโรงพยาบาลระยอง ตัวหนังใหญ่ทั้งหมดจึงย้ายมาอยู่**วัดบ้านดอน** จนถึงปัจจุบัน

กรุงเทพมหานคร เมืองหลวงของประเทศไทยและศูนย์กลางแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ มีหนังใหญ่ที่ชื่อนานนามกันว่า **หนังใหญ่ “ชุดพระนครไหว”** เพราะเป็นตัวหนังที่มีลวดลาย สีสัน งดงาม เป็นที่เลื่องลือไปทั่วพระนคร สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ มีลายพระหัตถ์ กราบทูลสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรง ราชานุภาพ ลงวันที่ ๒๔ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๗๘ ว่า “...เกล้าฯ ระหม่อมสังเกตเห็นท่วงทีคล้ายรูปภาพ ฝีมืออาจารย์ใจ ซึ่งเป็นหลวงพรหมพิจิตรเข้าไปมาก อาจารย์ใจผู้นี้เป็นช่างเขียนคือ ผู้ที่เขียนหนังพระนครไหว ซึ่งล่ำลือกันมานานัก ...” หลังจากกรมมหรสพถูกยุบไปรวมในกระทรวงวัง หนังพระนครไหวได้ถูกนำไปเก็บไว้ในโรงละครของกรมศิลปากร และเมื่อวันที่ ๙ พฤศจิกายน ๒๕๐๓ เกิดเพลิงไหม้โรงละคร กล่าวกันว่าทำให้หนังใหญ่ที่เก็บไว้ไหม้เสียหายและสูญหายไป เหลือเพียงไม่กี่ตัว ซึ่งอยู่ในสภาพที่ชำรุดมากไม่สามารถใช้งานได้ ต่อมามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ร่วมกับภาคเอกชนได้ให้ความร่วมมือและสนับสนุนโครงการอนุรักษ์หนังใหญ่ของกรมศิลปากร โดยการซ่อมแซมตัวหนังเดิมและสร้างตัวหนังใหม่ขึ้น ทำให้สามารถฟื้นฟูการแสดงหนังใหญ่ที่สมบูรณ์ได้อีกครั้ง

วัดอินทารามวรวิหาร เป็นวัดอีกแห่งหนึ่งที่มีประวัติเกี่ยวข้องกับการแสดงหนังใหญ่สมัยธนบุรี โดยในพงศาวดารสมัยกรุงธนบุรี ระบุว่า “..เมื่อพุทธศักราช ๒๓๑๘ สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี เสด็จกลับจากพระราช

สงครามที่เมืองสระบุรี ได้โปรดให้สร้างเมรุที่วัดอินทาราม (คือวัดอินทารามวรวิหาร หรือบางยี่เรือนอก ในปัจจุบัน) เพื่อถวายพระเพลิงพระศพสมเด็จพระราชชนนีใช้เวลาสร้างอยู่ถึง ๒ เดือน ... มีการละเล่นมหรสพต่าง ๆ กัน คือ กลางคืนมีโขน ๒ โรง โรงจิว ๓ โรง เทพทอง ๒ โรง รำหญิง ๔ โรง **หนังกลางวัน ๒ โรง** หุ่นญวน ๑ โรง หุ่นลาว ๒ โรง กลางคืน **หนังใหญ่ ๓ โรง** **หนังใหญ่ระหว่างช่องระทา ๑๐ โรง** **หนังจีน ๒ โรง ..** จากพงศาวดารพบคำที่หมายถึงหนังใหญ่ ได้แก่ **หนังกลางวัน** หมายถึงหนังใหญ่ที่แสดงในช่วงเวลากลางวัน **หนังใหญ่** หมายถึงหนังใหญ่ที่ใช้แสดงตอนกลางคืน **หนังใหญ่ระหว่างช่องระทาน่าจะหมายถึงหนังใหญ่ขนาดย่อมลงมา ใช้แสดงในระหว่างช่องระทาไฟ** และนอกจากนั้นยังมีคำว่า **หนังจีน** ปรากฏอยู่ด้วย

ในส่วนหน่วยงานของกระทรวงวัฒนธรรม ได้แก่กรมศิลปากร เคยจัดแสดงนิทรรศการหนังใหญ่เมื่อเดือนตุลาคม ๒๕๕๕ ณ **พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร** โดยนำหนังใหญ่ “ชุดพระนครไทว ” มาจัดแสดงสู่สาธารณชน

สำนักการสังคีต กรมศิลปากร ได้จัดการแสดงหนังใหญ่ **เบิกหน้าพระ เบิกโรงหนังใหญ่จนถึงจับลิงหัวค้ำ** ในงานพระราชพิธีพระราชทานเพลิง พระศพสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี เมื่อเดือนตุลาคม ๒๕๕๕

นอกจากนี้ **ศูนย์วัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต** โดยอาจารย์ชนะ กร้ากระโทก ได้สนับสนุนส่งเสริมให้มีการเรียนรู้จาก **ครูสมพร เกตุแก้ว** ศิลปินดีเด่น ประจำจังหวัดสมุทรสงคราม ผู้เชี่ยวชาญทางการเชิดหนังใหญ่ และจัดแสดงหนังใหญ่มาย่างต่อเนื่อง นับเป็นสถาบันอุดมศึกษาเอกชนต้นแบบที่ให้ความสำคัญกับศิลปะการแสดงไทยอย่างจริงจัง

จากข้อมูลข้างต้นจะพบว่าเรื่องราวหนังใหญ่ในอดีตจนถึงปัจจุบันมีกระจายอยู่ในชุมชนทั่วภาคกลางอย่างน้อย ๓๔ ชุมชน ๙ จังหวัด

การทบทวนวรรณกรรมหนังใหญ่ทั้งจากในงานวิจัย เอกสารสิ่งพิมพ์ คำบอกเล่า ล้วนแต่เป็นข้อมูลพื้นฐานก่อนลงภาคสนามเพื่อตรวจทาน สืบค้นเชิงลึกซึ่ง ในเรื่องประวัติความเป็นมาเพื่อนำมาเรียงร้อยเชื่อมโยงไปสู่การรวบรวมข้อมูลการแสดงหนังใหญ่ ที่ยังหลงเหลืออยู่ในปัจจุบันให้ได้ครบถ้วนมากที่สุด

แนวคิดหรือทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรม

- ❖ แนวคิดแบ่งวัฒนธรรมฯ ของนักสังคมวิทยาและนักมานุษยวิทยา
- ❖ ความหมายคำว่าวัฒนธรรม ของเฮลล์โยร์โกเศศ หรือพระยาอนูมานราชชน
- ❖ ความหมายคำว่าวัฒนธรรม ของอมรา พงศาพิชญ์
- ❖ การแบ่งประเภทวัฒนธรรม ขององค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ
- ❖ ความหมาย วัฒนธรรมบันเทิง ของภัทรวัติ ภูชฎาภิรมย์

นักสังคมวิทยาและนักมานุษยวิทยา ได้แบ่งวัฒนธรรมตามพฤติกรรมของคนในสังคมออกเป็น ๔ ประเภท คือ

๑. วัฒนธรรมยุคตื่นเรณชีวิตหรือสังคมโบราณ (Savaging)

เป็นวัฒนธรรมแบบตื่นเรณหาอาหารและที่อยู่อาศัย เพื่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ใหม่ชีวิตอยู่รอด เช่นเดียวกับสัตว์อื่นๆ โดยอพยพเป็นกลุ่มไปตามทำเลที่มีอาหารอากาศอบอุ่น ปลอดภัยจากอันตรายต่างๆ ซึ่งสวนใหญ่จะเรณไปตามหุบเขาลำเนาไพร ไม่ได้ตั้งถิ่นฐานอย่างถาวร

๒. วัฒนธรรมยุคปฏิวัติการเกษตรกรรม (Agricultural Revolution)

เป็นวัฒนธรรมที่มนุษย์รู้จักประดิษฐ์เครื่องมือทางการเกษตรและเครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ ต วยเหล็ก สามารถตั้งถิ่นฐานเป็นหลักแหล่งในบริเวณที่อุดมสมบูรณ์การเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์เป็นอาชีพที่สำคัญ นับว่าเป็นการพัฒนาวิถีชีวิตครั้งยิ่งใหญ่ทั้งศาสนาและความเชื่อต่างๆ ตลอดจนการจัดระบบสังคมให้ เป็นระเบียบแบบแผน

๓. วัฒนธรรมยุคปฏิวัติอุตสาหกรรม (Industrial Revolution)

เป็นวัฒนธรรมที่เกิดจากความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่เริ่มดวยการนำพลังไอน้ำมาใช้กับเครื่องจักรกลต่างๆ แล้วพัฒนาเป็นเครื่องกลที่ไขพลังงานจากน้ำมันที่มีอยู่ตามธรรมชาติ การคิดค้นต่างๆ ทางวิทยาศาสตร์ เพื่อนำมาผลิตสิ่งของเครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ ในทวีปยุโรปโดยเฉพาะประเทศอังกฤษ เป็นผู้นำในการปฏิวัติอุตสาหกรรมมาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ การผลิตในระบบอุตสาหกรรมต้องใช้ที่ดิน วัตถุดิบ แรงงาน และตลาดเป็ นจำนวนมากต้องใช้การคมนาคมขนส่งที่ทันสมัย กลไกการบริหารและการจัดการที่มีประสิทธิภาพ ผลของการปฏิวัติอุตสาหกรรมทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมของมนุษย์ครั้งใหญ่ เช่น การผูกขาดทางการค ๑ การลาอาณานิคม การเกิดสงครามโลกครั้งที่หนึ่งและครั้งที่ ๒ การเกิดสงครามเย็นการเกิดและการขยายตัวของเมืองและวัฒนธรรมแบบเมือง เป็นต้น

๔. วัฒนธรรมในยุคสารสนเทศ (Information) หรือ ยุคโลกาภิวัตน์ (Globalization)

เป็นวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในปลายทศวรรษที่ ๑๙๗๐ เป็นต้นมา โดยสหรัฐอเมริกาและรัสเซียได้พัฒนาการคมนาคมสื่อสารทางอวกาศ จนสามารถพัฒนากระบวนการสื่อสารได้ ทันสมัยและทั่วโลก ทำให้ประเทศที่เจริญก้าวหน้าทางอุตสาหกรรมและเทคโนโลยีจะผลักดันให้วัฒนธรรมของโลกไหลไปตามกระแสของเครื่องมือสื่อสาร และนำไปสู่สังคมวัฒนธรรมของการชวชิงผลประโยชน์ในทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมแบบใหม่

ส่วนนักวิชาการวัฒนธรรมรุ่นบุกเบิก **เสฐียรโกเศศ หรือพระยาอนุมานราชธน** ได้ให้คำจำกัดความของคำว่า วัฒนธรรมไว้อย่างหลากหลายแนวทางดังนี้

๑. วัฒนธรรม คือ สิ่งที่มีมนุษย์เปลี่ยนแปลง ปรับปรุง หรือผลิตสร้างขึ้น เพื่อความเจริญงอกงามในวิถีแห่งชีวิต

ของสวนรวม

๒. วัฒนธรรม คือ วิถีแห่งชีวิตของมนุษย์ในสวนรวมที่ถ่ายทอดกันได้อาอย่างกันได้

๓. วัฒนธรรม คือ สิ่งอันที่เป็นผลิตผลของสวนรวมที่มีมนุษย์ได้เรียนรูมาจกคนแต่ก่อนสืบต่อเป็นประเพณีกันมา

๔. วัฒนธรรม คือ ความคิด ความรู้สึก ความประพฤติและกิริยาอาการ หรือการกระทำใดๆ ของมนุษย์ ในสวนรวม คงรูปเป็นพิมพ์เดียวกัน และสำแดงออกมาให้ปรากฏเป็นภาษา ศิลปะ ความเชื่อถือ ระเบียบประเพณี เป็นต้น

๕. วัฒนธรรม คือ มรดกแห่งสังคม ซึ่งสังคมรับและรักษาไว้ให้เจริญงอกงาม

สอดคล้องกับแนวคิดที่ว่ามนุษย์เป็นผู้สร้างวัฒนธรรมของ **อมรา พงศาพิชญ์** ซึ่งกล่าวว่า วัฒนธรรม คือ สิ่งที่มีมนุษย์ สร้างขึ้น กำหนดขึ้น มีใจ สิ่งที่มีมนุษย์ทำตามสัญชาตญาณ คำว่า สิ่งในที่นี้หมายถึง วัตถุก็ได้ หมายถึง พฤติกรรมก็ได้ หมายถึง แนวความคิดก็ได้ หรือจะหมายถึง วิธีการทำอะไรก็ได้ รวมเข้าด้วยกันหมด การรวมหลายสิ่งหลายอย่าง เขาไว้ด้วยกันเช่นนี้ อาจจะเรียกรวมกันว่า ระบบ ฉะนั้น วัฒนธรรม ก็คือ ระบบในสังคมมนุษย์สร้างขึ้น ไม่ใช่ระบบที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติตามสัญชาตญาณ

ทั้งนี้ องค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ได้แบ่งวัฒนธรรมออกเป็น ๒ ประเภท คือ

๑. วัฒนธรรมในอดีตหรือมรดกทางวัฒนธรรม (Past Cultural หรือ Cultural Heritage)

ได้แก่ เรื่องราวของมนุษย์ในอดีตทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ตั้งแต่ วัฒนธรรม ยุคก่อนประวัติศาสตร์สืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน

๒. วัฒนธรรมร่วมสมัยหรือวัฒนธรรมปัจจุบัน (Cultural Life หรือ Living Cultural)

ไต่แก่วิถีชีวิตของมนุษย์ สิ่งที่น่าสนใจ และใช้ ในการดำรงชีวิต การพัฒนาสังคม การเมืองและเศรษฐกิจ

ในช่วงเวลาที่ศิลปการแสดงการแสดงหนังใหญ่ซบเซาจนเกือบจะยุติบทบาทลง เป็นช่วงประมาณ พ.ศ. ๒๔๙๐ ซึ่งมีความพ้องกับแนวคิดของ วัฒนธรรมความบันเทิง ที่ ภัทรวดี ภูษฎาภิรมย์ ได้ทำการศึกษาไว้คือ “...ทศวรรษ ๒๔๙๐ วัฒนธรรมความบันเทิงในสังคมไทยเริ่มมีรูปแบบที่พบเห็นกันในปัจจุบันมากขึ้น โดยแบ่งออกเป็น ๓ กลุ่มใหญ่ๆ คือ

วัฒนธรรมความบันเทิงที่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาล ซึ่งส่วนใหญ่เป็น ศิลปะที่สืบต่อมาจากราชสำนัก ทั้งบุคคาการและแบบแผน เพราะถือว่าเป็นศิลปะที่ได้รับการพัฒนาจนถึงขั้นคลาสสิกแล้ว สมควรจะได้รับ การบำรุงรักษาไว้เป็นสมบัติและเอกลักษณ์ของชาติต่อไป

กลุ่มต่อมาคือวัฒนธรรมความบันเทิงร่วมสมัย ซึ่งส่วนใหญ่รับรูปแบบมาจากสังคมตะวันตก แล ล้วนนำมา ดัดแปลงให้เข้ากับสังคมไทยสมัยใหม่ เช่น เพลงปลุกใจ หรือเพลงไทยสากลของวงสุนทราภรณ์ เป็นต้น ส่วนอีก กลุ่มคือวัฒนธรรมความบันเทิงของชาวบ้าน เช่น ลิเก และเพลงตลาดหรือเพลงลูกทุ่ง

เหล่านี้สะท้อนลักษณะของการอุปถัมภ์ ซึ่งแต่เดิมราชสำนักและชุมชนเป็นผู้อุปถัมภ์ ลักษณะประเภทต่างๆ ปัจจุบันรัฐบาลและตลาดผู้บริโภคเป็นคนสนับสนุน เพราะฉะนั้นรูปแบบก็ต้องตอบสนองต่อความต้องการ ซึ่ง ยังคงแบ่งออกเป็น ๓ กลุ่มนั่นเอง คือ วัฒนธรรมความบันเทิงตามแบบแผนที่ใช้จารีตเดิมเป็นมาตรฐาน เพื่อ รักษาเอกลักษณ์ของความเป็นชาติ วัฒนธรรมความบันเทิงร่วมสมัยที่ใช้วัฒนธรรมตะวันตกเป็นมาตรฐาน ตาม รูปแบบการใช้ชีวิตที่ดำเนินตามสังคมตะวันตก และวัฒนธรรมความบันเทิงของชาวบ้านที่ใช้วิถีชีวิตเป็น มาตรฐาน แม้จะรับอิทธิพลจากที่อื่นก็มักจะนำมาดัดแปลงให้เหมาะสมกับโลกทัศน์และความเป็นอยู่ของตน

แม้ทั้ง ๓ กลุ่มนี้จะผสมปนเปกันบ้างในบางครั้ง แต่ต่อไปช่องว่างของความแตกต่างอาจจะห่างออก จากกันมากขึ้นเรื่อยๆ ตามลักษณะของความแตกต่างในสังคม กล่าวคือ เอกลักษณ์ของความเป็นชาติจะถูกทำ ทายจากกระแสโลกาภิวัตน์ จนกลายเป็นเพียงสิ่งแปลกปลอมในชีวิตประจำวัน ขณะที่คนส่วนหนึ่งเข้าถึงและ กลมกลืนไปกับกระแสโลกาภิวัตน์ จนการดำเนินชีวิตเป็นแบบตะวันตกโดยสมบูรณ์ แต่คนอีกส่วนหนึ่งยังคงอยู่ ในสังคมแบบเดิมนั่นเอง

ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่าสังคมไทยจะสามารถพัฒนาเครื่องมือในการประสานและไกล่เกลี่ยความแตกต่างนั้นอย่างไร แต่ก็คาดได้ว่าน่าจะย่นย่ออยู่บนพื้นฐานเดิมเป็นหลัก เพราะฉะนั้นจึงต้องทำความเข้าใจกับรากเหง้าของสังคมไทยให้ถ่องแท้ หากจะดำรงชีวิตอยู่ในสังคมนี้อย่างเป็นทางการเป็นปกติสุข.⁵

ทฤษฎีวิวัฒนาการตามแนวทางนักมานุษยวิทยา

ทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม (Cultural Diffusion Theory)

ทฤษฎีนี้จะเน้นถึงกระบวนการทางประวัติศาสตร์ที่ใช้อธิบายการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม เรียกว่า ลักษณะเฉพาะทางประวัติศาสตร์ (Historical Particularism) นักมานุษยวิทยาในแนวความคิดนี้คือ ฟรานซ์ โบแอส (Franz Boas) เป็นนักมานุษยวิทยาชาวเยอรมันทำงานในตำแหน่งอาจารย์ในมหาวิทยาลัยโคลัมเบีย ประเทศสหรัฐอเมริกา เน้นว่า “การแพร่กระจายทางวัฒนธรรมเป็นกระบวนการที่มีลักษณะสำคัญของวัฒนธรรมหนึ่งแพร่กระจายไปสู่อีกวัฒนธรรมหนึ่ง โดยปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมใหม่” นอกจากนี้ยังเป็นผู้สนับสนุนให้เกิดแนวคิดที่เชื่อว่า “วัฒนธรรมสามารถวัดได้ โดยนำวัฒนธรรมที่แตกต่างกันมาเปรียบเทียบกันและพิจารณาคุณลักษณะที่สูงกว่าหรือด้อยกว่าของแต่ละวัฒนธรรม แต่ยังคงเชื่อว่าวัฒนธรรมนั้นไม่มีวัฒนธรรมใดที่ดีกว่าหรือเลวกว่ากัน”

เอช.จี. บาร์เน็ต (H.G. Barnett) นักมานุษยวิทยาชาวอเมริกันผู้ซึ่งสนใจศึกษาในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับนวัตกรรม (Innovation) ที่ถือว่าเป็นตัวแทนจากวัฒนธรรมหนึ่งและการถ่ายทอดไปยังวัฒนธรรมอื่น ในงานเขียนชื่อ “Innovation : The Basis of Cultural Change” (๑๙๕๓) กล่าวไว้ว่านวัตกรรมก็คือ ความคิดหรือพฤติกรรมหรือสิ่งใดๆก็ตามที่เป็นของใหม่ เพราะมันแตกต่างทางด้านคุณภาพไปจากรูปแบบที่มีอยู่ บาร์เน็ตเชื่อว่า “วัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงไปเพราะนวัตกรรม แต่ขณะเดียวกันวัฒนธรรมบางวัฒนธรรมอาจเป็นตัวถ่วงหรือไม่สนับสนุนให้เกิดมีนวัตกรรมก็ได้ ฉะนั้นเขาจึงเสนอว่าจำเป็นต้องมีวิธีการส่งเสริมให้เกิดนวัตกรรมขึ้นในสังคมหรือวัฒนธรรม”

เอฟเวอเรท เอ็ม. โรเจอร์ (Everett M. Rogers) ผู้เขียนงานชื่อ “Diffusion of Innovations” ได้เน้นว่า “การเปลี่ยนแปลงสังคมส่วนใหญ่เกิดจากการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมจากภายนอกเข้ามา มากกว่าเกิดจากการประดิษฐ์คิดค้นภายในสังคม และนวัตกรรม (Innovation) ที่ถ่ายทอดกันนั้นอาจเป็นความคิด (Idea)

⁵ ภัทรวดี ภูษฎาภิรมย์, คู่มือมนุษย์ในวัฒนธรรมบันเทิงวัฒนธรรมบันเทิงในชาติไทย : การเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมบันเทิงในสังคมกรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๕๓๑-๒๕๓๐ ศิลปวัฒนธรรมฉบับพิเศษ [ออนไลน์], มกราคม ๒๕๕๐. Cs]j' muj,k <http://nokcult.blogspot.com>

ซึ่งรับมาในรูปสัญลักษณ์ (Symbolic Adoption) ถ่ายทอดได้ยาก หรืออาจเป็นวัตถุ (Object) ที่รับมาในรูปการกระทำ (Action Adoption) ซึ่งจะเห็นได้ง่ายกว่า” โรเจอร์ ยังได้กล่าวอีกว่า “นวัตกรรมที่จะยอมรับกันได้ง่าย ต้องมีลักษณะ ๕ ประการ ได้แก่

๑. ต้องมีประโยชน์มากกว่าของเดิม (Relative Advantage)
๒. มีความสอดคล้องกับวัฒนธรรมของสังคมที่รับ (Compatibility)
๓. ต้องไม่ยุ่งยากสลับซับซ้อนมาก (Less Complexity)
๔. ควรสามารถแบ่งทดลองรับมาปฏิบัติเป็นครั้งคราวได้ (Divisibility)
๕. ต้องสามารถมองเห็นเข้าใจง่าย (Visibility)

นอกจากนั้นโรเจอร์ยังได้นำเสนอขั้นตอนการตัดสินใจรับเอานวัตกรรมใหม่อีก ๕ ขั้นตอนได้แก่

๑. ขั้นตอนในการรับรู้วัตกรรมการ (Awareness)
๒. เกิดความสนใจในนวัตกรรมนั้นๆ (Interest)
๓. ประเมินค่าวัตกรรมการ (Evaluation)
๔. ทดลองใช้นวัตกรรม (Trial)
๕. การรับหรือไม่รับเอาวัตกรรมการ (Adoption or-Rejection)

โดยผู้รับนวัตกรรมอาจมีทั้งผู้รับเร็วหรือช้าแตกต่างกันไป

โดยสรุปทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมนี้จะช่วยอธิบายวิธีการขั้นตอน ของการเผยแพร่วัฒนธรรมหนึ่งไปสู่อีกวัฒนธรรมหนึ่ง ซึ่งจะต้องคำนึงถึงข้อเหมือนและข้อต่างของวัฒนธรรมทั้งสองเป็นสำคัญ

แนวคิดและทฤษฎีวิวัฒนาการอื่น ๆ

แนวคิดความล่าช้าทางวัฒนธรรม (Cultural Lag)

นักคิดในกลุ่มนี้ เช่น วิลเลียม อ็อก- เบอ์น (William Ogburn) นักสังคมวิทยาชาวอเมริกันมองว่า “การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมจะก่อให้เกิดภาวะการปรับตัวไม่ทันขึ้นเสมอ ทำให้เกิดความเฉื่อยหรือความล่าช้าทางวัฒนธรรมขึ้น” เช่น วัฒนธรรมทางวัตถุทำให้สังคมเจริญแล้ว เช่น การมีรถยนต์ขับ แต่วัฒนธรรมที่

ไม่ใช่วัตถุ อันได้แก่ ค่านิยม ประเพณียังไม่ปรับตัวกลมกลืนกับวัฒนธรรมทางวัตถุ เพราะกลัวการเปลี่ยนแปลง ไม่กล้าเปลี่ยนนิสัยหรือพฤติกรรม ขาดการศึกษา แม้จะมีรถยนต์แต่การปฏิบัติตามกฎจราจรยังเกิดไม่เท่ากับปริมาณรถที่เพิ่มขึ้น

ทั้งนี้ผู้วิจัยมีแนวคิดว่า กระบวนการคิดของคนโบราณย่อมเกิดจากภูมิปัญญาที่สั่งสมมาจาก ประสบการณ์หรือสิ่งที่อยู่รอบๆตัว แต่คนรุ่นต่อมามีก็นำทฤษฎีวิธีคิดของคนสมัยใหม่ หรือวิธีคิดแบบโลก ตะวันตก มาครอบหรือตีคลุม การสร้างสรรค์งานศิลปะของศิลปินในอดีต

ดังนั้นการศึกษาเรื่องหนังใหญ่ ก็ควรมีแนวทฤษฎีเฉพาะเพื่อเป็นแนวทางการวิเคราะห์ในทิศทาง เดียวกัน เนื้อเดียวกัน และอาจเป็นทฤษฎีที่นำไปใช้ประโยชน์กับศิลปการแสดงไทยแขนงอื่นได้อีกด้วย

แนวคิดจากคำว่า “เดี่ยว” ในการแสดงหนังใหญ่

เดี่ยว มีที่มาจากการแสดงหนังใหญ่ ชุดเบิกโรง เรื่องจับลิงหัวค้ำ ในตอนท้ายของเรื่อง ลิงขาวได้ เดี่ยว ผูกมัดลิงดำไปให้ฤาษีตัดสินและสอนธรรมมะ

คำว่า เดี่ยว มีความหมายถึงผูกไว้รวมกัน หรือมีความหมายเดียวกับคำว่า เกลียว สามัคคีกลมเกลียว

หลักใหญ่ของการแสดงหนังใหญ่คือรวมศาสตร์ศิลป์หลายแขนงมาไว้รวมกัน การผูกรวมกันมีอยู่ในงาน ศิลปะและวิถีชีวิตไทย อาทิ ผูกรวมเพลงไว้ด้วยกัน เรียกว่า เพลงเรื่อง ผูกหนังสือไว้ให้เป็นหมวกหมู่ ก็เรียกว่า หนังสือผูก เป็นต้น

หนังใหญ่ไม่ได้ผูกเฉพาะงานศิลป์ แต่ยังผูกคนเล่นที่มีความรู้ความสามารถต่างกัน ให้มารวมกัน ผูก ลัทธิความเชื่อผีพราหมณ์พุทธอยู่ด้วยกัน แก่นที่เชื่อมกันไว้คือ ความดี ความศรัทธา มีความเชื่อศรัทธาต่อผู้มี พระคุณครูบาอาจารย์ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ผูกปรัชญาสิ่งที่มองเห็นและมองไม่เห็นไว้ด้วยกัน “เมื่อมีแสง แห่งปัญญาย่อมมองเห็นตัวตนผ่านเงา”

เอกสารอ้างอิงการวิจัย

กนกวรรณ สุวรรณวัฒนา. (๒๕๒๗). หนังสือใหญ่วัดখনอนจังหวัดราชบุรี. (อัตสำเนา).

เกริ่น ศิลปเพ็ชร. สมุดภาพเรื่องหนังสือใหญ่ ขุดพระนครไทว. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, ๒๕๒๖.

ฉวีวรรณ ศิริ. (๒๕๒๙). สาเหตุของการเสื่อมนิยมของหนังสือใหญ่วัดখনอน : กรณีศึกษาหนังสือใหญ่วัดখনอน.

สารนิพนธ์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.

นวลพรรณ บุตรธรรม และคณะ. (๒๕๔๙). หนังสือใหญ่วัดบ้านดอน. กรุงเทพมหานคร: ศรีบุญอุตสาหกรรมการพิมพ์

ปัญญา นิตยสุวรรณ. (๒๕๒๗ เมษายน-มิถุนายน). หนังสือใหญ่จะไม่สูญ. วารสารไทย ๑๔ (๕๔) : หน้า ๓๒ - ๓๗

ผะอบ โปษะกฤษณะ, พันตรีหญิง. (๒๕๒๐). วรรณกรรมประกอบการเล่นหนังสือใหญ่ วัดখনอน. วิจัย. กรุงเทพมหานคร

พระนุชิต วชิรวิฑฒ. หนังสือใหญ่วัดখনอน:มรดกวัฒนธรรม ล้ำค่าของเมืองราชบุรี.ราชบุรี:ธรรมรักษการพิมพ์, ๒๕๔๑.

ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดสิงห์บุรี. (๒๕๓๗). ศิลปะบนพื้นหนังสือใหญ่วัดสว่างอารมณ์. กรุงเทพฯ:นิติกุลการพิมพ์.

สรกิจ โสภิตกุล. (๒๕๔๒). หนังสือใหญ่ : ความเป็นมา การสร้าง การแสดงและสภาพปัจจุบัน. กรุงเทพฯ

สุจิตรา มาถาวร. (๒๕๔๑). หนังสือใหญ่และหนังสือสูง. กรุงเทพฯ : คอมแมคการพิมพ์

สุกิตร อนุศาสน์. (๒๕๒๘). หนังสือใหญ่วัดสว่างอารมณ์. ลพบุรี: โรงพิมพ์หัตถโกศล.

อนุกุล โรจนสุขสมบูรณ์. (๒๕๔๑). การขีดหนังสือใหญ่วัดสว่างอารมณ์. วิทยานิพนธ์ฯ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

อวยพร เกิดช่วย. บันทึกเรื่องและชุดหนังสือใหญ่ วัดখনอน ตำบลสร้อยฟ้า จังหวัดราชบุรี , ม.ป.ป.

บทความออนไลน์และข่าวออนไลน์

❖ พิพิธภัณฑ์หนังสือใหญ่วัดพลับพลาชัย

❖ การอนุรักษ์หนังสือใหญ่วัดตะเคียน ๑๕๗ ตัว ไปเก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสมเด็จพระนารายณ์

- ❖ หนังสือ ในหนังสือลักษณะไทย
- ❖ มะกัณคีนหนังสือรามเกียรติ์ ๒๐๐ ปี-ข่าว นสพ.คมชัดลึก
- ❖ หนังสือ๒จว.ปลุกคนไทยรักษามรดกชาติ-ข่าว
- ❖ ชาวสิงห์บุรี หวั่น เขมร ขโมย "หนังสือ" จดทะเบียน
- ❖ ราชนบุรี เปิดตำนานหนังสือวัดขนอน สืบทอดจากรัชกาลที่ ๕
- ❖ มะกัณคีนหนังสืออายุกว่า ๒๐๐ปี กลับไทย-ข่าว นสพ.เดลินิวส์
- ❖ อเมริกาคีนหนังสือ "ชุดรามเกียรติ์" สมัย ร.๖ -ข่าว นสพ.ผู้จัดการ
- ❖ จัดโชน-หนังสือ ถวายพระราชพิธี
- ❖ จัดโชว์'หนังสือ'สวยสุดของไทย
- ❖ เกษมบัณฑิต ศึกษาวัฒนธรรมและเรียนรู้การแสดงหนังสือ จาก คุณครูสมพร เกตุแก้ว
- ❖ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรมเป็นประธานในงานราตรีการกุศล “สืบสานศิลปะหนังสือ” ฯลฯ

๑.๕ คำถามในการดำเนินโครงการ

คำถามหลัก

- ❖ ชุมชนใดบ้างที่เคยมีคณะหนังสือ มีประวัติความเป็นมาอย่างไร
- ❖ หนังสือมีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมอย่างไร และมีความเชื่อมโยงเกี่ยวข้องกันหรือไม่

คำถามย่อย

- ❖ มีชนบ ความเชื่อ อะไรบ้างในการแสดงหนังสือ
- ❖ คุณค่าของการแสดงหนังสือมีอะไรอีก นอกจากคุณค่าทางศิลปะ
- ❖ ตัวหนังสือของแต่ละชุมชนได้ถูกเคลื่อนย้ายไปไหน อย่างไร

๑.๖ ชุมชนที่เกี่ยวข้อง

โดยกำหนดชุมชน และพื้นที่ ที่เกี่ยวข้องกับหนังใหญ่ ก่อนการสำรวจภาคสนาม ตามข้อมูลอ้างอิงและค้นพบเบื้องต้นจากเอกสารและคำบอกเล่าใน ๙ จังหวัด ๓๔ ชุมชนดังนี้

กรุงเทพมหานคร

๑. วัดอินทารามวรวิหาร (บางยี่เรือนอก)
๒. สำนักการสังคีต กรมศิลปากร
๓. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร
๔. คลังพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ
๕. ศูนย์วัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต

พระนครศรีอยุธยา

๖. วัดกษัตราธิราช อ.พระนครศรีอยุธยา
๗. วัดพระญาติการาม อ.พระนครศรีอยุธยา
๘. วัดตะกู อ.บางบาล
๙. วัดโคกเสือ อ.เสนา
๑๐. คณะหนังใหญ่ครูวน เกิดผล อ.บางบาล
๑๑. แหล่งค้นพบพระปฐนัง อยุธยา (ศิลปะเทียบเคียงหนังใหญ่)

ลพบุรี

๑๒. วัดตะเคียน อ.เมืองลพบุรี
๑๓. วัดสำราญ อ.เมืองลพบุรี
๑๔. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สมเด็จพระนารายณ์
๑๕. บ้านดาบโก่งธนู อ.เมือง

สิงห์บุรี

- ๑๖. วัดตึกกราชา อ.เมือง
- ๑๗. วัดสว่างอารมณ์ อ.เมือง
- ๑๘. วัดประศุก อ.อินทร์บุรี
- ๑๙. วัดเข็ดหนึ่ง อ.อินทร์บุรี
- ๒๐. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอินทร์บุรี(วัดโบสถ์ พระอารามหลวง)

อ่างทอง

- ๒๑. วัดบ้านอิฐ อ.เมือง
- ๒๒. ชุมชนหนังใหญ่เมืองอ่างทอง (ลูกหลานศิลปินหนังใหญ่ ครูคร้าม,ครูคล้าย,ครูกรด, ครูละม่อม,ครูล่า ไตรนาวิ,แม่สังวาลย์ ช่างงาม)
- ๒๓. พิพิธภัณฑสถานหนังใหญ่ ครูวีระ มีเหมื่อน อ.สามโก้
- ๒๔. บ้านเอกราช ป่าโมก (แหล่งซื้อหนัง)

สมุทรสงคราม

- ๒๕. วัดบางน้อย อ.บางคนที
- ๒๖. บ้านครูสังข์ ใจพรหม อ.บางคนที
- ๒๗. วัดภุมรินทร์กุฎีทอง อ.อัมพวา
- ๒๘. วัดราชบุรณะ อ.อัมพวา
- ๒๙. ชุมชนช่างหนังใหญ่ครูดี (บิดาหมื่นไผ่เราะพจมาน)
- ๓๐. บ้านพญาซอ ครูสมพร เกตุแก้ว อ.บางคนที

ราชบุรี

๓๑. วัดขนอน อ.โพธาราม

เพชรบุรี

๓๒. วัดพลับพลาชัย อ.เมือง

ระยอง

๓๓. วัดบ้านดอน อ.เมือง

๓๔. วัดจันทอุดม (วัดแก้ง) อ.เมือง

หลังจากสำรวจภาคสนาม มีการปรับหมวดหมู่ชุมชนใหม่ พื้นที่หลัก พื้นที่รอง ที่มีเรื่องราวเกี่ยวข้องในแต่ละจังหวัด และตามสภาพความเป็นจริง ทั้งนี้เพื่อง่ายต่อการศึกษารวบรวม โดยยังคงพื้นที่ไว้ที่ ๙ จังหวัด ในช่วงเวลาดังแต่ต้นรัตนโกสินทร์ จนถึงปัจจุบัน(พ.ศ.๒๕๕๗)เช่นเดิม ดังนี้

กรุงเทพมหานคร

- ❖ หนังสือพระนคร^๖ ประกอบด้วย
 - หนังสือวังหลวง-วังหน้า “จากกรมมหรสพสู่กรมศิลปากร”
 - สลักหินอ่อนจากตัวหนังสืออยุธยา ๑๕๒ ภาพ รอบพระอุโบสถวัดพระเชตุพนฯ
- ❖ หนังสือมหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต

พระนครศรีอยุธยา

- ❖ หนังสือวัดตะกู บางบาล
- ❖ หนังสือคูรวน บางบาล
- ❖ หนังสือวัดพระญาติการาม
- ❖ หนังสือวัดกษัตราธิราชวรวิหาร
- ❖ ครูแห พยัคคิน
- ❖ ครูปุ่น เวชาคม
- ❖ หม่อมราชวงศ์จรูญศักดิ์ สุขสวัสดิ์

⁶ ชื่อเฉพาะงานวิจัย ตั้งขึ้นมาใหม่เพื่อใช้กำหนดขอบเขตในการศึกษาหนังสือใหญ่ในกรุงเทพมหานคร

อ่างทอง

- ❖ หนังสือวัดบ้านอิฐ
- ❖ พิพิธภัณฑ-ครูวีระ มีเหมื่อน

สิงห์บุรี

- ❖ หนังสือวัดสว่างอารมณ์
และพื้นที่ร่อง ที่มีเรื่องราวเกี่ยวข้องกับอาทิ วัดเข็ดหนัง, วัดประศุก, พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอินทร์บุรี,
วัดตึกๆ

ลพบุรี

- ❖ หนังสือวัดโบสถ์ โกงธนู
- ❖ หนังสือวัดตะเคียน
- ❖ หนังสือวัดสำราญ
และพื้นที่ร่อง ที่มีเรื่องราวเกี่ยวข้องกับอาทิ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สมเด็จพระนารายณ์มหาราช

ราชบุรี

- ❖ หนังสือวัดขนอน โปธาราม
และพื้นที่ร่อง วัดคงคาราม โปธาราม

สมุทรสงคราม

- ❖ หนังสือวัดบางน้อย บางคนที
- ❖ พิพิธภัณฑ,ครูสังัด ใจพรหม
- ❖ หนังสือครูดี, วัดราษฎร์บูรณะ
- ❖ ครูสมพร เกตุแก้ว
และพื้นที่ร่อง ที่มีเรื่องราวเกี่ยวข้องกับอาทิ วัดกุมรินทร์กุฎีทอง, อุทยานรัชกาลที่ ๒

เพชรบุรี

- ❖ หนังสือวัดพลับพลาชัย

ระยอง

- ❖ หนังสือวัดบ้านดอน
และพื้นที่ร่อง ที่มีเรื่องราวเกี่ยวข้องกับอาทิ วัดแก่ง หรือวัดจันทรอดม

๑.๗ การกระจายตัวของมรดกภูมิปัญญาหนังใหญ่

แบ่งการแสดงหนังใหญ่ การกระจายตัวตามระดับสถานภาพทางสังคมและพื้นที่ชุมชนดังนี้

๑.๗.๑ จากมหรสพหลวง สู่มหรสพราษฎร์

จากหลักฐานที่ปรากฏนั้น หนังใหญ่เริ่มต้นจากการเป็นมหรสพหลวงตั้งแต่ครั้งอยุธยา มาจนถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้น สร้างสรรค์ถ่ายทอดเรียนรู้และจัดแสดงโดยความดูแลของหลวงหรือราชสำนัก ที่อยู่ในราชูปถัมภ์ของพระมหากษัตริย์ ต่อมาจึงได้ถ่ายทอดไปสู่ชุมชนชาวบ้านหรือราษฎร ภายใต้การอุปถัมภ์ของวัดที่มีสมภารเจ้าอาวาสเป็นศูนย์รวมศรัทธาบารมี และบ้าน ของคหบดีผู้มีฐานะกำลังคน หรือบ้านศิลปิน มีโต้โผหรือหัวหน้าคณะที่เข้าใจทั้งศาสตร์และศิลป์ คือรู้ระบบการจัดการคนข้าวของและศิลป์คือรู้จักกระบวนการแสดงหนังใหญ่ได้เป็นอย่างดี

แม้หนังใหญ่ ได้กระจายตัวมาสู่ชุมชนชาวบ้าน แต่หากมีงานพระราชพิธี สำคัญใด หนังใหญ่ราษฎร์ก็จะได้ไปร่วมการแสดงในงานมหรสพหลวงด้วย จึงเป็นกระจายออกมาเพื่อกลับไปเกี่ยวพัน พึ่งพาเกื้อกูลกัน

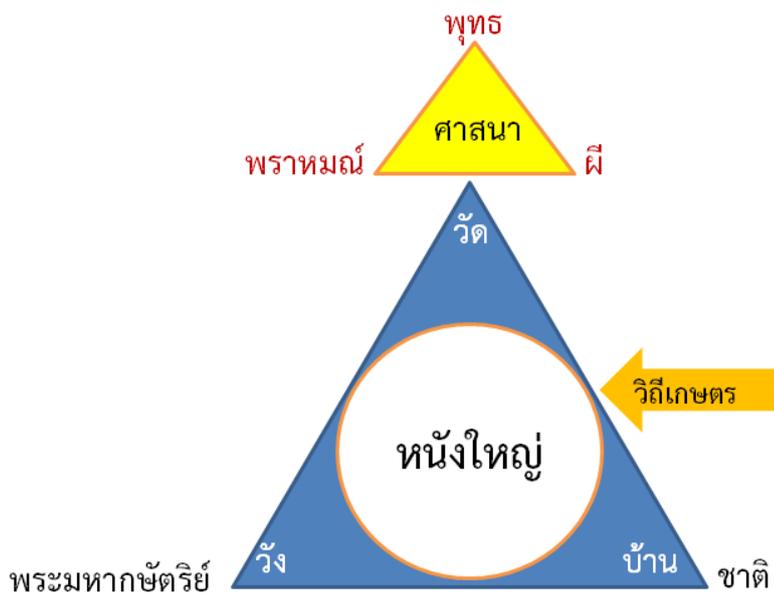
๑.๗.๒ หนังใหญ่ราษฎร์ กระจายในชุมชนจังหวัดภาคกลางตอนล่างของประเทศไทย

ด้วยศูนย์กลางการปกครองหรือเมืองหลวงของประเทศไทยครั้งอยุธยาจนถึงรัตนโกสินทร์ตั้งอยู่บริเวณภาคกลางตอนล่าง ชุมชนหนังใหญ่ของชาวบ้าน จึงอยู่ในบริเวณนี้เกือบทั้งหมด ได้แก่จังหวัดกรุงเทพมหานคร พระนครคืออยุธยา อ่างทอง สิงห์บุรี ลพบุรี สมุทรสงคราม ราชบุรี เพชรบุรี และระยอง เป็นที่น่าสังเกตว่าถึงแม้จังหวัดระยองจังหวัดเดียวที่ไม่ได้อยู่ในบริเวณภาคกลางตอนล่าง แต่มีชุมชนหนังใหญ่ที่สืบทอดมาเป็นระยะเป็นร้อยปี เมื่อศึกษาประวัติจะพบว่าทั้งวิธีการแสดงและตัวหนังได้รับสืบทอดถ่ายทอดมาจากอยุธยา

บทที่ ๒

ประวัติความเป็นมาหนังใหญ่

ข้อมูลพื้นฐาน สภาพทั่วไปทางสังคมและวัฒนธรรม

แผนภูมิ ๒.๑ บริบทหนังใหญ่ ตามแนวคิด “เดียว” ของผู้วิจัย

ศิลปการแสดงหนังใหญ่ จากในอดีตส่งผลมาถึงปัจจุบันนี้ ถูกสลักเสลาขัดเกลาจากสภาพสังคมและวัฒนธรรมแบบไทยๆ ที่มีความโดดเด่นในการผูกมัดทุกสิ่งทุกอย่างกันจนเป็นเกลียว กลม หรือในที่นี้จะเรียกว่า “เดียว”⁷ ซึ่งเป็นหลักประกันให้เกิดความสามัคคีปรองดอง หากจะสร้างสรรค์งานศิลปะชิ้นมาก็จะทำได้อย่างลงตัวคือได้สาระบันเทิงควบคู่กัน

⁷

เดียว หรือ เกลียว หมายถึงการผูกมัด มาจากการแสดงหนังใหญ่ช่วงเบิกโรง ตอนจับลิงหัวค้ำ ลิงขาวจับลิงดำ(มัด)เดียวไปให้พระฤาษี

ด้วยพื้นฐานสังคมวิถีเกษตร ที่อาศัยปัจจัยธรรมชาติอาทิ ดินน้ำลมฟ้าอากาศ แสงอาทิตย์ เป็นต้น ปลูกพืชเลี้ยงสัตว์แบบพอเพียง ช่วยกันเพาะปลูกดูแลและเก็บเกี่ยวพืชผลตามฤดูกาล เมื่อได้ผลผลิตก็เพื่อแบ่งปันแลกเปลี่ยนซื้อขาย เป็นบ้านครอบครัวใหญ่มีทั้งปู่ย่าตายาย ลุงป้าอา อยู่ด้วยกันอย่างอบอุ่น เมื่อยามว่างจากการงานก็รวมตัวกันสร้างสรรค์งานกุศล เหนื่อยหนักพักเมื่อยร้องรำทำเพลง ดมหรสพตามโอกาส

ศูนย์รวมใจชุมชนที่ใกล้ที่สุดคือวัด มีสมภารเจ้าอาวาสเป็นศูนย์รวมศรัทธา วัดจึงเป็น เหมือนตักศิลาให้ความรู้ทางโลกทางธรรม เป็นที่อาศัยคลายร้อนกายร้อนใจ บำบัดโรคภัยภายในและภายนอก พื้นที่พิธีกรรม เกิด แก่ เจ็บ ตาย รวมถึงการละเล่น ประเพณี และมหรสพ ร่วมทุกข์ร่วมสุขเสมือนเป็นผ้าผืนเดียวกับบ้านชุมชน และเมื่อชุมชนหลายๆ แห่งมีความเหมือนกัน เชื่อมโยงสัมพันธ์กัน จนรวมตัวกันเป็นปึกแผ่นขนาดใหญ่ เป็นสถาบันชาติ ที่อยู่เคียงข้างสถาบันศาสนา และพระมหากษัตริย์

แม้คนไทยส่วนใหญ่จะนับถือศาสนาพุทธ แต่มีใช้พุทธเคร่งครัดปฏิบัติ ยังมีวิถีความเชื่อดั้งเดิมอื่นสืบเนื่องกันมา อย่างเรื่อง “ผี” ผีบรรพบุรุษปู่ย่าตายาย ผีเจ้าที่ เจ้าป่าเจ้าเขา ผีครุมนุชย์ ผีครูเทพ ฯลฯ รวมถึงยังประกอบพิธีกรรม เชื้อโหราศาสตร์ฯ และเทพเจ้าอย่าง พระพรหม พระอิศวร พระนารายณ์ฯลฯ แบบพราหมณ์ที่ส่วนใหญ่ได้แพร่กระจายมาจากวัง คติความเชื่อ พระราชพิธี ในสถาบันพระมหากษัตริย์ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ภายใต้คตินิยมว่า **พระมหากษัตริย์เป็นเสมือนพระนารายณ์อวตารลงมาดับเข็ญ** เช่นเดียวกับการอวตารของพระราม ในวรรณกรรมเรื่องรามเกียรติ์

หนังใหญ่ ไม่ได้เป็นแค่ศิลปะการแสดงที่ยิ่งใหญ่ หรือมหรสพหลวงในพระราชูปถัมภ์ของพระมหากษัตริย์เท่านั้น แต่หนังใหญ่ยังเป็นเครื่องมือสื่อสารของพระเจ้าแผ่นดินไปสู่พสกนิกร และเป็นมหรสพอัศจรรย์ที่ผู้คนทุกชุมชน ทุกสถาบันได้ช่วยกันสร้างสรรค์และชื่นชมร่วมกันต่อเนื่องมาอย่างยาวนาน

หนังใหญ่มหรสพหลวงในวัง เป็นราชูปโภค ราชูปถัมภ์พระเจ้าแผ่นดิน

หนังใหญ่เป็นมหรสพหลวงที่อยู่ใต้ราชูปถัมภ์ และเป็นราชูปโภคของพระมหากษัตริย์มาอย่างยาวนาน มีพราหมณ์ ราชครูเป็นเสมือนที่ปรึกษา มีทหารเหล่าสังกัดกรมวัง กรมมหาดเล็ก หรือกรมมหรสพ มีหน้าที่ในการแสดงหนังใหญ่ โดยมีจุดมุ่งหมายหลักคือเป็นมหรสพที่แสดง ยอยศเฉลิมพระเกียรติของพระเจ้าแผ่นดิน ในฐานะสมมุติเทพ เถกเช่นเดียวกับ พระนารายณ์อวตารมาเกิดเป็นพระราม ในเรื่องรามเกียรติ์ แต่ยังมีนัยยะสำคัญหลายประการที่แฝงอยู่คือ หนังใหญ่เป็นเครื่องมือสื่อสาร สาระบันเทิงของพระราชากับพสกนิกร และเป็นการฝึกซ้อมกำลังพลให้เกิดความสามัคคีและเรียนรู้วิชาพิชัยสงครามจากการแสดงสู้รบจับตัวหนังใหญ่

สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เป็นยุคที่หนังใหญ่เฟื่องฟู พระองค์ท่านมีพระราชประสงค์ เป็นพุทธบูชา พระราชนิพนธ์เรื่องสมุทรโฆษคำฉันท์ขึ้นมาแสดงหนังใหญ่ นัยว่าเป็นเครื่องมือสื่อสารทางการเมืองกับ

พสกนิกรว่าพระองค์ท่านมีเลื่อมใสในบวรพุทธศาสนาอย่างเต็มเปี่ยม ล่วงมาถึงปัจจุบันก็ยังมีผู้ใดสานต่อความตั้งใจยิ่งใหญ่ของพระองค์ท่าน

บทความเรื่องหนึ่งใหญ่ของ **เจนจิรา เบญจพงศ์** กล่าวว่า หนึ่งใหญ่มักเล่นเรื่อง รามเกียรติ์ และมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับ โขน บางท่านว่า เป็ นต้นกำเนิดของโขน เพราะเมื่อก่อนโขนเล่นกลางแจ้งและมีจอหนึ่งอยู่ด้านหลัง เป็นขนบธรรมเนียม ดังโบราณเรียก “โขนติดหนัง” คนเต้นหนังปกติดอยู่หลังจอจึงเกิดเงาต่อมาราชสำนักคิดให้คนเต้นออกมาเต้นหน้าจอ แล้วเริ่มแต่งตัวให้เหมือนตัวหนัง ทำท่ารำต่อสู้ผิดธรรมชาติ เลียนแบบหนัง แต่โขนไม่ได้มาจากหนังเพียงอย่างเดียว เพราะพัฒนามาจากการละเล่นต่างๆ ที่มีอยู่ก่อนรวมเข้าด้วยกัน เช่น ระบำ รำเต้น ชกนาटकิดำบรรพ์ ฯลฯ⁸

หนึ่งใหญ่อุปการะสอนธรรม ที่สมภารวัดอุปถัมภ์

เมื่อหนึ่งใหญ่มหรสพหลวงในรั้วในวังได้แพร่กระจายมาถึงสู่วัด ภายใ้การอุป ถัมภ์สนับสนุนของสมภารหรือเจ้าอาวาส ทุกอย่างดูแทบไม่แตกต่างจากเดิม มีแต่การเพิ่มเติมแทรกธรรมะเข้าไปในกระบวนการสร้างสรรค์และการแสดงอย่างแยกคาง หลวงพ่อกุทีร์ อดีตเจ้าอาวาสวัดพลับพลาชัย เพชรบุรี เป็นทั้งครูช่างเมืองเพชรและเป็นเกจิอาจารย์ที่มีชื่อเสียงโด่งดังมากในช่วงสมัยรัชกาลที่ ๕ ได้ใช้งานสลักตัวหนังในการสอนธรรมแก่ศิษย์ ฝึกให้ใช้ความเพียร ความอดทน สมาธิ แม้แต่การตอกหนังแต่ละครั้งให้กำหนดจิตภาวนา งานตัวหนังที่สำเร็จจึงไม่ใช่ความสวยงามที่เห็นด้วยตา แต่เป็น เพราะช่างได้สลักหรือตอกจิตวิญญาณตรึงไว้กับตัวหนัง ยามเมื่อหนังโลดแล่นจึงมีแสงเงาภายในที่ลอดเข้าไปสร้างความอึมเือกกลางใจผู้ชม เหมือนกับว่าตัวหนังเคลื่อนไหวอย่างมีชีวิต มีความขลัง และได้ส่งต่อพลังไปสู่บรรณกรรมเรื่องสั้น สีดา ของครูมานัส จรรยาณ์ ราชาเรื่องสั้นที่มีบ้านติดกับวัดพลับพลาชัย

ไม่ต่างจากการการสอนธรรมะผ่านตัวละครหนึ่งใหญ่ของหลวงพ่อกุทีร์เรื่อง อดีตเจ้าอาวาสวัดสว่างอารมณ์ สิงห์บุรี ที่**ครูพิศ ภูมิจิตรมนัส** อดีตรักษาการประธานชมรมอนุรักษ์หนังใหญ่ วัดสว่างอารมณ์ (เมื่อ พ.ศ.๒๕๔๗) กล่าวว่า “เสน่ห์ของหนังใหญ่คือเป็นอุปกรณ์กึ่งพิธีกรรม เพราะการชมหรือดูหนังใหญ่นี้ มองลักษณะไปถึงคุณธรรม จริยธรรม ศีลธรรม อิทธิบาท ๔ เช่น ฉันทะ คือ พระราม วิริยะ คือ พระลักษมณ์ จิตตะ คือ หนุมาน วิมังสา คือ พิเภก ตัวละครเหล่านี้มีคุณธรรมอยู่ จะทำงานอะไรก็สำเร็จ นั่นก็สอดคล้องกับเจตนาของหลวงปู่เรื่องที่ว่าต้องการให้หนังใหญ่เป็นอุปกรณ์ในการสอนธรรมะ”⁹

⁸ เจนจิรา เบญจพงศ์, **หนังใหญ่ สุวรรณภูมิสโมสร สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ ฉบับวันที่ ๑๙ - ๒๕ สิงหาคม ๒๕๕๔**, แหล่งที่มา

<http://www.sujitwongthes.com>

สำหรับในประเทศอินเดียนั้น เรื่องของพระรามไม่ได้เป็นเพียงนิทานที่เล่ากันฟังสนุกๆ หรือไว้ใจเล่น แสดงโขนละครอย่างในเมืองไทยเท่านั้น แต่ถือกันว่าเป็นเรื่องศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนาเป็นเรื่องของพระเป็นเจ้าของอวตารมาปราบทุกเชื้อ มหัทธมะคานธี (M.K.Gandhi) ผู้กอบกู้เอกราชของอินเดียก่อนสิ้นชีพก็เอ่ยพระนามของพระรามพระเป็นเจ้าของเจ้าเป็นคำสุดท้ายก่อนสิ้นใจ ในเรื่องรามายณะพระรามคือพระวิษณุอวตารปางที่ ๗ เป็นเรื่องราวที่เป็นแบบอย่างทางศีลธรรมการประพฤติปฏิบัติในสังคม คือ พระรามเป็นแบบอย่างของลูกที่ดี สามีที่ดี พี่ชายที่ดี เพื่อนที่ดี ส่วนสีดาเป็นภรรยาที่ดี และหนุมานเป็นผู้รับใช้ที่ดีซื่อสัตย์ เป็นต้น¹⁰

ตาราง ๒.๑ ตัวละครหนังใหญ่ อุปกรณ์สอนธรรมะ¹¹

ลำดับ	ตัวละคร ในเรื่องรามเกียรติ์	ความหมายทางธรรม
๑	พระราม	ฉันทะ
๒	พระลักษมณ์	วิริยะ
๓	วานรทั้งหลาย	จิตตะ ใจ วิญญาน
๔	พิเภก	วิมังสา
๕	สีดาหรือสีตะ	รอยไถหรือนิพพาน
๖	ยักษ์ทั้งหลาย	กิเลส
๗	ลิงขาว	คุณงามความดี
๘	ลิงดำ	ความชั่ว ความเลวทั้งหมด

ตัวหนัง เมื่อวางอยู่กับที่ เมื่อไม่มีแสงไฟ ดูคล้ายๆกับกองขยะทั่วไป แต่เมื่อได้รับแสงไฟแสงใต้ แสงเทียนหรือแสงสว่าง จะทำให้ตัวหนังหรือแสงสีในตัวหนังชัดเจนและเด่นขึ้น เหมือนกับคนที่ได้รับแสงแห่งธรรมนั้น¹²

พลตรี ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้สะท้อนมุมมองเกี่ยวกับพระสงฆ์ กับศิลปะไว้ว่า “..ความจริงศิลปะของไทยนั้น เป็นศิลปะในทางศาสนาเสียเป็นส่วนใหญ่ ไม่ว่าจะเป็ด้านวิจิตรศิลป์ ประติมากรรม ภาพเขียน ภาพปั้นแกะสลัก เหล่านี้ล้วนศิลปะทางศาสนาทั้งสิ้น เพราะฉะนั้นพระจึงเป็นผู้สร้างและรักษาศิลปะของไทย

¹⁰เอกสารประกอบการเรียนการสอน หลักสูตรท้องถิ่น, หนังสือนิทรรศการวัดสว่างอารมณ์ องค์ความรู้หลักจากการดูหนังใหญ่, ม.ป.ป. หน้า ๑๒

¹¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 12.

ตลอดมา ศิลปินที่มีชื่อรู้จักกันมาถึงทุกวันนี้ เช่น **ขรัวอินโข่ง**¹³ พระอาจารย์นาค ก็เป็นพระทั้งสิ้น จึงเห็นได้ว่า ในสมัยหนึ่งในเมืองไทยเรา พระเป็นผู้สร้างรักษาศิลปะ แล้ววันดีคืนดีพระไทยเราก็อหุดศิลปะโดยสิ้นเชิง เลิกเป็นช่างเขียน ช่างสลัก ช่างปั้น ช่างปิดทอง ช่างลงรัก เป็นแต่พระเฉยๆ และเมื่อเป็นแต่พระเฉยๆ แล้วก็ไม่ได้รักษาศิลปะ ไม่สนใจศิลปะ ปล่อยให้วัตรกรู้งรัง ปล่อยให้ภาพเขียนภาพสลัก ประติมากรรมต่างๆ ในวัดหายหกลดหายไป..”

หนังใหญ่ บ้านไต้โผมหรสพ

เมื่อหนังใหญ่ได้ขยายตัวมาเป็นมหรสพ ฉบับราชฎี ที่เจ้าของคณะเป็นสามัญชนคนธรรมดาได้ ไต้โผ¹⁴ มหรสพ หรือเจ้าผู้จัดการการแสดงเพื่อความบันเทิงของชาวบ้านอาทิ ปี่พาทย์ ละคร ลิเก หุ่นกระบอก กลองยาว จึงสร้างหนังใหญ่ขึ้นมาเป็นทางเลือกใหม่สำหรับผู้ว่าจ้าง ตามฐานะและวาระโอกาสของงานนั้นๆ

ครุวน เกิดผล เชื้อสายจีน เดิมแซ่ตัน นับเป็นอดีตไต้โผมหรสพคณะหนังใหญ่ แตรวง ลิเก อังกะลุง และเพลงพื้นบ้าน อยุธยา ในสมัยต้นรัชกาลที่ ๕ ที่มีชื่อเสียงมาก ได้วางรากฐานการจัดการวัฒนธรรมในแบบ ฉบับชาวบ้านครอบครัวใหญ่ สืบเนื่องมาสู่ลูกหลานในปัจจุบัน เช่นคุณครูสำราญ เกิดผล ศิลปินแห่งชาติเป็นต้น

หนังใหญ่ในวิถีเกษตร

เครื่องประกอบการแสดงหนังใหญ่ ส่วนใหญ่ล้วนนำจากวัตถุดิบที่ได้จาก สภาพแวดล้อมสภาพ ภูมิประเทศ ภูมิอากาศและภูมิปัญญาในการการคิดแบบวิถีเกษตรหรือสังคมเกษตรกรรม ตัวหนังที่นำมาเชิดทำมาจากหนังวัว ที่เป็นสัตว์เลี้ยงใช้แรงไถนาไร่ แรงเกวียนขนส่งเดินทาง เมื่อสัตว์ผู้มีพระคุณเหล่านี้ลาตายจากไป คนที่เป็นเจ้าของก็นำหนังวัวทั้งผืนมาถวายสมภารวัด อย่างครั้งที่หลวงปู่กล่อม อดีตเจ้าอาวาสวัดขนอน ราชบุรี เริ่มต้นสร้างหนังใหญ่ก็มีชาวบ้านในระแวกใกล้เคียงเกิดจินตศรัทธานำหนังวัวจำนวนมากมาถวาย เพื่อกุศลผล บุญร่วมกันสร้างหนังใหญ่

นอกจากนี้ยังมีไม้ตบ หรือไม้คาบตัวหนัง ก็ทำจากไม้ไผ่ที่ทั้งปลุกทั้งขึ้นเองรอบอาณาบริเวณชุมชน ส่วนไม้คาบหนังของวัดบ้านดอนระยอง จะพิเศษกว่าชุมชนอื่นเพราะใช้ไม้หลาวชะโอน ซึ่งเป็นพืชตระกูลปาล์ม ขึ้นเฉพาะถิ่นใกล้ทะเลอย่างภาคตะวันออกและภาคใต้ เชื่อว่าเป็นไม้ที่มีความคงทนนานเป็นร้อยๆปี

¹³ ขรัวอินโข่ง เป็นครูคนสำคัญของ หลวงพ่อฤทธิ์ ผู้ก่อตั้งสร้างหนังใหญ่วัดพลับพลาชัย เพชรบุรี

¹⁴ ไต้โผ มาจากคำภาษาจีนว่า ตั้วโผ, ตั้ว หมายถึง ใหญ่ , โผ หมายถึง บัญชี

เสาจอหนังทั้งสี่ต้นและกรอบขอบจอก็ทำจากลำไม้ไผ่เช่นกัน ทั้งจากการเตรียมขนไปของคณะหนังใหญ่ หรือบางครั้งเจ้าภาพก็เห็นใจในความ ยากลำบากในการขนย้าย จึงเตรียม ตัดกอไม้กอใหญ่ไว้ให้ เลือกลงใช้ตามสะดวก

หากบางคณะหนังใหญ่อย่างวัดขนอน ราชบุรี ในอดีตใช้กะลาเป็นเชื้อเพลิงในการให้แสงสว่างให้ตัวหนังทอดเงา แม่ครัวโรงทานหรือชาวบ้านร้านถิ่นที่ร่วมกันเป็นเจ้าภาพก็จะเตรียมกะลามะพร้าวไว้ให้ สรรพเสร็จ ซึ่งไฟจากกะลา มะพร้าวนั้นจะให้แสงสว่างอย่างนุ่มนวล กลิ่นก็หอมละมุน ไม่แสบจุก ระคายตาจึงเป็นที่นิยมกันมากในย่านชาวสวนมะพร้าว ไล่กันมาตั้งแต่ ราชบุรี สมุทรสงคราม และเพชรบุรี

ฤดูกาลที่นิยมแสดงหนังใหญ่คือฤดูหลังฝน ซึ่งพอดีกับเกษตรกรเก็บพืชผลที่เพาะปลูกเสร็จแล้ว ได้หายเหนื่อย มีรายได้ มีเวลาว่างพอที่จะเล่นหนัง หรือชมหนัง เพราะทั้งผู้เล่นผู้ชมล้วนเป็น ชาวเรา เหมือนในบทไหว้ครู คือเป็นชาวบ้านในวิถีเกษตรเหมือนกัน เหตุผลสำคัญประการหนึ่งที่หนังใหญ่ไม่เล่นช่วงฤดูฝน เพราะหนังใหญ่และเครื่องประกอบต่างไม่ชอบน้ำเพราะเป็นมหรสพกลางแจ้ง ยิ่งตัวหนังเปียกน้ำหรือถ้าเป็นน้ำฝนด้วยแล้วจะได้รับความเสียหาย ย่นยับ เสียรูปเป็นราเนาจนยากต่อการซ่อมบำรุงได้ ซึ่งกรณีที่ตัวหนังเปียกฝนไม่ได้เกิดจากช่วงการแสดง แต่ส่วนใหญ่เกิดในช่วงของการเก็บรักษา หลังคามุงจาก มุงกระเบื้องมีน้ำรั่วซึม เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ ตัวหนังใหญ่ อาทิ วัดขนอน ราชบุรี วัดบ้านดอน ระยอง วัดสว่างอารมณ์ สิงห์บุรี วัดบางน้อย สมุทรสงคราม วัดตะกุก อยุธยา วัดพระญาติการาม อยุธยา และวัดตะเคียน ลพบุรี เป็นต้น ได้รับความเสียหายเป็นอย่างมาก

สำหรับการแสดงของชุมชนคณะหนังใหญ่ในอดีตไม่ว่าจะเป็นคณะหนังที่อยู่ในความดูแลของวัดหรือบ้าน ล้วนต้องใช้เส้นทางน้ำทางเรือ เช่นเดียวกับการลำเรียงข้าวของเครื่องใช้ผลิตภัณฑ์เกษตร ดังเช่นหนังใหญ่ชุมชนวัดพระญาติการาม อยุธยา ไปแสดงที่ อำเภอสามชุก สุพรรณบุรีก่อนปี พ.ศ.๒๕๐๐ ก็เดินทางไปทางเรือ โชคดีที่วัดพระญาติสมัยนั้นมีเรือเครื่องยนต์ เรียกกันว่าเรือหลวงพ้ออื่น เพราะตรงกับช่วงหลวงพ้ออื่นเป็นเจ้าอาวาสวัดจึงดูโก้หรูสะดวกสบายกว่าการถ่อเรือไปมาก ส่วนคณะหนังใหญ่วัดสว่างอารมณ์ก็เคยถ่อเรือทวนน้ำขึ้นไปแสดงหนังถึง อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์ และหนังใหญ่วัดราชฎ์บุรีณะ สมุทรสงคราม ก็ใช้เรือเป็นพาหนะสำคัญในการเดินทางสัญจรในแม่น้ำแม่กลอง จนเกิดเรื่องเล่าอัจฉริยะที่ว่า หนังหมุ่มาตแม่กลองแล้วว่ายน้ำกลับวัดเองได้

หนังใหญ่กำเนิดในราชสำนักเป็นมหรสพหลวงที่ยิ่งใหญ่ ด้วยเป็นต้นทางรวมศาสตร์ศิลป์การแสดงไว้หลายแขนง เป็นเครื่องราชูปโภคภายใต้ราชูปถัมภ์ของพระมหากษัตริย์ เครื่องมือสื่อสารของพระราชากับไพร่ฟ้าประชาราษฎร์ แล้วผลิดอกออกช่อไปเป็นมหรสพชาวบ้านภายใต้การอุปถัมภ์ของสมภารวัดที่เพิ่มหนังใหญ่ให้เป็นอุปกรณ์สอนธรรม หรือการจัดการของบ้านโตโผมหรสพที่เน้นการแสดงเพื่อความสนุกสนาน

ท้ายสุดเมื่อ บ้านเมืองมีงานสำคัญ ผนังใหญ่บ้าน ผนังใหญ่วัด ฉบับราชฎีก์ก็จะได้รับเชิญไปแสดงในงานพระราชพิธีเคียงข้างผนังใหญ่ฉบับหลวง นับเป็นมหรสพอัศจรรย์ที่ผู้คนทุกชุมชนชนชั้นได้มีส่วนร่วมสร้างสรรค์กันมาอย่างต่อเนื่องยาวนาน

ความรู้ของมรดกภูมิปัญญา

โดยอนุสัญญาว่าด้วยการปกป้องคุ้มครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมได้กำหนดนิยามคำว่า “มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม” (intangible cultural heritage) ไว้ดังนี้ การปฏิบัติ การเป็นตัวแทน การแสดงออก ความรู้ ทักษะ ตลอดจนเครื่องมือ วัตถุสิ่งประดิษฐ์ และพื้นที่ทางวัฒนธรรม ที่เกี่ยวเนื่องกับสิ่งเหล่านั้น ซึ่งชุมชน กลุ่มชน และในบางกรณีปัจเจกบุคคล ยอมรับว่าเป็นส่วนหนึ่งของมรดกทางวัฒนธรรม ของตน มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมซึ่งถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่ง ไปยังคนอีกรุ่นหนึ่ง เป็นสิ่งซึ่งชุมชนและกลุ่มชนสร้างขึ้นใหม่อย่างสม่ำเสมอเพื่อตอบสนองต่อสภาพแวดล้อมของตน เป็นปฏิสัมพันธ์ของพวกเขาที่มีต่อธรรมชาติและประวัติศาสตร์ของตน และทำให้คนเหล่านั้นเกิดความรู้สึกมีอัตลักษณ์ และความต่อเนื่อง ดังนั้น จึงก่อให้เกิดความเคารพต่อความหลากหลายทางวัฒนธรรม และการคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์

มีวัตถุประสงค์เพื่อปกป้องคุ้มครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม โดยรวบรวมและจัดเก็บข้อมูลซึ่งชุมชนมีส่วนร่วม อันเป็นการกระตุ้นจิตสำนึกให้เกิดการสงวนรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ให้เป็นวัฒนธรรมที่มีชีวิต เพื่อจัดทำคลังข้อมูลมรดกภูมิปัญญาในขอบเขตประเทศไทย และเพื่อนำไปสู่การเสนอขึ้นทะเบียนเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ และนำเสนอ ยูเนสโกให้เป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของมนุษยชาติเมื่อประเทศไทยเข้าเป็นภาคีในอนุสัญญาฉบับนี้

สามารถจำแนกสาขามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมได้ ๗ สาขา คือ

๑ สาขาศิลปะการแสดง

๒ สาขางานช่างฝีมือดั้งเดิม

๓ สาขารรณกรรมพื้นบ้าน

๔ สาขากีฬามรดกภูมิปัญญาไทย

๕ สาขาแนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรมและงานเทศกาล

๖ สาขาความรู้และแนวปฏิบัติ เกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล

๗ สาขาภาษา

หนังใหญ่ ได้รับการเสนอขึ้น บัญชีรายชื่อมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมเพื่อขึ้นทะเบียนคุ้มครอง ในปี พุทธศักราช ๒๕๕๒ ซึ่งหนังใหญ่จัดอยู่ในสาขาศิลปะการแสดง แยกย่อยเป็นประเภทนาฏศิลป์และการละคร ซึ่งกรมส่งเสริมวัฒนธรรมได้ให้ความหมายของศิลปะการแสดงว่า การแสดงดนตรี การรำ การเต้น และละครที่แสดงเป็นเรื่องราวทั้งที่เป็นการแสดงตามขนบแบบแผน มีการประยุกต์ เปลี่ยนแปลง และ /หรือ การแสดงร่วมสมัย การแสดงที่เกิดขึ้นนั้นเป็นการแสดงสด อหน้าผู้ชมและมีจุดมุ่งหมายเพื่อความงาม ความบันเทิงและ/หรือเป็นงานแสดงที่ก่อให้เกิดการ คิด วิพากษ์ นำสู่การพัฒนาและเปลี่ยนแปลงสังคม แบ่งออกได้เป็น ๒ ประเภท

๑ ดนตรีและเพลงร้อง หมายถึง เสียงที่เกิดจากเครื่องดนตรีและการขับร้องที่ประกอบกันเป็นทำนองเพลง ทำให้รู้สึกเพลิดเพลิน หรือเกิดอารมณ์ ต่างๆ โดยมีบทบาทหน้าที่เพื่อบรรเลง ขับกล่อม ให้ความบันเทิง ประกอบพิธีกรรมและประกอบการแสดง ดนตรี แบ่งออกเป็นดนตรีในการแสดงและดนตรีในพิธีกรรม

๒ นาฏศิลป์และการละคร หมายถึง การแสดงออกทางร่างกาย ท่วงท่าการเคลื่อนไหว ทำเต้น ทำรำ การขีด การพากย์ การใช้เสียง การขับร้อง การใช้บท การใช้อุปกรณ์ ฯลฯ ซึ่งสื่อถึงเรื่องราว อารมณ์ความรู้สึก อาจแสดงร่วมกับดนตรีและการขับร้องหรือไม่ก็ได้ การแสดง แบ่งออกเป็น การแสดง ในพิธีกรรม การแสดงที่เป็นเรื่องราวและไม่ใช่เรื่องราว

หากพิจารณาองค์ประกอบของหนังใหญ่แล้ว จะเห็นว่าไม่ได้มีความเกี่ยวข้องกับศิลปะการแสดงอย่าง เดียว แต่ยังเกี่ยวเนื่องกับ วรรณกรรม ด้วยมีบทบาทยกเจรจา และงานช่างฝีมือดั้งเดิมอย่างการวาดลวดลายสลัก ตัวหนังใหญ่ แต่เมื่อมองวัตถุประสงค์ หลักของการนำเสนอ ก็เป็นข้อสรุปได้ว่า หนังใหญ่ได้รวมหลายศาสตร์ หลายศิลป์เพื่อสร้างสรรค์ขึ้นมาเป็น ศิลปะการแสดง

๒.๑ ชื่อที่ปรากฏในท้องถิ่น หรือชื่อเทียบเคียง

ชื่อที่เรียกการแสดงหนังใหญ่ในแต่ละท้องถิ่น ส่ว วนใหญ่มีความใกล้เคียงกันเพราะโดยสามัญก็เรียกกัน อยู่แล้วว่าหนังใหญ่ แต่เมื่อเริ่มศึกษาจำเพาะเจาะจงไปในเวลาที่ต่างกัน ศัพท์แสลงที่ใช้ในการถ่ายทอด การแสดงรวมถึงช่างหนังใหญ่ ในแต่ละชุมชนก็จะมี ความแตกต่างจากการลงรายละเอียดมากขึ้น เป็นชื่อเรียก การแสดงหนังใหญ่ที่อาจจะดูต่างจากนักวิชาการรุ่นครูได้บันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร แต่คำเรียกหนังใหญ่ที่ นำมาเสนอเหล่านี้เป็นมุขปาฐะ ที่สืบเนื่องกันมาตามความเข้าใจเฉพาะถิ่น แต่ก็สามารถเทียบเคียงให้เข้าใจได้ ทั้งนี้เพื่อประโยชน์การศึกษาหนังใหญ่ในเชิงลึกต่อไป

๑. **หนังใหญ่** เป็นคำเรียกหลักในการวิจัยครั้งนี้ และเป็นชื่อที่ทั่วไปที่เข้าใจตรงกัน
๒. **หนัง** เป็นคำเรียกเก่า ที่พบในเอกสารโบราณ พงศาวดาร กฎหมายตราสามดวง กฎมณเฑียรบาล จดหมายเหตุฯ หรือเรียกอย่างสันหมายเข้าในในหมู่ชาวหนังใหญ่ หากแต่ปัจจุบันไม่นิยมเรียกสั้นๆ เดี่ยวๆ เพราะว่าจะ สับสนกับหนังประเภทอื่นๆ เช่น หนังตะลุง หนังกลางแปลง หนัง-ภาพยนตร์
๓. **หนังระบำ** หรือหนังจับระบำหน้าจอ เป็นหนังที่กลางวันอย่างหนึ่งดังปรากฏคำนี้ในสมัยอยุธยา สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงราชานุภาพ ทรงอธิบายไว้ดังนี้ “อนึ่ง ที่เรียกว่าหนังจับระบำหน้าจออย่างโบราณนั้นคือ เล่นตั้งแต่เวลาบ่าย ใช้หนังที่เรียกชื่อว่า คนจระ พระ คนจระนาง ตัวนางนั้นระบายสี ดัดเส้นเขียนโดยงดงาม เพราะใช้เล่นในตอนกลางวัน คนขีดหนังระบำนั้นนุ่งผ้ายกหรือผ้าเกี้ยว สวมเสื้ออย่างน้อย คาดเข็มขัด โปกผ้าขลิบ แล้วขีดพระกับนางเป็นคู่ๆ กันไป คนร้องก็ร้องบทรระบำ คือ รำพระทอง บะหลิม เป้าหลุด สระบุหรง คนขีดก็ทำท่าทางต่างๆ ไปตามบท แล้วก็ขีดหนังนาง เมขลา รามสูร อรชุน ออกมาเล่นตามเรื่องของระบำ พอเวลาพลบค่ำจึงจับเล่นเรื่องต่อไป”
๔. **หนังกลางวัน** หรือหนังสี ใช้เล่นหรือแสดงในตอนกลางวัน เดิมโบราณใช้สีจากธรรมชาติ ทาลงตัวหนัง ได้แก่ สีขาวจะเอาเหล็กขูดที่หนังให้หมดสีดำ สีเขียวใช้จุนสีกับน้ำมะนาว ทา สีแดงใช้น้ำฝางกับสารส้มทา และสีเหลือง ใช้น้ำฝางทาแล้วเอาน้ำถูลักษณะการขีด จะขีดแสดงกันหน้าจอหนัง นิยมเล่นในงานมงคล หรือพระราชพิธี
๕. **หนังสี** คือหนังกลางวัน คำอธิบายเหมือนกัน
๖. **หนังกลางคืน** หรือหนังขาวดำ ใช้เล่นหรือแสดงในตอนกลางคืน นิยมเล่นในงานอวมงคล
๗. **หนังขาวดำ** คือหนังกลางคืน คำอธิบายเหมือนกัน
๘. **หนังเล็ก** หรือหนังตะลุงภาคกลาง คนหนังในอยุธยา ยังคงคุ้นปากเรียกว่าหนังเล็กไม่เรียกว่าหนังตะลุง รูปตัวหนังและวิธีการเล่นคล้ายหนังตะลุง แต่ตัวหนังทุกตัวพากย์เจรจาเป็นภาษาภาคกลาง

๙. **หนังระทา** หรือหนังกลาง มีขนาดย่อมกว่าหนังใหญ่ ความกว้างอยู่ที่ประมาณ ๑ เมตรรูปแบบการแสดงเหมือนหนังใหญ่ ใช้แสดงระหว่างระทาไฟในงานพระราชพิธี
๑๐. **หนังกลาง** คือหนังระทา คำอธิบายเหมือนกัน
๑๑. **หนังตะลุง** คือหนังขนาดเล็กกว่าหนังใหญ่ ที่นิยมเล่นในภาคใต้
๑๒. **หนังไทย** คือคำเรียกหนังใหญ่ อีกชื่อหนึ่งเมื่อมีหนังต่างประเทศอย่างหนังจีน หนังชวาเข้ามาแสดงในสยามประเทศ

๒.๒ ลักษณะการแสดง

ลักษณะการแสดงของหนังใหญ่ จัดอยู่ในประเภทหุ่นแสงเงา หุ่น แบบสองมิติที่ทำจากหนังวัวขนาดใหญ่ประมาณ ๑-๒เมตร วาด ลวดลายแล้วสลักฉลุโปร่งทาสีสันทัดเต็มเป็นตัวละครพระนางยักษ์ลิง สิงสาราสัตว์ ฉากป่ารถลาปราสาทราชวัง ในเรื่องรามเกียรติ์ เรียกว่า**ตัวหนังใหญ่**

แสงเกิดจากไฟ ไม่ว่าจะเป็ น การเผาอะลามะพร้าว ใต้ หรือตะเกียงลาน เมื่อตัวหนังกระทบไฟ กลายเป็น เงา บนจอหนัง ซึ่งตัวหนังเคลื่อนไหวดุจมีชีวิตได้เพราะมีคนเชิด คนเชิดโยกเดินไหวเอนโอนตาม บทบาทที่คนพากย์เจรจาเอื้อนเอ่ย มีเครื่องดนตรีปี่พาทย์บรรเลงประกอบ

๒.๓ ประเภท

หนังใหญ่จัดอยู่ในประเภท **ศิลปะการแสดง** และนับเป็นศิลปะการแสดงชั้นสูงของไทยด้วยเป็น มหรสพหลวง เครื่องราชูปโภค อยู่ในพระราชูปถัมภ์ของพระมหากษัตริย์มาครั้งโบราณ

๒.๔ พัฒนาการ

จุดเริ่มแรกของหนังใหญ่มาจากการละเล่นประกอบพิธีกรรม และพัฒนามาสู่ศิลปะการแสดงในรูปแบบ มหรสพหลวง ในราชสำนัก และเผยแพร่สู่ราษฎร เป็นมหรสพชาวบ้าน มีพัฒนาการร่วมกับโขน ละคร และ ศิลปะการแสดงอื่นๆ โดยองค์ประกอบหลักคือ ตัวหนัง การเชิด การพากย์เจรจา ดนตรีประกอบ และเรื่อง ที่แสดง ยังคงอยู่ แต่มีการปรับเปลี่ยนส่วนย่อยตามสภาพสังคมชุมชน

สุจิตต์ วงษ์เทศ ได้เสนอแนวความคิดเรื่องพัฒนาการของหนังใหญ่ ไว้ในบทความ *หนังใหญ่ มาจากไหนว่า*

หนังใหญ่ เป็นคำไทย ตรงกับคำเขมรว่า **แสบก รม** (แสบก แปลว่า หนัง , รม แปลว่า ใหญ่) และอินโดนีเซียเรียก **วาหยังกุลิต**..ทั้งหมดคือ “วัฒนธรรมเล่นเงา” เป็นพิธีกรรมของมนุษย์ทั่วโลกมาก่อน **“เล่นเงาเป็นพิธีกรรมเชื่อมโยงมนุษย์เข้ากับสิ่งศักดิ์สิทธิ์หลังจากนั้นถึงกลายเป็นการละเล่นอย่างที่เข้าใจปัจจุบัน”** อาจารย์ศิริพจน์ เหล่ามานะเจริญ (คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัย ศิลปากร) อ้างถึงจารึกบนใบลานไศวาคม พบที่เกาะชวา แล้วยกมาอธิบายไว้ใน บทความเรื่องสะแบก รม, หนังใหญ่, กับ วาหยัง กุลิต การเล่นเงา มรดกร่วมของ อุษาคเนย์ (พิมพ์ในมติชนรายวัน ฉบับวันพฤหัสบดีที่ ๒๕ สิงหาคม ๒๕๕๔ หน้า ๒๑) คำอธิบายของอาจารย์ศิริพจน์น่าฟัง และเข้าใจได้ดีกว่าอย่างอื่น จึงควรสรุปง่ายๆ อ่านเข้าใจง่ายๆ ว่า **หนังใหญ่มีวิวัฒนาการยาวนานจากวัฒนธรรมเล่นเงา ซึ่งเป็นพิธีกรรมของมนุษย์ ทั่วโลกที่เชื่อมโยงมนุษย์เข้ากับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และวิวัฒนาการร่วมกันกับ แสบก รม ของเขมร, วาหยังกุลิตของชวา** ต่อจากนั้นมีการพัฒนาการเป็นการละเล่นโดยผสมผสานเข้ากับประเพณีเต้น และเซ็ดของคนในอุษาคเนย์มาแต่ดั้งเดิมตีกดาบรพรพ์ รูปฉลุกับท่าเต้นของคนเซ็ดหนังใหญ่ ต่อไปข้างหน้าจะมีพัฒนาการเป็นโขน, ละคร¹⁵

ประเมษฐ์ บุญยะชัย ผู้เชี่ยวชาญจากสถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ ได้กล่าวถึงพัฒนาการถึงหนังใหญ่ไว้ว่า **“ถ้าเปรียบหนังใหญ่ก็เหมือนเป็นการแสดงคลาสสิก คือองค์ประกอบการแสดงทุกอย่างพัฒนาสูงสุดเต็มอ้อมหมดแล้ว”**¹⁶ โขนจึงเป็นการแสดงที่ต่อยอดพัฒนามาจากหนังใหญ่ จากตัวหนังมาเป็นคนจริงแสดง และยังคงมีบทบาทเกียรติ มีดนตรีปี่พาทย์บรรเลงประกอบการแสดง แรกทีเดียวก็เล่นโขนหน้าจอหนังเป็น “หนังติดโขน” คือการแสดงหนังเป็นหลัก มีโขนมาแทรกบางช่วงเพื่อสร้างสีสัน ต่อมาก็สลับกันเป็น โขนติดหนัง คือการแสดงโขนเป็นหลัก หนังเป็นแค่เล็ก น้อย เพราะคนดูเริ่มพอใจไปชอบการแสดงโขนมากกว่า ท้ายสุด เป็นโขนหน้าจอ เหลือแต่จอหนังตั้งเป็นอนุสรณ์ ไม่มีหนังใหญ่ร่วมแสดงด้วย ภายหลังโขนพัฒนาเป็นรูปแบบละคร ยิ่งทำให้คนรุ่นหลังแทบจะไม่วู้ที่รู้ว่าโขนพัฒนาการมาจากหนังใหญ่

¹⁵ สุจิตต์ วงษ์เทศ *หนังใหญ่ มาจากไหน?*[ออนไลน์] มติชนรายวัน ฉบับประจำวันอังคารที่ ๖ กันยายน ๒๕๕๔. แหล่งที่มา <http://www.sujitwongthes.com/๒๐๑๑/๐๙/siam๐๖๐๙๒๕๕๔/>

¹⁶ สัมภาษณ์ ประเมษฐ์ บุญยะชัย,ผู้เชี่ยวชาญอาวุโสสถาบันพัฒนศิลป์, การประชุมขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ยูเนสโก, เดือนพฤศจิกายน ๒๕๕๗.

ถึงแม้องค์ประกอบหลักคือ ตัวหนัง การเชิด การพากย์เจรจา ดนตรีประกอบ และเรื่องที่แสดง ยังคงมีอยู่ก็จริง แต่มีการปรับเปลี่ยนพัฒนาส่วนย่อยตามสภาพสังคมชุมชนมาอย่างต่อเนื่อง อาทิ หนังสร้างได้ง่ายขึ้น ด้วยการลอกลายเดิม แผ่นหนังหาซื้อได้ที่โรงงานฟอกหนัง รูปแบบการเชิดบางครั้งไม่ต้องตั้งจอ ที่ใช้ทาบเงา เพิ่มการรับร้องอย่างละครเพื่อลดการพากย์เจรจา ดนตรีประกอบยังเป็นวงปี่พาทย์ แต่ไม่ได้ใช้เสียงทางกลาง ปี่กลาง กลองตีตั้ง จอหนังใช้โครงเหล็กแทนไม้ไผ่เพราะคงทนกว่า และแสงไฟสปอตไลท์ ส่องสว่างแทน ใต้ ตะเกียงลาน หรือกะลามะพร้าว เรื่องราวที่แสดงยังคงเป็นเรื่องรามเกียรติ์ แต่ระยะเวลาแสดงต้องสั้นกระฉับเป็นต้น

ทั้งหมดคือพัฒนาการหนังใหญ่ในแง่มุมของกลุ่มชุมชนหนังใหญ่ ในมุมมองของ ผู้ที่ศึกษาสนใจ ศิลปะการแสดงแขนงนี้ หากมองในมุมกว้าง ความหมายของคำว่า หนังใหญ่ ได้แปรเปลี่ยนไปไกลกันคนละเรื่อง เพราะผู้คนทั่วไปในปัจจุบัน จะเข้าใจทันทีว่าหนังใหญ่ คือ หนังในโรง หรือ หนังที่ฉายในโรงภาพยนตร์ ด้วยอิทธิพลของหนังฟิล์มต่างประเทศที่ค่อยๆ เข้ามาแทนที่หนังใหญ่ ตั้งแต่ช่วงสมัยรัชกาลที่ ๕ จนในช่วง พ.ศ. ๒๔๙๐ เป็นช่วงที่หนังใหญ่ ในแต่ละชุมชนเริ่มหมดเรี่ยวแรงยุติการแสดงลง และค่อยๆ เริ่มฟื้นฟูอีกครั้ง ประมาณปี พ.ศ.๒๕๑๘ ที่ชุมชนวัดสว่างอารมณ์ สิงห์บุรี และปีถัดมา พ.ศ.๒๕๑๙ ที่วัดขนอน ราชบุรี

คำว่า หนัง หนังใหญ่ หนังโรง หนังกลางแปลง หนังพากย์ คนพากย์หนัง ฯลฯ ยังอยู่ในวิถีชีวิตคนในปัจจุบัน ทั้งที่รูปแบบการแสดง องค์ประกอบการนำเสนอ มีความแตกต่างกัน นั้นหมายความว่า หนัง ยังทรงอิทธิพลมาอย่างต่อเนื่อง มองเผินๆ คือเป็นแค่คำที่เรียกติดปากคนไทยมาแต่โบราณ แต่หากความจริงคือ จิตวิญญาณพลังพัฒนาการของ มหรสพหนังใหญ่ ยังคงซ่อนอานุภาพอยู่นั่นเอง

๒.๕ ขนบ

ขนบธรรมเนียมปฏิบัติของการแสดงหนังใหญ่ เป็นส่วนที่สะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาของบรรพชนที่สั่งสมกันมานานหลายร้อยปี เป็นทั้งข้อปฏิบัติที่ยึดถือ รวมเป็นถึงกุศโลบายในชุมชนเพื่อความสามัคคีและดำเนินชีวิตร่วมกัน ซึ่งขอยกตัวอย่าง ขนบเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับหนังใหญ่ดังนี้

๑. การไหว้ครูหนังใหญ่ เรียกว่า ไหว้ครูใหญ่

เพราะการไหว้ครูหนังใหญ่ประจำปีนั้น จะเป็นการไหว้ครูศิลปะ ประกอบด้วย ไหว้ครูช่างสิบหมู่ ครูดนตรี นาฏศิลป์ เรียกกันว่า “ไหว้ครูช่างหนังใหญ่ โขน ละคร พิณพาทย์ฯ”

การไหว้ครูหนังใหญ่ ได้รับแนวทางมาจากพิธีกรรมในศาสนาพราหมณ์ดังที่ บำรุง คำเอก กล่าววา
อิทธิพลทางด้านนาฏกรรมก็ได้รับมาจากศาสนาพราหมณ์-ฮินดู เช่น พิธีไหว้ครู โหมโรง เบิกโรง¹⁷

ในหลายๆชุมชนหนังใหญ่จะมีพรสพอยู่ร่วมกัน ทั้งหนังใหญ่ โขน ละคร พิณพาทย์ ลิเก กลองยาว
เช่น วัดพระญาติการาม อยุธยา , วัดกษัตราธิราชวรวิหาร อยุธยา , คณะหนังใหญ่ครุวน เกิดผล อยุธยา , วัด
ตะเคียน ลพบุรี ฯลฯ

๒.พิธีเบิกหน้าพระ เป็นพิธีที่มีเฉพาะการแสดงหนังใหญ่เท่านั้น

- ๒.๑ เครื่องบูชาครู เช่น หัวหมู บายศรีปากชาม เครื่องกระยาบวช เทียนขาว ๓ เล่ม เป็นต้น
- ๒.๒ พากย์สามตระ มีเฉพาะหนังใหญ่
- ๒.๓ เมื่อทำพิธีเบิกหน้าพระ มหรสพอื่นจะต้องหยุดให้

๓.หนังใหญ่เป็นมหรสพแสดงลำดับแรก ต่อด้วยโขน ละคร ตามลำดับ

เป็นขนบธรรมเนียมนิยมแต่โบราณ ที่จะให้ หนังใหญ่แสดงเป็นลำดับแรกของมหรสพทุกครั้ง

๔.ผู้ชายเชิดหนัง

ความจริงศิลปการแสดงของไทยหลายชนิดที่มีขนบนิยมแบ่งไว้ให้ผู้ชายแสดงชนิดนี้และผู้หญิงแสดง
ชนิดนั้น ซึ่งหนังใหญ่เป็นอีกหนึ่งกรณีศึกษาที่มีขนบให้เป็นเรื่องของผู้ชายเชิด พากย์

กรณีศึกษาหนังใหญ่เป็นเรื่องของผู้ชาย

เหตุที่ผู้ชายมีบทบาทสำคัญในการแสดงหนังใหญ่ คงด้วยเหตุเบื้องต้น ๒ ประการคือเริ่มต้นจากผู้
แสดงเป็นทหารจุดมุ่งหมายคือซ้อมรบเรียนรู้ และเป็นการละเล่นเพื่อประกอบพิธีกรรมเพื่อสรรเสริญพระผู้
เป็นเจ้า ในที่นี้คือพระมหากษัตริย์ มีมีความเชื่อว่าเหมือนองค์นารายณ์มาอวตาร ลักษณะการแสดงที่ออกมาคือ
ความเข้มแข็ง สง่างาม ต้องใช้กำลัง ส่วนผู้หญิงสมัยก่อน ก็สามารถเรียนรู้ด้านศิลปการแสดง ละครร้ายทำได้

รูปแบบการแสดงหนังใหญ่ของวัดบ้านดอน ระยองในอดีตก็มีละครพื้นบ้าน ที่เป็นผู้หญิงแสดงเป็นนาง
สีดา ตอนสีดาลุยไฟ ซึ่งเป็นตอนที่ได้รับการกล่าวขานมีชื่อเสียงมาก เรียกว่า “หนังติดละคร” คือการแสดง
หลักยังเป็นหนังใหญ่อยู่แต่เพิ่มเติมสีนด้วยละครพื้นบ้านเข้ามาแทรกแค่บางฉากบางตอน พระครูปลัดวิรัตน์
อคคธมโม อดีตเจ้าอาวาสวัดบ้านดอนหนังใหญ่ วัดบ้านดอน ได้เคยกล่าวไว้ว่า “จุดเด่นอยู่ที่การแสดงตอนสีดา

¹⁷ บำรุง คำเอก, ศาสนาพราหมณ์ · ศาสนาฮินดู · พิธีทางศาสนาและพิธีกรรม. ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร
(นครปฐม: พิมพ์ลักษณ์,2550)

ลุยไฟ ซึ่งผู้ขีดหนังได้แสดงการลุยไฟจริงๆ จนเป็นที่เลื่องลือในความสามารถของผู้ขีด ถึงขั้นที่หากกล่าวถึงหนังใหญ่วัดบ้านดอนก็จะนึกถึงการแสดงในตอนลือลุยไฟ”¹⁸

แม้กระทั่งผู้ฝึกสอนหนังใหญ่วัดบ้านดอนคนสำคัญ ครูเสถียร แสงมณี เป็นผู้หญิง ที่สอนการขีดจากประสบการณ์จริงที่เห็นกับศิษย์ โดยใช้คำพูดและท่าทางประกอบ ไม่ได้จับตัวหนัง เพื่อรักษาขนบเดิมที่ไม่นิยมให้ผู้หญิงจับตัวหนัง รวมถึงนักดนตรีปี่พาทย์ที่บรรเลงประกอบการแสดงหนังใหญ่วัดบ้านดอนในปัจจุบัน ก็มีผู้หญิงเป็นนักดนตรีส่วนใหญ่ เป็นอีกหนึ่งกรณีศึกษาให้เห็นแบบภาพเชิงซ้อน ว่าสิ่งที่ครูบาอาจารย์สมัยก่อนวางขนบไว้ย่อมมีเหตุผลที่ลึกซึ้ง การแสดงหนังใหญ่วัดบ้านดอนที่มีนางละครสีดามาลุยไฟ หรือครูผู้สอนเป็นผู้หญิง นั้นย่อมสะท้อนให้เห็นสภาพการปรับตัวเข้าหากันระหว่างขนบกับการสืบทอดศิลปะผู้คนในชุมชนได้เป็นอย่างดี

๒.๖ ความเชื่อ

ความเชื่อเกี่ยวกับตัวหนัง

ทุกชุมชนหนังใหญ่อันมีความเชื่อเหมือนกันว่าตัวหนังทุกตัวเป็นเสมือนครู ไม่ต่างจากศรีชะโชนหรือเครื่องดนตรี ที่ต้องดูแลรักษาเป็นอย่างดี วางไว้ที่สูงหรือเหมาะสม ไม่เดินข้ามหรือใช้อวัยวะจับต้องนอกจากมือ หากมีใครเจ็บป่วยหรือมีอาการแปลกผิดสังเกตนายโรงจะมาไหว้ขอให้ครูหนัง หนังเจ้าทั้งสามช่วยรักษาหรือยกโทษให้อภัยหากศิษย์พลั้งผิดพลาดแล้วก็มักจะได้ผลทุกครั้ง¹⁹ แบ่งความเชื่อตามลำดับตั้งแต่เริ่มสร้างตัวหนังจนถึงการแสดงดังนี้

- ❖ หนังครูหรือหนังเจ้าทำด้วยหนังเสือ หนังหมี ความขลัง, ไม้คาบหนังทำจากไม้ฝาโลง หรือไม่เขียนศพ
- ❖ หนังครูออกข้างจอ ห้ามรอดได้จอ
- ❖ หนังครูฤาษี จะไม่วางทับหรือใกล้กับหนังครูพระอิศวรและหนังครูพระนารายณ์
- ❖ เชื่อว่าหนังทุกตัว เป็นเสมือนครู ไม่เดินข้าม ตั้งไว้ในที่เหมาะสม
- ❖ หนังกับไฟไม่ถูกกัน เช่น ไฟไหม้ หนังนครไหว ที่โรงละครอนศิลป์การ, วัดบางน้อย สมุทรสงคราม
- ❖ ความเชื่อเรื่องหนังสีใช้เล่นงาน มงคล หนังขาวดำใช้เล่นงาน อวมงคล
- ❖ เชื่อว่าหนังมีชีวิต เช่นกรณี ๑.หนังหนุมนว้ยน้ำกลับวัดราชภัฏบุรีบูรณะ สหุรสงคราม ๒.หนังสีดาเกาะทางเสื่อมา ระยอง ๓.ลิงขาวว้ยน้ำไต้ขึ้นเสาจอหนัง อยู่ธยา เป็นต้น
- ❖ เชื่อเรื่องหนังสัตว์และลักษณะความตายที่เกิดความขลัง “หนังตายพราย ถูกฟ้าผ่าตาย ออกลูกตาย”

¹⁸ สรูปการแสดงทางวัฒนธรรมครั้งที่ ๑๒, ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), *หนังใหญ่วัดบ้านดอน* [ออนไลน์], ๒๓ มกราคม ๒๕๔๗.

แหล่งที่มา <http://www.sac.or.th>

¹⁹ สัมภาษณ์ วัลลภ แสงอรุณ,(นายหนังวัดบ้านดอน ระยอง), ๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๕๗.

พระมหากษัตริย์คือสมมุติเทพ

แสดงหนังใหญ่นิยมเล่นเรื่องรามเกียรติ์ ซึ่งเป็นวรรณกรรมเทิดพระเกียรติ พระมหากษัตริย์ไทยตามความเชื่อในศาสนาพราหมณ์ที่ว่า พระมหากษัตริย์ไทยทุกพระองค์ทรงเป็นพระนารายณ์ อวตารมาเพื่อปกครอง และทำนุบำรุงบ้านเมืองให้มีความสุขโดยทั่วกัน

เชื่อในหลักคำสั่งสอนของทุกศาสนา

ธรรมมะชนะอธรรม ความดีย่อมชนะความชั่ว ความเชื่อนี้เป็นบทสรุปตอนจบของการแสดงชุดเบิกโรง เช่น จับลิงหัวค้ำ ลิงชากับลิงดำ เป็นต้น

หนังไม่เล่น ถ้าไม่ไหวครู

ผู้เล่นหนังถือว่าถ้าการไหว้ครูเป็นของสำคัญมาก เขาจะไม่เล่นหนังถ้าการไหว้ครู (เบิกหน้าพระ) ไม่ได้ทำครบพิธี

ไม่เล่นตอนล้ม ไม่เลิกตอนตาย

ผู้เล่นถือมากกว่าจะไม่เล่นตอนตาย หรือเรียกตามภาษาหนังว่า “ล้ม” แม้จะสลบก็ต้องให้ฟื้นก่อน เช่น ตอนพระลักษมณ์ถูกศรนาคบาทและศรพรหมมาศรจะหยุดตอนนั้นไม่ได้ ต้องเล่นถึงตอนฟื้นก่อน มิเช่นนั้นจะมีอันเป็นไปในทางไม่ดี²⁰

เชื่อผี เจ้าที่เจ้าทาง

ก่อนตั้งจอหนังชุดเสาปักจอทุกครั้ง นายหนังหรือหัวหน้าคณะหนังใหญ่ จะทำพิธีขอขมาเจ้าที่เจ้าทางทุกครั้ง เพราะมีความเชื่อว่ามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ดวงวิญญาณเจ้าที่เจ้าทางสิงสถิตย์คุ้มครองสถานที่บริเวณนั้น

สำหรับการตั้งเสาปักจอ ที่ชุมชนหนังใหญ่วัดสว่างอารมณ์ สิงห์บุรีนั้น จะต้องทำพิธีขออนุญาตเจ้าที่เจ้าทางเสียก่อนจึงเริ่มลงมือ เรียกว่า **ขมบ** มีลักษณะเป็นกระทงกาบกล้วยประดับด้วยดอกไม้ธูปเทียน

²⁰ ผะอบ โปษะกฤษณะ, *ความเป็นมาของหนังใหญ่วัดขนอน* (อ้างถึงการสัมภาษณ์นายประสพ วงศ์จีน) เอกสารประกอบการประชุมวิชาการ การศึกษากับการถ่ายทอดวัฒนธรรม กรณีศึกษาหนังใหญ่วัดขนอน, หน้า ๕๔

ขมบ ผีเงาผู้หญิงยุคก่อนอยุธยา

คำว่า **ขมบ** ใน พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ หมายถึง ผีผู้หญิงที่ตายในป่าและสิ่งอยู่ในบริเวณที่ตาย มีรูปเห็นเป็นเงา ๆ แต่ไม่ทำอันตรายใคร, ฉมบ หรือ ทมบ ก็ว่า สรุปลักษณะว่าเป็น ผีเงา

ในกฎหมายลักษณะเบ็ดเสร็จ (ตอนท้าย) ตราขึ้นเมื่อ พ.ศ.๑๗๖๘ ก่อนการสถาปนากรุงศรีอยุธยาขึ้นใหม่ เมื่อ พ.ศ.๑๘๙๓ ถึง ๑๒๕ ปี ยุคอยุธยาศรีรามเทพนคร²¹ มีเนื้อหาเกี่ยวกับความเชื่อเรื่อง ผีร้าย มีชื่อเรียกในกฎหมายนี้ว่า "**ฉมบ จะกละ กระสือ กระหาง**" กับเรื่อง หมอผี ที่เรียกชื่อในกฎหมายนี้ว่า "แม่ผดพอหมอ" คือคนผู้เรียนรู้เวทวิทยาคมและกฤตยาคุณอันทำให้ถึงตายฉิบหายด้วยอุบายต่าง ๆ²²

หากรูปแบบการไหว้เจ้าที่ ขมบ สืบเนื่องมาจากครูเปีย ครูหนึ่งเร่ ซึ่งเป็นคนรุ่นอยุธยาตอนปลาย แห่งวัดสว่างอารมณ์สิงห์บุรี²³ ทำให้เกิดความน่าสนใจว่า สองประการคือ

ประการแรก น่าจะมีมหรสพหนังใหญ่เล่นกันมาตั้งแต่ก่อนสมัยอยุธยา ในที่ราบลุ่มภาคกลาง อยุธยา ลพบุรี แห่งนี้ ด้วยปรากฏหลักฐานคำว่า ขมบ ผีเงาผู้หญิง มาก่อนก่อตั้งราชธานี

ประการที่สอง มีผีตั้งมากมายหลายชนิด แต่การแสดงหนังใหญ่เลือกที่จะไหว้บูชาให้ความยำเกรงกับ ผีขมบ ซึ่งเป็นผีเงาผู้หญิง มีความเกี่ยวข้องกันตรงลักษณะการปรากฏกายให้คนเห็นในลักษณะเงา ส่วนหนังใหญ่ก็เป็นการละเล่นว่าด้วย “แสงเงา” เช่นกัน จึงอาจเกรงว่าหากบอกกล่าวเล่าความก่อนตั้งเสา เมื่อถึงเวลาแสดงหนังใหญ่แล้วผีขมบจะปรากฏเป็นแสงเงารบกวน ส่วนการเลือกผีขมบ ผีผู้หญิง มาร่วมพิธีกรรมนั้นเป็นการนับถือให้เกียรติ สิ่งใดยิ่งใหญ่ให้กำเนิด มักเรียกแม่ ซึ่งเป็นเพศหญิงเสมอมา เช่น แม่น้ำ แม่ธรณี แม่พระคงคา ฯลฯ แม้โลกความจริงผู้หญิงอาจไม่มีบทบาทเกี่ยวข้องกับการแสดงหนังใหญ่ตามคติพราหมณ์ชายเป็นใหญ่ แต่โลกของวิญญานความเชื่อและชนพื้นถิ่นก็ได้ตั้งขมบ ผีผู้หญิงมาเกี่ยวข้องได้อย่างลงตัว ด้วยการปูทางก่อนตั้งเสาไหว้ผีเจ้าถิ่น ก่อนเข้าสู่พิธีกรรมไหว้ ผีเทพแบบพราหมณ์ในช่วงเบิกหน้าพ ระก่อนการแสดงหนังใหญ่

ความเชื่อเป็นเรื่องยากต่อการพิสูจน์เชิงวิทยาศาสตร์ เป็นประสบการณ์โดยตรงของผู้ประสบเหตุ หรือเชื่อสืบเนื่องตามกันมา จึงมีคำว่า ไม่เชื่ออย่าลบหลู่ เป็นข้อเตือนสติ แต่ความเชื่อส่งผลดีหลายประการ ในแง่ของคตินิยมและการเตือนสติ

²¹ ผู้วิจัยสันนิษฐาน

²² สัจจิตต์ วงษ์เทศ. “อ่านแผ่นดินนา”, *มติชนสุดสัปดาห์*(๑๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๔๖) ปีที่ ๒๓ ฉบับที่ ๑๒๐๐.

²³ ในช่วงเวลา พ.ศ.๒๓๙๙ ครูเปียน่าจะต้องมีอายุไม่ต่ำกว่า ๗๔ ปี เพราะต่างเล่าสืบกันมาว่าเป็นคนยุคปลายกรุงเก่า (ผู้วิจัย)

หนังครุทำไม่ต้องทำจากหนังสือ หนังหมี เพราะความเป็นครุ หรือการแสวงหาครุที่ดีมีความรู้ชั้นยาก ยิ่ง ดั่งการหาผืนหนังสัตว์ที่มีอำนาจและบารมี

ที่หนังครุฤาษี จะไม่วางทับหรือใกล้กับหนังครุพระอิศวรและหนังครุพระนารายณ์ เพราะตามหลัก ธรรมชาติ กลิ่นสาปหนังเสืออาจไปทำปฏิกิริยาทางเคมีกับหนังหมี หรือหนังวัวก็ได้ จนทำให้หนังย่นเปลี่ยนรูป ที่เชื่อว่าหนังทุกตัว เป็นเสมือนครุ ไม่ควรเดินข้าม ตั้งไว้ในที่เหมาะสมนั้น เป็นสิ่งดี งามที่ศิลปินควร กระทำ เพราะหนังแต่ละตัว เป็นสิ่งที่บอบบางต่อการชำรุด หากไม่ทะนุถนอม แต่ละตัวก็จะทำขึ้นมา ก็ยาก มีมูลค่าทางใจมาก

ที่ว่าหนังกับไฟไม่ถูกกัน เช่น ไฟไหม้ หนังนครไหว ที่โรงละครอนศิลาปากร, วัดบางน้อย สมุทรสงคราม นั้น เป็นเครื่องเตือนสติให้ระแวดระวังภัยไม่ประมาทเลินเล่อ ความจริงสาเหตุของไฟไหม้เกิดจากคนทั้งนั้น²⁴

ส่วนความเชื่อเรื่องหนังสีใช้เล่นงาน มงคล หนังขาวดำใช้เล่นงาน อวมงคลนั้น เป็นเรื่องของกาลเทศะ คติความเชื่อของสังคมไทยวงกว้าง สิ่งที่มีหลากหลายมสร่างความรื่นรมย์ในการพบเห็นมากกว่าสีขาวดำ

สำหรับกรณีความเชื่อเรื่องหนังมีชีวิต หนังหนุมาน วางน้ำกลั้ววัด หนังสีดาเกาะทางเสือเรือมาระยอง และหนังลิงขาวปิ่นเสาะจ้อได้ เป็นประสบการณ์ที่มีผู้พบเห็นจริง เป็นความมหัศจรรย์ยากต่อพิสู จน์ทาง วิทยาศาสตร์ จึงขอยกเว้นเป็นกรณีพิเศษ

เก็บหนังใหญ่ไว้ที่วัด

เชื่อกันว่าหนังใหญ่นั้นครุแรง หรือที่เรียกกันว่า ครุหนัง จึงไม่นิยมเก็บรักษาไว้ที่บ้าน ถึงแม้ว่าหลาย ชุมชน ผู้ที่เป็นเจ้าของ หนังใหญ่จะเป็นชาวบ้าน เช่น หนังใหญ่ครุดี อัมพวา ก็ไปเก็บหนังใหญ่ไว้ที่วัดราชภุ ร์บูรณะ สมุทรสงคราม และครุฉิ่ง พงษ์นิย ก็นำหนังใหญ่ของตนเองไปเก็บไว้ที่วัดพระญาติการาม อยุธยา และ หนังใหญ่วัดบ้านอิฐ อ่างทอง อาศัยบารมีของสมภารเจ้าอาวาสและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายในวัดช่วยคุ้มครองป้องกัน รักษาตัวหนังและเครื่องประกอบการเล่นหนัง หากมองในเชิงบวก ผู้คนในชุมชนย่อมมีความรู้สึกที่หนังใหญ่ เป็นสมบัติของร่วมกัน และในบริเวณวัดเอื้อประโยชน์สะดวกต่อการถ่ายทอด การฝึกซ้อม รวมถึงเป็นเหมือน ตัวอย่างให้ผู้ที่มาวัดเกิดความประทับใจและว่าจ้างคณะหนังใหญ่ไปแสดงงานต่างๆตามความเหมาะสม

๒.๗ ลำดับขั้นตอนการแสดง แบ่งเป็นหนังกลางวัน และกลางคืนดังนี้

การแสดงหนังกลางวัน หรือระบำหน้าจ่อ

๑. ระบำสี่บท
๒. ชุดเมขลา รามสูร

24 สัมภาษณ์ วีระ มีเหมือน (ครุหนังใหญ่ จ.อ่างทอง), ๒๔ ตุลาคม ๒๕๕๗.

ทั้งนี้ไม่มีหลักฐานระบุว่าโหมโรงหนังใหญ่ตอนกลางวัน ใช้เพลงอะไรและเรียงลำดับเพลงเหมือนโหมโรงหนังใหญ่กลางคืนหรือไม่ ตามธรรมเนียมปฏิบัติแล้ว อย่างไรก็ตามเสียคงต้องมีโหมโรงก่อนการแสดงทุกครั้ง

การแสดงหนังกลางคืน

๑. ปี่พาทย์โหมโรงหนังใหญ่
๒. เบิกหน้าพระ
๓. เบิกโรง
๔. เข้าเรื่องรามเกียรติ์ (ตอนหรือศึกใดตามเหมาะสม)

หนังกลางวัน

หนังใหญ่กลางวันหรือหนังระบำหน้าจอนั้น เป็นการเชิดหนังใหญ่สีหน้าจอลี้นแบบอย่างชุดระบำสมเด็จพระยาตากษัตริย์ราชานุภาพ ทรงอธิบายหนังจับระบำหน้าจอ ไว้ว่า

“อนึ่ง ที่เรียกว่าหนังจับระบำหน้าจออย่างโบราณนั้นคือ เล่นตั้งแต่ เวลาบ่าย ใช้หนังที่เรียกชื่อว่า คนजरพระ คนजरนาง ตัวน างนั้นระบายสี ตัดเส้นเขียนโดยดงาม เพราะใช้เล่นในตอนกลางวัน คนเชิดหนังระบำนั้นนุ่งผ้ายกหรือผ้าเกี้ยว สวมเสื้ออย่างน้อย คาดเข็มขัด โทกผ้าขลิบ แล้วเชิดพระกับนางเป็นคู่ๆกันไป คนร้องก็ร้องบทระบำ คือ **รำพระทอง บะหลิม เบ้าหลุด สระบุหรง** คนเชิดก็ทำท่าทางต่างๆไปตามบท แล้วก็เชิดหนังนาง เมขลา รามสูร²⁵ อรชุน ออกมาเล่นตามเรื่องของระบำ พอเวลาพลบค่ำจึงจับเล่นเรื่องต่อไป”

ระบำสี่บทเป็นระบำที่ยกย่องกันมาแต่โบราณ สันนิ ษฐานว่ามีมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยแต่ไม่มีหลักฐานปรากฏเด่นชัด แต่ละบทนั้นจะมีทำนองเพลงและการขับร้องที่แตกต่างกันออกไป ผู้แสดงจะรำไปตามทำนองเพลง และแสดงกิริยาท่าทางตามบทร้องที่ปรากฏอยู่ในแต่ละเพลง เหตุที่เรียกระบำชุดนี้ว่าระบำสี่บท ก็เนื่องจากมีบทร้องทั้งหมด ๔ บท และมีทำนองเพลงแตกต่างกัน ๔ เพลงด้วยกัน ระบำสี่บทเป็นระบำมาตรฐานซึ่งประกอบด้วยบทร้องและทำนองได้แก่ พระทอง, เบ้าหลุด, สระบุหรง และบะหลิม

²⁵ รามสูร หรือ ปรศุราม เป็นชื่อของยักษ์ตนหนึ่ง ซึ่งมีฤทธิ์เดชมาก ตามตำนานความเชื่อกล่าวว่า รามสูร มีอิทธิฤทธิ์มากมาย ภายหลังได้ปรากฏในวรรณกรรมรามเกียรติ์ สองครั้ง

รวมเรียกว่า “ระบำสี่บท” ระบำชุดนี้ยกย่องกันว่าเป็นระบำแบบฉบับ เรียกว่า “ระบำใหญ่” มักจะนำไปประกอบการแสดงโขน เช่น ระบำเทพบุตรนางฟ้าในตอนต้นของชุด “นารายณ์ปราบหนทุก” หรือชุด “เมขลา – รามสูร” หรือในตอนแสดงความยินดีเมื่อผู้ทรงฤทธิ์ได้ปราบอสูรและยักษ์ร้ายพ่ายแพ้ไป แต่เดิมบทร้องและทำนองเพลงนั้นค่อนข้างยืดยาว และกินเวลาแสดงนานมาก มาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์จึงได้ตัดตอนบทร้องให้สั้นเข้า ตามบทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ดังต่อไปนี้

ปี่พาทย์ทำเพลงโคมเวียน

เพลงพระทอง

เมื่อนั้น	ฝ่ายฝูงเทวาทุกราศี
ทั้งเทพธิดานารี	สุขเกษมเปรมปรีดีเป็นสุด
เทพบุตรจับระบำทำท่า	นางฟ้ารำฟ้อนอ่อนจริต
รำเรียงเคียงเข้าไปให้ชิด	ทอดสนิทติดพันกัลยา
แล้วตีวงเวียนเปลี่ยนซ้าย	ไล่ตีวงเวียนเปลี่ยนขวา
ตลบหลังลดเลี้ยววงมา	เทวัญกัลยาสำราญใจ

เพลงบัวหลุด

เมื่อนั้น	นางเทพอัปสรศรีใส
รำล่อเทवासูภาลัย	ท่วงทีหนีไล่พอได้กัน
เทพบุตรฉุดฉวยชายสไบ	นางปิดกรค้อนให้แล้วผินผ่น
หลีกหลบลดเลี้ยวเกี่ยวพัน	เหียนหันมาขวาทำท่าทาง
ครั้นเทพเทวณกระชั้นไล่	นางขม้อยถอยไปเสียให้ห่าง
เวียนระวันหันวงอยู่ตรงกลาง	ฝูงนางนารีก็ปรีดา

เพลงสระบุหรง

เมื่อนั้น	ฝ่ายฝูงเทพไท่ล้วนหน้า
รำเรียงเคียงคั่นกัลยา	เลี้ยวไล่ไขว่คว่ำเป็นแนบคาย
เทพบุตรหยุดยืนจับระบำ	นางฟ้าฟ้อนรำทำอุบาย
ทอดกรอ่อนระทวยกรีดกราย	เทพไท่ทั้งหลายก็เปรมปรีดี

เพลงบลีม

เมื่อนั้น	นางฟ้าธิดามารศรี
กรายกรอ่อนระทวยทั้งอินทรี	ตั้งกินรีรำฟ้อนร่อนรา
แล้วตีวงลดเลี้ยวเกี่ยวกล	ประสานแทรกสันสนชายขวา
ทอดกรอนงามกิริยา	เทวาปฏิพัทธ์ก็เปรมปรีดี

ปีพาทย์ทำเพลงช้า – เร็ว ระเบ้า

หนังกลางคืน

การแสดงกลางคืนต้องมีการเบิกหน้าพระก่อน ต่อจากนั้นหนังใหญ่จะต้องแสดงเรื่องสั้นๆ เป็นการเบิกโรงเสียตอนหนึ่งก่อน แล้วจึงจับเรื่องใหญ่แสดงต่อไป ตามเนื้อเรื่องตอนใดตอนหนึ่งในเรื่องรามเกียรติ์ เรื่องที่ใช้แสดงตอนเบิกหน้าโรงแต่โบราณมาปรากฏว่ามีอยู่หลายเรื่อง เช่น บัองตันแทงเสือ หัวล้านชนกัน แทงหอก (ขวาแทงหอก) และจับลิงหัวค้ำ เป็นต้น แต่ในสมัยหลังนี้แสดงกันแต่ชุดจับลิงหัวค้ำโดยมากครั้งหนึ่งหมดชุดเบิกโรงแล้ว จึงเริ่มแสดงเรื่องรามเกียรติ์ ในตอนต่างตามที่กำหนดไว้

หนังกลางคืนจะเริ่มจากปีพาทย์บรรเลงชุดโหมโรงหนังใหญ่ การเรียงเพลงเหมือนกับโรงเย็นคือเริ่มจาก สาธุการ ตระ รัวลาเดียว ต้นเข้าม่าน เข้าม่าน ปฐม ลา และมาหยุดที่เพลงเสมอ แล้วเข้าสู่พิธีเบิกหน้าพระ หรือไหว้ครูหนังใหญ่ ต่อด้วยการแสดงเบิกโรงจับการแสดงเรื่องสั้นๆ อย่างจับลิงหัวค้ำ และจึงแสดงเข้าเรื่องรามเกียรติ์ ตอนใดศึกใดก็ทำตามความเหมาะสม

เบิกหน้าพระ

ครูผู้เป็นเจ้าของคณะหนังใหญ่หรือนายหนัง จะนำหนังเจ้าหรือหนังครูคือ พระฤาษี พระอิศวร พระนารายณ์ นำเอาออกมาปักไว้หน้าจอ พระนารายณ์อยู่ด้านซ้ายมือ พระฤาษีอยู่กลาง พระอิศวรอยู่ด้านขวามือของจอหนัง เงินก้านจากเจ้าภาพ แต่ก่อน ๖ เฟื้อง แล้วมาเป็น ๖ บาท และเทียนขี้ผึ้ง ๓ เล่ม หัวหมุกกับบายศรีปากชามเป็นสำคัญ นอกนี้บางชุมชนอาจเพิ่มเติมด้วยการนำพวงมาลัยคล้องที่ตัวหนัง มะพร้าวอ่อน ๑ ลูก ขนมต้มแดงขนมต้มขาว ๑ จาน กล้วย ๑ หวี เหล้าขาว ๑ ขวด และ ชันน้ำมันต์ ๑ ชัน พอตั้งตัวหนังเตรียมเครื่องบัตพลีและคนขีดหนังแต่งตัวเรียบร้อยมานั่งบริเวณที่จะกระทำพิธี ซึ่งอยู่หน้าจอหนังแล้ว หัวหน้าคณะหรือนายหนัง จะเป็นผู้เริ่มต้นกระทำพิธีพร้อมกับปีพาทย์ขึ้นเพลงสาธุการโหมโรง โดยจุดเทียน ๑ เล่มให้กับครูปีพาทย์เพื่อไปติดที่ตะโพน เพราะถือว่าเป็นครูใหญ่หรือเครื่องดนตรีแทนพระประโคนธรรพ

โดยพิธีจะเริ่มด้วยอ่านโองการเบิกหน้าพระ นายหนังหรือครูผู้นำพิธีก็กล่าวนมัสการตามพิธีจุดเทียน อีก ๒ เล่ม ติดตรงปลายไม้คาบหนัง ตับหน้า ของรูปพรอิศวร และพระนารายณ์ ซึ่งอยู่ตรงปลายศรพอดี พวกแสดงหนังในโรงจะโห่ขึ้น ๓ ลา ปี่พาทย์บรรเลงเพลงเชิด ผู้เป็นครูนำหนังฤๅษีเข้าเก็บในโรง คนเชิดหนัง ๒ คน จับหนังพรอิศวร พระนารายณ์ขึ้นเชิด ออกมาพ้นจากจอ ทำท่าทางสัก ๒ - ๓ ท่า ไม่มากนัก (จะเป็นท่าทางในรูปแบบของตัวพระ คือไม่มีการเต้น ไม่มีการเก็บในฉบับของยักษ์และลิง) แล้วจึงนำหนังเจ้าเข้าทาบจอ ดั่งเดิม ปี่พาทย์หยุดบรรเลง คนพากย์จึงเริ่มพากย์ ๓ ตระ ซึ่งมี ๓ ทวยด้วยกัน

เริ่มทวยที่ ๑ และเมื่อจบทวยที่ ๑ คนพากย์จะบอกหน้าพาทย์ว่า “ทวย” ปี่พาทย์บรรเลงเพลงเชิด คนเชิดนำหนังเพลงทั้งคู่คือหนังพรอิศวรและหนังพระนารายณ์ออกมาเชิดอีก ทำท่าทางเหมือนกับครั้งแรกในตอนไหว้ครู แล้วเอาเข้ามาทาบจอ ปี่พาทย์บรรเลง

คนพากย์ก็เริ่มพากย์ทวยที่ ๒ และเมื่อจบทวยที่ ๒ คนพากย์จะบอกหน้าพาทย์ “ทวย” ปี่พาทย์บรรเลงเพลงเชิด คนเชิดจะนำหนัง เพลงทั้งคู่ออกมาเชิดอีกครั้ง แต่ เป็นการเชิดรบกันในลักษณะเบาๆ คือคนเชิดทั้งคู่ หันหน้าหนังเข้าประจันหน้ากันแล้วเอาข้างตัวหนังตีกันเบาๆข้างขวาทีหนึ่ง - ข้างซ้ายทีหนึ่ง แล้วเอาข้างมาทาบจอเหมือนเดิมปี่พาทย์หยุดบรรเลง

คนพากย์ก็เริ่มพากย์ทวยที่ ๓ และเมื่อจบทวยที่ ๓ คนพากย์บอก “ทวย” ครั้งสุดท้าย คนคุมร้านเพลงก็จุดไฟได้แรงไฟให้ลูกโพล่งขึ้นพร้อมกับปี่พาทย์บรรเลงเพลงเชิด คนเชิด ด็กี่เชิญหนังเพลงทั้งคู่ออกมาเชิดเป็นครั้งสุดท้าย ในตอนนี้จะเชิดรบกันโดยหันหน้าเข้าหากัน แล้วเอาข้างตัวหนังตีกันเบาๆ ข้างขวาทีหนึ่ง ข้างซ้ายทีหนึ่ง แล้วสับเปลี่ยนที่กัน หันหน้าเข้าหากัน เอาข้างตัวหนังตีกันอีกครั้งหนึ่ง โดยเอาข้างขวาตีทีหนึ่ง ข้างซ้ายตีทีหนึ่ง แล้วลงเหลี่ยมทั้งสองข้าง เชิดหนังเข้าทางด้านซ้ายมือของจอ เป็นอันว่าจบตอนที่เรียกว่า “เบิกหน้าพระ” จากนั้นเป็นการแสดงชุดเบิกโรง นิยมเล่นชุด “จับลิงหัวค้ำ”

เบิกโรง

ก่อนการเล่นหนังใหญ่ จะต้องมีการเล่นเบิกโรงเรื่องสั้นๆเพื่ออุ่นเครื่องเรียกผู้ชมให้เกิดความสนใจ โดยการเลือกเรื่องที่จะนำมาเล่นนั้น เนื้อหาอาจไม่มีส่วนเกี่ยวข้อง กับเรื่องรามเกียรติ์ก็ได้ เดิมมีเบิกโรงหลายเรื่อง อาทิ จระเข้เหนือดุ ซึ่งตัวหนังใหญ่ชุดนี้ยังมีอยู่ที่วัดบางน้อย สมุทรสงคราม แต่ไม่ทราบเนื้อเรื่องว่าดำเนิน

อย่างไร นอกจากนั้นยังมีเบ็กรังหลอด หัวล้านชนกัน คือเอาคนหัวล้านจริงๆมาชนกัน แต่ที่นิยมสืบเนื่องมาก็คือ ชุด จับลิงหัวค้ำ

สำหรับการแสดงเบ็กรังหลอดจับลิงหัวค้ำนั้น ในตอนลิงขาวจับลิงดำ จะจับกันถึง ๓ ครั้ง การจับ ๒ ครั้งแรก จะเป็นการจับหลุด และจะจับได้ใน ครั้งที่ ๓ ขณะทีลิงขาวกำลังไล่จับลิงดำนั้น เครื่องดนตรีจะใช้เพียงปี่กับกลองเล็ก เป็นช่วงที่แสดงความสามารถของคนเป่าปี่ ทำนองของปี่ในช่วงนี้ คนดูหนึ่งจะได้ยินเสียงว่า “จับได้ดีให้ตาย”

หลังจากที่พระฤๅษีให้ลิงขาวปล่อยลิงดำแล้ว ก็จะมีการซักถามเรื่องและตอน ที่จะนำมาแสดงหนังใหญ่ คนพากย์จะเล่าเรื่องย่อ ๆ ให้ผู้ฟังทราบ จากนั้นจะเริ่มการแสดงก่อนจะแสดงนั้นพระฤๅษีจะขอพร ดังนี้ “ศรีศรีขอให้พรหมึงส์สวัสดิ์มีชัย ไปเล่นที่ไหนให้มีชัยชนะที่นั่น จงปล่อยลิงดำไปยังทิศพายัพ ลิงขาวจงย้อนกลับไปทางทิศบูรพา ฝ่ายองค์พระนักสิทธิฤๅษธา ก็กลับหลังเข้ายังบรรณศาลา บัดนี้ ” (พิณพาทย์บรรเลงร่ำ) เมื่อคนพากย์ พากย์บทไหว้ครูทั้ง ๓ ทวย จบแล้ว หัวหน้าคณะจะเจิมหนังเจ้า และเช็ดหนังไปเก็บไว้ในโรง เป็นอันเสร็จพิธี

เพลงที่เป่าประกอบการแสดงเบ็กรังหลอดจับลิงหัวค้ำนี้ คือเพลงเช็ดนอก ที่ต่อมาคีตกวีหลายท่านได้นำมาสร้างสรรค์เป็นเพลงเดี่ยวอดนิยมน สำหรับเครื่องดนตรีไทยชนิดต่างๆเกือบทุกชิ้น เมื่อจบการแสดงชุดเบ็กรังหลอดแล้วก็เล่นเรื่องใหญ่ คือเรื่องรามเกียรติ์ ตามชุดที่กำหนดต่อไป

๒.๘ รูปแบบการจัดการแสดง

รูปแบบการแสดงหนังใหญ่ มักนิยมแสดงกลางแจ้ง ช่วงเวลากลางคืน เป็นมหรสพที่เล่นเฉพาะงานใหญ่งานสำคัญ ทั้งในงานพิธีหลวง และพิธีราษฎร์ เพื่อให้เห็นความหลากหลายและพัฒนาารูปแบบการจัดการแสดงของหนังใหญ่ จึงแบ่งเป็น ๒ รูปแบบหลักดังนี้

๒.๘๑ หนังใหญ่งานหลวง

หนังใหญ่งานหลวง จะแสดงในงานพระราชพิธีฉลองสมโภช งาน ออกพระเมรุมาศ²⁶ ทั้งในพระนคร และหัวเมืองต่างๆ เช่น ฉลองสมโภชพระพุทธบาท สระบุรี, พระแก้วมรกตฯ, ฉลองวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามฯ, วัดมหาธาตุ ชัยนาท, วัดพระนอนจักรสีห์ สิงห์บุรี และเมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๑ งานออกพระเมรุ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ โดยกระทรวงวัฒนธรรม เป็นต้น การ

²⁶ การจัดแสดงมหรสพสมโภชงานออกพระเมรุ ถือว่าเป็นประเพณีที่มีมาแต่โบราณ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของงานออกทุกข์ และถือเป็นการแสดงแสนยานุภาพของพระมหากษัตริย์

แสดงมีทั้งคณะหนังใหญ่กรมมหรสพ วงหลวง วงหน้า เจ้านาย รวมถึงคณะหนังใหญ่ราษฎร์ วัดและบ้าน ร่วมสมทบ ๒ โรง ๙ โรง ๑๒ โรงบ้าง แล้วแต่ความประสงค์ของผู้ดำเนินการจัดงาน

บางงานพระราชพิธี มี **หนังใหญ่ช่องระทา** หรือหนังขนาดกลาง แสดงอยู่ระหว่างช่องไ้ระทา เมื่อถึงช่วงเวลาจุดไฟระทาหนังใหญ่ก็จะหยุดการแสดงชั่วคราวเพื่อไม่แข่งกับเสียงดังอีกทีกและให้โอกาสคนดูได้ชมดอกไม้ไฟส่องสว่างบนท้องฟ้า บางงานมี **หนังประชัน** คือตั้งจอหนังประชันกัน ใครได้มีคนดูมากกว่า หรือคนพากย์เจรจาได้ตลกสนุกสนานเหนือกว่าเจ้าภาพก็จะตบรางวัลให้กันเป็นพิเศษ

๒.๘๑ หนังใหญ่งานราษฎร์

หนังใหญ่งานราษฎร์ มีลักษณะการแสดงไม่แตกต่างจากงานหลวงคือ งานฉลองวัด ฉลองพระ งานประจำปี รวมถึงงานศพพระสงฆ์ คหบดี ผู้มีฐานะ เป็นที่น่าสังเกตว่า หนังใหญ่เข้าไปมีส่วนร่วมในงานที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตสามัญชนเฉพาะงานศพ ถือเป็นารแสดงความยิ่งใหญ่ครั้งสุดท้ายให้แก่ผู้วายชนม์ ท่านผู้นี้ อาจเป็นผู้อุปถัมภ์ ผู้ชื่นชมชื่นชอบ อยู่ในชุมชน ญาติสนิทมิตรสหายเป็นศิลปินหนังใหญ่ก็เป็นไปได้ หนังใหญ่ชาวตำจิ้งดูเหมาะสมกับงาน **หนังไฟแสงเงา** ให้ทั้งคติโลก คติธรรมกับผู้ชมที่มาร่วมงาน ถ้าดูภายนอกก็ได้ความบันเทิงสนุกสนานคล้ายทุกซอกทุกซอก ถ้าเพ่งพินิจภายใน ก็จะเห็นธรรมะหลายประการ เกิดคำเรียกว่า “หนังหน้าไฟ” มีความหมายเป็น ๒ นัยยะ คือหนังใหญ่ที่แสดงในงานศพ และ ผู้เชิดหนังที่ต้องเชิดหนังอยู่ใกล้ไฟ ย่อมต้องได้รับความร้อนจากไฟมากกว่าคนอื่น จนต่อมากลายเป็นคำสำนวนไทยเทียบเปรียบเปรย

หนังเร่ เป็นวิธีหนึ่งของการแสดงไทยฉบับราษฎร์หลายชนิด อาทิ ละครเร่ ลิเกเร่ รวมถึงหนังเร่ เป็นต้น หนังใหญ่ที่ต้องแสดงเร่ นั้น ส่วนหนึ่งเพื่อความอยู่รอดในช่วงเวลาที่ไม่ได้มีผู้มาว่าจ้างงาน เพราะครูเจ้าของคณะมักมีลูกศิษย์ที่มาเรียนนอนอยู่กันด้วยกันเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ยังเปิดการแสดงหนังเร่แบบเฉพาะกิจกลางทางระหว่างวันเดินทางไปแสดงข้ามหัวเมืองต่างๆ เพราะสมัยก่อนใช้เวลาเดินทางกันหลายวัน ต้องค้างคืนหลายที่ การแสดงหนังเร่ จึงเป็นทั้งการหารายได้ หรือข้าวของเครื่องใช้ที่ผู้ชมนำมามอบให้เป็นสินจ้างรางวัล และเป็นการฝึกซ้อมก่อนการแสดงวันงานจริงๆอีกด้วย บางครั้งการแสดงหนังเร่ เมื่อไปอยู่แห่งหนตำบลไหนนานกลางคืนก็นอนกันในเรือ กลางวันก็ออกไปลงแขกช่วยงานชาวบ้านตอບแทน หรือรับจ้างทำงานหว่านไถ ตามสภาพวิถีชุมชนนั้น จนบางคนตั้งหลักปักฐานอยู่ที่นั่นเลยก็มี²⁷ กรณีของครูเปีย เจ้าของคณะหนังเร่ ชาวอยุธยา เป็นอีกหนึ่งกรณีศึกษา ที่พาคณะไปเปิดแสดงย่านบางมอญ อินทบุรี หรือวัดสว่างอารมณ์ เมืองสิงห์บุรี ในปัจจุบัน ท้ายสุดหลวงพ่อเรือง อดีตเจ้าอาวาสฯ ซื้อตัวหนังและเชิดครูเปีย ให้อยู่สอนวิชาหนังใหญ่ให้กับผู้คนในชุมชน จนสิ้นอายุขัย ณ ที่แห่งนั้น

²⁷ สัมภาษณ์ วีระ มีเหมือน (ครูหนังใหญ่ จ.อ่างทอง), ๒๔ ตุลาคม ๒๕๕๗.

การจัดการแสดงหนังใหญ่ในปัจจุบัน ได้ย่นเวลา ย่อเรื่องให้กระชับฉับไว จากที่แต่ก่อนเล่นกันทั้งคืนก็เหลือเพียงประมาณ ชั่วโมงถึงสองชั่วโมง นอกจากนั้นเป็นการแสดงสาธิตประกอบการอธิบายใช้เวลาไม่เกิน ชั่วโมง ทั้งในและนอกสถานที่ อย่างที่วัดขนอน ราชบุรี จะมีการแสดงสาธิตหนังใหญ่เป็นประจำทุกวันเสาร์ เวลา ๑๐.๐๐ น. และอาจเพิ่มรอบวันอาทิตย์ เวลา ๑๑.๐๐ น. ส่วนวัดบ้านดอน ระยอง และวัดสว่างอารมณ์ สิงห์บุรี ก็มีการแสดงสาธิตหนังใหญ่ โดยต้องบอกล่วงหน้าก่อน

นอกจากนี้ยังมีเทศกาลหนังใหญ่ ที่วัดขนอน ราชบุรี ที่จัดช่วงสงกรานต์ต่อเนื่อง งามมาทุกๆปี ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๔๘ จนถึงปัจจุบัน โดยบรรยากาศภายในงานเป็นวัฒนธรรมแบบดั้งเดิมย้อนยุค ถ่ายทอดการดำเนินชีวิตตามวิถีของชาวไทยโบราณ โดยมีการละเล่นและศิลปะแขนงต่างๆ อาทิ การเล่นหนังใหญ่แบบโบราณ ด้วยการเผาทะเลาะเล่นไฟ ใช้แสงไฟจากทะเลาะในการแสดง และการแสดงวัฒนธรรม ๔ ภาค อาทิ โขนล้านนา การแสดงหุ่นละครเล็ก หุ่นคน หุ่นกระบอก ดิเกร์ฮูลู หนังตะลุง จากภาคใต้ ลิเกย้อนยุค ฯลฯ²⁸

สำหรับหนังใหญ่ของมหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต เป็นหนังใหญ่ร่วมยุคที่แสดง เป็นชุดสั้นๆอย่างชุดจับนาง หนุมานจับนางสุพรรณมัจฉา สลับกับการแสดงเชิดหุ่นก ระบอง บนเวทีหรืองานต่างๆ ที่ไม่ต้องใช้จอหนังตั้งทาบเงา มีพากย์เจรจาเพียงเล็กน้อยก็ได้รับบรรณรสที่แปลกใหม่เป็นที่สนุกสนานตื่นเต้นสำหรับผู้ชมในปัจจุบัน หากใครมีความสนใจใคร่รู้จักหนังใหญ่ที่มีรูปแบบการแสดงอย่างดั้งเดิม ก็สามารถส่งต่อไปชมกันได้ ที่ ชุมชนหนังใหญ่ทั้งสามวัดของเมืองไทย

๒.๙ ดนตรี บทเพลง บทละคร

๒.๙.๑ ดนตรีประกอบการแสดง

๑. ประเภทวงดนตรี	วงปี่พาทย์ไม้แข็งเครื่องห้าและเครื่องคู่
๒. เครื่องดนตรีพิเศษ	ปี่กลาง กลองตั้ง และโกร่ง / อื่นๆ เกราะ ตะขาบ ม้าพ้อ ซอฮู้
๓. ระดับเสียงที่ใช้	ทางกลาง
๔. รูปแบบการเล่น	บรรเลงประกอบการแสดง
๕. ลักษณะการจัดวางวงดนตรี	วงปี่พาทย์ตั้งหันหน้าเข้าหาจอ

สำหรับดนตรีประกอบการแสดงหนังใหญ่นั้นจะใช้วงปี่พาทย์ไม้แข็ง เครื่องห้า เครื่องคู่ เครื่องใหญ่ที่ได้รับความนิยมมากในปัจจุบันคือปี่พาทย์เครื่องคู่ ประกอบไปด้วยปี ระนาดเอก ระนาดทุ้ม ฆ้องวงใหญ่ ฆ้องวง

²⁸ ชมมหรสพเก่าแก่บรรยากาศย้อนยุคช่วงสงกรานต์ ในงาน “เทศกาลหนังใหญ่วัดขนอน” [ออนไลน์] ASTVผู้จัดการ (๔ เมษายน ๒๕๕๕)

เล็ก เครื่องดนตรีดำเนินทำนอง ตะโพน กลองทัด ๒-๓ ใบ²⁹ เป็นเครื่องกำกับจังหวะ ฉิ่ง ฉาบ กรับและโหม่ง เป็นเครื่องประกอบจังหวะ

นอกจากนี้ยังมีเครื่องดนตรีที่นิยมเล่นเฉพาะการแสดงหนังใหญ่ในอดีตหลายๆอีก ๓ ชิ้นคือ ปี่กลาง กลองตั้ง และโกร่ง มีเสียงสูงกว่าปี่ในหนึ่งเสียง ศัพท์ดนตรีไทยเรียกว่า ทางกลาง มาจากระดับจากเสียงของปี่ กลางนั่นเอง ระดับเสียงที่สูงกว่านั้น เอื้อประโยชน์ในการ บรรเลงกลางแจ้งอย่างหนังใหญ่ และ เข้ากับระดับเสียงของผู้พากย์เจรจาที่เป็นผู้ชายทั้งหมด รวมถึงเดิมยังไม่มีเครื่องขยายเสียง การไป ช้ทางกลางที่มีเสียงสูงจึงช่วยให้ผู้ชมได้ฟังเสียงดนตรีชัดเจนยิ่งขึ้น แต่ปัจจุบันปีพาทย์ประกอบการแสดงหนังใหญ่จะใช้เสียงใน หรือทางใน ตามบันไดเสียงปี่ในกันทั้งหมด จึงเป็นที่น่าสนใจว่า หากมีคณะปีพาทย์ใดกลับไปใช้เสียงกลาง หรือปี่กลาง ในการประกอบการแสดงหนังใหญ่ อาจจะได้มิติเสียงที่แตกต่าง และได้เสียงประกอบเงาในอดีตกลับมาอีกครั้ง

ส่วนกลองตั้ง³⁰ รูปทรงฐานคล้ายกลองทัดแต่มีขนาดย่อมลงมากกลางๆ มีขนาดใหญ่กว่ากลองตุ๊ก ของละครชาตรี ที่เรียกว่ากลองตั้ง คงเรียกตามเสียงที่ได้ยิน นิยมตีในช่วงเดี่ยวปีเพลงเชิดนอก ชุดจับลิ้งหัวค้ำ ต่อมาจึงใช้กลองสองหน้า เข้ามาตีแทน ส่วนช่วงเวลาการแสดงจะตีประกอบการจัดทัพ หรือช่วงออกเพลงเร็ว เน้นจังหวะสนุกสนาน ข้อสังเกตคือกลองตั้งจะเป็นของคนเชิดหนังใหญ่ไม่ใช่มากับวงปีพาทย์ เพราะเป็นกลอง ชุดเดียวกับที่ใช้ฝึกซ้อม เมื่อนำมาเล่นจะตั้งไว้หลังจอโดยครู หนังหรือผู้ที่เชี่ยวชาญที่ว่างจากการเชิดหนังจะ สลับกันมาให้จังหวะหลักและสัญญาณพิเศษ เพื่อสร้างความอุ่นใจด้วยเสียงกลองที่คุ้นเคยและบอกสัญลักษณ์ ทำทางการแสดง ปัจจุบันไม่มีใครใช้กลองตั้ง แต่ยังมีเก็บไว้เป็นหลักฐานที่คณะละครชาตรีบ้านเรือนนท์ หลาน หลวง

โกร่ง นั้นมีรูปร่างคล้ายเกราะ แต่เป็นเกราะ ๓ ปล้องไม้ไผ่เจาะรูระบายเสียง เรียงติดกันเป็นแนวนอน มีขาตั้งหัวท้าย ใช้ตีในการให้จังหวะเน้นต้นย้าเท้า สร้างความแน่นให้กับจังหวะ บางครั้งเป็นกุศโลบายให้คนดู มีส่วนร่วม ลูกเด็กเล็กแดงที่อยู่ในชุมชนระแวกที่ไปดูหนังก็จะได้เข้าไปนั่งข้างหน้า แล้วตีโกร่งตามจังหวะที่นัก

²⁹ ปัจจุบันนิยมใช้แค่ กลองทัด ๒ ใบ เสียงสูงกับต่ำ หรือ ตุ่มและด้อม ในอดีตมีถึง ๓ ใบ ปรากฏหลักฐานในโน้ตเพลงเพลงเรื่องฉบับกรม ศิลปากร และกลองทัดบ้านเครื่องพาทย์โกศล ธนบุรี (ผู้วิจัย)

³⁰ ในการแสดงหนังใหญ่มักเพิ่มกลองตั้งเข้ามาอีก ๒ ลูก รวมกับกลองทัดเดิมที่มีอยู่ในวงปีพาทย์เป็น ๔ ลูกด้วยกันซึ่งเจ้าของคณะหนังจะต้องมีไว้ เป็นของประจำ และนำมาสมทบเข้าร่วมกับวงปีพาทย์ ตั้งเรียงต่อจากกลองทัดไปทางขวามือของคนตี ดังนั้นในวงปีพาทย์จึงมีกลอง ๔ ลูก (บางวงใช้ กลองทัด ๓ ลูก กลองตั้ง ๒ ลูก รวมเป็น ๕ ลูก)

ดนตรีเล่นกันอยู่ข้างๆ เป็นการฝึกให้เด็กๆคุ้นเคยกับการแสดง กล้าแสดงออก เด็กคนไหนมีแววจังหวะแม่นก็
สามารถดัดสรรมาเป็นนักดนตรีหรือคนเข้ตหนังได้อีก หรืออีกนัยหนึ่งเป็นการหยั่งเชิงเพราะเด็กที่เป็นลูกหลาน
ศิลปินในถิ่นที่ไปเล่นหนังใหญ่ ล้วนเป็นลูกเสือลูกจะเข้คือจะกล้าเกินเด็กทั่วไปอยู่แล้ว นักดนตรีจะสังเกตได้ว่า
เด็กคนไหนที่อาสาสมัคร มีพื้นฐานทางดนตรีมาก่อน อาจจะค่อยๆสืบถามว่าเป็นลูกหลานใคร จากนั้นจึง
หาทางผูกมิตรกับดนตรีในถิ่นโดยอาศัยเด็กเป็นผู้เชื่อมความสัมพันธ์

โรงแรงนอกจะเป็นเครื่องดนตรีประกอบหนังใหญ่แล้ว ยังเป็นเครื่องประกอบจังหวะการละเล่น
พื้นบ้าน นอกจากนี้ สุจิตต์ วงษ์เทศ ได้กล่าวว่า “...เครื่องประโคมหนังใหญ่ต้องมีเครื่องต้อย่างหนึ่งเรียกโรงแรง
ทำจากกระบอกไม้ไผ่ยาวทั้งลำ ตีหลายคน สะท้อนลักษณะชุมชนดั้งเดิมดึกดำบรรพ์ ในไทยหนังใหญ่สมัยแรก
มีพัฒนาการขึ้นในลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่างก่อนยุคอยุธยา (ละโว้-อโยธยา ไม่เคยพบว่ามีในรัฐ
สุโขทัย)³¹...” โรงแรง เป็นชื่อเรียกลำไม้ไผ่ เครื่องตีประโคมสัญลักษณ์ของหนังใหญ่มาแต่ดั้งเดิมดึกดำบรรพ์ ยาว
ประมาณวาหนึ่ง (ขนาดกางแขนสุดสองข้าง) หรือสองวา แล้วปาดปล้องไม้ให้เว้าบางแห่งเพื่อเกิดเสียงก้องเมื่อ
ไม้ตีกระทบใช้ตีจังหวะประกอบหนังใหญ่, โขน, ละคร โดยเฉพาะปีพาทย์ประโคมเพลงหน้าพาทย์ ตอนตรวจ
พลยกทัพที่ต้องการศึกอีกเหิมหัวหาญ ในชุมชนหมู่บ้านแต่ก่อนตีโรงแรงเกราะเคาะไม้เล่นสงกรานต์ (หรือ
เทศกาลสนุกสนานอื่นๆ) เมื่อร้องเชยผี (ทรงเจ้า เข้าผี) รำแม่สี ไม้ไผ่ใช้ทำเครื่องตีประโคมอย่างอื่นได้อีก มีชื่อ
เรียกอย่างน้อย ๓ ชื่อ คือ โรงแรง, เกราะ, กรับ โรงแรงใช้ไม้ไผ่ทั้งลำ, เกราะใช้ไม้ไผ่ปล้องเดียว, กรับ ใช้ไม้ไผ่ผ่าซีก
(ไม้ไผ่ปล้องเดียว เรียกกระบอกไม้ และไม้ไผ่ผ่าซีก จะมีพัฒนาการเป็นระนาด) ทั้งหมดนี้เป็นที่มาของคำคล้อง
จองว่า“ตีเกราะเคาะไม้”³²

นอกจากนี้ยังมีเครื่องดนตรีอื่นๆ เกราะ ตะขบ ม้าพ้อ และซอฮู้ มาใช้สร้างสีสันประกอบการแสดง
หนังใหญ่อีกด้วย อย่างม้าพ้อซอฮู้ ของจีนนั้นเอามาเล่นช่วง หนังจำอวดเล่นออกภาษาจีน เล่นเอา ใจเจ้าภาพที่
เป็นคนจีน³³ ส่วนเกราะและ ตะขบ คงเอาไว้เคาะและกระทุ้งให้จังหวะเช่นเดียวกับ โรงแรง

ตามที่กล่าวว่าปีพาทย์ประกอบการแสดงหนังใหญ่นั้นจะใช้ปี่กลางเป่า ซึ่งก็จะส่งผลให้เสียงทั้งหมด
ของวงปีพาทย์เป็นเสียงทางกลาง ทั้งนี้ ดนตรีไทยแบ่งระดับเสียงไว้ทั้งหมด ๗ ทาง ยึดตามเสียงเครื่องเป่าเป็น
หลัก ดังนี้ ทางเพียงออล่าง ทางโน ทางกลาง ทางเพียงออบน ทางนอก ทางกลางแหบ และทางขวา

³¹ หนังใหญ่วัดxon จ. ราชบุรี หนังใหญ่ หนังสือ [ออนไลน์], มติชนรายวัน ฉบับประจำวันพฤหัสบดีที่ ๗ สิงหาคม ๒๕๕๗ แหล่งที่มา
<http://www.sujitwongthes.com/๒๐๑๔/๐๘/siam๐๗๐๘๒๕๕๗/>

³² ตีเกราะเคาะไม้ หนังใหญ่วัดxon [ออนไลน์], มติชนรายวัน ฉบับประจำวันศุกร์ที่ ๑๕ สิงหาคม ๒๕๕๗ แหล่งที่มา
<http://www.sujitwongthes.com/๒๐๑๔/๐๘/siam๑๕๐๘๒๕๕๗/>

³³ สัมภาษณ์ รัตต.วัชระ พงษ์นิย, (ทายาทหนังใหญ่วัดพระญาติการาม อยุธยา), ๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๗.

ทางกลางนั้นเสียงจะสูงกว่า ทางใน ๑ เสียง บันไดเสียงในทางนี้ ตรงกับลูกฆ้องวงใหญ่ลูกที่ ๕ และ ๑๒ หรือคู่แปด ทางนี้เป็นทางที่ปีกลางบรรเลงได้สะดวกที่สุด ปี่ในและปีกลางเป็นเครื่องเป่าในตระกูลเดียวกัน มีระบบนิ้วหรือการการไล่เสียงที่เหมือนกัน ต่างกันที่ปีกลางมีขนาดเล็กกว่าและตีเสียงสูงกว่า³⁴ เท่านั้น

สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงประทานอธิบายไว้ว่า "...ปีใหญ่หรือปีในเป็นของมีประจำวงปี่พาทย์มาแต่ดั้งเดิม ปีเล็กหรือปีนอกเป็นของมีประจำวงปี่พาทย์มาแต่เก่าแก่เหมือนกัน เว้นแต่ก่อนนี้ไม่ได้ใช้เอามาเป่าเข้าวงปี่พาทย์ ใช้เป่าแต่ทำหนังจำเพาะเพลงเชิดนอกเมื่อจับลิ้งหัวค้ำอย่างเดียว ภายหลังจึงเอามาเติมเข้าในวงปี่พาทย์คู่กับปีใหญ่"

แต่ก่อนปี่พาทย์ประกอบการแสดงหนังใหญ่ นั้นจะบรรเลงประกอบการแสดงเท่านั้น เป็นชนบที่ปฏิบัติกันมาแต่ระยะหลังบางคณะได้เพิ่มสีสันให้มีปี่พาทย์รับร้องอย่างละคร เพื่อสร้างสีสันความสนุกสนานอย่างชุมชนหนังใหญ่วัดบ้านดอน ระยอง นั้น ครูอำนาจ แสงมณี³⁵ ได้เพิ่มบทร้องใหม่ทำนอง เพลงเขมรขอมทาน เข้าไปในชุดจับลิ้งหัวค้ำ ดังจะขอยกตัวอย่างเนื้อร้องมาพอสังเขป

ฤาษี	พระเจ้าตา(เอ่อเออเอ้ย)แลเห็น	แลเห็นวานรไพร
	มันขี่หลังมาทำไม	เจ้าลิ้งสองตัว
ลิงขาว	พระเจ้าตาอย่าดีใจ	เจ้าตัวนี้มันทำชั่ว
	ใครเห็นมันก็ต้องกลัว	โก่งจริง โก่งจริง
ฤาษี	เรื่องคดโก่ง มันไม่ดี	เรื่องอัปรีภัยะยานหยิ่ง
	ติดเหล้ายามานอนกลิ้ง	กลับตัว กลับตัว ฯลฯ

สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์เพิ่มเติมว่า "แต่ก่อนนั้นพวกร้อง พวกปี่พาทย์ พวกเครื่องสาย ต่างคนต่างเล่น ไม่ได้เล่นปนกัน คือปี่พาทย์ไม่ได้ทำรับร้อง เครื่องสายไม่ได้ ผสมกับปี่พาทย์อย่างทุกวันนี้..แรกที่

³⁴ ศ.ดร.มานพ วิสุทธิแพทย์, วิถีพลโลก เสียงดนตรีไทย [ออนไลน์], ม.ป.ป. แหล่งที่มา <http://yongyutheiamsaart.blogspot.com>

³⁵ อำนาจ แสงมณี เป็นปราชญ์ชาวยุคของ ผู้ฟื้นฟูหนังใหญ่วัดบ้านดอน ระยอง

ปีพาทย์จะเล่นกับร้องก็เพียงทำคั่นกันก่อนตัวอย่างเช่น ละครเมื่อร้องสิ้นบทแล้ว ถึงเวลาเดินที่เรียกเพลงนั้น เดิมก็เป็นร้องเหมือนกัน แต่ร้องภาษาป่า มีเห่ให้อ้าฮะชะต้ออะไรไปตามที่ที่เกิดจากใจรื่นเริง...³⁶

ลักษณะการจัดวางวงดนตรีนั้น วงปีพาทย์ตั้งตรงกลางหันหน้าเข้าหาจอ อยู่ด้านหน้าคนดูห่างจากจอ ประมาณสองวา หรือ ๔ เมตร เพื่อกันพื้นที่ให้คนเชิดหนัง และเป็นระยะที่มองเห็นภาพรวมการแสดงหนังใหญ่ ได้ชัดเจน คนเชิดหนังก็ได้ยินเสียงชัดเจน และช่วยสะท้อนเสียงกลับให้ปีพาทย์มีเสียงดังกังวาล ผู้ชม มที่นั่งอยู่จะได้ยินเสียงที่ดังขยายมากขึ้น

๒.๙.๒ บทเพลงที่ใช้ประกอบการแสดงหนังใหญ่

๑. บทเพลงโหมโรงหนังใหญ่
๒. บทเพลงเฉพาะหนังใหญ่ เชิดนอก เตียว
๓. บทเพลงหน้าพาทย์ และเพลงประกอบการแสดงหนังใหญ่
๔. ชื่อเพลงหน้าพาทย์เพลง

๑.บทเพลงโหมโรงหนังใหญ่

โหมโรงหนังใหญ่ การเรียงเพลงเหมือนกับโรงเย็นคือเริ่มจาก สาธุกการ ตระ รั้วลาเดียว ต้นเข้าม่าน เข้าม่าน ปฐม ลา และมาจบที่เพลงเสมอ

๒.บทเพลงเฉพาะหนังใหญ่ เชิดนอกและเตียว

เพลงเชิดนอก เพลงที่ปีเป่าประกอบการแสดงเบิกโรง ชุดจับลิ้งหัวค่านี่ คือเพลงเชิดนอก ที่ต่อมาคือต กวีหลายท่านได้นำมาสร้างสรรค์เป็นเพลงเดี่ยวอดนิยมน สำหรับเครื่องดนตรีไทยชนิดต่างๆเกือบทุกชิ้น เชิดนอกมีจำนวน ๓ จับ แทนการเรียกว่า ๓ จับ เป็นลักษณะการเรียกจำเพาะบทเพลงนี้ที่มีต้นทางจากหนังใหญ่ คือลิ้งขาวจับลิ้งดำ ๓ ครั้ง ครั้งแรกครั้งที่สองจับไม่อยู่ ไปจนครั้งสุดท้าย ครั้งที่ ๓ จึงสามารถจับมัดได้ เรียกว่า เตียว หรือบ้างก็เรียกว่า เกลียว นำตัวไปให้พระราชาชิตัดสินความผิด จับลิ้งนั้นดูอาจไม่คุ้นตาเท่ากับจับนางของ หนุมาณในตอนจับนางเบญกาย สุพรรณมัจฉา ฯลฯ เพราะเรียกความสนุกสนานเร้าใจแฝงสัญลักษณ์ไว้ได้ น่าสนใจ เป็นที่น่าสังเกตว่าการแสดงโขนนั้นกำหนดทำรำไว้ ๓ จับคือ ทำสูง ทำจับข้างหน้า และทำพนม³⁷

³⁶ ขับเสภา ต้องมีกับไม้จริง และปีพาทย์ไม้แข็ง[ออนไลน์], มติชนสุดสัปดาห์ ลงฉบับประจำวันศุกร์ที่ ๖ กันยายน ๒๕๕๖ แหล่งที่มา <http://www.sujitwongthes.com/๒๐๑๓/๐๙/weekly๐๖๐๙๒๕๕๖/>

³⁷ เพลงหน้าพาทย์ จตุพร รัตนวราหะ พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ.๒๕๑๙, หน้า ๒๘

ซึ่งถอดแบบมาจากหนังสือแต่ละฉบับในช่วง ลิงขาวจับลิงดำ ที่จับด้วยภาพสลักตัวหนังทำยสุต ลิงขาวจับลิงดำ ผูกมัด โดยลิงดำนั่งพนมมือไว้วันนั้นเอง

ทั้งนี้ **ณรงค์ชัย ปิฎกักรัตน์** ได้อธิบายเพลงเชิดนอกและเพลงเดี่ยว ไว้ในหนังสือสารานุกรมเพลงไทยว่า “แต่เดิมใช้ประกอบการแสดงหนังใหญ่ ตอนเบิกโรง ชุดจับลิงหัวดำคือตอนลิงขาวลิงดำรบกัน เมื่อหนังเดี่ยวแสดงท่ารบแล้วจะมีภาพหนังจับออกมาเด่นแทรก ช่วงนี้ปีจะเลียนเสียงพูดว่า “จับให้ติดตีให้ตาย” หรือ “ฉวยให้ติดตีให้แทบตาย” ตามแบบแผนของการแสดงจะแทรกหนังจับและป่าปีจับถึง ๓ ครั้งทั้งหมด เรียกว่า ๓ จับ ต่อจากนั้นจึงออกเพลงเดี่ยว หมายถึงมัดได้แล้ว..”³⁸

๓. บทเพลงหน้าพาทย์ และเพลงประกอบการแสดงหนังใหญ่

เพลงหน้าพาทย์เป็น เพลงประเภทหนึ่งที่ใช้บรรเลงในการแสดงกิริยาของมนุษย์ สัตว์ วัตถุ หรือ ธรรมชาติ ทั้งกิริยาที่มีตัวตน กิริยาสมมติ กิริยาที่เป็นปัจจุบัน และกิริยาที่เป็นอดีต เช่น บรรเลงในการแสดง กิริยา ยืน เดิน กิน นอน ของมนุษย์และสัตว์ การเปลี่ยนแปลง เกิดขึ้นหรือสูญไปของวัตถุและธรรมชาติ³⁹ ซึ่ง เพลงหน้าพาทย์หลายๆที่ใช้บรรเลงประกอบการแสดงหนังใหญ่ ก็จะมี เชิด เสมอ รัว และกราว และมีเพลงอื่นๆ ตามแต่ผู้พากย์เจรจาจะเรียก หรือครูบาอาจารย์หนังใหญ่ในแต่ละชุมชนจะกำหนด ดังนี้

ตาราง ๒.๒ ตัวอย่างเพลงหน้าพาทย์ที่ใช้สำหรับการแสดงหนังใหญ่

ชื่อเพลง	ลักษณะการใช้งาน
กราวนอก	หรือสาดทราย ตรวจพลและยกทัพของฝ่ายลิง
กราวใน	หรือสาดทราย ตรวจพลและยกทัพของฝ่ายยักษ์
กลม	หรือกระสุน การไปมาของเทวดาชั้นผู้ใหญ่
ฉุยฉาย	แสดงความภูมิใจ
ชำนาญ	ร้ายร้ายเวทมนต์คาถาและแปลงกาย
เชิด	หรือช่วย/ทวย เพลงเชิดนับเป็นเพลงสำคัญเชิงสัญลักษณ์ของการแสดงหนังใหญ่ เป็นลักษณะ กิริยาให้ถือชูตัวหนังไว้ และขยับเด่นเคลื่อนไหว ใช้บรรเลงตั้งแต่ช่วงเบิกหน้า

³⁸ ณรงค์ชัย ปิฎกักรัตน์ หนังสือสารานุกรมเพลงไทย หน้า ๘๐-๘๑

³⁹ สารานุกรมศัพท์ดนตรีไทย ภาคคีตะ-ดุริยางค์ ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๐, หน้า ๑๑๔

	<p>พระไปจนจบการแสดง วามไปถึงการเชิดหุ่นทุกประเภท ที่มีกริยาเหมือนกันคือ เชิดจึงมีคำว่า เชิดหนัง เชิดหุ่น การเอ่ยคำว่า บัดนั้นเชิด เป็นคำคุ้นเคยติดปาก ที่ยังคงใช้สืบเนื่องมาทั้งโขนละครบัดนั้น เป็นเกริ่นนำเพื่อให้ผู้เชิดหนัง เตรียมพร้อม เชิดเป็นเหมือนคำสั่ง หรือสิ่งที่จะให้ทำ คำว่าบัดนั้น บัดนี้ ยังคงใช้ นำหน้าบทประพันธ์โขน ละคร อยู่จนถึงปัจจุบัน เพลงเชิดใช้บรรเลงประกอบ ช่วงเดินทางระยะไกลไปมารีบร้อน แบ่งเป็น</p> <ul style="list-style-type: none"> -เชิด.....สำหรับมนุษย์หรือทั่วไป -เชิดนอก สำหรับ สัตว์ เช่น ลิง ใช้เล่นตอนจับลิงหัวค้ำ -เชิดฉาน สำหรับ มนุษย์ขณะอยู่กับสัตว์ เช่นตอน พระรามตามกวาง -เชิดฉิ่ง ใช้ประกอบในการแสดงถึงที่ลึกลับ
ตระนอน	ตัวละครนอน
ตระนิมิต	ตัวละครสำคัญ ร่ายรำเวทมนต์คาถาและแปลงกาย
ทยอย	เดินร้องไห้
บาทสกุณี ⁴⁰	หรือเสมอตีนนก
ปฐุม	จัดทัพและยกทัพ เฉพาะตัวคือ สุครีพ (แม่ทัพใหญ่ฝ่ายพระราม) และ มโหรี (แม่ทัพใหญ่ฝ่ายลงกา)
แผละ	สำหรับการไปมาของสัตว์ปีก เช่น ครุฑ นกใหญ่
พระยาเดิน	เสด็จพระราชดำเนินของพระเจ้าแผ่นดิน, การสัญจรไปมาของยักษ์ผู้สูงศักดิ์ ⁴¹
เพลงฉิ่ง	ใช้ขมสวน ชมป่า เก็บดอกไม้
เพลงช้า-เพลงเร็ว	ใช้สำหรับการเบิกบานในการไป มาอย่างสุภาพ งดงามและแซมซ้อย
รั้ว	มีเพลงรั้วลาเดียว และเพลงรั้วสามลา ใช้ตอนแผลงฤทธิ์เดช หรือแสดงอาการโกรธเคืองอย่างน่าเกรงขาม
ลงสร	อาบน้ำ แต่งตัว มีสองเพลงลงสร มักบรรเลงต่อเนื่องกัน -ลงสร(อาบน้ำ) -ลงสรโทน (แต่งตัว)
โล้	เดินทางทางน้ำ เช่นตอน เบญจกายแปลงตัวเป็นนางสีดาลอยน้ำมา
สาธุการ	อัญเชิญพระรัตนตรัย เทพดา ครูบาอาจารย์ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายให้มาชุมนุม
เสมอ	หรือไม่ได้ไม่เสีย บรรเลงตอนเดินไปมาในระยะไกล ๆ
โอด	-โอดสองชั้น/ใช้สำหรับความโศกเศร้าของตัวละครที่มีศักดิ์สูง -โอดชั้นเดียว สำหรับตัวละครทั่วไป

⁴⁰ อ้างในเพลงหน้าพาทย์ จตุพร รัตนวราหะ พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ.๒๕๑๙, หน้า ๓๘ ว่า “พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเพิ่งจะทรง เปลี่ยนเสียใหม่ว่า บาทสกุณี”

⁴¹ จตุพร รัตนวราหะ, เพลงหน้าพาทย์, พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ.๒๕๑๙, หน้า ๔๑.

๔. ชื่อเพลงหน้าพาทย์เพลง⁴²

หน้าพาทย์เพลงเป็นการทดสอบภูมิปัญญาของผู้พากย์หนังและพากย์โขน กับนักดนตรีปี่พาทย์ คือแทนที่จะเรียกชื่อเพลงหน้าพาทย์ให้บรรเลงกันตรงๆ กลับใช้คำใบ้ให้ขบคิด หรือเรียกว่าคำเพลง ซึ่งผู้ที่เขียนบทความอธิบายไว้ได้ดี ด้วยทฤษฎีสถิตนิยมหน้าพาทย์เพลงก็คือ ครูมนตรี ตราโมท โดยกล่าวนำไว้ว่า “อันคำบอกหน้าพาทย์เพลงนี้ **คนเจรจาโขนและหนังใหญ่ในสมัยก่อนได้นิยมใช้กันอยู่โดยทั่วไป** ซึ่งแทนที่จะบอกปี่พาทย์บรรเลงเพลงหน้าพาทย์อะไรตรงๆ ก็เพลงบอกเสียอีกอย่างหนึ่งเพื่อลองเขาวนักรปี่พาทย์อีกชั้นหนึ่ง คำเพลงที่บอกนี้ มิได้แต่งด้วยตัวอักษรดังคำเพลงในอักษรศาสตร์ เป็นการแต่งด้วยคำต่อคำทีเดียว มีหลักอยู่ที่จะทำให้ความหมายของคำเพลงนั้นตรงกับชื่อหน้าพาทย์เท่านั้น ที่จริงก็เป็นคำบอกใบ้เรานี่เอง สมัยก่อนๆ ถ้าผู้ใดทำปี่พาทย์จนเพลงได้มากเท่าใด ก็มักจะเห็นกันว่าเป็นผู้ที่ยิ่งด้วยความรู้ความสามารถเท่านั้น ทั้งดูเหมือนจะเป็นที่น่าเกรงขามของบรรดาหมู่รปี่พาทย์ด้วย ตลอด จนคนร้องส่งก็เช่นเดียวกัน แต่มาสมัยนี้เป็นสมัยที่นิยมความเรียบร้อยและความพร้อมเพรียงเป็นใหญ่ ความเห็นจึงออกจะเป็นไปในทางว่า ผู้ที่ทำให้ปี่พาทย์จนเพลงก็คือผู้นำมาซึ่งความไม่เรียบร้อยของการแสดงนั้น ถ้าเป็นคนร้องส่ง เมื่อร้องไปแล้วปี่พาทย์รับไม่ได้ ตัวผู้ร้อง ส่งเองก็เคอะเขิน ผู้ฟังก็ไม่ได้ฟังสิ่งที่ไพเราะ ถ้าเป็นคนเจรจา เมื่อบอกหน้าพาทย์ไปแล้ว ปี่พาทย์ทำไม่ได้ตัวโขนหรือหนังก็จะยืนเกืออยู่โดยไม่มีเพลงที่จะรำ เป็นเครื่องขลุกลกมาก คนดูก็ชักจะเบื่อ ฉะนั้นการบอกหน้าพาทย์เพลงจึงได้ศูนย์ไปจนเกือบจะไม่มีเหลืออยู่แล้ว จะมีอยู่บ้างก็ในต่างจังหวัด บางจังหวัดเท่านั้น แต่ก็น้อยตามที

อย่างไรก็ตาม การบอกหน้าพาทย์เพลงนี้ ย่อมเป็นการฝึกหัดใช้ความคิดฝึกฝนเขาวนักรให้ว่องไว ซึ่งนับว่าเป็นเครื่องนำมาซึ่งความเจริญแห่งปัญญาได้อย่างหนึ่ง **อันควรรักษาไว้**”

จากบทความคำบอกหน้าพาทย์เพลง ของ ครูมนตรี ตราโมท นับเป็นบทความชิ้นสำคัญที่ได้เล่าเรื่องราวบทเพลงประกอบการแสดงหนังใหญ่ รวมถึงลักษณะการแสดงของหนังใหญ่ไว้อย่างน่าสนใจ ในช่วงเวลา พ.ศ.๒๔๘๑ นับเป็นช่วงโรยลาของหนังใหญ่ มีคำเพลงหน้าพาทย์อยู่ทั้งหมด ๑๑ ชื่อเพลงดังนี้

๑. สี่ศอก	คือเพลงวา
๒. ไม่ได้ไม่เสีย	คือเพลงเสมอ
๓. ลูกกระสุน	คือเพลงกลม

⁴² บุญธรรม ตราโมท, คำบรรยายวิชาดุริยางคศาสตร์ไทย, พ.ศ.๒๔๘๑

๔. ขวยหรือทวย	คือเพลงเซ็ด
๕. แสงหา	คือเพลงซ่า
๖. นางพระยาดำเนิน	คือเพลงซ่า
๗. แม่ลูกอ่อนไปตลาด	คือเพลงเร็ว
๘. เหลืองอ่อน	คือเพลงสีนวล
๙. ผัวตาย	คือเพลงซ่า เจาะจงให้บรรเลงเพลงแม่หม้ายคร่ำครวญ
๑๐. สาดทราย	คือเพลงกราว คนและลิงใช้เพลงกราวนอก เป็นยักษ์ใช้เพลงกราวใน
๑๑. บาทสกุณี	คือเพลงเสมอตีนนก

๒.๙.๓ บทละคร

เรื่องที่หนังสือใหญ่นิยมแสดงคือเรื่องรามเกียรติ์ เพราะมีคำพากย์รามเกียรติ์ของเก่าปรากฏอยู่ และตัวหนังสือก็เป็นตัวละครในเรื่องรามเกียรติ์ แต่ปรากฏเป็นตำ นานในหนังสือสมุทรโฆษคำฉันท์ว่า สมเด็จพระนารายณ์มหาราช ได้โปรดให้พระมหาราชครูแต่งสมุทรโฆษคำฉันท์ ซึ่งสำหรับเล่นหนังอีกเรื่องหนึ่ง และศรีปราชนได้แต่งอนิรุทธคำฉันท์ขึ้นทูลเกล้าฯถวาย เพื่อเล่นหนังอีกเรื่องหนึ่งด้วย แต่ทั้งสองเรื่องนี้คงจะไม่ทันได้นำออกแสดงหรืออาจจะไม่ได้รับความนิยม จึงไม่ปรากฏว่าได้ใช้เป็นเรื่องแสดงหนังใหญ่กันสืบมาเหมือนอย่างเรื่องรามเกียรติ์

นอกจากนี้ เชื่อกันว่าในสมัยกรุงศรีอยุธยา นิยายเรื่องอิเหนา (ปันหยี) ของชาวได้เข้ามาแพร่หลายในราชสำนักไทย และคงมีผู้แต่งเป็นคำพากย์หรือบทละครไว้สักเรื่องสองเรื่อง หรือเป็นตอนใดตอนหนึ่ง แต่เป็นที่น่าเสียดายว่าต้นฉบับได้สูญหายไปเมื่อคราวเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ ๒ คำพากย์เรื่องอิเหนาได้ถูกรวบรวม หรือถูกแต่งขึ้นใหม่อีกในสมัยรัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งเป็นต้นเหตุให้เกิดเป็นข้อมูลสร้างความบังคาลใจให้คิดแต่งเป็นบทละครเรื่องอิเหนาขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๒ เรื่องอิเหนาและเรื่องสมุทรโฆษคำฉันท์ไม่ปรากฏมีตัวหนังสือใหญ่หลงเหลือให้เห็น แต่ก็ปรากฏมีรูปภาพเขียนบนกระดาษแข็งและผืนผ้าให้เห็นเค้าว่าน่าจะเป็นเคยสลักลงในผืนหนัง⁴³

⁴³ ผะอบ โปษะกฤษณะ, เรื่องเดียวกัน

สมุทรโฆษคำฉันท์

สมุทรโฆษคำฉันท์ เกิดขึ้นโดยพระราชประสงค์ของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช รับสั่งให้พระมหา
ราชครูแต่งขึ้น เพื่อใช้เล่นหนังใหญ่ ในคราวเฉลิมพระเกียรติพระชนมพรรษาครบเบญจเพส เมื่อ พ .ศ.๒๐๙๙
ดังปรากฏไว้ในแผนกหนังสือ หรืค่านำหนังสือ “สมุทรโฆษคำฉันท์” ของพระมหाराชครูว่า

“พระบาทกรุงไ้ธรณี	รามาชิบตี
ประเสริฐด้วยเดชไชย	
เดชะอาจผเอนท้าวไท	ท้าวทั้งภพไตร
ตระหนกด้วยเดชพล	
พระบาทกมลนฤมล	ท้าวทั่วสากล
มาถวายบังคมเคารพ	
สบศิลป์นเรศวรพบ	ธรรมาคมสบ
ปกการรู้รสรธรรม	
พระปรีไชบายอนันต์	บริกษสรร-
พการสุดสงกา	
พระรำฤกยศพระศาสดา	ปางเป็นราชา
สมุทรโฆษอาตุร	
เสด็จเสวยสุรโลกพิบูลย์	เสร็จเสด็จมาพุล
ในมรรคทรงธรรณี	
แสดงศิลป์ธนูศรศรี	ผจญคนกษัตริย์
อันโรมในรณควรวิล	
ได้ไท้เทพีชื่อพิณ-	ทุมตีเจียรจิ้น-
ตโณมอองคพิมล	
พระให้กล่าวนิพนธ์	จำนองโดยกล
ตระการเพลงยศพระ	
ให้ฉลักสบกอันชระ	เป็นบรรพบุรณะ
นเรนทรราชบรรหาร	
ให้ทวยนักคนผู้ชาญ	กลเล่นโดยการ
ยเป็นบำเทิงธรรณี	

พระมหाराชครูแต่งไม่ทันจบก็ถึงแก่อนิจกรรมเสียก่อน แต่งได้เพียง "พระเสด็จด้วยน้อง ลีลาศ ลุ
อาศรมอาสา นเท พบุตรอันบล" เป็นตอนพระสมุทรโฆษและนางพินทุมตีเสด็จไปแก้บน พระนารายณ์มหาราช

ทรงพระราชนิพนธ์ต่อมาก็ไม่จบอีก ทรงเริ่มต้นตั้งแต่ "พิศพระกัญญา ศรมสถานตระการกล" และยุติลงเพียง "ตบฏตายก็จะตายผู้เดียวใครจะดูแล โอ้แก้วกับตบฏ ฤเห็น" ซึ่งเป็นคำคร่ำครวญของพิชิตชื่อนรนาถิมุข ที่บาดเจ็บเพราะถูกอาวุธของพิชิตยาชื่อธรมบุตร เรื่องนี้จึงค้างอยู่อีกครั้งหนึ่ง ส่วนในตอนจบเป็นพระราชนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ทรงนิพนธ์เสร็จเมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๓ ตามคำอาราธนา ของกรมหลวงสงโกลสรวชิต และกรมหลวงวงศาธิราชสนิทเริ่มตั้งแต่ "พิชิตยารทุกขล้าเค็ญครวญคร่ำรำเช็ญ บรู้ก็สำแสนคล้าย" "

อนิรุทธ์คำฉันท์ สันนิษฐานว่าเป็นงานนิพนธ์ของของศรีปราษฎ์ แต่งเมื่อรับราชการอยู่กับพระนารายณ์ฯ กล่าวกันว่า ศรีปราษฎ์แต่งขึ้นตามความमानะที่จะลบล้างคำประมาทของบิดา คือพระมหาราชครูฯ แต่งได้แต่โคลงซึ่งเป็นของง่าย แต่จะแต่งฉันทซึ่งเป็นคำประพันธ์ที่ยากและประณีตไม่ได้ ศรีปราษฎ์จึงแต่งอนิรุทธ์คำฉันท์ขึ้นบางท่านให้ความเห็นว่า ศรีปราษฎ์แต่งอนิรุทธ์คำฉันท์เพราะเป็นห่วงบิดาชราแล้ว จะแต่งสมุทโฆษคำฉันท์ ซึ่งจะใช้ในงานพระราชพิธีสมโภชพระชนมายุครบเบญจเพสของสมเด็จพระนารายณ์ฯ ไม่สำเร็จ จึง ได้แต่งเรื่องนี้ขึ้น มีเนื้อเรื่องคล้ายคลึงกัน แต่งด้วยฉันทเหมือนกัน และตั้งใจให้เป็น บทพากย์หนึ่งเหมือนกัน เพื่อว่าจะได้เป็นเรื่องสำรอง และเป็นงานแทนงานของบิดาได้

โดยแต่งเป็นฉันทและกาพย์ มีรายสุภาพปน ซึ่งเรียกได้ว่า ซึ่งถือว่าแหกขนบการประพันธ์เดิมๆ แต่เอื้อประโยชน์อย่างมากหากนำมาใช้พากย์เจรจาหนึ่งใหญ่ ลีลาฉันทและการดำเนินเรื่องรวดเร็วรวบรัด ไม่เคร่งครัดต่อธรรมเนียมรวมในการแต่ง บทไหวซึ่งควรจะอยู่ตอนต้นเรื่องศรีปราษฎ์เอาไปไว้ตอนท้ายเรื่อง แสดงถึงนิสัยรักอิสระเสรีในการแต่งหนังสือต้องการให้เป็นแบบของตนเองโดยเฉพาะ

เนื้อหาของเรื่องก็มีความใกล้เคียงกับสมุทโฆษคำฉันท์มาก ในตอนต้นต่างกันแต่พระอนิรุทธ์ประพาสปาก่อนเข้าบรรทมใต้ต้นไทร (สมุทโฆษต้นโพธิ์) ก็ได้กราบไหว้พระไท่ฯ จึงอุ้มไปสมนางอุษา ธิดาภิษย์ ชื่อพานาสูร นางพิจิตรเลขาชาวครุฑเวทดา และกษัตริย์ต่างๆ ให้นาง อุษาฯ จำพระอนิรุทธ์ได้ นางพิจิตรเลขาจึงเหาะมาสะกดพระอนิรุทธ์ไปอยู่กับนางอุษา ต่อมาความทราบถึงพระยายักษ์บิดาจึงจับพระอนิรุทธ์ได้ด้วยอำนาจครุฑขณะนั้นพระนารท (ฤาษี) ดัดพิณเหาะผ่านมาเห็นเหตุการณ์ จึงนำความไปทูลพระกฤษณะ (ตาของพระอนิรุทธ์) พระกฤษณะยกทัพมาต่อสู้อยักษ์ ยักษ์ไปขอให้พระศิวะมาช่วยรบ แต่พระศิวะไม่ช่วย พานาสูรจึงรบเอง ก็พ่ายแพ้พระกฤษณะจะประหาร แต่พระศิวะขอชีวิตไว้ จึงได้แต่ตัดแขนหนึ่งพันแขนของพานาสูรให้เหลือเพียงสองแขน และให้เป็นนายทวารบาล พระอนิรุทธ์และนางอุษาได้ครองกันเป็นสุขสืบไป

บทพากย์รามเกียรติ์หนึ่งใหญ่

บทพากย์รามเกียรติ์หนึ่งใหญ่ มีทั้งฉบับหลวง ฉบับราษฎร์หรือฉบับเฉลยศักดิ์ ตามจะเรียกกัน แต่ไม่ว่าบทพากย์หนึ่งเหล่านั้นจะกำเนิดก่อเกิดเช่นไร ล้วนเป็นต้นทางก่อนสร้างตัวหนังสือทั้งสิ้น

หนังสือประชุมบทพากย์รามเกียรติ์เล่ม ๑ และเล่ม ๒ นับเป็นการรวมต้นฉบับวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับหนังสือใหญ่และไขว้ไขว้มากที่สุด แหล่งอื่นๆที่ยังมีบทพากย์หนังสือหลงเหลืออยู่บ้าง ส่วนใหญ่จะเหลือแต่ชื่อตอนหรือชื่อศึกคือ หนังสือวัดขนอน ราชบุรี วัดบ้านดอน ระยอง วัดสว่างอารมณ์ ระยอง และวัดตะกุก ออยุธยา ดังนั้นจึงรวมชื่อตอนทั้งหมดไว้เป็นหลักฐาน สำหรับเทียบเคียงกับตัวหนังสือใหญ่ที่อาจค้นพบในแหล่งต่างๆต่อไป

รามเกียรติ์สมัยกรุงศรีอยุธยา

รามเกียรติ์คำฉันท เป็นบทละครที่ไม่ปรากฏหลักฐานว่าแต่งขึ้นในสมัยใด ปัจจุบันต้นฉบับคำฉันทสูญหายไปเกือบหมดตามกาลเวลา มีการกล่าวถึงในหนังสือจินตามณีของพระโหราธิบดีเพียง ๓-๔ บทเท่านั้นคือ บทละครตอนพระอินทร์สั่งให้พระมาตุลีนำราชรถมาถวายยังสนามรบ บทละครตอนพระรามโศกเศร้าเสียใจรำพันคร่ำครวญเมื่อคราวที่ทศกัณฐ์ลักพาตัวนางสีดา บทละครแบบพรรณนาตอนมหาบาปบุตรของทศกัณฐ์ และบทละครตอนพิเภกคร่ำครวญหลังทศกัณฐ์ล้ม

รามเกียรติ์คำพากย์ เป็นบทละครที่หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร ได้ทำการแบ่งตีพิมพ์ไว้เป็นภาค ๆ เป็นการดำเนินเรื่องติดต่อกันตั้งแต่ภาค ๒ ตอนสีดาหาย จนถึงภาค ๙ ตอนกุมภกรรณล้ม รูปแบบการแต่งเป็นบทพากย์ที่ค่อนข้างยาวและสั้น แต่เดิมใช้พากย์สำหรับเล่นหนังสือใหญ่ ภายหลังนำมาใช้ประกอบในการเล่น โขนด้วย...

บทละครรามเกียรติ์ในสมัยกรุงศรีอยุธยามีบางสำนวนกล่าวถึง ตอนพระรามประชุมพลจนถึงตอนองค์สื่อสาร เป็นบทละครที่ไม่เคยตีพิมพ์เผยแพร่ที่ใดมาก่อน เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับบทละครรามเกียรติ์ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ พบว่าเนื้อความบางตอนไม่ตรงกัน ถ้อยคำต่าง ๆ ดูไม่เหมาะสม จึงเข้าใจว่าบทละครดังกล่าวเป็นบทละครรามเกียรติ์ฉบับเชลยศักดิ์ ที่มีผู้คัดลอกไว้ในสมัยกรุงศรีอยุธยา

บทพากย์รามเกียรติ์สมัยธนบุรี

มีด้วยกัน ๔ ตอนคือ

ตอนที่ ๑ พระมงกุฎ

พระมงกุฎอยู่ป่า

พระรามเสียดม้า

พระมงกุฎขี่ม้าเสียดท้าย หนุมานจะจับ ถูกพระมงกุฎเสกมนตร์มัดตัว

พระพรตจับพระมงกุฎ

พระลบแจ้ช่าวนางสีดา พระมงกุฎกัจจงจำ

พระลบช่วยพระมงกุฎหนี พระรามเตรียมยกทัพไปจับพระมงกุฎ

ตอนที่ ๒ ตอนหนุมานเกี่ยววานริน จนท้าวมาลีวราชมา

หนุมานเกี่ยววานริน

หนุมานสังหารวิรุฬจำบัง

ทศกัณฐ์ให้หนุมนุยกวายุเวกไปตามท้าวมาลีวราช

ท้าวมาลีวราชสอบคดีทศกัณฐ์

ท้าวมาลีวราชให้พระวิษณุกรรมไปตามพระราม

ตอนที่ ๓ ตอนท้าวมาลีวราชพิพากษาความ จนทศกัณฐ์เข้าเมือง

ท้าวมาลีวราชสอบความข้างพระราม

ท้าวมาลีวราชสอบความนางสีดา

ท้าวมาลีวราชตัดสินความ

ทศกัณฐ์พาล ไม่ยอมรับคำตัดสิน

ทศกัณฐ์คืนเมือง คิดแค้นพระรามพระลักษมณ์และเหล่าเทวา

ตอนที่ ๔ ตอนทศกัณฐ์ตั้งพิธีทรายกรด, พระลักษมณ์ต้องหอกกบิลพัท จนผูกผมทศกัณฐ์กับนางมณโฑ

ทศกัณฐ์ตั้งพิธีทรายกรด

พระอินทร์ให้เทพาลีไปทำลายพิธีทรายกรด

ทศกัณฐ์คิดว่าพิเภกเป็นต้นคิดทำลายพิธี ยกรบพระรามหมายฆ่าพิเภก

พระลักษมณ์ถูกหอกทศกัณฐ์ พิเภกบอกวิธีแก้

หนุมานหายาแก้พระลักษมณ์ให้ฟื้น ผูกผมทศกัณฐ์ติดกับนางมณโฑ

ทศกัณฐ์ให้ตามฤๅษีโคบุตรมาช่วย

จากข้อความในพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา จดหมายเหตุความทรงจำของกรมหลวงนรินทรเทวีและพระราชวิจารณ์ ซึ่งเป็นพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และเล่าเรื่องหนังสือรามเกียรติ์ ซึ่งชนิด อยู่โพธิ์ เรียบเรียง ปรากฏว่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เสด็จกลับจากราชการสงครามเมืองนครศรีธรรมราชเมื่อเดือน ๔ ปलय พ .ศ. ๒๓๑๒ ทรงนำเจ้านครกับครอบครัวพร้อมทั้งคณะละครผู้หญิงมายังกรุงธนบุรีและในครั้งนั้นอาจได้บทธละครจากนครศรีธรรมราชเข้ามาด้วย

ต่อมาในเดือน ๖ พ.ศ.๒๓๑๓ นั้นเอง ได้มีใบบอกรายงานเรื่องเจ้าพระฝางประพาศมิชอบตั้งตัวเป็นใหญ่ เมื่อทรงทราบก็รับสั่งให้เตรียมการสงครามและเสด็จกรีธาทัพไปปราบเจ้าพระฝาง ณ เมืองสวางคบุรี เมื่อเดือน ๘ พ.ศ. ๒๓๑๓

หากพิจารณากำหนดเวลาที่ทรงพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องรามเกียรติ์ตามบานแพนกว่า วันอาทิตย์ เดือน ๖ ขึ้น ๑ ค่ำ พ.ศ. ๒๓๑๓ ระยะเวลาที่ทรงวางราชการสงครามสำหรับทรงพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องรามเกียรติ์ก็เพียง ๑ เดือน และการที่ทรงพระอุตสาหะทรงพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องรามเกียรติ์ขึ้นในครั้งนี้ อาจมีมูลเหตุบางส่วนจากการได้คณะละครผู้หญิงและบทละครเมืองนครศรีธรรมราชมาก็เป็นได้ พระราชนิพนธ์บทละครเรื่องรามเกียรติ์อาจได้ใช้เล่นละครหลวงในงานสมโภชครั้งสำคัญๆ ตลอดสมัยกรุงธนบุรี บทละครเรื่องรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์ในสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช พิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๔ เรื่องรามเกียรติ์ของไทยได้ต้นเค้ามาจากเรื่องรามายณะของอินเดีย เรื่องรามเกียรติ์คงเข้ามาแพร่หลายในหมู่คนไทยนับแต่สมัยสุโขทัยแล้ว เรื่องรามเกียรติ์มีอิทธิพลต่อนาฏศิลป์และวรรณคดีของไทยเป็นอันมาก เรื่องนี้ผูกขึ้นเป็นบทแสดงหนัง ละครและโขน และแต่งขึ้นสำหรับอ่านโดยตรงมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา เช่น รามเกียรติ์บทพากย์ แต่งด้วยกาพย์ ใช้สำหรับพากย์หนังสือสันนิษฐานว่าแต่งระหว่างรัชกาลสมเด็จพระเพทราชากับสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ บทพากย์เรื่องรามเกียรติ์เหลืออยู่เป็นบางตอน สำหรับตอนนางลอยสันนิษฐานว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงนำมาแปลงใหม่และทรงใช้เป็นบทพากย์โขน

ประชุมคำพากย์รามเกียรติ์ ภาค ๑

ตอนที่ ๑ อธิบายประชุมคำพากย์รามเกียรติ์

ตอนที่ ๒ ประชุมคำพากย์รามเกียรติ์ ภาค ๑ ตอน พากย์สามตระเบ็กหน้าพระ

ตอนที่ ๓ ประชุมคำพากย์รามเกียรติ์ ภาค ๑ ตอน พากย์กระบวนทศกัณฑ์ลงสวน(ไม่ทราบนามผู้แต่ง)

ตอนที่ ๔ ประชุมคำพากย์รามเกียรติ์ ภาค ๑ ตอน พากย์นางลอย (รัชกาลที่ ๒)

ตอนที่ ๕ ประชุมคำพากย์รามเกียรติ์ ภาค ๑ ตอน พากย์นาคบาท (รัชกาลที่ ๒)

ตอนที่ ๖ ประชุมคำพากย์รามเกียรติ์ ภาค ๑ ตอน พากย์พิธีพรหมาสตร์ (รัชกาลที่ ๒)

- ตอนที่ ๗ ประชุมคำพากย์รามเกียรติ์ ภาค ๑ ตอน พากย์กระบวนทัพมังกกรกันธุ์ (ไม่ทราบนามผู้แต่ง)
- ตอนที่ ๘ ประชุมคำพากย์รามเกียรติ์ ภาค ๑ ตอน พากย์กระบวนมังกกรกันธุ์ยกทัพไปขัดตาทัพ
- ตอนที่ ๙ ประชุมคำพากย์รามเกียรติ์ ภาค ๑ ตอน พากย์ศึกมังกกรกันธุ์
- ตอนที่ ๑๐ ประชุมคำพากย์รามเกียรติ์ ภาค ๑ ตอน พากย์ทศกันธุ์บอกข่าวมังกกรกันธุ์สู้
- ตอนที่ ๑๑ ประชุมคำพากย์รามเกียรติ์ ภาค ๑ ตอน พากย์พรหมาสตรี
- ตอนที่ ๑๒ ประชุมคำพากย์รามเกียรติ์ ภาค ๑ ตอน พากย์เอราวัณ
- ตอนที่ ๑๓ ประชุมคำพากย์รามเกียรติ์ ภาค ๑ ตอน พากย์นางสีดามาสนามรบ
- ตอนที่ ๑๔ ประชุมคำพากย์รามเกียรติ์ ภาค ๑ ตอน พากย์รถต่าง ๆ
- ตอนที่ ๑๕ ประชุมคำพากย์รามเกียรติ์ ภาค ๑ ตอน พากย์กระบวนทัพม้าวิรุณจำบัง
- ตอนที่ ๑๖ ประชุมคำพากย์รามเกียรติ์ ภาค ๑ ตอน พากย์ทัพม้า
- ตอนที่ ๑๗ ประชุมคำพากย์รามเกียรติ์ ภาค ๑ ตอน คำพากย์พระราชานิพนธ์รัชกาลที่ ๖
- ตอนที่ ๑๘ ประชุมคำพากย์รามเกียรติ์ ภาค ๒ ตอน สีดาหาย
- ตอนที่ ๑๙ ประชุมคำพากย์รามเกียรติ์ ภาค ๓ ตอน พระรามได้ชีวิตขึ้น
- ตอนที่ ๒๐ ประชุมคำพากย์รามเกียรติ์ ภาค ๔ ตอน หนุมานถวายแหวน
- ตอนที่ ๒๑ ภาคผนวก ตำราเล่นหนังในงานมหรสพ ฉบับหอพระสมุดวชิรญาณ

ประชุมคำพากย์รามเกียรติ์ เล่ม ๒

- ตอนที่ ๑ ประชุมคำพากย์รามเกียรติ์ ภาค ๕ ตอน หนุมานแผลงกา
- ตอนที่ ๒ ประชุมคำพากย์รามเกียรติ์ ภาค ๖ ตอน พระรามประชุมพล
- ตอนที่ ๓ ประชุมคำพากย์รามเกียรติ์ ภาค ๗ ตอน พระรามประชิดลงกา
- ตอนที่ ๔ ประชุมคำพากย์รามเกียรติ์ ภาค ๘ ตอน ศึกไมยราพ
- ตอนที่ ๕ ประชุมคำพากย์รามเกียรติ์ ภาค ๙ ตอน ศึกกุมภกรรณ

ชื่อตอนบทพากย์ หนังสืใหญ่วัดขนอน ราชบุรี

มีจำนวน ๑๑ ตอน

หนุมานถวยแหวน
 สหัสกุมารและเผาลงกา
 คีกรินทร์ชิตครั้งที่ ๑
 คีกรังกรกัณฐ์
 คีกรวิรุณมุข
 นาคบวช
 พรหมาสตร์
 คีกรทศกัณฐ์ครั้งที่ ๕
 หนุมานอาสา
 ทศกัณฐ์สั่งเมือง
 คีกรบรรลัยกัลป์

ชื่อตอนบทพากย์ หนังสืใหญ่วัดบ้านดอน ระยอง

มีจำนวน ๘ ตอน

๑. สีดาลุยไฟ
๒. สีดาวาตรูป
๓. สีดากู๊กสั่งประหาร
๔. กำเนิดสองกุมาร
๕. ปล่อมม้าอุปการ
๖. พระบุตรพระลบ รบกับพระพรต พระสัตร์ต
๗. พ่อลูกู้จักกัน (พระบุตรพระลบพบพระราม)
๘. พระบุตรพระลบ รับนางสีดากลับเมือง

ชื่อตอนบทพากย์ หนังสืใหญ่วัดสว่างอารมณ์ สิงห์บุรี

มีจำนวน ๔ ตอน

๑. คีอกใหญ่หรือคือกทศกัณฐ์
๒. คีอกอินทรชิตหรือคือกนาคบาท
๓. คีอกวิรุณจำบัง
๔. คีอกพระมงกุฎ-บุตรลบ
- ๕.

ชื่อตอนบทพากย์ หนังสืใหญ่วัดตะกุง ออยุธยา

มีจำนวน ๖ ตอน

๑. คีอกกุฎกรรณ
๒. คีอกอินทรชิต
๓. คีอกวิรุณจำบัง
๔. คีอกวิรุณมุข
๕. คีอกทศกรรณฐ์
๖. นางลอย

๒.๑๐ อุปกรณ์ เครื่องประกอบการแสดงหนังสือใหญ่

อุปกรณ์ หรือเครื่องประกอบการแสดงหนังสือใหญ่ที่สำคัญทำให้การเซิดหนังสือนั้นเกิดแสงเงานั้นคือ ไฟ และจอหนังสือ ซึ่งจะเรียกอุปกรณ์ทั้งหมดที่อยู่รวมกันว่า “โรงหนังสือ” ซึ่งจะประกอบไปด้วยสองส่วนหลักๆคือ จอหนังสือ และบังเพลิง

โรงหนังสือ “จอหนังสือ บังเพลิง”

โรงหนังสือใหญ่แต่เดิมที ไม่ต้องปลูกเป็นอาคารยกพื้นเหมือนการแสดงชนิดอื่น ๆ สามารถแสดงได้กับพื้นดิน เพราะเวลาเล่นใช้คนยืนเซิดหน้าจอ รูปหนังสือจึงอยู่สูงกว่าระดับพื้นดินที่คนนั่งชม ประมาณ ๖ เมตร จึง

สามารถมองเห็นการแสดงได้อย่างทั่วถึง สถานที่ต้องเป็นที่โล่งกลางแจ้ง มีความกว้างยาวเพียงพอ อย่างน้อย ประมาณสองงานหรือครึ่งไร่

จอหนังใหญ่มีขนาดยาวประมาณ ๑๕ - ๑๖ เมตร สูงราว ๖ เมตร ใช้ผ้าบางสีขาวทำจอ ซึ่งแบ่ง ออกเป็น ๓ ส่วน ตามความยาวของจอ คือ ส่วนกลางใช้ผ้าขาวโปร่ง มีความยาวประมาณ ๘ เมตร ที่ เหลือ ด้านซ้ายและขวา ใช้ผ้าขาวหนาขนาดยาวข้างละ ๔ เมตร ใช้ผ้าแดงเย็บทาบริมรอบขอบจอทั้ง ๔ ด้าน บางทีก็มี ผ้าสีน้ำเงินทาบต่อเพิ่มจากของสีแดงออกไปอีกชั้นหนึ่งทั้ง ๔ ด้าน

การขึ้นจอหรือยกจอ หนังใหญ่ ปักเสาสูง ๔ ต้น โดยใช้ไม้ไผ่ลำใหญ่ๆ มาปักเรียงให้ห่างกันประมาณ ๓ เมตร เสาต้นที่สองควรให้ห่างกับต้นที่สามประมาณ ๑๐ เมตร เสาต้นที่สามกับเสาต้นที่สี่ห่างกันประมาณ ๓ เมตร พอดีสุดจอหนังใหญ่ ก่อนจะยกเสา เอาลู่รอกผูกติดไว้ที่ปลายเสา แล้วร้อยเชือกทิ้งลงมาทั้งสองข้างให้ ถึงดิน นำล้าไม้ไผ่เล็กมาผูกติดกัน ให้ยาวเท่ากับจอหนังแล้วผูก กติติดกับริมจอ ด้านความยาว ๑๖ เมตร โดยใช้ เชือกตัดยาวประมาณ ๑ คืบ นำมาผูกเป็นระยะๆระหว่างริมจอกับไม้ไผ่ เรียกว่าหนดพราหมณ์ ตลอดไป แล้ว เอาปลายเชือกเส้นหนึ่งที่ร้อยลู่รอกไว้ มาผูกกับไม้ไผ่ เรียกว่าคร่าวบน ให้ได้ระยะเสาชักขึ้นไปสูงจากพื้นดิน ประมาณ ๑ เมตร เอาปลายเชือกมาผูกไว้ที่โคนเสา ปัจจุบันวิวัฒนาการเรื่องจอหนังได้เปลี่ยนไป เพื่อให้เข้ากับยุคสมัย จึงเปลี่ยนจากไม้ไผ่เป็นแป้น้ำ เพื่อความสะดวกสบายและเก็บรักษาง่าย

ส่วนล่างของจอที่สูงจากพื้นดินคงผูกติดกับคร่าวอันล่าง ใช้ผ้าลายหรือผ้าลายดอกสีต่างๆแขวนใต้จอ ห้อยลงมาเกือบจรดพื้นดินเพื่อความสวยงาม และเพื่อมิให้คนดูได้เห็นสิ่งที่ไม่น่าดูภายในโรง ด้านบนของจอจะมี ระบายเป็นลายปิดด้วยกระดาษทองบ้าง ปักไหมทองอย่างจีนบ้าง มีด้นห้อยยาวหรือลูกลู่ห้อยยาวตลอดจอ ส่วนบนปลายเสาทั้ง ๔ มักจะผูกธงแดงบ้าง ธงข้างบ้าง หรือขนนกยูงบ้าง เพื่อความสวยงาม

ตามความเชื่อและคตินิยมของผู้เล่นหนังใหญ่ จะถือว่า การตั้งเสา - ปักจอ เป็นงานสำคัญเริ่มแรกที จะต้องพิจารณาอย่างรอบคอบให้เหมาะสมกับสถานที่ ทิศทางลม และเพื่อความเป็นสิริมงคล ป้องกันอันตราย ทั้งแก่ผู้เล่นและผู้แสดง ผู้ที่จะตั้งเสา - ปักจอได้จึงต้องเป็น “ผู้รู้” ทางด้านนี้ จะเริ่มจากผู้ทำพิธีจุดธูป จุดเทียน ขออนุญาตเจ้าที่เจ้าทางเสียก่อน แล้วจึงเริ่มลงมือ บางชุมชนหนังใหญ่เรียกว่า ตั้งชมบ มีลักษณะเป็นกระถาง กาบกล้วยประกอบด้วย หมากพลู ดอกไม้ ธูปเทียน เพื่อบูชาแม่พระธรณี ซึ่งจะกล่าวเป็นคาถา ชมบ ที่ตั้ง ทั้งสี่

จะตั้งเป็นแถวระยะห่างกันพอสมควรให้พอดีกับเสาที่จะใช้ตั้งจอทั้งสี่เสา หลังจากนั้นจึงขุดดินตรงที่ตั้งซบ แล้วตั้งเสา แล้วจึงขักรอกจอหนึ่งขึ้นไป ชิ่งให้ตั้ง ตกแต่งให้สวยงามตามความนิยม ทั้งนี้กรรมวิธีการตั้งเสา-ปักจอ มิได้เสร็จสิ้นเพียงตั้งจอเสร็จเพื่อแสดง ดงหนึ่งใหญ่เท่านั้น แต่จะต้องกระทำเวลาถอนเสา - เก็บจอด้วย และต้องทอองคาภาเช่นเดียวกัน แต่เป็นคนละบทกันตอนตั้งเสาในครั้งแรก

ด้านข้างและด้านหลังจอใช้ลำแพน หรือเสื่อใบสาคุขนาดใหญ่ใกล้เคียงกัน กันเป็นวงหรือทำเป็นคอก ล้อมเป็นรูปครึ่งวงกลมใหญ่ ปลายลำแพนทั้งสองข้างยื่นมาเกือบจะถึงเสาต้นหัวและต้นท้ายของจอ เว้นช่องไว้ให้คนขีดหนังเดินผ่านไปมาได้ เพราะจะต้องขีดทั้งด้านนอกและด้านใน ภายในวงลำแพนใช้เป็นที่พักผู้แสดง เก็บตัวหนังร้านเพลิง (กองไฟสุ่มให้แสงสว่างเวลาขีดหนัง) และอื่นๆทางด้านหนังตอนกลางปักเสาโน้มเอามาเรียงกับ เสาจอ ๒ ต้น ส่วนบนซึ่งผ้าหรือลำแพนให้สูงขึ้น พอสมควรเพื่อช่วยกันแสงไฟมิให้กระจายออกไป คงให้แสงไฟไปจับอยู่ที่หลังจอหนัง เรียกว่า “บังเพลิง” ตรงกลางระหว่างบังเพลิงกับจอหนังปักฐานเล็กๆ ๒ ฐาน สูงประมาณ ๑ เมตร ห่างกันพอสมควร บนพื้นร้านปูด้วยหินหรือสังกะสีสำหรับ บวางกองไต้หรือกะลามะพร้าวจุดให้ลุกเป็นแสงสว่าง เรียกกันว่า “ร้านเพลิง” พอใกล้เวลาแสดง ก็จจะเร่งไฟให้สว่างขึ้น

ร้านเพลิงในสมัยต่อมาเมื่อมีตะเกียงก็ใช้ตะเกียงแทน และเปลี่ยนมาเรื่อย ๆ ตามยุคสมัยเพื่อความเหมาะสมสะดวกสบาย แต่การใช้กองไต้จุดให้ไฟลุกเป็นธรรมชาติและมีบรรยากาศกว่าดวงไฟ เพราะไฟธรรมชาติ มีเปลวและเคลื่อนไหวทำให้ภาพตัวหนังสวยงามดูมีชีวิตชีวา

เนื่องจากการแสดงจำเป็นต้องปรับให้เข้ากับสภาพของสังคมตลอดจนเพื่อความสะดวกรวดเร็ว ดังนั้น การให้แสงสว่างที่จอหนัง แทนที่จะใช้แสงจากไฟไต้และกะลามะพร้าวเหมือนในอดีต จึงเปลี่ยนไปใช้ไฟฟ้าจากสปอร์ตไลท์แทน

๒.๑๑ กระบวนการขีด และพากย์เจรจา

คนขีดหนัง

คนขีดหนังที่ดีมักมีความเชี่ยวชาญในด้านการแสดงโขนและละครอยู่แล้ว ด้วยท่าที่ที่ใช้ในการขีดหนังมักจะเกี่ยวข้องกับท่าร้ายรำในโขน - ละคร ได้แก่ ท่าขีด ท่าเสมอ แม่ท่า ท่าออก ฉาก และท่ารบ ฯลฯ คนขีดหนัง เป็นผู้ทำให้ตัวหนังดูมีชีวิตชีวา สามารถแสดงให้ผู้ดูเห็นอากัปกริยาของตัวหนังบนจอ การขีดหนังจะ

คล้องสอดคล้องกับบทพากย์ บทเจรจาและดนตรี การแสดงหนังใหญ่คนเชิดต้องแต่งตัวให้สวยงาม เพราะคนดูจะดูคนเชิดไปด้วย

การคัดเลือกผู้เชิดหนังก็คงยึดหลักของโขนและละครคือ ผู้ใดฝึกหัดโขนเป็นตัวยักษ์ก็หัดเชิดหนัง ตัวยักษ์ถ้าฝึกหัดโขนเป็นตัวลิงก็ให้หัดเชิดตัวลิง ในทำนองเดียวกันถ้าฝึกหัดโขนเป็นตัวพระ ก็ให้หัดเชิดหนังตัวพระ นางที่ก็ให้เชิดหนังตัวนางด้วย พวกที่ได้รับการฝึกหัดโขนและละครนี้ จะเน้นการฝึกหัดในรูปแบบของตัวละครแต่ละตัวโดยเฉพาะ เริ่มตั้งแต่การตั้งเหลี่ยม การก้าวเท้าและก้าวเท้าหน้า การยกขา จะเป็นไปในรูปแบบของตัวละครแต่ละประเภท คือพระ นาง ยักษ์ ลิง

เป็นที่น่าสังเกตว่า คนเชิดหนังมักจะมีแต่ผู้ชายเป็นส่วนมาก ผู้หญิงไม่ใช่ ชิดอาจจะเป็นเพราะไม่นิยมกันมาแต่โบราณ ในสมัยก่อนนั้นถือกันว่าผู้หญิงเป็นเพศที่อ่อนแอ การเชิดหนังใหญ่ต้องใช้คนที่แข็งแรง จึงไม่นิยมใช้ผู้หญิงเชิด แม้แต่ของหลวงซึ่งมีทั้งโขนและละครที่เป็นผู้หญิงแต่ก็ไม่นิยมใช้ผู้หญิงมาเชิดหนัง

วิธีจับตัวหนังใหญ่

หนังตัวใหญ่ จะมีไม้คาบ ๒ อัน เอามือทั้งสองจับที่โคนไม้คาบใต้ตัวหนัง ข้างละมือ ให้ได้ตรงกลางระหว่างโคนไม้คาบ แล้วชูตัวหนังไว้ข้างหน้า พยายามอย่าให้มือทั้งสองอย่าให้สูงหรือต่ำจนเกินไปกะให้ได้ระดับหน้าของคนเชิด ส่วนตัวหนังนั้นให้ห่างจากใบหน้าประมาณ ๑๒ นิ้ว แขนทั้งสองจะได้เป็นวงดูสวยงาม การชูตัวหนังขึ้นมาขึ้นนั้น ต้องให้ส่วนล่างตรงรับขอบหนังสูงระดับศีรษะของผู้เชิดจึงจะดูสวยงาม

๒.๑๒ การแบ่งประเภทตัวหนังใหญ่

ในสมัยโบราณนั้น ไม่ได้แบ่งตัวหนังใหญ่เป็นประเภทหมวดหมู่ เพียงแต่ตั้งชื่อตามบทบาทหน้าที่ กริยาการกระทำ ดังเช่นในวารสารวชิรญาณวิเศษ เรื่องหนังที่เล่นในการมหรสพ ได้บัญญัติชื่อหนังใหญ่ดังนี้

หนังที่เป็นรูปเดินไม่ว่ายักษ์,ลิง, มนุษย์, นาง, สุดแต่เป็นรูปเดินแล้วเรียกชื่อว่า “*คะเนจร*”

หนังที่เป็นรูปท่าเหาะไม่ว่ายักษ์,ลิง, สุดแต่เป็นท่าเหาะแล้ว เรียกชื่อว่า “*ง่า*”

หนังที่เป็นรูปพลสำหรับยกทัพ ไม่ว่ายักษ์,ลิง, สุดแต่เป็นรูปพลแล้ว เรียกชื่อว่า “*เขน*”

หนังที่เป็นรูปลิงขาวมัดลึงดำมาหาฤๅษีนั้นเรียกชื่อว่า “*เตียว*”

หนังที่เป็นรูปตลกนั้น เรียกชื่อว่า “*จำอวด*”

หนังสือสามฉบับนั้น เรียกชื่อว่า “ จับหนึ่ง, จับสอง, จับสาม”

แล้วยังมีหนังสืออีก ๑ ฉากไล้ ๑ ฉากชาย ๑ หนังสือโก่ง ๑ หนังสือแผลง ๑ หนังสือไหว ๑ หนังสือรถ ๑ หนังสือเมือง ๑ หนังสือพลับพลา ๑ หนังสือปราสาทพุด ๑ หนังสือปราสาทโลม ๑ รวมชื่อของหนังสือที่สมมติเรียกกันนั้นต่าง ๆ นานา เหลือที่จะพรรณนา

ต่อมาภายหลังจึงมีการแบ่งประเภทตัวหนังสือใหญ่ ทำให้เป็นหมวดหมู่มากขึ้น แต่อย่างไรก็ตามเมื่อแบ่งเป็นประเภทแล้ว ตัวหนังสือที่มีลักษณะสำคัญหลาย ชื่อถูกรวบไว้ในจำพวกเบ็ดเตล็ด อาทิ หนังสือปราสาทพุด หนังสือปราสาทโลม และไม่ได้ระบุชื่อ หนังสือรถ เป็นต้น

การแบ่งประเภทตัวหนังสือใหญ่

๑.หนังสือเจ้าหรือหนังสือครู

ตัวหนังสือที่ใช้สำหรับพิธีไหว้ครู ไม่ได้ใช้แสดง มี ๓ ตัว คือ พระฤาษี พระอิศวร พระนารายณ์ และ ทศกัณฐ์ หนังสือพระอิศวรหรือพระนารายณ์ และทศกัณฐ์ เรียกว่า “พระแผลง” เพราะหนังสือทั้ง สองภาพเป็นท่าแผลงศร

๒.หนังสือเฝ้าหรือหนังสือไหว้ เป็นภาพหนังสือเดี่ยว หน้าเสี้ยว พนมมือ ถ้าเป็นตัวหนังสือที่ถืออาวุธ ปลายอาวุธจะสอดใต้รักแร้ และชี้ไปทางเบื้องหลัง หรือเหน็บไว้กับเอว หนังสือไหว้ได้

หนุมาน องคต สุครีพ พิเภก เป็นต้น หนังสือชนิดนี้ใช้แสดงตอนเข้าเฝ้า สูงประมาณ ๑ เมตร

๓.หนังสือเคนจหรือหนังสือเดิน ในบางครั้งเรียกหนังสือชนิดนี้ว่า “ตัวเดิน” เป็นภาพหนังสือเดี่ยว หน้าเสี้ยว ถ้าเป็นตัวหนังสือที่เป็นตัวพระ ตัวนาง ตัวยักษ์ จะอยู่ในท่าเดิน หนังสือชนิดนี้ใช้ตอนยกทัพตรวจพลกองทัพของตัวนาย ถ้าเป็นลิงมักสลักเป็นท่าหย่อง (คือการเอาเท้าทั้งสองวางกับพื้นส้นเท้าข้างหนึ่งวางบนพื้น ส้นเท้าอีกข้างหนึ่งต้องพ้นจากพื้นเล็กน้อยแล้วหลบเท้าข้างนั้นลงนิดหน่อย) หนังสือชนิดนี้จะสูงประมาณ ๑.๕๐ เมตร หนังสือตัวเดิน ได้แก่ พระรามตัวเดิน ทศกัณฐ์ตัวเดิน นางสีดาตัวเดิน เป็นต้น

๔.หนังสือง่า เป็นหนังสือภาพเดี่ยว หน้าเสี้ยว ท่าเหาะ คือท่าที่ยกเท้าข้างใดข้างหนึ่งไว้ ซึ่งคล้ายกับท่าของโขนและละคร) หนังสือง่ามีอยู่ด้วยกัน ๓ ลักษณะ คือ

- หน้าง่าที่เป็นลิง ยักษ์แสดงท่าทางการสู้รบ ในมือถืออาวุธ เช่น กริช กระบี่
- หน้าง่าที่อยู่ในท่าเหาะ ได้แก่ หนุมานใน ท่าเหาะลายที่หนึ่ง และลายที่สอง

๕. หน้าเมือง เป็นหน้าภาพเดี่ยวหรือหลายภาพก็ได้ อยู่ในหน้าผืนเดียวกัน ซึ่งในหน้าผืนหนึ่งจะตั้ง ประกอบด้วยภาพปราสาทราชวัง วิมาน พลับพลา ท้องพระโรง ศาลา ที่มีตัวละครในเรื่องที่จะแสดง นั่ง นอน พุดกัน หรือมีท่าทางอื่น ๆ ตามเนื้อเรื่องที่ใช้แสดง หน้าเมืองจะมีความกว้างมากที่สุดตามขนาดของหน้าผืนสูงประมาณ ๒ เมตร

๖. หน้าจับ เป็นหน้าที่มีภาพตัวละครในเรื่องตั้งแต่ ๒ ตัวขึ้นไปอยู่ในหน้าผืนเดียวกันส่วนใหญ่จะเป็นภาพตัวละครในเรื่องกำลังต่อสู้ เป็นภาพที่ใช้แสดงต่อจากหน้าง่า เช่น หน้าจับพระรวมกับ ทศกัณฐ์ หน้าจับลิงชวากับลิงดำ หน้าจับองค์ศกัณฐ์กับยักษ์ปักหลั่น หน้าจับหนุมานกับนางผีเสื้อสมุทร เป็นต้น หน้าจับจะมีความกว้างยาวเท่า ๆ กับหน้าเมือง คือ สูงประมาณ ๒ เมตร กว้างมากที่สุดตามขนาดของหน้าผืนที่จะมีได้

๗. หน้าเบ็ดเตล็ด เป็นหน้าที่ไม่จัดอยู่ในหน้าประเภทใดประเภทหนึ่งโดยเฉพาะ แยกย่อยได้ดังนี้

- หน้าเดี่ยว เป็นภาพหน้า ๒ ตัวกำลังจับมัด เช่น ลิงชวากับลิงดำ
- หน้าปราสาทเป็นภาพหน้าที่มีตัวละคร นอนอยู่ในปราสาท เช่น ปราสาทอินทรชิต
- หน้าเขน เป็นหน้าที่เป็นไพร่พลของกองทัพไพร่พลลิง เรียกว่า เขนลิง

ไพร่พลยักษ์ เรียกว่าเขนยักษ์กว้างประมาณ ๑.๒๐ เมตร สูงประมาณ ๑.๕๐ เมตร

- หน้าเบ็ดเตล็ดที่มีท่าทางแปลก เช่น หนุมานส่งนางบุษมาลี ตัวตลก คนถือบ้องกัญชา คนจิ้น ภูเขา สระน้ำ นก ดอกไม้ ภูเขา พญานาค ลิงเล็กลิงน้อย เป็นต้น

กรรมวิธีในการสร้างตัวหนังใหญ่

การสร้างตัวหนังใหญ่ หรือการสลักหนังนั้นเป็นงานช่างสิบหมู่แต่โบราณ มีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าเครื่องประกอบอื่นๆ ช่างผู้สลักอาจเป็นคนเข็ด หรืออาจเป็นช่างจำเพาะที่มีความสามารถในงาน

วิจิตรศิลป์ วาดลายไทย ลายกนก ตามตัวละครในเรื่องรามเกียรติ์ และมีความรู้ในการสลักหนังใช้เครื่องมือได้ ถูกชนิดมีสมาธิแม่นยำในการตอกสลักหนัง ดังในวารสาร วชิรญาณวิเศษ เรื่องหนังที่เล่นในการมะโหรศพ ได้ อธิบายวิธีทำตัวหนังใหญ่ไว้ว่า “..จะขออธิบายถึงวิธีทำตัวหนังแลวิธีทำจอและการที่จะเล่นหนังนี้ก่อน แล้วจึง จะกล่าวถึงผลประโยชน์ของการเล่นหนังนี้ต่อไป ก็วิธีซึ่งจะทำเป็นตัวหนังขึ้นนั้น เอาหนังโคมาแช่น้ำให้อ่อน แล้วซึ่งฝั่งแดดไว้จนแห้ง แล้วเอาเหล็กชุด ๆ ใบบาง ดูจนสม่ำเสมอเรียบริ้วจึงเอาเขม่าก้นหม้อ หรือกาบ มะพร้าวเผาก็ได้ละลายด้วยน้ำเข้าเซ็ด ทาผืนหนังนั้นให้ทั่วทั้งสองด้าน ดูพอดำดีแล้วตากไว้ให้แห้ง เมื่อแห้งแล้ว จึงถูด้วยใบฝักเข้าประสงคฺจะให้เป็นมัน แล้วจึงหาช่างเขียนที่มีฝีมือมาเขียนเป็นรูปภาพต่าง ๆ ตามความ ต้องการของเจ้าของนั้น เมื่อเขียนแล้วตรวจดูช่องไฟไม่ขัดขวางจึงลงมือสลัก เครื่องมือสำหรับสลัก ก็นั้นมีลิ่วฉาก อย่างหนึ่ง ลิ่วเล็บมืออย่างหนึ่ง มุกใหญ่ , มุกกลาง, มุกยอดอย่างหนึ่ง มุกนี้สำหรับกัดตามเส้นรูปภาพถ้าจะสลัก ตามลวดลายหรือกนกแล้ว ต้องใช้ลิ่วเล็บมือ หรือลิ่วฉากใหญ่เล็กตามสมควร

สลักเสร็จแล้วจึงย้อมให้เป็นสีต่าง ๆ บ้างเล็กน้อยตามความต้องการ ถ้าจะ ให้เป็นสีขาวเอาเหล็กชุด ๆ ที่หนังให้หมดสีดำที่ทาเขม่าไว้ก็เป็นสีขาวถ้าจะให้เป็นสีเขียว เอาจุ่มสีฝนกับน้ำมวนาวทาก็เป็นสีเขียว ถ้าจะให้ เป็นสีแดงเอาน้ำฝางกับसानส้มทาก็เป็นสีแดง ถ้าจะให้เป็นสีเหลืองเอาน้ำฝางทาแล้วเอาน้ำมะนาวถู ๆ เข้า ก็เป็นสีเหลือง แต่หนังตัวนางนั้นถ้าจะ ให้แลดูเป็นขาว ก็สลักเอาพื้นตัวออกเสีย เมื่อเช็ดทาบเข้ากับจอ พื้นจอ ส่งออกมาก็เห็นเป็นขาว หนังสลักเอาพื้นตัวพื้นหน้าออกเช่นนี้เรียกกันว่า “นางหน้าแหวะ” ครั้นเมื่อย้อมสีต่าง ๆ สำเร็จแล้วจึงเอาไม้มาสีชักขนานเข้าสองข้าง สำหรับที่จะได้ถือจับเช็ดไปเช็ดมา

หนังใหญ่สร้างขึ้นจากหนังโคและหนังกระปือ ส่วนมากนิยมใช้หนังโคมากกว่าเพราะหนังโคนั้นบาง และมีความโปร่งแสงในตัว อย่างที่เรียกว่า “หนังแก้ว” ถ้าเป็นหยักลูกโคยิ่งดี เวลาถูกไฟส่องจะเหมือนไฟลูกจับ ตัวหนังทำให้ดูสวยงาม ถ้าเป็นหนังที่ใช้เล่นในเวลากลางวัน ตัวหนัง ระบายสีอยู่แล้ว ก็จะช่วยขับสีต่างๆให้เห็น เด่นขึ้นอย่างชัดเจน ส่วนหนังกระปือนั้นหนามาก ขูดและฉลุลำบาก กรรมวิธีในการสร้างตัวหนัง

การฟอกหนัง นำแผ่นหนังวัวไปแช่น้ำปูนขาวหรือน้ำเกลือหมักไว้นานๆจนหนังโคอ่อนนิ่มได้ที่ดีแล้วก็ นำมาซึ่งฝั่งแดดให้แห้ง พอหนังเริ่มจะแห้งสนิทจึงใช้กะลามะพร้าว มีด ลิ่ว มุก ขูดฟัดและขนออก จนกระทั่งหน้าบางเรียบสะอาด ต่อจากนั้นนำแผ่นหนังมาตากแดดให้แห้งสนิทแล้วใช้ลูกน้ำเต้าหรือใบ ฟักข้าวถูพื้นผิวหนังจนเรียบเป็นมันดูขาวใส

การลงสีดำ เมื่อได้แผ่นหนังโคตามที่ต้องการ จึงเขียนภาพลงบนผืนหนัง เป็นตัวละครในเรื่อง รามเกียรติ์โดยมีองค์ประกอบของภาพตามภูมิทัศน์ของช่าง รูปร่างตัวหนังจะสวยงามวิจิตรมากน้อยแค่

โหนดให้อยู่ที่ข้างเขียน ข้างบางคนมีความชำนาญทั้งเขียนและสลัก บางคนก็เป็นแต่ข้างเขียน ต้องให้คนอื่นมาช่วยสลัก การเขียนนี้จะเขียนด้วยหมึกขาวเขียนร่างลวดลายลงบนผืนแผ่นหนังที่ลงสีดำไว้

การสลัก สลักหนังไปตามลายเส้นที่ร่างไว้ โดยใช้สิ่วขนาดต่างๆกัน ตั้งแต่ใหญ่ลงมาหาเล็ก ช่องไฟที่เป็นรูปสี่เหลี่ยมใช้สิ่ว ส่วนรูปกลมๆใช้ “มุก” (ทำด้วยเหล็ก สำหรับตอกหนังให้ทะลุเป็นช่องกลม) มุกมีขนาดต่างๆกันหลายขนาด ได้แก่ มุกใหญ่ มุกกลาง มุกยอด ฯลฯ สลักหนังออกตามเส้นรูปภาพ ดังในบทไหว้ครูกล่าวไว้ว่า “มุกกัดและเคียงเรียบรอบ” ส่วนที่สลักหนังออกจะโปร่งไปตามลวดลายที่ออกแบบไว้เพื่อให้แสงลอดผ่าน ส่วนที่เป็นหนังคงสีดำไว้ เมื่อเวลาแสงไฟส่อง จะเห็นเป็น รูปเงาของตัวหนัง

การระบายสี ถ้าเป็นหนังที่ใช้เล่นในตอนกลางวัน ก็จะระบายสี โดยที่ตัวหนังนั้นไม่ต้องทาสีดำมาก่อน สีที่ใช้ระบายหนังนั้นเรียกว่า “น้ำยา” สีเหล่านี้เป็นวัสดุพื้นบ้านได้มาจากพืช รวมทั้งสีจำพวกรงค์และคราม หนังกลางวันไม่ต้องอาศัยแสงไฟส่องฉายเงา การระบายสีจึงตบแต่งกันได้อย่างสวยงาม แต่ถ้าช่างผู้ลงสีนั้นมีความรู้ในเรื่องรามเกียรติ์ดีก็จะลงสีได้ถูกต้องตามลักษณะของตัวละครที่ถูกกำหนดไว้ หรือจะสร้างความวิจิตรสวยงามเหมือนภาพจิตรกรรมโดยใช้การปิดทองช่วย เช่น หนังตัวพระลักษมณ์ จะปิดทองที่หน้า ส่วนตัวของหนังมักจะลงด้วยสีเหลือง จึงดูเด่นและสง่างามสมภาคภูมิ เป็นต้น สีธรรมชาติที่ใช้กับการลงตัวหนัง ได้แก่ สีขาวจะเอาเหล็กขูดที่หนังให้หมดสีดำ สีเขียวใช้จุนสีกับน้ำมะนาวทา สีแดงใช้น้ำฝางกับสารส้มทา และสีเหลืองใช้น้ำฝางทาแล้วเอาน้ำมะนาวลู

การติดไม้คาบหนัง การติดไม้คาบหนัง คือ การใช้ไม้ยึดตัวหนัง สำหรับในการจับเชิดตัวหนัง ตัวหนังทั้งไปคงใช้ไม้ตบ หรือ ไม้คาบ ไม้ไผ่ หรือ ไม้หลาวชะโอน เขาประกบตัวหนัง ถ้าเป็นหนังตัวเล็กที่ใช้ไม้ อันเดียว ถ้าเป็น หนังใหญ่ใช้ไม้ไผ่ ๒ อัน มัดด้วยหวายผูกให้แน่น เหลือโคน ให้ยาวลงมาสำหรับจับเชิดประมาณ ๕๐ ซม.แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าถ้าเป็นหนังตัวใหญ่ได้แก่ “หนังเมือง” จะเหลือไว้ให้ยาวประมาณ ๗๕ ซม. ด้วยเวลาถอนเอาหนังออกมาคืนที่หน้าจอ จะต้องอาศัยลำแขนและข้อศอก ทาบติดกับไม้ มิเช่นนั้นจะ ไม่สามารถถอนตัวหนังให้ตั้งตรงด้วยมืออย่างเดียวได้

การทำหนังเจ้าหรือหนังครู

การทำหนังเจ้าหรือหนังครูนั้นแต่ละสำนักจะมีเคล็ดลับปลีกย่อยที่ต่างกันไปและเป็น เรื่องสงวนปกปิดให้รู้กันเฉพาะผู้ที่ได้รับมอบวิชาสืบต่อกันมา รวมถึงเป็นเรื่องของความเชื่อความศรัทธาที่เป็นตัวยึดเหนี่ยววิถึวิญญาณของผู้เชิดกับตัวหนังเจ้า ตามที่ในวารสารวชิรญาณวิเศษ เรื่องหนังที่เล่นในการมโหรี

ศพ ได้อธิบายวิธีทำหนังเจ้าว่า อนึ่ง หนังสำคัญอีกสามตัวที่ผู้เล่นเคารพนับถือกันนักนั้น คือรูปพระแมลงสองตัว รูปฤๅษีตัวหนึ่ง รวมสามตัวนี้เรียกชื่อว่า “หนังเจ้า” หนังเจ้านี้เมื่อจะทำขึ้นได้ก็ดูเป็นการลำบากไม่น้อย คือรูปพระแมลงสองตัวนั้น ต้องหาหนังโคตายพรายมาทำ หนังรูปฤๅษีนั้นต้องหาหนังเสือหรือหนังหมีก็ได้ เอามาทำ จึงจะถือกันหลัง หนังเจ้าทั้ง ๓ นั้น เมื่อจะเขียนจะสลักคนเขียนคนสลักต้องนุ่งขาวห่มขาว แล้วรีบเขียนรีบสลักให้แล้วในวันเดียว อย่าให้การข้ามขวบค้ำคืนได้

อนึ่งเมื่อเวลาจะเขียนจะสลักนั้น ต้องมีสิ่งของที่สำหรับค้ำบครู คือบายศรีปากชาม ๑ เครื่องกระยาบวช ๑ ศีตะสุกร ๑ เงินติดเทียนด้วย ๖ บาทของเหล่านี้เมื่อบูชาครูเสร็จแล้ว ก็เป็นผลประโยชน์ของผู้เขียนผู้สลัก ครั้นสลักเสร็จแล้วจึงระบายสีเจ้า ทั้งสามตัว รูปพระแมลงสองตัวระบายสีเขียวตัวหนึ่ง สมมตเป็นรูปพระนารายณ์ ระบายสีเหลืองอ่อนหรือปิดทองก็ได้ตัวหนึ่ง สมมตเป็นรูปพระอิศวร รูปหนังเจ้าทั้งสามมองค้ำใช้ระบายสีต่าง ๆ ตามลายผ้าถุงและกนก ผิดกับหนังตามธรรมดาเพราะเอามาใช้ตั้งเบิกหน้าพระแต่เวลายังไม่ค้ำ

“หนังเจ้า” หรือ “หนังครู” มีอยู่ ๓ ตัว คือ พระฤๅษี พระอิศวร และพระนารายณ์ ภาพพระฤๅษีจะสลักเป็นภาพฤๅษีถือไม้เท้า ภาพพระอิศวรและภาพพระนารายณ์เป็นภาพท่าแสดงศร ซึ่งเรียกกันว่า “หนังแมลง” หนังทั้ง ๓ ตัวนี้ ใช้บูชาก่อนการแสดง เรียกกันว่า “เบิกหน้าพระ”

กล่าวกันว่า หนังพระอิศวรและพระนารายณ์จะต้องทำจากหนังโคที่ถูกเสือก ตตาย ถูกฟ้าผ่าตาย และออกลูกตาย สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงเรียกว่า โคตายพราย ส่วนตัวฤๅษีนั้นจะต้องหาหนังที่มีอำนาจ เช่น หนังเสือ หนังหมี ถือว่าศักดิ์สิทธิ์ มีตบะ มีพลังที่จะใช้ในการลงอักขระ เลขยันต์ ให้มีอำนาจเมตตามหานิยม

พิธีสลักนั้นทั้งผู้เขียนลวดลายและผู้สลักต้องนุ่งขาวห่มขาว พร้อมทั้งมีสิ่งของค้ำบครูหรือบูชาครูด้วยเครื่องบัตพลี คือ บายศรีปากชาม , เครื่องกระยาบวช หัวหมู พร้อมทั้งเงินกำนล รูปเทียนใช้บูชา กรรมวิธีหนังเจ้าทุกอย่างจะต้องให้เสร็จภายในวันเดียว เมื่อเสร็จแล้วใช้ไม้ที่พาดบนโคงศพมาตาก เหลาขนาดลำไม้ไผ่ นำมาประกอบหน้าหลังแล้วใช้หวายผูกติดกัน คงเหลือไม้ส่วนล่างไว้จับเชิดประมาณ ๕๐ ซม. การทำเช่นนี้เพื่อให้มีความขลังมากยิ่งขึ้น

การพากย์และเจรจา

การแสดงสื่อความหมายให้คนดูรู้เรื่องด้วยการพากย์และเจรจา คนพากย์ – เจรจา ทำหน้าที่แทนตัวหนังทั้งในเรื่องคำพูดและแทนอิริยาบถของตัวหนังด้วยการให้เพลง จึงต้องเป็นผู้รู้เพลงมาก และสามารถบอกเพลงให้ปี่พาทย์บรรเลงประกอบการแสดงได้อย่างถูกต้องเหมาะสม เข้ากับบทบาทของตัวหนังสั้นๆ

บทพากย์เป็นคำร้อยกรองประเภทกาพย์ ได้แก่ กาพย์ยานีและกาพย์ฉบัง ส่วนคำเจรจานั้นเป็นคำร้อยกรองประเภทร่าย คนพากย์ – เจรจา จะดำเนินเรื่องด้วยบทพากย์ และเจรจาสลับกันไป เมื่อจบการพากย์ตอนหนึ่ง หรือจบบทสนทนาตอนหนึ่ง ก็บอกเพลงให้วงปี่พาทย์บรรเลง

คนพากย์ – เจรจาที่ใช้ในการแสดงหนังใหญ่ต้องมีอย่างน้อย ๒ – ๓ คน ต้องเป็นผู้ที่มีความชำนาญในเรื่องราวที่จะแสดง รวมทั้งจะต้องสามารถจำจดคำพากย์อันเป็นบทบังคับได้อย่างแม่นยำ เช่น บทพากย์ ๓ ตระ (บทไหว้ครู) นอกจากนั้นยังจะต้องมีความรอบรู้ ทั้งในเรื่องและนอกเรื่องที่จะแสดงในชุดนั้นๆ ได้เป็นอย่างดีหรือคิดแต่งคำพากย์ ฉันท์ โดยใช้ปฏิภาณของตนเองได้ คือต้องมีความเป็นกวีในตัวเอง บางตอนการเจรจาก็ใช้คำประพันธ์ประเภทร่ายยาว ที่มีความสัมผัสคล้องจองกัน และในบางตอนก็อาจจะมีการว่า กระทุ้งกัน (กระทุ้งคือ การเจรจาในแบบร่ายยาว และมักจะท่องจำกันตามตำรา)

ในสมัยโบราณคนพากย์มักจะบอกเพลงหน้าพาทย์ให้ปี่พาทย์บรรเลง ด้วยคำเพลง ซึ่งเป็นการลองเชิงดูปฏิภาณไหวพริบสติปัญญาของผู้บรรเลง เช่น มีความประสงค์จะให้ปี่พาทย์บรรเลง “เพลงกลม” ก็จะมีบอกว่า “ลูกกระสุน” เป็นต้น

ที่ว่าสำคัญอีกอย่างหนึ่งคือคนพากย์ต้องมีน้ำเสียงดี ดังกังวาน คำพูดชัดเจน นอกจากนั้นจะต้องเป็นคนที่มีกระแสเสียงแข็งแรง ไม่แหบแห้งง่าย ยิ่งในสมัยโบราณไม่มีเครื่องขยายเสียง การพากย์และการเจรจาคคนพากย์จะว่าครั้งหนึ่งเป็นเวลาหลายชั่วโมง หรือกลางที่ว่ายอยู่ตลอดทั้งคืน จึงเป็นเรื่องที่จะต้องอาศัยกระแสเสียงที่คงทนไม่แหบแห้ง หรือเป็นผู้ที่มีพรสวรรค์ทางน้ำเสียงโดยเฉพาะ⁴⁴

⁴⁴ ฝอบ โปะษะกฤษณะ. วรรณกรรมประกอบการเล่นหนังใหญ่ วัดขนอน จังหวัดราชบุรี. ๒๕๒๐.

๒.๑๓ คุณค่า

คุณค่าของการแสดงหนังใหญ่มีหลายหลากสุดแต่ว่าจะมองแง่ใดมุมไหน เช่น หนังใหญ่มีคุณค่าต่อชุมชนด้วยก่อให้เกิดอัตลักษณ์ความโดดเด่น ความภาคภูมิใจ ส่งเสริมการตระหนักรู้ในชุมชนและขยายไปสู่การส่งเสริมการท่องเที่ยวไทย เป็นต้น ทั้งนี้มีคุณค่าหลักใหญ่สองประการที่เกี่ยวข้องกับศิลปการแสดงหนังใหญ่

๒.๑๓.๑ คุณค่าทางศิลปะ การแสดงหนังใหญ่ได้ผู้กร้อยรวมศิลป์ไทยหลายแขนงไว้ด้วยกันอย่างเหมาะสม เป็นงานศิลปะที่มีจุดหมายเพื่อความงาม ความพอใจ มากกว่าประโยชน์ใช้สอย เพราะศิลปินจะสร้างสรรค์งานขึ้นมาด้วยความพอใจ เน้นความละเอียดลออ ในการสร้างสรรค์ให้วิจิตรบรรจง เราเรียกว่า **วิจิตรศิลป์**⁴⁵

การขีดหนังเป็นลีลาที่ผสมทั้ง **นาฏศิลป์** กริยาท่าทางอย่างตัวละครพระนางยักษ์ลิง และท่า **รับจับลอย** ก็ได้มาจากพื้นฐาน **กระบี่กระบอง** เป็นศิลปะป้องกันตัว ที่ใช้เล่นเพื่อฝึกซ้อมพร้อมรบ เคลื่อนไหวง่าย แสงเงาตามเสียงพากย์เจรจา ท่วงทำนองร้อยแก้วร้อยกรองตามแบบแผนและปฏิภาณเชิงกวี รวมถึงมีวงปี่พาทย์บรรเลงเพลงประกอบการแสดง รวมอยู่ในแขนง **ดนตรีและนาฏศิลป์**

ตัวหนังสร้างจากช่างวาดลายไทยและช่างสลักในอดีตรเรียกว่า ช่างสิบหมู่ เป็นช่างฝีมือดั้งเดิมของราชสำนัก อยู่ในแขนง **จิตรกรรมและประติมากรรม**

บทพากย์นำมาจากเรื่องราวของกาพย์รามเกียรติ์ ส่วนการเจรจาเป็นรายยาวที่ในแต่ละสำนักหรือชุมชน จะมีแบบฉบับเป็นของตนเอง และสามารถถ่ายทอด เพื่อแสดงปฏิภาณ มุตโตแตก คือผู้พากย์เจรจาและกวีในคนเดียวกัน ทั้งบทพากย์และบทเจรจา เหล่านี้รวมอยู่ในแขนง **วรรณกรรม**

การสร้างจอหนัง บังเพลิง ต้องรู้จักการเลือกทำเลสถานที่ สภาพภูมิประเทศและสภาพภูมิ อากาศ ความแข็งอ่อนชื้นของดิน เพื่อปักเสาจอ หรือคิดเผื่อให้คนดูสะดวกนั่ง รู้ทิศทางเมื่อตั้งจอแล้วไม่พัดด้าน ไม้ไผ่ที่นำมาทำเสา ทำโครงจอ ต้องแข็งแรง รู้วิธีการผูกผ้าขาว ซึงจอ ตั้งจอ รู้ระยะห่างช่องว่าง ของ การจัดตั้งเครื่องดนตรี คนดู นอกจากนี้ยังต้องรู้วิธีการสร้างร้านเพลิง ที่กันบังเพลิง ทำอย่างไรจะกันให้แสงไฟพุ่งไปที่จอแล้ว ปรึ้วไหวสวยงาม แถมมีช่องทางระบายลมช่วยให้คนเข็ดไม่ร้อนจนเกินไป เสาจอหนังยังต้องตกแต่งด้วยหางนกยูงหรือธงชาติ เพื่อความสวยงามเหล่านี้เป็นแขนง **สถาปัตยกรรม** ฉบับเคลื่อนที่ คือย้ายไปได้ทุกแห่งหน

⁴⁵ วิจิตรศิลป์ แบ่งออกเป็น ๘ แขนงคือ จิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม ภาพพิมพ์ สื่อผสม ศิลปะภาพถ่าย วรรณกรรม ดนตรีและนาฏศิลป์

ความโดดเด่นที่ทำให้หนังใหญ่ต่างจากศิลปะการแสดงประเภทมหรสพไทย อื่นๆคือ เป็นรูปแบบสื่อผสม (mixed media) ประกอบด้วย จิตรกรรม ปฏิมากรม สถาปัตยกรรม⁴⁶ วรรณกรรม ดนตรีและนาฏศิลป์⁴⁷ รวมกัน ๕ แขนงหรือ ๕ มิติ

ทั้งนี้กระบวนการคิดการเรียนรู้ศิลปะแบบไทยจะเน้นให้ ผู้เรียนหรือศิลปินคนหนึ่ง เรียนรู้ศิลปะหลายๆแขนงหรือทั้งหมดจนเชี่ยวชาญ เช่น ถ้าวาดรูปได้ ก็ควรสลักตัวหนังได้ เล่นดนตรีได้ก็น่าจะพากย์เจรจาหนังได้ด้วย หรือถ้าเรียนโขน ละครก็ควรรู้เรื่องหนังใหญ่ เป็นต้น ซึ่งในอดีตนั้นแบ่งประเภทงานศิลป์ต่างๆตามรูปแบบช่างสิบหมู่ แต่ในปัจจุบัน ได้นำแนวทางสากลของ **วิจิตรศิลป์** มาช่วยแบ่งแขนงศิลปะเพื่อให้ผู้คนที่ทั่วโลกเข้าใจคุณค่าศิลปะของการแสดงหนังใหญ่ตรงกัน

๒.๑๓.๒ คุณค่าทางประวัติศาสตร์

การแสดงหนังใหญ่เป็นเสมือนส่วนหนึ่งของหน้าประวัติศาสตร์ทรงคุณค่าที่บันทึกเรื่องราวในอดีตผ่านแสงเงาเรื่องราวของตัวหนัง ทำให้เราดูประวัติศาสตร์ในชุมชน ในชนชาติ ประเทศในภูมิภาค และมนุษยชาติมองเห็นภาพรวมของหนังใหญ่ ที่เป็นหนึ่งในการแสดงหุ่นแสงเงาของโลกใบนี้ มีการ ผ่านถ่ายแนวคิดรูปแบบการแสดง มาพร้อมการติดต่อค้าขาย เผยแพร่ศาสนา จากอินเดีย ชวา เขมร ฯลฯ ผสานความเชื่อและศิลปะ วิถีเกษตรในรูปแบบชาติ แบบชุมชนชาวสยาม

หนังใหญ่เริ่มจากการละเล่นสู่รูปแบบการแสดง หรือมหรสพหลวงเป็นราชูปโภค ในราชูปถัมภ์ ของพระมหากษัตริย์ตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้น ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่บันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร เป็นสื่อชั้นเลิศทรงอำนาจภาพที่พระมหากษัตริย์ใช้สื่อสารทางการเมืองการปกครองกับไพร่ฟ้าประชาชน ต่อมาหนังใหญ่ถ่ายทอดมาสู่วัด ที่เป็นเสมือนศูนย์กลางของทุกชุมชน หนังใหญ่จึงเพิ่มศักยภาพเป็นอุปกรณ์สอนธรรมะ ผสานแทรกความบันเทิง

⁴⁶ จิตรกรรม ปฏิมากรม สถาปัตยกรรม เป็น ทัศนศิลป์ (visual art)

⁴⁷ วรรณกรรม ดนตรีและนาฏศิลป์ เป็น โสตทัศนศิลป์(audiovisual art)

เมื่อสังคมเข้าสู่ยุคอุตสาหกรรม เกิดเทคโนโลยีก้าวล้ำ มีระบบไฟฟ้า มีรูปแบบการแสดง ศิลปะทั้งในประเทศและต่างประเทศเกิดใหม่ วิฤตการณ์ทางเศรษฐกิจในช่วงสงครามโลกครั้งที่ ๒ รวมถึงการเปลี่ยนแปลงการปกครองสู่ระบอบประชาธิปไตย ล้วนส่งผลทั้งทางตรงทางอ้อมให้การแสดงหนังใหญ่ชุมชน ตัวหนังใหญ่จำนวนมากถูกจำหน่ายและเคลื่อนย้ายไปอยู่ในพิพิธภัณฑ์หลายๆประเทศ ต่อมาชุมชนหนังใหญ่อย่างน้อย ๓ แห่งในประเทศไทยได้ฟื้นฟูการแสดงหนังใหญ่ให้กลับมามีชีวิตอีกครั้ง

ทั้งหมดที่กล่าวมาเป็นหลักฐานส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์หนังใหญ่ ที่ควรค่าแก่การศึกษาอย่างลึกซึ้ง เพื่อให้เกิดความภาคภูมิใจในชาติ ตระหนักรับรู้ในคุณค่าของศิลปวัฒนธรรมไทย นำอดีตมาเป็นบทเรียนพัฒนา ปรับใช้ในปัจจุบันและอนาคตได้

๒.๑๔ การถ่ายทอดและการสืบทอดหนังใหญ่

ศิลปการแสดงหนังใหญ่มีการสืบทอดมามรดกหลวงมาเป็นมรดกพระราชฎีในชุมชนที่มีพระสงฆ์และวัดเป็นศูนย์รวมการจัดการเรียนรู้ถ่ายทอดในเวลาต่อมา ซึ่งผู้วิจัยขอเสนอรูปแบบการสืบทอดถ่ายทอดหนังใหญ่ในชุมชนเป็นหลัก ดังนี้

ช่วงเวลาการสืบทอดถ่ายทอดในชุมชน

๑. ช่วงเริ่มแรกในการสืบทอดถ่ายทอดมาจากจากมรดกหลวง

ความจริงการสืบทอด หนังใหญ่ในชุมชนหรือราชฎี มีมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา แต่เป็นที่นิยมกันมากในสมัยรัชกาลที่ ๕ ด้วยอิสรภาพในการเลิกทาสและเลิกไพร่ ใน พ .ศ. ๒๔๔๘ การปรับเปลี่ยนระบบกรมกอง สถานภาพบทบาทของพราหมณ์ในราชสำนักลดน้อยลง และปัจจัยอีกหลายประการ

ผู้คนในชุมชนมีประสบการณ์โดยตรงและประสบการณ์ทางอ้อมกับการสืบทอดถ่ายทอดหนังใหญ่ **กรณีของ ครูเปีย** ครูหนังใหญ่ ผู้ถ่ายทอดวิชาหนังใหญ่วัดสว่างอารมณ์ สิงห์บุรี ก็เป็นทายาทหรือศิลปินใหญ่กรรมมรดกพร คนรุ่นปลายอยุธยา แม้ก่อนหน้านั้นผู้คนในชุมชนส่วนใหญ่รวมถึงผู้ที่ได้รับการถ่ายทอด อาจจะซึมซับรู้จักหนังใหญ่ในฐานะผู้ชม นั่นคือ การรับรู้ทางอ้อม เมื่อมีครูผู้รู้จริงมาถ่ายทอดจึงเกิดกระบวนการสืบทอด ประสบการณ์โดยตรง อย่างสมบูรณ์แบบ

กรณีของครูประดิษฐ์ ครูหนังใหญ่คนแรก สันนิษฐานกันว่าเป็นคนอยุธยา ผู้ถ่ายทอดวิชาหนังใหญ่วัดบ้านดอน ระยองก็เป็นผู้ให้ประสบการณ์ตรงกับผู้คนในชุมชนเมืองระยอง แมื่อก่อนหน้านั้นผู้คนในชุมชนอาจจะไม่ได้มีความคุ้นเคยกับการแสดงหนังใหญ่ แต่ก็ไม่ใช่อุปสรรคในการถ่ายทอด

สำหรับ**ครูอั้ง** ครูหนังคนแรกของชุมชนหนังใหญ่วัดখনอน ราชบุรี ท่านมีประวัติความเป็นมาที่น่าสนใจมาก เดิมท่านเป็นชาวปักกิ่งใต้ มีฝีมือในด้านการแกะหนังตะลุง ได้เดินทางมาเล่นโขนอยู่ ที่คณะของเจ้าเมืองราชบุรี ก่อนที่จะมาเป็นครูหนัง สอนพากย์ สอนเชิด และสลักหนัง เรียกว่ามีความรู้ครบเครื่องรอบด้าน

เมื่อวิเคราะห์แล้วจาก ๓ กรณีข้างต้น ทำให้ทราบว่า หนังใหญ่เข้าสู่กระบวนการเริ่มต้นจากการเป็นมหรสพหลวง ด้วยองค์ประกอบ การแสดงและพิธีกรรมที่มีระเบียบแบบแผนที่ชัดเจน แต่ไม่ใช่เพิ่งเริ่มสืบทอดมาเป็นมหรสพราษฎร์ชาวบ้านมาตั้งแต่ต้นรัตนโกสินทร์ หากมีสืบทอดมายาวนานตั้งแต่สมัยอยุธยา จากกรณีของครูเปีย อยุธยาและครูประดิษฐ์ ตามประวัติทั้งสองท่านไม่ได้เป็นข้าราชการกรมมหรสพในราชสำนักมาก่อนแต่มีความเชี่ยวชาญด้านหนังใหญ่ตามชนบราชสำนักมาก และกรณีครูอั้ง ยิ่งน่าสนใจมากเพราะท่านมีพื้นเพอยู่ปักกิ่งใต้ จะเป็นคณนครศรีธรรมราช หรือพัทลุง ก็ยังไม่ปรากฏหลักฐานชัด แต่พอทำให้เชื่อมโยงได้ว่าในอดีตชุมชนหรือหัวเมืองแถวภาคใต้จะต้องมีการแสดงหนังใหญ่อย่างแน่นอน

๒. ช่วงฟื้นฟูสืบทอดการแสดงหนังใหญ่ในชุมชน

ประมาณช่วง พ .ศ.๒๔๙๐ การแสดงหนังใหญ่ทุกชุมชนได้ยุติการแสดงลงด้วยเหตุผลหลักคือผู้คนในชุมชนหมดความนิยม เพราะมีสิ่งเกิดใหม่เร้าใจน่าสนใจมากกว่า และเมื่อมีนักวิชาการผู้คนต่างถิ่นไปกระตุ้นเตือนความทรงจำ ความสำคัญ ตั้งแต่ปี พ .ศ. ๒๕๑๘ หนังใหญ่ในแต่ละชุมชนก็ฟื้นชีวิตขึ้นมาอีกครั้งจนถึงปัจจุบัน เป็นที่น่าสังเกตว่าเกือบทุกชุมชนหนังใหญ่ มีแนวทางในการสืบทอดถ่ายทอดหนังใหญ่ใกล้เคียงกันดังต่อไปนี้

ตาราง ๒.๓ แนวทางการสืบทอดถ่ายทอดการแสดงหนังใหญ่ในชุมชน

สรุปจากกรณีศึกษา ชุมชนวัดขนอน ราชบุรีวัดบ้านดอน ระยอง และวัดสว่างอารมณ์ สิงห์บุรี

แนวทางการสืบทอดถ่ายทอดการแสดงหนังใหญ่ในชุมชน	
๑.	คนภายนอก/นักวิชาการเข้าไปกระตุ้น ศาสตราจารย์พันธุ์หญิง คุณหญิง ผะอบ โปษะกฤษณะ เข้าไปวิจัยหนังใหญ่วัดขนอน คุณหญิงเต็มสิริ บุญยสิงห์ เข้าไปช่วยนำเสนอเรื่องราวหนังใหญ่วัดบ้านดอน ระยอง รศ.อมรา กล้าเจริญและคณะ เดินทางไปเชิญคณะหนังใหญ่วัดสว่างอารมณ์ สิงห์บุรี มาร่วมแสดง)
๒.	ชุมชน(คนกลุ่มเล็กๆก่อน)ลุกยืนฟื้นชีวิตหนังใหญ่ด้วยตนเองและมีผู้ให้การช่วยเหลือ
๓.	ฟื้นจากคนในชุมชนและจากความทรงจำ (จากศิลปินหนังใหญ่ที่ยังมีชีวิต และมีแรงกำลัง ึ่ง ถ่ายทอดได้)
๔.	ได้รับเชิญไปแสดงหนังใหญ่ในงานระดับประเทศ ออกสื่อต่างๆ
๕.	ได้รับทุนสนับสนุนจากภาครัฐและภาคเอกชน (เพิ่มทุนในการเรียนการสอนและอุปกรณ์การ แสดง)
๖.	ได้รับความสนใจจากหน่วยงานท้องถิ่น
๗.	มีการวิจัย (เพื่อสำรวจ,ศึกษา,นำไปประยุกต์ใช้,พัฒนา และแนวทดลอง)
๘.	ได้รับรางวัล (ให้การยอมรับ ให้กำลังใจ)
๙.	การถ่ายทอดแบบดั้งเดิมด้วยชุมชนตนเอง การถ่ายทอดโดยผ่านหลักสูตรท้องถิ่น การถ่ายทอดกรณีพิเศษ
๑๐.	สร้างแหล่งเรียนรู้ พิพิธภัณฑ์ พร้อมการสาธิตการแสดง
๑๑.	การสืบทอดเผยแพร่ผ่านสื่อและกิจกรรมในเชิงรุก(เทศกาลหนังใหญ่ สร้างสื่อออนไลน์) และเชิงรับ(ร่วมกิจกรรมตามรับเชิญ)

การถ่ายทอดแบบดั้งเดิมด้วยชุมชนตนเอง

รูปแบบการถ่ายทอดศิลปการแสดงหนังใหญ่แบบดั้งเดิมมีสองลักษณะคือถ่ายทอดสู่ลูกหลาน และลูกศิษย์ สำหรับชุมชนหนังใหญ่ยุคฟื้นฟู จะมุ่งเน้นสอนให้เยาวชนคนรุ่นใหม่ที่อยู่ชุมชนไม่ได้จำเพาะ จะเจาะจงว่า จะต้องเป็นลูกหลานผู้สืบเชื้อสายหนังใหญ่โดยตรง

การถ่ายทอดใช้วิธีครูทำให้ดูเป็นตัวอย่างและทำตาม ใช้วิธีจดจำไม่มีสื่อช่วยสอนมากมาย โดยครูคอยชี้แนะแก้ไข เน้นการฝึกซ้อมจนตีระดับน่าพอใจ ครูถึงจะถ่ายทอดบทเรียนต่อไปทีละชั้น ต้องใช้ทั้งเวลาเรียน เวลาฝึกซ้อม ผู้ถ่ายทอดหรือครูต้องมีความเมตตาสูง ผู้เรียนก็ต้องมีความตั้งใจจริง อดทนพากเพียร เกิดความผูกพันใกล้ชิด ซึมซับภูมิปัญญาที่ซ่อนอยู่ในตัวครูผู้ถ่ายทอดไปที่ละนิดๆ

ผู้ถ่ายทอดหนังใหญ่ในแต่ละชุมชน มักถ่ายทอดแบบองค์รวมทั้งหมด คือสอนให้สลักหนังได้ขีดหนังเป็น ใครมีแววเสียงดีก็เรียนพากย์เจรจาเพิ่มเติม เป็นรูปแบบโบราณคล้ายการศึกษาตำราพิชัยสงคราม คือต้องศึกษาทั้งหมด เพื่อมองเห็นภาพรวม รู้ทั้งทฤษฎีและฝึกฝนปฏิบัติ สอนให้เป็นหัวหน้า ได้ไฉนคะ⁴⁸

การถ่ายทอดโดยผ่านหลักสูตรท้องถิ่น

รูปแบบการถ่ายทอดศิลปการแสดงหนังใหญ่โดยผ่านหลักสูตรท้องถิ่นนั้น เป็นการเรียนการสอนตามเวลาจำนวนที่โรงเรียนระดับประถมศึกษาในชุมชน ร่วมกับหน่วยงานงานภาครัฐด้านวัฒนธรรมและองค์การบริหารส่วนท้องถิ่นร่วมกันกำหนด

สำหรับชุมชนหนังใหญ่วัดขนอน จพพรรณ์ ถาวรกุลพงษ์ ผู้จัดการการแสดงหนังใหญ่วัดขนอน กล่าวว่า “...หนังใหญ่วัดขนอนมีการอนุรักษ์และถ่ายทอดศิลปะการเชิดหนังโดยจัดทำเป็น หลักสูตรการเรียนรู้อเสริมทักษะ หรือที่เรียกว่า หลักสูตรท้องถิ่น เป็นวิชาเลือกเสรีของโรงเรียนวัดขนอน ที่ถูกบรรจุอยู่ในหลักสูตรมาแล้วประมาณ ๖ ปี โดยมีเด็กและเยาวชนในท้องถิ่นเข้ามาร่วมสืบสานอย่างต่อเนื่อง

การเชิดหนังจะเรียนได้เฉพาะเด็กผู้ชายเท่านั้น ส่วนเด็กผู้หญิงก็จะให้เรียนรู้ในเรื่องของดนตรีไทย และการตอกฉลุลายหนัง โดยเด็กชายจะได้รับการฝึกการแสดงหนังใหญ่ตั้งแต่ชั้น ป .๔ ไปจนถึงมัธยม ส่วนเด็กผู้หญิงก็ได้รับการฝึกฝนในเรื่องของดนตรีไทยตั้งแต่ชั้น ป.๓ ส่วนการตอกฉลุลายหนังเหมาะกับเด็กชั้น ป .๕ ขึ้นไป เพราะต้องใช้สมาธิ โดยทั้งหมดจะใช้ความสมัครใจเป็นหลักในการคัดเลือก แต่ทุกวันนี้ก็ยังประสบปัญหาเรื่องนักแสดง เพราะเด็กบางคนเมื่อจบชั้นประถมก็ต้องย้ายไปเรียนในเมือง และหลายๆ ครอบครัวก็มองว่าการแสดงหนังใหญ่ไม่ใช่อาชีพที่มั่นคงและสามารถเลี้ยงครอบครัวได้”⁴⁹

⁴⁸ แนวความคิดของ ครูวีระ มีเหมือน ครูโบราณสอนให้เป็นเจ้าของคณะ คือรู้ทุกอย่างอย่างลึกซึ้ง ในศาสตร์และการจัดการวัฒนธรรม

⁴⁹ สืบสาน “หนังใหญ่วัดขนอน” ด้วย “หลักสูตรท้องถิ่น” อนุรักษ์ “ศาสตร์-ศิลป์” แห่งแผ่นดินสยาม, เรื่องเดียวกัน

จากในบทความ การสืบทอดวัฒนธรรมผ่านกระบวนการศึกษาหลักสูตรท้องถิ่น กรณีหนังใหญ่วัดบ้านดอน จังหวัดระยอง ของ ยุภาพร ธัญวิวัฒน์กุล ได้กล่าวไว้อย่างน่าสนใจว่า “...ปีพ.ศ. ๒๕๔๗ ด้วยความร่วมมือและประสานงานระหว่างโรงเรียน วัด และชุมชน จัดให้มีการหาหรือพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นขึ้น เพื่อมุ่งเน้นให้นักเรียนได้ศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมและภูมิปัญญาในท้องถิ่นที่ตนอาศัย และได้พิจารณาบรรจุความรู้เรื่องหนังใหญ่ไว้เป็นสาระหนึ่งของแผนการสอนสำหรับหลักสูตรการศึกษาชั้นที่ ๒ หรือชั้นประถมศึกษาปลาย (ป. ๔ - ป.๖) ในสาระการเรียนรู้กลุ่มศิลปวัฒนธรรมเพิ่มเติม เพื่อปรับเปลี่ยนลักษณะการถ่ายทอดวัฒนธรรมของท้องถิ่นและบ่มเพาะองค์ความรู้เกี่ยวกับหนังใหญ่ให้ทั้งชายและหญิง เพื่อปลูกฝังจิตสำนึก ความภาคภูมิใจ ความรู้สึกรักหวงแหน และความเคารพต่อ วัฒนธรรมของตนให้แก่เยาวชนอย่างเป็นรูปธรรม การทดลองสอนตามแผนดังกล่าวจะเริ่มในปีการศึกษา ๒๕๔๘ บรรยากาศของการเรียนจะเน้นให้นักเรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง นักเรียนทั้งชายและหญิง ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔-๖ จะใช้เวลา ๑ ชั่วโมงในแต่ละสัปดาห์เรียนเรื่องหนังใหญ่จากวิทยากรท้องถิ่นที่พิพิธภัณฑ์หนังใหญ่วัดบ้านดอนรวมจำนวน ๒๐ ชั่วโมง ... ตลอดทั้งสองภาคเรียน ส่วนความเข้มข้นของเนื้อหาที่เรียนจะมีความแตกต่างและคัดเลือกให้เหมาะสม กับความสามารถในการเรียนรู้ของนักเรียนแต่ละชั้นปี...สำหรับเด็กนักเรียนชั้น ป.๕ และ ป.๖ จะเน้นภาคปฏิบัติเพิ่มขึ้น นักเรียนชายจะฝึกเดินและจับตัวหนัง และนักเรียนหญิงฝึกหัดการนวดผ้าเท้า...”⁵⁰

ส่วนการเรียนรู้หลักสูตรท้องถิ่น **หนังใหญ่ชุมชนวัดสว่างอารมณ์ สิงห์บุรี** โดยโรงเรียนอนุบาลเทศบาล ๓ (พรหมรวมมิตร) เทศบาลเมืองสิงห์บุรี ในความดูแลของสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสิงห์บุรี นั้น จะให้เด็กเรียนรู้เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของหนังใหญ่ และการทัศนศึกษาพิพิธภัณฑ์หนังใหญ่วัดสว่างอารมณ์ ตั้งแต่ชั้นอนุบาล จำนวน ๒ หน่วย รวม ๔ ชั่วโมง

เมื่อเข้าเรียนระดับประถมศึกษา ชั้นปีที่ ๑-๓ จะเรียนรู้ ประวัติความเป็นมาของหนังใหญ่วัด สว่างอารมณ์เช่นกันแต่เพิ่มมุมมองเจาะลึกเรื่องประวัติภูมิปัญญาท้องถิ่น “การเชิดหนังใหญ่” และการทัศนศึกษาพิพิธภัณฑ์หนังใหญ่วัดสว่างอารมณ์ จำนวน ๓ หน่วย รวม ๕ ชั่วโมง⁵¹

⁵⁰ ยุภาพร ธัญวิวัฒน์กุล, (เจ้าหน้าที่วิจัยภาคสนาม, โครงการวิจัยและพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น), การสืบทอดวัฒนธรรมผ่านกระบวนการศึกษาหลักสูตรท้องถิ่น กรณีหนังใหญ่วัดบ้านดอน จังหวัดระยอง, แหล่งที่มา ftp://smc.ssk.ac.th/intranet/sac.or.th/Subdetail/may_article/old_article/study/study.htm

⁵¹ เท่ากับว่า ๓ ปี เรียนรู้เรื่องหนังใหญ่ ๕ ชั่วโมง

สำหรับชั้นปีที่ ๔-๖ จะเรียนรู้ ประวัติความเป็นมาของหนังใหญ่วัดสว่างอารมณ์ ส่วนพื้นฐานการตั้ง การจับตัวหนังใหญ่ เฉพาะโครงไม้ไผ่ การขีดหนัง แต่ละประเภทคือ หนังเขนหนังจับ หนังตี คัดเลือก เฉพาะนักเรียนชายไปเรียน การทัศนศึกษาพิพิธภัณฑ์หนังใหญ่วัดสว่างอารมณ์ และการสร้างตัวหนังใหญ่ วาด ลวดลายและสลักตัวหนังใหญ่ จำนวน ๖ หน่วย รวม ๒๖ ชั่วโมง

มีส่วนของเงื่อนไขและอุปสรรคที่ทั้ง ๓ ชุมชนหนังใหญ่ประสบพบเจอเหมือนกันนั่นคือ ขนบที่เมื่อถึง ขั้นตอนเรียนรู้ การขีดหนัง หรือสลักตัวหนัง จะเรียนรู้ได้เฉพาะผู้ชาย และอุปสรรคสำคัญคือเมื่อเด็ก ๆ จบ การศึกษาระดับประถมศึกษาในชุมชนไปเรียนต่อที่อื่นแล้ว ก็ไม่สะดวกที่จะสืบทอดวิชาหนังใหญ่ ดังนั้นการ ถ่ายทอดการเรียนรู้หนังใหญ่ โดยผ่านหลักสูตรท้องถิ่นเป็นเหมือนการสร้างการรับรู้เบื้องต้น อย่างน้อยก็ให้ เยาวชนคนรุ่นใหม่ทุกคนในชุมชนได้ผ่านบทเรียนนี้ และตระหนักในการมีส่วนร่วมสืบทอดการแสดงหนังใหญ่ ด้วยกันต่อไป

การถ่ายทอดกรณีพิเศษ

นอกจากการถ่ายทอดความรู้ในชุมชนหนังใหญ่ทั้ง ๓ แห่งแล้ว ยังมีการถ่ายทอดกรณีพิเศษที่น่าสนใจคือ

กรณีการถ่ายทอดการเรียนรู้หนังใหญ่ของวัดพลับพลาชัย ผู้สืบทอดคือ ครูวีระ มีเหมือน เป็นการ เรียนรู้วิธี การสลักหนังใหญ่ ขีดหนังใหญ่ นอกจากนี้ครูวีระยังถ่ายทอดวิชาหนังใหญ่กับนิสิต นักศึกษาที่สนใจ ทำวิจัยหนังใหญ่ที่ บ้านพิพิธภัณฑ์หนังใหญ่ อ่างทองอีกด้วย

กรณีการถ่ายทอดการเรียนรู้เฉพาะลวดลายหนังใหญ่ ผู้ถ่ายทอดคือ ครูสังัด ใจพรหม เป็นการ เรียนรู้เจาะลึกศึกษาเรื่อง การวาดลวดลายหนังใหญ่ในสกุลช่างต่าง อาทิ ช่างหนังใหญ่อยุธยา ช่างสิบหมู่ (พระ นครไหว) ช่างเมืองเพชรฯ

กรณีการถ่ายทอดการเรียนรู้หนังใหญ่ของมหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต ผู้สืบทอดคือ ครูสมพร เกตุ แก้ว เป็นการศึกษาร่วมมหาวิทยาลัยเอกชน ให้ความรู้แบบดั้งเดิมแต่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนสามารถต่อยอด ความคิด นำเสนอรูปแบบการแสดงร่วมสมัยได้

๒.๑๕ ข้อมูลของผู้บอกรายละเอียด

๑. **กรุ่น นาควลี** ตัวแทนชุมชนหนังใหญ่วัดบ้านอิฐ อ.เมือง จ.อ่างทอง
ทนายทนายผู้นำชุมชน ประกอบอาชีพช่างปรุงเรือนไทยและค้าขาย
๒. **จพรรณ์ ถาวรกุลพงศ์** ตัวแทนชุมชนวัดขนอน อ.โพธารามจ.ราชบุรี
ผู้จัดการ และนายหนัง ศิลปินร่วมสมัย
๓. **ชนะ กรำกระโทก** ตัวแทนชุมชนหนังใหญ่มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต
อาจารย์ประจำศูนย์วัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต
๔. **บุญเสริม ภู่อาลี** อดีตอาจารย์ประจำคณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง
ศิลปินผู้เชี่ยวชาญด้านดนตรีไทย เกิดที่ จ.พระนครศรีอยุธยา
๕. **เปรม หาเรือนชีพ** ตัวแทนชุมชนหนังใหญ่วัดกษัตราธิราชวรวิหาร จ.พระนครศรีอยุธยา
ทนายทนายศิลปินหนังใหญ่ เป็นอดีตศิลปินพระเอกลิเก
๖. **พิศ ภูมิจิตรมนัส** อดีตประธานชุมชนหนังใหญ่วัดสว่างอารมณ์ จ.สิงห์บุรี
ข้าราชการครูบำนาญ / ประกอบธุรกิจร้านอาหาร
๗. **วัชระ พจนีย์** ตัวแทนชุมชนหนังใหญ่วัดพระญาติการาม จ.พระนครศรีอยุธยา
อดีตข้าราชการตำรวจ / ผู้ประกอบพิธีไหว้ครูวัดพระญาติการาม
๘. **วัลลภ แสงอรุณ** นายหนัง ครูผู้ฝึกสอนการเชิดหนัง
ชุมชนหนังใหญ่วัดบ้านดอน จ.ระยอง
๙. **หม่อมหลวงวัลย์วิภา จรูญโรจน์ บุรุษรัตนพันธุ์**

อดีตนักวิจัยผู้เชี่ยวชาญระดับ ๙ สถาบันไทยคดีศึกษา
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ราชสกุล ใน สมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ (วังหน้า)
หัวหน้าโครงการ ซ่อมแซมหนังใหญ่ชุดพระนครไหว

๑๐. วีระ มีเหมื่อน ครูภูมิปัญญาผู้เชี่ยวชาญหนังใหญ่ พิพิธภัณฑน์หนังใหญ่ อ่างทอง
ที่ปรึกษางานวิจัยหนังใหญ่
๑๑. สงัด ใจพรหม ๓๑ หมู่ที่ ๒ ตำบลยายแพ่ง อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม
ครูศิลปินช่างศิลป์ / พิพิธภัณฑน์หนังใหญ่บางน้อย สมุทรสงคราม
๑๒. สมพร เกตุแก้ว ๔๓ หมู่ที่ ๕ ตำบลบางพรม อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม
ครูศิลปินช่างศิลป์ / บ้านพญาขอ สมุทรสงคราม
๑๓. เสถียร แสงมณี ๗๗/๑ บ้านดอน หมู่ ๔ ต.เชิงเนิน อ.เมืองระยอง จ.ระยอง
ครูผู้หญิงสอนเชิดหนัง/อดีตข้าราชการครู/ที่ปรึกษาหนังใหญ่วัดบ้านดอน
๑๔. อภิเชษฐ์ เทพศิรี ผู้นำกลุ่มลูกกระนาค / ศิลปินพื้นบ้านหนังใหญ่ ละครชาตรีเมืองเพชร
๑๕. รศ.อมรา กล้าเจริญ อดีตอาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา
ผู้เชี่ยวชาญด้านนาฏศิลป์ไทย / กลุ่มผู้ริเริ่มพื้นหนังใหญ่วัดสว่างอารมณ์
๑๖. อาวุธ ศุภนคร ๓๗ หมู่ ๕ ต.ต้นโพธิ์ อ.เมือง จ.สิงห์บุรี
ตัวแทนชุมชนหนังใหญ่วัดสว่างอารมณ์ จ.สิงห์บุรี
ครูช่างหนังใหญ่อาวุโส ชุมชนหนังใหญ่วัดสว่างอารมณ์
๑๗. อำนาจ แสงมณี ๗๗/๑ บ้านดอน หมู่ ๔ ต.เชิงเนิน อ.เมืองระยอง จ.ระยอง
ผู้พื้นหนังใหญ่และที่ปรึกษาชุมชนหนังใหญ่วัดบ้านดอน จ.ระยอง
๑๘. อำไพ บุญรอด ศิลปินนักพากย์หนังใหญ่ / กรรมการสภาวัฒนธรรมจังหวัดระยอง
รองประธานชมรมอนุรักษ์หนังใหญ่วัดบ้านดอน

๒.๑๖ ผู้เก็บข้อมูล และวันเวลาที่เก็บ

๑. นายคมสันต์ สุทนต์	หัวหน้าผู้วิจัยหนังใหญ่ / สื่อมวลชนนักวิชาการอิสระ
๒. นายวีระ มีเหมื่อน	ครูภูมิปัญญาผู้เชี่ยวชาญหนังใหญ่ / พิพิธภัณฑหนังใหญ่ อ่างทอง
๓. นายสงัด ใจพรหม	ครูศิลปินช่างศิลป์ / พิพิธภัณฑหนังใหญ่น้อย สมุทรสงคราม
๔. นายสมพร เกตุแก้ว	ครูศิลปินช่างศิลป์ / บ้านพญาขอ สมุทรสงคราม
๕. นายอภิเชษฐ์ เทพศิริ	กลุ่มลูกกระนาค / ศิลปินพื้นบ้านหนังใหญ่ ละครชาตรีเมืองเพชร
๖. นายอำไพ บุญรอด	ศิลปินนักพากย์หนังใหญ่ / สภาวัฒนธรรมจังหวัดระยอง
๗. นางสาวกฤตญา รัตนอนุภาพ	สื่อมวลชน / ฝ่ายข้อมูลรายการโทรทัศน์

ตาราง ๒.๔ สถานที่วันเวลาการเก็บข้อมูลภาคสนามครั้งใหญ่

ลำดับ	สถานที่	วันเวลาที่เก็บข้อมูล	ผู้เก็บข้อมูล
๑	ราชบุรี	๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๗ ๑๔ มีนาคม ๒๕๕๒ (รายการไทยโซว์) ๒๗ มีนาคม ๒๕๕๒ (รายการไทยโซว์)	นายคมสันต์ สุทนต์
๒	ระยอง	๑๖ ธันวาคม ๒๕๕๗ ๒๐ สิงหาคม ๒๕๕๒ (รายการไทยโซว์)	นายอำเภอ บุญรอด นายคมสันต์ สุทนต์
๓	สิงห์บุรี	๑๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๗ ๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๕๗	นายวีระ มีเหมือน นายคมสันต์ สุทนต์
๔	กรุงเทพฯ	๙ กันยายน ๒๕๕๗ (มรดกโลก) ๑๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๗ ๑๖ กันยายน ๒๕๕๖ (ม.เกษมฯ)	นายคมสันต์ สุทนต์
๕	อยุธยา	๒๔ ตุลาคม ๒๕๕๗ ๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๗	นายคมสันต์ สุทนต์
๖	ลพบุรี	๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๕๗	นายวีระ มีเหมือน นายคมสันต์ สุทนต์
๗	อ่างทอง	๒๔ ตุลาคม ๒๕๕๗ ๔ เมษายน ๒๕๕๒ (รายการไทยโซว์) ๓๐ เมษายน ๒๕๕๒ (ร่วมพิธีไหว้ครู)	นายวีระ มีเหมือน นายคมสันต์ สุทนต์
๘	สมุทรสงคราม	๒๒ ตุลาคม ๒๕๕๗ ๒๗ มิถุนายน ๒๕๕๔ (๑๓๐ปีท่านครู หลวงประดิษฐไพเราะ)	นายสัจด์ ใจพรหม นายอภิเชษฐ์ เทพคีรี นายสมพร เกตุแก้ว (๒๗/๖/๕๔) นายคมสันต์ สุทนต์
๙	เพชรบุรี	๑๘ มกราคม ๒๕๕๗ ๘ สิงหาคม ๒๕๕๖ (ไหว้ครู/ตามรอยฯ)	นายอภิเชษฐ์ เทพคีรี นางสาวกฤตญา รัตนอนุภาพ นายคมสันต์ สุทนต์

บทที่ ๓

เงื่อนไขภาวะ ปัจจัยคุกคามของหนังใหญ่

สภาพปัจจุบัน

สภาพปัจจุบันของชุมชนและการแสดงหนังใหญ่ ล้วนได้รับผลทั้งทางตรง และทางอ้อมมาจากอดีต การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พระมหากษัตริย์ในระบอบประชาธิปไตย ขาดสืบทอดอย่างจริงจัง ในช่วงรอยต่อมหรสพหลวงกับกรมศิลปากร ศิลปะการแสดงไทยอื่นๆ มีความน่าสนใจและได้รับการสนับสนุนมากกว่า มีรูปแบบความบันเทิงจากต่างประเทศ เช่น หนังญี่ปุ่น หนังกลางแปลง หนังโรง ฯลฯ มาแทนที่ เกิดสงครามโลก ภาวะเศรษฐกิจโลกตกต่ำ นโยบายชาตินิยม จนการแสดงหนังใหญ่ต้องยุติลงชั่วคราว ซ้ำร้ายตัวหนังใหญ่จำนวนมากถูกขายต่อไปยังต่างประเทศ

เมื่อสังคม เศรษฐกิจ การเมืองมีการเปลี่ยนแปลง ย่อมส่งผลกระทบต่อ ศิลปะการแสดงหนังใหญ่ อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ทั้งหมดเป็นเพียงตัวอย่างของปัจจัยคุกคามในอดีตที่ส่งผลมาถึงปัจจุบัน ซึ่งขอเรียกว่าช่วง “ฟื้นชีวิตหนังใหญ่”

ดังขอยกกรณีศึกษา สภาพปัจจุบันของชุมชนหนังใหญ่ โดยแบ่งออกเป็น ๕ กลุ่มคือ

๑. ชุมชนหนังใหญ่ที่ฟื้นฟูแล้ว
๒. ชุมชนหนังใหญ่ที่จะฟื้นฟู
๓. ชุมชนหนังใหญ่ที่น่าจะฟื้นฟูได้
๔. หนังใหญ่ภาครัฐ
๕. หนังใหญ่ในสถาบันศึกษา

๑.ชุมชนหนังใหญ่ที่ฟื้นฟูแล้ว

หนังใหญ่วัดขนอน ราชบุรี เป็นแม่แบบในการฟื้นฟูหนังใหญ่ในชุมชน ที่เห็นได้ถึงความพยายามในการต่อสู้ทุกอุปสรรคปัญหา ตั้งแต่เริ่มต้นฟื้นชีวิตหนังใหญ่ และประสบผลสำเร็จก้าวหน้าอย่างต่อเนื่อง ด้วยความมุ่งมั่นทุ่มเทของผู้นำและผู้คนในชุมชน มีกระบวนการถ่ายทอดสืบทอดที่ต่อเนื่อง มีพื้นที่วัฒนธรรมสำหรับการแสดงสาธิตและพิพิธภัณฑ์ ด้วยระบบการจัดการแบบพึ่งพาตนเอง ได้รับการยอมรับในศักยภาพ

การบริหารจัดการและผลงานการแสดงที่มีคุณภาพ มีสื่อมวลชนช่วยเผยแพร่อย่างต่อเนื่อง จัดกิจกรรมเทศกาลหนังใหญ่ต่อเนื่องทุกปี ฯลฯ

หนังใหญ่วัดบ้านดอน ระยอง เป็นอีกหนึ่งกรณีศึกษาที่ชุมชนมีศักยภาพในการฟื้นฟูหนังใหญ่ด้วยตนเอง และประสบผลสำเร็จตามมาอย่างต่อเนื่อง เมื่อผู้เป็นศูนย์รวมศรัทธาในชุมชนคือเจ้าอาวาสสมณะภาพลง หลายฝ่ายคาดเดาว่าหนังใหญ่วัดบ้านดอนจะซบเซาลงแต่ปรากฏในทางกลับกันกลับกลายเป็นแรงพลังให้ทุกคนในชุมชนรวมพลังช่วยกันสร้างสรรค์ผลงานมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง

หนังใหญ่วัดสว่างอารมณ์ สิงห์บุรี ในห้วงเวลานี้ (พ.ศ.๒๕๕๗) ที่น่าเป็นห่วงที่สุดด้วยครุหนังศิลป์ป็นรุ่นใหญ่อายุมาก เฉลี่ย ๘๐ ปี ยังไม่มีคนรุ่นใหม่เข้ามาสานต่ออย่างชัดเจน แต่มีการวางรากฐานฟื้นฟูมาอย่างเป็นระบบมีพิพิธภัณฑ์หนังใหญ่ของตัวเอง มีนักวิชาการเข้าไปทำวิจัยศึกษาเก็บข้อมูลไว้บ้าง แต่ส่วนที่ต้องเร่งด่วนเก็บข้อมูลคือ मुखปาฐะ หนังใหญ่ทั้งหมดจากเหล่าครุหนังใหญ่อาวุโส

๒. ชุมชนหนังใหญ่ที่จะฟื้นฟู

หนังใหญ่วัดพลับพลายชัย เพชรบุรี มีศักยภาพหลายด้านที่พร้อมฟื้นฟูหนังใหญ่ให้กลับมามีชีวิต ด้วยเป็นเมืองของช่างศิลป์ “ช่างเมืองเพชร” สถานที่ตั้งแวดล้อมด้วยแหล่งท่องเที่ยวอยู่ใจกลางเมือง คณะหนังใหญ่มีประวัติที่น่าสนใจ ไม่ว่าจะเป็นหลวงพ่อดุสิตครูช่างที่มีชื่อเสียงมาก หนังใหญ่เคยแสดงหน้าพระที่นั่งรัชกาลที่ ๕ ปัจจุบันมีพิพิธภัณฑ์หนังใหญ่ฯ และมีกลุ่มเยาวชน ในเพชรบุรี รวมตัวกันจัดกิจกรรมฟื้นฟูหนังใหญ่

หนังใหญ่วัดบางน้อย สมุทรสงคราม แม้ตัวหนังใหญ่ ส่วนใหญ่จะถูกไฟไหม้ไปพร้อมอาคารสงฆ์ แต่ก็ยังมีตัวหนังใหญ่หลงเหลืออยู่จำนวนหนึ่ง และแรงกระตุ้นของครูสงัด ใจพรหม ผู้สร้างพิพิธภัณฑ์หนังใหญ่บางน้อย เป็นแรงจูงใจสำคัญให้ผู้นำชุมชน หรือเจ้าอาวาสวัดรูปปัจจุบัน มีความตั้งใจที่จะฟื้นฟูหนังใหญ่ และหากฟื้นฟูได้รวดเร็ว จะมีนักท่องเที่ยวให้ความสนใจ เพราะเป็นชุมชนที่อยู่ระหว่างอัมพวาและดำเนินสะดวก

๓. ชุมชนหนังใหญ่ที่น่าจะฟื้นฟูได้

วัดโบสถ์ โกงธนู ลพบุรี ปัจจุบันมีการสืบสานโขนพากย์ นั่งราวอยู่แล้ว จงเป็นไปได้อีกมากที่จะฟื้นชีวิตหนังใหญ่เข้ามาเพิ่มสีสันในการนำเสนอเป็น โขนติดหนัง เช่นในอดีต ที่ชุมชนแห่งนี้ก็เคยมีรูปแบบการแสดง เช่นนี้ ก่อนที่ตัวหนังจะถูกขายทอดต่อมาอยู่ที่วัดสว่างอารมณ์ สิงห์บุรี

วัดบ้านอิฐ อ่างทอง มีศักยภาพในการฟื้นฟู ด้วยผู้คนในชุมชนเริ่มมีการตื่นตัวและมีความตั้งใจจริง ประกอบกับอยู่ใกล้ตัวจังหวัดและวิทยาลัยนาฏศิลป์ อ่างทอง แม้ปัจจุบันจะเหลือแต่เพียงหนังครุอยู่กับทายาทตระกูลหนังใหญ่เท่านั้น

วัดตะกุก อยุธยา ด้วยบรรยากาศสิ่งแวดล้อม ผู้คนในชุมชนยังมีความเชื่อศรัทธาต่อเทพครูบาอาจารย์ สังกัดลี้ลี้ลี้ มีรูปปั้นขนาดใหญ่หลวงพ่อกษัตริย์ที่ศิลปินพื้นบ้านและผู้คนในชุมชนให้ความศรัทธาเป็นอย่างสูง

๔. หนังใหญ่ภาครัฐ

การถ่ายทอดและการแสดงของสำนักการสังคีต กรมศิลปากร จะเกิดขึ้นเฉพาะกรณีพิเศษ เช่นงานพระราชพิธี ส่วนการจัดแสดงตัวหนังใหญ่ในพิพิธภัณฑ์ฯ ก็มีจัดไว้บางส่วน นอกนั้นอยู่ในส่วนของกองคลังที่มีการดูแลและซ่อมบำรุงเป็นระยะๆ

๕. หนังใหญ่ในสถาบันศึกษา

มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต เป็นสถาบันอุดมศึกษาเอกชนแห่งแรก ที่สนับสนุนให้มีการเรียนรู้และการแสดงหนังใหญ่ในรูปแบบร่วมสมัย

จากกรณีศึกษาชุมชนหนังใหญ่ที่ฟื้นฟูแล้ว เป็นวัดทั้ง ๓ แห่งคือวัดขนอน วัดบ้านดอน และวัดสว่างอารมณ์ ด้วยเดิมที่มีคณะหนังใหญ่ภายใต้การสนับสนุนของวัด แม้ยุคการเล่นแล้วก็ยังเก็บรักษาตัวหนังไว้ที่วัด จึงเป็นปัจจัยความพร้อมลำดับแรกๆที่เหมือนกัน รูปแบบในการฟื้นฟูก็มีส่วนใกล้เคียงกัน คือผู้คนที่เคยเป็น

ศิลปินหนังใหญ่ที่ยังพอมีเรี่ยวแรงอยู่ก็จะมาถ่ายทอดความรู้ให้กับเยาวชนคนรุ่นใหม่ สร้างพิพิธภัณฑ์หนังใหญ่ มีชีวิตเหมือนกันคือ เป็นทั้งแหล่งเรียนรู้ในอดีตพร้อมสาธิตการแสดงให้ ผู้สนใจได้ชม จุดต่างบางอย่างเกิดจากตัวแปรที่เป็นบุคคล อาทิ การมรรยาทของท่านเจ้าอาวาสวัดบ้านดอน ระยอง หรือ ครูหนังใหญ่วัดสว่างอารมณ์อยู่ช่วงวัยชรามากจนเกรงว่าจะขาดผู้สานต่อ เป็นต้น

ส่วนชุมชนหนังใหญ่ที่จะฟื้นฟูวัดพลับพลาชัย และวัดบางน้อย เกิดจากแรงขับ เคลื่อนภายในชุมชนเอง ที่มีกลุ่มคน ผู้นำรุ่นใหม่ที่เห็นศักยภาพความสำคัญของหนังใหญ่ ซึ่งทั้งสองแห่งมีความพร้อมทุกด้านในการฟื้นชีวิตหนังใหญ่ เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว ด้วยทำเลที่ตั้งและประวัติความเป็นมาของชุมชนหนังใหญ่ที่เคยมีชื่อเสียงในอดีต

ชุมชนหนังใหญ่ที่น่าจะฟื้นฟูได้ วัดโบสถ์ โกงธนู วัดบ้านอิฐและวัดตะกู ทั้งสามชุมชนแม้จะอยู่คนละจังหวัด แต่มีสภาพเหมือนกัน คือปัจจุบันไม่มีการแสดงหนังใหญ่ คนรุ่นใหม่ไม่รู้ว่าชุมชนของตนเองเคยมีคณะหนังใหญ่ ด้วยประวัติความเป็นมาและสภาพสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม จึงยังเอื้อ ต่อการฟื้นหนังใหญ่ให้กลับมามีชีวิต

หนังใหญ่ภาครัฐ เป็นหนังใหญ่ที่มีศักยภาพความพร้อมสูงสุด โดยเฉพาะตัวหนังใหญ่ที่มีความงดงาม มีโอกาสในการนำเสนอและพื้นที่ในการแสดงได้มากกว่าชุมชนต่างๆ รวมถึงตัวหนังใหญ่ หากนำมาจัดนิทรรศการหมุนเวียนอย่างต่อเนื่อง หรือแบบเคลื่อนที่จะก่อเกิดประโยชน์มหาศาลต่อวงการศิลปะไทย

หนังใหญ่เอกชน กรณีของมหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต เป็นเรื่องที่น่าสนใจคือ สถาบันแห่งนี้ไม่เคยมีประวัติความเป็นมาเกี่ยวข้องกับหนังใหญ่เลย แต่ด้วยการสนับสนุนอย่างจริงจังจึงทำให้เกิดคณะหนังใหญ่ขึ้นมา จึงน่าจะเป็นแรง บันดาลใจให้สถาบันศึกษาอื่นๆ หรือแม้กระทั่งชุมชนต่างๆ ให้สนใจสนับสนุนส่งเสริมการแสดงหนังใหญ่ในปัจจุบันไม่ทางตรงก็ทางอ้อม

ปัจจัยคุกคาม

ปัจจัยคุกคามของชุมชนหนังใหญ่ มีขึ้นทั้งภายในภายนอก บางอย่างเป็นเรื่องที่คุณคนในชุมชนใช้วิกฤตที่มองเห็นว่าเป็นปัญหา มาใช้ เป็นโอกาสในการปรับปรุงพัฒนา ปัจจัยคุกคามภายในชุมชนที่สำคัญ และแทบมองไม่เห็นคือ กระบวนการคิดในเชิงรับ มากกว่าเชิงรุก การไม่เท่าทันสื่อและระบบสังคมออนไลน์

ส่วนภัยจากการไหลบ่าเข้ามาของวัฒนธรรมต่างชาติ การถกฉวยผลประโยชน์จากผู้ที่มีเทคโนโลยีเหนือกว่า และ การนำภูมิปัญญาของกลุ่มชนหนึ่งๆ ไปใช้อย่างไม่เหมาะสม นั้น น่าจะเป็นเพียงปัญหาคุกคามพื้นฐานที่ศิลปการแสดงทุกแขนงของไทยประสบพบเจอเหมือนกัน

เชิงรับมากกว่าเชิงรุก

มีบางกรณีศึกษาที่มีกลุ่มศิลปินร่วมสมัย เข้าไปพัฒนารูปแบบการนำเสนอของหนังใหญ่ในชุมชน ด้วยความเชื่อที่ว่า จะช่วยการแสดงหนังใหญ่มีความกระชับ สนุกสนาน น่าสนใจยิ่งขึ้น ชุมชนก็รับรูปแบบนั้นมา เพราะมั่นใจในประสบการณ์ของผู้ชี้แนะหรือกรณีบริษัทจัดการแสดงวัฒนธรรมต่างประเทศเชิญให้ชุมชนหนังใหญ่แห่งหนึ่งไปร่วมแสดง แต่ต้องปรับรูปแบบการนำเสนอให้ดูร่วมสมัยมากยิ่งขึ้น

ทั้งสองกรณีไม่ได้มีปัญหาให้ชุมชนหนังใหญ่ละทิ้งรูปแบบรากฐานดั้งเดิม ด้วยภูมิคุ้มกันที่เข้มแข็งระดับหนึ่ง แต่หากชุมชนปรับสัดส่วนเชิงรุกและรับในความถี่ที่เท่าๆกัน เช่นการนำเสนอหนังใหญ่ตอนใหม่ มีรูปแบบสื่อผสมระหว่างการแสดงพื้นบ้าน มีกระบวนการจัดการ ระบบแสงสี เสียง การเล่าเรื่องที่กระชับ น่าสนใจ แต่ยังคงองค์ประกอบหนังใหญ่ มีเชิดหนัง แสงเงาทาบจ่อ มีพากย์เจรจา ดนตรีปี่พาทย์ครบครัน จัดแสดงทั้งในชุมชน และเดินสาย แสดงตามหัวเมืองวัฒนธรรม เพื่อเผยแพร่ แพร่แลกเปลี่ยน สร้างประสบการณ์ให้ศิลปินรวมทั้งก่อเกิดรายหมื่นเวียนพอล้อเลี้ยงชุมชนหนังใหญ่ได้ เป็นต้น

ไม่เท่าทันสื่อ

การไม่เท่าทันสื่อ เป็นภัยคุกคามรูปแบบหนึ่ง ด้วยสื่อปัจจุบันมีพลังอำนาจในการสื่อสารทุกอย่าง บางครั้งชุมชนหนังใหญ่จึงอาจเป็นเครื่องมือกลไกของสื่อในการต่อรองกับผู้สนับสนุน หรือนำเสนอในแนวที่ไม่เหมาะสม บางกรณีพยายาม ชี้นำสร้างจิตสำนึกให้เกิดความหวงแหนการแสดงหนังใหญ่ จนมีผลกระทบกับ

ความรู้สึกของประเทศเพื่อนบ้านในประชาคมอาเซียน รวมถึงเป็นการสร้างค่านิยมที่ต่อย้ำความเป็นเลิศในชนชาติจนหลงลืมว่าเรายังมีชุมชนศิลปะเพื่อนบ้านประเทศใกล้เคียง ทั้งที่สื่อควรจะช่วยเสนอ แนวคิดดีๆ ที่ควรจะมีมองหนังใหญ่เป็นศิลปการแสดงของมนุษยชาติ ดังนั้นจึงเป็นเรื่องที่ชุมชนหนังใหญ่และสื่อร่วมกันหาแนวทางที่เหมาะสม คือชุมชนหนังใหญ่ต้องเท่าทันสื่อ ควรรู้วิธีการใช้สื่อ หรือสร้างสรรค์ผลิตสื่อสมัยใหม่ๆ เช่นสื่อออนไลน์ได้ด้วย และสื่อก็ต้องเรียนรู้เข้าใจเห็นใจ ชุมชนหนังใหญ่ มากกว่าการจุดประเด็นหรือสร้างกระแสข่าวในทางที่ไม่เหมาะสม

มีข้อคิดจาก เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ศิลปินแห่งชาติ กล่าวว่า “โทรทัศน์ ๑๐๐ สถานี ๒๔ ชั่วโมง ได้ทำลายล้างสุนทรียทัศน์ของคนทั้งประเทศภายในเวลาไม่ถึงหนึ่งชั่วอายุคน ทำให้คนทั้งประเทศรับรู้เหมือนกัน รู้สึกเหมือนกัน ร้องรำทำเพลงอย่างไร้สุนิยมเหมือนๆ กัน นี่คือการครอบงำทางศิลปะ นี่คือนิวกฤตทางวัฒนธรรม”

ความจริงแล้วหนังใหญ่เป็นต้นแบบเครื่องมือสื่อสารยุคก่อน มีศักยภาพในตัวเอง ที่ได้ถ่ายทอดสาระบันเทิงให้แก่สาธารณชน ดังนั้นชุมชนหนังใหญ่จึงมีภูมิคุ้มกันสื่อโดยแท้ไม่รู้ตัว ส่วน นักวิชาการด้านสื่อมวลชนอาจนำเรื่องราวของหนังใหญ่ในแง่ของการเป็นสื่อทรงอิทธิพลสมัยก่อนมาศึกษาวิจัยเชิงลึก เพื่อนำสิ่งที่ค้นพบมาประยุกต์ใช้ในวงสื่อสารมวลชนได้ด้วย

สังคมออนไลน์

สังคมออนไลน์เป็นผลิตภัณฑ์ใหม่ในสังคม ที่เปิดพรหมแดนการติดต่อสื่อสารในโลกให้ใกล้ชิดกันติดต่อสื่อสารถึงกันในทุกมิติในเวลารวดเร็ว ในกรณีศึกษาจะเห็นว่าชุมชนหนังใหญ่วัดขนอน และวัดบ้านดอนมีศักยภาพสูงในการเผยแพร่ความรู้ผลงานผ่านสังคมออนไลน์ แต่ชุมชนหนังใหญ่วัดสว่างอารมณ์ขาดผู้สร้างสรรค์งานตรงนี้ กลายเป็นข้ออ่อนมูลมีความเลื่อมล้ำ ขาดความต่อเนื่องในการรายงานกิจกรรมความเคลื่อนไหว ซึ่งก็สามารถแก้ไขสิ่งนี้ได้ไม่ยากนัก

แต่ปัญหาสำคัญในสังคมออนไลน์คือการให้ข้อมูลการแสดงหนังใหญ่ที่อาจมีความคลาดเคลื่อน หรือเป็นข้อมูลฝ่ายเดียว มุมเดียว ปราศจากการวิเคราะห์ โต้แย้ง ปรับปรุง แก้ไขให้ถูกต้องทันสมัยตลอดเวลา หากมองในมุมกลับกันเราสามารถนำวิกฤตให้เป็นโอกาสได้ เพราะสังคมออนไลน์มีข้อดีที่จะให้คนที่มีความสนใจ

เรื่องชุมชนหนังใหญ่สามารถเข้าถึงได้โดยง่าย และสามารถรวมกลุ่มเป็นชุมชนหนังใหญ่ในโลกออนไลน์⁵² เพื่อสร้างสรรค์ทำกิจกรรมร่วมกันในอนาคต

ปัจจัยคุกคามในอดีตก่อนการฟื้นฟูหนังใหญ่ ได้กลายเป็นบทเรียนที่เข้มแข็ง หรือเป็นเสมือนวัคซีนสร้างภูมิคุ้มกันทางวัฒนธรรมให้กับชุมชนหนังใหญ่ ๓ แห่ง วัดขนอน วัดบ้านดอน และวัดสว่างอารมณ์ ที่ฟื้นฟูชีวิตหนังใหญ่สำเร็จแล้ว ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าสนใจคือ ผู้นำในชุมชนมีความเข้มแข็งไม่ได้ตระหนกตกใจอะไรกับภัยคุกคามในปัจจุบันมากจนเกินเหตุ ยังพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงพร้อมต่อสู้ไม่ยอมจำนน คงเป็นเพราะหนังใหญ่เคยมีสภาพเฉียดตาย เพราะเคยสัมผัสสภาวะการนั้นจึงทำให้ไม่กลัวความตายอีกต่อไป

52 ผู้วิจัย ได้จัดตั้งกลุ่มเฟซบุ๊ก [facebook] ชุมชนคนรักหนังใหญ่ ๙ แผ่นดิน

บทที่ ๔

การสงวนรักษาหนังใหญ่

ที่ผ่านมาตั้งแต่ปี พ .ศ.๒๕๕๒ ก่อนหน้าที่จะเริ่มงานวิจัยหนังใหญ่ ผู้วิจัยได้ลงไปศึกษาข้อมูลภาคสนามเบื้องต้นกับชุมชนหนังใหญ่เพื่อนำมาเสนอในรูปแบบของสื่อโทรทัศน์และสิ่งพิมพ์ตามแนวทางของสื่อมวลชนและผู้มีใจรักด้านศิลปการแสดงพื้นบ้านไทย ได้ร่วมจัดกิจกรรมความเคลื่อนไหวต่าง ๆ อาทิ พิธีไหว้ครูช่างหนังใหญ่ การเสวนาพื้นหนังใหญ่ การจัดกิจกรรมตามรอยหนังใหญ่ การสร้างชุมชนสังคมออนไลน์ให้ผู้รักหนังใหญ่ได้รู้จักกัน ได้มองเห็นภาพรวมเรื่องราวข่าวสารความเคลื่อนไหว สาระความรู้มาอย่างต่อเนื่อง จึงมองเห็นภาพที่ผ่านมามีความพร้อมเปลี่ยนแปลงของหนังใหญ่มาเป็นระยะเวลาหนึ่ง ซึ่งเป็นเหตุผลสำคัญให้มุ่งมั่นที่จะศึกษาจริงจังเรื่องหนังใหญ่ ต่อเนื่องตลอดชีวิต การวิจัยครั้งนี้จึงเป็นจุดสำคัญที่ภาครัฐคือ กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม ได้ตระหนักถึงความสำคัญ มอบโอกาสและทุนสนับสนุนให้ผู้วิจัยได้ ส่งต่อความรู้เรื่องหนังใหญ่ทั้งหมดให้แก่สาธารณชน

บทบาทของสื่อมวลชนและนักวิจัยในบทบาทของคนๆ เดียวกันนั้น จึงไม่สามารถละเลย เพื่อเป็นเพียงผู้เฝ้ามองให้ชุมชนหนังใหญ่เป็นไปตามยถากรรม หากแต่ตั้งใจเฝ้าดูอยู่ห่างๆ และคอยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นตามความสามารถ ทั้งนี้ไม่ว่าจะเป็นในฐานะสื่อมวลชนและผู้วิจัย ซึ่งมีแนวทางชัดเจนตรงกันคือไม่เคยก้าวล้ำเส้น หรือบงการชี้แนะใดๆ ในความคิดการตัดสินใจของผู้คนในแต่ละชุมชนหนังใหญ่

สำหรับเรื่องราวของแต่ละชุมชนหนังใหญ่ ทั้ง ๙ จังหวัดในกรอบขอบเขตการศึกษาที่ผ่านมา ได้กล่าววิเคราะห์สรุปไว้พอสังเขปในบทที่ ๓ และหากแยกรายละเอียดลำดับประวัติความเป็นมาไว้ในบทที่ ๕

การดำเนินงานของผู้วิจัยกับชุมชน

ผู้วิจัยขอแบ่งผลการดำเนินงาน เป็น ๗ หัวข้อดังนี้

๑. กิจกรรม หนึ่งใหญ่คนเพชร ตามรอยหนึ่งใหญ่หมายเลข ๑ และ เสวนาครีกครื้น “ฟื้นชีวิตหนึ่งใหญ่
๒. สื่อสังคมออนไลน์ เฟสบุ๊ก กลุ่ม ตามรอยหนึ่งใหญ่ และ ชุมชนคนรักหนึ่งใหญ่ ๙ แผ่นดิน
๓. วารสารเชิดสยาม
๔. เทศกาลหุ่นโลก กรุงเทพฯ ๒๐๑๔
๕. พิพิธภัณฑน์หนึ่งใหญ่ ครูสังัด ใจพรหม จังหวัดสมุทรสงคราม
๖. พิพิธภัณฑน์หนึ่งใหญ่ ครูวีระ มีเหมื่อน จังหวัดอ่างทอง
๗. สรุประบวนการมีส่วนร่วมในชุมชน “หนึ่งใหญ่” แบ่งเป็น ๙ จังหวัด

๑.กิจกรรม หนึ่งใหญ่คนเพชร

๑.๑ ตามรอยหนึ่งใหญ่ ๑ หนึ่งใหญ่คนเพชร วัดพลับพลาชัย

เป็นกิจกรรมก่อนการวิจัยหนึ่งใหญ่ (๘ สิงหาคม ๒๕๕๖) แต่ส่งผลต่อเนื่องมาสู่กิจกรรมเสวนา ซึ่งเป็นทั้งกระแสความเคลื่อนไหวให้กับผู้คนที่สนใจหนึ่งใหญ่ และเป็นต้นแบบ บแนวคิด หรือจุดประกายให้หลายๆ ชุมชนให้ความสนใจ เอื้อต่อการทำความเข้าใจ และกระบวนการมีส่วนร่วมชุมชนอื่นในแผนงานวิจัย

รูปแบบกิจกรรมคือ การเชิญชวนให้คนที่สนใจหนึ่งใหญ่เดินเท้าภาคสนามเพื่อสำรวจบริเวณโดยรอบ วัดพลับพลาชัย เมืองเพชรบุรี และร่วมพิธีไหว้ครูช่างหนึ่งใหญ่ ซึ่งผู้วิจัยได้ช่วยให้คำแนะนำและประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อต่างๆ

ข้อมูลประกอบ

ตามรอยหนึ่งใหญ่ ๑ หนึ่งใหญ่คนเพชร วัดพลับพลาชัย

ข่าวบันเทิง ThaiPR.net -- พฤษภัสดีที่ ๘ สิงหาคม ๒๕๕๖ ๑๑:๕๕:๑๕ น.

โครงการจัดตั้งมูลนิธิเพลงสยาม ร่วมกับโครงการ ๑๐๕ หนึ่งใหญ่วัดพลับพลาชัย เชิญคุณร่วมกิจกรรม มนุษย์ศิลป์สัญจรตามรอยหนึ่งใหญ่ หมายเลข ๑ หนึ่งใหญ่คนเพชรณ วัดพลับพลาชัยและชุมชนย่านคลอง กระแส เมืองเพชรบุรีวันพฤษภัสดีที่ ๘ สิงหาคม ๒๕๕๖ วิทยากรรับเชิญ ครูวีระ มีเหมื่อน :ครูช่างหนึ่งใหญ่ ครูภูมิปัญญาไทย ครูศิลป์ของแผ่นดินครูน้อย- อภิเชษฐ์ เทพศิริ :ครูศิลปินพื้นบ้านผู้เริ่มฟื้นฟูหนึ่งใหญ่ วัดพลับพลาชัย สัญจรทัศนาลงภาคสนาม ค้นหาความงาม วิถีศิลป์พื้นบ้านย่านคลองกระแส เมืองเพชรบุรี ..ร่วมพิธีไหว้ครูช่าง หนึ่งใหญ่ ,ชมพิพิธภัณฑน์หนึ่งใหญ่ในวิหารคันธารราชศาลเจ้าหนุมาน ,สะพานจอมเกล้า ,สัมผัสวิถีชีวิตคนชอยริมน้ำพานิชเจริญ,ลานสุนทรภู่, บ้านนักเขียนครุมนัส จรรยางค์ ,ชมพิพิธภัณฑน์สมบัติแม่น้ำเพชร ,กรุภาพพระเอกมิตร ชัยบัญชาและ ศาลาคามวาสี ฯลฯ “การเรียนรู้วิถีศิลป์ที่ไม่อยู่ในตำราเรียนไม่มีคะแนนมอบให้ มีแต่ความจริงจากใจคนเพชรที่ให้คุณได้ประทับใจตลอดไป”

ภาพ ๔.๑ ใบปลิวประชาสัมพันธ์ พิธีไหว้ครู และ ตามรอยหนังใหญ่ เพชรบุรี

ศูนย์รทศนา ฅงภาคสนาม คั้นหาความงาม
 วิชาศิลปะพื้นบ้านย่านคลองกระแวง เมืองเพชรบุรี

ร่วมพิธีไหว้ครูช่าง หน้งใหญ่

ชมพิพิธภัณฑท์หน้งใหญ่

ในวิหารคันธาราช

ศาลเจ้าหนุมาน,

สะพานจอมเกล้า,

สั้มผัสวิชาชีวิตคน

ชอยริมน้ำพานิชเจริญ,

ลานสุนทรภู่,

บ้านนักเขียนครุมนั้ส จรรยาค์,

ชมพิพิธภัณฑท์สมบัติแม่น้ำเพชร,

กรุภาพพระเอกมิตร ชัยบัญชา

และ ศาลาคามาวาตี ๑๗๑

“การเรียนรู้วิชาศิลปะที่ไม่อยู่ในตำราเรียน ไม่มีคะแนนมอบให้ มีแต่ความจริง จากใจคนเพชร
 ที่ให้คุณได้ประทับใจตลอดไป”

โครงการ ๑๐๕ หน้งใหญ่วัดพลับพลาชัย ร่วมกับ โครงการจัดตั้งมูลนิธิเพลงสยาม

มนุษยศิลป์สัญจร

ตามรอยหน้งใหญ่ หมายเลข ๑

หน้งใหญ่คนเพชร

ณ วัดพลับพลาชัย และชุมชนย่านคลองกระแวง เมืองเพชรบุรี

วันพฤหัสบดีที่ ๘ สิงหาคม ๒๕๕๖

สอบถามรายละเอียดได้ที่ โทร.๐๘๕ ๕๕๖ ๔๐๕๕

๑.๒ เสวนาครีกครั้น “ฟื้นชีวิตหนังใหญ่ ๑๐๕ ปี วัดพลับพลาชัย”

เป็นกิจกรรมเริ่มต้นที่ร่วมมือกับชุมชนและอีกหลายหน่วยงาน ซึ่งทำให้เกิดการเข้าใจและร่วมกันดำเนินงานไปสู่เป้าหมายเดียวกันคือการร่วมฟื้นฟูหนังใหญ่ของจังหวัดเพชรบุรี โดยมีวิทยากรทั้งในชุมชนและนอกชุมชนมาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นจากประสบการณ์จริงทั้งหมด

เป็นรูปแบบกิจกรรมเสวนาที่เน้นความเป็นกันเอง มีผู้คนในชุมชนให้ความสนใจเข้าร่วมฟังและเสนอแนวทางการความคิดเห็นร่วมกัน

ข้อมูลประกอบ เสวนาครีกครั้น “ฟื้นชีวิตหนังใหญ่ ๑๐๕ ปี วัดพลับพลาชัย”

เสวนาครีกครั้น “ฟื้นชีวิตหนังใหญ่ ๑๐๕ ปี วัดพลับพลาชัย”

กำหนดการ

วันเสาร์ที่ ๑๘ มกราคม ๒๕๕๗

เวลา ๑๙.๐๐ น. ณ ลานสุนทรภู่ ตำบลคลองกระแชง อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี

เสวนาโดย

คุณทวีโรจน์ กล้ากล่อมจิตต์ : นักประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเพชรบุรี ศิลปินด้านวรรณกรรม ร้อยแก้ว และบทความอิงประวัติศาสตร์ เจ้าของมิวเซียมเพชรบุรี

คุณคมสันต์ สุหนต์ : นักวิชาการสื่อมวลชน ผู้วิจัยเรื่อง “หนังใหญ่” โดยได้รับทุนสนับสนุนจาก กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม ผู้ดำเนินรายการ รายการ “ไทยโซว์” สถานีโทรทัศน์ทีวีไทย (พ.ศ. ๒๕๕๒-๒๕๕๔) ผู้อำนวยการ โครงการจัดตั้งมูลนิธิเพลงสยาม

อาจารย์ชนะ กร้ากระโทก : อาจารย์ประจำศูนย์วัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต บุคลากรดีเด่นของสมาคมสถาบันอุดมศึกษาเอกชนแห่งประเทศไทย (สสอท.) ประจำปี ๒๕๕๖ ใงานด้านการสนับสนุนวิชาการ กลุ่มงานศิลปวัฒนธรรม ระดับผู้ปฏิบัติการ

ครูน้อย-อภิเชษฐ์ เทพศิรี : ผู้รับผิดชอบโครงการศูนย์เครือข่ายมหรสพและการละเล่นพื้นบ้าน เพื่อสุขภาวะชุมชนจังหวัดเพชรบุรี ระยะที่ ๒

ดำเนินการเสวนาโดย : ดร.ทัตทอง พราหมณี ผู้ช่วยอธิการบดี มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี

ภาพ ๔.๒ ใบปลิว เสวนาครีครึ้น พื้นที่หนังใหญ่ เพชรบุรี

๒. สื่อสังคมออนไลน์ เฟสบุ๊ก กลุ่ม ตามรอยหนังใหญ่ และ ชุมชนคนรักหนังใหญ่ ๙ แผ่นดิน

เป็นรูปแบบชุมชนคนในสังคมออนไลน์ ที่เน้นกลุ่มคนรุ่นใหม่ หรือกลุ่มเป้าหมายที่ความสะดวกในการติดต่อสื่อสารผ่านระบบออนไลน์ ผู้วิจัยตั้งใจใช้เป็นเครือข่ายสังคมคน และขยายจำนวนคนที่มีความสนใจด้านหนังใหญ่ในเชิงปริมาณในอนาคต โดยมีแผนการตามลำดับคือ

ระยะแรก	ให้ผู้สนใจสมัครสมาชิกด้วยตนเอง ตามข้อมูลที่ได้รับการประชาสัมพันธ์
ระยะสอง	ระดมเชิญผู้สนใจทั่วไปให้ มาเป็นสมาชิกกลุ่ม ตามรอยหนังใหญ่ โดยมีเป้าหมายที่จำนวน ๕,๐๐๐ ท่าน

ภาพ ๔.๓ สังกมออนไลน์ เฟสบุ๊ก กลุ่มตามรอยหนังใหญ่ และชุมชนคนรักหนังใหญ่ ๙ แผ่นดิน

LINK เชื่อมเข้ากลุ่ม เฟสบุ๊ก “ตามรอยหนังใหญ่” <https://www.facebook.com/groups/๑๐๗๒๘๔๓๒๒๗๔๗๒๑๒/>

และ ชุมชนคนรักหนังใหญ่ ๙ แผ่นดิน <https://www.facebook.com/groups/๑๕๗๗๑๐๗๒๓๕๘๕๓๙๘๕/>

ทั้งนี้ สื่อสังคมออนไลน์ เฟสบุ๊กกลุ่ม ตามรอยหนังใหญ่ และ ชุมชนคนรักหนังใหญ่ ๙ แผ่นดิน
ยังเป็นเครื่องมือในการช่วยแสวงหากลุ่มเป้าหมายแนวกว้างและยังช่วยชี้เจาะลึกภาคสนาม รวมถึงช่วยในการ
ร่วมสำรวจแสดงความคิดเห็นอีกด้วย

๓.วารสารเชิดสยาม

เป็นสื่อสิ่งพิมพ์ที่ผู้วิจัยก่อตั้งขึ้นเพื่อสร้างพื้นที่สื่อสารมวลชน ให้กับหนังใหญ่และศิลปการแสดงไทยทุกประเภท โดยจะเขียนบทความและนำข้อมูลภาคสนามงานวิจัย (ที่สามารถเผยแพร่ได้) เผยแพร่อย่างต่อเนื่องทุกฉบับ

วารสารเชิดสยาม : วารสารมีชีวิต เชิดชูสุดยอดความเป็นไทย รูปแบบนวัตกรรม ที่มีใช้เพียงแค่วารสารสิ่งพิมพ์ แต่ได้เพิ่มมิติเดียว ไฟล์ภาพเคลื่อนไหว เสียงสัมภาษณ์ การแสดง และกิจกรรมสร้างสรรค์ต่างๆใน DVD พร้อมแนบทุกเล่มวารสารฯรวมถึงการสื่อสารผ่าน Social Network อาทิ Facebook, Youtube, Blog, website, Line, Instagram เพื่อสร้างกระแสความเคลื่อนไหว การประชาสัมพันธ์ข่าวสารในวงการศิลปการแสดงและวัฒนธรรมพื้นบ้านไทย พร้อมกับการสร้างกิจกรรมเพื่อสร้างพื้นที่ในการแลกเปลี่ยนความรู้ อาทิ การเสวนาพร้อมสาธิต อบรมเชิงปฏิบัติการ สัมภาษณ์ภาคสนามเชิดสยามสัญจร เป็นต้น

ทั้งนี้ได้สร้างปรากฏการณ์ที่รวมสมาชิกก่อตั้งจำนวนมากกว่า ๑๐๐ ท่าน หลากหลายวิชาชีพ ที่มีความสนใจและเชี่ยวชาญด้านศิลปการแสดงไทย ซึ่งจะเป็นประโยชน์มหาศาลในฐานะที่ปรึกษางานวิจัยหนังใหญ่ต่อไปด้วย

ภาพ ๔.๔ ปกหน้า-ปกหลังและเนื้อหาด้านใน วารสารเชิดสยาม

LINK เชื่อมเข้ากลุ่ม เฟสบุ๊ก เชิดสยาม วารสารมีชีวิต - เชิดชูสุดยอดความเป็นไทย

<https://www.facebook.com/groups/๑๔๕๒๔๗๒๕๗๘๓๓๓๓๔๕/>

รายชื่อสมาชิกผู้ก่อตั้งวารสารเชิดสยาม และเป็นที่ปรึกษาโครงการวิจัยหนังใหญ่ ในลำดับต่อไป

วารสารเชิดสยาม ปีที่ 1 ฉบับที่ 1	กันยายน 2557	ISBN—
ที่ปรึกษาภาคีสถิต	อัยย วีรานุกูล	บรรณาธิการ นายคมสันต์ สุพนธ์
	เชิญสมัครสมาชิก สนับสนุนโฆษณา ส่งบทความงานเขียน ประชาสัมพันธ์กิจกรรม และนำเสนอผลงานการแสดง มาได้ที่	
สถานที่ติดต่อ	วารสารเชิดสยาม โครงการจัดตั้งมูลนิธิเพลงสยาม 20/2 บ้านวราภักษ์ ถ.เลียบคลองสอง ซอย 27 แขวงสามวาตะวันตก เขตคลองสามวา กรุงเทพฯ 10510 โทรศัพท์ 091 775 1499	
	Email : khomsun.com@gmail.com	Facebook : เชิดสยาม วารสารมีชีวิต - เชิดชูสุดยอดความเป็นไทย
ขอบพระคุณ	ภาพวาดลายเส้น : รศ.จงลักษณ์ ช่างปลื้ม	ออกแบบโลโก้วารสารเชิดสยาม : คุณสิริพร เชื้อมอญ
เจ้าของและผู้รับผิดชอบการพิมพ์และเผยแพร่การพิมพ์	โครงการจัดตั้งมูลนิธิเพลงสยาม	
	ผลงานเขียนและภาพประกอบ ในวารสารฯ เป็นลิขสิทธิ์ของผู้เขียน	

สมาชิกผู้ก่อตั้งวารสารเชิดสยาม

คุณเบญจรัตน์ มาประณีต	Suradit Phaksuchon	ร.อ.หญิง กิตติกร สุขทวี
คุณปมนวิวัฒน์ สามสี	ภก.กานต์ สุวรรณกิติ	ผศ.ดร.ยุทธนา จัฟพวรรณรัตน์
คุณน้าบุญ นามเป็นบุญ	อ.สุภาพร อร่ามศรี	ขวัญชนก พิระปกรณ์
อ.ประพัฒน์พงษ์ ภูวธน	ดร.สุพินา อินทรีย์ แอดเลอร์	ติเจบุหงา สำหรับ
ผศ.ดร.วุฒิพงษ์ ทองก้อน	อ.นพดล แจบ้านเกาะ	อ.ธีรยุทธ ทัพบร
คุณอนุสรณ์ พรหมวิหาร	คุณนิเวศ แววมณะ	อ.พนิดา บุญ
คุณกฤตยศ สุขขมภัทร์	คุณดอกกร กิ่งสอาด	คุณพิมพ์วรรณ บุญนา
ครูบี ศิษย์เก่าวังหน้า	ผอ.สุนทรลักษณ์ วิมุตตา	คุณกรินทร์ กรินทสุทธิ์
ผศ.รณชิต แม้นมาลัย	ครูณิชาภัทร อึ้งเหมอนันต์	อ.จตุพร ภัคดี
อ.ประภัสสร ว่องรัตนพิทักษ์	อ.ดวงหทัย ลือตั้ง	รศ.จงลักษณ์ ช่างปลื้ม
คุณชยันตี อนันตกุล	อ.วรรณภา แก้วกว้าง	ผศ.ดร.อภิลักษณ์ เกษมผลกุล
อ.วาสนา ศรีรักษ์	ครูกฤษฎา วิสัยรัตน์	อ.พันทิพา สิงห์ฐิต
ลิเกคณะวิชิต ศิษย์คุณ ป.	คุณบัณฑิต ลากเสถียร	พ่อครูธนายุส ภูเจริญ
คุณสิริพร เชื้อมอญ	คุณณรงค์ศักดิ์ พันธโสสถ์	ดร.สมชาย ฝ่อนรำดี
ว่าที่ร.ต.ชนโชติ ปุณยชัยปริดา	คุณชุตติภา พุ่งทอง	อ.ไชยอนันต์ สันติพงษ์
ผศ.ดร.อนุกุล โรจนสุขสมบูรณ์	ผศ.วรกัลป์ ลิมเจริญ	คุณสินธุ์ จันทโรบล
อ.รัตนพล ชื่นคำ	บ้านดนตรีไทยเร็นเร็ง	ชมรมรักษ์เพลงพื้นบ้าน
คุณอำนาจ แสงสุข	อันตน สาทิพย์ บุญทวี	ม.มหิดล
น.ท.อาจารย์สมบัติ สมศรีพลอย	คุณพรสวรรค์ วงศ์วราวิภัทร์	อ.ชาญพัฒน์ จันทมูล
คุณพิเศษ น่วมคำนึ่ง	ดร.ณัฐชยา นัจจนาวากุล	ผศ.พงษ์ธดา ธรรมพิทักษ์กุล
ครูพิริยะ นามปัญญา	อ.เทพธิดา ศิลบรรเลง	คุณวลัยลักษณ์ ภาณุมาต
	อ.อนงค์นาฏ รัตน์ศิริจันทร์	คุณสุขุม พงษ์ผล

วารสารเชิดสยาม “เชิดชูสุดยอดความเป็นไทย”

(ฉบับปฐมฤกษ์-กันยายน ๒๕๕๗)

ผศ.จินตนา กล้ายประยงค์
 อ.รักชาติ นาครัตน์
 ผศ.บัวผัน สุพรรณยศ
 ดร.สมชาย ฟ็อนรัตตี
 อ.ชัชวาลย์ ชูสกุล
 อ.ทศพร ศรีสกุล
 อ.ณรงค์ศักดิ์ คำนอธรรม
 ผอ.ลัดดา จักษา
 อ.รัชดาพร สุกโต
 ผศ.ไชยวุธ โกศล
 อ.รณชัย บุญลือ
 อ.เกรียงศักดิ์ แก้วกัลลา
 คุณเมืองไทย ภัทรถาวงค์
 บ้านเครื่องคุณรัตน์ วัชรพงศ์
 คุณมณฑล คงสาทราย
 อ.โอเล่ การละคร
 คุณชำนาญ ธรรมวิญญู
 รศ.ดร.เฉลิมศักดิ์ พิกุลศรี
 อ.เบญจวรรณ โหมดซัง

คุณสงวนศรี วิบูลชุดิกุล
 อ.บุญเลิศ กระบวนแสง
 อ.ชนะ กร้ากระโทก
 คุณสง่า ตริบุปผา
 อ.เชาว์ การวิชา
 อ.อัจฉราวรรณ กองสุผล
 ไม่ประสงค์ออกนาม
 อ.ป้อม บอยไทย
 คุณกฤษฎากร วิเศษสุวรรณภูมิ
 อ.พัชรี วิมลศิลป์
 ผศ.ปราโมทย์ ด้านประดิษฐ์
 อ.วิจิตร ฝึศิริ
 คุณเทพปัญญา นาคศิริ
 คุณวรกัญญา สมพลวัฒนา
 คุณสุริยะ สิทธิชัย
 คุณวาจิต ดุริยสังคีต.
 อ.ประทุม รองทอง
 อ.วิทวัส วัฒนพันธุ์
 ดร.สมิทธิรักษ์ จันทร์ักษ์

อ.รัชชานนท์ น้อมรับพร
 อ.วัชรพงษ์ วงษ์สอาด
 อ.พงศกร วาสุกกรี
 คุณนิทัศน์ กีบเป็ง
 ผศ.นิสิต ภาคบุปผา
 อ.นิตยา บัวทอง
 ผศ.โอฬาร รัตนภักดี
 คุณนวลจันทร์ ศุภพัฒน์
 ครุฑน้อย-อภิเชษฐ์ เทพศิริ
 คุณอุกฤษ จันทร์ตรี
 ผศ.ดร.ประจักษ์ ไม้เจริญ
 อ.ชาติชาย ศรีสมุทร
 อ.สุชิน จันทบุณยานนท์
 อ.ประภัสสร โพธิ์ศรีทอง
 ที่ปรึกษากิตติมศักดิ์
 คุณอัยย วีรานุกูล

บดินทร์เขต

กราบขอบพระคุณผู้ร่วมก่อตั้งวารสารเขตสยามร้อยกว่าท่านจากใจจริง ที่ร่วมสนับสนุนอย่างตั้งใจ ทุกท่านล้วน
 เป็นบุคคลกรที่ทรงคุณค่าในแวดวงศิลปวัฒนธรรม เป็นปรากฏการณ์เล็กๆที่จุดประกายเริ่มต้นให้กับคนรักศิลปะ และ
 ศิลปินได้มีพื้นที่เวทีเรียนรู้แลกเปลี่ยน ฟันฟู อนุรักษ์สร้างสรรค์ต่อยอดความคิด พร้อมเติบโตผลิชอบไปพร้อมๆกัน

คมสันต์ สุหนต์ : ผู้ก่อตั้งวารสารเขตสยาม

วารสารเขตสยาม “เชิดชูคุณความดีคนไทย”

(ฉบับปฐมฤกษ์-กันยายน ๒๕๕๗)

๔. เทศกาลหุ่นโลก กรุงเทพฯ ๒๐๑๔

ผู้วิจัยได้มีส่วนร่วมในการสนับสนุนให้ข้อมูลหุ่นไทยและหนังใหญ่ ในการเตรียมงาน เทศกาลหุ่นโลก กรุงเทพฯ ๒๐๑๔ โดยได้ผลักดันให้เทศกาลดังกล่าวตระหนักถึงความสำคัญของหนังใหญ่ ซึ่งถือว่าเป็นหุ่นประเภทหนึ่งในหมวดหุ่นแสงเงา ดังนี้คือ

๑.ให้รวบรวมข้อมูลหนังใหญ่ไทยทั้งหมดไว้กับนามานุกรมหุ่นไทย ที่จะจัดทำขึ้นหลังจัดกิจกรรมเทศกาลหุ่นโลกฯ

๒.นำเสนอให้มีการอบรมเชิงปฏิบัติการ สอนให้ศิลปินนักเชิดหุ่นทั่วโลกที่มาร่วมงาน เรียนรู้การเชิดหุ่นกับ ครูวิระ มีเหมื่อน ผู้เชี่ยวชาญด้านหนังใหญ่ของประเทศไทย

๓.ให้ข้อมูลและสนับสนุนให้หนังใหญ่ทุกคณะในประเทศไทย ได้มีโอกาสร่วมสร้างประวัติศาสตร์แสดงในงานเทศกาลดังกล่าว ซึ่งจะเป็นแรงจูงใจให้เกิดการฝึกฝนซักซ้อม พัฒนารูปแบบหรือแม้กระทั่งฟื้นฟูหนังใหญ่ในบางชุมชน เพื่อให้ทันเวลาร่วมเทศกาลหุ่นโลก กรุงเทพฯ ๒๐๑๔

ข้อมูลประกอบ เทศกาลหุ่นโลก กรุงเทพฯ ๒๐๑๔

LINK เทศกาลหุ่นโลก กรุงเทพฯ ๒๐๑๔ <http://www.harmonyworldpuppet.com>

Harmony World Puppet Carnival In Bangkok, Thailand

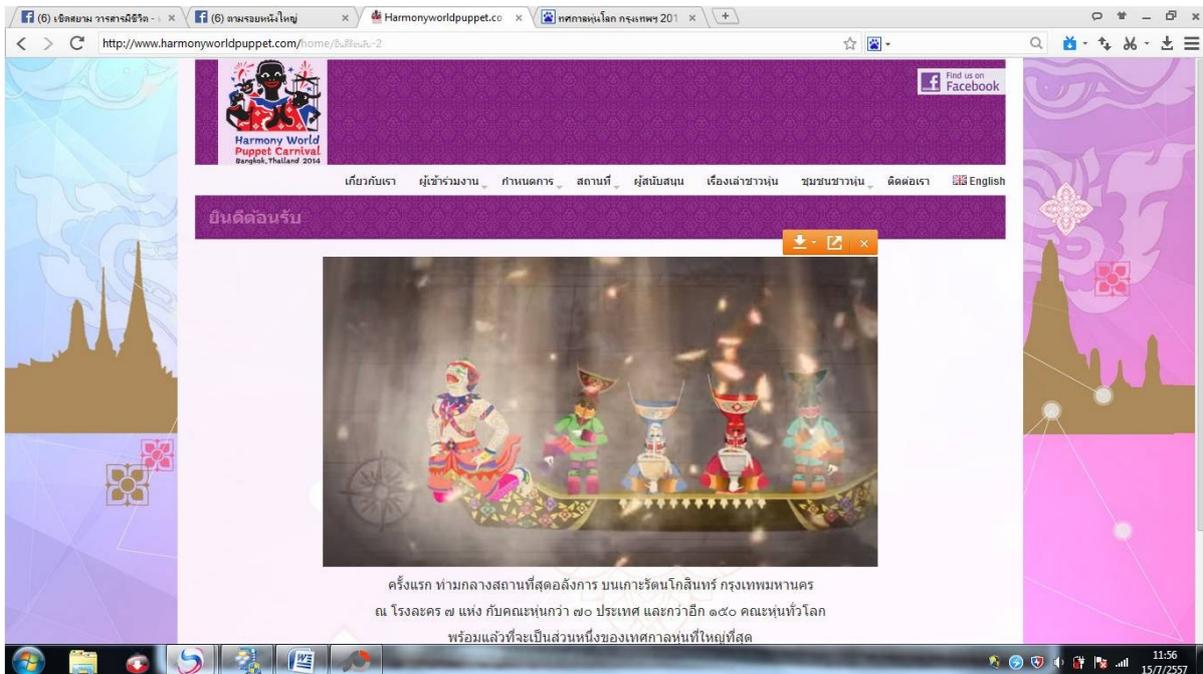
เทศกาลหุ่นโลกกรุงเทพฯ ณ กรุงเทพมหานคร ประเทศไทย

๑ - ๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๗

เทศกาลหุ่นที่จะเป็นศูนย์รวมของ ละครหุ่น ภาพยนตร์หุ่น วีดีโอหุ่น การอบรมสัมมนาหุ่นต่างๆจากทั่วโลก

ขบวนพาเหรดพร้อมทั้งดนตรี การเต้น และกิจกรรมอื่นๆอีกมากมายที่จะเกิดขึ้นในเทศกาล

ภาพ ๔.๕ สื่อออนไลน์ประชาสัมพันธ์ เทศกาลหุ่นโลก กรุงเทพฯ ๒๐๑๔

๘. พิพิธภัณฑน์หนังใหญ่ ครูสังัด ใจพรหม จังหวัดสมุทรสงคราม

พิพิธภัณฑน์หนังใหญ่ ครูสังัด ใจพรหม จังหวัดสมุทรสงคราม ตั้งอยู่บ้านเลขที่ ๓๑ หมู่ ๒ ต.ยายแพง อ.บางคนที จ.สมุทรสงคราม เปิดให้เยี่ยมชมตั้งแต่วันที่ ๙ มีนาคม ๒๕๕๗ ผู้วิจัยได้มีส่วนร่วมในการเขียนบทสัมภาษณ์ลงในหนังสือ ศิลปินถิ่นอำมพวา เมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๔ และติดตามประชาสัมพันธ์รายงานความเคลื่อนไหวมาอย่างต่อเนื่อง

๙. พิพิธภัณฑน์หนังใหญ่ ครูวีระ มีเหมือน จังหวัดอ่างทอง

พิพิธภัณฑน์หนังใหญ่ครูวีระ มีเหมือน มีชื่ออย่างเป็นทางการว่า “พิพิธภัณฑน์กุฎิเศเลนทร” เป็นแหล่งรู้หนังใหญ่ โขน งานช่างสิบหมู่และศิลปวิทยาการต่างๆ เปิดให้เข้าชมและเรียนรู้แบบตามอัธยาศัย ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๓๘ ขณะเก็บข้อมูลภาคสนาม (พ.ศ.๒๕๕๗) กำลังขยายพื้นที่อาคารปรุ้งเรือนไทยเพิ่มขึ้นเพื่อใช้เป็นพิพิธภัณฑน์หนังใหญ่ ผู้วิจัยได้มีส่วนร่วมในการช่วยประชาสัมพันธ์และติดต่อประสานงานกับองค์กรด้านวัฒนธรรมท้องถิ่น ทั้งนี้ชุมชน อำเภอสามโก้ จังหวัดอ่างทองเป็นภูมิลำเนาเดิมของผู้วิจัยฯ

ตาราง ๔.๑ สรุปกระบวนการมีส่วนร่วมในชุมชน “หนังใหญ่” แบ่งเป็น ๙ จังหวัด⁵³

ลำดับ	จังหวัด	คณะหนังใหญ่	กระบวนการมีส่วนร่วมในชุมชน
๑	ราชบุรี (สถานะ/มีอยู่แล้ว)	คณะหนังใหญ่วัดขนอน -มีศักยภาพความพร้อมทุก ด้านมากที่สุด ชุมชนเข้มแข็งมาก/เป็น แหล่งท่องเที่ยวของจังหวัด/ ชื่อหนังใหญ่อยู่ในคำขวัญ จังหวัด/มีกิจกรรมประจำปี	แนวทางที่ทำร่วมกัน -การต่อยอดภาพลักษณ์และกาประชาสัมพันธ์ -เพิ่มช่องทางเผยแพร่ผ่านสื่อในรูปแบบต่างๆ -การวางแผนการบริหารจัดการระยะยาว
๒	ระยอง (สถานะ/มีอยู่แล้ว)	คณะหนังใหญ่วัดบ้านดอน -มีศักยภาพความพร้อมทุก ด้าน แต่ผู้นำชุมชน พื้นที่หนัง ใหญ่ คือเจ้าอาวาสฯ มรณะภาพ (๒๕๕๖) มีผู้พร้อมสนับสนุนทรัพยากร อยู่ในแหล่งท่องเที่ยว	แนวทางที่ทำร่วมกัน -สร้างความเชื่อมั่นขวัญกำลังใจในการสืบสาน -กำหนดทิศทางในการนำเสนอระหว่างรูปแบบ การแสดงดั้งเดิม และรูปแบบร่วมสมัย -สร้างการรับรู้กับผู้คนในชุมชนและกลุ่ม นักท่องเที่ยว จังหวัดระยอง เรียนรู้รูปแบบการแสดงเพิ่มเติมเพื่อเสริม ศักยภาพ
๓	สิงห์บุรี (สถานะ/มีอยู่แล้ว)	คณะหนังใหญ่วัดสว่าง อารมณ์ -มีศักยภาพความพร้อมทุก ด้าน/ควรเพิ่มกิจกรรมให้ มากขึ้นและการ ประชาสัมพันธ์สร้างการรับรู้ เพิ่มขึ้น	แนวทางที่ทำร่วมกัน -เสริมทีมนักแสดงที่จะร่วมสืบสานหนังใหญ่ -การเพิ่มพื้นที่ในการแสดง -การสร้างกิจกรรมการแสดงที่ต่อเนื่อง ประกอบด้วยสาธิตนักท่องเที่ยวทุกสัปดาห์ หรือเดือน เทศกาลหนังใหญ่สิงห์บุรี (เดือน สิงหาคม) ทุกปี -สร้างเครือข่ายเรียนรู้หนังใหญ่ ในชุมชนพื้นที่ ต่างๆ ในจังหวัดสิงห์บุรี

53

ส่วนใหญ่มักเป็นกระบวนการมีส่วนร่วมหลังจากเสร็จสิ้นงานวิจัย ในฐานะของสื่อมวลชนและนักวิชาการอิสระ

ตาราง ๔.๑ สรุปกระบวนการมีส่วนร่วมในชุมชน “หนังใหญ่” แบ่งเป็น ๙ จังหวัด (ต่อหน้า ๒)

ลำดับ	จังหวัด	คณะหนังใหญ่	กระบวนการมีส่วนร่วมในชุมชน
๔	กรุงเทพฯ (สถานะ/มีอยู่แล้ว)	<u>สำนักการสังคีตกรมศิลปากร</u> -มีศักยภาพสูง / จุดแข็งคือหนังใหญ่ชุดพระนครไทว / สานต่อจากกรมมหรสพ / เพิ่มการนำเสนอเผยแพร่/ สร้างการรับรู้มากขึ้น	-แนวคิดส่วนตัวของผู้วิจัย ยังคงเน้นที่อยากจะให้ชูประเด็น “หนังใหญ่ชุดพระนครไทว” ในรูปแบบของนิทรรศการ หรือเทศกาลหนังใหญ่ เกาะรัตนโกสินทร์
		<u>ศูนย์วัฒนธรรมมหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต</u> -เป็นภาคเอกชน ที่จริงจังส่งเสริมหนังใหญ่ เพิ่มการเรียนรู้ และรูปแบบการแสดงแนวอนุรักษ์	<u>แนวทางที่ทำร่วมกัน</u> -พัฒนารูปแบบการแสดงให้ร่วมสมัย -เผยแพร่ในรูปแบบของการอบรมเชิงปฏิบัติการแก่ชุมชนพื้นที่และสถาบันการศึกษา ที่มีความสนใจหนังใหญ่ -เป็นต้นเรื่องในการจัดมหกรรม “หนังใหญ่พระนคร” ทุกปี
๕	อ่างทอง (สถานะ/รอต่อยอดพัฒนา)	<u>พิพิธภัณฑหนังใหญ่ครูวีระมีเหมื่อน</u> -ตัวเรือนไทยพิพิธภัณฑที่ใกล้เสร็จและพร้อมเปิดทันที -มีศักยภาพในการถ่ายทอดสูง แต่ขาดผู้สนใจเรียนรู้ ต้องสร้างการรับรู้ / สร้างกิจกรรมต่อเนื่อง	<u>แนวทางที่ทำร่วมกัน</u> -การประชาสัมพันธ์ ให้เป็นที่รู้จัก -สร้างแรงจูงใจให้ทั้งชุมชนคน และชุมชนพื้นที่มาเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง จนสามารถสาธิตและออกแสดงได้ ส่วน ชุมชนพื้นที่ บ้านอิฐ เมืองอ่างทอง -ต้องใช้เวลาในการสร้างความเข้าใจ เพราะถึงแม้จะเป็นชุมชนพื้นที่หนังใหญ่ในอดีตก็จริง แต่ขาดการสานต่อมานาน

ตาราง ๔.๑ สรุปกระบวนการมีส่วนร่วมในชุมชน “หนังใหญ่” แบ่งเป็น ๙ จังหวัด (ต่อหน้า ๓)

ลำดับ	จังหวัด	คณะหนังใหญ่	กระบวนการมีส่วนร่วมในชุมชน
๖	เพชรบุรี (สถานะ/รอต่อยอด พัฒนา)	คณะหนังใหญ่วัดพลับพลาชัย -มีพิพิธภัณฑหนังใหญ่ บริบทแวดล้อมแข็งแรง อยู่ใจกลางแหล่งท่องเที่ยว เมืองเพชร/มีศิลปินในชุมชน เห็นคุณค่าและกำลังช่วยกัน ฟื้นฟู/ควรส่งเสริมการเรียนรู้ และสร้างกิจกรรมให้ ต่อเนื่อง	<u>แนวทางที่ทำร่วมกัน</u> จังหวัดเพชรบุรีเป็นหนังใหญ่ต้นแบบชุมชนนำ ร่องในงานวิจัยนี้ จากการลงพื้นที่พบว่า ผู้ให้ ความสนใจฟื้นฟูหนังใหญ่นั้นเป็นชุมชนคน คือ ไม่ใช่คนท้องถิ่นที่ตัวเมืองเพชรบุรี แต่มีความตั้งใจ ในการฟื้นฟูหนังใหญ่วัดพลับพลาชัย -ร่วมสนับสนุนการจัดกิจกรรมหนังใหญ่คน เพชร ๑๐๕ ปี (พ.ศ.๒๕๕๘)
๗	สมุทร สงคราม (สถานะ/รอต่อยอด พัฒนา)	พิพิธภัณฑหนังใหญ่ครูสังัด ใจพรหมหรืออื่นๆ -มีองค์ความรู้งานช่างหนัง ใหญ่ / มีเรื่องราวหนังใหญ่ วัดบางน้อย / ควรรวมตัวกัน เป็น <u>“หนังใหญ่อัมพวา”</u> (ครูสังัด ใจพรหม ,ครูสมพร เกตุแก้ว,วัดบางน้อย, วัด ราษฎร์บูรณะ, วัดภุมรินทร์ กุฎีทอง) ซึ่งจะมีความ เข้มแข็งครบทุกด้าน	<u>แนวทางที่ทำร่วมกัน</u> -พิพิธภัณฑบ้านหนังใหญ่ครูสังัด ใจพรหม (หนังใหญ่วัดบางน้อย) เปิดตัวพิพิธภัณฑและ จัดงานไหว้ครูช่าง เรียบร้อยเมื่อวันที่ ๙ มีนาคม ๒๕๕๗ ชุมชนแห่งนี้ได้เข้าไปช่วย ประชาสัมพันธ์และขับเคลื่อนร่วมกันมา ต่อเนื่องก่อนระยะเวลาดำเนินการวิจัย -ด้วยศักยภาพความพร้อมของอัมพวา “เมือง ศิลปิน” นอกจากที่บ้านครูสมพร เกตุแก้ว , วัดราษฎร์ บูรณะ, วัดภุมรินทร์กุฎีทอง แล้วยังค้นพบ ตัว <u>หนังใหญ่เรื่องอิเหนา (สร้างใหม่) เก็บรักษาไว้ ในอุทยานรัชกาลที่ ๒</u>

ตาราง ๔.๑ สรุปกระบวนการมีส่วนร่วมในชุมชน “หนังใหญ่” แบ่งเป็น ๙ จังหวัด (ต่อหน้า ๔)

ลำดับ	จังหวัด	คณะหนังใหญ่	กระบวนการมีส่วนร่วมในชุมชน
๘	พระนครศรีอยุธยา (สถานะ/รอฟื้นฟู)	คณะหนังใหญ่วัดตะกุกหรืออื่นๆ -มีสมุดไทยโบราณ / เรื่องราว พิธีกรรม ความเชื่อ / ควรรวมตัวเป็น “หนังใหญ่อยุธยา” (วัดตะกุก, วัดโคกเสือ, ทายาทครูวน บ้านใหม่ทางกระเบน, วัดกษัตราธิราชฯ) ซึ่งหนังใหญ่ชุมชน(จังหวัด)นี้ จะมีความเข้มแข็งด้านดนตรี และบทพากย์ เจริญ การแสดงสูง	แนวทางที่ทำร่วมกัน -รวบรวมข้อมูลหนังใหญ่อยุธยา เพราะการแสดงสืบเนื่องมาตั้งแต่สมัยกรุงเก่า เป็นต้นเรื่องตัวหนัง ช่างปรุ สลักหนัง แต่เมื่อลงภาคสนามกลับพบว่าเหลือหลักฐานที่น่าประติดประต่อน้อยชิ้น แต่จุดที่เชื่อมโยงและน่าสนใจมากที่สุดคือผู้ที่ให้การอุปถัมภ์หรือเจ้าของคณะจะมีพื้นฐานในเรื่องของการแสดง โขน และศิลปะป้องกันตัวกระบี่กระบอง อันเป็นต้นกำเนิดของหนังใหญ่อีกชิ้นหนึ่ง ไม่ว่าจะเป็นหลวงพ่อกลับ วัดพระญาติการาม , หลวงพ่อเทียม วัดกษัตราธิราช, ครูวน บ้านใหม่ทางกระเบน
๙	ลพบุรี (สถานะ/รอฟื้นฟู)	คณะหนังใหญ่วัดท้ายตลาดหรืออื่นๆ เหลือเพียงตัวหนังใหญ่/ แต่ด้วยประวัติหนังใหญ่ในชุมชนที่เก่าแก่น่าเชื่อถือ และชุมชนแวดล้อมที่มีศักยภาพสูง / ควรรวมตัวเป็น “หนังใหญ่ลพบุรี หรือหนังใหญ่สมเด็จพระนารายณ์” (พิพิธภัณฑสถานฯ สมเด็จพระนารายณ์, วัดตะเคียน ตำบลท้ายตลาดและวัดสำราญ ตำบลโพธิ์เก้าต้น และบ้านดาบโก่งธนู) โดยมีหน่วยงาน(วัฒนธรรมฯ)และสถาบันด้านวัฒนธรรม(วิทยาลัยนาฏศิลป์)ในชุมชนร่วมด้วย	แนวทางที่ทำร่วมกัน บ้านดาบโก่งธนู เมืองลพบุรี เป็นแห่งแรกใน จ. ลพบุรี ที่มีความพร้อมในการฟื้นฟูหนังใหญ่ ด้วยยังมีการถ่ายทอดเรียนรู้เรื่องโขนนั่งราว ซึ่งเป็นรูปแบบการแสดงโขนโบราณ ที่น่าจะแสดงควบคู่มากับการแสดงหนังใหญ่ หากมีการฟื้นฟูจนประสบผลสำเร็จ จะเป็นการแสดงหนังใหญ่ที่แตกต่างนั่นคือ โขนติดหนัง หรือหนังติดโขน

แผนงานในการสงวนรักษา

แผนงานในการสงวนรักษาเกิดขึ้นจากแนวความคิดของผู้คนในชุมชนหนังใหญ่ ผสานกับความคิดเห็นของผู้คนในสังคมออนไลน์ชุมชนคนรักหนังใหญ่ฯ ซึ่งมีประโยชน์อย่างยิ่งและมีความเชื่อมั่นว่าทุกแนวคิดสามารถทำให้เป็นรูปธรรมได้ทั้งหมด ผู้วิจัยจึงขอนำมารวบรวมแบ่งหมวดหมู่ ให้สะดวกในการศึกษาค้นคว้า และดำเนินงานต่อไป

๑. มีการฟื้นฟูหนังใหญ่ ๙ แผ่นดิน

โดยยึดพื้นที่เริ่มต้นจากข้อมูลวิจัยหนังใหญ่ ฉบับนี้ โดยคำว่า ๙ แผ่นดิน มีสองนัยยะ ให้มีหนังใหญ่ ๙ จังหวัด จาก ๙ แผ่นดินขอพระมหากษัตริย์ในกรุงรัตนโกสินทร์

จัดตั้งเป็นกองทุนหนังใหญ่ ๙ แผ่นดิน (รัตนโกสินทร์) เพื่อจัดรอบการแสดง เช่น โขนสมเด็จเจ้ามเหศวรหนังใหญ่ สลับกันเป็นเจ้าภาพ มินิละคร การอบรมเชิงปฏิบัติการ การแสดงหนังใหญ่ จัดทัศนศึกษา ตามรอยหนังใหญ่ ๙ จังหวัด

ตาราง ๔.๒ ตัวอย่างการอบรมเชิงปฏิบัติการ หนังใหญ่

ลำดับ	หัวข้อ	ประเด็นการอบรมเชิงปฏิบัติการและกิจกรรมอื่นๆ	ร่วมกับ
๑	สลักหนังใหญ่	เรียนรู้การสลักลายหนังใหญ่ขั้นพื้นฐาน	กรมส่งเสริมวัฒนธรรม วัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม และหน่วยงานอื่นๆ
๒	เชิดหนังใหญ่	เรียนรู้เทคนิคเบื้องต้นในการเชิดหนังใหญ่ “พระนางยักษ์ลิง”	
๓	พากย์หนังใหญ่	เรียนรู้การพากย์เจรจาหนังใหญ่เบื้องต้น	
๔	ดนตรีหนังใหญ่	เรียนรู้และเข้าใจบทเพลงหน้าพาทย์สำหรับใช้ประกอบการแสดงหนังใหญ่*	

*จะต้องมีพื้นฐานในด้านดนตรีไทยประเภทเป่าพาทย์มาก่อน

เปิดโอกาสให้ผู้สนใจศิลปะการแสดงหนังใหญ่ได้เข้ารับการอบรมเชิงปฏิบัติการกับศิลปินผู้เชี่ยวชาญในการสลักหนังใหญ่ เชิดหนังใหญ่ พากย์เจรจาหนังใหญ่ และดนตรีปี่พาทย์ประกอบการแสดงหนังใหญ่ เพื่อเป็นพลังสำคัญในการช่วยสืบสานงานหนังใหญ่ และส่วนหนึ่งจะได้รับการคัดเลือกเป็นคณะทำงาน **มหรรรณหนังใหญ่ ๙ แผ่นดิน**

ทั้งนี้จะมีการบันทึกภาพวีดิทัศน์ เพื่อใช้เป็นข้อมูลอ้างอิงสำหรับผู้สนใจศึกษาเรื่องหนังใหญ่และในการขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมฯ ต่อไป

๒.รวมตัวตั้ง ชุมชนหนังใหญ่

เพื่อสร้างกิจกรรมร่วมกันในกลุ่มผู้สนใจหนังใหญ่ สลับการเป็นเจ้าภาพจัดกิจกรรม อาทิ มหรรรณหนังใหญ่ ๙ แผ่นดิน ทำต่อเนื่องทุกปี โดยรูปแบบกิจกรรม มีไหว้ครูช่างหนังใหญ่ , เสวนา การแสดงหนังใหญ่จากทุกชุมชน ในจอหนังเดียวกัน อาจเก็บบัตรเข้าชม เพื่อเป็นทุนหมุนเวียนในการจัดกิจกรรมครั้งต่อไป

๓.ผลิตสารคดีโทรทัศน์และภาพยนตร์สารคดี

๓.๑ สารคดีภาพยนตร์ตามรอยหนังใหญ่ ๙ แผ่นดิน หาทุนผู้สนับสนุนและทำงาน (ตัวอย่างในแต่ละตอน ภาพBackground ส่งเสริมการท่องเที่ยว) เช่น **หนังใหญ่บ้านอิฐ** ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับกรมมหรสพ หนังใหญ่วัดตะกุกหนังใหญ่ วัดสว่างอารมณ์ ชุมชนบ้านน้ำผึ้งที่อยู่ใกล้เคียง เป็นที่อยู่ของครูหนังใหญ่และศิลปะการแสดงพื้นบ้านอื่นๆ ตำราพากย์หนังใหญ่ที่กระจัดกระจาย ศิลปินหนังใหญ่ในอดีตวันนี้ลูกหลานบางตระกูลก็ยังสืบสานศิลปะการแสดงแขนงอื่นอยู่ หนังเจ้าหรือหนังครูที่ทายาทหนังใหญ่รักษาไว้ มีประวัติความเป็นมาอย่างไร เป็นต้น

๓.๒ ภาพยนตร์สารคดี “หนังใหญ่พระนารายณ์มหาราช” เรื่องราวของเด็กกนาฏศิลป์ ลพบุรีคนหนึ่งที่สานต่อให้บทพากย์สมุทรโฆษคำฉันท์กลายเป็นหนังใหญ่ที่โดดเด่นอยู่บนจอจริงๆ

๓.๓ สารคดีพระนครไหว เรื่องราวของหนังใหญ่ของพระนครไหว

๓.๔ สร้างสารคดีกว่าจะเป็นหนังใหญ่ ฯลฯ

๔.กิจกรรมเสวนาตามรอยหนังสือ ๙ แผ่นดิน

ตาราง ๔.๓ เสวนาตามรอยหนังสือ ๙ แผ่นดิน

ลำดับ	หัวข้อเสวนา	ประเด็นเสวนาและกิจกรรมอื่นๆ	ร่วมกับ
๑	เบิกโรง“ตามรอยหนังสือ ๙ แผ่นดิน”	เสวนามุขปาฐะหนังสือ ๙ แผ่นดิน (มหากาพย์หนังสือใหญ่แห่งสยามประเทศ จากมหรสพหลวงในราชูปถัมภ์ สุ่มมหรสพราชภัฏที่เกจิอาจารย์ พระสงฆ์ เป็นผู้อุปถัมภ์ ตำนาน ความเชื่อ ความจริง สิ่งที่ต้องพิสูจน์	กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม
๒	ตามรอยหนังสืออยุธยา	มหรสพแสงเงารุงเก่า ที่โลดแล่นเหนือการเวลา ไม่มีข้าศึกคนไหนฆ่า วิทยุญาณความเป็นอยุธยาได้ หนังสือหลวงพ่อกลับและหลวงพ่อดั้นวัดพระญาติฯ หนังสือหลวงพ่อบุญรอดกษัตริย์ราชา หนังสือหลวงพ่อกุศลวัดตะกั่ว หนังสือครุฑขุน เวชาคคม และหนังสือครุฑน บางบาล (ปู ของกำนันสำราญ เกิดผล ศิลปินแห่งชาติ)	สถาบันอยุธยาศึกษา, วัฒนธรรมและสภา วัฒนธรรมจังหวัด พระนครศรีอยุธยา เป็นต้น
๓	ตามรอยหนังสืออ่างทอง	ตามรอยหนังสือวัดบ้านอิฐ เปิดกรุหนังสือเจ้าครูหล้า บ้านอิฐ ครั้งแรก และครั้งเดียว และร่วมเปิดพิพิธภัณฑ์หนังสือบ้านครูวีระ มีเหมือน	วัฒนธรรมและสภา วัฒนธรรมจังหวัดอ่างทอง อำเภอเมือง อำเภอสามโก้ วิทยาลัยนาฏศิลป์อ่างทอง และวิทยาลัยนาฏศิลป์ สุพรรณบุรี เป็นต้น
๔	ตามรอยหนังสือลพบุรี	ตามรอยหนังสือหลวงพ่อบ้าน วัดตะเคียน โขนติดหนังสือหลวงพ่อบริ้ง วัดโบสถ์ โกงธนู หนังสือวัดสำราญ ๗๕๐ ตัว ในอดีตชาติ แนวทางสาน ต่อพระราชประสงค์สมเด็จพระนารายณ์มหาราช จากบทพากย์สมุทรโฆษ สู่นั่งใหญ่	วัฒนธรรมและสภา วัฒนธรรมจังหวัดลพบุรี วิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี เป็นต้น
๕	ตามรอยหนังสือสิงห์บุรี	ตามรอยหนังสือหลวงพ่อบริ้งเรื่องวัดสว่างอารมณ์ แหล่งรวมตัวหนังสือ ๔ ทิศ สิงห์บุรี ลพบุรี อยุธยา พระนคร ร่องรอยหนังสือวัดติกราชา วัดประศุกา	วัฒนธรรมและสภา วัฒนธรรมจังหวัดสิงห์บุรี และสถาบันหน่วยงานอื่นๆ เป็นต้น
๖	ตามรอยหนังสือราชบุรี	ตามรอยหนังสือหลวงพ่อกล่อม วัดขนอนมีอะไรยิ่งใหญ่ ? มากกว่าหนังสือใหญ่ ต้นแบบพื้นฟูหนังสืออย่างยั่งยืน	วัฒนธรรมและสภา วัฒนธรรมจังหวัดราชบุรี วิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี และหน่วยงานอื่นๆ เป็นต้น
๗	ตามรอยหนังสือเพชรบุรี	ตามรอยหนังสือหลวงพ่อบริ้ง ตักศิลาวัดพลับฯ แรงบันดาลใจ สีดา เรื่องสั้นของครูมนัส จรรย์รงค์และรำลึก ๑๐๕ ปีหนังสือวัดพลับหน้าพระที่นั่งฯ รัชกาลที่ ๕	วัฒนธรรมและสภา วัฒนธรรมจังหวัดเพชรบุรี และหน่วยงานอื่นๆ เป็นต้น
๘	ตามรอยหนังสือสมุทรสงคราม	ตามรอยหนังสือหลวงพ่อบริ้งวัดบางน้อย, พิพิธภัณฑ์หนังสือครุฑสดใจ พรหม หนังสือครุฑ (บิดาของครูเอื้อ สุนทรสนาน) วัตรราชภัฏบูรณะ หนังสือวัดกุฎีรินทร์กุฎีทอง และหนังสือชุดอิเหนาที่อุทยาน ร.๒	วัฒนธรรมและสภา วัฒนธรรมจังหวัด สมุทรสงครามและ หน่วยงานอื่นๆ เป็นต้น
๙	ตามรอยหนังสือระยอง	ตามรอยหนังสือเจ้าเมืองระยองจากวัดเก้ง(วัดจันทรอดม) สุวัดบ้านดอน	วัฒนธรรมและสภา วัฒนธรรมจังหวัดระยอง และหน่วยงานอื่นๆ เป็นต้น

๕.สร้างสรรค์เขียน เรียบเรียง รวบรวมหนังสือที่เกี่ยวข้องกับหนังใหญ่

ตาราง ๔.๔ สร้างผลงานหนังสือหนังใหญ่

ลำดับ	ตัวอย่างชื่อหนังสือ	เนื้อหาหลัก	ผู้สนับสนุน
๑	ตามรอยหนังใหญ่	รวบรวมประวัติความเป็นมาของหนังใหญ่ ๙ จังหวัด เพื่อใช้ประกอบกิจกรรมการ เสวนาและอบรมเชิงปฏิบัติการ พร้อมระบุขอบพระคุณกรมส่งเสริม วัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรมที่ให้ทุนสนับสนุน งานวิจัยหนังใหญ่	
๒	จดหมายเหตุหนังใหญ่ แผ่นดิน	๙ ลำดับเหตุการณ์เรื่องราวหนังใหญ่เน้นสมัย รัตนโกสินทร์ รัชกาลที่๑-๙	
๓	นามานุกรมหนังใหญ่	รวบรวมชื่อศิลปิน ชุมชน ศัพท์ช่างหนัง ใหญ่ พร้อมภาพประกอบ	
๔	รวมบทความหนังใหญ่	รวมบทความหนังใหญ่จากนักวิชาการ อดีตถึงปัจจุบัน	

***พิมพ์จำนวน ๑๐๐-๕๐๐ เล่ม แบบดิจิทัล ออฟเซต ตามจำนวนผู้สั่งจองหรือตามกำลังของผู้สนับสนุนและ
เพื่อจ่ายต่อการเพิ่มเติมเนื้อหาใหม่ตลอดเวลา

๖.ศึกษาเรื่องของหนังใหญ่ที่น่าสนใจเชิงลึก

ประเด็นการศึกษาวิจัยและงานค้นคว้าเรื่องหนังใหญ่ที่ต้องทำต่อไป ต่อเนื่องในเชิงลึกใช้แนวทางดังนี้

๑.ศึกษาต่อด้วยตนเองต่อไป

๒.ร่วมศึกษากับพันธมิตร ได้แก่ ชุมชน สถาบันการศึกษา และหน่วยงานอื่นๆที่มีความสนใจ

๓.เป็นที่ปรึกษาให้กับงานวิจัย หรือโครงการนั้น ในฐานะที่ได้ศึกษานำร่องและให้สนับสนุนทุกเต็ม
ความสามารถ

ตาราง ๔.๕ ตัวอย่างหัวข้อการศึกษาหนังสือที่น่าสนใจ

ลำดับ	ตัวอย่างหัวข้อการศึกษาหนังสือที่น่าสนใจ
๑	การศึกษาลวดลายหนังสือ ⁵⁴ ช่างสกุลเมืองเพชร กรณีศึกษาหนังสือวัดพลับพลาชัย เพชรบุรี
๒	พัฒนาการหนังสือ สู่หนังสือกลางแปลงและหนังสือโรง
๓	หนังสือฉบับหลวง เครื่องมือสื่อสารของสมมุติเทพ
๔	หนังสือฉบับราชภัฏ เครื่องมือสื่อสารศาสนา
๕	ผีพราหมณ์พุทธในหนังสือ
๖	โครงการสร้างหนังสือ จากรูปสลักหิน รอบระเบียงพระอุโบสถ วัดพระเชตุพนฯ
๗	หนังสือในมุมมอง สังคม เศรษฐกิจและการเมือง
๘	พิธีสงครามในหนังสือ กรณีศึกษาจิตรกรรมภาพจับ เรื่องรามเกียรติ์ในหอไตร วัดพระเชตุพนฯ
๙	การศึกษาและสร้างตัวหนังสือเพื่อต่อยอดเชิงธุรกิจ
๑๐	การผลิตสื่อสาระบบเชิงเกี่ยวกับหนังสือ ผ่านสังคมออนไลน์
๑๑	การสร้างหลักสูตรการเรียนรู้หนังสือชุมชน ฉบับนอกห้องเรียน
๑๒	หนังสือฉบับเกจิอาจารย์ สมภารวัดผู้อุปถัมภ์ความเป็นไทย

⁵⁴ เส้นสายลายหนังสือ การรวบรวมศึกษาลวดลายหนังสือ ทั้งในประเทศและต่างประเทศ อาจแยกเป็นแต่ละส่วน เช่น การศึกษาหนังสือ นครไหว ชุดหนังสือหลวงพ่อฤทธิ์วัดพลับชุดหนังสือใน ประเทศเยอรมัน ชุดหนังสือในประเทศอิตาลี เป็นต้น จุดประสงค์เพื่อทราบช่วงเวลา อายุของหนังสือ เทียบเคียงจากประวัติ ช่วงเวลาบาทพากย์

ประวัติของหนังใหญ่วัดxon

ท่านพระครูศรีธาสุนทร ซึ่งชาวบ้านเรียกหลวงปู่กล่อม เจ้าอาวาสวัดxon เกิดเมื่อปี ๒๓๙๑ มรณภาพเมื่อ ๒๔๘๕ เป็นผู้เริ่มคิดสร้างหนังใหญ่ขึ้น เมื่อร้อยปีเศษมาแล้ว เพราะมีความสนใจด้านการช่าง ที่วัดมีหนังเป็นตัวอยู่บ้างแล้ว คือหนังเดี่ยวตัวไม้ใหญ่ เรียกว่าหนังกลาง ประกอบกับมีนายอั้งผู้เคยเป็นโขนคณะของพระแสนทองฟ้าเจ้าเมืองราชบุรีมาชวนให้ทำหนังใหญ่เป็นสมบัติของวัด ท่านพระครูจึงได้ชวนช่างจาด ช่างจ๊ะ ชาวราชบุรี และช่างฟ่งชาวบ้านโป่งมาร่วมกันทำตัวหนัง โดยครูอั้งเป็นช่างสลัก และอีก ๓ คนเป็นช่างเขียน ท่านพระครูจะเป็นผู้บอกว่าใครควรจะเป็นผู้เขียนรูปตัวใด หนังชุดแรกที่สร้างคือชุดหนุมานถวายแหวน ต่อมามีการสร้างหนังใหญ่เพิ่มเติมชุดที่สองช่างจ๊ะเป็นผู้เขียนและสลักแต่ผู้เดียว ไม่มีผู้จำได้ว่าเป็นชุดอะไรและมีกี่ตัว หลังจากนั้นก็มีการสร้างต่อมาอีกหลายชุด ชุดสุดท้าย คือชุดทศกัณฐ์สั่งเมือง ช่างจ๊ะเป็นผู้เขียนและสลัก ส่วนชุดอื่นๆ นอกจากนี้ไม่ทราบว่ามีใครเป็นช่าง รวมตัวหนังทั้งหมดประมาณ ๓๓๐ ตัว⁵⁵

เดิมผู้พากย์หนังคนแรกคือครูอั้ง คืออาของนายละออ ชื่อเพิ่มเติมเป็นหมื่นพินิจอักษร เสมียนของพระแสนทองฟ้า นายเพิ่มได้หัดให้นายลออพากย์หนังต่อมาผู้ขีดสมัยก่อนคือครูบ (ซึ่งพากย์ด้วย) เป็นครูของผู้ขีดรุ่นต่อ ๆ มาจนทุกวันนี้

เมื่อครั้งสงครามโลกครั้งที่ ๒ การแสดงหนังใหญ่ได้หยุดไป เพราะสภาวะบ้านเมือง ไม่มีใครดูแลรักษาตัวหนัง เนื่องจากท่านพระครูศรีธาสุนทรมรณภาพ ตัวหนังถูกทิ้งอยู่กับดินใต้ถุนกุฏิเมื่อสงครามเลิกมีชาวต่างประเทศมาพบเข้า จึงได้จัดการเอากลับมาเก็บบนกุฏิอีกครั้ง

ชุดหนังใหญ่วัดxon

หนังใหญ่วัดxonมีจำนวนมาก ๑๑ ชุด ซึ่งถือว่ามีชุดหนังที่น่าสนใจมากแห่งหนึ่งของประเทศไทย

๑. ชุดหนุมานถวายแหวน
๒. ชุดสหัสสมุทรและเผลองกา
๓. ชุดศึกอินทรีครั้งที่ ๑
๔. ชุดศึกมังกรกัณฐ์
๕. ชุดศึกวิรุณมุข
๖. ชุดนาคบวช

55

ผอบ โปษะกฤษณะ. วรรณกรรมประกอบการเล่นหนังใหญ่วัดxon จังหวัดราชบุรี. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักงานเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, ๒๕๒๐.

๗. ชุดพรหมศาสตร์
๘. ชุดศึกทศกัณฐ์ครั้งที่ ๕
๙. ชุดหนุมานอาสา
๑๐. ชุดทศกัณฐ์สั่งเมือง
๑๑. ชุดศึกบรรลัยกัลป์

หนังใหญ่วัดขนอนทั้งหมดแต่ละชุดมีความยาวต่างกัน ตอนที่ยาวมาก คือ **หนุมานถวายแหวน** ซึ่งเริ่มเรื่องตั้งแต่พระรามใช้ให้หนุมาน องคต ชมพูพานไปสืบบมารดา เพื่อทราบหนทางไปเมืองลงกา และฝากแหวนกับสไปไปให้นางสีดา จากนั้นก็ดำเนินเรื่องเป็นตอนย่อย ๆ ติดต่อกันไป คือ ตอนพญักษ์ปีกหลั่น หนุมานเข้าปราสาทนางบุษมาลี พญานกสัมพาที นางผีเสื้อสมุทร อากาศทะเล ลองดีพระนารท ฤาษี เข้าสวนถวายแหวน จนถึงศึกสหัสกุมาร และเผาลงกา เป็นตอนสุดท้ายของเนื้อเรื่องชุดนี้

บางชุดเป็นตอนสั้น ๆ และไม่สัมพันธ์กับชุดอื่น เช่นศึกบรรลัยกัลป์ เพราะข้ามไปจับเนื้อเรื่องหลังจากทศกัณฐ์ตายไปนานแล้ว ชุดอื่น ๆ แต่ละชุดมักมีเรื่องต่อเนื่องกัน เช่นตอนศึกทศกัณฐ์ครั้งที่ ๕ ชุดหนุมานอาสา และชุดทศกัณฐ์สั่งเมือง ส่วนชุดศึกมังกรกัณฐ์ ศึกวิรุณมุข และนาคบาท จะมีเนื้อเรื่องที่เกี่ยวพันกันโดยตลอด และต่อด้วยตอนศึกพรหมศาสตร์ เป็นอันจบเรื่องที่เกี่ยวข้องด้วยอินทรีชิต

หนังบางตอนไม่เคยนำออกแสดง เช่น **ตอนศึกวิรุณมุข** ซึ่งแทรกอยู่กับตอนนาคบาท อาจเป็นเพราะจำบทกันไม่ได้ มีแต่บทเก่าของนายละออ ซึ่งใช้ตัวอักษรแบบเก่าอ่านยาก ผู้เล่นรุ่นใหม่จึงอ่านไม่ใคร่จะได้ ใช้แต่วิธีท่องจำก็อาจลืมได้ง่าย บางตอนไม่กล้าเล่นกันเพราะคิดว่าครูแรง คือ **ตอนทศกัณฐ์สั่งเมือง** ถ้าจะเล่นก็ต้องเชิญนายลออครูหนึ่งเป็นผู้มาเลือกตัวหนังและเป็นผู้พากย์ หลังจากนายลออเสียชีวิตแล้ว ไม่มีผู้ใดกล้านำหนังตอนนี้มาแสดงอีก

ชุดที่นิยมเล่นกับมาก คือ**ชุดหนุมานถวายแหวน** ถ้าไปเล่นในงานศพ มักจะเล่นตอน**หนุมานเผาลงกา** ซึ่งต่อเนื่องกับตอนหนุมานถวายแหวน

ชุดเบิกโรงคือชุดจับลิงหัวค้ำ ซึ่งมีตัวหนังชุดนี้อยู่ประมาณสิบกว่าตัว มีทั้งหนังจับใหญ่และหนังจับเล็ก⁵⁶

56 ฝอบ โปะษกฤษณะ. เรื่องเดียวกัน

บทพากย์และเจรจาประกอบการเล่นหนังใหญ่วัดขนอน

บทเก่าซึ่งใช้กันมาแต่เดิม ซึ่งเป็นของนายล่อ ทงมีสิทธิ์ แต่งโดยหมื่นพินิจอักษร (เพิ่ม ทงมีสิทธิ์) คัดลอกโดย หมื่นนรากร (เลื่อง ทงมีสิทธิ์) ส่วนใหญ่จะเล่นตามบทเก่านี้บ้าง ใช้บทละครพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๒ บ้าง บทเก่าที่เหลืออยู่ไม่ครบทุกชุด บางชุดไม่สมบูรณ์ชุดไหนใครก็ได้เล่น บทพากย์ที่ได้จำกัดทอดกันมาก็เลื่อนรางไป

บทบางชุดมีเนื้อเรื่องแตกต่างไปจากพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๑ บ้าง เช่น ตอนศึกอินทรีชิตครั้งที่ ๑ อินทรีชิตต้องศรพระลักษมณ์ รัชกาลที่ ๑ เป็นศรพลายวาท แต่บทวัดขนอนเป็นศรอนันตจักรวาล และเมื่อโดนศรแล้วอินทรีชิตหนีกลับลงกา บทของ รัชกาลที่ ๑ มีว่าอินทรีชิตร้ายเวทและลูปที่แผลจนศรหลุด แต่บทวัดขนอน อินทรีชิตไปหานางมณโฑ ๆ ให้กินนมจากเต้า ศรจึงหลุดออกได้ เพื่อเน้นถึงพระคุณมารดา

บทพากย์เจรจาทุกตอน สรุปลงได้ว่ามีเนื้อความที่ดำเนินตามพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๑ เกือบทั้งหมดในยุทธภัณฑ์ พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๖ เฉพาะตอนท้ายชุดนาคบาท พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๒ ตอนพากย์เอราวัณ และบางตอนได้เสริมแต่งเองตามสังคมท้องถิ่น

สำหรับบทพากย์ที่หายไป ได้แก่ตอนศึกวิรุญมุขจนถึงพระลักษมณ์ต้องศรนาถบาท ชุดหนุมานถวายนางแก้วแหวนทั้งหมด เหลือเฉพาะตอนหนุมานเข้าปราสาทนางบุษมาลี ซึ่งเป็นเพียงส่วนหนึ่งของชุดนี้ชุดพระมหาสมุทรตอนท้ายบทขาดหายไป ชุดทศกัณฐ์สั่งเมืองไม่มีบทตอนจบ⁵⁷

หนังใหญ่วัดขนอนสร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๕ โดยอดีตเจ้าอาวาสคือ ท่านพระครูศรีธรรมาสน์ (หลวงปู่กล่อม) (พ.ศ.๒๓๙๐ - ๒๔๘๕) ท่านได้ชักชวนครูอั้ง ช่างจาด ช่างจ๊ะ และช่างพ่วง มาร่วมกันสร้างตัวหนัง หนังชุดแรกที่สร้างคือ ชุดหนุมานถวายนางแก้วแหวน ต่อมาได้สร้างเพิ่มอีกรวม ๙ ชุด มีตัวหนังรวม ๓๑๓ ตัว นับเป็นสมบัติของวัดที่ได้ร่วมกันรักษาสืบทอดมา

ในปี ๒๕๓๒ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงเห็นคุณค่าในการแสดงและศิลปะในตัวหนังใหญ่ ทรงมีพระราชดำริให้ทางวัดช่วยอนุรักษ์ตัวหนังทั้ง ๓๑๓ ตัว และจัดทำหนังใหญ่ชุดใหม่ขึ้นแสดงแทน พร้อม ดำเนินโครงการสร้างพิพิธภัณฑ์หนังใหญ่ขึ้นในวัด โดยมีมหาวิทยาลัยศิลปากรรับผิดชอบงานช่างจัดทำหนังทั้งหมด

⁵⁷ ผะอบ โปษะกฤษณะ, เรื่องเดียวกัน

ส่วนพิพิธภัณฑ์ ได้ดำเนินการปรับปรุงบูรณะหมู่เรือนไทยที่เป็นภูมิสงฆ์และศาลาการเปรียญ ดัดแปลงเป็นพิพิธภัณฑ์หนังใหญ่เพื่อใช้เป็นสถานที่เก็บรักษาตัวหนังใหญ่ชุดเก่าอย่างถูกวิธี สามารถใช้เป็นแหล่งค้นคว้าวิทยากรแขนงนี้แก่ผู้สนใจได้โดยทั่วไป และในปี พ.ศ. ๒๕๔๐ - ๒๕๔๒ ได้ดำเนินการจัดตกแต่งภายในเพื่อเปิดเป็นพิพิธภัณฑ์ในการร่วมเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๔๒

คณะหนังใหญ่วัดขนอนพยายามสืบทอดศิลปะแขนงนี้จากรุ่นสู่รุ่น โดยฝึกฝนเยาวชนในชุมชนที่สนใจเพื่อเรียนเชิดหนังใหญ่ หัวเรียวหัวแรงสำคัญในการอนุรักษ์และสืบทอดหนังใหญ่นอกจากท่านเจ้าอาวาส (พระครูพิทักษ์ศิลปาคม) แล้ว จรรย์ต์ ถาวรกุลพงศ์ เป็นคนรุ่นใหม่อีกคนหนึ่งที่มีความสามารถและสนใจศิลปะชั้นสูงแขนงนี้ โดยเป็นกำลังสำคัญของวัดในการออกแบบและแกะสลักหนังใหญ่ และถ่ายทอดความรู้แก่เยาวชน

เพื่อสืบทอดให้มรดกชั้นสูงนี้ยังคงอยู่ต่อไป ทุกวันเสาร์เวลา ๑๐.๐๐ น. คณะหนังใหญ่วัดขนอนจะแสดงหนังใหญ่ให้ประชาชนและผู้สนใจเข้าชมและศึกษา โดยชมฟรี ณ โรงแสดงหนังใหญ่วัดขนอน อำเภอโพธารามจังหวัดราชบุรี

หนังใหญ่วัดบ้านดอน ระยอง

สถานที่ตั้ง หมู่ ๔ วัดบ้านดอน อำเภอเมืองระยอง จังหวัดระยอง

ช่วงระยะเวลาประมาณ รัชกาลที่ ๕ - รัชกาลที่ ๙ (พ.ศ. ๒๔๓๑-ปัจจุบัน)

สรุปลำดับเหตุการณ์หนังใหญ่วัดบ้านดอน ระยอง ตามเวลาปีพุทธศักราช(พ.ศ.) ดังนี้

พ.ศ. ๒๔๓๑ เจ้าเมืองระยองพระยาศรีสมุทรโภคชัยโชติขัตติสงคราม (เกตุ ยมจินดา) ซื้อหนังใหญ่จำนวนประมาณ ๒๐๐ ตัวมาจากพัทลุง พร้อมเชิญครูหนัง ชื่อประดิษฐ์ มาสอนเชิดหนังใหญ่ จัดแสดงและเก็บตัวหนังที่วัด จันทรอุดม หรือวัดแก้ง

- พ.ศ.๒๔๓๒ ทายาทขุนจำเมืองบริจาที่ดิน สร้างวัดบ้านดอน เดิมชื่อวัดสระประทุม
หลังจากวัดบ้านดอนสร้างสำเร็จ นำมาตัวหนังมาไว้และฝึกซ้อมหนังใหญ่
- พ.ศ.๒๔๘๙ สร้างโรงพยาบาลระยอง ในพื้นที่วัดจันทอุดม หรือวัดแก้ง และเปิดให้ทำการเมื่อ พ.ศ.๒๔๙๐
- พ.ศ.๒๕๒๓ ชาวเขิงเนิน นำหนังออกมาแสดง
- พ.ศ.๒๕๒๔ หนังใหญ่ออกรายการช่อง ๕
- พ.ศ.๒๕๓๔ วัดบ้านดอนสร้างอาคารเก็บหนังใหญ่
- พ.ศ.๒๕๓๘ มีโครงการฝึกเยาวชนเขิงหนังใหญ่
- พ.ศ.๒๕๓๙ โครงการฝึกพัฒนาทรัพยากรประกอบการแสดงหนังใหญ่
- พ.ศ.๒๕๔๖ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธรเริ่มวิจัยหนังใหญ่วัดบ้านดอน
และครูเล็ก ภัทราวดี มีชูธน เข้ามาช่วยปรับปรุงท่าทางและรูปแบบการแสดง
- พ.ศ.๒๕๕๖ พระครูบูรเขต วุฒิกมร มรณะภาพ

หนังกรุงเก่าแต่เอามาจากพัทลุง

หนังใหญ่วัดบ้านดอน น่าจะ มีอายุประมาณ ๒๐๐ ปี เป็นฝีมือช่างเก่าแก่ ซึ่งท่าน ศาสตราจารย์คุณหญิงเต็มศิริ บุญยสิงห์ เข้าใจว่าเป็นฝีมือของช่างหลวงสมัยกรุงศรีอยุธยา รับงานแสดงมีชื่อเสียงอยู่ทางภาคใต้ของประเทศไทย หลวงพ่อฟู-พระครูปัญญาวุฒิกมร เดิมนามสกุลชาวดอน (พ.ศ.๒๔๗๘-๒๕๓๕) อดีตเจ้าอาวาสวัดบ้านดอน เคยเล่าว่า ประมาณ พ .ศ.๒๔๓๑ พระยาศรีสมุทรโภคชัยโชคชิตสงคราม (เกตุ ยมจินดา) เจ้าเมืองระยองท่านแรก ประมาณช่วงสมัยรัชกาลที่ ๔ ได้ทราบกิตติศัพท์ของหนังใหญ่ชุดนี้ ซึ่งกำลังแสดงอยู่ที่เมืองพัทลุง จึงได้ติดต่อซื้อมาทั้งหมด ประมาณ ๒๐๐ ตัว และได้ เชิญครูหรือนายโรงนี้มาช่วยถ่ายทอดให้กับคนในปกครองของพระยาศรีสมุทรโภคชัยโชคชิตสงคราม และออกแสดงหลายครั้งที่วัดแก้ง หรือ วัดแก้ง(จีน) หรือวัดจันทอุดม พร้อมเก็บรักษาตัวหนังไว้ที่นี้ด้วย ปัจจุบันวัดแก้งเป็นที่ตั้งของโรงพยาบาลระยอง

เหลือเจดีย์ให้เห็นเป็นอนุสรณ์อยู่เพียงองค์เดียวทางด้านทิศตะวันออก ซึ่งได้ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานกับกรมศิลปากรแล้ว ในอดีตถือว่าเป็นวัดประจำเมืองระยอง

นางสีตาว่ายเกาะหางเสือเรือมาระยอง

มีเรื่องเล่าต่อกันมาว่า นางใหญ่ที่ซื้อมาจากจังหวัดพัทลุงมานี้ได้นำมาทางเรือ แล่นข้ามอ่าวไทยฝ่าคลื่นใหญ่ลมแรง นางซึ่งซ่อนกันอยู่ข้างบนบางตัวหล่นลงทะเล ต้องตามเก็บตัวสำคัญ เช่นนางสีดา ตัวนางเอกของเรื่อง ช่วยกันหาอยู่นานก็ยังไม่พบ สุดท้ายไปพบติดอยู่ที่หางเสือเรือสำเภา เป็นเสมือนสีดานางสีดาไม่ยอมพลัดพรากจากพระราม ปัจจุบันตัวหนังรูปนางสีดาดังกล่าวน่าจะเป็นตัวหนังเก่าที่ทางวัดบ้านดอนจัดเก็บไว้ในพิพิธภัณฑสถาน มีอยู่ด้วยกันหลายตัวจึงไม่สามารถชี้ชัดได้ว่า ตัวใดคือตัวที่ว่ายเกาะหางเสือมา

หนังใหญ่จากวัดเก่งมาอยู่วัดบ้านดอน

พ.ศ.๒๔๓๒ ขุนจำเมือง บริจาคที่ดินของตนเอง สร้างวัดบ้านดอน เดิมนี้ชื่อว่า วัดสระประทุม⁵⁸ หลังจากวัดบ้านดอนสร้างสำเร็จ ชาวคณะหนังใหญ่ต่างลงความเห็นว่าจะนำตัวหนังมาไว้และฝึกซ้อมกันที่นี้ เพราะใกล้กับบ้านของชาวคณะที่อยู่ระแวกบ้านดอน ซากใหญ่ และทุ่งโพธิ์ พร้อมได้เชิญครูประดิษฐ์ซึ่งเป็นครูสอนหนังมาด้วย

หนังใหญ่ชุดนี้มีฝีมือจัดทำประณีตสวยงาม เชื่อกันว่าเป็นฝีมือของช่างหลวง และนับเป็นของสูงของศักดิ์สิทธิ์ เพราะเวลานำแสดง ต้องไหว้ครูและประพรมน้ำมนต์ ทางวัดจึงจัดสร้างเป็นหอสูง โดยเฉพาะเก็บวางซ่อนกันไว้ โดยเอาหนังยักษ์ไว้ล่าง หนังทหารพระรามหนังเจ้าเอาไว้บน ไม่มีใครกล้าไปแตะต้องนอกจากได้รับอนุญาตจากครูหนัง คราวเกิดไต้ฝุ่นครั้งใหญ่ หลังคาเปิดตัวหนังถูกฝนทำให้หนังเสียไปมากที่เหลือก็ชำรุด คงเหลือใ้ช้อยู่ประมาณ ๑๑๐ ตัว จึงย้ายมาเก็บในกุฏิ และได้ตรวจตราดูแลอย่างใกล้ชิด การแสดงในช่วงก่อน ๒๕ พุทธศักราช จึงงดไป เพราะหนังอยู่ไม่ครบยากแก่การจัดแสดง

58 เป็นวัดมหานิกาย เดิมชื่อ "วัดสระประทุม" เพราะด้านทิศใต้ของวัดมีสระบัวหลวงกว้างใหญ่ตลอดแนวเป็นที่อาศัย ของเต่า ปู ปลา ด้วย ชาวบ้านเรียกว่า "คูวัด" ที่ดินที่สร้างวัดนี้ บันทึกไว้ว่า แต่เดิมนั้นเป็นของ "ขุนจำเมืองระยอง" แล้วได้ยกให้ นายวรรณ ผู้เป็นบุตร และขุนจำเมืองได้ส่งนายวรรณไว้ว่า "ที่ดินแปลงนี้ห้ามซื้อขาย ถ้าจะสร้างวัดก็ให้ถวาย" นายวรรณจึงได้ถวายที่ดินแปลงนี้เพื่อสร้างวัดเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๒ ซึ่งมีเนื้อที่ทั้งหมด ประมาณ ๑๐ ไร่ ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เมื่อวันที่ ๓๐ กันยายน พ.ศ.๒๔๓๒ เขตวิสุงคามสีมากว้าง ๖๐ เมตร ยาว ๑๑๐ เมตรได้ผูก พันธสีมา เมื่อ ๑๔ เมษายน พ.ศ.๒๔๓๘ และมีศาลขุนจำเมืองตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ของอุโบสถ เป็นที่เคารพนับถือกราบไหว้ของชาวบ้านมาจนปัจจุบัน ส่วนที่ดินนั้นมิได้มีผู้เห็น ความสำคัญของวัดได้ถวายเพิ่มเติมให้อีก คือที่ดินของนางหิม ชาวดอน และของนายเริ่ม ชาวดอน ทางด้านทิศเหนือของ นายเหรียญ ชาวดอน

ครูหนัง ชาวหนังวัดบ้านดอน

ครูหนังหรือนายหนังคนแรกของวัดบ้านดอนคือ ครูประดิษฐ์ ที่เดินทางมาพร้อมตัวหนังจากพัทลุง ต่อมาลูกศิษย์ได้รับมอบเป็นครูหนังตามลำดับดังนี้

- ๑.ครูประดิษฐ์
- ๒.นายเรือง⁵⁹ และนางแจ่ม รื่นเรือง
- ๓.นายสี รื่นเรือง
- ๔.นายเฉลิม มณีแสง
- ๕.นายถ้อย หวานฤดี
- ๖.นายวัลลภ แสงอรุณ (ปัจจุบัน พ.ศ.๒๕๕๗)

ผู้แจกหนังหรือทอดหนังต่อจากนายเรืองคือ นายหนุด สระหมัด และนายขำ สนิษราชู ผู้พากย์หนัง เชิดหนังตั้งแต่แรกที่เดียวมี นายเรือง รื่นเรือง นายเจิม ขอบอรัญ นายขอ บุปผาชาติ นายเสงี่ยม รื่นเรือง นายทิน สกุลเชื้อ นายถอด ศรีสง่า นายเหม่ง บุปผาชาติ นายคว่ย สนิษราชู นายแดง สว่างกรรม นายสวม เป็น ธรรม, นายขำ ช่างทอง, ขุนวรรณอารมณ์รัตน์, นายเชียว โสภณ ฯลฯ

คนพากย์ในปัจจุบัน(พ.ศ.๒๕๕๗) คือ อาจารย์อำไพ บุญรอด และครูอำนาจ แสงมณีปราชญ์ชาว ระยองและครูเสถียร แสงมณี เป็นที่ปรึกษาอาวุโส สำหรับครูเสถียร ถือว่าเป็นครูหนังสุภาพสตรีหนึ่งเดียวใน บรรดาประวัติศาสตร์ครูหนังใหญ่ ที่ถ่ายทอดการเชิดหนังใหญ่ด้วยวิธีบอกให้ศิษย์ทำตาม ไม่ได้จับมือหรือถือตัว ไม้หนัง เพื่อเลี้ยงขนบความเชื่อที่ไม่นิยมให้สุภาพสตรีจับต้องตัวหนังใหญ่

ส่วนปีพาทย์ประกอบการแสดงหนังใหญ่เริ่มแรกในอดีต ใช้วงนายสายและนายถั่ว ดนตรี , วงนายฟุ้ง ชาวดอน, นายขี้ม เมืองศิริ นายฉลอม พุทธิมี ตามลำดับ และวงปีพาทย์คณะปัจจุบันคือวงดนตรีเยาวชน ลำเจียกดนตรีไทย เครือข่ายสภาวัฒนธรรมจังหวัดระยองควบคุมวงโดย ครูสายชล นาคบั้น

59 ครูเรือง รื่นเรือง มีอายุยืนถึง ๑๐๔ ปี น่าจะมีชีวิตในช่วง พ.ศ.๒๓๗๗-๒๔๘๑ เป็นศิลปินหนังใหญ่ที่มีอายุยืนยาวที่สุดตั้งแต่รัชกาลที่ ๓-๘ หรือ ๖ แผ่น

ลือชื่อหนังใหญ่ผสมชาติรี ตอนสีดาลุยไฟ

หนังใหญ่วัดบ้านดอนได้นำออกแสดงในงานสำคัญต่างๆ เช่น งานประจำปี งานปีใหม่ รวมทั้งงานศพผู้หลักผู้ใหญ่ จนเป็นที่รู้จักกันในจังหวัดระยองและบริเวณใกล้เคียง การแสดงที่มีชื่อเสียงคือ **ตอนสีดาลุยไฟ** ใน **การแสดงให้ผู้แสดงละครชาติรีมาเป็นผู้ลุยไฟ** ประกอบการเชิดหนัง ศิลปินละครชาติรีได้แก่ นางธมยา โปธิ แก้ว นางแมว สนิทราชฎ์ นางแจ่ม สว่างกรรม นางซุบ สนิทราชฎ์

พื้นชีวิตหนังใหญ่วัดบ้านดอน

หลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ความนิยมหนังใหญ่ลดลงเพราะมีการบันเทิงอื่นเข้ามา ตัวหนังไม่ได้ถูกนำออกแสดงและถูกนำไปเก็บที่หอสีเสายกสูง หลังจากนั้นไม่มีใครเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับตัวหนังมากนักเพราะเชื่อว่าตัวหนังเป็นของศักดิ์สิทธิ์ มีครูแรง ดังนั้นจึงมีเพียงเฉพาะนายโรงเป็นผู้รับผิดชอบ ต่อมาเกิดพายุพัดหลังคาอาคารหายไป ตัวหนังใหญ่จึงเปียกฝนและได้รับความเสียหาย ทางวัดได้จัดการย้ายตัวหนังไปเก็บไว้ที่กุฏิพระซึ่งเป็นอาคารไม้ชั้นเดียวยกพื้นใต้ถุนต่ำ

หนังใหญ่ได้รับการปลุกให้ตื่นจากการหลับใหลอีกครั้ง เมื่อ พ.ศ.๒๕๒๓ หัวเรี่ยวหัวแรงในการฟื้นหนังใหญ่วัดบ้านดอนในครั้งนี้คือครูอำนาจ มณีแสง ผู้เป็นลูกหลานศิลปินหนังใหญ่และเป็นผู้ที่ได้รับการยกย่องให้เป็นปราชญ์เมืองระยอง เริ่มต้นจากการ ประกวดหมู่บ้านดีเด่น หมู่ที่ ๑ บ้านซากใหญ่ ตำบลเชิงเนิน อำเภอเมืองระยอง ชาวบ้านในชุมชนได้นึกถึงงานศิลปวัฒนธรรมการเล่นที่เคยแสดงกันมา จึงได้ ฟื้นฟูกิจกรรมหนังใหญ่ออกแสดงทั้งงานในหมู่บ้าน รวมถึงงานฉลองกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี งานสงกรานต์ และเผยแพร่รายการโทรทัศน์ช่อง ๕ ในปี พ.ศ. ๒๕๒๔ มีคณะกรรมการฟื้นฟูดูแลเป็น คณะกรรมการอนุรักษ์หนังใหญ่วัดบ้านดอน ช่วงนั้นปู่สี รื่นเรือง เป็นนายโรงและชราภาพจึงได้มอบนายเฉลิม มณีแสง และนายเจิม ขอบอรุณ รับช่วงเป็นนายโรงและผู้พากย์ ฝึกซ้อมและนำออกแสดงเผยแพร่ตามโอกาสต่าง ๆ ทางวัดบ้านดอนมีโครงการสร้างอาคารเก็บหนัง และซ่อม ตัวหนังเพิ่มเติมจากที่ชำรุด พระครูปัญญาภูมิกรอดีตเจ้าอาวาสได้สร้างอาคารที่เก็บไว้ ๑ หลัง และเปิดใช้เมื่อ วันที่ ๑๖ พฤศจิกายน ๒๕๓๔ ซึ่งเป็นวันที่บริษัทอุตสาหกรรมปิโตรเคมีคัลไทย จำกัด ได้มาทอดกฐินวัดบ้านดอนร่วมกับชาวบ้าน ต่างก็ชื่นชมและพยายามอนุรักษ์หนังใหญ่ไว้สืบไป

วัดบ้านดอนกับศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร

พ.ศ.๒๕๔๖ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร เริ่มดำเนินโครงการวิจัยและพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นขึ้น เพื่อหาแนวทางพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในประเทศไทย จากการสำรวจพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ทางศูนย์ฯ พบว่า พิพิธภัณฑ์หนังใหญ่วัดบ้านดอนได้สะสมหนังใหญ่ที่มีลวดลายงดงามและมีอายุเก่าแก่ไว้จำนวนมาก ทางศูนย์ได้ตระหนักถึงคุณค่าศิลปวัตถุ ประกอบกับทางวัดและกรรมการวัดเล็งเห็นความสำคัญของการพัฒนาพิพิธภัณฑ์หนังใหญ่ ด้วยเหตุนี้ ชาวบ้านดอนจึงร่วมมือกับศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธรในกระบวนการวิจัยและพัฒนา พิพิธภัณฑ์ในทุกขั้นตอน อีกทั้งยังร่วมกันจัดทำทะเบียนหนังใหญ่ เพื่อสำรวจจำนวนและสภาพของตัวหนังใหญ่ที่เก็บสะสมอยู่ในพิพิธภัณฑ์ และบันทึกรายละเอียดของตัวหนัง

พระครูบูรเขต วุฒิกกร เสาหลักที่จากไป

พ.ศ.๒๕๕๖ พระครูบูรเขต วุฒิกกร ผู้เป็นพลังสำคัญในการฟื้นฟูหนังใหญ่วัดบ้านดอน ได้มรณะภาพ อครพล เขิงกราย ผู้สืบทอดและเป็นครูหนังใหญ่กล่าวว่า ปัจจุบัน หนังใหญ่วัดบ้านดอน ยังคงมีเด็กและเยาวชนที่ร่วมกันสืบสานศิลปวัฒนธรรมที่มีคุณค่า โดยเด็กๆ ได้รับการฝึกสอนและการสนับสนุนจากท่าน พระครูบูรเขตวุฒิกกร ซึ่งท่านได้มรณะภาพไปแล้ว แต่ความรู้ความตั้งใจที่ทำ สอนให้พวกเราเติบโตและรักในการแสดงหนังใหญ่⁶⁰

⁶⁰ อครพล เขิงกราย, ข้อความใน เฟสบุคกลุ่ม ชุมชนคนรักหนังใหญ่ ๙ แผ่นดิน [ออนไลน์], ม.ป.ป. แหล่งที่มา <https://th-th.facebook.com/people/อครพล-เขิงกราย/100002566547347>

หนังสือวัดสว่างอารมณ์ สิงห์บุรี

สถานที่ตั้ง	หมู่ ๕ ตำบลต้นโพธิ์ อำเภอเมือง จังหวัดสิงห์บุรี
ช่วงระยะเวลาประมาณ	รัชกาลที่ ๕ – รัชกาลที่ ๙ (พ.ศ.๒๔๓๑-ปัจจุบัน)
ผู้ริเริ่มและอุปถัมภ์หนังสือ	พระครูสิงหนณี (หลวงพ่อเรือง)

สรุปลำดับเหตุการณ์หนังสือวัดสว่างอารมณ์ สิงห์บุรี ตามเวลาปีพุทธศักราช (พ.ศ.) ดังนี้

๒๔๑๙-๒๔๘๑	ปีเกิด กำนันนวม ศุภนคร หรือขุนบางมอญกิจประมวล
พ.ศ.๒๔๓๑	หลวงพ่อเรือง สร้างวัด จากนั้นครูเปียเริ่มสอนหนังสือที่วัด
๒๔๕๔	หล่อรูปเหมือนหลวงพ่อเรือง
ประมาณ ๒๔๕๕	หลวงพ่อเรืองมรณะภาพ
๒๔๗๔	ครูเชื้อ ศุภนคร นายหนังสือหนังสือ ชุดตอนศึกพระมงกุฎพระลบ วัดโบสถ์ โกงธนูมาเพิ่ม ขนมาทางเรือ (น่าจะใช้เส้นทาง แม่น้ำลพบุรี) มอบหมายให้นายครามเป็นคนซื้อ
๒๔๗๕-๒๔๘๕	หนังสือเริ่มซบเซา ยุคมาลानำไทยนิยมเพลงรำโทน, สงคราม และน้ำท่วม
๒๔๘๒-๓	หนังสือไปแสดงที่ชุมแสง นครสวรรค์
๒๕๑๓	น้ำท่วมใหญ่
๒๕๑๘	ฟื้นฟูหนังสือ / ครูไปล์ และครูละม่อม จากอ่างทองไปช่วยพากย์
๒๕๒๒	น้ำท่วมอีกครั้ง
๒๕๒๖	สร้างหนังสือขาว ตัวใหม่หลังจากที่ตัวเก่า หน่วยงานหนึ่งยืมไปแล้วไม่คืน
๒๕๓๐	สร้างศาลาการเปรียญหลังใหม่
๒๕๔๕	เปิดพิพิธภัณฑ์หนังสือวัดสว่างอารมณ์

วัดสว่างอารมณ์หรือที่ชาวบ้านเรียกว่าวัดบางมอญ ซึ่งเรียกตามชื่อหมู่บ้านที่ แต่เดิมเรียกว่าบ้านบางมอญ เนื่องจากบริเวณนี้เคยมีชาวมอญนำสินค้ามาค้าขายและพักที่บริเวณนี้ วัดตั้งอยู่ริมฝั่งซ้ายของแม่น้ำเจ้าพระยา ในอำเภอเมืองสิงห์บุรี สร้างขึ้นราวปีพ.ศ. ๒๓๙๙ โดยพระครูสิงหนณี ซึ่งเป็นเจ้าอาวาสและเจ้าคณะจังหวัดองค์แรกของสิงห์บุรี ส่วนเจ้าอาวาสองค์ปัจจุบันคือพระครูอรุณสิทธิโสภณ พระครูสิงหนณีหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า "หลวงพ่อเรื่อง" เป็นผู้รวบรวมหนังใหญ่จากฝีมือช่างในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลายเอาไว้จำนวนหนึ่ง และได้ให้ช่างพื้นบ้านที่มีความรู้ความสามารถสร้างหนังใหญ่เพิ่มเติมไว้ นอกจากนี้ "ครูเปีย" หัวหน้าคณะหนังที่อพยพหลบหนีภัยสงครามในกรุงศรีอยุธยาก็นำหนังใหญ่ส่วนหนึ่งมาถวายหลวงพ่อเรื่องด้วยเช่นกันและบางส่วนก็ซื้อมาจากวัดตึก

ครูเปีย ถือว่าเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถในการขีดและพากย์หนังใหญ่มาก ท่านได้ฝึกหัดให้ชาวบ้านบางมอญแสดงหนังใหญ่ โดยศิษย์เอกที่ได้รับการถ่ายทอดจนมีชื่อเสียงสืบมาคือ นายนวม ศุภนคร หรือขุนบางมอญกิจประมวล ซึ่งเป็นต้นตระกูล "ศุภนคร" ในสมัยขุนบางมอญเป็นหัวหน้าคณะได้รับความนิยมนามาก ลูกชายคนโตของขุนบางมอญกิจประมวลคือ นายเชื้อ ศุภนคร ได้รับช่วงการแสดงหนังใหญ่ต่อมา และตระกูลศุภนครก็ยังเป็นผู้สืบทอดและถ่ายทอดการขีดหนังใหญ่ในปัจจุบัน

การจัดการแสดงในระยะแรก ด้านแสงไฟจะใช้กะลามะพร้าวโดยทำร้านไฟสูงจากพื้นประมาณ ๑.๕ เมตร อยู่ด้านหลังจอ บนร้านไฟใช้ไม้ต่อเป็นรูปคล้ายเตาไฟโบราณ มีหยวกกล้วยรองพื้น มีดินเหนียวปูหน้าก่อนที่จะสูมกะลามะพร้าว โดยได้จุดใต้ผากะลามะพร้าวเพื่อเตรียมไฟก่อนการแสดงครึ่งชั่วโมง แต่ในปัจจุบันใช้ไฟสปอร์ตไลท์แทน

ตัวหนังใหญ่ของวัดสว่างอารมณ์ปัจจุบันมีกว่า ๓๐๐ ตัว โดยสามารถนำไปแสดงได้ถึง ๔ คี คือ คีใหญ่หรือคีทศกัณฐ์ คีอินทรีหรือคีกนาคบาท คีกวีรณจำบัง และคีพระมงกุฎ- บุตรลบ การแสดงหนังใหญ่ของวัดสว่างอารมณ์ปัจจุบันใช้เยาวชนเป็นผู้ขีด โดยมีการฝึกฝนเยาวชนในโรงเรียนวัดสว่างอารมณ์เพื่อสืบทอดการแสดงหนังใหญ่ไม่ให้สูญหาย รุ่นแรกมีเยาวชนสนใจกว่า ๑๕ คน แต่เมื่อจบการศึกษาก็ไม่ได้กลับมาเล่นอีก ทำให้ทางวัดต้องฝึกเด็กรุ่นใหม่เข้ามาเพิ่มเติมอยู่เสมอ ๆ โดยส่วนใหญ่เป็นเด็กวัยประถมศึกษา แม้การขีดหนังใหญ่จะไม่ใช่งานง่าย ต้องใช้ทั้งเวลา สมาธิ และพลังกำลัง หนังใหญ่บางตัวอาจมีน้ำหนักมากกว่าคนขีดเสียอีก แต่ความมุ่งมั่นของเด็ก ๆ ก็ยังมีอยู่อย่างเต็มเปี่ยม อย่างไรก็ตามเยาวชนรุ่นแรกที่ยังหลงเหลือและเข้ามาคลุกคลีและพร้อมจะสืบสานการแสดงต่อไปคือพงศ์พิพัฒน์ สาจันทร์ อายุ ๑๙ ปี ซึ่งกลายเป็นกำลังสำคัญในการดูแลช่วยฝึกฝนน้อง ๆ ในคณะด้วย ความพิเศษของคณะหนังใหญ่วัดสว่างอารมณ์ที่ต่างจากคณะอื่นคือ นำเยาวชนมาช่วยในการพากย์ด้วย ในขณะที่คณะอื่นเยาวชนเป็นเพียงแต่ผู้ขีดเท่านั้น คณะหนังใหญ่วัดสว่างอารมณ์ยังคงรวมตัวอย่างเหนียวแน่น มีการจัดการไหว้ครูหรือครอบครูในช่วงเดือนเมษายนของทุกปี

พิพิธภัณฑ์หนังใหญ่วัดสว่างอารมณ์ ก่อตั้งขึ้นในปี ๒๕๔๕ โดยใช้พื้นที่ชั้นบนของศาลาการเปรียญจัดแสดงตัวหนังใหญ่ โดยนำหนังใหญ่มาตรึงบนผืนผ้าขนาดใหญ่สีขาวที่สร้างเป็นตู้ไม้พร้อมหลอดไฟส่องสว่างอยู่ภายในเพื่อให้เห็นลวดลายของหนังใหญ่ได้ชัดเจนและสวยงาม โดยหนังใหญ่ที่จัดแสดงนี้เป็นหนังใหญ่ชุดเก่าแก่ที่ไม่ได้นำมาเชิดแล้ว อีกส่วนหนึ่งก็จัดเก็บเป็นคลัง โดยชิงตัวหนังไว้กับกรอบไม้แล้วแขวนไว้บนราว ซึ่งผู้ชมก็สามารถเลื่อนกรอบไม้เพื่อดูตัวหนังที่จัดเก็บไว้ได้เช่นกัน พิพิธภัณฑ์หนังใหญ่วัดสว่างอารมณ์ เปิดให้ชมทุกวัน จันทร์ – ศุกร์ เวลา ๐๙.๐๐ – ๑๖.๐๐ น. วันเสาร์ – อาทิตย์ เวลา ๐๘.๓๐ – ๑๗.๐๐ น. (ไม่เก็บค่าเข้าชม)

ผู้ที่สำคัญในการฟื้นฟูหนังใหญ่วัดสว่างอารมณ์คือ รศ.อมรา กล้าเจริญ และมรว.จรรยา สวัสดิ์ สุขสวัสดิ์ “..ไปในช่วงนั้น (พ.ศ.๒๕๑๘) เขาไม่ได้เล่นแล้ว เขาเก็บตัวหนังไว้ที่วัด ไปกับ มรว.จรรยาสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์ผู้แนะนำให้มาหาหนังใหญ่ที่วัดสว่างอารมณ์ และท่านรองอธิการบดีวิทยาลัยครูอยุธยาสมัยนั้น ไปเจอคุณลุงอ่อน-ก้านฉะอ่อน สุภนกร คุณลุงอ่อนบอกเลิกเล่นหนังแล้ว ก็ขอร้องว่าให้ไปเล่นซักชุดเดียว ชั่วโมงก็ยังมี แล้วก็ไปช่วยกันรื้อตัวหนัง ลากตัวหนัง กันในวัดเลย ส่วนจะเล่นตอนไหนได้บ้างก็แล้วแต่ วันงานก็ขึ้นมาแต่ตัวหนัง ส่วนจอหนังของเดิมนั้นเก่าขาด เลยใช้จอโขงของ มรว.จรรยาศักดิ์แทน ..นับแต่วันนั้น พ.ศ.๒๕๑๘ จนถึงบัดนี้หนังใหญ่วัดสว่างอารมณ์ ไม่เคยเลิกเล่น วันนั้นไม่มีบันทึกวิดีโอ สมัยก่อนเครื่องบันทึกภาพเสียงหายากมาก⁶¹

เมื่อปี พ.ศ.๒๕๕๔ นายพิเชษฐ ไพบูลย์ศิริ ผู้ว่าราชการจังหวัด สิงห์บุรี จัดสรรงบประมาณโครงการอนุรักษ์ ศิลปวัฒนธรรมหนังใหญ่วัดสว่างอารมณ์ ปีงบประมาณ ๒๕๕๔ จำนวน ๕๒๙,๐๐๐ บาท เพื่อจัดกิจกรรมไหว้ครู พัฒนาพิพิธภัณฑ์หนังใหญ่ให้เป็นศูนย์การเรียนรู้หนังใหญ่ ให้ทันสมัยสามารถรองรับการเยี่ยมชมถ่ายทอดการแสดงและการแกะหนังใหญ่ให้กับเยาวชน

⁶¹ สัมภาษณ์ รศ.อมรา กล้าเจริญ, ที่กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, ๒๕๕๗

หนังสือใหญ่กรุงเทพมหานคร

หนังสือใหญ่ในกรุงเทพมหานครที่ได้รับรวบรวมศึกษา เน้นกรอบครอบคลุมเวลาตั้งแต่ช่วงต้นรัตนโกสินทร์ จนถึงปัจจุบัน มีการเปิดประเด็นที่น่าสนใจใหม่ๆ เพื่อสร้างมิติมุมมองเรื่องราวของหนังสือใหญ่ให้กว้างมากขึ้น เพื่อปูฐานให้มีการศึกษาเชิงลึกต่อไป ส่วนใหญ่ที่ผ่านมาจะมุ่งเน้นศึกษาหนังสือใหญ่กรมศิลปากร ที่ได้รับต่อมาจาก กรมมหรสพ อย่างชุด **พระนครไหว** เป็นหลักใหญ่ ทั้งนี้ยังมี **หนังสือวังหน้า** ที่เติบโตคู่ขนานมาด้วยกันก่อน มาบรรจบรวมเป็นกรมศิลปากร หรือบริบทรอบข้างอย่าง **สลักหินอ่อน รอบพระอุโบสถ วัดพระเชตุพนฯ** จาก **ต้นแบบที่เป็นหนังสือใหญ่สมัยอยุธยา จำนวน ๑๕๒ ภาพ ในสมัยรัชกาลที่ ๓** รวมถึงตัวอย่างแหล่งที่มีบันทึก ระบุว่าหนังสือใหญ่เคยทำการแสดงเฉลิมฉลองในอดีต และกรณีศึกษาของมหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต สถาบันอุดมศึกษาเอกชน ที่ส่งเสริมสนับสนุนให้นักศึกษาได้เรียนรู้และ **แสดงหนังสือใหญ่ร่วมสมัย**

ชุมชนหนังสือใหญ่และสิ่งที่เกี่ยวข้องกับหนังสือใหญ่ ในกรุงเทพมหานคร

๑ หนังสือใหญ่วังหลวง “กรมมหรสพสู่กรมศิลปากร”

๒ หนังสือใหญ่ ชุดพระนครไหว

๓ หนังสือใหญ่วังหน้า รัตนโกสินทร์

๓ สลักหนังสือใหญ่ รอบพระอุโบสถ วัดพระเชตุพนฯ

๔ หนังสือใหญ่ มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต

๕ หนังสือใหญ่เล่นที่วัดอินทารามวรวิหาร

๑ หนังสือใหญ่วังหลวง “กรมมหรสพสู่กรมศิลปากร”

สถานที่ตั้ง กรุงเทพมหานคร ประเทศไทย

ช่วงระยะเวลาประมาณ กรมมหรสพ รัชกาลที่ ๑ – รัชกาลที่ ๖ (พ.ศ.๒๓๒๕-๒๔๕๔)

กรมศิลปากร รัชกาลที่ ๖ – รัชกาลที่ ๙ (พ.ศ.๒๔๕๔-ปัจจุบัน)

หนังสือในวังหลวง เป็นคำเฉพาะที่ตั้งขึ้นมา เพื่อแบ่งกรอบภาพรวมศิลปการแสดงระหว่างวังหลวง คือหนังสือที่อยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว กับหนังสือวังหน้าคืออยู่ในความดูแลของกรมพระราชวังบวรฯ ซึ่งหนังสือถือเป็ยราชูปโภค คล้ายตั้งเครื่องใช้ไม้สอยของพระเจ้าอยู่หัวฯ

หนังสือวังหลวง เริ่มต้นตั้งแต่รัชกาลที่ ๑-๔ อยู่ในความควบคุมดูแลของกรมมหรสพ และในสมัยรัชกาลที่ ๕ โอนไปอยู่กรมโขน ละครวงวัง ส่วนกรมช่างสิบหมู่ที่มีงานสลักหนังสืออยู่ด้วย ขึ้นตรงกับกระทรวงโยธาธิการ ทำยสุดโอนทุกสังกัดที่กล่าว มาขึ้นตรงกับกรมศิลปากร ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

ผู้ควบคุมดูแลกรมมหรสพมีดังนี้

- พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ากุญชร กรมพระพิทักษ์เทเวศร์
- พระองค์เจ้าสีหนาทดุรงฤทธิ์
- เจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ (ม.ร.ว.หลาน กุญชร)
- พระยาวิสุกรรมศิลป์ประสิทธิ์
- เจ้าพระยารามราฆพ
- พระยานิรุทธิ์เทวา (ม.ล.ฟื้น ฟื้นบุญ)

สรุปลำดับเหตุการณ์หนังสือใหญ่กรมมหรสพ-กรมศิลปากร ตามเวลาปีพุทธศักราช (พ.ศ.) ดังนี้

ประมาณ พ.ศ.๒๓๖๐⁶²

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ากุญชร กรมพระพิทักษ์
เทเวศร์⁶³ (พ.ศ. ๒๓๔๑ - พ.ศ. ๒๔๐๖) ทรงกำกับดูแลกรมโขน กรมหุ่น กรมหกดะเมน
รำโคม กรมเป็พาทย์ และกรมมหรสพ มีภาระจัดการแสดงของหลวงอื่นๆ ด้วย อาทิ
หนัง ระเบง มงครุ้ม กุลาตีไม้

พ.ศ. ๒๔๐๖ พระองค์เจ้าสีหนาทดุรงค์ฤทธิ์⁶⁴ (พ.ศ. ๒๓๖๙ - พ.ศ.๒๔๒๓) พระโอรสของพระเจ้าบรมวงศ์
เธอพระองค์เจ้ากุญชร กรมพระพิทักษ์เทเวศร์ ควบคุมดูแลกรมมหรสพในลำดับต่อมา

พ.ศ. ๒๔๒๓ เจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ (ม.ร.ว.หลาน กุญชร)

ในสมัยรัชกาลที่ ๕ กิจการโขนและรำโคม ชบเซาลงเนื่องจากพวกโขนและรำโคมชราภาพลง
โปรดเกล้าฯ พระราชทานเงินให้ปรับปรุงขึ้นเพื่อให้ออกแสดงได้ในปี พ.ศ.๒๔๓๙

ในสมัยรัชกาลที่ ๕ กรมโขน กรมหุ่น กรมหกดะเมนรำโคม กรมเป็พาทย์และกรมมหรสพ
ย้ายมาสังกัดกับกระทรวงวัง และกรมช่างสิบหมู่ สังกัดอยู่ในกระทรวงโยธาธิการ

⁶² เจ้านายอีกพระองค์หนึ่งในช่วงสมัยรัชกาลที่ ๑-๒ ทางมีความเชี่ยวชาญด้านนาฏศิลป์คือ สมเด็จพระสัมพันธวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุ้ย กรม
หลวงพิทักษ์มนตรี (๑ กันยายน พ.ศ. ๒๓๑๓ - ๒๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๖๕) หรือพระนามเดิมว่า จุ้ย พระโอรสลำดับที่ ๕ ในสมเด็จพระเจ้าพี่นาง
เธอ เจ้าฟ้ากรมพระศรีสุมิตร กับเจ้าขรัวเงิน ประสูติในสมัยกรุงธนบุรี เมื่อวันเสาร์ เดือน ๑๐ ขึ้น ๑๒ ค่ำ ปีชลาทิศก จ.ศ. ๑๑๓๒ ตรงกับวันที่ ๑
กันยายน พ .ศ. ๒๓๑๓ เป็นพระเจ้าหลานเธอในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรง
กำกับกรมวังและกรมมหาดไทย และทรงถวายคำปรึกษาในข้อราชการทั่วไปพระองค์ ทรงเชี่ยวชาญด้านงานช่างและนาฏศิลป์ รวมทั้งทรงเป็น
กวี ทรงเป็นต้น ราชสกุลมนตรีกุล

⁶³ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ากุญชร กรมพระพิทักษ์เทเวศร์ (๑๘ เมษายน พ.ศ. ๒๓๔๑ - ๑๖ เมษายน พ.ศ. ๒๔๐๖) ประสูติเมื่อวันพุธ
เดือน ๖ ขึ้น ๔ ค่ำ ปีมะเมีย สัมฤทธิศก จุลศักราช ๑๑๖๐ ตรงกับวันที่ ๑๘ เมษายน พ.ศ. ๒๓๔๑ เป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศ
หล้านภาลัยและเจ้าจอมมารดาติลา ทรงเป็นต้นราชสกุลกุญชร

⁶⁴ พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสีหนาทดุรงค์ฤทธิ์ (๒๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๖๙ - ๖ มกราคม พ.ศ. ๒๔๒๓) (พระนามเดิม:หม่อมเจ้าสีหนาท
กุญชร) เป็นพระโอรสในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ากุญชร กรมพระพิทักษ์เทเวศร์

กรมโขน มีหน้าที่จัดการแสดงโขนและ หนัง มีการหัด การซ้อม การแสดง การพากย์ ส่วนเครื่อง-แต่งกาย และการสวัสดิการ...

กรมช่างสิบหมู่ มีหน้าที่ด้านช่างปั้น เขียน แกะสลัก หล่อ รัก มุก หุงกระຈก ทอง ถม หุ่น และมีหน้าที่ทำหัวโขนด้วย

พ.ศ.๒๔๕๔ ๒๗ มีนาคม พ.ศ.๒๔๕๔ โอนช่างจากกรมโยธา สังกัดกระทรวงโยธาธิการ และกรมพิพิธภัณฑท์ ในสังกัดกระทรวงธรรมการ มารวมขึ้นเป็นกรมศิลปากร

เดือนเมษายน รัชกาลที่ ๖ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้โอนกรมโขนและกรมปี่พาทย์ ซึ่งเดิมอยู่ในกำกับของเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ให้เข้าไปรวมไว้ในความดูแลของกรมมหรสพ ซึ่งมีหลวงสิทธินายเวร (น้อย ศิลป์) เป็นผู้ควบคุม อีกทั้งโปรดเกล้าฯ ให้ทำบัญชีเครื่องปี่พาทย์ เครื่องโขนละคร ตลอดจน ตัวหนังใหญ่ และพระราชทานเงินเป็นค่าตอบแทนตามที่เจ้าพระยาเทเวศร์นั้นตราค่าได้พระราชทานบรรดาศักดิ์ให้แก่ข้าราชการที่โอนมาตามสมควร

๑ พฤษภาคม พ.ศ.๒๔๕๔ และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ในข้าราชการในกรมมหรสพได้เป็นกองเสื่อป่าพิเศษ เรียกว่า ทหารกร ะปี่ ซึ่งหมายความว่า เป็น พลลิง หรือทหารลิงของพระราม โดยทรงสมมติพระองค์เป็นพระรามอยู่แล้ว ดังพระบรมนามาภิไธย ราม ปร.

ต่อมา ๒๔ สิงหาคม พ.ศ.๒๔๕๔ รัชกาลที่ ๖ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนหลวงสิทธิ นายเวรขึ้นเป็น พระยาวิสุกรรมศิลป์ประสิทธิ์

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชดำริให้โอนกิจการของช่างมหาดเล็ก จากกระทรวงวัง และกรมพิพิธภัณฑท์ จากกระทรวงธรรมการ มาจัดตั้งเป็น "กรมศิลปากร"

- พ.ศ.๒๕๕๖ วันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๕๕๖ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้โอนกรมช่างมหาดเล็กมาขึ้นกับกรมมหรสพ และให้ พระยาประสิทธิ์ศุภการ เจ้าพระยารามราฆพในเวลาต่อมา เป็นผู้บัญชาการกรมมหรสพ
- พ.ศ.๒๕๖๗ วันที่ ๕ เมษายน พ.ศ.๒๕๖๗ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยานิรุทธิ์เทวา (ม.ล. ฟิ้น พึ่งบุญ) เป็นผู้บัญชาการต่อมาจนสิ้นรัชกาล
- พ.ศ. ๒๕๖๙ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้โอนงานพิพิธภัณฑสถานไปอยู่ในความควบคุมดูแลของ กรมการหอพระสมุดฯ และได้โปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งราชบัณฑิตยสภา เรียกว่า "ศิลปากรสถาน" ดังนั้น กรมศิลปากร จึงถูกยกเลิกไป
- พ.ศ. ๒๕๗๕ กรมศิลปากร รับโอนกิจการ โขน ละคร และดนตรี จากสำนักพระราชวัง
- พ.ศ. ๒๕๗๖ มีพระราชบัญญัติจัดตั้งกรมศิลปากร ขึ้นมาใหม่ โดยสังกัดกระทรวงวัฒนธรรม และมีการปรับปรุง เปลี่ยนแปลง ส่วนราชการภายใน และย้ายสังกัด เพื่อความเหมาะสมหลายครั้ง
- พ.ศ. ๒๕๗๗ การก่อตั้งโรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์ กรมศิลปากร
- พ.ศ. ๒๕๐๑ มีพระราชบัญญัติ โอนกรมศิลปากร มาสังกัด กระทรวงศึกษาธิการ
- พ.ศ. ๒๕๐๓ เกิดเหตุเพลิงไหม้ โรงละครอนศิลปากร⁶⁵ วันที่ ๙ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๐๓
หนังใหญ่ชุดพระนครไหว ได้ถูกไฟไหม้เสียหายบางส่วน
- พ.ศ. ๒๕๔๕ ต่อมาได้โอนมาสังกัดกระทรวงวัฒนธรรมซึ่งได้รับการสถาปนาขึ้นใหม่ตามพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวงทบวง กรม
- พ.ศ. ๒๕๙๙ นายธนิต อยู่โพธิ์ เป็นอธิบดีกรมศิลปากร มีการฟื้นฟูการแสดงหนังใหญ่ โดยหลวงวิลาสวงาม (หรั่ง อินทรนัญ) เป็นผู้ฝึกสอน

65

เดิมยังไม่มีโรงละครแห่งชาติ มีแต่โรงแสดงของกรมศิลปากร ซึ่งเป็นหอประชุมเก่าของกรมศิลปากร เป็นอาคารสร้างด้วยไม้หลังคามุงด้วยสังกะสี ตั้งอยู่ด้านขวาของพระที่นั่งศิวโมกขพิมานอันเป็นส่วนหนึ่งของหอสมุดและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าภาณุพันธุ์ยุคล ได้ปรับปรุงหอประชุมขึ้นใหม่ ต่อมาได้มีการเปลี่ยนชื่อจาก หอประชุมกรมศิลปากร เป็น "โรงละครอนศิลปากร"

๒ ผนังใหญ่ ชุดพระนครไหว

ผนังใหญ่ชุดพระนครไหวนั้นมีข้อมูลหลักฐานว่าเป็น ผนังใหญ่ส่วนหนึ่งของกรมสรรพที่ส่งมอบมาถึงกรมศิลปากรในปัจจุบัน บันทึกของสมเด็จพระสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ สันนิษฐานว่าเป็นฝีมือสร้างของ อาจารย์ยี่โจ หรือต่อมาเป็นพระพรหมพิจิ ตรี ส่วน อาจารย์ ณ นปากน้ำ ได้เขียนบันทึกเหตุการณ์ไฟไหม้ผนังใหญ่ที่โรงละครฯ และเชื่อมโยงกับผนังใหญ่วัดพลับพลาชัยเพชรบุรี แต่พันตรีหญิง ฝอบ โปะชะกฤษณะ ได้บันทึกว่า ผนังใหญ่พระนครไหวของวัดพลับพลาชัย ถูกไฟไหม้เกือบหมดเมื่อนำมาเก็บไว้ ณ ฝาผนังโรงละครแห่งชาติหลังเก่า และตั้งข้อสังเกตว่าผนังใหญ่วัดพลับพลาชัยเพชรบุรี กับผนังใหญ่วัดบ้านดอน ระยองมีความคล้ายกัน สำหรับหน่วยงานกรมศิลปากร ได้ให้ข้อมูลไว้ว่า ผนังใหญ่ที่ถูกไฟไหม้ครั้งนั้นเป็นแค่บางส่วน ยังเหลือผนังใหญ่ที่รักษา สืบต่อมาจากกรมสรรพอยู่ถึง ๑,๐๔๔ ตัว และยังมีเหลือผนังใหญ่ชุดพระนครไหวอยู่ ๑๐๘ ตัว นอกจากนี้ยังมีชาวสำคัญที่ควรบันทึกไว้เมื่อต่างประเทศได้มอบคืนผนังใหญ่จำนวน ๓๐ ตัวให้แก่กรมศิลปากรประเทศไทย ย้อนกลับไปปี พ.ศ. ๒๕๓๗ สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และกรมศิลปากร ร่วมกันทำ **โครงการอนุรักษ์ผนังใหญ่รัชกาลที่ ๒ (พระนครไหว)** เพื่อเป็นการเทิดพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชฯ ในวโรกาสปีกาญจนาภิเษกที่พระองค์ทรงครองราชย์ ครบปีที่ ๕๐ เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๙

ในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ มีผนังใหญ่ที่มีชื่อเสียง คือ ผนังใหญ่ที่เรียกว่า “ชุดพระนครไหว” เป็นฝีมือช่าง สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เหตุที่เรียกว่า ชุดพระนครไหว เพราะลวดลาย สี สัน ดูเหมือนจะไหว ยะเยือก จนสันสะท้อนไปทั้งพระนคร เราทราบชื่อช่างได้ เมื่อมีการเปรียบเทียบโดยสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ มีล ายพระหัตถ์ กราบทูลสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรง ราชานุภาพ ลงวันที่ ๒๔ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๗๘ ว่า

“...เกล้ากระหม่อมสังเกตเห็นท่วงทีคล้ายรูปภาพ ฝีมืออาจารย์โจ ซึ่งเป็นหลวงพรหมพิจิตรเข้าไปมาก อาจารย์โจผู้นี้เป็นช่างเขียน คือ ผู้ที่เขียนผนังพระนครไหว ซึ่งล่ำลือกันมานาน...”⁶⁶

พ.ศ. ๒๕๑๕ อาจารย์ น. ณ ปากน้ำ เขียนไว้ว่า “ผนังใหญ่ที่ขึ้นชื่อลือชาคือ ผนังใหญ่ชุดพระนครไหว ฝีมือช่างสมัยรัชกาลที่ ๒ เดิมเอาเก็บไว้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ต่อมาสมัยก่อนโรงละครใหม่ อธิบดีกรมศิลปากรได้คัดเลือกเอาตัวผนังใหญ่ที่พิเศษ เช่น รูปพระนครไหว รูปพระรามคร่ำครวญถึงนางสีดาต่อหน้านางเบญจกายแปลง และรูปผนังใหญ่ที่พิเศษไม่มีอะไรเทียบอีกสืบทอดมาไว้ที่โรงละคร ภายหลังเกิดไฟไหม้โรง

ละคร หนึ่งใหญ่ถูกเผาทำลายหมด ... หนึ่งใหญ่อีกชุดหนึ่ง เป็นฝีมือช่างสมัยรัชกาลที่ ๕ ฝีมืออาจารย์ฤทธิ์ จากเพชรบุรี เดิมเก็บไว้ที่ วัดคงคาราม ราชบุรี ภายหลังเอามาไว้วัดลาด เพชรบุรี นายเพื่อ หริพิทักษ์ ได้ไปพบเข้า จึงขอมาเก็บไว้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เป็นฝีมือรองลงมาจากชุดพระนครไหว⁶⁷

พันตรีหญิงผะอบ โปชะกฤษณะ ได้บันทึกว่า “หนึ่งใหญ่ชุดพระนครไหวของวัดพลับพลาไชย จังหวัดเพชรบุรี ซึ่งถูกไฟไหม้เกือบหมดเมื่อนำมาเก็บไว้ ณ ฝาผนังโรงละครแห่งชาติหลังเก่า เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๓ และหนึ่งใหญ่วัดบ้านดอน จังหวัดระยอง หนึ่งทั้งสองแห่งนี้มีความละม้ายคล้ายคลึงกัน ...”⁶⁸

หนังสือการละเล่นของไทย เขียนโดย ครุมนตรี ตราโมท พิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ.๒๕๔๗ ระบุไว้ในเชิงอรรถบทความเรื่องหนึ่งใหญ่ว่า “ตัวหนึ่งลิงขาวจับลิงดำและฤษีขอโทษนี้ มีติดไว้ที่ผนังด้านเหนือภายในโรงละครอนคิลปากร” ซึ่งบันทึกความทรงจำไว้ก่อนจะเกิดเหตุไฟไหม้ อย่างน้อย ๖ ปี

จากคำนำของหนังสือ หนึ่งพระนครไหว จัดพิมพ์โดย กรมศิลปากร ปี พ.ศ.๒๕๕๑ ได้กล่าวว่า หนึ่งใหญ่ชุดพระนครไหว หรือที่เรียกกันทั่วไปว่าพระยครไหว เป็นมรดกสำคัญของชาติที่อยู่ในความดูแลของกรมศิลปากรมาเป็นเวลากว่า ๘๐ ปี มีผู้เข้าใจว่า หนึ่งใหญ่ชุดสำคัญนี้ได้สูญหายไปพร้อมกับคราวที่เพลิงไหม้โรงละครกรมศิลปากรเก่าในพระราชวังบวรสถานมงคล เมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๐๓ แต่ความจริงแล้วหนึ่งใหญ่ที่กรมศิลปากรจากกรมมหรสพมีเป็นจำนวนมาก แต่สถานที่ในการจัดเก็บนั้นไม่เพียงพอ และเหมาะสมต่อการดูแลรักษาหนึ่งใหญ่จึงกระจายอยู่ตามโรงละครแห่งชาติบ้าง พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนครบ้างและพิพิธภัณฑสถานในส่วนภูมิภาคบ้าง จึงมีหนึ่งใหญ่ที่เหลือจากเพลิงไหม้ ๑,๐๔๔ ตัว หนึ่งใหญ่ส่วนใหญ่อยู่ในสภาพที่ชำรุดทรุดโทรม ไม่ได้รับการอนุรักษ์และซ่อมแซมอย่างถูก กวีธิ จนกระทั่งปีพุทธศักราช ๒๕๔๙ กรมศิลปากรได้รับการสนับสนุนจากบริษัทกรุงเทพประกันภัย จำกัด (มหาชน) ในการอนุรักษ์หนึ่งใหญ่ทั้งหมดที่เก็บไว้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ และโรงละครแห่งชาติ ซึ่งจากการสำรวจและศึกษาหนึ่งใหญ่ตามเป้าหมายของโครงการนั้น ทำให้ทราบว่ามียังพระนครไหว ฝีมือดั้งเดิมครั้งสมัยรัชกาลที่ ๒ เหลืออยู่ถึง ๑๐๘ ตัว⁶⁹

⁶⁷ อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพพระครูอาทรวชิรธรรม. เพชรบุรี : เพชรภูมิออฟเซตการพิมพ์. พิมพ์ครั้งที่ ๑, พ.ศ. ๒๕๓๗.

⁶⁸ ผะอบ โปชะกฤษณะ. เรื่องเดียวกัน

⁶⁹ กรมศิลปากร, คำนำหนังสือ “หนึ่งพระนครไหว”, บางกอก อิน เฮ้าส์, ครั้งที่ ๑, พ.ศ. ๒๕๕๑

เมื่อปี พ .ศ.๒๕๕๕ มีข่าวความเคลื่อนไหวเกี่ยวกับตัวหนังสือ **ชาวอเมริกัน คินหนังใหญ่ "ชุดรามเกียรติ์"** อายุกว่า ๒๐๐ ปี จำนวน ๓๐ รายการ **กลับไทย** ซึ่งชาวดังกล่าวมีความเกี่ยวข้องกับหนังใหญ่พระนครไหว ดังรายละเอียดข่าวที่ว่า กรมศิลปากรได้รายงานจาก สถานเอกอัครราชทูตไทย ณ กรุงวอชิงตัน ดีซี สหรัฐอเมริกา ว่าได้เป็นผู้แทนกรมศิลปากรรับมอบหนังใหญ่ โบราณวัตถุ ศิลปะส มัยกรุงรัตนโกสินทร์ อายุกว่า ๒๐๐ ปี .. จำนวน ๓๐ รายการ คืบจาก ๒ สามีมภรรยา ชาวอเมริกัน คือ Dr.Sarah M Bekker และ Dr.Konrad Bekker ซึ่งก่อนหน้านี ได้มีหนังสือถึงสถานเอกอัครราชทูตไทย ณ กรุงวอชิงตัน ดีซี แจ้งขอมอบ โบราณวัตถุคืนให้รัฐบาลไทย โดย ๒ สามีมภรรยาได้แจ้งว่า ได้ซื้อต่อมาจากชาวเยอรมันชื่อนาง Irmgard Eisenhofer ภรรยาของนาย Emil Eisenhofer ซึ่งซื้อมาจากนักเขียนหนังชาวไทยเมื่อปี ๒๕๕๓ สมัยต้นรัชกาลที่ ๖

หนังใหญ่ชุดนี้เคยจัดแสดงที่พิพิธภัณฑ์เครื่องหนังเยอรมัน ที่ Offenbach, Main ดังนั้น ทางสถานทูตฯ จึงแจ้งเรื่องดังกล่าวมายังกรมศิลปากร เพื่อพิจารณาว่าสมควรรับเข้าเป็นสมบัติของชาติหรือไม่ ซึ่งกรมศิลปากรเห็นสมควรรับมอบไว้ เพราะมีความสำคัญด้านโบราณคดี ประวัติศาสตร์ โดยขณะนี้ได้นำหนังใหญ่ทั้ง ๓๐ รายการ มาเก็บรักษาที่คลังพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ (คลังกลาง) ต.คลองห้า อ.คลองหลวง จ.ปทุมธานี แล้ว

สำหรับหนังใหญ่ทั้ง ๓๐ รายการ มีขนาดแตกต่างกัน แบ่งเป็นขนาดใหญ่ กว้าง ๑๒๐-๑๕๐ เซนติเมตร สูง ๑๕๐-๑๗๕ เซนติเมตร ๑๓ รายการ ขนาดกลาง กว้าง ๙๐-๑๒๕ เซนติเมตร สูง ๘๕-๑๔๐ เซนติเมตร ๗ รายการ และขนาดเล็ก กว้าง ๔๐-๗๕ เซนติเมตร สูง ๗๐-๑๕๐ เซนติเมตร ๑๐ รายการ ส่วนใหญ่เป็นรูปภาพเรื่องรามเกียรติ์ ประกอบด้วย หนังจับ เป็นหนังที่มีภาพในตัวเรื่องตั้งแต่ ๒ ตัวขึ้นไป หนังคนजर เป็นหนังภาพเดี่ยว หน้าเสี้ยว อยู่ในท่าเดิน หนังง่า หนังภาพเดี่ยว หน้าเสี้ยว ทำท่าเหาะ ค้อยกขา ข้างใดข้างหนึ่งและหนังเมือง หนังที่ประกอบด้วยภาพอาคาร เช่น ปราสาท ราชวัง วิมาน และหนังเบ็ดเตล็ด เช่น ตัวตลก สัตว์ต่างๆ ในเรื่อง ทั้งนี้ จากการตรวจสอบหนังใหญ่ชุดนี้ ทำขึ้นด้วยฝีมือประณีตงดงามยิ่ง **คล้ายคลึงกับหนังใหญ่ชุดพระนครไหว ฝีมือช่างสมัยรัชกาลที่ ๒ ที่ถือว่าเป็นหนังใหญ่ชุดงามที่สุด**

แม้ว่าหนังใหญ่ทั้งหมดจะมีสภาพชำรุด ตัวหนังสือบดบัง และฉีกขาดตามกาลเวลา แต่คุณค่าความสำคัญด้านศิลปกรรมยังคงอยู่ โดยทางผู้เชี่ยวชาญกรมศิลปากรจะดำเนินการซ่อมแซมให้ใกล้เคียงสภาพเดิมโดยเร็ว เพื่อเก็บเป็นสมบัติของชาติ ทั้งนี้ ตัวอย่างหนังใหญ่ ๓๐ รายการที่ส่งคืน อาทิ ๑.หนังใหญ่ภาพพระลักษมณ์รบกับพระอินทร์แปลง (อินทรชิต) ศิลปะรัตนโกสินทร์ สมัยรัชกาลที่ ๒ ลักษณะเป็นหนังจับ เป็นหนังเรื่อง ตอน

หนุมานหักคอช้างเอราวัณ อินทรชิตแปลงกายเป็นพระอินทร์ออกรบกับพระลักษมณ์ ตัวภาพทั้งสองอยู่ในท่า
 รบ ต่างเงี้ยวศรเข้าต่อสู้ พระลักษมณ์อยู่ทางด้านซ้ายเหยียบหลังอินทรชิต ซึ่งเป็นฝ่ายเพลี่ยงพล้ำ และ ๒.หน้า
 ใหญ่ภาพพระรามนั่งเมือง เป็นตัวภาพพระรามอยู่ในท่านั่งบนพระแท่นบัลลังก์ ภายในปราสาทด้านหลังมี
 มหาดเล็กเด็กหนุ่ม เก่าจุกอยู่งานพัด ๓.หน้าใหญ่ภาพหนุมานโสมนางสุวรรณกันยุมา ลักษณะหน้าปราสาท
 โสมเป็นหน้าเรื่องตัวภาพหนุมาน แต่งเครื่องทรงสวมมงกุฎอยู่ในท่าเล่าโสมนางสุวรรณกันยุมา อยู่ภายใน
 ปราสาท เป็นตอนหนุมานอาสาแกล้งทำเป็นสวามีภักดีกับทศกัณฐ์ ซึ่งทศกัณฐ์หลงเชื่อแต่งตั้งให้เป็นอุปราชนั่ง
 เมืองลงกา และยกนางสุวรรณกันยุมา ภรรยาของอินทรชิตให้ด้วย ๔.หน้าใหญ่ตัวนางเดิน เป็นหน้าคนเนจร
 ตัวนางเดิน พรูหน้าแบบหน้าแหวะ ทำให้เป็นตัวชาว ๕.หน้าใหญ่รูปไพร่พล ลักษณะของหน้าดังกล่าวเป็น
 เบ็ดเตล็ด ประเภทไพร่พลหรือเขน อยู่ในท่าเดินชี้หลังสัตว์จตุบาท⁷⁰

⁷⁰ ไทยรัฐออนไลน์ ๒๖ มี.ค. ๒๕๕๕ แหล่งที่มา <http://www.thairath.co.th/content/๒๔๘๓๔๔>

โครงการอนุรักษ์หนังใหญ่รัชกาลที่ ๒ (พระนครไหว)

เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๓ หนังใหญ่ชุดพระนครไหว ซึ่งเป็นชุดหนังที่ได้รับการตกทอดมาครั้งสมัยรัชกาลที่ ๒ ซึ่งประดับไว้ที่ฝาผนังโรงละครศิลปากร (พ.ศ.๒๕๐๓) ราว ๔๐ ตัว ได้ถูกไฟไหม้ไปพร้อม ๆ กับโรงละคร นับเป็นความสูญเสียครั้งสำคัญ หนึ่งในสามครั้ง ที่ไฟไหม้ตัวหนังใหญ่ หากรวมก่อนหน้านั้นคือ หนังใหญ่วัดพลับพลาชัย เพชรบุรี เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๘ และหนังใหญ่วัดบางน้อย สมุทรสงคราม เมื่อ วันอังคารที่ ๑๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๓๖ เวลา ๑๖.๐๐ น.

ช่วงเวลา พ.ศ. ๒๕๓๕ นายสุมน ขำศิริ อดีตผู้อำนวยการกองการสังคีต⁷¹ ทราบว่าหนังใหญ่ชุดนี้ยังมีเหลืออยู่ในสำนักช่างสิบหมู่ อยู่ประมาณ ๔๖๐ ตัว แต่อยู่ในสภาพที่ชำรุดมาก ไม่สามารถนำมาใช้แสดงได้ จึงมีความคิดที่จะซ่อมแซมตัวหนังให้สามารถนำมาใช้แสดงได้อีกครั้งแต่ยังขาดปัจจัยในการสนับสนุน

จนกระทั่งในปี พ.ศ. ๒๕๓๗ สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ไปประสานงานขอความร่วมมือจากบริษัท คาร์ลสเบอร์กบริวเวอรี่ (ประเทศไทย) จำกัด มาเป็นผู้สนับสนุนให้ทุน โดยทางมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์จะเป็นผู้ประสานงาน ตลอดจนสนับสนุนและเผยแพร่กิจกรรมทางวิชาการ และให้กรมศิลปากร เป็นผู้ซ่อมแซม และสร้างใหม่ ร่วมกัน จัดตั้งเป็น **โครงการอนุรักษ์หนังใหญ่รัชกาลที่ ๒ (พระนครไหว)** นี้ขึ้นมา เพื่อเป็นการเทิดพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชฯ ในวโรกาสปีกาญจนาภิเษกที่พระองค์ทรงครองราชย์ ครบปีที่ ๕๐ เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๙

...อีกทั้งตามคติความเชื่อที่มีมาแต่เดิมนั้นถือว่า การมีหนังใหญ่ประจำรัชกาลเป็นสัญลักษณ์แห่งพระบุญญาบารมี สำคัญเทียบกับการได้ช้างเผือกในรัชกาล จึงเห็นควรจัดสร้างหนังใหญ่ประจำรัชกาล แต่แรกกำหนดไว้จำนวน ๖๐ ตัว โดยถ่ายแบบจากตัวต้นแบบชุดพระนครไหว รัชกาลที่ ๒ แต่ภายหลังเห็นว่าตัวหนังน้อยเกินไปไม่สมบูรณ์ในเวลาแสดงจึงจะจัดสร้างเพิ่มขึ้นอีกเป็น ๑๐๐ ตัว

เมื่อมีการปรึกษา ค้นคว้าหาข้อมูลจากแหล่งความรู้ต่างๆ เพิ่มขึ้นอีก ตลอดจนมีการศึกษาจากบทพากย์-เจรจา และบทพระราชนิพนธ์เรื่องรามเกียรติ์ ในรัชกาลที่ ๑ - รัชกาลที่ ๒ จึงมีการลงมติให้สร้างตัวหนังเพิ่มขึ้นอีกเป็น ๑๓๐ ตัว จนสามารถแสดงได้อย่างสมบูรณ์ ซึ่งทั้งนี้เพื่อทูลเกล้าถวายเป็นหนังใหญ่ประจำรัชกาลที่ ๙ อันเป็นการสืบสานช่างศิลป์ไทยรัชกาลนี้ ให้ปรากฏพระเกียรติยศเยี่ยงโบราณราชประเพณี

ระยะเวลาดำเนินงาน ตามโครงการที่ได้กำหนดไว้ อยู่ระหว่างเดือน ตุลาคม ๒๕๓๗ ถึงเดือน พฤษภาคม ๒๕๓๙

⁷¹ สำนักการสังคีต กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม

หนังสือในจำนวน ๑๓๐ ตัวนั้น มีรูปฉลุเป็นภาพต่างๆตามเนื้อเรื่องรามเกียรติ์ ในชุด **ศึกภัทราสูร-วิ
รุธจำบัง**⁷² ซึ่งปรากฏภาพตัวโขนในอากัปกิริยาต่างๆประกอบลวดลายทางศิลปกรรมไทย ทั้งนี้สามารถแสดง
ให้เห็นรายละเอียดของภาพที่ฉลุในตัวหนังสือ โดยแบ่งตามลักษณะงานที่ช่างศิลปกรรมได้จำแนกประเภทต่างๆไว้

หนังสือที่ฉลุให้เห็นภาพตัวโขนในเรื่องรามเกียรติ์ มีการใช้ลวดลายตามแบบฉบับของศิลปกรรมไทย
ทั้งตามอย่างของโบราณและจากการผูกลวดลายใหม่ของช่างฝีมือศิลปกรรม ซึ่งยังคงยึดเอกลักษณ์ของต้น
แบบเดิมจากช่างฝีมือเก่า

หนังสือในรัชกาลที่ ๙ ชุดนี้ นับเป็นการสร้างหนังสือที่สมบูรณ์ตามเยี่ยงโบราณราชประเพณี และ
นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณอย่างหาที่สุดมิได้แก่ศิลปิน ผู้ร่วมทำโครงการนี้ ตลอดจนปวงชนชาวไทย ที่สมเด็จพระ
เทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมตอกหนังสือเจ้าเพื่อเป็นศิริ
มงคล เมื่อวันที่ ๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๓๘

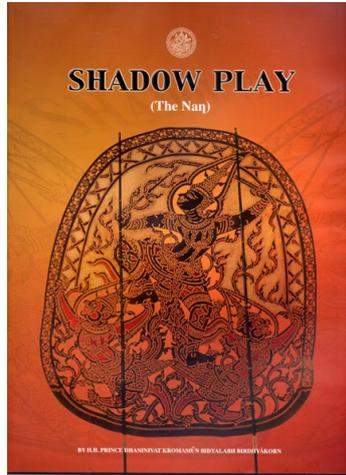
นอกจากนี้ เมื่อการสร้างหนังสือใหญ่เสร็จเรียบร้อยแล้ว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เสด็จมาเป็น
ประธานในพิธีไหว้ครู เมื่อวันที่ ๒๙ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๓๙ ก่อนที่จะนำตัวหนังสือไปออกแสดงจึงถือว่าหนังสือ
ใหญ่ชุดนี้เป็นเอกลักษณ์ของชาติที่มีค่ายิ่ง ควรแก่การอนุรักษ์และเผยแพร่ ซึ่งครั้งนี้ทางโครงการได้จัดข้อมูล
เกล้าถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯแล้ว และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้กรมศิลปากร
ทำการเก็บรักษาไว้ ให้เป็นสมบัติของแผ่นดินสืบไป...”⁷³

จากข้อมูลทั้งหมดที่ผู้วิจัยรวบรวมไว้นั้น จะเห็นได้ว่าหนังสือชุดพระนครไหวด้วยความงดงาม
อลังการเชิงศิลปะมรดกหลวงนั้น เป็นหนังสือที่ช่วยสร้างการตระหนักรู้ของคนไทยในปัจจุบัน ภาครัฐพร้อม
ภาคเอกชนให้ความสำคัญอย่างสูงในเชิงประวัติศาสตร์และเชิงอนุรักษ์ ส่วนเรื่องราวความเป็นมานั้นเป็นเรื่อง
ที่ต้องศึกษาค้นคว้ากันต่อไปอย่างรอบด้าน แต่หัวใจสำคัญของพระนครไหวคือต้นแบบกระบวนการความคิด
กรณีศึกษา ที่จะทำอย่างไรให้ชุมชนหนังสือ ทั่วประเทศไทยตระหนักเห็นถึงความสำคัญ พร้อมร่วมมือในการ
รักษาและฟื้นฟูหนังสือให้กลับมาเคลื่อนไหวอีกครั้ง

⁷² ทศกัณฐ์ ให้สัทธาสูรและวิรุณจำบัง ลูกพระยาพฤษณ์ไปรบ หนุมานออกอุบายให้การขออาวุธจากเทวดาของสัทธาสูรไม่เป็นผล ผลที่สุดสัทธาสูรถูก
หนุมานฆ่าตาย ส่วนวิรุณจำบังสู้ไม่ได้ จึงทำอุบายเพื่อจะหนี ได้เอาผ้ามาทำเป็นพยนต์ขี่ม้ามาต่อสู้อันและตนหนี ต่อมาพระรามรู้ว่าวิรุณจำบังที่รบ
อยู่ไม่ใช่ตัวจริง ก็แปลงครพาลจันทร์เป็นชายเพชรล้อมผ้าพยนต์ แล้วให้หนุมานตามไปฆ่า พบนางวานรินทร์ นางบอกทางให้หนุมานเหาะไปสุดเขา
สกัดกั้นพบพองน้ำใหญ่จึงจับไว้ วิรุณจำบังเป็นรูปเดิมเข้าต่อสู้ แต่แพ้ได้แหวกน้ำไปอยู่ใต้ดินตาล หนุมานตามจนพบจับวิรุณจำบังพาดกับเขาตาย

⁷³ วัลย์วิภา บุรุษรัตนพันธุ์, หม่อมหลวง.. การอนุรักษ์หนังสือในโครงการ “หนังสือรัชกาลที่ ๒ พระนครไหว.” ใน ๓๐ ปี ไทยคดีศึกษา,
กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔

มีหนังสือเอกสารรูปภาพตัวหนังสือใหญ่ชุดพระนครไหว่ จัดพิมพ์ออกมาจำนวนหลายเล่ม ล้วนเป็นประโยชน์มหาศาลในการศึกษาลวดลายเทียบเคียงภาพตัวละครของหนังสือ ว่ามีความเหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไร

สมุดภาพหนังพระนครไหว่ จัดทำโดยกรมศิลปากร ปี ๒๕๔๙ เป็นสมุดภาพงานหนังพระนครไหว่

พร้อมคำบรรยายภาษาอังกฤษ

หนังใหญ่ชุดพระนครไหว่" โดยสำนักพิมพ์เมืองโบราณ พิมพ์ พ.ศ. ๒๕๒๖

ได้นำเรื่องและภาพหนังใหญ่ที่เคยตีพิมพ์โดยโรงพิมพ์คณะช่าง เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๖⁷⁴

๓ หนังสืงใหญ่วังหน้า รัตนโกสินทร์

จากข้อมูลทีครุวีระ มีเหมือน ได้บพพากย์หนังสือใหญ่ ของวังหน้าจำนวน ๓ เรื่องหรือ ๓ ตอน อินทรชิต กินนมนางมณโฑ, นางดาว และทำการคัดลอกใส่สมุดไทยไว้ใหม่เพื่อเก็บไว้แสดงในพิพิธภัณฑสถานใหญ่ที่ อ่างทอง รวมถึงให้ผู้สนใจ ดัดค้นคว้าต่อไปนั้น เป็นประเด็นหนึ่งที่น่าสนใจ ทำให้เห็นภาพของวิวัฒนาการหนังสือใหญ่รวมถึงมหรสพหลวงในราชสำนัก ทีเติบโตเป็นคู่ขนานร่วมกันทั้งในวังหลวงทีมีกรรมมหรสพดูแล และวังหน้า ดังปรากฏให้เห็นในเอกสารอ้างอิงว่า เมื่อมีงานมหรสพทีต้องสนามหลวง มหรสพสพวังหลวงกับวังหน้าจะ

เล่นกันละฝั่งสนามกัน หรือเมื่อครั้งรัชกาลที ๑ งานถวายพระเพลิงพระบรมอัฐิสมเด็จพระชนกาธิเบตี พระราชพงศาวดารกล่าววว่า เมื่อเชิญพระบรมอัฐิออกสู่พระเมรุแล้ว มีการมหรสพครบทุกสิ่ง ...โขนชักกรอกโรงใหญ่ ทั้งโขนวังหลวงและวังหน้า แล้วประสมโรงเล่นกลางแปลง เล่นเมื่อศึก ทศกรรฐ์ยกทัพกับ ๑๐ ชุน ๑๐ รถ โขนวังหลวงเป็นทัพพระราม ยกไปแต่ทางพระบรมมหาราชวัง โขนวังหน้าเป็นทัพทศกรรฐ์ยกออกจากพระราชวังบวรฯ มาเล่นรบกันในห้องสนามหน้าพลับพลา ถึงมีปืนบาหริยมรางเกวียนลากออกมายิงกันดังสนั่นไปโคลงของกรมหมื่นศรีสุนทรบันทึกไว้ว่ามีโขนโรงประชันกัน โรงหนึ่งเล่นชุดถวายแหวนอีกโรงหนึ่งเล่นชุดศึกอินทรชิตไม่สามารถสรุปได้ว่าพระองค์ไหนให้การสนับสนุน⁷⁵

กรมพระราชวังบวรสถานมงคล หรือสามัญชนกันวว่า วังหน้าในสมัยรัตนโกสินทร์มีด้วยกัน ๕ พระองค์ เริ่มตั้งแต่รัชกาลที ๑ จนไปถึงรัชกาลที ๕ ดังต่อไปนี้

ตาราง ๕.๑ ลำดับกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ในสมัยรัตนโกสินทร์

กรมพระราชวังบวรสถานมงคล	รัชกาลที	ความสัมพันธ์	ระยะเวลา
สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท	๑	พระอนุชา	พ.ศ. ๒๓๒๕ - ๒๓๔๖
สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร	๑	พระราชโอรส	พ.ศ. ๒๓๔๙ - ๒๓๕๒
สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาเสนานุรักษ์	๒	พระอนุชา	พ.ศ. ๒๓๕๒ - ๒๓๖๐
สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาศักดิพลเสพ	๓	พระปิตุลา	พ.ศ. ๒๓๖๗ - ๒๓๗๕
พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว	๔	พระอนุชา	พ.ศ. ๒๓๙๔ - ๒๔๐๘
กรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ	๕	พระภาดา	พ.ศ. ๒๔๑๑ - ๒๔๒๘

⁷⁵ นิตยสารศิลปากร ปีที ๕๖ ฉบับที ๖ หน้า ๓๐-๓๑

ตามพระราชประวัติและพระประวัติ กรมพระราชวังบวรสถานมงคล หรือวังหน้าเกือบทุกพระองค์ ล้วนทรงสนพระทัยสนับสนุนด้านศิลปการแสดง อาทิ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร ต่อมาเสด็จขึ้นครองราชสมบัติ รัชกาลที่ ๒ ซึ่งสมัยที่พระองค์ท่านครองราชบัลลังก์ได้สร้างหนังใหญ่ชุดนครไหว ต่อมาสมัยพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ ทรงเป็นวังหน้าก็ทรงสนพระทัยศิลปะการแสดงหลายแขนง ทรงพระปรีชาในการเป่าแคนและแอ่วแคน และมาถึง สมัยกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ วังหน้าพระองค์ สุดท้าย เป็น พระโอรสในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ทรงมีคุณานุภาพการช่างทุกแขนง ทรงอุปถัมภ์ ช่างฝีมือเอกรวบรวมไว้ในวังหน้า ฝีมือช่างวังหน้าจึงเป็นฝีมือชั้นสูงในงานศิลปะหลายแขนง ด้านนาฏกรรม ทรงพระปรีชา เล่นหุ่นไทย หุ่นจีน **เชิดหนัง**⁷⁶

เมื่อสิ้นสุดวังหน้า หนังใหญ่และเครื่องประกอบการแสดงน่าจะโอนมาอยู่ กรมมหรสพหรืออาจตกทอด สู่ราชสกุลและข้าราชการที่เกี่ยวข้อซึ่งควรศึกษาในเชิงลึกต่อไป ซึ่งสามารถเทียบเคียงค้นหาจากบทพากย์ที่มีเรื่อง ตอน ตัวหนังตรงกัน

๓ สลักหนังใหญ่ รอบพระอุโบสถ วัดพระเชตุพนฯ

วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร เป็นพระอารามหลวงชั้นเอก และเป็นวัดประจำ รัชกาลที่ ๑ แห่งราชวงศ์จักรี เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาวัดโพธารามวัดเก่าที่เมืองบางกอกครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นวัดหลวงข้างพระบรมมหาราชวัง และที่ใต้พระแท่นประดิษฐาน พระพุทธเทวปฏิมากร พระประจันในพระอุโบสถเป็นที่บรรจุพระบรมอัฐิของ พระองค์ท่านไว้ด้วย...

มีหลักฐานปรากฏในศิลาจารึกไว้ว่า หลังจากที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงสถาปนาพระบรมมหาราชวังแล้ว ทรงพระราชดำริว่า มีวัดเก่าขนานพระบรมมหาราชวัง ๒ วัด ด้านเหนือ คือ วัดสลัก (วัดมหาธาตุฯ) ด้านใต้คือ วัดโพธาราม จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ขุนนางเจ้าทรงกรมช่างสิบหมู่ อำนวยการบูรณปฏิสังขรณ์ เริ่มเมื่อปี พ.ศ. ๒๓๓๑ ใช้เวลา ๗ ปี ๕ เดือน ๒๘ วัน จึงแล้วเสร็จ และโปรดฯให้มี

การฉลองเมื่อ พ.ศ. ๒๓๔๔ พระราชทานนามใหม่ว่า “วัดพระเชตุพน วิมลมังคลาวาศ” ต่อมารัชกาลที่ ๔ ได้โปรดฯ ให้เปลี่ยนทำยานามวัดเป็น “วัดพระเชตุพน วิมลมังคลาราม”

ครั้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้บูรณปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่ นานถึง ๑๖ ปี ๗ เดือน ขยายเขตพระอารามด้านใต้และตะวันตก คือ ส่วนที่เป็นพระวิหารพระพุทธไสยาส สนวนมิสกวัน สถาปนาขึ้นใหม่ พระมณฑป ศาลาการเปรียญ และสระจระเข้ บูรณปฏิสังขรณ์ใหม่เป็นโบราณสถานในพระอารามหลวง ที่ปรากฏอยู่ทุกวันนี้ แม้การบูรณปฏิสังขรณ์ครั้งล่าสุดเมื่อฉลองกรุงเทพฯ ๒๐๐ ปี พ.ศ. ๒๕๒๕ เป็นเพียงซ่อมสร้างของเก่าให้ดีขึ้น มิได้สร้างเสริมสิ่งใดๆ

เกร็ดประวัติศาสตร์ของการสถาปนาและการบูรณปฏิสังขรณ์วัดโพธิ์แห่งนี้บันทึกไว้ว่า รัชกาลที่ ๑ และที่ ๓ ขุนนางเจ้าทรงกรมช่างสิบหมู่ ได้ระดมช่างในราชสำนัก ช่างวังหลวง ช่างวังหน้า และช่างพระสงฆ์ที่อยู่ในวัดต่างๆ ผู้เชี่ยวชาญงานศิลปกรรมสาขาต่างๆ ได้ ทุ่มเทพผลงานสร้างสรรค์พุทธสถาน และสรรพสิ่งที่ประดับอยู่ในวัดพระอารามหลวงด้วยพลังศรัทธา ตามพระราชประสงค์ของพระองค์ ท่านที่ให้เป็นที่แห่งรวมสรรพศิลป์ สรรพศาสตร์ เปรียบเป็นมหาวิทยาลัยเปิดสรรพวิชาไทยแห่งแรก ที่รวมเอาภูมิปัญญาไทยไว้เป็นมรดกให้ลูกหลานไทยได้เรียนรู้กับอย่างไม่รู้จบสิ้น⁷⁷

ระหว่างเสด็จเยือนพระอุโบสถด้านนอกประดับศิลาจำหลักภาพเรื่องรามเกียรติ์ ๑๕๒ ภาพมีโคลงจารึกบอกเนื้อเรื่องติดไว้ ภาพสลักศิลาเหล่านี้ มาจากภาพหนังใหญ่ รัชกาลที่ ๓ ทรงมีพระราชปรารภว่า “หนังใหญ่เป็นการเล่นมหรสพของไทยมาแต่อยุธยาตอนต้นถึงสมัยรัตนโกสินทร์ การเล่นหนังใหญ่ต้องใช้ศิลปะชั้นสูงหลายด้าน เพราะเหตุนี้ การเล่นหนังใหญ่จึงเป็นของเล่นให้ตีได้ยาก นับวันแต่จะโทรมลงไป เพื่อให้อนุชนได้ชมภาพตัวหนังดังกล่าวจึงให้เอาตัวหนังใหญ่มาแกะลงบนแผ่น ศิลาให้เหมือนหนังฉลุทุกส่วนติดไว้ให้ชม” ...ฝีมือลวดลายจำหลักเหล่านี้ละเอียดยิ่งประณีตวิจิตรงดงามยิ่งนักมีผู้ สนใจงานศิลปะมาของลวดลายภาพกันมาก ภาพรามเกียรติ์เหล่านี้เคยเป็นสินค้าของที่ระลึกสัญลักษณ์ของวัดโพธิ์ ต่อมาแรงกลดลวดลายภาพซ้ำๆ นับแรมปี ทำให้ลวดลายจางลง จึงมีประกาศห้ามลวดลายภาพกัน⁷⁸

77 แหล่งที่มา http://www.watpho.com/history_of_watpho.php

78 แหล่งที่มา <http://temple.siamganesha.com/?p=๒๑๓๑>

ทั้งนี้ยังเป็นหลักฐานชิ้นสำคัญยืนยันว่า พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหาเจษฎาราชเจ้า รัชกาลที่ ๓ พระองค์ท่านทรงให้ความสนพระทัยสนับสนุนในงานด้านศิลปะทุกแขนง อาทิ หนังใหญ่ ควบคู่ไปกับการด้านเศรษฐกิจ การค้าขายภายในและต่างประเทศ

จากการสอบถาม พระชินวโรภิกขุ (พระมหาชัยพร)⁷⁹ ได้ข้อมูลเพิ่มเติมว่า มีตัวหนังใหญ่สภาพเก่า จำนวนประมาณ ๒ ตัว เก็บไว้ในตำหนักวาสุกรี ซึ่ง เคยเป็นที่ประทับของ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส สมเด็จพระสังฆราชเจ้าองค์ที่ ๗ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ทรงเป็นเจ้านายชั้นสูงพระองค์แรก ที่ได้รับการสถาปนา เป็นสมเด็จพระสังฆราชเจ้า พระผู้ทรงเป็นรัตนกวีของชาติ ซึ่งองค์การยูเนสโกแห่งสหประชาชาติ ประกาศยกย่องให้เป็น พระผู้มีผลงานดีเด่นทางด้านวัฒนธรรม ระดับโลก (กวีเอกของโลก)

หนังใหญ่มักกล่าวอาจมีความเกี่ยวข้อง โดยเป็นต้นแบบงานสลักหินอ่อนรอบพระอุโบสถ และอาจได้รับตกทอดมาจากสมัยกรุงศรีอยุธยา หรือเชื่อมโยงเป็นหนังใหญ่ของวังหน้า ช่วงสมัยต้นรัตนโกสินทร์ ทั้งนี้ต้องทำการสืบค้นเชิงลึกกันต่อไป

ที่สำคัญ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส พระองค์มีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับบทหนังใหญ่ เพราะ ทรงพระนิพนธ์ **สมุทรโฆษคำฉันท์** จนจบเรื่อง นับได้ ๘๖๑ บท หลังจากที่ค้างอยู่นานถึง ๑๖๐ ปี นับจากสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเสด็จสวรรคต เมื่อ พ.ศ. ๒๒๓๑ เนื่องจากไม่มีผู้ใดกล้าแต่งต่อ โดยได้ทรงพระนิพนธ์เป็นสองช่วง และสุดท้ายก็จบเรื่อง เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๒ ดังโคลงสี่สุภาพท้ายเรื่องที่ ๔ บท ที่ทรงเล่าไว้ชัดเจน ดังนี้

จวบจุลศักราชได้	พรรษ สหัสแฮ
สองสทพรรษเอกา	ทศอ้าง
กุกกุฏสังวัจฉรา	กตีกมาส หมายเฮย
อาทิตยต์ลฤถิข้าง	ปักษ์ขึ้นปัญจมีฯ

⁷⁹ สัมภาษณ์ พระชินวโรภิกขุ : พระมหาชัยพร (ฝ่ายดูแลด้านทัศนศึกษา) วัดพระเชตุพนฯ, ๑๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๗

รังสรรค์ฉันท์เสร็จสิ้น	สุดสาร
สมุทรโฆษต่อต้านาน	เนิ่นค่าง
รจิตเรื่องพิพิศดาร	อดีตเหตุ แสดงเฮย
โดยพุทธพจนรสอ้าง	อรรถแจ้งแกลงธรรมฯ

(จุลศักราช ๑๒๑๑ ปีระกา เดือนสิบสอง วันอาทิตย์ ขึ้น ๕ ค่ำ)

หากถ้าวรณนัฒเวลาเริ่มแรกตั้งแต่ พระมหाराชครู รจนาสุมุทรโฆษคำฉันท์ ขึ้นในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช แห่งกรุงศรีอยุธยา แต่แต่งตั้งปี พ .ศ. ไตไม่ปรากฏ คาดว่าน่าจะอยู่ในราว พ .ศ. ๒๒๐๐ ท่านได้แต่งไว้ ๑,๒๕๒ บท จนมาถึงปัจจุบัน (พ.ศ.๒๕๕๗) รวมอย่างน้อย ๓๕๗ ปี ความตั้งพระราชหฤทัย

ของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชก็ยังไม่บรรลุประสาขประสงค์ คงยังรอผู้มาสานต่อหน้าบทพระราชนิพนธ์สมุทรโฆษคำฉันท์ ไปสร้างสรรคเป็นการแสดงหนังใหญ่ต่อไป

นอกจากศิลาจำหลักภาพเรื่องรามเกียรติ์ ๑๕๒ ภาพ ที่ได้ต้นแบบมาจากตัวหนังใหญ่สมัยอยุธยาแล้ว

ในวัดพระเชตุพนฯยังมีงานศิลป์ที่เป็นต้นแบบหรือตักศิลาแหล่งเรียนรู้สำหรับผู้สนใจด้านการออกแบบลวดลายตัวหนังใหญ่อีกมากมาย อาทิ ภาพจับรามเกียรติ์ ๖๔ ภาพ ในหอไตรกรมสมเด็จพระปรมาธิบดีชิโนรส ภาพจับรามเกียรติ์เหล่านี้หากถอดแบบมาสลักหนังใหญ่ จะได้ตัวหนังใหญ่ที่มีความ วิจิตรไมใช่น้อย ทั้งนี้ยังซ่อนเร้นแม่ไม้ศิลปการต่อสู้ชั้นสูง ตามตำราพิชัยสงครามโบราณไว้ในภาพจับ นอกนั้นยังมีปฏิมากรรมและภาพจิตรกรรมฝาผนัง หลายชิ้นที่ให้ความรู้เกี่ยวกับการสร้างตัวหนังใหญ่และวรรณกรรมเรื่องรามเกียรติ์ พร้อมผูกโยงให้ไปศึกษาต่อได้ที่ จิตรกรรมฝาผนังรอบระเบียงวัดพระศรีรัตนศาสดาราม (วัดพระแก้ว)

จากข้อมูลดังกล่าว หากภาพสลักรามเกียรติ์รอบพระอุโบสถวัดพระเชตุพนฯ มาจากลวดลายออกแบบตัวหนังใหญ่สมัยอยุธยา ก็ทำให้รู้ได้ว่า ในสมัยนั้นมีการแสดงหนังใหญ่ตอนอะไรบ้าง ซึ่งสามารถเทียบเคียงกับชุดหนังใหญ่จากกรมมหรสพยุคต้นรัตนโกสินทร์ที่สืบทอดมาถึงหน่วยงานในสังกัดกรมศิลปากรในปัจจุบัน ว่ามีตัวหนังตรงกับตอนใดบ้าง และภาพสลักหินตรงกับรูปตัวหนังจำนวนกี่ตัว หรือสามารถเทียบเคียงกับตัวหนังในชุมชนต่างๆในประเทศไทยหรือที่เก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑ์ต่างประเทศ เพื่อยืนยันประวัติศาสตร์ ตัวหนังใหญ่ในประเทศไทยที่มีอายุไม่ต่ำกว่า ๒๐๐ ปี จึงเป็นเรื่องที่ต้องขยายผลและศึกษาเจาะลึกลงไป

๔. หนังสืใหญ่มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต

สถานที่ตั้ง	๑๗๖๑ ถ.พัฒนาการ แขวง/เขตสวนหลวง กรุงเทพมหานคร
ช่วงระยะเวลาประมาณ	รัชกาลที่ ๙ (พ.ศ.๒๕๕๔-ปัจจุบัน)
เจ้าของคณะ	ศูนย์วัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต
ผู้ริเริ่มสร้างสรรค์	อาจารย์ชนะ กรำกระโทก ⁸⁰
ผู้สอน	ครูสมพร เกตุแก้ว บ้านพญาขอ สมุทรสงคราม

มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิตเป็นสถาบันการศึกษาอุดมศึกษาเอกชน แห่งแรกที่สนับสนุนส่งเสริมให้นักศึกษาได้เรียนรู้หนังสือใหญ่จนสามารถออกแสดงในงานต่างๆ จนเป็นที่รู้จักและชื่นชมโดยทั่วกัน ทั้งนี้ด้วยความคิดริเริ่มและลงมือสร้างสรรค์ของ อาจารย์ชนะ กรำกระโทก ที่ต้องการให้ศิลปะการแสดงหนังสือใหญ่มหรสปแห่งชาติไทย ให้เป็นที่รับรู้ เรียนรู้คนรุ่นใหม่ จึงนำเสนอโครงการเรียนรู้หนังสือใหญ่และพานักศึกษาไปเรียนรู้กับครูสมพร เกตุแก้ว บ้านพญาขอ สมุทรสงคราม

ครูสมพร เกตุแก้ว⁸¹ ได้เคยให้สัมภาษณ์ไว้ในรายการไทยโซว เกี่ยวกับหนังสือใหญ่ที่ได้ไปถ่ายทอดให้นักศึกษามหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิตว่า “เด็กๆ นักศึกษา เขาไม่ได้เรียนรู้ แล้วมานำเสนอทั้งดุ้น เขานำมาสร้างสรรค์ในมุมมองใหม่ อย่างหนังสือเขาหยิบเอาตอน จับลิงหัวค้ำมาปิด ฝุ่น นำเสนอ เป็นหนังสือที่ไม่ต้องตั้งฉากหรือชิงจอหนัง แต่งแต่มีสีสันใหม่บนตัวหนังสือให้แปลกแตกต่าง เดิมจับลิงขาวลิงดำก็มาเป็นจับลิงหมู่ แบ่งเป็นสองฝ่ายเพื่อเพิ่มพลังความยิ่งใหญ่ จับเรื่องตอน หนุมานจับนางสุพรรณมัจฉา มานำเสนออย่างกระซิบฉับไว ระหว่างขีดหนังสือ ญ่ก็สลับฉากนำโขนตัวลิงกับตัวนาง และหุ่นกระบอกคนมาสลับเล่าเรื่องราวสร้างความหลากหลายน่าชม....เด็กๆ นักศึกษาเขานำหนังสือใหญ่ที่ถ่ายทอดแบบดั้งเดิม มาสร้างสรรค์ต่อยอดเอง ซึ่งมองว่าทำให้ดูน่าสนใจมากกว่าไม่ทำอะไรแล้วปล่อยให้สูญหาย คือของเก่าก็ต้องเรียนรู้ไว้”⁸²

อาจารย์ชนะ กรำกระโทก ศูนย์วัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต เสริมว่า “เราต้องการนำเสนอให้คนรุ่นใหม่สนใจ หากใครสนใจอยากดูหนังสือใหญ่แบบดั้งเดิมก็สามารถไปดูได้ที่วัดขนอน ราชบุรี , วัดบ้านดอนระยอง และวัดสว่างอารมณ์ สิงห์บุรี”

⁸⁰ อาจารย์ประจำศูนย์วัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต บุคลากรดีเด่นของสมาคมสถาบันอุดมศึกษาเอกชนแห่งประเทศไทย (สสอท.) ประจำปี ๒๕๕๖ ในงานด้านการสนับสนุนวิชาการ กลุ่มงานศิลปวัฒนธรรม ระดับผู้ปฏิบัติการ

⁸¹ คมสันต์ สุทนต์, ครูสมพร เกตุแก้ว พญาขอแห่งบางคนที, หนังสือเมืองศิลปวัฒนธรรม : พ.ศ. 2554

⁸² รายการไทยโซว ตอน ม.มิตรวัฒนธรรม วันอาทิตย์ที่ ๖ มีนาคม ๒๕๕๔ เวลา ๑๘.๐๐ น. ทางทีวีไทย

๕. ผนังใหญ่เล่นที่วัดอินทารามวรวิหาร

วัดอินทารามวรวิหาร เป็นวัดอีกแห่งหนึ่งที่มีประวัติเกี่ยวข้องกับการแสดงผนังใหญ่สมัยธนบุรี โดยในพงศาวดารสมัยกรุงธนบุรี ระบุว่า “..เมื่อพุทธศักราช ๒๓๑๘ สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี เสด็จกลับจากพระราชสงครามที่เมืองสระบุรี ได้โปรดให้สร้างเมรุที่วัดอินทาราม (คือวัดอินทารามวรวิหาร หรือบางยี่เรือนอก ในปัจจุบัน) เพื่อถวายพระเพลิงพระศพสมเด็จพระราชชนนีใช้เวลาสร้างอยู่ถึง ๒ เดือน ... มีการละเล่นมหรสพต่าง ๆ กัน คือ กลางคืนมีโขน ๒ โรง โรงจิว ๓ โรง เทพทอง ๒ โรง รำหญิง ๔ โรง ผนังกลางวัน ๒ โรง หุ่นญวน ๑ โรง หุ่นลาว ๒ โรง กลางคืน ผนังใหญ่ ๓ โรง ผนังใหญ่ระหว่างช่องระทา ๑๐ โรง ผนังจีน ๒ โรง⁸³ ..” จากพงศาวดาร

นอกจากนี้ยังค้นพบว่าผนังใหญ่ทำการแสดงในวัดต่างๆ รวมถึงเรื่องราวที่เกี่ยวข้องเช่น จิตรกรรมฝาผนัง, ศิลปินฯ ในเขตกรุงเทพมหานคร ตั้งแต่ต้นรัตนโกสินทร์จนถึงปัจจุบันด้วยกันหลายวัด อาทิ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม วัดพระเชตุพน วัดสุรรณาราม เป็นต้น แต่ทั้งนี้ยังไม่มีหลักฐานระบุได้ว่า มีวัดหรือชุมชนใดในกรุงเทพมหานครที่เป็นเจ้าของคณะผนังใหญ่

83

ผนังกลางวัน หรือหนังสือ หมายถึงผนังใหญ่ที่แสดงในช่วงเวลากลางวัน ผนังใหญ่ในที่นี้หมายถึงผนังใหญ่ที่ใช้แสดงตอนกลางคืน เป็นหนังสือชาวดำ ผนังใหญ่ระหว่างช่องระทาน่าจะหมายถึงผนังใหญ่ขนาดย่อมลงมา ใช้แสดงใน ระหว่างช่องระทาไฟบังก็เรียก ผนังระทา (อ้างสัมภาษณ์ ครูวีระ มีเหมือน) และนอกจากนั้นยังมีคำว่า ผนังจีน ปรากฏอยู่ด้วย

หนังสือใหญ่อยุธยา

จากการศึกษาพบว่าจังหวัดพระนครศรีอยุธยา กรุงเก่า มีประวัติความเป็นมาของชุมชนหนังสือใหญ่และแหล่งข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับศิลปิน และเรื่องเล่าการแสดงหนังสือใหญ่มาก ล้วนมีความน่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง จึงรวบรวมไว้เป็นหลักฐานเบื้องต้น เพื่อรอการสืบค้นเชิงลึกต่อไป ดังนี้

ชุมชนหนังสือใหญ่ที่ปรากฏหลักฐาน

๑. หนังสือใหญ่วัดพระญาติการาม

๒. หนังสือใหญ่วัดกษัตราธิราชวรวิหาร

๓. หนังสือใหญ่วัดตะกู

๔. หนังสือใหญ่ครุวน เกิดผล

ชุมชนหนังสือใหญ่ที่ยังรอการสืบค้น

๕. หนังสือใหญ่วัดโคกเสือ

๖. หนังสือใหญ่บางประหัน (หันสัง บังเพลิง)

ศิลปินหนังสือใหญ่และเรื่องเล่าหนังสือใหญ่อยุธยา

๗. ครูแห พยัคคิน ครูช่างหนังสือใหญ่ บ้านหน้าวัดพระเมรุ พระนครศรีอยุธยา

๘. หม่อมราชวงศ์ จรูญสวัสดิ์ ศุขสวัสดิ์

๙. ครูปุ่น เวชาคม ครูโขนหนังสืออยุธยา

๑๐. ครูเปีย อยุธยา-ครูหนังคนแรกของวัดสว่างอารมณ์ สิงห์บุรี

๑๑. การแสดงหนังสือใหญ่ที่วัดตะโหนด นครหลวง –สัมภาษณ์ รศ.บุญเสริม ภู่อาลี

ชุมชนหนังสือใหญ่ที่ปรากฏหลักฐาน

หนังสือใหญ่วัดพระญาติการาม อยุธยา

สถานที่ตั้ง ตำบลไผ่ลิง อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ช่วงระยะเวลาประมาณ รัชกาลที่ ๕ - รัชกาลที่ ๙ (พ.ศ. ๒๔๒๐-๒๔๙๐)

เจ้าของคณะ ครูฉิ่ง พจนีย์ (ประมาณเวลาว่าอยู่ในช่วงเดียวกับหลวงพ่อกั่น)

ผู้อุปถัมภ์ หลวงพ่อกั่น ฆมมโชโต (พ.ศ. ๒๓๙๐-๒๔๗๗)

หลวงพ่อกั่น คนธาโร (พ.ศ. ๒๔๓๕-๒๕๑๒)

สรุปลำดับเหตุการณ์หนังสือใหญ่วัดพระญาติการาม อยุธยา ตามเวลาปีพุทธศักราช (พ.ศ.) ดังนี้

พ.ศ. ๒๓๙๐	ปีเกิดหลวงพ่อกั่น (ปลายรัชกาลที่ ๓)
พ.ศ. ๒๔๑๗	หลวงพ่อกั่นบวชพระอายุ ๒๗ ปี
	หลวงพ่อกั่นเป็นเจ้าอาวาส (ประมาณ พ.ศ. ๒๔๒๐-๒๔๕๐)
พ.ศ. ๒๔๕๒	หลวงพ่อกั่นรับนิมนต์ทดสอบพลังจิต ที่พระปฐมเจดีย์
พ.ศ. ๒๔๕๖	หลวงพ่อกั่นบวชพระ มีหลวงพ่อกั่นเป็นพระอุปัชฌายะ
พ.ศ. ๒๔๗๗	สร้างเหรียญหลวงพ่อกั่นรุ่นแรก เป็นเหรียญหายากที่ราคาแพงมาก
พ.ศ. ๒๔๗๗	หลวงพ่อกั่นมรณะภาพ และหลวงพ่อกั่น เป็นเจ้าอาวาส
พ.ศ. ๒๔๘๔	ปีเกิดทายาทหนังสือใหญ่ รตต.วัชระ พจนีย์ ผู้ให้ข้อมูล
ประมาณหลัง พ.ศ. ๒๔๙๐	หนังสือใหญ่วัดพระญาติการามแสดง
	ตัวหนังสือใหญ่มีคนจีนนั่งเรือทอยมาซื้อไป
	หนังสือ หรือหนังสือครุ ๖ องค์ ถูกนำไปไว้ที่โรงเรียนแห่งหนึ่งในอยุธยา
	ตำราพากย์หนังสือสูญหายไปหมด
พ.ศ. ๒๕๑๒	หลวงพ่อกั่นมรณะภาพ และพระราชทานเพลิงศพ ปี พ.ศ. ๒๕๓๖

หนังใหญ่ชุมชนวัดพระญาติการาม อยุธยา เป็นอีกหนึ่งชุมชนคนอยุธยาในอดีตที่เป็นแหล่งรวม ศิลปะการแสดงต่างๆไม่ว่าจะเป็น ละคร ลิเก หนังเล็ก (หนังตะลุง) โขน หนังใหญ่ฯ รวมถึงงานช่างสิบหมู่แกะปั้น สลัก ไม้หนัง เทงหยวก ไว้ได้อย่างครบถ้วน

สำหรับการแสดงหนังใหญ่ของชุมชนนี้ สามารถสืบค้นได้เบื้องต้น ๓ ช่วงอายุคน หรือประมาณ ๑๔๐ ปี แต่เชื่อว่าก่อนหน้านั้น อาจมีการแสดงหนังใหญ่สืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาก็เป็นได้

จากการสัมภาษณ์ ร้อยตำรวจตรีวัชระ พงนิย (พ.ศ.๒๕๔๔-ปัจจุบัน) ทายาทศิลปินหนังใหญ่ เล่าว่าครูหนังหรือนายหนังคนแรกคือปู่ฉิ่ง พงนิย⁸⁴ มีความสามารถในเชิงช่างสิบหมู่และศิลปะการแสดง เป็นทั้งผู้ตอกหนัง สอนขีดหนัง พากย์หนังกับลูกศิษย์ทั้งหมด ซึ่งมีศิลปินรุ่นราวคราวเดียวกับปู่ที่ยังพอ จำได้คือ ปู่พุด ปู่ตัด ปู่รุ่น ทั้งสามเป็นโขนลิเกด้วย รุ่นต่อมาคือรุ่นกลาง มีลุงซุบ พงนิย⁸⁵ ลุงอ้อย ลุงน้อย ลุงย้อย และลุงเสริฐ⁸⁶

หนังใหญ่ทำการแสดงตั้งแต่สมัยหลวงพ่อกั่นเป็นเจ้าอาวาส จนมาถึงหลวงพ่อั้น เป็นเจ้าอาวาสต่อก็ ยังแสดงกันอยู่ ครั้งหนึ่งผู้ให้ข้อมูล ตอนเป็นเด็กเคยร่วมเดินทางติดตามไปแสดงที่ อ.สามชุก จ.สุพรรณบุรี ในงานศพของคุณแม่อยู่การทำนหนึ่ง ขึ้นเรือยนต์หลวงพ่อั้น จากทำน้าวัดพระญาติเดินทางไปสุพรรณฯ

หนังที่วัดพระญาติฯ มีทั้งหนังสี (หนังกลางวัน) และหนังขาวดำ (หนังกลางคืน) จำนวนหลายร้อยตัว ขอบจอหนังเป็นสีแดงซึ่งเปลือย เพราะด้านบนยอดเสาไม่มีธงชาติ หรือหางนกยูงอะไรประดับประดา สมัยก่อน ยังไม่มีไฟก็ใช้ได้ ไม่ก็ตะเกียงเจ้าพายุ จุดให้แสงเงาขีดหนังใหญ่ คนพากย์ก็ตะโกนจนคอโคง เพราะไฟฟ้าเพิ่ง มามียุคพระพร ภิรมย์เป็นพระเอกลิเก มีปี่พาทย์เครื่องห้าบรรเลงเพลง ประกอบ เครื่องประกอบจังหวะก็มีทั้ง ไม้ตะขาบ มีเกราะ ม้าล้อ บางทีก็เอาซอฮู้อูมาสีแทรกมุขตลก สร้างสีสันความสนุกสนาน

⁸⁴ ปู่ฉิ่ง พงนิย เป็นปู่ของผู้ให้ข้อมูล รตต.วัชระ พงนิยและเป็นบิดาของคุณพ่อเฉลิม พงนิย

⁸⁵ เป็นลุงของ รตต.วัชระ พงนิย เสียชีวิตก่อนผู้ให้ข้อมูลเกิด (ก่อน พ.ศ.๒๕๔๔)

⁸⁶ ประเสริฐ มีสมวงษ์ เจ้าของคณะลิเกและเป็นบิดาของพระพร ภิรมย์

ทุกครั้งพอแสดงเสร็จก็จะมาเก็บตัวหนังใหญ่ไว้ที่ศาลาใกล้คลองหน้าวัดพระญาติฯ ไม่ได้ไปเก็บไว้ในบ้านเพราะขนย้ายลำบาก บ้านปู่ฉิ่ง⁸⁷ต้องเดินผ่านป่าลึก และในวัดมีพื้นที่บริเวณเหมาะแก่การฝึกซ้อมกัน

ช่วงทำยลปินหนังใหญ่ต่างก็มีอายุกันมากขึ้น ความนิยมของคนดูก็ลดลง ประกอบกับมี เหตุการณ์ที่คนเชิดคนพากย์หนัง ๓ ท่าน เสียชีวิต ในเวลาไล่เลี่ยปีเดียวกัน ขวัญและกำลังใจของคนที่ยังอยู่จึงหดหาย

ตัวหนังใหญ่ถูกทับถมกองสุมไว้ในเรือนมุงจาก มุงสังกะสีที่ผุพัง จึงเป็นธรรมดาที่ต้องเจอทั้งแดดและฝนจนตัวหนังเปื่อยยุ่ย ต่อมาเมื่อพ่อค้าซื้อของเก่าชาวจีน นั่งเรือทอยมาซื้อหมาหนังใหญ่ไปทั้งหมด เหลือไว้เพียงหนังเจ้า ๖ องค์

สุดท้ายผู้ให้ข้อมูลเล่าว่า ขณะยังเด็กกำลังป่วยเป็นไข้มาลาเรีย ย ลุกเดินไปไหนไม่ได้ เห็นคนขึ้นมาบนเรือนและนำหนังใหญ่เจ้า หรือหนังครูไป หลังจากหายไข้สอบถามผู้ใหญ่ ทราบความว่ามีคนขนเอาไปไว้ที่โรงเรียนเอกชนแห่งหนึ่ง ในตัวเมืองอยุธยา ต่อมาเติบโตเป็นผู้ใหญ่ตนเองเคยไปทวงขอ แต่ได้รับการปฏิเสธ นั่นหมายความว่า หนังใหญ่วัดพระ ญาติแทบจะไม่เหลือหลักฐานเป็นชิ้นเป็นอันที่จับต้องได้เลย คงเหลือแต่เรื่องเล่าเลื่อนกลาง ที่น่าจะน่าเป็นเรื่องราวทำทนายและช่วยจุดประกายให้คนรุ่นใหม่ค้นคว้าเชิงลึกต่อไป

⁸⁷ บริเวณบ้านปู่ฉิ่ง พจนีย์ ในอดีตเป็นป่าช้าวัด ปัจจุบันตกทอดมาเป็นของ รัตวิระ พจนีย์

ประวัติหลวงพ่อกลับวัดพระญาติการาม

หลวงกลับ ธรรมโชติ ท่านเกิดเมื่อปี พ.ศ. ๒๓๙๐ ตรงกับปลายรัชกาลที่ ๔ ที่ ต.อรัญญิก อ.นครหลวง จ. พระนครศรีอยุธยา ครอบครัวมีฐานะยากจน ตอนช่วงวัยหนุ่มได้ศึกษาและมีเชี่ยวชาญวิชากระบี่กระบองอย่างหาคนเปรียบไม่ได้

อายุได้ ๒๗ ปี ท่านได้อุปสมบท ณ วัดโลกยสุธาศาลาปูน โดยมี พระญาณไตรโลก (สอาด) ต่อมาเป็น พระธรรมราชานุวัตร (อาจ) เจ้าคณะใหญ่อยุธยา เป็นพระอุปัชฌายะ พระครูกุศลธรรมธาดา วัดขุนยวน (วัดพรหมนิवास) กับ พระอธิการชื่น วัดพระญาติฯ เป็นคู่สวด ได้ฉายาว่า ธรรมโชติ แปลว่า เป็นผู้สว่างในทางธรรม หลังจากนั้นท่านได้จำพรรษาอยู่ที่วัดประตูทรงธรรม ท่านได้ศึกษาพระธรรมวินัย และ เรียนรู้วิชาอาคม จนแตกฉาน เมื่อฝึกฝนวิชาต่าง ๆ จนเชี่ยวชาญแล้ว จึงได้ออกธุดงค์ไปทั่วป่าเขาลำเนาไพรเผชิญสัตว์ร้ายนานา จากออกธุดงค์ มาถึงวัดพระญาติการามในเวลาค่ำ ท่านพิจารณาว่า วัดนี้เงียบสงบดี เหมาะแก่การบำเพ็ญสมณธรรม สามารถเจริญสมาธิและปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานได้สะดวก ท่านจึงได้ปักกลดพักอยู่ที่บริเวณวัดในคืนนั้น หลวงพ่อกลับท่านยังมีวิชาลูกเบา หรือวิชาชาตรี ซึ่งเป็นวิชาอยู่ยงคงกระพันวิชาหนึ่งของท่าน อำนาจจิตของหลวงพ่อกลับนั้นมากมาย ท่านถึงแก่มรณภาพเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๗ ตรงกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร

ประวัติหลวงพ่อกลับ วัดพระญาติการาม

หลวงพ่อกลับ เกิดเมื่อวันจันทร์ที่ ๑๒ กันยายน ๒๔๓๕ โยมบิดาชื่อ นายคล้าย ศุภสุข โยมมารดาชื่อนางสมบุญ ศุภสุข ส่วนชาติภูมิของท่านคือบ้านท่าหิน ต.ธนู อ.อุทัย อยุธยา มีพี่น้องร่วมบิดา-มารดา ๗ คน

หลวงพ่อกลับ บรรพชาอุปสมบท ณ พัทธสีมา วัดพระญาติการาม เมื่อวันที่ ๒๖ มิถุนายน ๒๔๕๖ โดยมี หลวงพ่อกลับ ธรรมโชติ เป็นพระอุปัชฌาย์ หลวงพ่อฉาย คงคสุวณโณ (เมื่อครั้งยังดำรงสมณศักดิ์ที่ พระครูรัตนภิรมย์) วัดตองปุ เป็นพระกรรมวาจาจารย์

จนเมื่อพระอุปัชฌาย์ถึงมรณภาพเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๗ จึงได้ก้าวขึ้นเป็นเจ้าอาวาสสืบแทน (โดยใช้คำนำหน้านามว่า พระอธิการอื่น) มรณภาพ เมื่อวันที่ ๑๓ มกราคม ๒๕๑๒ ด้วยโรคลมปัจจุบัน และพระราชทานเพลิงศพในพ.ศ. ๒๕๓๖^{๘๘}

^{๘๘} เมธี ไทยนิกร, พระอุปัชฌาย์กลับ ธรรมโชติ สุดยอดพระเกจิแห่งเมืองกรุงเก่า นิตยสารลานโพธิ์ ฉบับที่ ๑๐๕๐-๑๐๕๑ เดือนกรกฎาคม ๒๕๕๓

หนังสือวัดกษัตราธิราชวรวิหาร ออยุธยา

สถานที่ตั้ง	วัดกษัตราธิราชวรวิหาร ต.บ้านป้อม อ.พระนครศรีอยุธยา
	จ.พระนครศรีอยุธยา
ช่วงระยะเวลาประมาณ	รัชกาลที่ ๕ – รัชกาลที่ ๙ (พ.ศ.๒๔๖๒-๒๕๒๒)
ผู้อุปถัมภ์หนังสือ	พระวิสุทธาจารย์เถร (หลวงปู่เทียม)

สรุปลำดับเหตุการณ์หนังสือวัดกษัตราธิราชวรวิหาร ออยุธยา ตามเวลาปีพุทธศักราช(พ.ศ.) ดังนี้

พ.ศ.๒๔๔๗	ปีเกิดหลวงปู่เทียม
พ.ศ.๒๔๖๒	หลวงปู่เทียมเรียนสลักหนังสือใหญ่และสามารถออกแสดงได้ (อายุ ๑๕ ปี)
พ.ศ.๒๔๖๗	หลวงปู่เทียม บรรพชาอุปสมบท
พ.ศ.๒๖๘๗	หลวงปู่เทียม เป็นเจ้าอาวาสวัดกษัตราธิราชวรวิหาร
พ.ศ.๒๕๒๒	หลวงปู่เทียม มรณะภาพ

กล่าวกันว่ามอตัวหนังสือใหญ่ที่เหลือกับกรมศิลปากร

ประวัติหลวงปู่เทียม^{๘๙}

พระวิสุทธาจารย์เถร หรือ หลวงปู่เทียม มีนามเดิมว่าเทียม หาเรือนศรี เกิดเมื่อวันเสาร์ที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๔๔๗ ณ ต.บ้านป้อม หมู่ ๗ อ.พระนครศรีอยุธยา เป็นบุตรของนายสุนและนางเลียบ อาชีพทำนา เริ่มต้นการศึกษาภาษาไทยกับพระภิกษุมอญและอาจารย์ปิ่น ที่วัดกษัตรา ควบคู่ไปกับการเรียนวิชาช่างทั้งการเขียนและการแกะสลัก ต่อมาได้ฝากตัวเป็นลูกศิษย์อาจารย์จันทร์เพื่อเรียนภาษาขอม อายุ ๑๕ จึงได้ลาไปช่วยบิดาทำนา แต่ด้วยเป็นผู้ใฝ่เรียนรู้จึงได้เรียนวิชาต่างๆ มากมาย โดยเริ่มเรียนวิชาไสยศาสตร์แบบลงผงลงยันต์กับลุงชื่ออาจารย์ทรัพย์ เรียนวิชาธาตุกสิณกับนายเงิน วิชาประดับตกแต่ง ก่อสร้าง กับนายชมและนายเซย วิชา

⁸⁹ ประวัติหลวงปู่เทียม วัดกษัตราธิราชวรวิหาร แหล่งที่มา <http://www.krusiam.com>

กระบี่กระบองกับบิดา การเป่าปี่ชวากับพี่ชาย จนสามารถออกแสดง ตามงานพิธีต่างๆ ควบคู่กับการรับจ้าง เป็นช่างไม้ นอกจากนั้นได้หัดแกะ **หนังใหญ่และแสดงได้**

ครั้นเมื่ออายุครบ ๒๐ ปีบริบูรณ์ได้เข้าพิธีอุปสมบท โดยมีพระครูวินยานุวัติคุณ เจ้าอาวาสวัดกษัตราธิราช เป็นพระอุปัชฌาย์ ไปศึกษาปฏิบัติธรรม ณ สำนักเรียนวัดประดู่ทรงธรรมและวิชาที่สำนักอื่น จนถึงพรรษาที่ ๙ ได้กลับมาอยู่ที่วัดกษัตราธิราช กระทั่ง พ .ศ.๒๔๘๗ เมื่อตำแหน่งเจ้าอาวาสว่างลงจึงได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าอาวาส

หลวงพ่อเทียม เป็นพระเกจิเก่าที่มีวิทยาคมและพุทธานุภาพสูง วัตถุมงคลของท่าน อาทิ ตะกรุดหลวงปู่เทียม หรือเหรียญวัตถุมงคล มีชื่อเสียงในด้านอยู่ยงคงกระพัน แคล้วคลาดปลอดภัย จนเป็นที่ประจักษ์แก่คณะศิษย์ที่ให้ความเลื่อมใสศรัทธาโดยเฉพาะตะกรุดมหาระงับ วัดกษัตราธิราช เป็นที่โด่งดังมาก หลวงปู่เทียมละสังขารลงอย่างสงบ เมื่อวันที่ ๒๐ ธันวาคม ๒๕๒๒ สิริอายุ ๗๕ ปี ๕๕ พรรษา

เปรม หาเรือนชีพ วัย ๗๐ ปี ทายาทศิลปินในชุมชนวัดกษัตราธิราชวรวิหารเล่าว่า หลวงพ่อเทียมเป็นคนที่ตั้งใจทำอะไรแล้ว ต้องทำให้ได้ทำให้สำเร็จ เป็นผู้สนใจงานช่างสิบหมู่และศิลปการแสดงมาตั้งแต่วัยเด็ก เมื่อบวชเป็นพระจนมาเป็นเจ้าอาวาสได้ให้การสนับสนุนให้มีการแสดงหลายอย่างไม่ว่าจะเป็นหนังเล็ก(ตะลุง) **หนังใหญ่** กลองยาว ปี่พาทย์ กระบี่กระบอง ในบางครั้งลงมือฝึกสอนเอง

สมัยที่เล่นหนังใหญ่กันจะมีพ่อ ปากย์ร้องเล่นดนตรี (ครูไปล์ หาเรือนชีพ อายุ ๙๗ ปี : พ.ศ.๒๕๕๗) ลุงเจียร, ลุงขาว ลุงเพี้ยม ผาเดช เข็ดหนัง มี ลุงขาว เป่าปี่ เเท่าที่จำได้ คนที่เข็ดหนังตะลุงก็เข็ดไป จะไม่มาเกี่ยวกับหนังใหญ่

หนังใหญ่วัดกษัตราฯ น่าจะมีประมาณ ๑๐๐ กว่าตัว เป็นหนังขาวดำ(หนังกลางคืน) ตัวหนังส่วนหนึ่งได้มาจากวัดป้อมแก้ว เพราะเจ้าอาวาสก็เป็นเครือญาติกัน เขาวามีคนเอามาไว้ที่วัด (ป้อมแก้ว) ที่วัดเขาไม่มีคนเป็นหนัง ได้มาหลวงพ่อเทียมฝึกเอง และแกะหนังเพิ่มเติมอีก เล่นศึกกุ่มภรรยาณ ศักอินทรชิต และนางลอย

มีอยู่ครั้งหนึ่งไปเล่นที่วัดตลอดช่วงหน้าน้ำ(ท่วม)ด้วย ก็ตั้งจอกันกลางน้ำข้างศาลาวัด พอจะเล่นเบิกโรง เล่นจับลิงหัวค้ำกัน คนในคณะก็ตกใจหาลิงข วาไม่เจอ หาแล้วหาอีกก็ไม่เจอ ลิงขาวลิงดำต้องออกจอลแล้วปรากฏว่า ได้ยินเสียงจ๋อมแจ่มๆ เหมือนใครว่ายน้ำมา เป็นหนังลิงขาวว่ายน้ำมา และป็นขึ้นจอหนัง สร้างความตกตะลึงแก่ผู้คนในวันนั้นและกล่าวขานกันมาจนถึงทุกวันนี้ ซึ่งไม่ใช่ตำนานเพราะผู้ให้สัมภาษณ์กล้า ยืนยัน (เปรม หาเรือนซีพ) เพราะอยู่ในเหตุการณ์ตลอด “หนังลิงขาวตัวนั้นทำจากหนังตายโหง (ตายพราย) และผ่านวิชาอาคม”⁹⁰ ระยะเวลาทั้งหนังเล็กหนังใหญ่เริ่มซบเซาเพราะมีสิ่งบันเทิงอื่นมาแทนที่ และด้วยหลวงพ่อเทียมเป็นเกจิอาจารย์ชื่อดังมีกิจกรรมทั่วประเทศและต้องคอยต้อนรับสาธุชนที่มาปรึกษาทุกซักร้อน หรือแสวงหาเครื่องรางของขลังจำนวนแน่นขนัดทุกวันไม่มีวันหยุด ตัวหนังใหญ่นั้นให้คนเขายืมกันไปกันมา คืบบ้างไม่คืบบ้าง จนท้ายสุดจึงเหลือติดข้างฝากุฏิหลวงพ่อเทียม ๔ ตัว เมื่อติดข้างฝาไว้ก็น่าจะไม่มีใครกล้าขอยืมอีก⁹¹

หลังจากหลวงพ่อเทียม มรณะภาพในปี พ.ศ.๒๕๒๒ เจ้าอาวาสรูปถัดมาได้มอบหนังใหญ่ที่เหลือพร้อมหนังตะลุงให้กรมศิลปากร แต่ไม่หลักฐานที่สามารถยืนยันได้ว่า หนังใหญ่ชุดดังกล่าวเก็บไว้ในหน่วยงานใดกันแน่

90 สัมภาษณ์ ครูเปรม หาเรือนซีพ,อยุธยา ๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๗

91 ครูเปรม หาเรือนซีพ ทายาทศิลปินหนังใหญ่ ชุมชนวัดกษัตราธิราชวรวิหาร อยุธยา เป็นอดีตพระเอกลิเก ลูกชายของนายไปล์ หาเรือนซีพ (อายุ ๙๗ ปี) ครูดนตรีมีชื่อ และเป็นหลานปู่เป็รื่อง หาเรือนซีพ ซึ่งเป็นตระกูลศิลปินและช่างสิบหมู่

หนังสือใหญ่วัดตะกู อยุรยา

สถานที่ตั้ง	ตำบลตะกู อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
ช่วงระยะเวลาประมาณ	รัชกาลที่ ๕ – ต้นรัชกาลที่ ๙ (พ.ศ.๒๔๓๑-๒๕๑๖)
ผู้ให้การอุปถัมภ์	หลวงพ่ोजิม เป็นผู้เริ่มต้นคณะหนังสือใหญ่วัดตะกู หลวงพ่อกเลี้ยง เป็นผู้สร้างชื่อเสียงให้กับคณะหนังสือใหญ่วัดตะกู

สรุปลำดับเหตุการณ์หนังสือใหญ่วัดตะกู อยุรยา ตามเวลาปีพุทธศักราช (พ.ศ.) ดังนี้

พ.ศ.๒๔๔๓	หลวงพ่ोजิมซื้อตัวหนังสือใหญ่มาจากอ่างทอง และให้ครูหล้ามาสอนหนังสือใหญ่
พ.ศ.๒๔๖๓	หลวงพ่อกเลี้ยง สร้างรูปปั้นพระฤาษี “พ่อบุญฤาษีอุรุเวลามหากัสสปะ”
พ.ศ. ๒๔๘๐-๒๔๘๔	หลวงพ่อกเลี้ยงได้รับมอบหนังสือใหญ่เพิ่มเติมมาจากวัดโคกเสือ อำเภอสนา
พ.ศ.๒๕๑๓	หลวงพ่อกเลี้ยงสร้างเหรียญพ่อแก่ วัดตะกู รุ่นแรก
พ.ศ.๒๕๑๖	หนังสือใหญ่อีกจำนวนกว่า ๓๐๐ ตัว ถูกขายไปทั้งหมด ในราคา ๑๓,๐๐๐ บาท เหลือแต่สมุดไทยบทพากย์หนังสือ ชุตศีกอินทรชิต ศีกวิรุณมุข นางลอย และบทแทรกเพลงพื้นบ้าน
พ.ศ.๒๕๓๐	พระครูเมตตาธิคุณ (หลวงพ่อกเลี้ยง) มรณะภาพ

ประวัติชุมชนหนังสือใหญ่วัดตะกู

วัดตะกู เดิมขึ้นอยู่กับอำเภอสนาใหญ่ (อำเภอดักไถ่ในปัจจุบัน) ต่อมา มีการแบ่งการปกครองใหม่ จึงมาขึ้นอยู่กับพื้นที่การปกครองของอำเภอบางบาล ที่ได้ชื่อว่าตำบลวัดตะกู มีตำนานเล่าว่า บริเวณวัดตะกูในปัจจุบันนี้ เดิมมีต้นตะกูปลูกอยู่มาก และมีต้นตะกูต้นใหญ่เป็นโพรงคนสามารถเข้าไปนั่งเล่นได้ ต่อมา มีการก่อสร้างศาลาวัดจึงตัดต้นตะกูบางส่วนออก และต่อมาเปลี่ยนชื่อวัดเป็น **วัดสว่างอารมณ์** แต่ชาวบ้านไม่นิยมเรียกยังคงเรียกว่าวัดตะกูเหมือนเดิม

พ.ศ.๒๔๔๓ หลวงพ่อเจียมซื้อตัวหนังสือใหญ่มาจากอ่างทอง และให้ **ครูหล้า** มาสอนหนังสือใหญ่ หลวงพ่อเจียม อดีตเจ้าอาวาสรูปนี้ มีศักดิ์เป็นอาหลวงพ่อเกลี้ยง ท่านเป็นเจ้าอาวาสก่อนหน้า ๓ รูป หลวงพ่อเจียม , หลวงพ่อชม และรักษาการเจ้าอาวาส หนังสือที่ซื้อมากล่าวว่าซื้อมาจากตอนเหนือของอ่างทอง ซึ่งพิกัดที่ว่านั้นตรงกับ ชุมชนหนังสือวัดบ้านอิฐทั้งเวลาและสถานที่ จึงเป็นไปได้ว่าครูผู้สอนหนังสือที่ซื้อ หล้า อาจเป็นครูที่มาจากบ้านอิฐด้วยเช่นกัน

สมัยที่หลวงพ่อเกลี้ยง ตีสโชโต (พ.ศ.๒๔๓๕-๒๕๓๐) หรือพระครูเมตตาทิคุณ เป็นเกจิอาจารย์ที่มีชื่อเสียงโดยฉพาะในแวดวงศิลปดนตรีปี่พาทย์นาฏศิลป์ ลีเก จะให้ความเคารพศรัทธาอย่างสูง ตอนเป็นฆราวาสนั้นมีความรักผูกพันกับศิลปการแสดง และท่านเป็นหนึ่งในนักพากย์หนังสือใหญ่แห่งวัดตูกุ ต่อมาได้อุปสมบทและได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าอาวาสวัดตะกูนันต์ ประมาณช่วง พ .ศ. ๒๔๘๐-๒๔๘๔ ท่านได้รับมอบตัวหนังสือใหญ่ ไม่ทราบจำนวน จากวัดโคกเสื่อ อำเภอเสนา ซึ่งมีระยะห่างกัน ๗.๙ กิโลเมตร ด้วยเหตุผลว่าไม่สะดวกในการหาที่จัดเก็บหรืออาจเห็นว่าถ้ามาอยู่รวมสมทบกับหนังสือวัดตะกุกุจะสร้างคุณประโยชน์มากกว่า และไม่ห่างจากวัดโคกเสื่อมากนัก

หนังสือวัดตะกุกุจะเป็นหนังสือชาวดำ (หนังสือกลางคืน) ทั้งหมด มีบทพากย์ที่โดดเด่นเพราะแทรกบทตลกด้วย เพลงพื้นบ้านภาคกลางไว้อย่างสนุกสนานตัวหนังสือใหญ่ วัดตะกุกุ มีจำนวน ๖ ชุดดังนี้⁹²

๑.ตอนศึกกุกุภรรยา

๒.ตอนศึกอินทรชิต

๓.ตอนศึกวิรุญจำบัง

๔.ตอนศึกวิรุญมุข

๕.ตอนศึกทศกรรมฐ์

๖.ตอนนางลอย

⁹² สมพันธ์ เลขาพันธ์, หนังสือวัดตะกุกุ อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, 2523

หนังสือใหญ่ครุวน อยุธยา

สถานที่ตั้ง	๕๗ หมู่ ๔ ตำบลบ้านใหม่ฯ อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
ช่วงระยะเวลาประมาณ	รัชกาลที่ ๕ – ต้นรัชกาลที่ ๙ (ประมาณ พ.ศ.๒๔๓๙-๒๔๘๑)
ผู้ก่อตั้งเจ้าของคณะ	ครุวน เกิดผล
ผู้ควบคุมดูแล	ครูหงส์ เกิดผล

สรุปลำดับเหตุการณ์หนังสือใหญ่ครุวน อยุธยา ตามเวลาปีพุทธศักราช (พ.ศ.) ดังนี้

พ.ศ. ๒๔๐๙	ปีเกิด ครุวน เกิดผล (สมัยปลายรัชกาลที่ ๔)
พ.ศ. ๒๔๘๑	ครุวน เกิดผล เสียชีวิต

ครุวน เกิดผล ผู้เป็นโต้โถมหรสพกรุงเก่าที่เกิดในช่วงรัชกาลที่ ๔ และมีชื่อดังเสียงในช่วงรัชกาลที่ ๕ ครุสุราราม เกิดผล ศิลปินแห่งชาติ นั้นเป็นบุตรชายครูห งส์และเป็นหลานปู่ของครุวน ที่เป็นหนึ่งในเสาหลักสืบสานงานปี่พาทย์ในนาม วงบ้านใหม่ทางกระเบน

จากบทความ การเดินทางจากอดีต ของวงปี่พาทย์บ้านใหม่ทางกระเบน (พาทย์รัตน์) (๑-๒), ของ พิษ ชาญรัฐ ตูจินดา ได้บันทึกเรื่องราวประวัติศาสตร์วงการดนตรีไทยล้ำค่า กล่าวว่า “ครุวน เกิดผล ซึ่งนอกจากท่านจะเป็นผู้ริเริ่มก่อตั้งวงปี่พาทย์ ท่านยังเป็นผู้ก่อตั้ง คณะหนังสือ แตรวง ลิเก อังกะลุง และเพลงพื้นบ้าน โดยแบ่งหน้าที่กันครุวน จะดูปี่พาทย์ นางซ็อน เกิดผล (ภรรยา) ดูแลลิเก นายหงส์ เกิดผล ลูกคนโตดูแลหนังสือใหญ่ และนางสังวาล เกิดผล (ภรรยานายหงส์) ดูแลเพลงพื้นบ้าน

ครูสำเร็จ เกิดผล กล่าวว่า “เท่าที่จำได้ ปู่ของท่านคุมปี่พาทย์ ย่าซ็อนคุมลิเก ลูกวงลิเกมาจากป่าโมก จังหวัดอ่างทอง ลูกวงแตรวงใช้คนจากอำเภอบางบาล คนเซตหนังสือเป็นญาติกันทั้งหมด หนังสือโบราณ

ท่านเรียกเป็นศึก ปูวนสร้างไว้ ๓ ศึก ประมาณ ๑๐๐ กว่าตัว สมัยก่อนเวลาไปงานต้องไปเรี่ยยนต์ เพราะมีทั้งเครื่องเป่าพาทย์ ตัวหนังใหญ่ เครื่องลิเก พ่วงไปเป็นล่ำๆ”

ครูจำลอง เกิดผล กล่าวว่า “วงเป่าพาทย์บ้านใหม่ฯ มีขนาดวงตั้งแต่วงเป่าพาทย์เครื่องห้า จากนั้นจึงขยายขยายมาเป็นเครื่องคู่และเครื่องใหญ่ในที่สุด ปูวนท่านเป็นคนสร้างมาทั้งนั้น รวมทั้งนายหงส์ ลูกชายคนโตของปูวนก็ร่วมเป็นหลักสำคัญด้วย”

ประวัติชีวิตของนายวน เกิดผล ผู้ก่อตั้งวงเป่าพาทย์บ้านใหม่ฯ บรรพบุรุษคนสำคัญของตระกูลเกิดผล เกิดวันที่ ๒๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๐๙ เชื้อสายจีน เดิมแซ่ตัน ไม่ปรากฏว่าบิดามารดาเป็นใคร ด้านดนตรีสามารถเป่าปี่จีนได้ เสียชีวิตวันที่ ๑๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๘๑ สมรสกับนางซ็อน เกิดผล (เกิดวันที่ ๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๐๙) พันเพเดิมเป็นคนจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ไม่มีความรู้ความสามารถด้านดนตรีไทย เสียชีวิตวันที่ ๑๒ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๙) ทั้งสองมีบุตรธิดาร่วมกันทั้งหมด ๖ คน คือ นางชื่น กุหลาบแย้ม (เกิดผล) นายหงส์ เกิดผล นายจรัส เกิดผล นายพวง เกิดผล นายสังเวียน เกิดผล และนางชด พวงประดับ (เกิดผล)

นายหงส์ เกิดผล ...มีความสามารถในการเชิดหนังใหญ่ และการแสดงโขน ทั้งยังเป็นกำลังสำคัญที่ช่วยพัฒนางวงเป่าพาทย์บ้านใหม่ฯ ให้มีความเจริญทัดเทียมวงเป่าพาทย์คณะอื่นๆ ในย่านนั้น⁹³

กำนันสำราญ เกิดผล ศิลปินแห่งชาติ หลานปู่ครูวน และลูกครูหงส์ เกิดผล ทายาทศิลปินหนังใหญ่ คณะครูวน เล่าความทรงจำเกี่ยวกับหนังใหญ่ให้ฟังว่า ตอนเด็กๆยังทันเห็นพ่อเชิดหนัง (ครูหงส์) ได้ชักพักใหญ่ยังเคยไปเล่นเป่าพาทย์ประกอบหนังใหญ่ จำได้ว่าพอโหมโรงจบเสมอ ตัวหนัง (หนังเจ้าหรือหนังครู)ก็ออกหน้าจอแล้ว “วันสุดท้ายที่ปู่(ครูวน)จะเสีย ที่บ้านเขาก็จ้างข่าวไปพระนคร ตนเองก็รับนั่งเรือมาจากท่าเตียน กว่าจะถึงถึงบ้านก็ตอนตี ๑ ติระขนาดเดียวกราวใน ตามที่ปู่ตั้งใจรอคอยที่จะฟัง พอถึงตี ๔ ปู่ก็เสีย

ปู่ไม่สมบัติอะไรติดตัวนอกจากเครื่องเป่าพาทย์ ลิเก หนังใหญ่ฯ ไร่นาไม่มี เราเป็นพวกเต็นกินรำกันจริงๆ”⁹⁴

⁹³ พิษชาณัฐ ตูจันดา, การเดินทางจากอดีต ของวงเป่าพาทย์บ้านใหม่ทางกระเบน (พาทย์รัตน์) [ออนไลน์], แหล่งที่มา www.thailifemusic.com

⁹⁴ สัมภาษณ์ ครูสำราญ เกิดผล (ศิลปินแห่งชาติ), บ้านพาทย์รัตน์ บางบาล พระนครศรีอยุธยา, ๒๔ ตุลาคม ๒๕๕๗

ชุมชนหนังสือที่ยังรอการสืบค้น

หนังสือวัดโคกเสือ อำเภอสมนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

สถานที่ตั้ง ๓๖ หมู่ ๔ ตำบลบ้านแพน อำเภอสมนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ช่วงระยะเวลาประมาณ ก่อนรัชกาลที่ ๘ (ก่อนพ.ศ.๒๔๘๔)

ประวัติชุมชนหนังสือวัดโคกเสือ

มีตำนานชาวบ้านแพนเล่าว่า แต่เดิมมีสำเภาใหญ่ล่องมาทางคลองรางจรเข้ โดยหาไม่รู้ว่ามีบริเวณปากคลองนี้มีกระแสน้ำวนเชี่ยวกราก สำเภาจึงเสียการ ทรงตัวกระแทกเข้าริมตลิ่งแล้วพายหัวไปอีกทาง กระแทกกระทั้นทุกอย่างที่ขวางหน้าอย่างไรทิศทาง จนเรือล่องเข้าสู่ท้ายคลองจึงจมลงอย่างสงบนิ่ง มีเพียงเสากระโดงโผล่ขึ้นเหนือน้ำ ส่วนข้าวของและสัมภาระที่ติดมากับเรือต่างลอยกระจายอยู่ทั่วไป

ชาวบ้านที่เห็นเหตุการณ์ ต่างเข้าไปช่วยตามกำลัง ส่วนหนึ่งลากเอาเสาลำแพนที่ลอยไปติดเนินดินขึ้นตากจนแห้ง ภายหลังจึงเรียกชื่อแห่งนั้นว่า "บ้านแพน" ส่วนเสือกที่ลอยไปติดใกล้โคกใหญ่ชาวบ้านได้ช่วยกันนำตากบนโคกจึงเรียกบริเวณนั้นว่า "โคกเสือ"

โคกเสือ เป็นพื้นที่ของวัดที่สร้างมาสมัยอยุธยา เช่นกัน โดยยังคงปรากฏเค้ารอยของวิหารเก่าแต่มีการบูรณะขึ้นใหม่ ภายหลังคนทั่วไปจึงเรียกชื่อวัดตามชื่อเหตุการณ์และเพี้ยนมาเป็น "วัดโคกเสือ" ในปัจจุบัน⁹⁵

อีกหนึ่งคำบอกเล่าซึ่งมีความน่าสนใจไม่น้อย กล่าวว่า เดิมวัดโคกเสือ ตั้งอยู่ในเขตตำบลบ้านโพธิ์ ฝั่งตะวันตกเฉียงใต้ที่ตั้งปัจจุบันเป็นที่เนินสูง เรียกว่า "โคก" ชาวพ่อก้ามก็นำเสือหมอนที่นอนต่าง ๆ มาฝังแดดบริเวณนี้จึงเรียกกันว่า "วัดโคกเสือ" ต่อมาเมื่อได้ย้ายวัดมาสร้างขึ้นที่บริเวณนี้แล้วจึงเรียกนามวัดว่า "วัดโคกเสือ" ตามไปด้วย ผู้ดำเนินการสร้างวัด คือ นายเอี่ยม นายดี และนายรื่น สร้างขึ้นในที่ดินของตน ในนาม "วัดอัมพวันนาราม" หมายถึง วัดสวนมะม่วง เพราะมีมะม่วงมาก แต่ประชาชนไม่นิยมเรียก มักจะเรียกนานเดิม ต่อๆ

⁹⁵ ตำนานบ้านแพน[ออนไลน์], แหล่งที่มา http://library๓๑๒๒.blogspot.com/p/blog-page_๑๐๖๔.html

มา ได้เรียกเป็น “วัดโคกเสือ” และนานวันเข้าได้กลายเป็น วัดโคกเสือ "ทางวัดจึงใช้นามนี้สืบต่อมา และได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เมื่อวันที่ ๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๓๑

สมัยที่หลวงพ่อกลี้ยง ตีสโชโต (พ.ศ.๒๔๓๕-๒๕๓๐) หรือพระครูเมตตาธิคุณ ...ได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าอาวาสวัดตะกุ่มนั้น ประมาณช่วง พ .ศ. ๒๔๘๐-๒๔๘๔ ท่านได้รับมอบตัวหนังสือใหญ่ ไม่ทราบจำนวน จากวัดโคกเสือ อำเภอเสนา ซึ่งมีระยะห่างกัน ๗.๙ กิโลเมตร ด้วยเหตุผลว่าไม่สะดวกในการหาที่จัดเก็บหรืออาจเห็นว่าถ้ามาอยู่รวมสมทบกับหนังสือวัดตะกุ่มจะสร้างคุณประโยชน์มากกว่า และไม่ห่างจากวัดโคกเสือมากนัก มีข้อมูลว่ามีลูกหลานของครูหนังสือยังเก็บรักษาบทพากย์หนังบูชาขึ้นหิ้งอยู่ในสภาพเก่าเปื่อยผุมาก ซึ่งต้องทำการค้นคว้าสืบเสาะกันต่อไป

๖.หนังสือบางประหัน (หันสัง บังเพลิง)

รตต.วัชระ พจนีย์ ทายาทหนังสือใหญ่ชุมชนวัดพระญาติการามเล่าให้ฟังว่า เคยไปเจอกับลูกหลานคณะหนังสือแถวบางประหัน แต่ไม่สามารถระบุได้ว่าบ้านอยู่แห่งไหนตำบลไหน มีความสอดคล้องกับคำบอกเล่าของครูวีระ มีเหมือน ที่เคยมาเจอครูโชนและบทพากย์หนังใหญ่ที่ “บ้านหันสัง บังเพลิง ” ซึ่งปัจจุบัน (พ.ศ. ๒๕๕๗) อยู่ในเขตอำเภอบางประหัน

ศิลปินหนังสือใหญ่และเรื่องเล่าหนังสือใหญ่อยุธยา

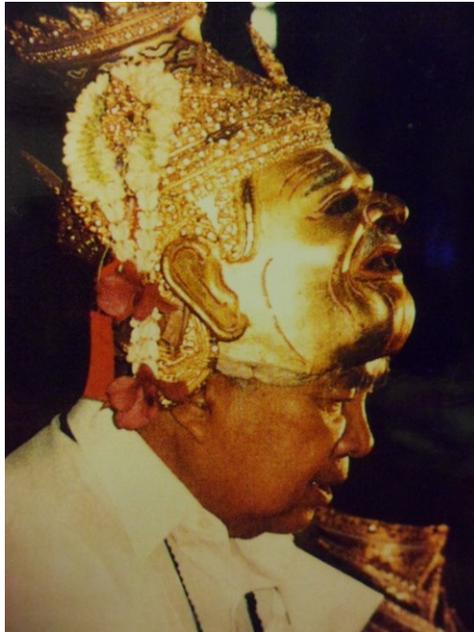
๗.ครูแห พยัคคิน

ครูแห พยัคคิน ครูช่างหนังสือใหญ่ บ้านอยู่ด้านหน้าวัดพระเมรุ พระนครศรีอยุธยา ยังมีลูกหลานสืบทอดงานศิลป์ด้านอื่นๆอยู่ หม่อมราชวงศ์จรรยาสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์ เล่าให้ครูวีระ มีเหมือน ฟังว่า ตัวหนังสือใหญ่ในอยุธยาเกือบทุกคณะจะเป็นฝีมือสลักของครูแห แทบเสียทั้งหมด⁹⁶

⁹⁶ สัมภาษณ์ ครูวีระ มีเหมือน, เรื่องเดียวกัน

๘. หม่อมราชวงศ์ จรูญสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์

หม่อมราชวงศ์จรูญสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์ เป็นบุตรคนโตของหม่อมเจ้ากิตติเดชขจร กับหม่อมจอน สุขสวัสดิ์ เกิดเมื่อวันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๔๖๑ ณ วังกรมหลวงอดิพรอุดมเดช พลโทพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงอดิพรอุดมเดช พระองค์เจ้าสุขสวัสดิ์ ซึ่งเป็นพระอัยกาและต้นราชสกุลสุขสวัสดิ์ วังนี้อยู่ข้างวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (วัดโพธิ์ท่าเตียน) อำเภอพระราชวัง กรุงเทพมหานคร ปัจจุบันเป็นกระทรวงพาณิชย์

ภาพที่ ๕.๑ หม่อมราชวงศ์จรูญสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์ ขณะผู้ประกอบพิธีไหว้ครุโชนละคร

ที่มาของภาพ <http://khonmask.blogspot.com>

ในวัยเด็กได้ไปอยู่กับพระปิตุลา คือ ม .จ.สีบ สุขสวัสดิ์ ท่านมีใจรักในเรื่องของประณีตศิลป์ ท่านเข้าเรียนที่โรงเรียนเพาะช่าง (มหาวิทยาลัยเพาะช่าง) เมื่อสำเร็จแล้วก็สมรสกับนางบรรจง ศุกุเวช เมื่อปี ๒๔๙๑ มีบุตรธิดารวม ๔ คน หม่อมราชวงศ์จรูญสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์ มีความชำนาญงานช่างหลายสาขา ทั้งเขียน ปั้น แกะไม้ ลงรักปิดทอง **ฉลุสลักหนังใหญ่** โดยเฉพาะการทำหัวโขนท่านได้สร้างผลงานไว้อย่างมาก แม้ว่าท่านจะไม่ได้สืบทอดวิชาช่างมาจากบรรพบุรุษ แต่ด้วยความมีใจรักในวิชานี้ ท่านได้ศึกษาหาความรู้ด้วยตัวท่านเอง และต่อมาท่านได้รับคำแนะนำจากครูชิต แก้วดวงใหญ่ จึงทำให้ท่านมีความชำนาญเพิ่มขึ้น อีกทั้งท่านเป็นผู้มีความรู้เรื่องการแสดงโขน-ละครได้เป็นอย่างดี ท่านได้ฝึกหัดกับคุณครูปุ่น เวชาคคม นับว่าเป็นน้องพระยาสุนทรเทพระบำ เมื่อตอนอายุ ๑๖ ปี ฝึกหัดเป็นตัวพระ ได้ออกแสดงเป็นตัวนายโรงหลายครั้ง เมื่อมีอายุมากขึ้นจึงได้รับมอบกรรมสิทธิ์ให้เป็นครูผู้ประกอบพิธีไหว้ครุแบบโบราณ จากคุณครูหลายท่าน ได้แก่ **คุณครูปุ่น เวชาคคม** คุณครูหลวงวิลาศวงงาม คุณครูนิ่ม โพธิ์เอี่ยม นับว่าท่านเป็นผู้รอบรู้หลายแขนง เป็นปูชนียบุคคล อันหาได้

ยากยิ่งท่านเสียชีวิตเมื่อวันที่ ๑๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๓๘ มีทายาทผู้สืบทอดวิชาช่างทำหัวโขนคือบุตรชาย ๒ ท่าน ได้แก่ หม่อมหลวง พงศ์สวัสดิ์ ศุขสวัสดิ์ และหม่อมหลวงพันธ์สวัสดิ์ ศุขสวัสดิ์ ปัจจุบันมีอาชีพทำหัวโขนอยู่ที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ทั้งนี้ครูวีระ มีเหมือน เป็นลูกศิษย์อีกท่านหนึ่งที่ หม่อมราชวงศ์ จรูญสวัสดิ์ ศุขสวัสดิ์ให้ความเมตตาถ่ายทอดต่อยอดความรู้งานศิลป์ รวมถึงหนังใหญ่ให้เพิ่มเติมอีกด้วย

ครูปุ่น เวชาคม

ครูปุ่น เวชาคม เป็นครูของ หม่อมราชวงศ์จรูญสวัสดิ์ ศุขสวัสดิ์ มีความเชี่ยวชาญด้านนาฏศิลป์ไทยหลายแขนงหนึ่งในนั้นคือหนังใหญ่ ครูอาคม สายาคม ได้เคยเขียนบันทึกถึงครูปุ่น ไว้ว่า “...ครั้งหนึ่งผู้เขียนได้มีโอกาสเดินไปกับคุณแม่เพี้ยน สายาคม โดยทำหน้าที่คุมเครื่องลิเก (นาฏะดนตรี) ไปเล่นที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา คุณแม่ได้พาไปหาลุงปุ่น ซึ่งมีอาชีพเป็นโต้โผหนังใหญ่และการละเล่นอื่นๆ ซึ่งเป็นคนที่มีชื่อของอยุธยาในช่วงนั้นกรุงเทพไม่มีการเล่นหนังใหญ่⁹⁷” (หลัง พ.ศ. ๒๕๓๕)

๑๐. ครูเปี้ย

ครูเปี้ย ชื่อของท่านกล่าวถึงในประวัติหนังใหญ่วัดสว่างอารมณ์ สิงห์บุรี ว่าท่านนั้นเป็น หัวหน้าคณะหนังเร่ที่อพยพหลบหนีภัยสงครามในกรุงศรีอยุธยา แล้วได้นำหนังใหญ่ส่วนหนึ่งมาถวายหลวงพ่อเรื่อง ท่านได้รับการยกย่องว่ามีความสามารถในการขีดและพากย์หนังใหญ่มาก ท่านได้ฝึกหัดให้ชาวบ้านบางมอญแสดงหนังใหญ่ โดยศิษย์เอกที่ได้รับการถ่ายทอดจนมีชื่อเสียงสืบมาคือ กำนันนวม ศุภนคร หรือขุนบางมอญกิจประมวล ซึ่งเป็นต้นตระกูล "ศุภนคร"

๑๑. หนังใหญ่แสดง ที่วัดตะโหนด นครหลวง

รองศาสตราจารย์บุญเสริม ภู่อาลี เล่าว่าช่วงตอนเป็นเด็กอายุ ๕-๗ ขวบ ประมาณ พ.ศ. ๒๕๓๐-๒๕๓๒ เคยมีคณะหนังใหญ่จากอ่างทอง หรือสิงห์บุรี มาแสดงในงานศพ ที่วัดตะโหนด อำเภอนครหลวง มีทั้ง

⁹⁷ ดร.อนุกุล โจนสุขสมบุญรณ์ การขีดหนังใหญ่วัดสว่างอารมณ์ จังหวัดสิงห์บุรี. ๒๕๔๒, หน้า ๔๑

ผู้ใหญ่และเด็กขีดหนัง ตนเองเคยไปช่วยเขาเคาะเกราะ (หรืออาจจะเป็นโกร่ง) ตอนฉากลึงกับยักษ์สู้รบกัน และช่วยร้องรับคำว่า “เพี้ย” พร้อมกันหลังตะโพนทำกลองที่ด้วย

ตัวหนังใหญ่เป็นหนังสีดำสีเดียว (หนังกลางคืน) วงปี่พาทย์ก็มาพร้อมกับหนัง ตั้งเครื่องหันประจันจอหนังฝั่งเดียวกับคนดู คนพากย์เสียงดังฟังชัด นั่งหน้าวงปี่พาทย์ สมัยก่อนยังไม่มีเครื่องไฟฉาย ายเสียง คือไฟฟ้า ยังไม่มีใช้ เขาใช้ตะเกียงเจ้าพายุ จุดส่องแสงเงาตอนเล่นหนัง ตอนเขาขึ้นจอก็ไปช่วยเขาตั้งจอตั้ง เขาจะชิงจอ กับไม้ไผ่ ให้เรียบร้อยตรงพื้นราบก่อน จากนั้นแบ่งข้าง พวกหนึ่งตั้งเชือก(เชือกมะนิลา) อีกฝั่งคอยผ่อนเชือก

...งานศพเมรุลอย เขาจะเผาจริงก็ตอน เทียงคืน หนังจะเล่นก่อนเผา ในงานมีมหรสพอื่นๆด้วยไม่ว่าจะเป็นลิเก ละคร แต่ช่วงที่หนังใหญ่ทำพิธีไหว้ครู (เบิกหน้าพระ) การแสดงทุกชนิดเขาจะหยุดนิ่งทั้งหมด บรรดาศิลปินแต่ละคณะจะพนมมือไหว้ แม้แต่ตอนแสดงหนังใหญ่ช่วงพิธีศพ (หนังหน้าไฟ) ก็จะไม่มีการแสดงอื่นมาเล่นรบกวน เพราะศิลปินเขาถือว่าหนังใหญ่เป็นมหรสพสูงสุด ...หลังจากวันนั้นไม่เคยเห็นการแสดงหนังใหญ่ที่อยุธยาอีกเลย⁹⁸

98 สัมภาษณ์(ทางโทรศัพท์) รองศาสตราจารย์บุญเสริม ภู่อาลี, (อายุ ๗๒ ปี) ๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๗

หนังสือใหญ่ลพบุรี

หนังสือจังหวัดลพบุรี ที่ค้นพบมีจำนวน ๓ วัดและ ๑ พิพิธภัณฑสถาน เริ่มจากหนังสือใหญ่หลวงพ่อดั้ง วัดโบสถ์ ตำบลโคงธนู ซึ่งในอดีตที่วัดนี้มี ทั้งโขนอนพากย์นั่งราวและหนังสือใหญ่ ต่อมาตัวหนังสือถูกส่งต่อให้กับวัดสว่างอารมณ์ จังหวัดสิงห์บุรี ถัดมาคือหนังสือใหญ่หลวงพ่อบ้าน วัดตะเคียน ตำบลท้ายตลาด แต่ก่อนที่วัดแห่งนี้เป็น ศูนย์รวมมหรสพพื้นบ้านไว้ได้อย่างครบครัน ครั้งหนึ่งมีคนขโมยหนังสือใหญ่ส่วนหนึ่งไปขายที่กรุงเทพฯ ฯ จึงมีการจัดมอบหนังสือใหญ่ให้กรมศิลปากรดูแลรักษา วัดสุดท้ายคือวัดहरราช ที่ไม่ทราบที่มาของตัวหนังสือ แต่ทราบที่ไปว่า ปัจจุบันหนังสือใหญ่ส่วนหนึ่งอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานลพบุรี และพิพิธภัณฑสถานในอิตาลี จำนวน ๗๕๐ ตัว ดังจะขอกล่าวถึง

ตามที่ได้ศึกษาเบื้องต้น ดังนี้

ชุมชนหนังสือใหญ่และสถานที่เกี่ยวข้องกับหนังสือใหญ่ในลพบุรี

๑. หนังสือใหญ่วัดโบสถ์ โคงธนู
๒. หนังสือใหญ่วัดตะเคียน
๓. หนังสือใหญ่วัดสำราญ
๔. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สมเด็จพระนารายณ์

๑. หนังสือใหญ่วัดโบสถ์ โคงธนู

“โขนอนราวหน้าจอหนังสือ-โขนติดหนังสือ”

สถานที่ตั้ง

หมู่ ๔ ต.โคงธนู อ.เมือง จ.ลพบุรี

ช่วงระยะเวลาประมาณ

ปลายสมัยรัชกาลที่ ๖ (พ.ศ.๒๔๖๘-ไม่สามารถระบุได้)

ผู้ริเริ่มและอุปถัมภ์หนังสือใหญ่

พระครูประสาทวรคุณ (พริ้ง มณีธำโน)

สรุปลำดับเหตุการณ์หนังสือใหญ่วัดโบสถ์ โกงธนู ตามเวลาปีพุทธศักราช (พ.ศ.) ดังนี้

พ.ศ.๒๔๖๘ หลวงพ่อพริ้งเป็นเจ้าของาวาส และสนับสนุนมหรสพโขน(นั่งราว) และหนังสือใหญ่

พ.ศ.๒๔๗๔ หนังสือใหญ่วัดโบสถ์ ไปอยู่ที่วัดสว่างอารมณ์⁹⁹

ประวัติหลวงพ่พริ้ง ผู้ริเริ่มหนังสือใหญ่วัดโบสถ์ โกงธนู

พระครูประสาทรคุณ (พริ้ง มณีธำโน) อายุ ๘๔ พรรษา ๖๔ นามเดิม ชื่อพริ้ง นามสกุล เพ็งรอด เกิดเมื่อวันที่ ๒ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๔๓ บิดาชื่อ นายตึก มารดาชื่อ นางแสง นามสกุล เพ็งรอด บ้านคิ่งนามอญ ตำบลโกงธนู อ.เมือง จ.ลพบุรี มีพี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกัน ๖ คนคือ ๑. หลวงพ่พริ้ง เพ็งรอด ๒. นางผลบ ไซหงส์ ๓. นายกรู เพ็งรอด ๔. นายโหน่ง เพ็งรอด ๕. นายบ้าย เพ็งรอด ๖. นางสาวสาคร เพ็งรอด อุปสมบทเมื่อวันที่ ๒ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๓ ณ พัทธสีมาวัดญาณเสน ตำบลโกงธนู อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี หลวงพ่พริ้งเจ้าอาวาสวัดญาณเสนเป็นอุปชฌายะ หลวงพ่แสน วัดญาณเสนเป็นกรรมวาจารย์ หลวงพ่ฝอย วัดญาณเสน เป็นอนุสาวนาจารย์

เมื่ออุปสมบทแล้ว ๕ พรรษาได้ปกครองวัดและเป็นเจ้าอาวาสวัดโบสถ์ตำบลโกงธนู เมื่อวันที่ ๑๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๖๘ เป็นต้นมา เป็นเจ้าคณะตำบลโกงธนูเมื่อ ๒๙ กันยายน พ.ศ. ๒๔๘๐ และได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระครูชั้นสัญญาบัตรที่ พระครูประสาทรคุณ เมื่อปี พ.ศ.๒๔๘๔ และได้รับเลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระครูสัญญาบัตรชั้นโท ในปี พ.ศ.๒๔๙๖ ทำการปกครองและพัฒนา วัดโบสถ์ จนถึงช่วงปลายอายุขัย ท่านได้มรณภาพเมื่อ วันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ.๒๕๒๗ เวลา ๑๖.๓๐ น. สิริอายุได้ ๘๔ พรรษา ๖๔

จากประวัติความเป็นมาของหนังสือใหญ่วัดสว่างอารมณ์บันทึกว่า พ.ศ.๒๔๗๔ ครูเชื้อ สุภนกร นายหนังไป ชื่อหนังสือ ชุดตอนศึกพระมงกุฎพระลบ วัดโบสถ์ โกงธนูมาเพิ่มขนมาทางเรือ (น่าจะใช้เส้นทาง แม่น้ำลพบุรี) มอบหมายให้นายครามเป็นคนซื้อ นั้นแสดงว่ามีการเล่นหนังสือใหญ่ในวัดโบสถ์เป็นเวลาอย่างน้อย ๖ ปี ระหว่างพ.ศ.๒๖๘-๒๔๗๔ หากนับจากปีที่หลวงพ่พริ้งเป็นเจ้าของาวาส ซึ่งไม่ทราบมาก่อนหน้านี้หนังสือใหญ่มาจากไหนหรือใครเป็นผู้สร้างหนังสือชุดวัดโบสถ์แห่งนี้

⁹⁹ ครูเชื้อ สุภนกร นายหนังไป ชื่อหนังสือ ชุดตอนศึกพระมงกุฎพระลบ วัดโบสถ์ โกงธนูมาเพิ่มขนมาทางเรือ (น่าจะใช้เส้นทาง แม่น้ำลพบุรี) มอบหมายให้นายครามเป็นคนซื้อ อ้างจากประวัติหนังสือใหญ่วัดสว่างอารมณ์ : พ.ศ.๒๔๗๔, เรื่องเดียวกัน

หากเทียบเวลาและสถานที่ในการเคลื่อนย้ายถ่ายเทตัวหนังจึงคาดว่า หนังใหญ่วัดโบสถ์ หน้าจะมาจากชุมชนวัดบ้านอิฐ อ่างทองหรือในระแวกใกล้เคียง ตามคำบอกเล่าของ ครูอ้อ สุขคล้าย¹⁰⁰ วัย ๘๕ ปี ครูโชนพากย์นักราวแห่งวัดโบสถ์ โกงธนู กล่าวว่า **ครูที่มาสอนโชนและหนังใหญ่มีครูแสง ครูคล้าย ครูคราม** ซึ่งพ้องกับชื่อครูหนังใหญ่วัดบ้านอิฐ ทั้งนี้ในโอกาสต่อไปหากสามารถเทียบเคียงอายุลวดลาย ระหว่างหนังใหญ่ชุดพระมงกุฎพระลบ ที่วัดสว่างอารมณ์ กับหนังเจ้าหรือหนังครูที่ทายาทครูหนังใหญ่วัดบ้านอิฐเก็บรักษาไว้ก็จะสามารถระบุเส้นทางที่มาที่ไปของตัวหนังใหญ่วัดโบสถ์ได้ดียิ่งขึ้น

สิ่งสำคัญที่น่าสนใจคือในอดีตชุมชนวัดโบสถ์แห่งนี้ มีทั้งโชนพากย์นักราว และหนังใหญ่ จึงเห็นความประสงค์ของครู และเจตนารมย์ของหลวงพ่อพริ้งที่ต้องการรักษารูปแบบการแสดงมหรสพดั้งเดิมทั้งสองไว้ด้วยกัน นั่นคือโชนพากย์ (นักราว)หน้าจ่อ หากเน้นหนักแสดงหนังใหญ่จะเรียกว่า หนังติดโชน แต่ถ้าโชนมีความสำคัญมากกว่าก็จะเรียกว่า โชนติดหนัง¹⁰¹ ซึ่งในปัจจุบันยังหลงเหลือโชนพากย์นักราว อย่างเดียวและแห่งเดียวในประเทศไทย ที่ควรสืบศึกษาวิจัยอย่างเร่งด่วนให้ทันอายุขัยของศิลปินที่ชราภาพมากแล้ว

100 สัมภาษณ์ ครูอ้อ สุขคล้าย (ครูโชนพากย์นักราว อาวุโส แห่งวัดโบสถ์ โกงธนู ลพบุรี), ๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๕๗

101 สัมภาษณ์ครูวีระ มีเหมื่อน, เรื่องเดียวกัน

๒.หนังสือวัดตะเคียน ท้ายตลาด ลพบุรี

สถานที่ตั้ง	ตำบลท้ายตลาด อำเภอเมืองลพบุรี จังหวัดลพบุรี
ช่วงระยะเวลาประมาณ	รัชกาลที่ ๕ (พ.ศ.๒๔๕๐-ไม่สามารถระบุได้)
ผู้ริเริ่มและอุปถัมภ์หนังสือ	หลวงพ่อบั่น

สรุปลำดับเหตุการณ์หนังสือวัดตะเคียน ท้ายตลาด ลพบุรี ตามเวลาปีพุทธศักราช (พ.ศ.) ดังนี้

พ.ศ. ๒๔๕๐	หลวงพ่อบั่น ธรรมโชติ เจ้าอาวาสวัดตะเคียน ได้รวบรวมศิลปะการแสดงพื้นบ้านมาไว้ที่วัดตะเคียนอาทิ โขน ละครรำ หนังสือ ปี่พาทย์ และหนังสือเป็นต้น
พ.ศ.๒๔๙๕	มีขโมยลักตัวหนังสือ(มากกว่า ๔๐ ตัว)ไปขายกรุงเทพฯ
พ.ศ.๒๕๑๘	ชมรมอนุรักษ์โบราณวัตถุสถานและสิ่งแวดล้อม จังหวัดลพบุรี ได้เสนอขอรับหนังสือจำนวน ๑๕๗ ตัว มาทำการอนุรักษ์ไว้ ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติสมเด็จพระนารายณ์ จังหวัดลพบุรี

จากบทความหนังสือวัดตะเคียน ลพบุรี ของ จันทร บัวสนธิ นับเป็นหลักฐานสำคัญที่เล่าเรื่องราวของไว้ว่า เมื่อประมาณ พ .ศ. ๒๔๕๐ หลวงพ่อบั่น ธรรมโชติ ซึ่งเป็นเจ้าอาวาสวัดตะเคียน และเจ้าคณะตำบลท้ายตลาดในขณะนั้น ได้รวบรวมงานการแสดง และศิลปะ ะการแสดงพื้นบ้านนำมาไว้ที่วัดตะเคียนเป็นจำนวนมาก ได้แก่ โขน ละครรำ หนังสือ และปี่พาทย์ หลวงพ่อบั่น ได้ชักชวนให้เจ้าของหนังสือ และละครรำ ชื่อ นายดัด และนางเล็ก ศรีจังหวัด ซึ่งอยู่ในละแวกใกล้ ๆ วัดตะเคียนย้ายคณะหนังสือ และละครรามาอยู่ในวัด และได้เพิ่มการฝึกโขน และปี่พาทย์ขึ้นด้วย นอกจากนี้ หลวงพ่อยังได้ให้ช่าง ชื่อ นายสี (ไม่ทราบนามสกุล) ซึ่งเป็นช่างแกะหัวโขนที่มีฝีมืออยู่ ในขณะนั้น แกะหนังสือเพิ่มขึ้นอีก เพื่อให้มีจำนวนมากพอต่อการจัดแสดง จึงมีหนังสือที่สมบูรณ์รวมทั้งสิ้นมากกว่า ๒๐๐ ตัว สามารถจัดแสดงได้ ๓ คืน โดยไม่ซ้ำกัน

วัดตะเคียนในสมัยนั้นได้กลายเป็นศูนย์ศิลปะการแสดงโดยปริยายเด็กวัยหนุ่มสาว ในละแวกตำบล ท้ายตลาด จะได้รับการชักชวนให้เข้ามาฝึกการแสดงต่าง ๆ ชายหนุ่มฝึกฆ้อง ปี่พาทย์ และหนังใหญ่ ส่วนหญิงสาวก็จะฝึกเป็นนางละครรำ ผู้ที่เป็นกำลังสำคัญ ทำหน้าที่ฝึกและควบคุมได้แก่ **นายตัด ศรีจังหวัด** ฝึกควบคุม ฆ้อง หนังใหญ่ และปี่ พาทย์ ส่วนนางเล็ก ศรีจังหวัด (ภรรยา) ฝึกและควบคุมละครรำ ระยะเวลาต่อมาได้มีนายแค จุฑาเกตุ (บุตรเขย) และนางจวน จุฑาเกตุ(บุตรสาว) เป็นกำลังสำคัญในการฝึกและควบคุมเพิ่มขึ้นอีก

หนังใหญ่วัดตะเคียน เป็นมหรสพซึ่งเป็นที่นิยมมากของชาวบ้านในสมัยนั้น นอกจากจะจัดแสดงในงานของวัดตะเคียนแล้ว ยังได้รับเชิญไปแสดงในงานวัดและงานศพตามวัดต่าง ๆ เป็นประจำ ก่อนการแสดงจะมีการบรรเลงเพลงโหมโรงแล้วก็จะเป็นการไหว้ครู ต่อจากนั้นจะเริ่มเบิกโรง การเบิกโรงก่อนการแสดงหนังใหญ่มีหลายเรื่อง เช่น **บ้องตันแทงเสือ หัวล้านชนกัน ฯลฯ** แต่ที่นิยมกันมากที่สุด คือ ชุดลิงหัวค้ำ ผู้ขีดหนังใหญ่คนสำคัญ ได้แก่ **นายสัมฤทธิ์ จุฑาเกตุ** และ **นายสุข ปิ่นเงิน** ผู้พากย์หนังใหญ่ ได้แก่ **นายแค จุฑาเกตุ** เมื่อหมดสมัยหลวงพ่อบั่น ธรรมโชติ การมหรสพต่าง ๆ ดังกล่าวก็ซบเซาเพราะขาด ผู้อุปถัมภ์บำรุง ผู้แสดงโขนละครจึงได้แยกย้ายกันไปประกอบอาชีพส่วนตัว คงเหลืออยู่แต่วงปี่พาทย์ประจำวัดมาจนถึงปัจจุบัน

ส่วนตัวหนังใหญ่ถูกเก็บรักษาไว้ในกุฏิหลังหนึ่ง แต่ก็ขาดผู้ดูแลรักษาอย่างแท้จริง ต่อมาได้มีการซ่อมกุฏิที่เก็บหนังใหญ่ หนังใหญ่จึงถูกนำไปเก็บไว้ที่เพิงเป็นการชั่วคราว เมื่อถึง ฤดูฝน ฝนรั่วลงมาเปียก ทำให้ตัวหนังชำรุดไปจำนวนหนึ่ง ในปี พ.ศ.๒๕๔๕ ได้มีคนร้ายมาขโมยเพื่อนำไปขายยังกรุงเทพมหานครจำนวนหนึ่งทำให้หนังใหญ่วัดตะเคียน อยู่ในสภาพชำรุดเสียหายและไม่ปลอดภัย ชม **รมอนุรักษ์โบราณวัตถุสถานและสิ่งแวดล้อม จังหวัดลพบุรี** จึงได้เสนอขอรับมาทำการอนุรักษ์ไว้ ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติสมเด็จพระนารายณ์ อำเภอเมืองลพบุรี จังหวัดลพบุรี เมื่อวันที่ ๒๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๑๘ มีหนังใหญ่ที่มีสภาพสมบูรณ์รวม จำนวน ๑๕๗ ตัว ทางพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติจัดเก็บรักษา และตั้งแสดงไว้ ณ หมู่ตึกนางใน ในพระนารายณ์ราชนิเวศน์ จังหวัดลพบุรี¹⁰²

๓. หนังสืใหญ่วัดสำราญ

“หนังสืใหญ่ ๗๕๐ ตัว ไปอยู่ที่อิตาลี”

สถานที่ตั้ง

หมู่ที่ ๓ ตำบลโพธิ์เก้าต้น อำเภอมืองลพบุรี จังหวัดลพบุรีช่วง

ระยะเวลาประมาณ

ยังไม่สามารถระบุเวลาได้

ผู้ริเริ่มและอุปถัมภ์หนังสืใหญ่

ยังไม่ทราบข้อมูล

สรุปลำดับเหตุการณ์หนังสืใหญ่วัดสำราญ ตามเวลาปีพุทธศักราช (พ.ศ.) ดังนี้

พ.ศ.๒๔๒๑ ปฏิสังขรณ์ วัดสำราญ

พ.ศ.๒๔๕๕ หลวงพ่อฉายได้นิมนต์หลวงพ่อหิน พระพุทธรูปโบราณปางนาคปรกมาประดิษฐาน

พ.ศ.๒๔๘๖-๘๘ ช่วงสงครามโลกครั้งที่ ๒ หนังสืใหญ่วัดสำราญ ถูกเคลื่อนย้ายไปต่างประเทศ ?

พ.ศ.๒๔๘๖-๘๘ นักวิจัยชาวอิตาลียืนยัน มีตัวหนังสือจากวัดสำราญจำนวน ๗๕๐ ตัว ไปอยู่ในพิพิธภัณฑ์แห่งหนึ่ง ในประเทศอิตาลี

สำหรับหนังสืใหญ่วัดสำราญและรวมถึงหนังสืใหญ่วัดตะเคียน มีข้อ มูลระบุว่าเก็บรักษาไว้ที่ หมู่ตึกพระ ประเทียบใน พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สมเด็จพระนารายณ์¹⁰³ จากการสอบถามเจ้าหน้าที่พิพิธภัณฑ์สถานฯ¹⁰⁴ ท่านที่ ๑ ระบุว่า มีหนังสืใหญ่ ๓ ชุดเก็บไว้ ณ พิพิธภัณฑ์ฯแห่งนี้ คือวัดตะเคียน วัดสำราญและชุดนครไหวบาง ตัวที่ส่งมาจากส่วนกลาง ท่านที่ ๒ (อาวุโส) เคยไปขนหนังสืใหญ่ที่วัดสำราญช่วง สงครามโลก (พ.ศ.๒๔๘๖ – ๒๔๘๘) แต่นักวิจัยชาวอิตาลียืนยัน ซึ่งพบกันขณะไปสำรวจภาคสนามวันเดียวกัน กล่าวว่า มีตัวหนังสือจากวัด สำราญ จำนวน ๗๕๐ ตัว ไปอยู่ในพิพิธภัณฑ์แห่งหนึ่ง ในประเทศอิตาลี ดังนั้นจึงได้แจ้งความประสงค์ ขอทำเรื่องไปถ่ายภาพเพื่อถอดลายหนังสืจำนวน ๗๕๐ ตัว ที่อิตาลี หรือหากมีภาพถ่ายอยู่แล้วก็จะทำเรื่องขอ สำเนาภาพหนังสืใหญ่ โดยไม่มีความประสงค์ที่จะทวงคืนแต่อย่างใด

¹⁰³ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สมเด็จพระนารายณ์ แหล่งเข้าถึง <http://th.wikipedia.org>

¹⁰⁴ สงวนชื่อ ท่านที่ ๑ และท่านที่ ๒ ผู้ให้ข้อมูล

หนังสืออ่างทอง

๑. ชุมชนวัดบ้านอิฐ อ่างทอง

สถานที่ตั้ง ตำบลบ้านอิฐ อำเภอเมือง จังหวัดอ่างทอง

ช่วงระยะเวลาประมาณ รัชกาลที่ ๓ - ต้นรัชกาลที่ ๙ (พ.ศ. ๒๔๙๐)

ประวัติชุมชนหนังสือวัดบ้านอิฐ

กล่าวกันว่าที่เรียกชื่อบ้านอิฐ เพราะผู้คน ตั่งบ้านเรือนอยู่ตามแนวคลองบางแก้ว และคลองปากน้ำ ประคำทอง นิยมสร้างวัดขึ้น บริเวณลำคลองทั้ง ๒ สาย จึงทำอิฐสำหรับสร้างโบสถ์ คนแถวนี้ก็มีอาชีพทำอิฐเป็นส่วนมาก จึงเรียกว่า "บ้านอิฐ" แต่เมื่อสอบถามคนในชุมชน ก็ไม่เคยพบเห็นเตาเผาอิฐหรือหลักฐานใดมายืนยันว่าผู้คนแถวนี้นิยมทำอิฐ น่าจะเป็นที่มีโบสถ์วิหารในบริเวณนี้จำนวนมากสร้างด้วยอิฐ เสียมากกว่า¹⁰⁶

ครูหนังสือรุ่นแรกของชุมชนวัดบ้านอิฐแห่งนี้คือครูคร้าม มีช่วงชีวิตในประมาณ สมัยรัชกาลที่ ๓ ต่อเนื่องรัชกาลที่ ๕ รุ่นราวคราวเดียวกับหลวงพ่อบุญ ผู้ริเริ่มหนังสือวัดบางน้อย จังหวัดสมุทรสงคราม ด้วยคำบอกเล่าว่า ครูคร้ามยังต้องเข้าเดือนออกเดือน คือเข้าเวรราชการเดือนหนึ่ง ออกเวรเดือนหนึ่ง¹⁰⁷ ซึ่งน่าจะได้รับการเรียนรู้ถ่ายทอดหนังสือ จากบ้านเจ้าขุนมูลนายในเวลาเดียวกันและนำมาเผยแพร่สู่ญาติพี่น้องผู้คนในชุมชนบ้านอิฐและบริเวณใกล้เคียงย่านจังหวัดอ่างทอง

ลูกศิษย์ของครูคร้ามเท่าที่สืบค้นได้มีดังนี้

¹⁰⁶ ลูกกรุ่น นาควลี อายุ ๗๗ ปี ลูกชายขุนอิฐโพธิพิทักษ์(กำนันฟอง) และหลานตาขุนมลิวรรณ ผู้นำชุมชนบ้านอิฐในอดีต

¹⁰⁷ สัมภาษณ์ครูวีระ มีเหมือน(ทางโทรศัพท์), วันพุธที่ ๒๔ ธันวาคม ๒๕๕๕, เวลา ๑๐.๔๕ น

1. **ครูคล้าย และแม่สังวาลย์ ช้างงาม บ้านอิฐ** เป็นหลานและลูกศิษย์ของครูกุ๊ก เกิดในช่วงประมาณรัชกาลที่ ๕ ตอนปลาย
2. **ครูกรด บ้านเก้าช่าง**¹⁰⁸ ลูกศิษย์ครูกุ๊ก มีความเมตตา รักเหมือนลูก จึงได้กระทำเจราจาหนักเยอะมาก
3. **ครูดำ บ้านบางพุทรา**¹⁰⁹ เป็นทั้งโขนทั้งหนัง ลูกหลานต่อมาสืบสายละครพื้นบ้าน มีลูกศิษย์ชื่อ อครูยิ้ม มีแกร¹¹⁰ วัดคลองพล ได้เรียนและมีบทบาทโยน
4. **ผัวบุญ เมียบุญ**¹¹¹ บ้านไชโย เป็นโต้โผโขนละคร
5. **ครูละม่อม** เป็นคนพากย์หนัง เคยไปเป็นผู้ประกอบพิธีไหว้ครูหนังใหญ่ ที่วัดสว่างอารมณ์ จังหวัดสิงห์บุรี ช่วงทำไปใช้ชีวิตอยู่ที่คณะป่าพาทย์กำนันแสวง คล้ายฉำ บ้านดอนตาล สุพรรณบุรี
6. **ครูล่า ไตรนาวิ** ...ยังไม่ทราบบ้านเกิด แต่มาสมัครรับที่บ้านอิฐ พากย์ได้ เชิดได้ ทอดหนังได้ดี ซึ่งต่อมา ครูวีระ มีเหมือน ได้ไปขอเรียนรู้เรื่องพากย์เจราจาหนังใหญ่

นอกจากนี้ยังมีศิลปินและบทบาทโยนหนัง ที่หันสัง บังเพลิง¹¹² ซึ่งอาจมีความเกี่ยวโยงกับชุมชนวัดบ้านอิฐที่รอการสืบค้นต่อไป

เส้นทางตัวหนังใหญ่ชุมชนวัดบ้านอิฐ ยังไม่สามารถสืบค้นที่มาของการสร้างหนังใหญ่ ใครสร้าง สร้างตอนอะไรบ้าง หรือมาจากที่ใด ในความทรงจำวัยเด็กของ กรุ่น นาควลี เล่าว่าทันเห็นการแสดงหนังใหญ่ที่วัดบ้านอิฐ ในงานศพ ประมาณปี พ .ศ. ๒๔๙๐ ตัวหนังใหญ่นั้นเป็นสีดำสี่เดียว¹¹³ ซึ่งก็คือหนังกลางคืน ตัวหนังทั้งหมดเก็บไว้ที่วัดบ้านอิฐ และสามารถจดจำเฉพาะชื่อคนเชิดหนังได้ ๓ ท่าน คือ

1. นายไปล์ บ้านรี
2. นายนุ่น บ้านอิฐ บ้านอยู่ติดวัดบ้านอิฐ
3. นายสุข บ้านอิฐ บ้านติดคลองชลประทาน

108 สันนิษฐานว่าเดิมชื่อคลองเก้าช่าง ติดแม่น้ำลพบุรี, ยังไม่สามารถระบุพิกัดได้

109 ตำบลบางพุทรา อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง

110 วัดคลองพล หมู่ที่ ๑๑ บ้านคลองพล ตำบลบางจัก อำเภอวิเศษชัยชาญ

111 ชื่อบุญ ทั้งสามและภรรยา, อำเภอไชโย จังหวัดอ่างทอง

112 ปัจจุบันเรียกว่า “หันสัง” อยู่ในอำเภอบางปะหัน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, สอดคล้องกับคำบอกเล่าของ รตต.อึด พงษ์นี้ ที่เคยพบลูกหลานศิลปินหนังใหญ่ ชุมชนแถบบางปะหัน

113 ลูกกรุ่น นาควลี อายุ ๗๗ ปี, เรื่องเดียวกัน

สอดคล้องกับคำบอกเล่าของหลวงพ่อกะเจียง วัดตะกุก จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ว่าหนังสือวัดตะกุก ส่วนหนึ่งได้มาจากทางตอนเหนือของอ่างทอง เป็นหนังสือคำสวดเดี่ยวเหมือนกัน ซึ่งน่าจะเป็นหนังสือจากชุมชน วัดบ้านอิฐแห่งนี้ และอีกกระแสว่า หนังสือในชุมชนแห่งนี้ถูกขายเป็นงานศิลป์โบราณแถวร้านของเก่าในเวียง นาคระเกษม พร้อมกับตัวหนังสือและศิลปวัตถุจำนวนมากมายมหาศาลแหล่งอื่นๆทั่วประเทศ ที่ถูกนำมาขายทอดตลาดประมาณช่วงต้น พ.ศ.๒๕๐๐¹¹⁴

มีบทบาทกระจายของชุมชนวัดบ้านอิฐ ส่วนหนึ่งได้ถ่ายทอดไปยัง ชุมชนหนังสือวัดสว่างอารมณ์ จังหวัดสิงห์บุรี เช่น กระทั่งเกี่ยวแม่หม้าย อยู่ในศึกต่างเมือง บอกต่อกันวรรคละ ๑ สลึง¹¹⁵ เป็นต้น

ทั้งนี้ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า ชุมชนหนังสือวัดบ้านอิฐ น่าจะมีความเชื่อมโยงกับชุมชนใกล้เคียงบ้านน้ำผึ้ง ที่เป็นชุมชนใหญ่เก่าแก่มาตั้งแต่สมัยอยุธยา และชุมชนหนังสือวัดโบสถ์ โกงธนู จังหวัดลพบุรี

๒. พิพิธภัณฑสถานหนังสือใหญ่ครูวีระ มีเหมือน

สถานที่ตั้ง ๑๑๙ หมู่ที่ ๔ ตำบลมณฑลธรรมนิมิต (เดิมเรียกบ้านดอนรัก) อำเภอสามโก้ จังหวัดอ่างทอง
ช่วงระยะเวลาประมาณ รัชกาลที่ ๙ พ.ศ.๒๕๓๘-ปัจจุบัน (พ.ศ.๒๕๕๗)

พิพิธภัณฑสถานหนังสือใหญ่ครูวีระ มีเหมือน มีชื่ออย่างเป็นทางการว่า “พิพิธภัณฑสถานกุฎีไศลนคร” เป็นแหล่งรู้หนังสือ โขน งานช่างสิบหมู่และศิลปวิทยาการต่างๆ เปิดให้เข้าชมและเรียนรู้แบบตามอัธยาศัย ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๓๘ ขณะเก็บข้อมูลภาคสนาม (พ.ศ.๒๕๕๗) กำลังขยายพื้นที่อาคารปรุ้งเรือนไทยเพิ่มขึ้นเพื่อใช้เป็นพิพิธภัณฑสถานใหญ่

114 สัมภาษณ์ ครูวีระ มีเหมือน (ผ่านโทรศัพท์), วันพุธที่ ๒๔ ธันวาคม ๒๕๕๗, เวลา ๑๐.๔๕ น.

115 ครูวีระ มีเหมือน อ้างถึงคำบอกเล่าของ คุณย่า ไตรนาวิ

ครูวีระ มีเหมื่อน เป็นที่รู้จักกันในวงการศิลปินในชื่อครูเจี๊ยะ หรือคุณเจี๊ยะ เกิดเมื่อวันที่ ๗ เมษายน พ.ศ.๒๔๘๗ ภูมิลำเนาเกิดที่ ตำบลบางกระสอ อำเภอเมืองนนทบุรี จังหวัดนนทบุรี เป็นบุตรนายเวก นางบุญช่วย มีเหมื่อน อาชีพทำสวนและสืบทอดการเล่นดนตรี ทำขวัญนาค และทำขวัญทั่วไปจาก บรรพบุรุษ ศึกษา ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑ ตรงเรียนวัดสมรโกฏิ ตำบลบางกระสอ อำเภอเมืองนนทบุรี จังหวัดนนทบุรี จบชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔ แล้วเรียนต่อในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ ที่โรงเรียนศรีบุญยานนท์จบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖

เรียนหนังสือระดับมัธยมศึกษาที่โรงเรียนศรีบุญยานนท์ จังหวัดนนทบุรีในระหว่างเรียนได้เข้าการฝึกอบรมการแสดงโขงกับ ครูหยัด เพิ่มสุวรรณ, ครูประพิศ พรหมศร, ครูประภา พรหมศร เป็นเวลา ๓ เดือน ได้ติดตามครูหยัดไปเล่นโขงจนได้พบครูนาฏศิลป์โขงคนอื่นๆ เช่นครูชิต แก้วดวงใหญ่ ครูสร้างหัวโขง ทำให้ได้มีโอกาสเรียนรู้วิธีการสร้างหัวโขง ต่อมาได้มีโอกาสได้พบครูทำหัวโขงที่มีชื่ออีกท่านหนึ่งของจังหวัด พระนครศรีอยุธยา คือหม่อมราชวงศ์จรรยาสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์ วิชาความรู้ที่ได้เพิ่มพูนขึ้นคือการทำหนังใหญ่ ท่านได้เป็นศิษย์ของครูหม่อมราชวงศ์จรรยาสวัสดิ์ ทำให้ได้วิชาการด้านหนังใหญ่ได้แก่ การทำตัวหนัง การพากย์และการจัดการแสดงซึ่งท่านได้สืบทอดมาถึงปัจจุบัน

ครูวีระ มีเหมื่อนเป็นครูผู้สืบทอดการพากย์-เจรจาหนังใหญ่และโขง ตามแบบแผนโบราณ โดยสืบทอดการพากย์-เจรจาหนังใหญ่จากหม่อมราชวงศ์จรรยาสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์ ในสายของพระยานัฏกานุกรักษ์ (ทองดี สุวรรณภารต) และสืบทอดการพากย์-เจรจาโขงจากครูสง่า ศะศิวิณิช ในสายของพระยาสุนทรเทพระบำ (เปลี่ย สุนทรนัฏ) การสืบทอดองค์ความรู้ดังกล่าวเป็นการสืบทอดตามประเพณีมุขปาฐะ ด้วยวิธีการฝากตัวเป็นศิษย์กับครูและวิธีครูพักลักจำ¹¹⁶

ครูวีระ มีเหมื่อน เป็นปราชญ์ภาคสนาม ที่เดินทางสืบค้นพร้อมเรียนรู้ข้อมูลจากครูหนังใหญ่ในชุมชนหนังใหญ่ เกือบทุกหนทุกแห่งในประเทศไทย เป็นบุคคลสำคัญที่จุดประกายและให้คำปรึกษาในการค้นคว้าวิจัยภาคสนามหนังใหญ่ในครั้งนี้

เกียรติคุณที่ได้รับ สำนักนายกรัฐมนตรีให้เป็นครูภูมิปัญญาไทยรุ่นที่ ๒ ปี พ.ศ. ๒๕๔๕ ด้านศิลปกรรม (การทำหนังใหญ่)

¹¹⁶ รัตน์พล ชื่นคำ : การสืบทอดการพากย์-เจรจาหนังใหญ่และโขงเรื่องรามเกียรติ์ ของครูวีระ มีเหมื่อน,วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยหน้าบทคัดย่อ, 2554

หนังสือสมุทรสงคราม

จังหวัดสมุทรสงครามหรือสวนนอก-อัมพวานั้น นับเป็นเมืองที่มีศิลปินด้านศิลปะการแสดงมากที่สุดแห่งหนึ่งของประเทศไทย ที่ได้รับชื่อเสียงอย่างมากคือด้านดนตรี มีปรมาจารย์ที่สร้างผลงานและชื่อเสียงประดับวงการมากมายอาทิ ครูหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง), ครูเอื้อ สุนทรสนาน เป็นต้น โดยเฉพาะครูเอื้อนั้น น้อยคนเหลือเกินที่จะทราบว่าท่านเป็นลูกชายของ **ครูดี** ครูช่างและครูขีดหนังสือที่มีคณะหนังสืออยู่ที่วัดราชบุรณะ อัมพวา ในช่วงเวลาย้อนหลังไกล่กันก็มีหนังสือวัดบางน้อย บางคนทีของหลวงพ่อยู่ที่ตั้งคู่มากับผลงานช่างฟลุตะไลไฟพะเนียง นอกนั้นยังมีตัวหนังสือปรากฏหลงเหลืออยู่ที่ **วัดกุฎีทองภุมรินทร์** ซึ่งอาจเป็นหนังสือในยุคของรัชกาลที่ ๒ รวมถึงมีหนังสือชุดอิเหนาสร้างใหม่เพื่อจัดแสดงนิทรรศการในอุทยาน รัชกาลที่ ๒ ล่าสุดมีครูช่างหนังสือ **ครูสังัด ใจพรหม** วัย ๘๗ ปีเปิดบ้านพิพิธภัณฑ์หนังสือใหญ่(พ.ศ.๒๕๕๗) ไกล้วัดบางน้อย และ **ครูสมพร เกตุแก้ว** บ้านพญาซอ ที่ได้ไปถ่ายทอดวิชาหนังสือให้กับนักศึกษามหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต

ชุมชนหนังสือและศิลปินหนังสือในสมุทรสงคราม

- ๑.หนังสือวัดบางน้อย อ.บางคนที
- ๒.หนังสือวัดราชบุรณะอ.อัมพวา
- ๓.หนังสือวัดกุฎีทองภุมรินทร์
- ๔.หนังสืออุทยาน รัชกาลที่ ๒
- ๕.พิพิธภัณฑ์หนังสือครูสังัด ใจพรหม
- ๖.ครูสมพร เกตุแก้ว บ้านพญาซอ อ.บางคนที

๑. ผนังใหญ่วัดบางน้อย อ.บางคนที

สถานที่ตั้ง	ต.จอมปลวก อ.บางคนที จ.สมุทรสงคราม
ช่วงระยะเวลาประมาณ	รัชกาลที่ ๕ (พ.ศ.๒๔๒๙-ไม่สามารถระบุได้)
ผู้ริเริ่มและอุปถัมภ์ผนังใหญ่	หลวงพ่อยู่ วัดบางน้อย

สรุปลำดับเหตุการณ์ผนังใหญ่วัดบางน้อย อ.บางคนที ตามเวลาปีพุทธศักราช (พ.ศ.) ดังนี้

พ.ศ.๒๓๘๙	ปีเกิดหลวงพ่อยู่ วัดบางน้อย
พ.ศ.๒๔๕๙	หล่อรูปเหมือน และสร้างเหรียญปั๊มหลวงพ่อยู่ (อายุ ๗๐ ปี)

ผนังใหญ่หลวงพ่อยู่วัดบางน้อย ไม่มีบันทึกไว้ว่าเริ่มต้นเมื่อใด และใครเป็นคนสร้าง แต่สามารถประมาณการได้จากการเทียบอายุ ช่วงหลวงพ่อยู่เป็นเจ้าอาวาส ซึ่งอยู่ในช่วง พ.ศ. ๒๔๒๙ เป็นต้นมา และไม่ทราบปีที่ยุติการแสดงผนังใหญ่ มีเพียงเรื่องเล่าปากต่อปากสืบมา และตัวผนังใหญ่จำนวนหนึ่งที่หลงเหลือจากไฟไหม้วัดบางน้อยเมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๖

ก่อนหน้าที่ไฟจะไหม้ตัวผนังใหญ่วัดบางน้อยนั้น ครูสังข์ ใจพรหมและครูวีระ มีเหมือน ได้ขออนุญาตเข้าไปดู ด้วยความตั้งใจที่จะฟื้นชีวิตให้ กับผนังใหญ่ ซึ่งไม่ได้มีการบันทึกภาพใดๆไว้ นับเป็นความสูญเสียครั้งยิ่งใหญ่อีกครั้งหนึ่งของศิลปะผนังใหญ่ในสมัยรัชกาลที่ ๕

ผู้วิจัยได้เข้าไปสำรวจเพิ่มเติมอีกครั้ง (พ.ศ.๒๕๕๗) พบว่าท่านเจ้าอาวาสรูปปัจจุบันมีความสนใจที่จะฟื้นผนังใหญ่วัดบางน้อย เบื้องต้นท่านได้นำผนังใหญ่จำนวน ๓ ตัวใส่กรอบกระจกติดไว้ด้านล่างอาคารสงฆ์ และมีความตั้งใจที่จะเปิดกรุตัวผนังใหญ่จำนวนมาก ที่หลงเหลือจากไฟไหม้ ที่เก็บไว้บนเพดานศาลาหลังใหม่นั้น แสดงว่ายังพอมีผนังใหญ่หลงเหลืออยู่จำนวนไม่น้อย ซึ่งพอนำมาซ่อมแซมหรือลอกกลายเพื่อสร้างใหม่ตามสมควร

ก่อนหน้านี้ อาจารย์ชนะ กรำกระโทก อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต ผู้ริเริ่มผนังใหญ่ในรั้วมหาวิทยาลัยเอกชน ได้เคยเข้ามาสำรวจตัวผนังใหญ่วัดบางน้อย พบตัวผนังเป็นรูปจระเข้ขนาดใหญ่ ซึ่งเป็นไป

ได้ว่าที่วัดบางน้อยอาจจะแสดงเบ็กร่องจะซัดกัน สลับกับจับลิ งหัวค้ำ เหมือนอย่างสมัยอยุธยาที่มีการแสดงเบ็กร่องมากมายหลายอย่างอาทิ หัวล้านชนกัน เป็นต้น

ครูสังัด ใจพรหม ครูช่างหนังใหญ่และเป็นคนชุมชนบางน้อยได้เคยให้ข้อมูลไว้ว่า “วัดบางน้อยแต่ก่อนสมัยหลวงพ่อยู่ มีหนังใหญ่ราวๆ ๓๐๐ ตัว ตอนสมัยประถมฯ ช่วงพักกลางวันผมกับเพื่อนๆเคยแอบขึ้นไปบนศาลา ไปหยิบหนังใหญ่มาเช็ดเล่นเลย หลังหลวงพ่อยุ่มรณะภาพเขาก็เลิกเล่นหนังกันแล้ว แต่น่าเสียดายโดนไฟไหม้ไปพร้อมกับกุฏิศาลา โชคดียังเหลือให้เห็นเป็นบุญตา ๑๐ ตัว ในซากเก้าอี้กองเพลิง

ผมเคยไปสำรวจหนังใหญ่หลายที่ อย่างวัดขนอน จังหวัดราชบุรี ตัวหนังส่วนใหญ่เป็นฝีมือช่างท้องถิ่น บางตัวที่มีฝีมือเด่นๆ นำมาจากช่างของ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระนริศรานุวัดติวงศ์ (พ.ศ. ๒๔๐๖-๒๔๙๐) ซึ่งหลวงปู่กล่อม อดีตเจ้าอาวาสวัดขนอน(พระครูศรีมหาสมุทร พ.ศ.๒๓๙๑ - ๒๔๘๕) กับหลวงพ่อยู่ อดีตเจ้าอาวาสวัดบางน้อย เป็นเพื่อนเกจอาจารย์และมีหนังใหญ่เหมือนกัน แต่หลวงพ่อยู่ท่านจะเด่นทางด้าน ดอกไม้ไฟพลุตะไล... ที่เพชรบุรี วัดพลับพลาไชย ก็มีตัวหนังใหญ่ แต่ไม่รู้ว่าใครทำ (ช่างสร้างหนังใหญ่) เพราะไฟไหม้ไปหมดแล้วเหมือนกัน และที่อัมพวาที่สมัยก่อนก็มีช่างแกะหนังใหญ่ชื่อนายดี พ่อของครูเอื้อสุนทรสนาน และที่วัดราษฎร์บูรณะ ตำบลเหมืองใหม่ อำเภอัมพวา ก็เคยมีหนังใหญ่ แต่ลูกหลานเจ้าของเดิมเขาขายยกดับทั้งหมดให้ต่างประเทศไปแล้ว...”¹¹⁷

๒.หนังสือวัดราชภูรณะ อ.อัมพวา

สถานที่ตั้ง	หมู่ ๙ ต.เหมืองใหม่ อ.อัมพวา จ.สมุทรสงคราม
ช่วงระยะเวลาประมาณ	ประมาณรัชกาลที่ ๕ (ก่อนพ.ศ.๒๔๓๓-ไม่สามารถระบุได้)
เจ้าของคณะหนังสือ	ครูดี (บิดาของครูเอื้อ สุนทรสนาน)

สรุปลำดับเหตุการณ์หนังสือวัดราชภูรณะ อ.อัมพวา ตามเวลาปีพุทธศักราช (พ.ศ.) ดังนี้

พ.ศ.๒๔๕๓ ปีเกิดครูเอื้อ สุนทรสนาน บุตรชายครูดี

ครูดี เป็นช่างสลักหนังสือและเป็นเจ้าของคณะหนังสือ ย่าน วัดราชภูรณะ อ.อัมพวา ภรรยาชื่อ แส มีบุตรธิดาด้วยกัน ๓ ท่านคือ

๑.หมื่นไพเราะพจมาน (อาบ สุนทรสนาน)¹¹⁸

๒.นางปาน แสงอนันต์

๓.นายเอื้อ สุนทรสนาน

เมื่อครูดี เสียชีวิตแล้วหนังสือทั้งหมดได้เก็บรักษาไว้ที่วัดวัดราชภูรณะ ในช่วงหลังปีพ.ศ. ๒๕๐๐ ครูวีระ มีเหมือนได้เคยมาจัดแสดงโขนที่วัดราชภูรณะและทราบข่าวว่าที่วัดยังมีตัวหนังสือเก็บไว้ หลังจากนั้นได้ตั้งใจมาสำรวจแต่ไม่พบเสียแล้ว ครูสังัด ใจพรหม ให้ข้อมูลเพิ่มเติมอีกว่า “..อัมพวานี้สมัยก่อนก็มีช่างแกะหนังสือชื่อนายดี พ่อของครูเอื้อ สุนทรสนาน และที่วัดราชภูรณะ ตำบลเหมืองใหม่ อำเภออัมพวา ก็เคยมีหนังสือแต่ลูกหลานเจ้าของเดิมเขาขายยกดับทั้งหมดให้ต่างประเทศไปแล้ว”¹¹⁹

118 ต่อมาได้รับพระราชทานนามสกุล สุนทรสนาน

119 สัมภาษณ์ สังัด ใจพรหม, เรื่องเดียวกัน

แม้ตัวหนังสือจะไม่เหลือ แต่ก็ยังมีเรื่องเล่า **หนังสือใหญ่หนุมานว่ายน้ำกลับวัด** เป็นความมหัศจรรย์ที่เกิดขึ้น เมื่อตอนที่คณะหนังสือใหญ่วัดวัดราชบุรุษบูรณะฯ กลับจากงานแสดงงานหนึ่ง แล้วมีหนังสือหนุมาน ทหารเอกพระรามเกิดพลัดตกน้ำ ในแม่น้ำแม่กลองนี้แหละ งามหาอย่างไรก็ไม่เจอ แต่พอมาถึงวัดฯ หลวงพ่อเจ้าอาวาสบอกว่าหนังสือใหญ่หนุมานว่ายน้ำมาวัดก่อนแล้ว ..สร้างความประหลาดใจให้กับชาวคณะหนังสือใหญ่และเป็นเรื่องล่ำลือถึงปาฏิหาริย์สืบต่อกันมา

๓. หนังสือใหญ่วัดภุมรินทร์กุฎีทอง อ.อัมพวา

สถานที่ตั้ง บ้านภุมรินทร์ ต.สวนหลวง อ.อัมพวา จ.สมุทรสงคราม

ช่วงระยะเวลาประมาณ ไม่สามารถระบุได้

ตัวหนังสือใหญ่วัดภุมรินทร์กุฎีทอง ได้จัดตั้งไว้ในพิพิธภัณฑสถานภายในวัด คุรุวิระ มีเหมือนได้เคยมาสำรวจและสันนิษฐานจากตัวหนังสือว่าอาจเป็นหนังสือชุดหนึ่งที่ตกทอดยาวนานมาตั้งแต่ครั้งต้นรัตนโกสินทร์ ด้วยสถานที่ที่มีประวัติสอดคล้องเกี่ยวเนื่องกัน เพราะตามประวัติศาสตร์คือมีกุฎีทองขนาดใหญ่สร้างโดยสมเด็จพระชนกนาถของสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินีพระอัครมเหสีในรัชกาลที่ ๑ เพื่อถวายเจ้าอาวาสวัดบางลี่บน ต่อมาบริเวณที่ปลูก กุฎีทองถูกน้ำเสาะจนตลิ่งพังจึงต้องย้ายกุฎีทองมาไว้ที่วัด ภุมรินทร์ หลังจากย้ายกุฎีทองจากวัดบางลี่บนมาไว้ที่วัดนี้จึงเรียกชื่อรวมกัน¹²⁰

๔. หนังสือใหญ่อุทยาน รัชกาลที่ ๒

สถานที่ตั้ง อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม

ช่วงระยะเวลาประมาณ พ.ศ.๒๕๔๐-ปัจจุบัน

หากเข้าไปเยี่ยมชมพิพิธภัณฑสถานพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ในอุทยาน รัชกาลที่ ๒ ตรงหอกกลาง จะพบเห็นหนังสือใหญ่ เรื่องอิเหนาจัดแสดงอยู่ ซึ่งเป็นโครงการจัดสร้างหนังสือใหญ่ประกอบการจัดแสดงในเรื่องอิเหนาตอนประสันดาเข็ดหนัง-สีกษี โดย มูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ในพระ

¹²⁰ แหล่งที่มา <http://www.watphummarin.com>

บรมราชูปถัมภ์ คณะกรรมการดำเนินงาน ซึ่งสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงเป็นองค์ประธานมีพระราชประสงค์ให้กรมศิลปากรจัดสร้างหนังสือ ใ้สำหรับในงานแสดงนาฏศิลป์ เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ประจำปี ในเดือนกุมภาพันธ์ พ .ศ.๒๕๔๐ ประกอบละครในเรื่องอิเหนา ตอนประสันตาเซ็ดหนัง- สีกชี เพื่อเป็นประโยชน์ในการอนุรักษ์และเผยแพร่บทพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

๕.พิพิธภัณฑน์หนังสือใหญ่ครูสังัด ใจพรหม

สถานที่ตั้ง ๓๑ หมู่ ๒ ต.ยายแพง อ.บางคนที จ.สมุทรสงคราม

ช่วงระยะเวลาประมาณ พ.ศ.๒๕๕๗

เมื่อประมาณปีพ.ศ.๒๕๕๔ ผู้วิจัยได้มีโอกาสสัมภาษณ์และทำความรู้จักกับครูสังัด ใจพรหม¹²¹ จึงได้ทราบความมุ่งมั่นตั้งใจที่จะสร้างพิพิธภัณฑน์หนังสือใหญ่ภายในบ้านตนเอง และพิพิธภัณฑน์ได้สร้างเสร็จสมความตั้งใจและเปิดให้เข้าชมในปี พ.ศ.๒๕๕๗

ครูสังัด ใจพรหม เคยเล่าประวัติชีวิตและความเป็นมาของพิพิธภัณฑน์หนังสือใหญ่แห่งนี้ว่า “ถ้าย้อนชีวิตกลับไปหลังจากที่ท่านเรียนจบชั้นประถมที่โรงเรียนวัดบางน้อยใน และ เรียนมัธยมที่โรงเรียนสายธรรมจันทร์ จังหวัดราชบุรี ก็ได้ไปเรียนต่อที่โรงเรียนเพาะช่าง (วิทยาลัยเพาะช่างในปัจจุบัน) จนจบวุฒิประโยครูประถม การช่าง สาขาจิตรศิลป์ และวุฒิประโยครูมัธยมศึกษา สาขาประติมากรรม กลับบ้านมารับราชการในตำแหน่งครูจัตวา ประจำกรมวิสามัญ ศึกษา พ .ศ.๒๔๙๖ ไปเป็นครูตรีโรงเรียนสกลวิสุทธ์ อ .บางคนที จ .สมุทรสงคราม พ.ศ ๒๕๑๕ ได้รับการแต่งตั้งเป็นอาจารย์ ๒ ระดับ ๖ โรงเรียนอัมพวันวิทยาลัย อ.อัมพวา จ.สมุทรสงครามจนเกษียณอายุราชการในปีพ.ศ๒๕๓๑

ครูช่างคนนี้ได้สร้างผลงานไว้อย่างมากมาย ที่โดดเด่นคุ้นตากัน ดี คือ ออกแบบและปั้นรูปเหมือนรัชกาลที่ ๕ หรือพระบรมรูปทรงม้า ณ บริเวณ หน้าศาลากลางจังหวัดสมุทรสงคราม และออกแบบปั้นหุ่นแฝดสยามอิน-จัน ฝาแฝดที่สร้างชื่อเสียงให้กับประเทศไทย ตั้งอยู่ที่ ต .ลาดใหญ่ อ .เมือง จ .สมุทรสงคราม

121 ครูสังัด ใจพรหม ปัจจุบันอายุ ๘๖ ปี (พ.ศ.๒๕๕๗) อยู่บ้านเลขที่ ๓๑ หมู่ ๒ ต.ยายแพง อ.บางคนที จ.สมุทรสงคราม ภรรยาชื่อ นางบุญเยื่อ ใจพรหม ปัจจุบันเป็นข้าราชการบำนาญ มีบุตรสาว ๒ คน

นอกนั้นยังมีงานออกแบบและปั้น พระบรมรูปรัชกาลที่ ๖ ที่ค่ายบางกุ้ง, รูปเหมือนเจ้าพระยาวิชาเยนทร์ คักดี วัดบางแคใหญ่, ปราสาทจักรมุขหน้าวัดภุมรินทร์กุฎีทอง, อนุสาวรีย์หลวงปู่เหมือน และพระครูสมุทรสุธี วัดกลางเหนือ, พระรูปเหมือน หลวงปู่เอี่ยมวัดปากกลัด, ปราสาทจักรมุข สำหรับประดิษฐานพระบรมรูปท่านเจ้าคุณ พระราชสมุทรมณี อดีตเจ้าอาวาสวัดอัมพวันเจติการาม, พระรูปเหมือนหลวงปู่หอม วัดเหมืองใหม่, ออกแบบและควบคุมการก่อสร้างลายอุโบสถวัดบางน้อยและศาลาวิหารหลวงพ่อยู่, ชุมทรงไทยจักรมุข ทางเข้าวัดบางน้อยใน, ซ่อมพระพุทธรูปศิลาแลง จำนวน ๕ องค์ ที่ถูกทำลายเสียหายให้อยู่ในสภาพเดิม โดยใช้ปูนดำแบบโบราณ, ปั้นรูปพระเจ้าตากสินมหาราช เพื่อไปประดิษฐานที่จังหวัดตราด เป็นต้น

แล้วครูช่างผู้มีฝีมือในงานปั้นชิ้นเยี่ยมยอดอย่างครูสังัด ใจพรหม ทำไมถึงได้มาสนใจงานหนังใหญ่ ?

“หลังจากเรียนเพาะช่าง พบว่าตนเองทำงานทางด้านศิลปะได้ดี โดยเฉพาะลายไทย เพื่อนเห็นก็เอามาให้เขียนให้แก้ มีคนเอามาให้ออกแบบ บั้นลายบ้าง ก็ทำตั้งแต่นั้นมา แต่หนังใหญ่นี้เป็นเรื่องที่ชอบฝังใจผูกพันกันมาตั้งแต่เด็ก และคิดว่ามันน่าจะเป็นตัวเรามากที่สุด...เลยอยากกลับมาฟื้นชีวิตให้ตัวหนังบางน้อยบ้านผมอีกครั้ง...”

แบ่งอายุหนังใหญ่ตามลวดลายและรอยตอกตุ้ตู่

“ผมแบ่งยุคสมัยหนังตามฝีมือครูช่างหนังใหญ่สมัยรัตนโกสินทร์ ๓ รุ่นด้วยกันคือ รุ่นแรก พระพรหม วิจิตร ช่วงราวสมัยรัชกาลที่ ๒ ซึ่งจะมีลวดลายวิจิตรละเอียด ใช้ตุ้ตู่ตอกรูไล่เล็กใหญ่ลดหลั่นหลายขนาด, รุ่นสอง พระเทวาภินิมิต(ฉาย เทียมศิลป์ชัย : พ.ศ.๒๔๓๑-๒๔๘๕) เป็นศิลปินเอกท่านหนึ่งของไทยในสมัยรัชกาลที่ ๕-๗ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ จะตอกลายตุ้ตู่สองชั้น และรุ่นสาม สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์ดิวิงษ์(พ.ศ.๒๔๐๖-๒๔๙๐)ใช้ตุ้ตู่ตัวเดียวตอกเกือบทั้งตัว.....หนังใหญ่วัดบางน้อย น่าจะเป็นผลงานของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์ดิวิงษ์

ผมพยายามตามหาหนังใหญ่ที่เยอรมัน ติดต่อผ่านไปยังสถานทูตพบว่ามียุคจริงประมาณ ๓๐๐ ตัว ในพิพิธภัณฑ์ประเทศของเขา เจตนาคืออยากขอถ่ายรูป เพื่อจะมาเทียบกับชุดแรกที่โดนไฟไหม้ (วัดบางน้อย? หรือ ที่โรงละครแห่งชาติ ชุดหนังใหญ่ “พระนครไหว?”) แล้วนำมาวาดลาย แกะตัวหนังใหม่เท่านั้นเอง ไม่ได้ไปคิดทวงคืนอะไร แต่เขาไม่อนุญาตให้ไปถ่ายรูป ?...ครูสังัดจึงใช้วิธีรวบรวมรวมภาพหนังใหญ่ตามหนังสือหรือโปสการ์ดเก่าๆ

“...จากนั้นก็รวบรวมภาพไว้ตั้งแต่ยังไม่ปลดเกษียณ คิดว่าจะอนุรักษ์หนังใหญ่ ทำยังไงดี ? มีความคิดที่จะทำพิพิธภัณฑ์ที่บ้าน ตั้งใจจะเปิด “ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น” ขึ้นที่ข้างบ้านผมนี่แหละ เพื่อให้เป็น

พิพิธภัณฑ์ชุมชนให้นักเรียน นักศึกษา นักท่องเที่ยวได้มาดู มาศึกษาหนังใหญ่ แบบไม่ทิ้งรูปแบบดั้งเดิม โดยผม
ปรึกษาหารือกับลูกศิษย์ลูกหาทุกรุ่นที่เคยสอนเขามาให้ทอดผ้าป่าการศึกษา แล้วจากนั้นให้พวกเขาเป็น
ผู้จัดการดูแลถึงถ้าผมไม่อยู่เขาก็สามารถช่วยกันสืบสานดำเนินการต่อได้”

๖. ครุสมพร เกตุแก้ว บ้านพญาซอ อ.บางคนที

สถานที่ตั้ง ๔๓ หมู่ ๕ ตำบลบางพรม อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม

ช่วงระยะเวลาประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๔

ครุสมพร เกตุแก้ว เกิดวันที่ ๑๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๑ จบการศึกษาระดับปริญญาตรี จาก
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช กรุงเทพมหานคร ปัจจุบันเป็นครุภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านประวัติศาสตร์
ท้องถิ่นจังหวัดสมุทรสงคราม ได้รับ เชิญเป็นวิทยากรบรรยายพิเศษทั้งในจังหวัดและต่างจังหวัด มีความ
เชี่ยวชาญทางด้านการแกะกะลาซอ , เพลงเรือ และ หนังใหญ่ ได้นำความรู้ไปถ่ายทอดแก่บุคคลที่สนใจ และ
นักเรียนในสถาบันการศึกษาต่างๆ โดยไม่คิดค่าตอบแทน ผลปรากฏว่ามีผู้ให้ความสนใจสอบถามข้อมูลประวัติ
ความเป็นมาของอำเภอบางคนทีและจังหวัดสมุทรสงครามอย่างต่อเนื่อง¹²²

ครุสมพร เกตุแก้ว¹²³ ได้เคยให้สัมภาษณ์ไว้ในรายการไทยโซว้ เกี่ยวกับหนังใหญ่ที่ได้ไปถ่ายทอดให้
นักศึกษามหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิตว่า “เด็กๆ นักศึกษา เขาไม่ได้เรียนรู้ แล้วมานำเสนอทั้งดุ้น เขานำมา
สร้างสรรค์ในมุมมองใหม่ อย่างหนังใหญ่เขาหยิบเอาตอน จับลิงหัวค้ำมาปิดฝุ่น นำเสนอ เป็นหนังใหญ่ที่ไม่ต้อง
ตั้งฉากหรือชิงจอหนัง แต่งแต้มสีสันใหม่บนตัวหนังให้แปลกแตกต่าง เดิมจับลิงขาวลิงดำก็มาเป็นจับลิงหมู่
แบ่งเป็นสองฝ่ายเพื่อเพิ่มพลังความยิ่งใหญ่ จับเรื่องตอน หนุมานจับนางสุพรรณ ฌมัจฉา มานำเสนออย่างกระชับ
ฉับไว ระหว่างเชิดหนังใหญ่ก็สลับฉากนำโขนตัวลิงกับตัวนาง และหุ่นกระบอกคนมาสลับเล่าเรื่องราวสร้าง
ความหลากหลายน่าชม....เด็กๆ นักศึกษาเขานำหนังใหญ่ที่ถ่ายทอดแบบดั้งเดิม มาสร้างสรรค์ต่อยอดเอง ซึ่ง
มองว่าทำให้ดูน่าสนใจมากกว่าไม่ทำอะไรแล้วปล่อยให้สูญหาย คือของเก่าก็ต้องเรียนรู้ไว้”¹²⁴

¹²² ประวัติครุสมพร เกตุแก้ว แหล่งที่มา <http://www.m-culture.in.th>

¹²³ คมสันต์ สุทนต์, ครุสมพร เกตุแก้ว พญาซอแห่งบางคนที, เรื่องเดียวกัน

¹²⁴ รายการไทยโซว้ ตอน ม.มิตรวัฒนธรรม วันอาทิตย์ที่ ๖ มีนาคม ๒๕๕๔ เวลา ๑๘.๐๐ น. ทางทีวีไทย

หนังสือใหญ่วัดปลับปลาชัย เพชรบุรี

สถานที่ตั้ง	๑๐๖ ถนนดำเนินเกษม ตำบลคลองกระแซง อำเภอเมืองเพชรบุรี จังหวัดเพชรบุรี
ช่วงระยะเวลาประมาณ	รัชกาลที่ ๕ – ต้นรัชกาลที่ ๙ (พ.ศ.๒๔๑๒-๒๔๙๐)
เจ้าของคณะ/ผู้อุปถัมภ์	หลวงพ่อกุณี วัดปลับ

ผู้วิจัยสรุปลำดับเหตุการณ์หนังสือใหญ่วัดปลับปลาชัย ตามเวลาปีพุทธศักราช(พ.ศ.) ดังนี้

พ.ศ.๒๓๗๘	ปีเกิดหลวงพ่อกุณี (ปลายรัชกาลที่ ๓)
ประมาณ พ.ศ.๒๓๙๐	หลวงพ่อกุณีครั้งฆราวาสเป็นศิษย์ขรัวอินโข่ง
พ.ศ.๒๓๙๘	หลวงพ่อกุณีอุปสมบท
พ.ศ.๒๔๑๒	หลวงพ่อกุณีเป็นเจ้าอาวาส ๒๔๑๒
พ.ศ.๒๔๕๓	หนังสือใหญ่หน้าพระที่นั่ง รัชกาลที่ ๕
พ.ศ.๒๔๕๘	ไฟไหม้วัดปลับปลาชัย นำหนังสือใหญ่ไปเก็บที่หอไตรวัดคงคารามฯ
พ.ศ.๒๔๖๔	หลวงพ่อกุณีละสังขาร
พ.ศ.๒๔๘๓	หนังสือใหญ่วัดปลับฯ ไปประดับหน้าต่างโรงเรียนพรหมมานุสรณ์
พ.ศ.๒๔๙๐	แสดงหนังสือใหญ่ งานพระราชทานเพลิงศพพระเพชรคุณมณี (กร)
ก่อน พ.ศ.๒๕๐๓	หนังสือใหญ่จากวัดคงคารามฯ ไปอยู่วัดลาด อาจารย์เพ็ญ หรือพิทักษ์ ขอนำไปไว้ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ
พ.ศ.๒๕๑๘	อาจารย์บุญมี พิบูลย์สมบัติ สืบหาหนังสือใหญ่วัดปลับฯ เก็บไว้ในวิหารของวัดพบ หนังสือใหญ่ประมาณ ๒๔-๒๕ ตัว เหลือสมบูรณ์อยู่เพียง ๑๐ กว่าตัว

หนังสือหลวงพ่อกุณี วัดพลับ หรือวัดพลับพลาชัย จังหวัดเพชรบุรี เป็นชุมชนหนังสือที่มีชื่อเสียงมากในสมัยรัชกาลที่ ๕ โดยเฉพาะตัวหนังสือที่มีความงดงามวิจิตรเทียบเคียงได้กับหนังสือชุดพระนครไหว ของกรมสรรพ รวมถึงเป็นเครือญาติกับหนังสือวัดบางน้อย สมุทรสงคราม และ หนังสือ วัดขนอน ราชบุรี

ประวัติหลวงพ่อกุณี ผู้ให้กำเนิดหนังสือวัดพลับพลาชัย

หลวงพ่อกุณีเกิด พ.ศ. ๒๓๗๘ ปลายสมัยรัชกาลที่ ๓ ที่ บ้านปากทะเล อ.บ้านแหลม เมื่อเติบโตได้มอบตัวเป็นศิษย์ ขรัวอินโข่ง พระภิกษุ ผู้มีชื่อเสียงโด่งดังมากสมัยรัชกาลที่ ๔ ซึ่งเกิดที่ตำบลบางจาน อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี เป็นคนเมืองเพชรฯด้วยกัน ได้ติดตามไป ปั้นรูป เขียนภาพในที่ต่างๆ มากมาย นัยว่าภาพเขียนของขรัวอินโข่งบนผนังพระอุโบสถวัดมหาสมณารามวรวิหาร หรือวัดเขาวัง เล่ากันว่า "ท่านขรัวอินโข่งร่างแบบ แล้วให้คุณพ่อกุณีวาดและลงสีต่ออีกทีหนึ่ง" ฝีมือปั้นพระพุทธรูปในถ้ำเขาหลวง สมัยรัชกาลที่ ๔, ๕ นั้น หลวงพ่อกุณีมีส่วนในการปั้นอยู่ด้วย เชื่อกันว่า จิตรกรรมรูปพระฉายหน้าพระวิหารวัดมหาธาตุวรวิหาร พระพุทธรูปในพระระเบียงวิหารคดวัดมหาธาตุ ก่อนการซ่อมครั้งใหญ่ ก็เป็นฝีมือของหลวงพ่อกุณีเช่นกัน

พ.ศ. ๒๓๙๘ หลวงพ่อกุณีอุปสมบท ณ วัดมหาธาตุวรวิหาร แล้วมาจำพรรษา ณ วัดพลับพลาชัย นอกจากศึกษาพระปริยัติธรรมสมควรแก่สมณเพศแล้ว ยังรับการศึกษาวิชาแพทย์แผนโบราณจาก หลวงพ่อคง ซึ่งโด่งดังทางรักษาโรคตา ด้วยตำรับยาตาวัดพลับฯ ...

พ.ศ. ๒๔๑๒ หลวงพ่อคงมรณภาพ หลวงพ่อกุณีได้เป็นเจ้าของาวาสวัดต่อมา ตลอดช่วงกึ่งศตวรรษในสมัยของท่าน นอกจากสืบทอดวิชาแพทย์แผนโบราณด้านโรคตาแล้ว ท่านสามารถทำให้วัดพลับฯ เป็นศูนย์กลางการศึกษาวิชาสามัญ มีลูกศิษย์ลูกหามาขอเรียนวิชาศิลปะด้านต่างๆ จากท่านมากมาย

หลวงพ่อกุณีได้ระดมศิษย์มีฝีมือทางช่างวาด ช่างแกะสลัก แล้วใช้ศาลาการเปรียญเป็นโรงงานฉลุหนังสือ โดยมากจะใช้หนังสือตัวเม็ย เพราะบาง ระบายสีแล้วแสงไฟผ่านเกิดความสวยงาม ทำอยู่ ๓ ปี ได้ตัวหนังสือเพียง ๒๐๐ ตัวเท่านั้น เพราะต้องใช้ความประณีต และต้องอาศัยช่างทำที่มีฝีมือถึงขนาดจริงๆ ท่านได้ฝึกซ้อมคณะหนังสือ และกำหนดบทบาทและมุขตลกด้วยตนเอง วิชาแกะสลักและขีดหนังสือโดยวัดพลับพลาชัย

ได้ไปมีชื่อเสียงโด่งดังอยู่ในสำนักวัดขนอน อ.โพธาราม トラบเท่าทุกวันนี้ (ต้นกำเนิดหนังใหญ่วัดขนอน มีประวัติว่ามาศึกษากับครุฑฤทธิ์ แห่งเมืองเพชรบุรี) ศิษย์ทางด้านจิตรกรรม ปฏิมากรม และปูนปั้น ที่สืบทอดต่อจากท่านก็มี นายเลิศ พ่วงพระเดช นายอยู่ อินมี และนายพิณ อินฟ้าแสง ฯลฯ

หนังใหญ่หน้าพระที่นั่งรัชกาลที่ ๕ ณ วัดบ้านป็น¹²⁵

วันที่ ๘ ตุลาคม ๒๔๕๓ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ทรงมีพระกระแสรับสั่งให้พระยาสุรินทรภักไชย (เทียม บุนนาค) เจ้าเมืองเพชรบุรี ไปหาหนังใหญ่คณะวัดพลับพลาชัย มาแสดง ณ พระราชวังรามราชนิเวศน์ (วัดบ้านป็น) ... หลวงพ่อฤทธิ์ได้ตั้งให้ นายรวบ เป็นนายหนัง(ผู้กำกับการแสดง) นายจู้ เป็นนายได้(ผู้ควบคุมแสง) นายเปลี่ยน เสียงละห้อย(ฉายาการแสดง) เป็นผู้พากย์ และมีผู้ขีดหนังอีกประมาณ ๗ คน ...

พอได้เวลา ๑ ทุ่ม นายจู้ ได้จุดได้บนแป้น คณะหนังใหญ่โห่ ๓ ลา พิณพาทย์บรรเลงเพลงรั้วและเพลงเชิด คนเชิด ๓ คน นำตัวหนังเจ้า ๓ ตัว ออกมาพิกกับจอ นายรวบจูดรูปเทียนบูชาหนังเจ้า พิณพาทย์บรรเลงเพลงสาธุการจบแล้ว นายเปลี่ยนเริ่มบทพากย์ “เบิกหน้าพระ” พิณพาทย์บรรเลงเพลงครอบจักรวาล ผู้ขีดนำหนังเจ้าทั้ง ๓ ตัวกลับ พอได้เวลา ๓ ทุ่ม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พร้อมด้วยข้าราชการบริพาร ก็เสด็จมาประทับนั่งบนพระที่นั่งหน้าจอ พิณพาทย์บรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี คณะหนังใหญ่ทั้งหมดเข้าเฝ้าฯ กราบถวายบังคมพร้อมกัน นายรวบผู้ควบคุมการแสดง ได้กราบบังคมทูลถวายรายงานแต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงมีพระราชดำรัสตอบ คณะหนังใหญ่หมอบลงกราบถวายบังคมอีกครั้งหนึ่งแล้วเดินเข้าจอ

คณะหนังใหญ่เริ่มลงมือขีดเป็นการเบิกโรง เชิดตอน “จับลิงหัวค้ำ” พอเป็นสังเขป แล้วก็เริ่มขีดตามเรื่องทีแสดง การแสดงคืบนั้นเป็นการแสดงตอน “พระรามลงสรง” พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทอดพระเนตรการแสดงอยู่พอสมควรแก่เวลา ก็เสด็จพระราชดำเนินไปชมการแสดงต่างๆ โดยรอบพระราชวังรามราชนิเวศน์ต่อไป

¹²⁵ วันที่ ๘ กันยายน พ.ศ. ๒๔๕๓ ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลเนื่องในโอกาสครบรอบปีพระเจ้าลูกยาเธอพระองค์เจ้าอรุณวงศ์รัชสมโภชสิ้นพระชนม์ โดยจัดพระราชพิธี ณ บริเวณประรำพระราชพิธีก่อพระฤกษ์พระที่นั่งบ้านป็น กลางคืนมีมหรสพคือหนังใหญ่ วัดพลับพลาชัย ๑ โรง หนังตลุง ๑ โรง ลครตลก ๑ โรง ละครชาตรี ๑ โรง มีจุดดอกไม้เพลิงจุดพลุ วันที่ ๙ กันยายน พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ มีเทศนาธรรม ๒ กัณฑ์คือพระปลัดฉิม เจ้าอธิการวัดป้อมกับเจ้าอธิการทุ่มวัดน้อย มีสดับปกรณ์ ๑๐๐ รูป ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ทิ้งทานผลกล้วยพุกฤษ์ พระครูญาณเพชรรัตนวิสัยวางถวายธรรมเทศนา ๑ กัณฑ์ กลางคืนมีมหรสพเช่นเดียวกับคืนก่อน

ไฟไหม้วัดพลับพลาชัย

เดือนเมษายน พ.ศ.๒๕๕๘ เกิดไฟไหม้ครั้งใหญ่ในเพชรบุรี ต้นไฟเกิดจากสี่แยกวัดโพธาราม ไหม้ทาง ตะวันออกซึ่งเป็นตลาดจนหมด เชื้อไฟได้ลามข้ามสะพานข้างมา เพราะสะพานจอมเกล้าปูพื้นด้วยไม้ ไฟได้ไหม้ วัดมหาธาตุหมดทั้งวัด ที่วัดพลับพลาชัยแต่กุฏิหลวงพ่อกุฏิกับวิหาร ไม้ไฟจะลุกไหม้กระหน่ำศาลาการเปรียญ ไปทั้งหลัง แต่กุฏิหลวงพ่อกุฏิซึ่งอยู่ติดกัน ไฟกลับลามไปไม่ถึง หลวงพ่อกุฏิ ท่านยังคงนั่งกัมมัฏฐานสงบ ด้วย จิตอันแน่วแน่มิได้หวั่นไหวต่อทุกภัยพิบัติที่เกิดขึ้นเฉพาหน้า เป็นที่น่าอัศจรรย์ยิ่งนัก ... ส่วนหนึ่งใหญ่วัด พลับฯ ได้ถูกขวนหนี ไม่ทราบว่ามีตัวหนังถูกไฟไหม้เสียหายไปบ้างหรือเปล่า และเพราะวัดพลับฯไม่มีที่เก็บ จึง ได้นำไปฝากวัดคงคารามวรวิหาร (เพชรบุรี) เก็บไว้บนหอไตร

หลวงพ่อกุฏิละสังขาร

... พ.ศ. ๒๕๖๔ เล่ากันว่าหลวงพ่อกุฏิไม่เคยเจ็บป่วย ท่านยังปฏิบัติภารกิจของท่านอยู่โดยปกติ ก่อนที่จะ เข้าจำวัดในคืนที่ท่านมรณภาพ ท่านจากไปด้วยอาการสงบ รุ่งเช้าจึงมีผู้เข้าไปพบว่ามีศพในลักษณะค รองไตร จีวรครบถ้วนตามพุทธบัญญัติ สงบนิ่งอยู่บนเตียงเหมือนกำลังหลับ แต่ท่านสิ้นลมหายใจเสียแล้ว ด้วยอายุ ๘๔ ปี มีพรรษา ๖๕ ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดพลับพลาชัยอยู่ถึง ๕๒ ปี มีทรัพย์สินส่วนตัวเหลืออยู่เพียง ไตรจีวร อติเรก ๑ ชุด ไตรครองอยู่ในขณะมรณภาพอีก ๑ ไตร กาน้ำ ร้อนเคลือบ ๑ ใบ พร้อมด้วยถ้วยชา ๒ ใบ กระโถน ๑ ใบ ชันทองเหลือง ๑ ใบ และตะเกียงหลอด ๑ ดวง เท่านั้นเอง ส่วนเงินส่วนตัวของท่าน ตรวจค้นดู ในกุฏิแล้วไม่มีเหลือแม้แต่เพียงเดียว ทั้งนี้เพราะ ท่านไม่สะสมปัจจัย ... ผู้ชนทั่วสารทิศทั้งฝ่ายบรรพชิตและ คฤหัสถ์ทุกอาชีพ ต่างหลั่งไหลมาร่วมงานศพและประชุมเพลิงศพหลวงพ่อกุฏิมากมายเหลือคณานับ พิธี ฌาปนกิจศพเริ่มเมื่อบ่าย ๔ โมงเย็น ไปจนถึงเที่ยงคืนผู้คนยังทยอยกันขึ้นไปจุดศพไม่หมด หลังเที่ยงคืนแล้ว บรรดาพระสงฆ์และสามเณร จึงจะมีโอกาสขึ้นไปจุดศพได้

หลวงพ่อกุฏิ เป็นเจ้าอาวาสต่อ และยังคงมีการ สืบทอดเรื่องของการทำหนังใหญ่อยู่บ้าง แต่หลังจาก หลวงพ่อกุฏิจะมรณภาพได้ไม่นาน ก็เกิดเหตุไฟไหม้วัดพลับพลาชัยครั้งใหญ่กวาดวายไปเกือบทั้งหมด หลวงพ่อกุฏิจึงเร่งบูรณะวัดให้กลับมาสวยงามดังเดิม การต่อยอดในเรื่องของหนังใหญ่จึงได้ชะงักไป

พ.ศ. ๒๔๘๓ อาจารย์ลำไย แกวกก้อย ัง จัดการแสดงงานโรงเรียนพรหมานุสรณ์ฯ ในบริเวณวัดคงคาราม(เพชรบุรี) ได้นำหนังใหญ่ตัวที่สมบูรณ์ติดตามบานหน้าต่าง เรือนสินธุบำรุง ทุกบาน ต่อมาทราบว่าหนังใหญ่บางตัวที่ชำรุดเพราะถูกน้ำฝนบ้าง ถูกหนูกัดเสียหายบ้าง ถูกนำไปทิ้งในบ่อ (กลางสนามฟุตบอลขณะนี้ หอไตรเดิมก็เคยตั้งอยู่ในบริเวณที่เป็นสนามฟุตบอล ก่อนที่จะย้ายมาอยู่ข้างพระอุโบสถ และครั้งสุดท้ายได้ย้ายไปสร้างใหม่อยู่กลางสระน้ำเมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๖) ... หนังใหญ่ของวัดพลับฯ ที่เก็บอยู่ที่วัดคงคาราม (เพชรบุรี) ไม่ทราบว่าได้ถูกนำไปไว้ ณ ที่อื่นใดอีกบ้าง ครั้งสุดท้ายเห็นเหลืออยู่ อีก ๒ ตัว อยู่ที่โรงเรียนพรหมานุสรณ์ฯ เป็นตัวขนาดกลางๆ ดูเหมือนจะเป็นนิลพัทธ์ และนิลนท์ เก็บไว้ที่เรือนวิเทศ คืออาคารไม้ ๒ ชั้น หลังยาวข้างสนามฟุตบอลซึ่งอยู่ในเนื้อที่วัดข้าง จากการที่โรงเรียนประจำจังหวัดได้ย้ายจากวัดคงคารามไปอยู่ในที่ใหม่ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๘ และเมื่อมีการรื้ออาคารดังกล่าว เมื่อราว พ.ศ. ๒๕๑๘ หนังใหญ่ ๒ ตัว ก็เลยหายสาบสูญไปแต่ครานั้น

พ.ศ. ๒๔๙๐ มีการแสดงหนังใหญ่ให้ประชาชนดูที่วัดพลับฯ ในงานพระราชทานเพลิงศพพระเพชรคุณมณี (กร) อดีตเจ้าอาวาสวัดพลับฯ และอดีตเจ้าคณะจังหวัด เป็นการแสดงครั้งใหญ่โต ยุกติศิษย์ของวัดพลับฯ ที่เคยฝึกหัดมาแต่ครั้งหลวงพ่อกุญแจ ผู้แสดงครานั้น หลายคนมีอายุค่อนข้างมาก ... ผู้แสดงหนังใหญ่จะนุ่งผ้าโจงกระเบนสีน้ำเงิน เสื้อขาว สวมถุงน่องยาวสีขาว รองเท้าดำ การเล่นหนังใหญ่แม้มีส่วนคล้ายหนังตะลุง แต่หนังใหญ่ดูลีลาท่าทางคนเชิด มากกว่าจะ ดูเงาที่ปรากฏในจออย่างดูหนังตะลุง การแสดงหนังใหญ่ดูจะเป็นสิ่งที่เกิดจากการผสมผสานระหว่างหนังตะลุงกับโขนเข้าด้วยกัน ... ในงานครั้งนั้น มีคนมุงดูหนังใหญ่กันมาก ตั้งแต่เตรียมเล่น ไหว้ครู เบิกหน้าพระ เสมือนสิ่งแปลกใหม่ เพราะนานๆ ทีจึงจะมีให้เห็น หรือยังไม่เคยเห็น นมาก่อนเลยก็มี ดังนั้นเมื่อดูจนพอรู้พอเห็นว่าอะไรเป็นอะไร ก็จะไปดูการแสดงอย่างอื่นที่มีในงานต่อไป บางคนไม่ได้ดูแต่ต้นจนจบการแสดงให้ตลอดรายการเหมือนดูลิเก ละคร หรือหนังตะลุง คนส่วนใหญ่มักจะบอกว่าหนังใหญ่เล่นซ้ำ คนส่วนหนึ่งที่ดูก็เพื่อความบันเทิง หรือต้องการความสนุกสนาน มากกว่าเพื่อศิลปะการแสดง จึงไม่ชอบดูหนังใหญ่ อาจเป็นอีกเหตุหนึ่ง ที่การเล่นหนังใหญ่ไม่อาจอนุรักษ์ไว้ได้เช่นการแสดงอย่างอื่น และจากวันนั้นมา หนังใหญ่วัดพลับฯ ก็ไม่ได้มีการรวมตัวกันมาแสดงให้ประชาชนได้ดูอีกเลย

พ.ศ. ๒๕๑๕ อาจารย์ น. ณ ปากน้ำ เขียนไว้ว่า “หนังใหญ่ที่ขึ้นชื่อลือชาคือ หนังใหญ่ชุดพระนครไหว ฝีมือช่างสมัยรัชกาลที่ ๒ เดิมเอาเก็บไว้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ต่อมาสมัยก่อนโรงละครใหม่ อธิปไตยกรมศิลปากรได้คัดเลือกเอาตัวหนังใหญ่ที่วิเศษ เช่น รูปพระนครไหว รูปพระรามคร่ำครวญถึงนางสีดาต่อหน้านางเบญจกายแปลง และรูปหนังใหญ่ที่วิเศษไม่มีอะไรเทียบอีกสืบทอดมาขึ้นเอาไว้ที่โรงละคร ภายหลังเกิดไฟไหม้โรงละคร หนังใหญ่ถูกเผาทำลายหมด ... หนังใหญ่อีกชุดหนึ่ง เป็นฝีมือช่างสมัยรัชกาลที่ ๕ ฝีมืออาจารย์ฤทธิ์ จาก

เพชรบุรี เดิมเก็บไว้ที่ วัดคงคาราม ราชบุรี ภายหลังเอามาไว้วัด ลาด เพชรบุรี นายเพ็ญ ทรัพย์ทักษ์ ได้ไปพบเข้า จึงขอมาเก็บไว้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เป็นฝีมือรองลงมาจากชุดพระนครไหว

พ.ศ. ๒๕๑๗ อาจารย์บุญมี พิบูลย์สมบัติ ได้ไปขอดูหนังใหญ่วัดพลับฯ ซึ่งเหลือเก็บไว้ในวิหารของวัด ขณะนั้นวิหารชำรุดมาก หลังคามีรอยรั่วหลายแห่ง เป็นเหตุให้หนังใหญ่ราว ๒๔-๒๕ ตัว เหลือสมบูรณ์อยู่เพียง ๑๐ กว่าตัว หนังใหญ่นี้ไม่ทราบว่าชนกลับมาจาก วัดคงคาราม (เพชรบุรี) หรือเป็นส่วนที่ไม่ได้นำไป คงยังเหลือไว้ที่วัดพลับฯบ้างในตอนไฟไหม้ใหญ่ในครั้งนั้น เหตุผลหนึ่งที่ทำให้หนังใหญ่ค่อยๆ สูญหายไปจาก แผ่นดินไทย นอกจากขาดผู้สนใจแล้ว ส่วนหนึ่งยังเป็นเพราะตัวหนังมีไม้ครบชุด จึงไม่สามารถนำมาจัดแสดง ได้¹²⁶

ในวันนี้หนังใหญ่วัดพลับพลายชัยเหลือไว้แต่ตัวหนังและชื่อเสียงเท่านั้น แต่ด้วยท่านเจ้าอาวาสปัจจุบัน เล็งเห็นความสำคัญ และต้องการจะเก็บรวบรวมความทรงจำเกี่ยวกับหนังใหญ่ของวัดพลับพลายชัย ท่านจึงได้ จัดทำพิพิธภัณฑสถานหนังใหญ่วัดพลับพลายชัยขึ้น ด้วยความร่วมมือและความอนุเคราะห์ของชมรมครูผู้รับบำเหน็จ บำนาญของเพชรบุรี อาคารพิพิธภัณฑสถานคือภายในวิหารพระคันธารราช อีกรูปของถนนบันไดอิฐ (วัดถูกแบ่ง ออกเป็นสองฟาก จากการตัดถนนบันไดอิฐ) ภายในวิหารมีพระพุทธรูปและรูปจำลองของหลวงพ่อกุญชร หลวง พ่อกอ อดีตเจ้าอาวาสของวัด และตัวหนังใหญ่แขวนอยู่บนผนังของวิหารโดยรอบ โดยถูกจัดแสดงจัดไว้ใน กรอบ มีไฟส่องสว่างให้เห็นสวดลายของตัวหนัง ส่วนใหญ่จะแยกระหว่างหนังจับกับหนังเดี่ยว เนื่องจากหนัง จับอาจจะมีตัวละครหรือสถานที่ประกอบอยู่ในตัวหนังด้วย จึงทำให้ขนาดของตัวหนังจับใหญ่กว่าหนังเดี่ยว ซึ่ง มีความสูงส่วนใหญ่ประมาณ ๑ เมตรเท่านั้น

การดูแลรักษานั้น แยกออกเป็น ๒ ส่วน ส่วนที่จัดแสดงจะอยู่ในกรอบไฟสำหรับจัดแสดงในวิหาร ตัว หนังอีกส่วนหนึ่งจะอยู่ในอาคารไม้ข้างๆ กับวิหาร หนังสั้นทั้งหมดนั้น เป็นหนังที่แกะและสร้างมาตั้งแต่สมัยหลวง พ่อกุญชร เมื่อเกิดไฟไหม้ที่วัดพลับพลายชัย ตัวหนังใหญ่เหล่านี้ถูกย้ายไปเก็บรักษาไว้ที่วัดคงคาราม จังหวัด เพชรบุรี จากนั้นกรมศิลปากรก็ขึ้นทะเบียนและเก็บรักษาไว้ เมื่อทางวัดพลับพลายชัยทราบว่า กรมศิลปากรได้ ขึ้นทะเบียนไว้ทั้งหมดแล้ว จึงขอความอนุเคราะห์ยืมหนังใหญ่บางตัว มาเก็บไว้ที่วัดเพื่อจัดแสดงในพิพิธภัณฑ

¹²⁶ หนังสืออนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพพระครูอาทรวิจิตรธรรม อดีตเจ้าอาวาสวัดพลับพลายชัย, ๒๕๓๗. เรื่องเดียวกัน

สำรวจภาคสนาม การแสดงหนังใหญ่วัดขนอน รายการไทยโซว์

ภาพที่ ๕.๒ พิธีเบิกหน้าพระ : ไหว้ครูก่อนการแสดงหนังใหญ่

ภาพที่ ๕.๓ พิธีเบิกหน้าพระ : หัวหน้าคณะดนตรีปี่พาทย์ไหว้ครูก่อนบรรเลงโหมโรงหนังใหญ่

สำรวจภาคสนาม การแสดงหนังใหญ่วัดขนอน รายการไทยโซว์

ภาพที่ ๕.๔ พิธีเบิกหน้าพระ : หนั้ครูหรือหนั้เจ้าทั้งสามองค์ พระอิศวร พระฤาษี และพระนารายณ์

ภาพที่ ๕.๕ ชื่อคณะหนังใหญ่วัดขนอน ภาษาไทยและภาษาอังกฤษบนจอหนัง

สำรวจภาคสนาม การแสดงหนังใหญ่วัดขนอน รายการไทยโซว์

ภาพที่ ๕.๖ วงปี่พาทย์เครื่องคู่ นักดนตรีโรงเรียนวัดขนอน กำลังเตรียมพร้อมบรรเลงโหมโรงหนังใหญ่

ภาพที่ ๕.๗ วงปี่พาทย์จะหันหน้าเข้าจอหนังใหญ่ ตามขนบธรรมเนียมเดิม

สำรวจภาคสนาม การแสดงหนังใหญ่วัดขนอน รายการไทยโซว์

ภาพที่ ๕.๘ สวัสดิการเชิดหนังใหญ่หน้าจอหนัง แบบใช้แสงไฟด้านหลัง
เน้นแสงเงาทำให้ตัวหนังดูโดดเด่น

ภาพที่ ๕.๙ สวัสดิการเชิดหนังใหญ่หน้าจอหนัง แบบใช้แสงไฟด้านหน้าและด้านหลัง
ทำให้เห็นลีลาการเต้นและชุดแต่งกายสวยงามของผู้เชิดหนังใหญ่

สำรวจภาคสนาม การแสดงหนังใหญ่วัดขนอน รายการไทยโซว์

ภาพที่ ๕.๑๐ การเรียนเชิดหนังของเยาวชนวัดขนอน ราชบุรี
เริ่มฝึกจากการเดินกับไม้คาบหนัง

ภาพที่ ๕.๑๑ การเรียนเชิดหนังของเยาวชนวัดขนอน จะอยู่ในความดูแลอย่างใกล้ชิดของท่านเจ้าอาวาส

สำรวจภาคสนาม การแสดงหนังใหญ่วัดขนอน รายการไทยโซว์

ภาพที่ ๕.๑๒ สาทิตการเชิดหนังใหญ่ขึ้นลอย เป็นช่วงสำคัญที่สร้างความตื่นตาตื่นใจให้กับผู้ชม

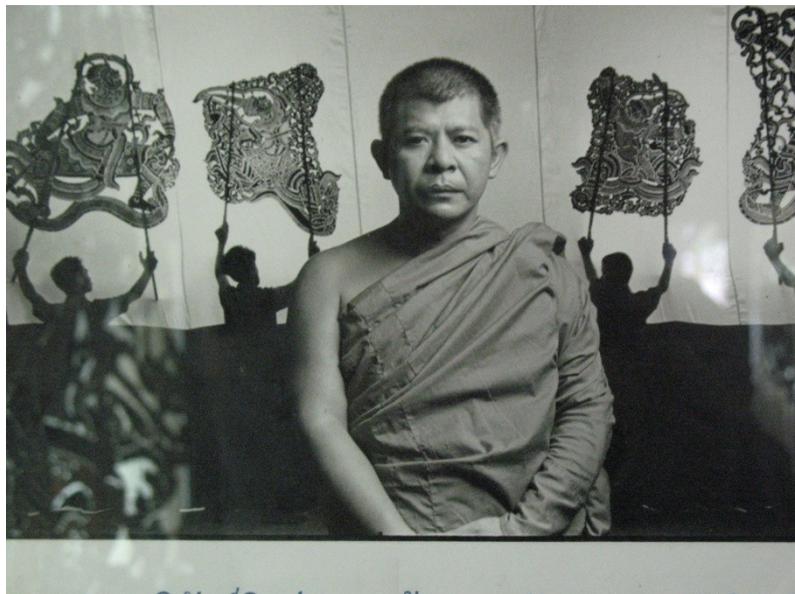

ภาพที่ ๕.๑๓ สาทิตการเชิดหนังใหญ่ขึ้นลอย ที่มาจากศิลปะป้องกันตัวกระบี่กระบอง

สำรวจภาคสนาม การแสดงหนังใหญ่วัดขนอน รายการไทยโซว์

ภาพที่ ๕.๑๔ พระครูศรีธราสุนทร(หลวงปู่กล่อม) อดีตเจ้าอาวาสวัดขนอน ผู้ริเริ่มสร้างหนังใหญ่

ภาพที่ ๕.๑๕ พระครูพิทักษ์ศิลปาคม(นุชิต วชิรวิฑฒ) เจ้าอาวาสวัดขนอนรูปปัจจุบัน ผู้สานต่อมหายาใจหนังใหญ่อย่างเข้มแข็ง

สำรวจภาคสนาม การแสดงหนังใหญ่วัดขนอน รายการไทยโซว์

ภาพที่ ๕.๑๖ พิพิธภัณฑ์หนังใหญ่วัดขนอน ราชบุรี

ภาพที่ ๕.๑๗ ตัวหนังใหญ่ ในพิพิธภัณฑ์หนังใหญ่วัดขนอน ราชบุรี

สำรวจภาคสนาม การแสดงหนังใหญ่วัดขนอน รายการไทยโซว์

ภาพที่ ๕.๑๘-๑๙ พระฉลาด ถาวรนุกุลพงศ์ คุณพ่อของ ครูหมู-จพรรณี ถาวรนุกุลพงศ์ นายหนังอาวุโสวัดขนอน ราชบุรี ปัจจุบัน (พ.ศ.๒๕๕๗) ลาสิกขาบทเป็นมรวาสเพื่อรักษาโรคประจำตัว

ภาพที่ ๕.๒๐ ครูหมู-จพรรณี ถาวรนุกุลพงศ์ นายหนังวัดขนอน ราชบุรี ศิลปินคนรุ่นใหม่ที่มีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนหนังใหญ่วัดขนอน ราชบุรีและประเทศไทยให้เป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลาย

สำรวจภาคสนาม ออกร้านรูปหนังใหญ่ งานวันมรดกโลก (๙ กันยายน ๒๕๕๗)

ภาพที่ ๕.๒๑ แผ่นป้ายใหญ่ประวัติความเป็นมาหนังใหญ่วัดชนอน ราชบุรี
ออกร้านรูปหนังใหญ่ งานวันมรดกโลก กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม

ภาพที่ ๕.๒๒ พื้นที่ในการเรียนรู้หนังใหญ่นอกตำราและห้องเรียน
ออกร้านรูปหนังใหญ่ งานวันมรดกโลก กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม

สำรวจภาคสนาม ออกร้านรูปหนังใหญ่ งานวันมรดกโลก (๙ กันยายน ๒๕๕๗)

ภาพที่ ๕.๒๓ ตัวหนังใหญ่ ที่ชุมชนหนังใหญ่วัดขนอน นำมาให้สัมผัสอย่างใกล้ชิด
ออกร้านรูปหนังใหญ่ งานวันมรดกโลก กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม

ภาพที่ ๕.๒๔ ตัวหนังใหญ่ที่กำลังอยู่ในขั้นตอนการสลัก
ออกร้านรูปหนังใหญ่ งานวันมรดกโลก กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม

สำรวจภาคสนาม ออกร้านรูปหนังใหญ่ งานวันมรดกโลก (๙ กันยายน ๒๕๕๗)

ภาพที่ ๕.๒๕ ตัวอย่างอุปกรณ์ในการสลักตัวหนังใหญ่
ออกร้านรูปหนังใหญ่ งานวันมรดกโลก กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม

ภาพที่ ๕.๒๖ ร่องรอยสีกรอของเชียงใหม่ ที่รองรับการตอกสลักหนังใหญ่มาอย่างโชกโชน
ออกร้านรูปหนังใหญ่ งานวันมรดกโลก กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม

รูปหนังหรือตัวหนังใหญ่ เป็นเครื่องประกอบหนังใหญ่ที่สำคัญ ซึ่งควรริบทำการศึกษาลวดลายช่างสกุลต่างๆ และรวบรวมภาพถ่ายตัวหนังใหญ่ ทั้งในประเทศและต่างประเทศให้ได้มากที่สุด เพื่อเป็นฐานข้อมูลมรดกวัฒนธรรมทางปัญญาต่อไป

สำรวจภาคสนาม วัดคงคาราม ราชบุรี

(๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๗)

ภาพที่ ๕.๒๗ ภาพ จิตรกรรมฝาผนัง มโหรีเครื่องสั่นนักดนตรีหญิง
ไม่มีภาพผนังใหญ่ปรากฏ วัดคงคารามตั้งอยู่ฝั่งตรงข้ามเยื้องกับวัดขนอนหนังสือ
วัดคงคาราม อ.โพธาราม จ.ราชบุรี

ภาพที่ ๕.๒๘ ซ้ายมือพิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน เป็นเรือนไทยขนาดใหญ่
ขวามือซุ้มประตูเก่าทางเข้าศาลาการเปรียญมีลักษณะคล้ายวัดขนอนหนังสือ
วัดคงคาราม อ.โพธาราม จ.ราชบุรี

สำรวจภาคสนาม หนังใหญ่วัดบ้านดอน อ.เมือง จ.ระยอง

(๒๐ สิงหาคม ๒๕๕๒)

ภาพที่ ๕.๒๙-๓๐ ป้ายชื่อด้านหน้าโรงละคร และจอหนังใหญ่ในโรงละครหนังใหญ่วัดบ้านดอน
หนังใหญ่วัดบ้านดอน อ.เมือง จ.ระยอง

ภาพที่ ๕.๓๑-๓๒ ตัวหนังใหญ่ของเก่า ที่เจ้าเมืองระยองท่านแรก ซื้อมาจากเมืองพัทลุง
หนังใหญ่วัดบ้านดอน อ.เมือง จ.ระยอง

สำรวจภาคสนาม หนึ่งใหญ่วัดบ้านดอน อ.เมือง จ.ระยอง

(๒๐ สิงหาคม ๒๕๕๒)

ภาพที่ ๕.๓๓-๓๘ สภาธิการสืบทอดหนึ่งใหญ่แบบพื้สู่น้อง
หนึ่งใหญ่วัดบ้านดอน อ.เมือง จ.ระยอง

สำรวจภาคสนาม หนังสืใหญ่วัดบ้านดอน อ.เมือง จ.ระยอง

(๒๐ สิงหาคม ๒๕๕๒)

ภาพที่ ๕.๓๙ พระครูบูรเขตวุฒิกโร อดีตเจ้าอาวาสวัดบ้านดอน ผู้อุปถัมภ์หนังสืใหญ่
หนังสืใหญ่วัดบ้านดอน อ.เมือง จ.ระยอง

ภาพที่ ๕.๔๐ การสาธิตเชิดหน้าจ้อของเยาวชนในชุมชนวัดบ้านดอน
หนังสืใหญ่วัดบ้านดอน อ.เมือง จ.ระยอง

สำรวจภาคสนาม พิพิธภัณฑน์หนังใหญ่วัดสว่างอารมณ์ สิงห์บุรี (๑๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๗)

ภาพที่ ๕.๔๑ หลวงพ่อเรือง พระครูสิงห์มณี อดีตเจ้าอาวาสวัดสว่างอารมณ์ สิงห์บุรี
ผู้ริเริ่มและอุปถัมภ์หนังใหญ่

ภาพที่ ๕.๔๒ จอหนังใหญ่ ซึ่งไว้ตายตัวเตรียมพร้อมสำหรับการแสดงรอบพิเศษ
วัดสว่างอารมณ์ สิงห์บุรี

สำรวจภาคสนาม พิพิธภัณฑน์หิ้งใหญ่วัดสว่างอารมณ์ สิงห์บุรี (๑๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๗)

ภาพที่ ๕.๔๓ หน้าเจ้าหรือหน้าครู พิพิธภัณฑน์หิ้งใหญ่ วัดสว่างอารมณ์ สิงห์บุรี

ภาพที่ ๕.๔๔ ภายในพิพิธภัณฑน์หิ้งใหญ่ ตั้งอยู่บนชั้นบนศาลาการเปรียญ วัดสว่างอารมณ์ สิงห์บุรี

สำรวจภาคสนาม พิพิธภัณฑน์หิ้งใหญ่วัดสว่างอารมณ์ สิงห์บุรี (๑๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๗)

ภาพที่ ๕.๔๕ ตัวหิ้งใหญ่ในพิพิธภัณฑน์หิ้งใหญ่ วัดสว่างอารมณ์ สิงห์บุรี
หิ้งตัวนางด้านขวามือเรียกว่าหิ้งหน้าแขวะ

ภาพที่ ๕.๔๖ ตัวหิ้งใหญ่ในพิพิธภัณฑน์หิ้งใหญ่ วัดสว่างอารมณ์ สิงห์บุรี
สองกองหาข่าว พวกกองสอดแนม ตัวตลกหรือตัวจำอาวต

สำรวจภาคสนาม พิพิธภัณฑ์หนังใหญ่วัดสว่างอารมณ์ สิงห์บุรี (๑๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๗)

ภาพที่ ๕.๔๗ ตัวหนังใหญ่ในพิพิธภัณฑ์หนังใหญ่ วัดสว่างอารมณ์ สิงห์บุรี

ภาพที่ ๕.๔๘ ตัวหนังใหญ่ในพิพิธภัณฑ์หนังใหญ่ วัดสว่างอารมณ์ สิงห์บุรี

สำรวจภาคสนาม วัดหนัง อ.พรหมบุรี จ.สิงห์บุรี

(๑๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๗)

ภาพที่ ๕.๔๙ ศาลเจ้าพ่อวัดหนัง

เดิมเป็นที่ตั้งของวัดหนัง แต่เนื่องจากถูกน้ำกัดเซาะพื้นที่วัดทั้งหมดลงแม่น้ำเจ้าพระยา ต่อมาจึงสร้างศาลเจ้าพ่อหนัง จากการสอบถามคนในชุมชน ไม่ปรากฏเรื่องราวเกี่ยวกับหนังใหญ่ วัดหนัง อ.พรหมบุรี จ.สิงห์บุรี

ภาพที่ ๕.๕๐ บริเวณตลิ่งที่พื้นที่วัดหนัง อ.พรหมบุรี จ.สิงห์บุรี ทั้งหมดทรุดลงไปแม่น้ำเจ้าพระยา เป็นที่น่าสังเกตว่า ชุมชนที่เกี่ยวข้องกับหนังใหญ่เกือบทั้งหมด ในจังหวัดสิงห์บุรี จะตั้งอยู่ในเขตอินทร์บุรี

สำรวจภาคสนามวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร (๑๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๗)

ภาพที่ ๕.๕๑ พระพุทธเทวปฏิมากร พระประธานในพระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร หรือ วัดโพธิ์

ภาพที่ ๕.๕๒ ยักษ์วัดโพธิ์ พญาสีทราสูร เจ้าเมืองอัสตงค์ ในเรื่องรามเกียรติ์ และเป็นยักษ์หนึ่งในตำนานยักษ์วัดโพธิ์กับวัดแจ้งสู้รบกัน

สำรวจภาคสนามวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร (๑๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๗)

ภาพที่ ๕.๕๓ เรื่องรามเกียรติ์สลักหินอ่อนต้นแบบตัวหนังสือใหญ่สมัยอยุธยารอบกำแพงระเบียง พระอุโบสถ
วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร จำนวน ๑๕๒ ภาพ

ภาพที่ ๕.๕๔ เรื่องรามเกียรติ์สลักหินอ่อนต้นแบบตัวหนังสือใหญ่สมัยอยุธยารอบกำแพงระเบียง พระอุโบสถ
วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร จำนวน ๑๕๒ ภาพ

สำรวจภาคสนามวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร (๑๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๗)

ภาพที่ ๕.๕๕ เรื่องรามเกียรติ์สลักหินอ่อนต้นแบบตัวหนังสือใหญ่สมัยอยุธยาองค์แรกกำแพงระเบียง พระอุโบสถ
วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร จำนวน ๑๕๒ ภาพ

ภาพที่ ๕.๕๖ เรื่องรามเกียรติ์สลักหินอ่อนต้นแบบตัวหนังสือใหญ่สมัยอยุธยาองค์แรกกำแพงระเบียง พระอุโบสถ
วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร จำนวน ๑๕๒ ภาพ

สำรวจภาคสนาม หนังสัใหญ่ มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต (๑๖ กันยายน ๒๕๕๖)

ภาพที่ ๕.๕๗ ตัวหนังสัใหญ่ชุดการแสดงจับนาง หนุมานจับนางสุวรรณมัจฉา
ของคณะหนังสัใหญ่ มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต ในงานเสนาวัฒนธรรมร่วมสมัยไทย-ลาว

ภาพที่ ๕.๕๘ อาจารย์ชนะ กร่ำกระโทก อาจารย์ประจำศูนย์ศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต
ผู้ริเริ่มสร้างสรรคัให้นักศึกษา ได้เรียนรู้และนำเสนอการแสดงหนังสัใหญ่

สำรวจภาคสนาม หนังสืใหญ่ครูวน เกิดผล อ.บางบาล จ.พระนครศรีอยุธยา

(๒๔ ตุลาคม ๒๕๕๗)

ภาพที่ ๕.๕๙ ผู้ให้ข้อมูลคุณครูสำราญ เกิดผล ศิลปินแห่งชาติ หลานปู่ครูวน เกิดผล
หนังสือใหญ่ครูวน อ.บางบาล จ.พระนครศรีอยุธยา

ภาพที่ ๕.๖๐ ครูวีระ มีเหมือน กับครูสำราญ เกิดผล ศิลปินแห่งชาติ สนทนาเรื่องหนังสือใหญ่ครูเก่าในอดีต
หนังสือใหญ่ครูวน อ.บางบาล จ.พระนครศรีอยุธยา

สำรวจภาคสนาม หนึ่งใหญ่วัดตะกุก อ.บางบาล จ.พระนครศรีอยุธยา

(๒๔ ตุลาคม ๒๕๕๗)

ภาพที่ ๕.๖๑ รูปปั้นหลวงพ่อกาฬิเป็นที่เคารพศรัทธาของศิลปินลิเกปีพาทย์ สร้างโดยหลวงพ่อกะถี่ยง หนึ่งใหญ่วัดตะกุก อ.บางบาล จ.พระนครศรีอยุธยา

ภาพที่ ๕.๖๒ ครูวีระ มีเหมือนกับ บรรดาผู้ให้ข้อมูลชาวชุมชนวัดตะกุก หนึ่งใหญ่วัดตะกุก อ.บางบาล จ.พระนครศรีอยุธยา

สำรวจภาคสนาม หนึ่งใหญ่วัดตะกุก อ.บางบาล จ.พระนครศรีอยุธยา

(๒๔ ตุลาคม ๒๕๕๗)

ภาพที่ ๕.๖๓ รูปภาพและรูปเหมือน หลวงพ่อเกลี้ยง ผู้อุปถัมภ์หนึ่งใหญ่
หนึ่งใหญ่วัดตะกุก อ.บางบาล จ.พระนครศรีอยุธยา

ภาพที่ ๕.๖๔ ภูมิไม้ของหลวงพ่อเกลี้ยง อดีตเจ้าอาวาส ถูกรื้อทิ้งหลายครั้ง
เหมาะที่จะทำพิพิธภัณฑ์หนึ่งใหญ่และศิลปะพื้นบ้าน
หนึ่งใหญ่วัดตะกุก อ.บางบาล จ.พระนครศรีอยุธยา

สำรวจภาคสนาม หนึ่งใหญ่วัดกษัตราธิราชฯ พระนครศรีอยุธยา

(๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๗)

ภาพที่ ๕.๖๕ พระอุโบสถและพระวิหาร วัดกษัตราธิราชฯ
หนึ่งใหญ่วัดกษัตราธิราชฯ พระนครศรีอยุธยา

ภาพที่ ๕.๖๖ พระวิสุทธาจารย์ หลวงพ่อเทียม อดีตเจ้าอาวาส ผู้อุปถัมภ์หนึ่งใหญ่
หนึ่งใหญ่วัดกษัตราธิราชฯ พระนครศรีอยุธยา

สำรวจภาคสนาม หนึ่งใหญ่วัดกษัตราธิราชฯ พระนครศรีอยุธยา

(๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๗)

ภาพที่ ๕.๖๗ ผู้ให้ข้อมูล ครูเปรม หาเรือนชีพ ศิลปินชุมชนวัดกษัตราธิราชฯ
หนึ่งใหญ่วัดกษัตราธิราชฯ พระนครศรีอยุธยา

สำรวจภาคสนาม ชุมชนหนึ่งใหญ่วัดพระญาติการาม ออยุธยา
(๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๗)

ภาพที่ ๕.๖๘ บรรยากาศภายในวัดพระญาติการาม

ในอดีตเป็นแหล่งรวมศิลปะการแสดงและงานช่างพื้นบ้านไว้มากมาย
อาทิ หนึ่งใหญ่ โขน ละคร ปี่พาทย์ ช่างแกะสลัก ช่างแทงหยวก เป็นต้น
ชุมชนหนึ่งใหญ่วัดพระญาติการาม ออยุธยา

ภาพที่ ๕.๖๙ ซ้ายมือภาพปูนปั้นพระนารายณ์สี่กร แต่มีพระหัตถ์ที่ถือกระบอง นัยว่าช่างหรือผู้ให้ปั้นต้องการ
ให้พระนารายณ์ช่วยดูแลวัดหรือพระพุทธศาสนา
ชุมชนหนึ่งใหญ่วัดพระญาติการาม ออยุธยา

สำรวจภาคสนาม ชุมชนหนังใหญ่วัดพระญาติการาม อยุรยา
(๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๗)

ภาพที่ ๕.๗๐-๗๑ ซ้ายมือรูปเหมือนหลวงพ่อกั่น อดีตเจ้าอาวาสเกจิอาจารย์เลื่องชื่อระดับประเทศ
ขวามือรูปภาพหลวงพ่อกั่น อดีตเจ้าอาวาสลำดับต่อมา
ทั้งสองรูปให้การสนับสนุนศิลปการแสดงหนังใหญ่และทุกแขนงด้วยความเอาใจใส่ดียิ่งตลอดอายุขัย
ชุมชนหนังใหญ่วัดพระญาติการาม อยุรยา

ภาพที่ ๕.๗๒-๗๓ ซ้ายมือซุ้มประตูทางด้านคลองข้าวเม่า
ขวามือคลองข้าวเม่า ในอดีตเป็นเส้นทางหลักของชาวชุมชนและการเดินทางไปแสดงของหนังใหญ่
ชุมชนหนังใหญ่วัดพระญาติการาม อยุรยา

สำรวจภาคสนาม ชุมชนหนังใหญ่วัดพระญาติการาม อยุรยา
(๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๗)

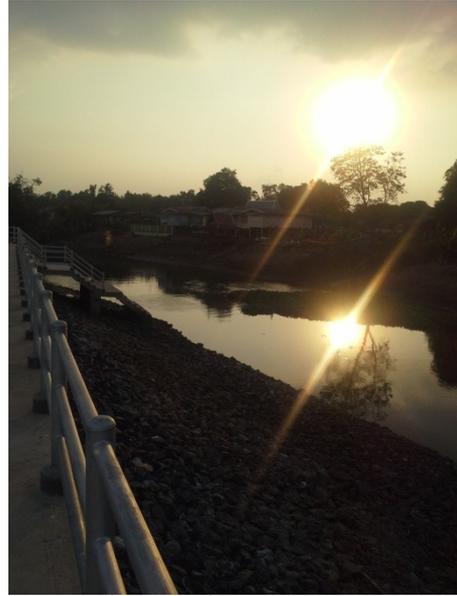
ภาพที่ ๕.๗๔ ผู้ให้ข้อมูล ร้อยตำรวจตรีวัชระ พงนิย (ลุงอืด) ทายาทศิลปินหนังใหญ่
ปัจจุบันเป็นประธานประกอบพิธีไหว้ครูช่างดนตรีนาฏศิลป์ สายวัดพระญาติฯ
ชุมชนหนังใหญ่วัดพระญาติการาม อยุรยา

ภาพที่ ๕.๗๕ ซ้ายมืออดีตเป็นบ้านของครูฉิ่ง พงนิย ครูหนังใหญ่ หัวหน้าคณะหนังใหญ่วัดพระญาติ
ปัจจุบันตกทอดมาสู่รุ่นหลานคือ ร้อยตำรวจตรีวัชระ พงนิย
ขวามือ บริเวณแห่งนี้เคยเป็นสาลาเก็บหนังใหญ่และแหล่งเรียนรู้ฝึกซ้อมหนังใหญ่
ปัจจุบันเป็นอาคารเรียนปิดร้างอยู่ติดกับคลองข้าวเม่า กึ่งกลางระหว่างวัดกับบ้านครูฉิ่ง พงนิย
ชุมชนหนังใหญ่วัดพระญาติการาม อยุรยา

สำรวจภาคสนาม วัดโบสถ์ โกงธนู อ.เมือง จ.ลพบุรี

(๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๕๗)

ภาพที่ ๕.๗๖ โบสถ์เก่าตั้งอยู่ใกล้แม่น้ำลพบุรี เป็นที่มาของชื่อวัดโบสถ์
วัดโบสถ์ โกงธนู อ.เมือง จ.ลพบุรี

ภาพที่ ๕.๗๗ หลวงพ่อพริ้ง อดีตเจ้าอาวาส วัดโบสถ์ โกงธนู อ.เมือง จ.ลพบุรี

ผู้เมตตาสนับสนุนการเรียนการสอนหนังสือใหญ่และไขนพากย์

ที่มาของภาพ : <http://www.yimwhan.com>

สำรวจภาคสนาม วัดโบสถ์ โกงธนู อ.เมือง จ.ลพบุรี

(๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๕๗)

ภาพที่ ๕.๗๘ ผู้ให้ข้อมูล ครูอ้อสุขคล้าย ครูโชนพากย์นั่งราวอาวุโส
วัดโบสถ์ โกงธนู อ.เมือง จ.ลพบุรี

ภาพที่ ๕.๗๙ ครูอนนท์ สมพงษ์, ครูอ้อ สุขคล้าย และครูวีระ มีเหมื่อนร่วมเดินทางไปภาคสนาม
วัดโบสถ์ โกงธนู อ.เมือง จ.ลพบุรี

สำรวจภาคสนาม วัดสำราญ อ.เมือง จ.ลพบุรี

(๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๕๗)

ภาพที่ ๕.๘๐ โบสถ์วัดสำราญ ด้านข้างมีเสาหงส์
สอบถามผู้คนในชุมชน ยังไม่ปรากฏคำบอกเล่าใดๆเกี่ยวกับหนังใหญ่
วัดสำราญ อ.เมือง จ.ลพบุรี

ภาพที่ ๕.๘๑ ซ้ายมือวิหารหลวงพ่อหิน พระศักดิ์สิทธิ์ผู้คนในชุมชนให้ความนับถืออย่างสูง
ขวามือป้ายลำดับเจ้าอาวาสวัดสำราญ สันนิษฐานว่าหนังใหญ่น่าจะมีในช่วงหลวงพ่อดาย เป็นเจ้าอาวาส

สำรวจภาคสนาม วัดตะเคียน อ.เมือง จ.ลพบุรี

(๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๕๗)

ภาพที่ ๕.๘๒ โบสถ์วัดตะเคียน อ.เมือง จ.ลพบุรี

ภาพที่ ๕.๘๓-๘๔ ซ้ายมือสถูปบรรจุอัฐิหลวงพ่อดำกับัน อดีตเจ้าอาวาส ผู้สนับสนุนหนังใหญ่และมหรสพ
พื้นบ้าน

วัดตะเคียน อ.เมือง จ.ลพบุรี
สำรวจภาคสนาม วัดตะเคียน อ.เมือง จ.ลพบุรี

(๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๕๗)

ภาพที่ ๕.๘๕-๘๖ ผู้ให้ข้อมูล หลวงตาใจ ปิ่นเงิน ทายาทศิลปินหนังใหญ่ อดีตเคยเป็นนักดนตรีป่าพาทย์
วัดตะเคียน อ.เมือง จ.ลพบุรี

ภาพที่ ๕.๘๗ ศาลาหลังใหญ่ สร้างทดแทนหลังเดิมที่เกิดไฟไหม้วัดเมื่อ พ.ศ.๒๕๔๙
เคยเป็นศูนย์รวมการถ่ายทอศิลปะการแสดงพื้นบ้านหนังใหญ่ ละคร ลิเก หุ่นกระบอก ปี่พาทย์ ฯลฯ
วัดตะเคียน อ.เมือง จ.ลพบุรี

สำรวจภาคสนาม พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สมเด็จพระนารายณ์ จ.ลพบุรี

(๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๕๗)

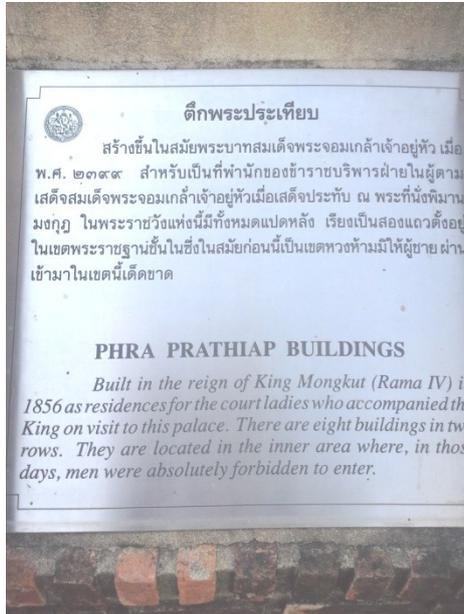

ภาพที่ ๕.๘๘ ภายในบริเวณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สมเด็จพระนารายณ์ จ.ลพบุรี

ภาพที่ ๕.๘๙ ผู้เชี่ยวชาญโบราณคดีชาวอิตาลี ให้ข้อมูลเกี่ยวกับตัวหนังสือใหญ่ที่พบใน พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอิตาลี

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สมเด็จพระนารายณ์ จ.ลพบุรี
 (รายละเอียด ได้บันทึกไว้ในหน้า หนึ่งใหญ่ลพบุรี)
 สสำรวจภาคสนาม พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สมเด็จพระนารายณ์ จ.ลพบุรี
 (๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๕๗)

ภาพที่ ๕.๙๐ แผ่นป้ายอธิบายประวัติความเป็นมาของตึกพระประเทียบ ซึ่งเคยเป็นที่ตั้งจัดแสดงตัวหนังสือใหญ่จากวัดตะเคียน วัดสำราญ และพระนครไหว (บางตัว)
 พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สมเด็จพระนารายณ์ จ.ลพบุรี

ภาพที่ ๕.๙๑-๙๒ ครูวีระ มีเหมือน กับตุ้ล่ายรอน้ำ เรื่องรามเกียรติ์
 การเดินทางไปภาคสนามครั้งนี้แม้ไม่เห็นตัวหนังสือใหญ่ แต่สำหรับครูวีระ มีเหมือน
 แค่นี้ได้ภาพลวดลายรามเกียรติ์เหล่านี้ก็กลับมาสามารถสร้างตัวหนังสือใหม่ ๆ ได้ไม่รู้จบ

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สมเด็จพระนารายณ์ จ.ลพบุรี

สำรวจภาคสนาม ผนังใหญ่วัดบ้านอิฐ อ.เมือง จ.อ่างทอง

(๒๔ ตุลาคม ๒๕๕๗)

ภาพที่ ๕.๙๓ หลวงพ่อดำ พระศักดิ์สิทธิ์คู่กับวัดบ้านอิฐ ประดิษฐานในวิหาร
ชุมชนหนังใหญ่ วัดบ้านอิฐ จ.อ่างทอง

ภาพที่ ๕.๙๔ พื้นหญ้าสีเขียวด้านหน้าศาลาการเปรียญ เคยเป็นที่แสดงหนังใหญ่เมื่อประมาณ ๖๐ ปีที่แล้ว
ชุมชนหนังใหญ่ วัดบ้านอิฐ จ.อ่างทอง

สำรวจภาคสนาม หนังใหญ่วัดบ้านอิฐ อ.เมือง จ.อ่างทอง

(๒๔ ตุลาคม ๒๕๕๗)

ภาพที่ ๕.๙๕-๙๖ ละครแก่นบเจ้าที่เจ้าทาง กำลังแสดงที่บ้านลุงกรุ่น นาควลี ผู้ให้สัมภาษณ์
ศรัทธาความเชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ยังคงอยู่ในวิถีชีวิตผู้คนที่บ้านอิฐ จ.อ่างทอง

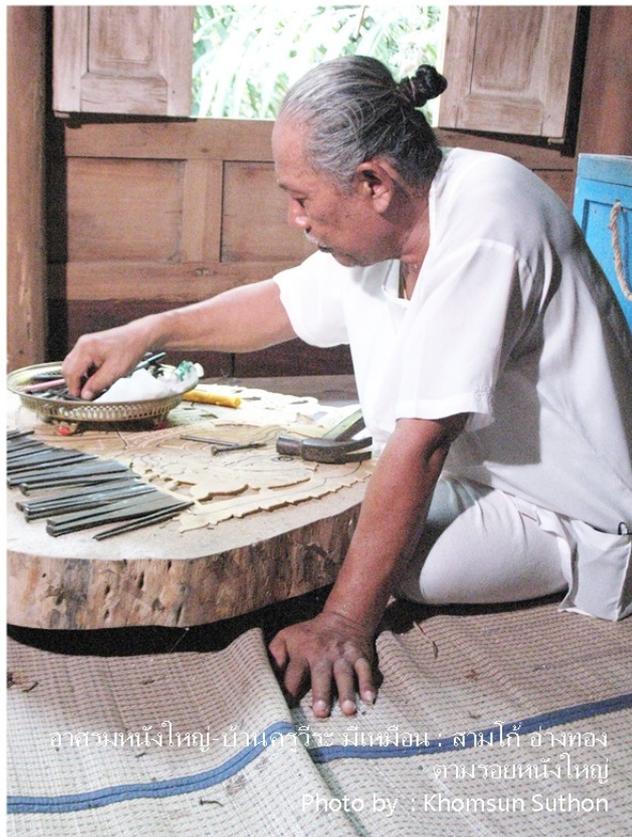

ภาพที่ ๕.๙๗ ครูวีระ มีเหมือนที่ปรึกษางานวิจัย กับ ผู้ให้สัมภาษณ์ ลุงกรุ่น นาควลี ชาวชุมชนบ้านอิฐ
ชุมชนหนังใหญ่ วัดบ้านอิฐ จ.อ่างทอง

สำรวจภาคสนาม พิพิธภัณฑน์ใหญ่บ้านครูวีระ มีเหมื่อน

ภาพที่ ๕.๙๘ ครูวีระ มีเหมื่อน สานิตการตอกหนึ่งสลักหนึ่งใหญ่

ภาพที่ ๕.๙๙-๑๐๐ เครื่องมือตอกหนึ่งสลักหนึ่งใหญ่

สำรวจภาคสนาม พิพิธภัณฑน์ใหญ่บ้านครูวีระ มีเหมื่อน

ภาพที่ ๕.๑๐๑ สาริตการพากย์เจรจาหนึ่งใหญ่

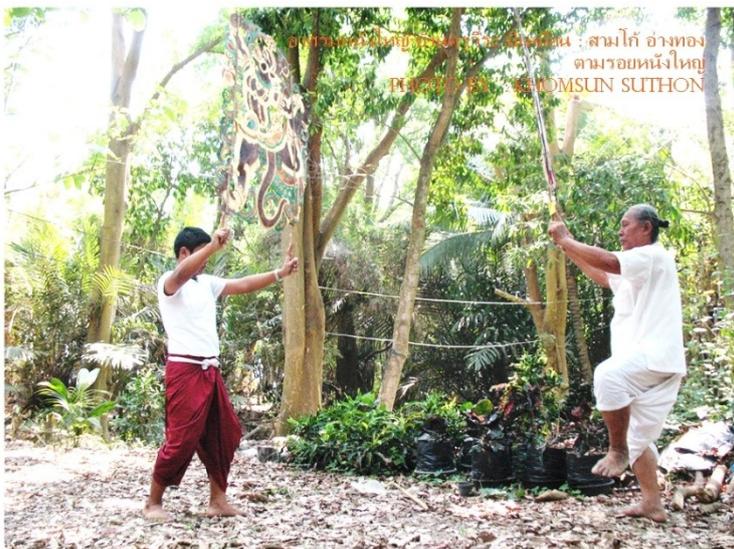

ภาพที่ ๕.๑๐๒ สาริตการพากย์เจรจาหนึ่งใหญ่ ถ่ายทอดความรู้สู่ศิษย์

สำรวจภาคสนาม พิพิธภัณฑน์หนังใหญ่บ้านครูวีระ มีเหมือน

ภาพที่ ๕.๑๐๓ สานิตการขีดหนังใหญ่ การจับไม้คาบหนัง

ภาพที่ ๕.๑๐๔ สานิตการขีดหนังใหญ่ ถ่ายทอดความรู้สู่ศิษย์

สำรวจภาคสนาม พิพิธภัณฑน์ห้่งใหญ่ครูวีระ มีเหมื่อน (๑๐ ตุลาคม ๒๕๕๖)

ภาพที่ ๕.๑๐๕ เรือนไทยปรุ่่งใหม่ เพื่อขยับขยายพิพิธภัณฑน์ ห้่งใหญ่
ที่บ้่านครูวีระ วิเหมื่อน อ.สามโก้ จ.อ่างทอง

ภาพที่ ๕.๑๐๖ เรือนไทยกำล้่งปรุ่่งใหม่ เพื่อขยับขยายพิพิธภัณฑน์ ห้่งใหญ่
ที่บ้่านครูวีระ วิเหมื่อน อ.สามโก้ จ.อ่างทอง

สำรวจภาคสนาม พิพิธภัณฑน์ห้ใหญ่ครูวีระ มีเหมื่อน (๑๐ ตุลาคม ๒๕๕๖)

ภาพที่ ๕.๑๐๗ เรือนไทยปรุ่ใหม่ ที่มีความเรียบง่าย แต่เน้นประโยชน์ใช้สอยอย่างคุ่มค่า
พิพิธภัณฑน์ห้ใหญ่ ที่บ้านครูวีระ วิเหมื่อน อ.สามโก้ จ.อ่างทอง

ภาพที่ ๕.๑๐๘ ซ้ายมือบันไดทางขึ้นเรือนไทย เห็นหลังคามุงโปรงเพื่อใช้แสงธรรมชาติ
ขวามือ ครูวีระ มีเหมื่อน ดูแลการปรุ่เรือนไทย ด้วยตนเองอย่างใกล้ชิด
พิพิธภัณฑน์ห้ใหญ่ ที่บ้านครูวีระ วิเหมื่อน อ.สามโก้ จ.อ่างทอง

สำรวจภาคสนาม พิธีไหว้ครูช่างหนังใหญ่โขนละคร อ.แสวงหา จ.อ่างทอง

(๓๐ เมษายน ๒๕๕๒)

ภาพที่ ๕.๑๐๙ การตั้งหนังครูจะอยู่สูงสุดไม่ว่าจะเป็นพิธีหลวงหรือพิธีราษฎร์ก็ตาม
พิธีไหว้ครูช่างหนังใหญ่โขนละคร อ.แสวงหา จ.อ่างทอง

ภาพที่ ๕.๑๑๐ การรำเพลงหน้าพาทย์ของประธานพิธีผู้อ่านโองการไหว้ครู
พิธีไหว้ครูช่างหนังใหญ่โขนละคร อ.แสวงหา จ.อ่างทอง

สำรวจภาคสนาม พิธีไหว้ครูช่างหนังใหญ่โขนละคร อ.แสวงหา จ.อ่างทอง

ภาพที่ ๕.๑๑๑ กีตาร์ ซอสสามสาย จัดวางในพิธีไหว้ครู ความเชื่อความศรัทธาไม่มีข้อจำกัดของยุคสมัย
พิธีไหว้ครูช่างหนังใหญ่โขนละคร อ.แสวงหา จ.อ่างทอง

ภาพที่ ๕.๑๑๒ การใส่เสื้อรูปพระนารายณ์สี่กร สื่อนัยยะให้เห็นถึงความเชื่อศรัทธาในพิธีกรรมไหว้ครู
พิธีไหว้ครูช่างหนังใหญ่โขนละคร อ.แสวงหา จ.อ่างทอง

สำรวจภาคสนามวัดบางน้อย สมุทรสงคราม (๒๒ ตุลาคม ๒๕๕๗)

ภาพที่ ๕.๑๓ ด้านหน้าวัดบางน้อย สมุทรสงคราม
เขตติดต่อระหว่าง สมุทรสงครามกับราชบุรี

ภาพที่ ๕.๑๔ ศาลาริมน้ำเก่าขนานข้างกับศาลาฤาษี ตรงด้านหน้าวัดบางน้อย สมุทรสงคราม

สำรวจภาคสนามวัดบางน้อย สมุทรสงคราม (๒๒ ตุลาคม ๒๕๕๗)

ภาพที่ ๕.๑๕ พระพุทธไสยาสน์โบราณ ในวัดบางน้อย สมุทรสงคราม

ภาพที่ ๕.๑๖ ไบเสมาและลูกนิมิตร์โบสถ์หลังเก่า ในวัดบางน้อย สมุทรสงคราม

สำรวจภาคสนามวัดบางน้อย สมุทรสงคราม (๒๒ ตุลาคม ๒๕๕๗)

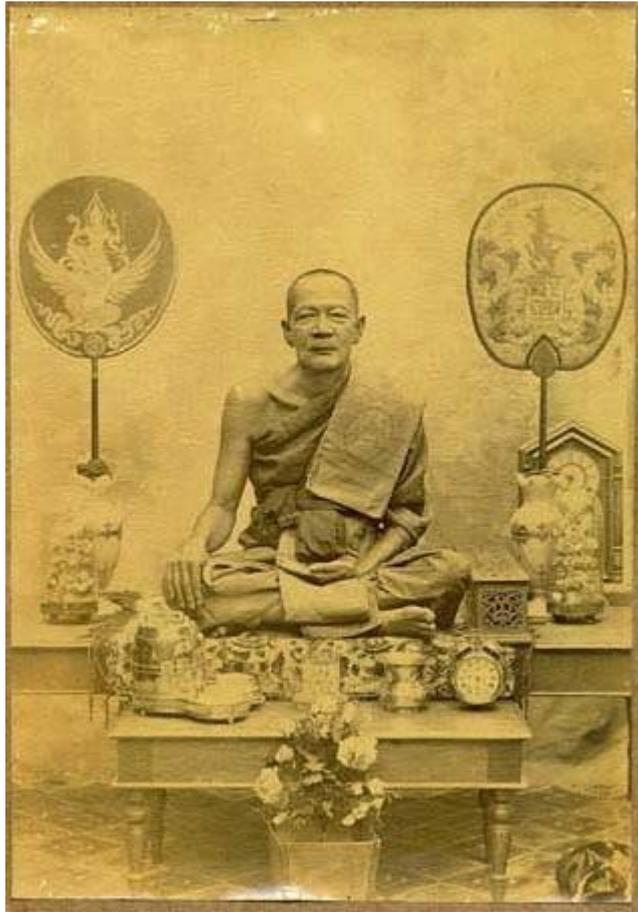

ภาพที่ ๕.๑๗ รอยพระพุทธรูปทางดงามขนาดใหญ่สมัยอยุธยา ในวัดบางน้อย สมุทรสงคราม

ภาพที่ ๕.๑๘ ตัวหนังสือใหญ่วัดบางน้อย ที่เหลือรอดจากไฟไหม้ ขนาดใหญ่จำนวน ๓ ตัว
เจ้าอาวาสวัดบางน้อยรูปปัจจุบันกรอกระจากติดชั้นล่างอาคารสงฆ์

สำรวจภาคสนามวัดบางน้อย สมุทรสงคราม (๒๒ ตุลาคม ๒๕๕๗)

ภาพที่ ๕.๑๙ หลวงพ่ออยู่ ปณฺญโก อดีตเจ้าอาวาสวัดบางน้อย ผู้ริเริ่มหนังสือชุมชนวัดบางน้อย

ภาพที่ ๕.๑๒๐ เสวนากลุ่มย่อยหนังสือใหญ่วัดบางน้อย ประกอบด้วยพระปลัดสายชล นิติสโร เจ้าอาวาส
ครูสังัด ใจพรหม, ครูน้อย-อภิเชษฐ์ เทพศิรี และนายคมสันต์ สุทนต์ (ผู้วิจัย)

สำรวจภาคสนาม บ้านครูสังัด ใจพรหม (ก่อนสร้างพิพิธภัณฑน์หนังใหญ่)

ภาพที่ ๕.๑๒๑ ครูสังัด ใจพรหม ครูช่างหนังใหญ่ วัดบางน้อย สมุทรสงคราม
มีความตั้งใจมุ่งมั่นที่จะสร้างพิพิธภัณฑน์หนังใหญ่

ภาพที่ ๕.๑๒๒ ครูสังัด ใจพรหม เป็นผู้เชี่ยวชาญในการจำแนกแยกสายสกุลครูช่างหนังใหญ่ในอดีต
ภาพซ้ายมือ กำลังเลือกหยิบลายหนังใหญ่มาอธิบาย, ภาพขวามือ กำลังอธิบายลายหนังแต่ละสกุล

สำรวจภาคสนามพิพิธภัณฑ์หนังใหญ่ครูสังัด ใจพรหม

ตามรอยหนังใหญ่ บางน้อย สมุทรสงคราม

คมสันต์ สุหนต์

ภาพที่ ๕.๑๒๓ ครูสังัด ใจพรหม ครูช่างหนังใหญ่ กับพิพิธภัณฑ์หนังใหญ่ ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น หมู่บ้านยายแพ่ง ต.ยายแพ่ง อ.บางคนที จ.สมุทรสงคราม ครูสังัด ใจพรหม สร้างพิพิธภัณฑ์หนังใหญ่จนสำเร็จสมประสงค์

ตามรอยหนังใหญ่ บางน้อย สมุทรสงคราม
คมสันต์ สุหนต์

ตามรอยหนังใหญ่ บางน้อย สมุทรสงคราม
คมสันต์ สุหนต์

เขตสุโขทัย
www.วิศยาม.com
เขตสุโขทัยคือความเป็นไทย

ภาพที่ ๕.๑๒๔ ครูสังัด ใจพรหม กับด้านในพิพิธภัณฑ์หนังใหญ่ หอศิลป์มีชีวิตถ่ายทอดความรู้งานศิลป์

สำรวจภาคสนามพิพิธภัณฑ์หนังใหญ่ครูสังัด ใจพรหม

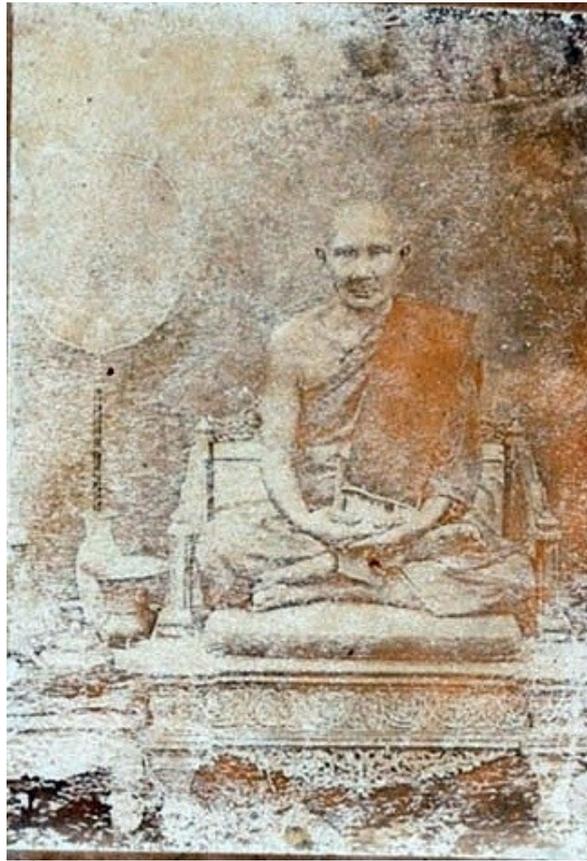

ภาพที่ ๕.๑๒๕ ตัวหนังใหญ่วัดบางน้อย ที่นำมาศึกษาที่บ้านครูสังัด ใจพรหม ก่อนไฟไหม้วัดบางน้อย

ภาพที่ ๕.๒๖ ตัวหนังใหญ่วัดบางน้อย ที่ถูกไฟไหม้ ผู้เฒ่ายากต่อการเยียวยาซ่อมแซม

สำรวจภาคสนามวัดปลับปลาชัย เพชรบุรี (๘ สิงหาคม ๒๕๕๖)

ภาพที่ ๕.๑๒๗ หลวงพ่อฤทธิ์ อดีตเจ้าอาวาสวัดปลับปลาชัย ผู้สร้างหนังสือ เป็นเกจิอาจารย์ หมอแผน
ไทย ครูช่าง

วัดปลับปลาชัยในช่วงเวลานั้นจึงเป็นเหมือนตักศิลาเมืองเพชรฯ เป็นแหล่งเรียนรู้วิทยาการต่างๆ

ภาพที่ ๕.๑๒๘ ครูเจียบ-กิตติพงษ์ พึ่งแดง ผู้ให้ข้อมูลและพาชมรอบวัดปลับปลาชัย
ครูเจียบเป็นที่รู้จักกันดีในนาม “ของดีแม่น้ำเพชรฯ”

สำรวจภาคสนามวัดพลับพลายชัย เพชรบุรี (๘ สิงหาคม ๒๕๕๖)

ภาพที่ ๕.๑๒๙ แกะสลักศิลปะช่างเมืองเพชรฯ หน้าบันศาลาการเปรียญหลังเก่า วัดพลับพลายชัย เพชรบุรี

ภาพที่ ๕.๑๓๐ ปูนปั้นศิลปะช่างเมืองเพชรฯ หน้าบันพระอุโบสถ วัดพลับพลายชัย เพชรบุรี

สำรวจภาคสนามวัดพลับพลาชัย เพชรบุรี (๘ สิงหาคม ๒๕๕๖)

๕.๑๓๑ ปูนปั้นศิลปะช่างเมืองเพชรฯ วัดพลับพลาชัย เพชรบุรี
เป็นภาพชั้นลอย การสู้รบคล้ายกับลวดลายตัวหนังสือใหญ่

ภาพที่ ๕.๑๓๒ ปูนปั้นศิลปะช่างเมืองเพชรฯ หน้าบันพระอุโบสถ วัดพลับพลาชัย เพชรบุรี

สำรวจภาคสนามวัดพลับพลาชัย เพชรบุรี (๘ สิงหาคม ๒๕๕๖)

ภาพที่ ๕.๑๓๓ ชุมโคมไฟทำเป็นรูปนุมาณ วัดพลับพลาชัย เพชรบุรี

ภาพที่ ๕.๑๓๔ แม่น้ำเพชรบุรี วัดพลับพลาชัย เพชรบุรี
ฝั่งตรงข้ามตลาดเพชรบุรี มีรูปวาดร่วมสมัยคนขีดหนังใหญ่บนพื้นผนังสีส้ม
ช่วยสร้างบรรยากาศสีส้มชุมชนหนังใหญ่เมืองเพชรฯ

สำรวจภาคสนามวัดพลับพลาชัย เพชรบุรี (๘ สิงหาคม ๒๕๕๖)

ภาพที่ ๕.๑๓๕ ช่างเมืองเพชรฯ ลูกศิษย์หลวงพ่อกุฑ์ซึ่งในจำนวนนี้น่าจะมีช่างสลักหนังใหญ่อยู่ด้วย
ภาพนี้เป็นสมบัติของ ครูเจียบ-กิตติพงษ์ พึ่งแดง

ภาพที่ ๕.๑๓๖ นิทรรศการประวัติผลงานราชาเรื่องสั้น ครูมนัส จรรย์รงค์ ที่บ้านซอยคลองกระแซง
ข้างวัดพลับพลาชัย ผลงานเรื่องสั้น สีดา น่าจะได้รับแรงบันดาลใจมาจากหนังใหญ่วัดพลับพลาชัย

หนังสือวัดปลับพลายชัย เพชรบุรี

ภาพที่ ๕.๑๓๗ หนังสือในพิพิธภัณฑ์ วิหารพระคันธารราษฎร์วัดปลับพลายชัย เพชรบุรี
ที่มาของภาพ <http://www.m-culture.in.th>

ภาพที่ ๕.๑๓๘ หนังสือในพิพิธภัณฑ์ วิหารพระคันธารราษฎร์วัดปลับพลายชัย เพชรบุรี
ที่มาของภาพ <http://www.m-culture.in.th>

สำรวจภาคสนาม ไหว้ครูหนังใหญ่ วัดพลับพลาชัย เพชรบุรี (๘ สิงหาคม ๒๕๕๖)

ภาพที่ ๕.๑๓๙ พิธีไหว้ครูหนังใหญ่ วัดพลับพลาชัย เพชรบุรี
ลักษณะการอัญเชิญหนังเจ้าหรือหนังครูทั้ง ๓ ไว้สูงสุด

ภาพที่ ๕.๑๔๐ พิธีไหว้ครูหนังใหญ่ วัดพลับพลาชัย เพชรบุรี
ครูวีระ มีเหมื่อน ประธานพิธีกรรมกล่าวโองการไหว้ครูช่างหนังใหญ่

สำรวจภาคสนาม ไหว้ครูหนังใหญ่ วัดพลับพลาชัย เพชรบุรี (๘ สิงหาคม ๒๕๕๖)

ภาพที่ ๕.๑๔๑ พิธีไหว้ครูหนังใหญ่ วัดพลับพลาชัย เพชรบุรี

ภาพหนังครุฑาชี ด้านซ้ายมือ หนังใหญ่ครุฑาชี และด้านขวามือ หนังตะลุงเมืองเพชรครุฑาชีเช่นกัน

ภาพที่ ๕.๑๔๒ พิธีไหว้ครูหนังใหญ่ วัดพลับพลาชัย เพชรบุรี

เยาวชนคนรุ่นใหม่ในชุมชนสนใจมาร่วมพิธีครอบครูเพื่อความเป็นสิริมงคล และหากมีโอกาสเชื่อว่าพวกเขาเหล่านี้จะเป็นผู้สืบสานการแสดงหนังใหญ่ เพชรบุรี

สำรวจภาคสนาม ไม้ครุหนัองใหญ่ วัดปลับปลาชัย เพชรบุรี (๘ สิงหาคม ๒๕๕๖)

ภาพที่ ๕.๑๔๓ ตัวหนัองใหญ่ของเกำของสมัยของหลวงพ่อกุทธิ ตั้งเก็บไว้ชั้นบนศาลาการเปรียญ
วัดปลับปลาชัย เพชรบุรี

ภาพที่ ๕.๑๔๔ ตัวหนัองใหญ่ของเกำของสมัยของหลวงพ่อกุทธิ ตั้งเก็บใส่กรอบไม้ไว้ชั้นบนศาลาการเปรียญ
วัดปลับปลาชัย เพชรบุรี ส่วนหนัองใหญ่รูปครุภาชีด้านนอกกรอบไม้นั้นเป็นตัวหนัองสร้างใหม่

สำรวจภาคสนาม การแสดงหนังใหญ่เบิกโรง จับลิงหัวค้ำ

วัดพลับพลาชัย เพชรบุรี (๑๘ มกราคม ๒๕๕๗)

ภาพที่ ๕.๑๔๕ การแสดงหนังใหญ่เบิกโรง จับลิงหัวค้ำ ของเยาวชนกลุ่มมอญกระนาด
วัดพลับพลาชัย เพชรบุรี

ภาพที่ ๕.๑๔๖ การแสดงหนังใหญ่เบิกโรง จับลิงหัวค้ำ ของเยาวชนกลุ่มมอญกระนาด
ได้รับการถ่ายทอดการเชิดหนังจากครูวีระ มีเหมื่อน วัดพลับพลาชัย เพชรบุรี

สำรวจภาคสนาม การแสดงหนังใหญ่เบิกโรง จับลิงหัวค้ำ

วัดพลับพลาชัย เพชรบุรี (๑๘ มกราคม ๒๕๕๗)

ภาพที่ ๕.๑๔๗ การแสดงหนังใหญ่เบิกโรง จับลิงหัวค้ำ วัดพลับพลาชัย เพชรบุรี
ซ้ายมือ หนังเดี่ยว ลิงขาวมัดลิงดำ, ขวามือวงปี่พาทย์เพชรบุรี ตั้งเครื่องอยู่หลังการแสดง

ภาพที่ ๕.๑๔๘ การแสดงหนังใหญ่เบิกโรง จับลิงหัวค้ำ วัดพลับพลาชัย เพชรบุรี
เป็นการแสดงกลางแจ้ง ไม่มีจอ ผู้คนในชุมชนวัดพลับฯ ให้ความสนใจกิจกรรมการแสดง โดย
มาร่วมนั่งชมเป็นจำนวนมาก

ตาราง ๕.๑ พิกัดทางภูมิศาสตร์ ชุมชนนั้งใหญ่ ๙ จังหวัด

ลำดับ	ชื่อชุมชนนั้งใหญ่	พิกัดทางภูมิศาสตร์ (ละติจูด-ลองจิจูด)
๑	วัดขนอน ราชบุรี	๑๓°๔๓'๓๕.๘๑"น. ๙๙°๕๐'๓๘.๘๖"ตอ.
๒	วัดบ้านดอน ระยอง	๑๒°๔๑'๔๗.๗๗"น. ๑๐๑°๑๘'๐๑.๓๐"ตอ.
๓	วัดสว่างอารมณ์ สิงห์บุรี	๑๔°๕๒'๑๘.๐๙"น. ๑๐๐°๒๔'๒๑.๗๓"ตอ.
๔	วัดบ้านอิฐ อ่างทอง	๑๔°๓๕'๔๔.๔๒"น. ๑๐๐°๒๘'๓๖.๙๖"ตอ.
๕	วัดตะกุก พระนครศรีอยุธยา	๑๔°๒๓'๒๑.๘๙"น. ๑๐๐°๒๖'๑๕.๙๒"ตอ.
๖	วัดพระญาติการาม พระนครศรีอยุธยา	๑๔°๒๑'๒๑.๔๗"น. ๑๐๐°๓๖'๐๕.๘๓"ตอ.
๗	วัดกษัตราธิราชวรวิหาร พระนครศรีอยุธยา	๑๔°๒๑'๐๕.๒๖"น. ๑๐๐°๓๖'๓๘.๕๕"ตอ.
๘	ครูวน เกิดผล พระนครศรีอยุธยา	๑๔°๒๒'๕๑.๒๖"น. ๑๐๐°๓๑'๒๔.๕๓"ตอ.
๙	วัดตะเคียน ลพบุรี	๑๔°๔๔'๐๘.๔๖"น. ๑๐๐°๓๒'๕๙.๑๔"ตอ.
๑๐	วัดโบสถ์ โกงธนู ลพบุรี	๑๔°๔๑'๐๑.๐๓"น. ๑๐๐°๒๕'๐๗.๙๙"ตอ.
๑๑	วัดบางน้อย สมุทรสงคราม	๑๓°๒๙'๐๔.๑๕"น. ๙๙°๕๘'๐๐.๘๘"ตอ.
๑๒	วัดราษฎร์บูรณะ (ครุฑี) สมุทรสงคราม	๑๓°๒๗'๒๑.๖๔"น. ๙๙°๕๔'๔๑.๙๖"ตอ.
๑๓	วัดพลับพลายชัย เพชรบุรี	๑๓°๐๖'๒๖.๗๕"น. ๙๙°๕๖'๔๒.๓๗"ตอ.
๑๔	วัดจันทรอดม(วัดแก้ง) ระยอง	๑๒°๔๑'๐๖.๗๘"น. ๑๐๑°๑๖'๑๕.๐๕"ตอ.
๑๕	วัดประศุก สิงห์บุรี	๑๕°๐๑'๑๒.๙๘"น. ๑๐๐°๑๙'๔๙.๔๔"ตอ.
๑๖	วัดตึกกราชา สิงห์บุรี	๑๔°๕๒'๓๗.๑๐"น. ๑๐๐°๒๕'๐๑.๖๐"ตอ.
๑๗	วัดเข็ดหนึ่ง สิงห์บุรี	๑๕°๐๒'๔๕.๕๕"น. ๑๐๐°๑๘'๓๓.๔๔"ตอ.
๑๘	วัดโคกเสื่อ อยุธยา	๑๔°๒๐'๒๐.๓๒"น. ๑๐๐°๒๓'๔๙.๓๙"ตอ.
๑๙	วัดสำราญ ลพบุรี	๑๔°๔๗'๓๓.๕๗"น. ๑๐๐°๓๖'๒๗.๙๕"ตอ.
๒๐	วัดภูรินทร์ ภูสีทอง สมุทรสงคราม	๑๓°๒๕'๐๗.๓๐"น. ๙๙°๕๖'๕๖.๗๕"ตอ.

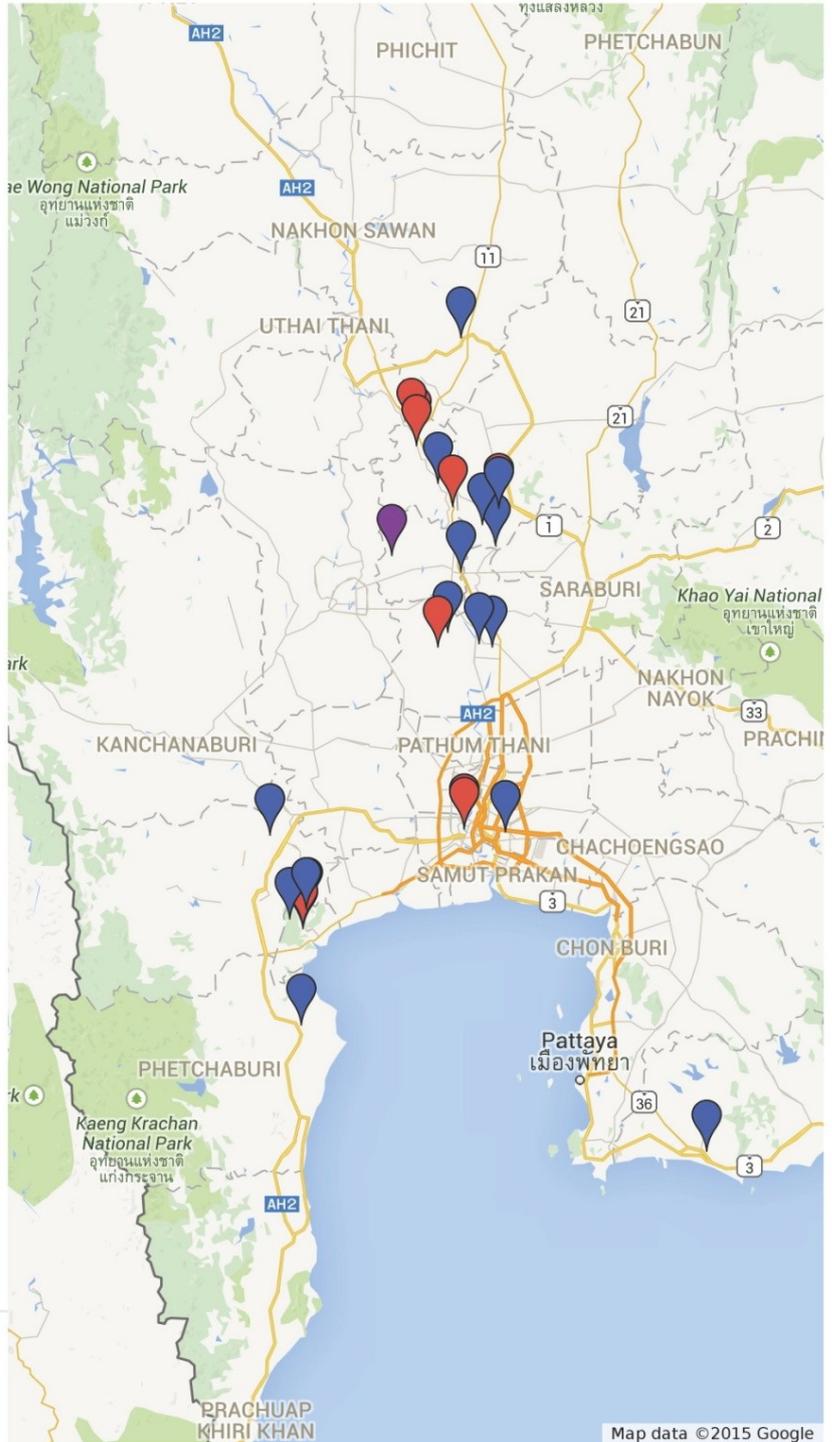
ผู้วิจัยได้จัดทำแผนที่ชุมชนนั้งใหญ่ในประเทศไทย เพื่ออำนวยความสะดวกสำหรับผู้สนใจ
 เดินทางไปศึกษาภาคสนาม หรือเพื่อเพิ่มเติมข้อมูลในอนาคต ซึ่งสามารถเข้าไปที่การเชื่อมต่อ [Link] ดังนี้
<https://www.google.com/maps/d/edit?mid=zgeSh๓๓PfH๘.k๓V๕๑YFbP๖Sw&hl=th>

ชุมชนหนังสือใหญ่ในประเทศไทย By Khomsun Suthon

หนังสือใหญ่ ๔ แผ่นดิน

- 📍 หนังสือใหญ่วัดชนอน ราชบุรี
- 📍 หนังสือใหญ่วัดบ้านดอน
- 📍 หนังสือใหญ่วัดสว่างอารมณ์
- 📍 พิพิธภัณฑ์ท่า อื่นบุรี
- 📍 วัดประศุก สิงห์บุรี
- 📍 วัดเชิดหนังสือ สิงห์บุรี
- 📍 ศาลเจ้าพ่อวัดหนังสือ พรหมบุรี
- 📍 พิพิธภัณฑ์ท่า พระนครศรีอยุธยา
- 📍 โรงละครแห่งชาติ
- 📍 วัดพระศรีรัตนศาสดาราม
- 📍 วัดพระเชตุพนฯ
- 📍 หนังสือใหญ่ ม.เกษมบัณฑิต
- 📍 หนังสือใหญ่วัดพระญาติฯ อยุธยา
- 📍 หนังสือใหญ่วัดกษัตราฯ
- 📍 หนังสือใหญ่วัดตะกุก อยุธยา
- 📍 หนังสือใหญ่ครูวาน บางบาล อยุธยา
- 📍 วัดโลกเสือ เสนา
- 📍 หนังสือใหญ่วัดตะเคียน จ.ลพบุรี
- 📍 หนังสือใหญ่วัดสำราญ ลพบุรี
- 📍 หนังสือใหญ่วัดโบสถ์ไถ่ถนน
- 📍 พิพิธภัณฑ์ท่าสมเด็จพระนารายณ์
- 📍 หนังสือใหญ่วัดบางน้อย
- 📍 หนังสือใหญ่วัดบ้านอิฐ
- 📍 หนังสือใหญ่ครูวีระ มีเหมื่อน
- 📍 หนังสือใหญ่วัดบางน้อย
- 📍 ครูสังัด ใจพรหม
- 📍 หนังสือใหญ่วัดราษฎร์บูรณะ
- 📍 วัดกุมรินทร์กุฎีทอง
- 📍 อุทยานรัชกาลที่ ๒
- 📍 หนังสือใหญ่วัดพลับพลาชัย

หนังสือใหญ่ ๔ แผ่นดิน

บทที่ ๖

บทสรุปและอภิปรายผล

ผลการสำรวจข้อมูลศิลปการแสดงหนังใหญ่ในชุมชน ๙ จังหวัดของประเทศไทยประกอบด้วย ราชบุรี ระยอง สิงห์บุรี กรุงเทพมหานคร อยุธยา ลพบุรี อ่างทอง สมุทรสงคราม และเพชรบุรี ในช่วงสมัยรัตนโกสินทร์พบว่า มีค ณะหนังใหญ่ตั้งอยู่ในชุมชนจำนวนไม่น้อยกว่า ๒๐ แห่ง ได้รับสืบทอดมาจากในราชสำนักตั้งแต่สมัยอยุธยาต่อเนื่องมาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางชุมชนและมีเจ้าอาวาสเป็นเจ้าของอุปถัมภ์หรือก่อตั้ง ซึ่งหนังใหญ่ในชุมชนได้รับความนิยมตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๕ จนถึงสมัยรัชกาลที่ ๘ จึงยุติลงและเริ่มฟื้นฟูการแสดงหนังใหญ่ อีกครั้งในปี พ.ศ.๒๕๑๘ ช่วงสมัยรัชกาลที่ ๙

หนังใหญ่เป็นศิลปการแสดงยิ่งใหญ่อลังการของไทย ประเภทหุ่นแสงเงาโดยส่วนใหญ่ใช้หนังวัว ขนาดเกือบ ๒ เมตร จำนวนหลายร้อยแผ่นวาดลวดลายแต่มีสีสลักอย่างวิจิตรเมื่อยามส่องไฟแสงเงาทาบทับจ่อ โดยหนังใหญ่เป็นมหรสพหลวง ในราชูปถัมภ์และเป็นเครื่องราชูปโภคของพระมหากษัตริย์ ปราบกฏหลักฐานสืบมาแต่ครั้งต้นสมัยอยุธยา มีชนบศความเชื่อ ผีพรหมณ์พุทธ ภูมิปัญญาวิถีไทยสอดแทรกอยู่มากมาย อาทิ เป็นมหรสพที่แสดงลำดับแรกก่อนโขนละคร ผู้ชายเป็นผู้แสดง และมีพิธีเบิกหน้าพระ เป็นต้น

หนังใหญ่ได้รวมศิลปะหลายแขนงไว้ด้วยกันอย่างลงตัวได้แก่ **นาฏศิลป์และดนตรี**คือ การเชิด ดนตรีปี่พาทย์ บทเพลงประกอบการแสดง การพากย์เจรจา **จิตรกรรมและปฏิมกรรม** คือการวาดลวดลายสลักตัวหนัง **วรรณกรรม**คือการประพันธ์ฉันทลักษณ์เรื่องรามเกียรติ์ **และสถาปัตยกรรม** คือการสร้างจอหนังบังเพลิง

การแสดงหนังใหญ่มีจุดมุ่งหมายเป็นการละเล่นเพื่อยอยศพระเจ้าแผ่นดิน ที่เป็นสมมุติเทพดุจนารายณ์อวตาร ตามความเชื่อในลัทธิพรหมณ์ เป็นสื่อทรงพลังที่ครองใจให้มีความสุข ระหว่างราชสำนักกับประชาราษฎร์ พร้อมแทรกหลักตำราพิ ชัยสงคราม เมื่อหนังใหญ่ถ่ายเทมาสู่ชุมชนบ้าน วัด ได้เสริมให้เป็นอุปกรสอนหลักพุทธธรรม ควบขนานไปกับความบันเทิง

ชุมชนหนังใหญ่ ที่ปรากฏหลักฐาน

๑. วัดขนอน ราชบุรี
๒. วัดบ้านดอน ระยอง
๓. วัดสว่างอารมณ์ สิงห์บุรี
๔. วัดบ้านอิฐ อ่างทอง
๕. วัดตะกุก พระนครศรีอยุธยา
๖. วัดพระญาติการาม พระนครศรีอยุธยา

๗. วัดกษัตราธิราชวรวิหาร พระนครศรีอยุธยา
๘. ครูวน เกิดผล พระนครศรีอยุธยา
๙. วัดตะเคียน ลพบุรี
๑๐. วัดโบสถ์ โกงธนู ลพบุรี
๑๑. วัดบางน้อย สมุทรสงคราม
๑๒. วัดราษฎร์บูรณะ (ครุฑี่ สุทนต์รสนาน) สมุทรสงคราม
๑๓. วัดพลับพลาชัย เพชรบุรี

ชุมชนหนังสือ ที่หลักฐานยังไม่ปรากฏชัด

๑. วัดจันทรอดม(วัดแก่ง) ระยอง
๒. วัดประศุก สิงห์บุรี
๓. วัดตึกราชา สิงห์บุรี
๔. วัดเข็ดหนึ่ง สิงห์บุรี
๕. วัดโคกเสื่อ อยุธยา
๖. วัดสำราญ ลพบุรี
๗. วัดภุมรินทร์ กุฎีทอง สมุทรสงคราม¹²⁷

ชุมชนหนังสือ ที่ค้นพบเพิ่มเติมหลังจากสำรวจภาคสนาม

๑. ครูปูน วิชชาเวช พระนครศรีอยุธยา
๒. หันสังข์ บังเพลิง พระนครศรีอยุธยา
๓. วัดสระแก้ว อ่างทอง
๔. วัดป้อมแก้ว พระนครศรีอยุธยา¹²⁸

ชุมชนหนังสือที่ค้นพบใหม่นอกจากงานวิจัย (สำรวจค้นหา หรือลงภาคสนาม)

๑. หนังสือวัดสระแก้ว ป่าโมก อ่างทอง จากคำบอกเล่าของ นายมนต์กฤษณ์ ธรรมปิยะศิลป์ นักศึกษาวิทยาลัยนาฏศิลป์ อ่างทอง (พ.ศ.๒๕๕๗)
๒. หนังสืออนุกรมและนครไตรตรึงค์ กำแพงเพชร จากคำบอกเล่าของครูวีระ มีเหมื่อน (พ.ศ.๒๕๕๗)

127

ยังไม่สามารถสืบค้นประวัติได้มีข้อมูลพื้นที่ไม่มีใครทราบว่าหนังสือและคณะหนังสือ แต่ตัวหนังสือไปปรากฏอยู่ที่อื่น

128 (น่าจะเป็นจุดพักหนึ่ง คือมีผู้มาถวายไว้และมอบต่อให้วัดกษัตราธิราชวรวิหาร)

๓. **หนังสืออนุสรณ์ธรรมราช** อาจารย์พาที ทรัพย์สิน เคยเขียนบทความไว้ในเอกสารประกอบการประชุมวิชาการฯ การศึกษากับการถ่ายทอดวัฒนธรรม : กรณีศึกษาหนังสือวัดขนอน คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กรกฎาคม ๒๕๓๗, หน้า ๖๗)

ตาราง ๖.๑ แสดงการเคลื่อนย้ายตัวหนังสือใหญ่ ในช่วงสมัยรัตนโกสินทร์

ลำดับ	ชื่อชุมชนหนังสือใหญ่	ตัวหนังสือใหญ่สร้าง/ มาจากไหน	ตัวหนังสือใหญ่ไปไหน
๑	วัดขนอน ราชบุรี	สร้างที่วัดขนอน ราชบุรี	ปัจจุบันอยู่ที่เดิม วัดขนอน ราชบุรี
๒	วัดบ้านดอน ระยอง	มาจากวัดจันทรอดม -สร้างเพิ่มเติมที่ วัดบ้านดอน	อยู่ที่เดิม(วัดบ้านดอน ระยอง)
๓	วัดสว่างอารมณ์ สิงห์บุรี	-มาจากคณะครูเปีย อยุธยา -มาจากวัดโบสถ์โก่งธนู ลพบุรี -มาจากวัดประศุก สิงห์บุรี -มาจากวัดคูสีดาราม กรุงเทพฯ* -สร้างเพิ่มเติมที่ วัดสว่างอารมณ์	-ปัจจุบันอยู่ที่เดิม วัดสว่างอารมณ์ -บางส่วนได้จำเริญน้ำ(ลอยน้ำ)
๔	วัดบ้านอิฐ อ่างทอง	ไม่ทราบใครสร้างและที่มา	-ไปวัดโคกเสือ* -หนังสือหรือหนังสืออยู่กับทายาท
๕	วัดตะกุก พระนครศรีอยุธยา	-มาจากวัดบ้านอิฐ อ่างทอง -มาจาก วัดโคกเสือ อยุธยา	-ขายไป/ไม่ทราบไปไหน
๖	วัดพระญาติการาม พระนครศรีอยุธยา	สร้างที่วัดพระญาติการาม	-ขายไป/ไม่ทราบไปไหน -หนังสืออยู่กับโรงเรียนแห่งหนึ่ง*
๗	วัดกษัตราธิราชวรวิหาร พระนครศรีอยุธยา	-มาจากวัดป้อมแก้ว -สร้างที่วัดกษัตราธิราชฯ	-สูญหาย/ยืมไปไม่คืน -มอบให้กรมศิลปากร*
๘	ครูวน เกิดผล พระนครศรีอยุธยา	-สร้างที่บ้านครูวน เกิดผล	-ไม่ทราบไปไหน
๙	วัดตะเคียน ลพบุรี	สร้างที่ วัดตะเคียน	-ถูกขโมยประมาณ ๔๐ ตัว -พิพิธภัณฑฯ สมเด็จพระนารายณ์
๑๐	วัดโบสถ์ โก่งธนู ลพบุรี	น่าจะมาจากวัดบ้านอิฐ*	ไปอยู่ที่ วัดสว่างอารมณ์ สิงห์บุรี
๑๑	วัดบางน้อย สมุทรสงคราม	-สร้างเอง วัดบางน้อย -ศิษย์กรมพระยานริศฯ	-ส่วนใหญ่ไฟไหม้ (พ.ศ. ๒๕๓๖) -เหลือรอดอยู่ไม่ทราบจำนวน
๑๒	วัดราษฎร์บูรณะ สมุทรสงคราม (ครูดี สุทนต์สนาน)	-สร้างเอง ครูดี* *น่าจะมีความเกี่ยวข้องกับวัดบางน้อย วัด พลับพลาชัย	-ขายต่างประเทศ
๑๓	วัดพลับพลาชัย เพชรบุรี	สร้างที่ วัดพลับพลาชัย	-สูญหาย -ลักลอบขโมย -พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ -เหลืออยู่ที่เดิม (วัดพลับพลาชัย ๑๐ กว่าตัว)

ตาราง ๖.๑ แสดงการเคลื่อนย้ายตัวหนังสือใหญ่ ในช่วงสมัยรัตนโกสินทร์ (ต่อ)

ลำดับ	ชื่อชุมชนหนังสือใหญ่	ตัวหนังสือใหญ่สร้าง/ มาจากไหน	ตัวหนังสือใหญ่ไปไหน
๑๔	วัดจันทรอดม(วัดแก่ง) ระยอง	มาจากจังหวัดพัทลุง	ไปอยู่วัดบ้านดอน ระยอง
๑๕	วัดประศุก สิงห์บุรี	ไม่ทราบใครสร้างและที่มา	
๑๖	วัดตึกราชา สิงห์บุรี	ไม่ทราบใครสร้างและที่มา	
๑๗	วัดเข็ดหนัง สิงห์บุรี	ไม่ทราบประวัติ	ไม่ทราบประวัติ
๑๘	วัดโคกเสือ อยุธยา	ไม่ทราบใครสร้างและที่มา	ไปที่วัดตะกุก พระนครศรีอยุธยา
๑๙	วัดสำราญ ลพบุรี (ยังไม่ สามารถสืบค้นประวัติได้ /คนในชุมชนไม่มีใครทราบว่า มีตัวหนังสือและคณะหนังสือใหญ่ แต่ตัวหนังสือไปปรากฏอยู่ที่อื่น)	ไม่ทราบใครสร้างและที่มา	-ไปที่ พิพิธภัณฑฯ สมเด็จพระนารายณ์ มหาราช -อยู่ต่างประเทศ
๒๐	วัดกุฎีทอง สมุทรสงคราม	ไม่ทราบใครสร้างและที่มา -อยู่ที่เดิม* (จำนวนไม่ถึงสิบตัว)	ไม่ทราบที่ไป

ตาราง ๖.๒ แสดงช่วงเวลา ของชุมชนนั้งใหญ่ ๙ จังหวัด ในสมัยรัตนโกสินทร์

ลำดับ	ชื่อชุมชน	ช่วงเวลา (ระหว่างประมาณปีพุทธศักราช)								
		รัชกาลที่๑	รัชกาลที่๒	รัชกาลที่๓	รัชกาลที่๔	รัชกาลที่๕	รัชกาลที่๖	รัชกาลที่๗	รัชกาลที่๘	รัชกาลที่๙
		๒๓๒๕ - ๒๓๕๒	๒๓๕๒ - ๒๓๖๗	๒๓๖๗ - ๒๓๙๔	๒๓๙๔ - ๒๔๑๑	๒๔๑๑ - ๒๔๕๓	๒๔๕๓ - ๒๔๖๘	๒๔๖๘ - ๒๔๗๗	๒๔๗๗ - ๒๔๘๙	๒๔๘๙ - ปัจจุบัน
ก.	พระนครไหว กรม มหรสพ	รัชกาลที่ ๒ - รัชกาลที่ ๙								
๑	วัดบ้านอิฐ อ่างทอง								๒๓๗๐ - ๒๔๙๐	
๒	วัดพลับพลาชัย เพชรบุรี								๒๔๑๒-๒๔๙๐	
๓	วัดพระญาติฯ ออยุธยา								๒๔๒๐-๒๔๙๐	
๔	วัดบางน้อย สมุทรสงคราม								๒๔๒๙-XXXX	
๕	วัดบ้านดอน								๒๔๓๑-ปัจจุบัน	
๖	วัดสว่างอารมณ์								๒๔๓๑-ปัจจุบัน	
๗	วัดตะกุก ออยุธยา								๒๔๓๑-๒๕๑๖	
๘	วัดราษฎร์บูรณะ สมุทรสงคราม								๒๔๓๓-XXXX	
๙	ครูวน เกิดผล ออยุธยา								๒๔๓๙-๒๔๘๑	
๑๐	วัดขนอน ราชบุรี								๒๔๔๘-ปัจจุบัน	
๑๑	วัดตะเคียน ลพบุรี								๒๔๕๐-XXXX	
๑๒	วัดกษัตราธิราชฯ อยุธยา								๒๔๖๒-๒๕๒๒	
๑๓	วัดโบสถ์ โกงธนู ลพบุรี								๒๔๖๘-XXXX	
๑๔	วัดสำราญ ลพบุรี								XXXX-๒๔๘๘	

จากตารางแสดงช่วงเวลา ของชุมชนนั้งใหญ่ ๙ จังหวัด ในสมัยรัตนโกสินทร์ ที่สำรวจภาคสนาม พบว่า เริ่มปรากฏชุมชนนั้งใหญ่ ในช่วงเวลาสมัยรัชกาลที่ ๓ คือ นั้งใหญ่วัดบ้านอิฐ อ่างทอง

ชุมชนหนึ่งใหญ่ในสมัยรัชกาลที่ ๕ มีจำนวนมากถึง ๑๐ แห่ง เริ่มจากวัดพลับพลายชัย เพชรบุรี, วัดพระญาติการาม อยุธยา, วัดบางน้อย สมุทรสงคราม, วัดบ้านดอน ระยอง, วัดสว่างอารมณ์ สิงห์บุรี, วัดตะกุก อยุธยา, วัดราชบุรณบุรีระ สมุทรสงคราม, ครุวน เกิดผลอยุธยา, วัดขนอน ราชบุรี และวัดตะเคียน ลพบุรี

สมัยรัชกาลที่ ๖ จำนวน ๑ แห่ง คือวัดกษัตราธิราชวรวิหาร อยุธยา และไม่ทราบช่วงเวลาเริ่มต้น จำนวน ๑ แห่ง คือ วัดสำราญ ลพบุรี

ตาราง ๖.๓ ประมาณจำนวนตัวหนึ่งใหญ่ในสมัยรัตนโกสินทร์ สร้างก่อนรัชกาลที่ ๙

ลำดับ	ชื่อชุมชน	จำนวนตัวหนึ่งใหญ่	หมายเหตุ
ก.	กรมมหรสพ-กรมศิลปากร	๑๑๔๔	๑,๐๔๔+ไฟไหม้ ๔๐+อเมริกาคืน ๓๐
๑	วัดขนอน ราชบุรี	๓๓๐	
๒	วัดบ้านดอน ระยอง	๒๐๐	
๓	วัดสว่างอารมณ์ สิงห์บุรี	๓๐๐	
๔	วัดตะกุก อยุธยา	๓๐๐	
๕	ครุวน เกิดผล อยุธยา	๑๐๐	
๖	วัดสำราญ ลพบุรี	๗๕๐*	
๗	วัดตะเคียน ลพบุรี	๑๙๗	โครงการ ๔๐ +มอบให้พิพิธภัณฑ์ ๑๕๗
๘	วัดบางน้อย สมุทรสงคราม	๓๐๐	
๙	วัดพลับพลายชัย	๒๔๖	ไม่ทราบจำนวน / ประมาณจากค่าเฉลี่ย
๑๐	วัดบ้านอิฐ	๒๔๖	ไม่ทราบจำนวน / ประมาณจากค่าเฉลี่ย
๑๑	วัดพระญาติการาม	๒๔๖	ไม่ทราบจำนวน / ประมาณจากค่าเฉลี่ย
๑๒	วัดกษัตราธิราชวรวิหาร	๒๔๖	ไม่ทราบจำนวน / ประมาณจากค่าเฉลี่ย
๑๓	วัดโบสถ์ โกงธนู ลพบุรี	๒๔๖	ไม่ทราบจำนวน / ประมาณจากค่าเฉลี่ย
๑๔	วัดราชบุรณบุรีระ	๒๔๖	ไม่ทราบจำนวน / ประมาณจากค่าเฉลี่ย
		๕,๐๙๗	

หมายเหตุ หากประมาณการตัวหนึ่งใหญ่ จากชุมชนที่ไม่ทราบจำนวน โดยใช้ค่าเฉลี่ยจาก ชุมชนหนึ่งใหญ่ที่ทราบจำนวนตัวหนึ่งใหญ่ ๗ แห่ง เว้นชุมชนวัดสำราญ ลพบุรี เนื่องจากเป็นค่าที่สูงผิดปกติ (๗๕๐ ตัว) ค่าเฉลี่ยจำนวนหนึ่งใหญ่ในแต่ละชุมชน โดยประมาณ คือ ๒๔๖ ตัว

ตาราง ๖.๔ เจ้าของคณะผู้อุปถัมภ์ ผู้ก่อตั้ง และครูหนัง นายหนังของชุมชนหนังใหญ่

ลำดับ	ชื่อชุมชนหนังใหญ่	เจ้าของคณะ ผู้อุปถัมภ์ ผู้ก่อตั้ง	ครูหนัง นายหนัง
๑	วัดขนอน ราชบุรี	หลวงพ่อกล่อม	ครูอั้ง (ครูหนัง/ช่างสลัก/นักพากย์)
๒	วัดบ้านดอน ระยอง	พระยาศรีสมุทรโภคชัยโชตชิต สงคราม (เกตุ ยมจินดา)	ครูประดิษฐ์
๓	วัดสว่างอารมณ์ สิงห์บุรี	หลวงพ่อเรือง	ครูเปีย
๔	วัดบ้านอิฐ อ่างทอง	ยังไม่ทราบข้อมูล	ครูคร้าม (เจ้าของคณะ)
๕	วัดตะกุก พระนครศรีอยุธยา	หลวงพ่อเจิม หลวงพ่อเกลี้ยง	ครูหล้า
๖	วัดพระญาติการาม พระนครศรีอยุธยา	หลวงพ่อกลับ หลวงพ่ออ้น	ครูฉิ่ง พจนีย์ (เจ้าของคณะ)
๗	วัดกษัตราธิราชวรวิหาร พระนครศรีอยุธยา	หลวงพ่อเทียม	ยังไม่ทราบข้อมูล
๘	ครูวน เกิดผล พระนครศรีอยุธยา	ครูวน เกิดผล	ครูหงษ์ เกิดผล
๙	วัดตะเคียน ลพบุรี	หลวงพ่อปิ่น	ครูตัด ศรีจังหวัด
๑๐	วัดโบสถ์ โกงธนู ลพบุรี	หลวงพ่อพริ้ง	ครูแสง ครูไว ครูคล้าย ครูคร้าม
๑๑	วัดบางน้อย สมุทรสงคราม	หลวงพ่อยู่	ยังไม่ทราบข้อมูล
๑๒	วัดราษฎร์บูรณะ สมุทรสงคราม	ยังไม่ทราบข้อมูล	ครูดี (เจ้าของคณะ)
๑๓	วัดพลับพลาชัย เพชรบุรี	หลวงพ่อฤทธิ์	ยังไม่ทราบข้อมูล

พระสงฆ์ซึ่งเป็นเกจิอาจารย์ จำนวน ๙ ชุมชน / ๑๐ รูป (เฉพาะวัดพระญาติการาม อยุธยา จำนวน ๒ รูป)

คิดเป็นร้อยละ ๗๐ ประกอบด้วย

- ❖ หลวงพ่อกล่อม วัดখনอน ราชบุรี
- ❖ หลวงพ่อเรือ่ง วัดสว่างอารมณ์ สิงห์บุรี
- ❖ หลวงพ่อเกลี้ยง วัดตะกุก อยุธยา
- ❖ หลวงพ่อกั่น วัดพระญาติการาม อยุธยา
- ❖ หลวงพ่ออ้น วัดพระญาติการาม อยุธยา
- ❖ หลวงพ่อเทียม วัดกษัตราธิราชวรวิหาร อยุธยา
- ❖ หลวงพ่อปั้น วัดตะเคียน ลพบุรี
- ❖ หลวงพ่อพริ้ง วัดโบสถ์ โกงธนู ลพบุรี
- ❖ หลวงพ่ออยู่ วัดบางน้อย สมุทรสงคราม
- ❖ หลวงพ่อฤทธิ์ วัดพลับพลาชัย สมุทรสงคราม

เจ้าของคณะเป็นศิลปิน/ฆราวาส แต่เก็บหนังสือไว้ที่วัด ๓ ท่าน คือ

- ❖ ครูคร้าม เก็บหนังสือไว้ที่ วัดบ้านอิฐ อ่างทอง
- ❖ ครูฉิ่ง พจนีย์ เก็บหนังสือไว้ที่ วัดพระญาติการาม อยุธยา
- ❖ ครูดี เก็บหนังสือไว้ที่ วัดราษฎร์ฐรณะ สมุทรสงคราม

เจ้าของคณะเป็นศิลปิน/ใต้ไผ่ เก็บหนังสือไว้ที่บ้านตนเอง จำนวน ๑ ท่าน คือ

- ❖ ครูวน เกิดผล เก็บหนังสือไว้ที่บ้านตนเอง อ.บางบาล จ.พระนครศรีอยุธยา

ผู้ก่อตั้ง/เจ้าของคณะเป็นเจ้าเมือง จำนวน ๑ ท่าน คือ

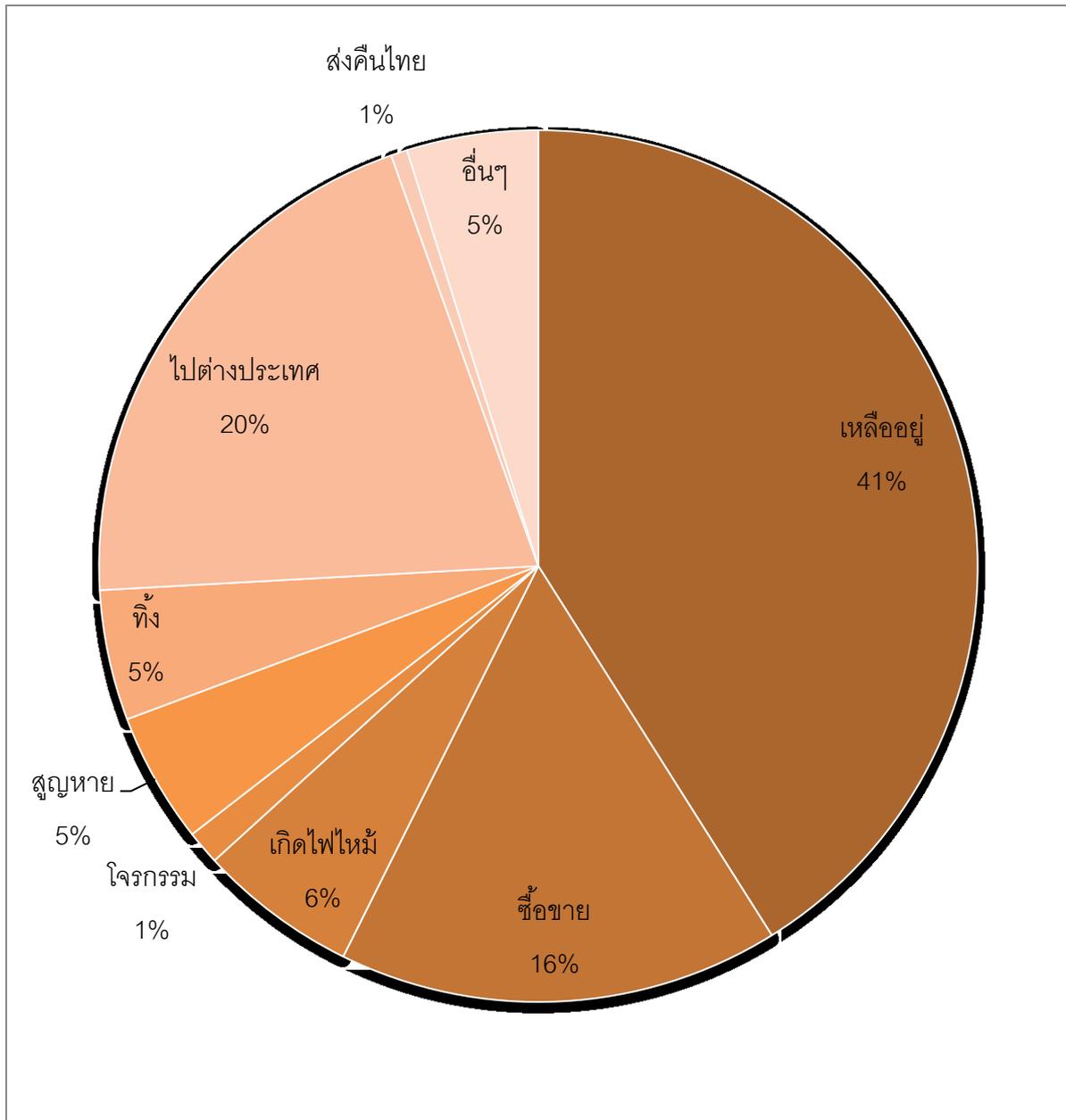
- ❖ พระยาศรีสมุทรโภคชัยโชตจิตสงคราม (เกตุ ยมจินดา) เก็บหนังสือไว้ที่วัดจันทรอดม(วัดแก่ง) ระยอง

ต่อมาเก็บไว้ที่ วัดบ้านดอน ระยอง

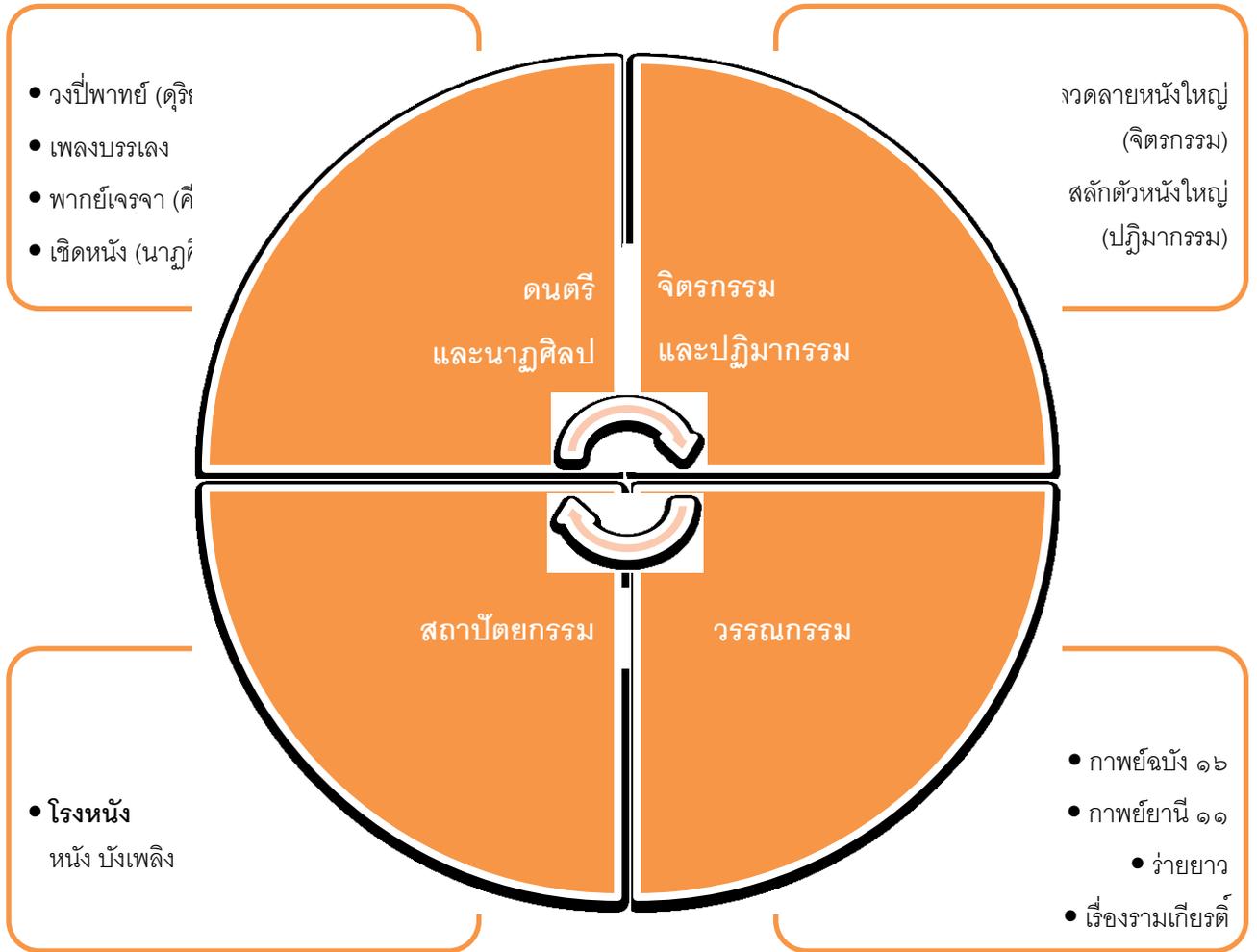
ตาราง ๖.๕ ประมาณการจำนวนตัวหนังสือใหญ่ของเก่า สมัยกรุงรัตนโกสินทร์

ตัวหนังสือใหญ่	รายละเอียดและจำนวนตัวหนังสือใหญ่	
๑. เหลืออยู่	<ul style="list-style-type: none"> ❖ กรมมหรสพ-กรมศิลปากร ๑,๑๔๔ ตัว ❖ วัดxonอน ราชบุรี ๓๓๐ ตัว ❖ วัดบ้านดอน ระยอง ๒๐๐ ตัว ❖ วัดสว่างอารมณ์ สิงห์บุรี ๓๐๐ ตัว ❖ วัดพลับพลายชัย เพชรบุรี ๒๕ ตัว ❖ วัดบางน้อย สมุทรสงคราม ไม่ทราบจำนวน (ใส่กรอบไว้ ๓ ตัว) ❖ วัดกุฎีทอง สมุทรสงคราม ไม่ทราบจำนวน <p>ที่อื่นๆ</p> <ul style="list-style-type: none"> ❖ ทายาทศิลปินหนังสือใหญ่วัดบ้านอิฐ อ่างทอง ๖ ตัว (หนังสือ) ❖ พระตำหนักवासูกกรี กรุงเทพฯ ๒ ตัว ❖ โรงเรียนเอกชนแห่งหนึ่ง ออยุธยา ๓ ตัว (หนังสือ) ❖ ทายาทศิลปินหนังสือใหญ่ ออยุธยา ไม่ทราบจำนวน (หนังสือ) 	๒,๐๐๒ ตัว
๒. ซื้อมา	<ul style="list-style-type: none"> วัดพระญาติการาม ออยุธยา วัดตะกุก ออยุธยา ๓๐๐ ตัว วัดราษฎร์บูรณะ สมุทรสงคราม(ต่างประเทศ/ไม่ทราบประเทศ) ฯลฯ 	
๓. เกิดไฟไหม้	<ul style="list-style-type: none"> โรงละครกรมศิลปากร พ.ศ. ๒๕๐๓ ประมาณ ๔๐ ตัว วัดบางน้อย สมุทรสงคราม ไม่ทราบจำนวน 	
๔. โจรกรรม	<ul style="list-style-type: none"> วัดพลับพลายชัย เพชรบุรี ไม่ทราบจำนวน วัดตะเคียน ลพบุรี ๔๐ ตัว ฯลฯ 	
๕. สูญหาย	<ul style="list-style-type: none"> วัดพลับพลายชัย สมุทรสงคราม ไม่ทราบจำนวน 	
๖. ทิ้ง	<ul style="list-style-type: none"> วัดสว่างอารมณ์ สิงห์บุรี ไม่ทราบจำนวน เพราะเสื่อมสภาพ (เช่น จำเริญน้ำ) 	
๗. ไปต่างประเทศ (เท่าที่ทราบข้อมูล)	<ul style="list-style-type: none"> -เยอรมัน ไม่ทราบจำนวน -อิตาลี ๗๕๐ ตัว ฯลฯ 	
๘. ส่งคืนกลับมาไทย	<ul style="list-style-type: none"> -อเมริกาส่งคืนหนังสือใหญ่ ๓๐ ตัว 	
๙. -อื่นๆ	<ul style="list-style-type: none"> -แหล่งซื้อมาตัวหนังสือใหญ่เก่า “เวียงนครเกษม” -ไม่ทราบชะตากรรม /ไม่มีข้อมูลเพียงพอ 	

แผนภูมิ ๖.๑ การแบ่งสัดส่วน สถานะตัวหนังสือ สมัยรัตนโกสินทร์

แผนภูมิ ๖.๒ องค์ประกอบหนังสือใหญ่ แบ่งตามรูปแบบ วิจิตรศิลป์

แผนภูมิ ๖.๓ องค์ศิลป์การแสดงไทยที่เกี่ยวข้องกับหนังสือใหญ่

ตารางศิลปการแสดงไทยที่เกี่ยวข้องกับหนังใหญ่

ลำดับ	องค์ประกอบของการแสดงหนังใหญ่	ประเภทศิลปการแสดง				
		โขน	หนังตะลุง	หุ่น	ละคร	ลิเก
๑	ดนตรีและนาฏศิลป์					
	ใช้วิธีการเชิด (ตัวหนัง/ตัวหุ่น)					
	ใช้วงดนตรีประเภท ปี่พาทย์		ปี่พาทย์เครื่องเบา			
	ใช้เพลงบรรเลง (เช่น เพลงหน้าพาทย์)					
	มีการพากย์และเจรจา					
๒	จิตรกรรมและประติมากรรม					
	มีการวาดลวดลายบนตัวหนัง					
	มีการสลักตัวหนัง					
๓	วรรณกรรม					
	รูปแบบการประพันธ์ - กาพย์ฉับ ๑๖ / กายยานี ๑๑ / ร่ายยาว					
	เรื่องที่ใช้แสดง - รามเกียรติ์					
๔	สถาปัตยกรรม					
	ใช้จอหนัง					
	มีเครื่องให้แสงสว่าง (ไฟ/บังเพลิง)					

ศิลปการแสดงไทยที่เกี่ยวข้องกับหนังใหญ่

โขน

โขนเป็นพัฒนาการของหนังใหญ่ จึงมีองค์ประกอบการแสดงเหมือนกันอย่างชัดเจนที่สุด เริ่มตั้งแต่ช่วงระยะแรกจะเป็นโขนที่เล่นสลับฉากบางช่วงกับตัวหนังใหญ่หน้าจอ เรียกว่า **หนังติดโขน** หากวางน้ำหนักให้โขนเล่นมากกว่าและมีหนังใหญ่มาเล่นขึ้นบางฉากเรียกว่า **โขนติดหนัง** ต่อมาเล่นโขนอย่างเดียวแต่ยังเล่นที่หน้าจอ เรียกว่า **“โขนหน้าจอ”** นอกจากนี้โขนยังพัฒนาเป็นรูปแบบต่างๆอีก เช่น โขนกลางแปลง โขนโรงใน โขนฉาก โขนซักรอก โขนนั่งราว และโขนสด ฯลฯ

มีการใช้วงดนตรีปี่พาทย์ จำพวกเพลงหน้าพาทย์ บรรเลงประกอบการแสดงเหมือนกัน ช่วงระยะแรกนั้นมีพากย์เจรจาเหมือนหนังใหญ่ ต่อมาเพิ่มการร้องเพลงอย่างละคร เรื่องที่ใช้แสดงเรื่องคือ รามเกียรติ์ และมีรูปแบบการประพันธ์ ประเภททากพย์เหมือนกัน ช่วงแรกใช้บทหรือคำประพันธ์เดียวกัน ต่อมาแยกเป็นบทโขนบทหนัง

หนังตะลุง

หนังตะลุงเป็นการแสดงที่มีอยู่เกือบทุกภูมิภาคหลายจังหวัด อาทิ ระยอง ตรวด เพชรบุรี สุพรรณบุรี พิจิตร อุตรดิตถ์ นครสวรรค์¹²⁹ ขอนแก่น อุบลราชธานี เป็นต้น แต่ในภาคใต้จะได้รับความนิยมและมีคณะหนังตะลุงจำนวนมากสุด ซึ่งในแต่ละท้องถิ่นจะเรียกต่างกันไปเช่น แถบจังหวัดพัทลุง เรียกว่า หนังควน ก่อนนั้นเคยมีในชุมชนอยุธยา หรือแถบจังหวัดภาคกลาง ยังใช้คำว่า หนังเล็ก แถบภาคอีสาน เรียกหนังปราโมทย์ ประโมทัย บักตื้อ หนังบักป่อง และบักแก้ว

หนังทั้งหมดที่กล่าวมานี้มีขนาดเล็กกว่าหนังใหญ่ และมีองค์ประกอบหลายประการที่เหมือนกับหนังใหญ่คือ ใช้วิธีการเชิดเหมือนกันแต่ใช้ผู้เชิดหนังแต่ละตัวเพียงคนเดียว หรือจำนวนไม่มากนัก คนเชิดเรียกนายหนังที่ต้องพากย์เจรจาด้วยตนเอง มีवादลวดลายบนตัวหนังแกะสลักรูปตัวละคร แสดงเรื่องรามเกียรติ์เหมือนกัน เพียง แต่มีอิสระในการเลือกเรื่องอื่น ๆ มาเล่นได้มากกว่า และที่สำคัญมีจอหนัง แสงไฟให้แสงเงาโดยรวมจึงเหมือนหนังใหญ่ย่อส่วนนั่นเอง

หุ่น

หุ่นเป็นการแสดงที่ใช้วิธีการเชิดเช่นเดียวกับหนังใหญ่ มีวงดนตรีปี่พาทย์ บทเพลงประกอบการแสดงมีร้องรับสลับการเจรจา จำพวกหุ่นหลวง หุ่นใหญ่ หุ่นวังหน้าและหุ่นละครเล็ก แสดงเรื่องรามเกียรติ์เหมือนกัน ส่วนหุ่นกระบอกมักนิยมแสดงเรื่องพระอภัยมณี

ละคร

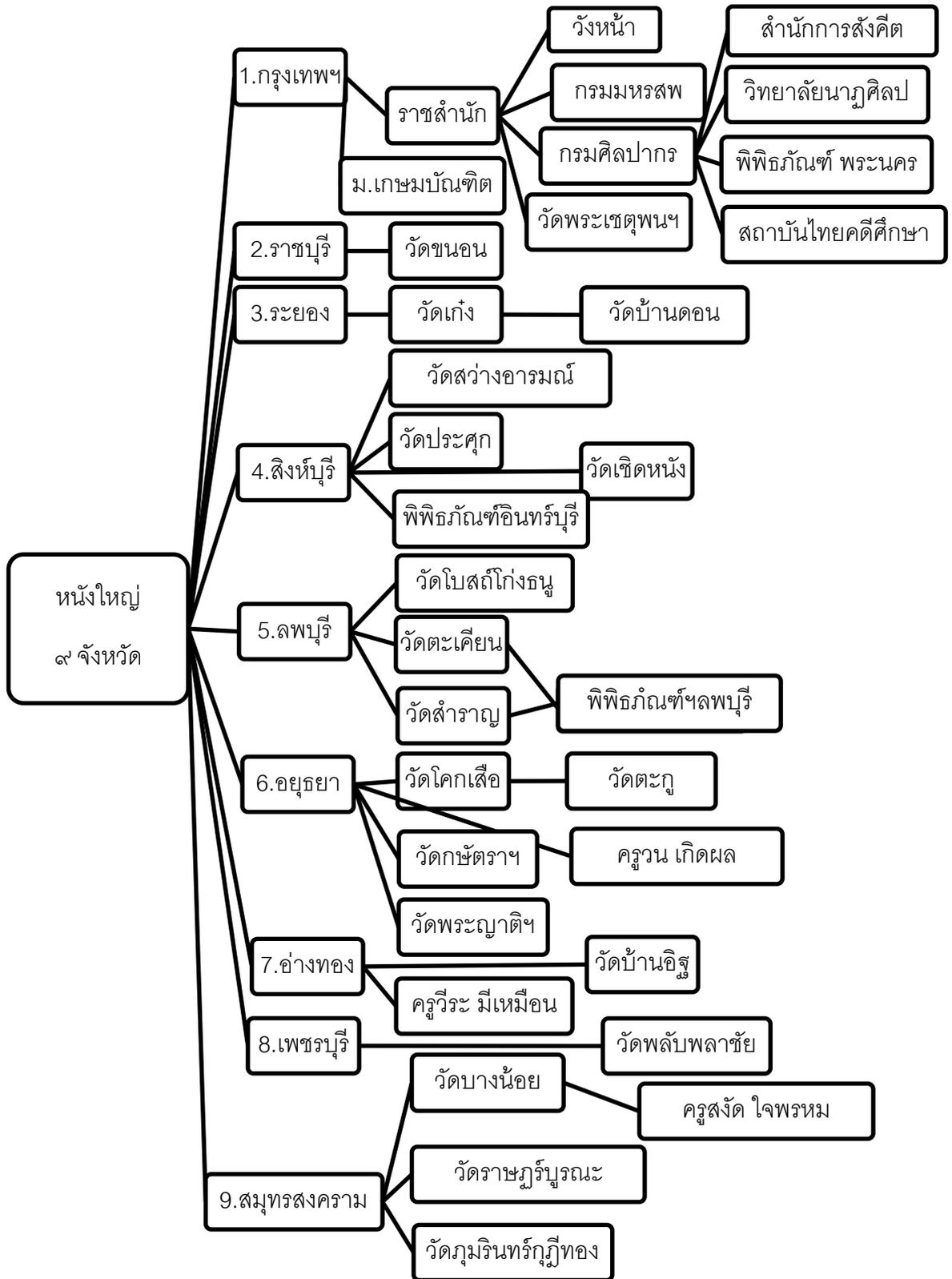
ละครเกือบทุกประเภท ไม่ว่าจะเป็นละครนอก ละครใน ละครพันทาง และละครดึกดำบรรพ์ เว้นโนราห์ ใช้เครื่องดนตรีปี่พาทย์ เช่นเดียวกับหนังใหญ่ มีบทเพลงประกอบการแสดงร้องรับสลับเจรจา ซึ่ง **ละครใน** เป็นมหรสพหลวง ที่แสดงเรื่อง**รามเกียรติ์** อิเหนา และอุณรุท

ลิเก

ลิเกเป็นมหรสพราษฎร์ ที่มีวงดนตรีปี่พาทย์และบทเพลงประกอบการแสดงเช่นเดียวกับหนังใหญ่

129

เคยมีหนังตะลุง ตามคำบอกเล่าของคุณยายเซว อ่อนละม้าย ศิลปินหุ่นกระบอก ทายาทนายหนัง จังหวัดนครสวรรค์

บรรณานุกรม

กนกวรรณ สุวรรณวัฒนา. **หนังสือใหญ่วัดขนอน จังหวัดราชบุรี**. กรุงเทพฯ : ห้องสมุด มหาวิทยาลัยศิลปากร
วังท่าพระ, ๒๕๒๗

กัญญรัตน์ ธนะสมบุญกิจ, **พิพิธภัณฑ์หนังสือใหญ่วัดขนอน จังหวัดราชบุรี**, สถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัย
ศิลปากร ปีที่พิมพ์: ๒๕๔๑

เกริ่น ศิลปเพ็ชร. **สมุดภาพเรื่องหนังสือ ขุดพระนครไหว**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เมือง
โบราณ, ๒๕๒๖.

คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. **การศึกษาเกี่ยวกับการถ่ายทอดวัฒนธรรม : กรณีศึกษาหนังสือ
วัดขนอน**, ๒๕๓๗

จังหวัดราชบุรี, มหาวิทยาลัยศิลปากร และวัดขนอน. **โครงการจัดทำหนังสือชุดใหม่ของวัดขนอน ตาม
พระราชดำริในสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี**, ๒๕๓๔

ฉวีวรรณ ศิริ. (๒๕๒๙). **สาเหตุของการเสื่อมนิยมของหนังสือใหญ่วัดขนอน : กรณีศึกษาหนังสือ
ใหญ่วัดขนอน**. สารนิพนธ์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ชีวลสิทธิ์ บุญยเกียรติ, บรรณาธิการ. ๒๕๔๙. **หนังสือวัดบ้านดอน**. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยา
สิรินธร (องค์การมหาชน).

ธนิต อยู่โพธิ์. ๒๕๐๐. **โขน**. พระนคร: กรมศิลปากร. (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระเจ้าวรวงศ์เธอ
พระองค์เจ้าเฉลิมเขตมงคล ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส วันที่ ๒ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๐๐).

นฤเบศ สมฤทธิ์. **ลมหายใจของ "หนังสือใหญ่" วัดขนอน**. นิตยสารสารคดี ปีที่พิมพ์: ๔, ๔๕ (พฤศจิกายน
๒๕๓๑); หน้า ๑๔๕-๑๕๓.

บุญชัย บูรณวัฒนาโชค. **หนังสือ ด่านขนอน** จดหมายข่าวมูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์ ปีที่พิมพ์: ปีที่ ๙
ฉบับที่ ๕๔ (พ.ค.-มิ.ย.๔๘)

ปัญญา นิตยสุวรรณ. (๒๕๒๗ เมษายน-มิถุนายน). **หนังสือจะไม่สูญ**. วารสารไทย ๑๔(๕๔):

ปัญญา นิตยสุวรรณ. ๒๕๔๒. **"หนังสือใหญ่."** สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคกลาง เล่ม ๑๔, หน้า ๖๙๔๗

ผะอบ โปษะกฤษณะ. ๒๕๒๐. **วรรณกรรมประกอบการเล่นหนังสือ วัดขนอน จังหวัดราชบุรี**. กรุงเทพฯ:

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.

พระนุชิต วชิรวิฑูโฒ. หนังสือใหญ่วัดขนอน:มรดกวัฒนธรรมล้ำค่าของเมืองราชบุรี. ราชบุรี:

ธรรมรักษ์การพิมพ์, ๒๕๔๑.

พิพัฒน์ สุนทรสุด. **พิพิธภัณฑ์หนังสือใหญ่วัดขนอน จังหวัดราชบุรี**. สถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๒

มนตรี ตราโมท. ๒๕๔๐. **การละเล่นของไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ: มติชน.

รัตนพล ชื่นคำ. ๒๕๕๔. **การสืบทอดการพากย์-เจรจาหนังสือและโขนเรื่องรามเกียรติ์ของครูวีระมีเหมื่อน**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.ราชบัณฑิตยสถาน. ๒๕๕๖.

วัลย์วิภา บุรุษรัตนพันธ์, หม่อมหลวง. ๒๕๔๔. **การอนุรักษ์หนังสือใหญ่ในโครงการ “หนังสือรัชกาลที่ ๒ พระนครไหว.” ใน ๓๐ ปี ไทยคดีศึกษา**, หน้า ๑-๓๑. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. (ที่ระลึกในโอกาสสถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มีอายุครบ ๓๐ ปี ๓ มีนาคม ๒๕๔๔).

ศิลปากร, กรม. ๒๕๔๕. **รวมงานนิพนธ์ของนายอาคม สายาคม ผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์กรมศิลปากร**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

ศิลปากร, กรม. ๒๕๔๖. **ประชุมคำพากย์รามเกียรติ์ เล่ม ๑**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

ศิลปากร, กรม. ๒๕๔๖. **ประชุมคำพากย์รามเกียรติ์ เล่ม ๒**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

ศิลปากร, กรม. ๒๕๕๑. **หนังสือพระนครไหว**. กรุงเทพฯ:สำนักพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ กรมศิลปากร. (หนังสือประกอบนิทรรศการพิเศษ “เหลียวหน้าแลหลัง ดูหนังสือใหญ่” ณ พระที่นั่งอิศราวินิจฉัย พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร).

ศิลปากร, กรม. ๒๕๕๑. **เหลียวหน้า แลหลัง ดูหนังสือใหญ่**. กรุงเทพฯ:สำนักพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ กรมศิลปากร. (หนังสือประกอบนิทรรศการพิเศษ “เหลียวหน้า แลหลัง ดูหนังสือใหญ่” ณ พระที่นั่งอิศราวินิจฉัย พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร)

ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดสิงห์บุรี. (๒๕๓๗). **ศิลปะบนผืนหนังสือวัดสว่างอารมณ์**. กรุงเทพฯ: นิติกุลการพิมพ์.

สรกิจ ไสภิตกุล. (๒๕๔๒). **หนังสือ : ความเป็นมา การสร้าง การแสดงและสภาพปัจจุบัน**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.

สุจิตรา มาถาวร. (๒๕๔๑). **หนังสือและหนังสือ**. กรุงเทพฯ: คอมแมคการพิมพ์

สุกิตร์ อนุศาสน์. ๒๕๒๘. **หนังสือวัดสว่างอารมณ์**.ลพบุรี: หัตถศิลป์การพิมพ์.

สุวรีย์ รัตนพันธ์. **หนังสือส่งเสริมการอ่าน ชุดสืบสานมรดกไทยเรื่องหนังสือใหญ่วัดขนอน** ต.สร้อยฟ้า

อ.โพธาราม จ.ราชบุรี. กรุงเทพฯ, ๒๕๔๒.

เสถียร ชังเกต. ๒๕๓๘. **หนังสือ ศิลปะการแสดงชั้นสูงของไทย**. กรุงเทพฯ: ชวนพิมพ์. (จัดพิมพ์เนื่องในปี
อนุรักษ์วัฒนธรรมไทย ๙ มกราคม ๒๕๓๗).

อนุกุล โรจนสุขสมบูรณ์. (๒๕๔๑). **การขีดหนังสือวัดสว่างอารมณ์**. วิทยานิพนธ์
หลักสูตรปริญญาโทมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

อวยพร เกิดช่วย. บันทึกเรื่องและชุดหนังสือ วัดชนอน อำเภอไพศาราม จังหวัดราชบุรี, ม.ป.ป.

อิชฎา ภัทรปริชาวิทย์. ๒๕๕๐. **หนังสือ: กรณีศึกษาหนังสือวัดบ้านดอน อำเภอเมือง จังหวัดระยอง**.
วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาคณตรีศาสตร์บัณฑิตวิทยา บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

เอนก นาวิกมูล. ๒๕๔๖. **หนังสือตะลุง-หนังสือ**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ: พิมพ์คำ

|

ตารางภาคผนวก วิดีทัศน์การแสดงหนังใหญ่ทางสื่อออนไลน์

คำนวณสัดส่วนเปรียบเทียบคลิปวิดีโอจากยูทูป จำนวนทั้งสิ้น ๘๙ คลิป ในแต่ละชุมชนหนังใหญ่ดังนี้

๑. วัดขนอน ราชบุรี	๔๗ คลิป	ร้อยละ	๕๒.๘
๒. วัดบ้านดอน ระยอง	๑๕ คลิป	ร้อยละ	๑๖.๘๕
๓. วัดสว่างอารมณ์ สิงห์บุรี	๘ คลิป	ร้อยละ	๘.๙๘
๔. อื่นๆ	๑๙ คลิป	ร้อยละ	๒๑.๓

ลำดับ	ชุมชนหนังใหญ่	ประเด็นในการนำเสนอ	การเข้าถึงข้อมูล Link	หมายเหตุ (ผู้ผลิตสื่อ)
๑	เดี่ยวเขินนอก	เดี่ยวเขินนอกมทพทยโกศล ***ร้องเลียนแบบเสียงปี	https://www.youtube.com/watch?v=FKMANOJK_Y	
๒	เดี่ยวปีเขินนอก ครุฑบึง คงลายทอง	เพลงเขินนอก มีมาแต่สมัยโบราณ บรรเลงด้วยปีเท่านั้น ใช้ประกอบการแสดงหนังใหญ่ ตอนเบิกโรงในชุด " จับลิงหัวค้ำ " ซึ่งได้แก่ตอนลิงขวากับลิงดำรบกัน ในการแสดงนี้ เมื่อแสดงท่ารบตามสมควรแล้ว มักจะนำภาพจับออกมาเขินแทรกครั้งหนึ่งถึงตอนนี้ปีก็จะเป่าเสียงเป็นเสียงพูดว่า " จับให้ติด ตีให้ตาย " หรือ " ฉวยตัวให้ติด ตีให้ตาย " จะทำเช่นนี้ ๓ ครั้งจึงจะหมดท่าจับเรียกกันว่าจับเมื่อประมาณปลายสมัยรัชกาลที่ ๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ได้มีการประชันวงปีพาทย์มากขึ้น จึงมีผู้ประดิษฐ์ทางเดี่ยวด้วยระนาดเอก และเครื่องมือนอื่น ๆ ตามมา ลีลาที่บรรเลง ครุฑบึง คงลายทอง คิดประดิษฐ์และตกแต่งใหม่ ความไพเราะของเพลงนี้อยู่ที่ลีลาที่สนุกสนาน ไร่ใจ การทำเสียงพูดและเสียงกลอง	https://www.youtube.com/watch?v=r-LpiyMfUYU	' จับให้ติด ตีให้ตาย " หรือ " ฉวยตัวให้ติด ตีให้ตาย "
๓	เดี่ยวปีเขินนอก วงพองน้ำ	Cherd Nawk - In the most ancient version of this work the Pi Nawk	https://www.youtube.com/watch?v=UcPbdBZnZBo&index=๒๑&list=PL_wCgZ0JpL๔๓-iPoyaxoFYIVww/Ka5fFA	
๔	เพชรบุรี	มนู เมตรสุวรรณ ช่างหนังใหญ่เมืองเพชรบุรี	https://www.youtube.com/watch?v=WNiYFXSasro	
๕	มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม	สารคดีเรื่องหนังใหญ่Part๑	https://www.youtube.com/watch?v=d๕๕WRQaIFtc	
๖	มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม	สารคดีเรื่องหนังใหญ่Part๒	https://www.youtube.com/watch?v=๖lzcYHnG๓Jo	
๗	มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา	หนังใหญ่วัดขนอน-ครุฑศาสตร์เอกไทย สวนสุนันทา	https://www.youtube.com/watch?v=YU๖๕owunsbQ	
๘	มิสยูนิเวิร์ส ๒๐๑๔ (Time ๒.๕๖ น.)	one บันเทิง รอบค่ำ ๒๔ ต.ค.๕๗ จาก "หนังใหญ่" สู่อุดประจําชาติไทยมิสยูนิเวิร์ส ๒๐๑๔	https://www.youtube.com/watch?v=TTiOxsXMSbw	ช่อง one
๙	ร่วมสมัย	Thai modern หนังใหญ่-pegasusdancetroupe	https://www.youtube.com/watch?v=erjnNBFKz๒๐	
๑๐	โรงเรียนปากพนังนครศรีธรรมราช	กีฬาสี่ โรงเรียนปากพนัง ๒๕๕๔	https://www.youtube.com/watch?v=๘f๙nc๗kYU๗๐	โรงเรียนปากพนังนครศรีธรรมราช
๑๑	วัดขนอน ราชบุรี (๕๗.๒๓-๑.๓๓.๐๐)	หนังใหญ่วัดขนอน (ราชบุรี) พากย์และเจรจาสำเนียงแม่กลอง เมื่อวันที่ ๒ กันยายน ๒๕๕๗ ณ โรงละครแห่งชาติ ภาคตะวันตก จังหวัดสุพรรณบุรี อ.สุจิตต์ วงษ์เทศ บรรยาย อ.จพวรรณ บรรยายก่อนสาธิต	https://www.youtube.com/watch?v=wbNFbpCif๔	สำนักการสังคีตกรมศิลปากร
๑๒	วัดขนอน ราชบุรี	เที่ยวไทยตามใจฝันการแสดงหนังใหญ่๑๑	https://www.youtube.com	รายการโทรทัศน์

		WOWDERFUL THAILAND เชิณักทอองเทียวชวตางประเทศมาเรียนหนังใหญ่ ถีบเหลียม เจิดหนัง สะอิก	/watch?v=ISa๕๙BnZoFY	ช่อง ๙
๑๓	วัดxonน ราชบุรี	Let the World know_EP๘ หนังใหญ่ วัดxonน(ตอนที๑)	https://www.youtube.com/watch?v=๙KXCJVfOY๓A	
๑๔	วัดxonน ราชบุรี	Let the World know_EP๙ หนังใหญ่ วัดxonน(ตอนที๒)	https://www.youtube.com/watch?v=๙wXoYCbXJKQ	
๑๕	วัดxonน ราชบุรี	หนังเงาไทยหนังใหญ่วัดxonน	https://www.youtube.com/watch?v=nXXYOhuIT๖Y	ไทยบันเทิง ไทยทีบีเอส
๑๖	วัดxonน ราชบุรี	หนังใหญ่วัดxonนศิลปการวิจัย ๑ เบิกหน้าพระ	https://www.youtube.com/watch?v=XZJVbVg_hr๘	มหาวิทยาลัย ศิลปการ
๑๗	วัดxonน ราชบุรี	หนังใหญ่วัดxonนศิลปการวิจัย๓ ตอนศึกทศกรรณฐ์ครั้งที่ ๕ (พระรามจัดทัพ)	https://www.youtube.com/watch?v=_JFM๙NjwU๖k	มหาวิทยาลัย ศิลปการ
๑๘	วัดxonน ราชบุรี	หนังใหญ่วัดxonนศิลปการวิจัย๔ ตอนศึกทศกรรณฐ์ครั้งที่ ๕	https://www.youtube.com/watch?v=A๘Lz๕TpiwoY	มหาวิทยาลัย ศิลปการ
๑๙	วัดxonน ราชบุรี	จากเก่าสู่ใหม่ตอนหนังใหญ่วัดxonน	https://www.youtube.com/watch?v=iNGiUJLmNho	Thaiphrom Satellite TV
๒๐	วัดxonน ราชบุรี	รายการThe Volunteer อนุรักษ์หนังใหญ่๑-๒ Comment :	https://www.youtube.com/watch?v=yIPxtbo๓V๘A https://www.youtube.com/watch?v=๓h๕lsAvCOPO	
๒๑	วัดxonน ราชบุรี	ช่างสิบหมู่"งานแกะสลักหนังใหญ่ จดหมายเหตุกรงศรี (Jod Mai Hed Krungsri	https://www.youtube.com/watch?v=pDvHzQlfonQ	จดหมายเหตุกรงศรี ช่อง ๗
๒๒	วัดxonน ราชบุรี	ช่างสิบหมู่"มรดกหนังใหญ่วัดxonน	https://www.youtube.com/watch?v=๔tUr๘M๕๕_E๐	จดหมายเหตุกรงศรี ช่อง ๗
๒๓	วัดxonน ราชบุรี	หนังใหญ่วัดxonนศิลปการวิจัย ๒ เริ่มตอนศึกทศกรรณฐ์ครั้งที่๕	https://www.youtube.com/watch?v=๒D๓ohZTc_E	มหาวิทยาลัย ศิลปการ
๒๔	วัดxonน ราชบุรี	เทียวไทยตามใจฝันาการแสดงหนังใหญ่๐๒ WOWDERFUL THAILAND เชิณักทอองเทียวชวตางประเทศมาเรียนหนังใหญ่ ถีบเหลียม เจิดหนัง สะอิก	https://www.youtube.com/watch?v=hYSsZOIRlmQ	รายการโทรทัศน์ ช่อง ๙
๒๕	วัดxonน ราชบุรี	เทียวไทยตามใจฝันาการแสดงหนังใหญ่๐๓ WOWDERFUL THAILAND เชิณักทอองเทียวชวตางประเทศมาเรียนหนังใหญ่ ถีบเหลียม เจิดหนัง สะอิก	https://www.youtube.com/watch?v=D๐๗mlzYWis	
๒๖	วัดxonน ราชบุรี	เทียวไทยตามใจฝันาการแสดงหนังใหญ่๐๔ WOWDERFUL THAILAND เชิณักทอองเทียวชวตางประเทศมาเรียนหนังใหญ่ ถีบเหลียม เจิดหนัง สะอิก	https://www.youtube.com/watch?v=Fq๑bpiW๑๘๕s	
๒๗	วัดxonน ราชบุรี	รายการดาราศาสตร์ ๑ (รู้จักหนังใหญ่) กับศาสตร์แห่งหนังใหญ่๘ ค.ศ. ๕๗	https://www.youtube.com/watch?v=๓NO๙VLBNVDo	ไทยรัฐทีวี
๒๘	วัดxonน ราชบุรี	รายการดาราศาสตร์ ๒ (ฝึกเจิดหนัง) กับศาสตร์แห่งหนังใหญ่๘ ค.ศ. ๕๗	https://www.youtube.com/watch?v=fPXkUJS_G๑๘	ไทยรัฐทีวี
๒๙	วัดxonน ราชบุรี	รายการดาราศาสตร์ ๓ (ฝึกแกะหนังใหญ่) กับศาสตร์แห่งหนังใหญ่๘ ค.ศ. ๕๗	https://www.youtube.com/watch?v=๑lieNwLX๑๗๘	ไทยรัฐทีวี
๓๐	วัดxonน ราชบุรี	รายการดาราศาสตร์ ๔ กับศาสตร์แห่งหนังใหญ่๘ ค.ศ. ๕๗	https://www.youtube.com/watch?v=_Ye๑๙YGAHRU	ไทยรัฐทีวี
๓๑	วัดxonน ราชบุรี	เทศกาลหนังใหญ่วัดxonน๒๐๑๒	https://www.youtube.com/watch?v=x๖HVBU๑dUJY	ไทยบันเทิง ไทยทีบีเอส
๓๒	วัดxonน ราชบุรี	สะแบกธมวัดโหนังใหญ่กัมพูชา ในเทศกาลหุ่นโลก กรุงเทพ ๒๐๑๔	https://www.youtube.com/watch?v=H๓๗๑๗HW๑YTO	ไทยบันเทิง ไทยทีบีเอส

๓๓	วัดxonon ราชบุรี	ไทย ทำ ทาย เทป ๖ หน้งใหญ่ วัดxonon ๐๑	https://www.youtube.com/watch?v=HvtI_dHmPDfU	ไทยทำททาย Mono๒๙ TV
๓๔	วัดxonon ราชบุรี	ไทย ทำ ทาย เทป ๖ หน้งใหญ่ วัดxonon ๐๒	https://www.youtube.com/watch?v=๗fYB๗๖cwbtdI	ไทยทำททาย Mono๒๙ TV
๓๕	วัดxonon ราชบุรี	ไทย ทำ ทาย เทป ๖ หน้งใหญ่ วัดxonon ๐๓	https://www.youtube.com/watch?v=dMOQj๕LmoW๐	ไทยทำททาย Mono๒๙ TV
๓๖	วัดxonon ราชบุรี	ไทย ทำ ทาย เทป ๖ หน้งใหญ่ วัดxonon ๐๔ (ตั้งจอหน้งกลางแจ้ง) สร้างหน้งใหญ่สูงถึง ๓.๑๕ เมตร สามารถเชิดได้จริง และขึ้นลอย ๖ ทำ เห็นพีธีเบิก หน้าพระ ไผะลา สึกม้งกรัณฑ์	https://www.youtube.com/watch?v=UneoJ๐cY๗v๔	ไทยทำททาย Mono๒๙ TV
๓๗	วัดxonon ราชบุรี	Nang Yai Wat Khanon (หน้งใหญ่วัดxonon) เป็นงานออกแบบกราฟฟิคตัวหน้งใหญ่ ที่น่าสนใจมาก	https://www.youtube.com/watch?v=szK_-KVoybw	Lens Bold
๓๘	วัดxonon ราชบุรี	พอเพียงเพื่อแผ่นดินเกิด ตอน "หน้งใหญ่วัดxonon มรดกวัฒนธรรมของชุมชนในมือคนรุ่นใหม่"; ตอนที่ ๑ วัดxononและหน้งใหญ่ ออกอากาศเมื่อวันที่ ๑๙/๐๗/๕๓ ทางช่องเจ้าแม่	https://www.youtube.com/watch?v=dcFptmsmW๐	VLek-Prapai Channel ช่องเจ้าแม่
๓๙ Go.od	วัดxonon ราชบุรี	พอเพียงเพื่อแผ่นดินเกิด ตอน "หน้งใหญ่วัดxonon มรดกวัฒนธรรมของชุมชนในมือคนรุ่นใหม่"; ตอนที่ ๒ หลวงปู่กล่อม ครูหน้งใหญ่ ออกอากาศเมื่อวันที่ ๒๐/๐๗/๕๓ ทางช่องเจ้าแม่	https://www.youtube.com/watch?v=tH๐cJavj_Pr	VLek-Prapai Channel ช่องเจ้าแม่
๔๐ Good	วัดxonon ราชบุรี	พอเพียงเพื่อแผ่นดินเกิด ตอน "หน้งใหญ่วัดxonon มรดกวัฒนธรรมของชุมชนในมือคนรุ่นใหม่"; ตอนที่ ๓ การฟื้นฟูการเล่นหน้งใหญ่ และพิธีพืชน์หน้งใหญ่วัดxonon ออกอากาศ เมื่อวันที่ ๒๒/๐๗/๕๓ ทางช่องเจ้าแม่	https://www.youtube.com/watch?v=๔E1gm๕UZlo	VLek-Prapai Channel ช่องเจ้าแม่
๔๑ Good	วัดxonon ราชบุรี	พอเพียงเพื่อแผ่นดินเกิด ตอน "หน้งใหญ่วัดxonon มรดกวัฒนธรรมของชุมชนในมือคนรุ่นใหม่"; ตอนที่ ๔ เด็กๆสืบทอดมรดกชุมชน ออกอากาศเมื่อวันที่ ๒๓/๐๗/๕๓ ทางช่องเจ้าแม่	https://www.youtube.com/watch?v=N๐kkGegaFuQ	VLek-Prapai Channel ช่องเจ้าแม่
๔๒ Good	วัดxonon ราชบุรี	พอเพียงเพื่อแผ่นดินเกิด ตอน "หน้งใหญ่วัดxonon มรดกวัฒนธรรมของชุมชนในมือคนรุ่นใหม่"; ตอนที่ ๕ พระสงฆ์และคนรุ่นใหม่เดินตามรอยเก่า ทางช่องเจ้าแม่	https://www.youtube.com/watch?v=m๐tozj_M๐r๔	ช่องเจ้าแม่
๔๓ Good	วัดxonon ราชบุรี	พอเพียงเพื่อแผ่นดินเกิด ตอน "หน้งใหญ่วัดxonon ตอนที่ ๕ ตั้งวงคุย	https://www.youtube.com/watch?v=๒VvK๐peRDnQ	Channel ช่องเจ้าแม่
๔๔	วัดxonon ราชบุรี	รายการคุณพระช่วยได้นำเอาสาระความรู้เกี่ยวกับหน้งใหญ่มานำเสนอ เพื่อให้คน ไทยได้รู้ถึงภูมิปัญญาศิลปะไทยที่สร้างสรรค์เครื่องบันเทิงไว้	https://www.youtube.com/watch?v=qE๓๓LlyF๗๕๓k	คุณพระช่วย ช่อง ๙
๔๕	วัดxonon ราชบุรี	แสงเงาเล่าวิถีวัฒนธรรม วัดxononหน้งใหญ่ ออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์ พระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย(TBC) ผลิตโดย เจอาร์เรคคอร์ดโปรดักชั่น	https://www.youtube.com/watch?v=๕umS๔PrO๒๐k	(TBC)
๔๖	วัดxonon ราชบุรี	การแสดงหน้งใหญ่บางตอนจากพิธีภักดิ์วัดxonon ราชบุรี แสดงที่มิวเซียมสยาม ๒๒/๐๒/๒๕๕๖	https://www.youtube.com/watch?v=VP๙CK-Jie๔	มิวเซียมสยาม
๔๗	วัดxonon ราชบุรี	Collage Motion Graphic "หน้งใหญ่วัดxononสี่ล้นแห่งมรดกไทย	https://www.youtube.com/watch?v=iYKGSK๕NGU	มศว.ประสานมิตร
๔๘	วัดxonon ราชบุรี	ภาพยนตร์สั้นเรื่องนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการประกวดภาพยนตร์สั้นเพื่อส่งเสริม ประเพณีไทย จัดโดยคณะกรรมการการศึกษา คุณธรรม จริยธรรม ศิลปะและ วัฒนธรรม วุฒิสภา	https://www.youtube.com/watch?v=qePGWzPhycU	
๔๙	วัดxonon ราชบุรี	รายการแทนคุณแผ่นดินตอน หน้งใหญ่วัดxonon.ราชบุรีตอน๑-๒ ออกอากาศ๓๗/๘/ ๒๕๕๗ รายการแทนคุณแผ่นดิน ออกอากาศทุกวันอาทิตย์ เวลา ๑๔.๓๐-๑๕.๐๐ น. ช่องทีวีดิจิทัล NOW๒๖	https://www.youtube.com/watch?v=๐fUD๑hN๓W๕M https://www.youtube.com/watch?v=๓๓๓CUR๒๐idsk	NOW ๒๖
๕๐	วัดxonon ราชบุรี	ภาพยนตร์สารคดีหน้งใหญ่วัดxonอนนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิชาศิลปนิพนธ์	https://www.youtube.com	มหาวิทยาลัยรังสิต

			/watch?v=beyanWUwn๔Y	
๕๑	วัดxonon ราชบุรี	หนังสือโครงการอิมพาวซ์พัฒนาบุรีรักษ์	https://www.youtube.com/watch?v=Rla๔xABRA-๘	
๕๒	วัดxonon ราชบุรี	รายการนักร้องสำรวจ	https://www.youtube.com/watch?v=K๓SPAZZzYA๐	นักร้องสำรวจ ช่อง ๙
๕๓	วัดxonon ราชบุรี	"ตั้งวงคุย" หนังสือวัดxonon๒-๓	https://www.youtube.com/watch?v=๒VvKopeRDnQ https://www.youtube.com/watch?v=OmXBatY๒๑s https://www.youtube.com/watch?v=hpOCQGbCp-Y	V Lek-Prapai Channel
๕๔	วัดxonon ราชบุรี	บันทึกไทยเบ๒๒ หนังสือวัดxonon บันทึกไทยเบ๒ รายการที่จารึกบุคคลผู้สร้างแรงบันดาลใจ ในหลากหลายอาชีพ รวมถึง องค์กร มูลนิธิ ชุมชนทุกภาคของประเทศไทย	https://www.youtube.com/watch?v=Qvtw๘iOL๐๑๐ https://www.youtube.com/watch?v=๓๔CmRZO๑OhE	
๕๕	วัดxonon ราชบุรี	สะเด็ดข้าวสีที่ศสญจร พิพิธภัณฑน์หนังสือ วัดxonon ที่จัดแสดงนิทรรศการหนังสือ ทั้งประวัติความเป็นมา และกรรมวิธีการแกะสลักตัวหนังสือ จะสวยงาม	https://www.youtube.com/watch?v=tLHzSV๓๒๘๘	
๕๖	วัดxonon ราชบุรี	การเชิดหนังสือไฟทะเลาโบราณ(บางช่วง) (๑๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๖)	https://www.youtube.com/watch?v=-u๐U๒๗Ruql	
๕๗	วัดxonon ราชบุรี	เทศกาลพิพิธภัณฑน์ท้องถิ่นครั้งที่ ๓	https://www.youtube.com/watch?v=U๘TiY๖AnT-U	
๕๘	วัดบ้านดอน ระยอง	นำหนังสือ มาเล่นหน้าจอ ผสมผสานกับหนังสือ ชุดจับลิ้งหัวคำ หนังสือ หรือไขน สด เป็นการแสดงของชาวบ้านนา จังหวัดระยอง	https://www.youtube.com/watch?v=fHWF๔HpCKLg	
๕๙	วัดบ้านดอน ระยอง	งาน Dance Festival 'DA:NS' ณ โรงละครกลางแจ้ง Esplanade สิงคโปร์ ๑๙- ๒๑/๑๐/๒๐๑๒	https://www.youtube.com/watch?v=kUJ๕KrDjouA	
๖๐	วัดบ้านดอน ระยอง	หนังสือวัดบ้านดอนไฟทะเลาประยุกต์หนังสือ-ไขนพิภกทนายาฝัน	https://www.youtube.com/watch?v=๓UTiZUJVMWU	อ.อำไพ บุญรอด
๖๑	วัดบ้านดอน ระยอง	หนังสือวัดบ้านดอนไฟทะเลาประยุกต์วิทยารพณ์ตรงหัวฟ	https://www.youtube.com/watch?v=zczn๒wif_KU	อ.อำไพ บุญรอด
๖๒	วัดบ้านดอน ระยอง	หนังสือวัดบ้านดอนไฟทะเลาประยุกต์หนังสือ-ไขนจับกวางทอง	https://www.youtube.com/watch?v=rMPYBjJ๕GA	อ.อำไพ บุญรอด
๖๓	วัดบ้านดอน ระยอง	หนังสือวัดบ้านดอนไฟทะเลาประยุกต์จับลิ้งหัวคำหนังสือ-หนังสือ	https://www.youtube.com/watch?v=fHWF๔HpCKLg	อ.อำไพ บุญรอด
๖๔	วัดบ้านดอน ระยอง	รายการโทรทัศน์ระยองดิ๊กทีวี ๕ สัมภาษณ์ อ.อำไพ บุญรอด	https://www.youtube.com/watch?v=qf๕OPvz๔vI	ระยองดิ๊กช่อง ๕
๖๕	วัดบ้านดอน ระยอง	รายการโทรทัศน์ระยองระยอง สัมภาษณ์ อ.อำไพ บุญรอด สัมภาษณ์ อ.อำนาจ มณีแสง	https://www.youtube.com/watch?v=๓VbMcbZxL๘	ระยองช่อง ๕
๖๖	วัดบ้านดอน ระยอง	รายการโทรทัศน์ระยองระยอง สัมภาษณ์ อ.อำไพ บุญรอด (เนื้อหาดิ)	https://www.youtube.com/watch?v=๘O๕O๘๑HcDvY	ชีวิตธรรม ช่อง ๙
๖๗	วัดบ้านดอน ระยอง	เทศกาลหุ่นโลก กรุงเทพฯ ๒๐๑๔ ๓ พ.ย. ๒๕๕๗ (๘ Clip)	https://www.youtube.com/results?search_query=หนังสือวัดบ้านดอน+เทศกาลหุ่นโลก+สนามหลวง	ThaiRayong Puy
๖๘	วัดบ้านดอน ระยอง	การแสดงหนังสือวัดบ้านดอน และ ล้ำเจียงคนดิรี่ไทย ๒๗-๗-๕๗ ณ เขาช้างริย์ (๑๓ Clip)	https://www.youtube.com/watch?v=๔๖TkKou๐VM&index=๑๓&list=PLvmS๐SfzmPykksid๐F_zHTfd-cckpmWwm	ThaiRayong Puy
๖๙	วัดบ้านดอน ระยอง	สารคดีหนังสือ วัดบ้านดอน	https://www.youtube.com	ระยอง

			/watch?v=gCBpFFmAb0	
๗๐	วัดบ้านดอน ระยอง	ภูมิปัญญาไทย :: หนังใหญ่วัดบ้านดอน จัดทำโดย นักศึกษามหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์ วิชาภูมิปัญญาไทยเพื่อการดำรงชีวิต เกี่ยวกับประวัติของหนังใหญ่ ขั้นตอนการทำ และตัวอย่างการแสดงหนังใหญ่	https://www.youtube.com/watch?v=๑๒๖TMWTLICI	มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์
๗๑	วัดบ้านดอน ระยอง	บันทึกทูลบันทึกลับคนตีบท ๑๘๓๓ คนทำไม่หวังผลตอบแทนในสังคม เทป ๑๘๓๓ พระครูบุรุษเขต วุฒิกกร***สัมภาษณ์หลวงพ่อก***	https://www.youtube.com/watch?v=b-๐๒jvXbvyg	
๗๒	วัดบ้านดอน ระยอง	การแสดงหนังใหญ่วัดบ้านดอน ณ วัดหนองกรับ ๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔	https://www.youtube.com/watch?v=FMex๘P๗๗ESs	
๗๓	วัดสว่างอารมณ์ สิงห์บุรี (ความยาว ๑๙.๓๑ น.)	สัมภาษณ์ <u>อ.ดำรงศ ปิ่นทอง</u> เป็นที่ปรึกษา สัมภาษณ์ <u>อ.เอกชัย ทองอร่าม</u> เป็นนักพากย์เจรจา สัมภาษณ์ <u>ลุงหนอม-อาวูร สุภนกร</u> เป็นครูช่างหนังใหญ่	https://www.youtube.com/watch?v=Kxz๒C๗O๙FY๙	
๗๔	วัดสว่างอารมณ์ สิงห์บุรี	สัมภาษณ์ <u>ลุงหนอม-อาวูร สุภนกร</u> เป็นครูช่างหนังใหญ่	https://www.youtube.com/watch?v=aqHbfg-h_Y	สถาบันศึกษา
๗๕	วัดสว่างอารมณ์ สิงห์บุรี	ตอน สึกใหญ่ (จับลิงหัวค้ำ-ปี่เขดินอก)	https://www.youtube.com/watch?v=EbICNIV-hcg	สละมะชวยมีเดีย
๗๖	วัดสว่างอารมณ์ สิงห์บุรี	ตอน สึกใหญ่ (จัดทัพ)	https://www.youtube.com/watch?v=xilo๗ZIYPlg	สละมะชวยมีเดีย
๗๗	วัดสว่างอารมณ์ สิงห์บุรี	ตอน สึกใหญ่	https://www.youtube.com/watch?v=HGv๖D๒aqNvE	สละมะชวยมีเดีย
๗๘	วัดสว่างอารมณ์ สิงห์บุรี	ไหว้ครูหนังใหญ่ ครูวีระ มีเหมือน ผู้ประกอบพิธี	https://www.youtube.com/watch?v=MbjPbhSJS๗c	ศูนย์มานุษย-วิทยาสิรินธร
๗๙	วัดสว่างอารมณ์ สิงห์บุรี	สัมภาษณ์ครูคณิต ภัคดี ลุงหนอม-อาวูร สุภนกร	https://www.youtube.com/watch?v=t_VdL_VebB๘d	ช่อง ๙
๘๐	วัดสว่างอารมณ์ สิงห์บุรี GOOD	ครอบครูวัดสว่างอารมณ์สิงห์บุรี	https://www.youtube.com/watch?v=prOCBuKN๗Fc	
๘๑	วิทยาลัยดุริยางคศิลป์ ม.มหิดล	ตั้งเรื่องจับลิงหัวค้ำ ประกอบการแสดงหนังใหญ่ ตั้งเรื่องจับลิงหัวค้ำ วงปี่พาทย์ไม่แข็งเครื่องคู่ ประกอบการแสดงหนังใหญ่ชุดจับลิงหัวค้ำ ใน Thai Music Recital	https://www.youtube.com/watch?v=S๗ll๗SPj๗SU	วิทยาลัยดุริยางคศิลป์ ม.มหิดล
๘๒	วีระ มีเหมือน	แกะสลักหนังใหญ่อ่างทอง: ครูวีระมีเหมือน	https://www.youtube.com/watch?v=m_๗๖DZYryds	SACICTchannel
๘๓	สมุทรสงคราม	มหรกรรมพลังเยาวชน พลังสังคม :การแสดงหนังใหญ่ โดยเยาวชน อ แม่งลอง จ สมุทรสงคราม	https://www.youtube.com/watch?v=๓Dxm๗๗๗Mng	
๘๔	สมุทรสงคราม สมพร เกตุแก้ว	การแสดง หนังใหญ่ ๑-๒ มหรกรรมวิชาการ สกว. ครูสมพร เกตุแก้ว บรรยายถึงลิงขาวลิงดำ	https://www.youtube.com/watch?v=uVlh๑๖CVjl https://www.youtube.com/watch?v=ryMgdmP๑๐๕E	สมุทรสงคราม
๘๕	สมุทรสงคราม สงัด ใจพรหม	บัลลังก์คนตี๒๕๕๓ ครูสัจจใจพรหม ครูสัจจ ใจพรหม ครูสอนศิลปะบ้านบางน้อย จังหวัด สมุทรสงคราม	https://www.youtube.com/watch?v=tN๕V๗๗๙FoA	
๘๖	สำนักการสังคีต กรมศิลปากร (ความยาว ๑๙.๕๙น.)	เบิกโรงหนังใหญ่ พากย์สามตระ (เบิกหน้าพระ) ฤาษี : อาจารย์ไพฑูริย์ เข้มแข็ง นายโรงวิทยาลัยนาฏศิลป์ พระอิศวร : อาจารย์ศุภชัย จันทร์สุวรรณ นายโรงสถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ พระนารายณ์ : อาจารย์ปกรณ์ พรพิสุทธิ์ นายโรงสำนักการสังคีต	https://www.youtube.com/watch?v=DPR๘NU๕Cmag	สำนักการสังคีต กรมศิลปากร
๘๗	สำนักการสังคีต กรมศิลปากร	จับลิงหัวค้ำ(ความยาว ๙.๑๒ น.)	https://www.youtube.com/watch?v=qSCY๐cGG๘fw	สำนักการสังคีต
๘๘	อื่นๆ	รายการกินลมชมเพลิน	https://www.youtube.com/watch?v=mB๕AU๒๗๗๗๘	Thai vision Channel
๘๙	อื่นๆ	ขึ้นทะเบียนมรดกโลชาวไทยหนังใหญ่	https://www.youtube.com/watch?v=Edika๑๐O๙rw	Voice TV

ส่วนที่ ๒

กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน

กระบวนการมีส่วนร่วม

ทุกขั้นตอนในการทำงาน ผู้วิจัยได้วางกลยุทธ์ในการให้ผู้ที่เกี่ยวข้องกับชุมชน มีส่วนร่วมในการทำวิจัย ตามขั้นตอนดังนี้

๑. ก่อนการทำวิจัย
๒. การเก็บข้อมูลพื้นฐาน
๓. การวางแผนทีมงาน ที่ปรึกษา และทีมงานวิจัย
๔. การลงภาคสนาม รอบแรก
๕. การพัฒนากระบวนการ
๖. ลงภาคสนาม รอบที่สอง
๗. การติดตามผลและรวบรวมผล
๘. สรุปการสังเกตและการบันทึกความเปลี่ยนแปลงที่ชุมชนเกิดจิตสำนึก
๙. การต่อยอดงานวิจัย

๑. ก่อนการทำวิจัย

- ๑.๑ ติดต่อชุมชนหนึ่งใหญ่
- ๑.๒ ร่วมกิจกรรมชุมชน
- ๑.๓ ชุมชนมีส่วนร่วมในการเรียนรู้

๑.๑ ติดต่อชุมชนหนึ่งใหญ่

ก่อนหน้าการวิจัยหนึ่งใหญ่ครั้งนี้ ผู้วิจัยได้รู้จักคุ้นเคยกับผู้คนและชุมชนหนึ่งใหญ่ หลัๆ หลายแห่ง อาทิ วัดখনอ น ราชบุรี , วัดบ้านดอน ระยอง , วัดพลับพลาชัย เพชรบุรี , มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต, ครูสงัด ใจพรหม ครูสมพร เกตุแก้ว สมุทรสงคราม , และครูวีระ มีเหมือน อ่างทอง เป็นต้น ในฐานะสื่อมวลชน ที่ลงพื้นที่หาข้อมูลเพื่อผลิตสารคดีโทรทัศน์และบทความทางวิชาการ จึงได้รับข้อมูลพื้นฐานจากพื้นที่บางส่วนล่วงหน้า ซึ่งต่อมากลายเป็นประโยชน์อย่างมากในการวิจัยฯครั้งนี้

๑.๒ ร่วมกิจกรรมชุมชน

ถึงแม้สารคดีโทรทัศน์และบทความวิชาการได้ถูกนำเสนอสู่สาธารณชนแล้ว แต่ความผูกพันระหว่างผู้วิจัยกับชุมชนใหญ่ในแต่ละแห่งยังคงแน่นแฟ้น เมื่อมีกิจกรรมใด ๆ กิดขึ้นใหม่ก็จะได้รับข่าวเชื้อเชิญให้มาร่วมด้วยช่วยกันคิด ช่วยกันทำเสมอ อาทิ งานไหว้ครู โครงการฟื้นชีวิตหนังใหญ่ เสวนาสาธิต เทศกาล การแสดงหนังใหญ่ระดับท้องถิ่น ภูมิภาคและประเทศ เป็นต้น ดังนั้นจึงเห็นความเคลื่อนไหว ความตั้งใจของแต่ละชุมชนหนังใหญ่ที่ได้ทำกัน นมาอย่างต่อเนื่อง แม้ในช่วงเวลาของการวิจัยหนังใหญ่ครั้งนี้ หลายๆกิจกรรมก็ยังคงดำเนินมาอย่างไม่หยุดหย่อน

๑.๓ ชุมชนมีส่วนร่วมในการเรียนรู้

ด้วยแนวคิดส่วนตัวของผู้วิจัย ที่เมื่อเข้าไปช่วยคิดช่วยทำงานเกี่ยวกับชุมชน จะเป็นเพียงผู้สังเกตการณ์และช่วยในประชาสัมพันธ์ข่าวสาร หากเป็นการขอความคิดเห็น ผู้วิจัยจะใช้วิธียกตัวอย่างจากประสบการณ์ แหล่งความรู้ต่างๆ เพื่อเป็นแค่แนวทางให้ ผู้คนในชุมชนได้ตัดสินใจเองทุกครั้ง จึงเป็นความบังเอิญที่ลงตัว เพราะวัตถุประสงค์ส่วนหนึ่งของการวิจัยครั้งนี้ ต้องการให้ชุมชนได้มีส่วนร่วม

๒. การเก็บข้อมูลพื้นฐาน

ข้อมูลพื้นฐานที่ได้ส่วนใหญ่ได้มาจากคำแนะนำของผู้คนในชุมชนหนังใหญ่ ทั้งในรูปแบบสื่อสิ่งพิมพ์ สื่ออื่นๆ รวมถึงคำบอกเล่าจากผู้เชี่ยวชาญด้านหนังใหญ่ สามารถแบ่งได้ดังนี้

สื่อสิ่งพิมพ์

- ❖ งานวิจัย
- ❖ หนังสือ
- ❖ บทความ ใน หนังสือพิมพ์ วารสาร นิตยสาร เว็บไซต์
- ❖ เอกสารประกอบการประชุมเชิงวิชาการ
- ❖ แผ่นพับ

สื่อเสียงและภาพ

- ❖ ภาพนิ่ง ที่ถ่ายไว้เอง และจากอินเทอร์เน็ต
- ❖ ภาพวิดีโอ ที่ถ่ายไว้เอง และจากอินเทอร์เน็ต

ตัวอย่างข้อมูลพื้นฐานงานวิจัยหนังใหญ่ที่เป็นสื่อสิ่งพิมพ์ เสียง ภาพ และบุคคลงานวิจัย

- ❖ **วรรณกรรมประกอบการเล่นหนังใหญ่วัดขนอน จังหวัดราชบุรี**
โดย ศาสตราจารย์ พันตรีหญิง คุณหญิงผะอบ โปชะกฤษณะ
- ❖ **หนังใหญ่วัดตะกุก อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา**
โดย รองศาสตราจารย์ สมพันธ์ เลชะพันธ์
- ❖ **การเซตหนังใหญ่วัดสว่างอารมณ์ จังหวัดสิงห์บุรี**
โดย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นุกูล โรจนสุขสมบูรณ์
- ❖ **หนังใหญ่วัดบ้านดอน**
โดยศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)
- ❖ **การสืบทอดการพากย์-เจรจาหนังใหญ่และโขนเรื่องรามเกียรติ์ ของครูวีระ มีเหมื่อน**
โดย อาจารย์รัตนพล ชื่นคำ
ฯลฯ

หนังสือ

- ❖ **สาส์นสมเด็จพระนรินทรธิเบตธรรม สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี กรมพระยาดำรงฯ ทรงโต้ตอบกับสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์**
- ❖ **การละเล่นไทย โดย มন্ত্রী ตราโมท**
- ❖ **หนังตลก-หนังใหญ่ โดย เอนก นาวิกมูล**
- ❖ **หนังใหญ่ : ศิลปะการแสดงชั้นสูงของไทย โดย เสถียร ชังเกต**
ฯลฯ

บทความ

- ❖ **หนังที่เล่นในงานมหรสพ ในนิตยสาร วชิรญาณวิเศษ ร.ศ.๑๑๐**
- ❖ **หนังใหญ่ มหรสพหรือพิธีกรรม โดย สุจิตต์ วงษ์เทศ**
- ❖ **หนังใหญ่ กับลมหายใจที่แผ่วเบา หนังสือพิมพ์ผู้จัดการ**
ฯลฯ

เอกสารประกอบการประชุมเชิงวิชาการ

- ❖ **การศึกษาเกี่ยวกับการถ่ายทอดวัฒนธรรม : กรณีศึกษาหนังใหญ่วัดขนอน**
โดยคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ❖ **วัดขนอนศิลปากร วิจัย และ สร้างสรรค์ ครั้งที่ ๘**
ฯลฯ

แผ่นพับ

- ❖ แผ่นพับ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติวัดชนอน ราชบุรี
 - ❖ แผ่นพับ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติวัดบ้านดอน ระยอง
 - ❖ แผ่นพับ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติวัดสว่างอารมณ์ สิงห์บุรี
- ฯลฯ

สื่อเสียงและภาพ

- ❖ ภาพนิ่ง ผู้วิจัยถ่ายเก็บไว้ และจากอินเทอร์เน็ต
 - ❖ ภาพวิดีโอ ผู้วิจัยถ่ายเก็บไว้ และจากอินเทอร์เน็ต
- รายการไทยโซว์ ตอน หนึ่งใหญ่วัดชนอน
รายการไทยโซว์ ตอน เบิกหน้าพระหนึ่งใหญ่
รายการไทยโซว์ ตอน ลิเกทรงเครื่อง (ไปวัดบ้านดอน ระยอง)
- ฯลฯ

ข้อมูลบุคคล (ศิลปิน / นักวิชาการ)

- ❖ ครูวีระ มีเหมื่อน
 - ❖ ครูสมพร เกตุแก้ว
 - ❖ อาจารย์เอนก นาวิกมูล
 - ❖ ศาสตราจารย์สุกัญญา สุกฉายา
 - ❖ รองศาสตราจารย์อมรา กล่ำเจริญ
 - ❖ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อนุกุล โจรนสุขสมบูรณ์
 - ❖ อาจารย์รัตนพล ชื่นคำ
 - ❖ พันเอกอำนาจ พุกศรีสุข
- ฯลฯ

๓. การวางแผนทีมงาน ที่ปรึกษา และทีมงานวิจัย

การวางแผนแบ่งเป็นที่ปรึกษาและทีมงานวิจัย ทั้งนี้การวิจัยหนึ่งใหญ่ครั้งนี้ ผู้ที่เป็นที่ปรึกษาได้ให้ทั้งข้อมูลและร่วมลงภาคสนามชุมชนหนึ่งใหญ่ต่างๆ แบบสลับหมุนเวียนกัน ตามความเหมาะสม

๓.๑ ที่ปรึกษา

เพื่อให้ได้ข้อมูลที่หลากหลาย จึงเรียนเชิญเป็นที่ปรึกษาที่มีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับการแสดงหนังใหญ่ ดังนี้

ครูวีระ มีเหมื่อน มีความเชี่ยวชาญด้านการแสดงหนังใหญ่ ได้รับการถ่ายทอดวิธีการแสดงหนังฉบับหลวง รู้ทั้งทางทฤษฎีปฏิบัติ มีความมั่นคงในการรักษาขนบ ความเชื่อดั้งเดิมของหนังใหญ่ไว้อย่างมั่นคง

ครูน้อย-อภิเชษฐ์ เทพศิรี เป็นคนรุ่นใหม่ จังหวัดเพชรบุรี ที่มีความมุ่งมั่นจะฟื้นฟูหนังใหญ่วัดปลับปลาชัย เป็นศิลปินท้องถิ่นที่ช่วยขับเคลื่อนงานศิลป์ อาทิ ละครชาตรีเมืองเพชรฯ เป็นต้น

อาจารย์ชนะ กรำกระโทก เป็นอาจารย์ประจำศูนย์ศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต เป็นผู้ริเริ่มการแสดงหนังใหญ่ร่วมสมัยในมหาวิทยาลัยเอกชน มีผลงานในการสร้างสรรค์ศิลปการแสดงร่วมสมัยที่ยังคงรากฐานเดิมไว้ได้อย่างลงตัว

ทั้งนี้ที่ปรึกษาทุกท่าน ล้วนเป็นผู้คนในชุมชนหนังใหญ่ประกอบด้วยชุมชนหนังใหญ่ใน จังหวัดอ่างทอง เพชรบุรี กรุงเทพมหานคร ตามลำดับ แต่ไม่ใช่ชุมชนหนังใหญ่ ๓ วัด หลักคือ วัดขนอน วัดบ้านดอน และวัดสว่างอารมณ์ เพื่อให้ได้นักคำปรึกษาที่เป็นกลางมากที่สุดนั่นเอง

แต่มีโดยผู้ศึกษามีทั้งผู้เชี่ยวชาญ ผู้ที่เป็นคนรุ่นใหม่สร้างสรรค์หนังใหญ่ร่วมสมัย ผู้ที่มีความตั้งใจฟื้นฟูหนังใหญ่นักมานุษยวิทยาผู้มีความเชี่ยวชาญด้านหนังใหญ่ มีความเกี่ยวข้องกับวัดขนอน

๓.๒ ทีมผู้วิจัยร่วมลงพื้นที่ภาคสนาม

ทีมผู้วิจัยที่ร่วมลงภาคสนามวิจัยด้วยนั้น เป็นแบบสลับหมุนเวียนกัน ตามความเหมาะสม เพราะทุกคนต่างมีภาระกิจงานหลัก และบางท้องที่อาจไม่สะดวกที่จะร่วมเดินทางไปด้วย ดังรายชื่อต่อไปนี้

ครูวีระ มีเหมื่อน	ร่วมลงภาคสนามสำรวจที่ อ่างทอง อยุธยา และลพบุรี
ครูอำไพ บุญรอด	ร่วมลงภาคสนามสำรวจที่ ระยอง
ครูสงัด ใจพรหม	ร่วมลงภาคสนามสำรวจที่ สมุทรสงคราม
ครูสมพร เกิดแก้ว	ร่วมลงภาคสนามสำรวจที่ สมุทรสงคราม (ก่อนวิจัย)
ครูน้อย-อภิเชษฐ์ เทพศิรี	ร่วมลงภาคสนามสำรวจที่ สมุทรสงคราม และเพชรบุรี

สำหรับ**ครูอำไพ บุญรอด** เป็นนักพากย์หนังใหญ่วัดบ้านดอน ระยอง นอกจากนั้นยังดำรงตำแหน่ง กรรมการสภาวัฒนธรรมจังหวัด ระยอง ส่วน **ครูสมพร เกตุแก้ว** เป็นผู้เชี่ยวชาญด้านช่างและศิลปท้องถิ่น จังหวัดสมุทรสงคราม เป็นครูผู้ถ่ายทอดวิชาหนังใหญ่ให้กับ นักศึกษามหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต และ **ครูสังข์ใจ พรหม** เป็นครูช่างหนังใหญ่อาวุโส ชาวบางน้อย ทั้งสามท่านผู้คนในชุมชนหนังใหญ่จังหวัดระยอง และสมุทรสงคราม ตามลำดับ ดังนั้นจึงเป็นทั้งผู้ให้ข้อมูลความรู้ คนพื้นที่ ผู้ชี้แนะทางติดต่อประสานความเข้าใจ และร่วมวิเคราะห์ผลวิจัยร่วมกันอีกด้วย

๔. การลงภาคสนาม

การลงภาคสนามของการวิจัยหนังใหญ่ในครั้งนี้ แบ่งเป็นสองรอบหลัก คือรอบแรก และรอบที่สอง ด้วยเงื่อนไขความหลากหลายของชุมชนหนังใหญ่ ข้อมูลสิ่งที่ได้รับจึงมีความแตกต่างกัน

การลงภาคสนามครั้งแรก เป็นทั้งแนวทดลองและการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า การลงภาคสนามรอบที่สอง เป็นการปรับเปลี่ยนกลยุทธ์ หลังจากมีเวลาทำการบ้าน เพื่อให้เหมาะสมมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้บางเรื่องอาจเป็นข้อมูลปกปิดที่ไม่ควรเผยแพร่สู่สาธารณะ แต่เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานในการศึกษาหนังใหญ่เชิงลึกของคนรุ่นต่อไป จึงขอบันทึกไว้เป็นกรณีศึกษาตามลำดับดังนี้

๔.๑ ลงภาคสนามรอบแรก

จังหวัดเพชรบุรี

ชุมชนหนังใหญ่วัดปลับปลาชัย

ด้วยประวัติความเป็นมาของหนังใหญ่หลวงพ่อกุญชร วัดปลับปลาชัย นั้นมีชื่อเสียงมาช้านาน และด้วยองค์ประกอบสิ่งแวดล้อม ที่เป็นวัดใจกลางเมืองเพชร เมืองช่างศิลป์ รวมถึงความตั้งใจของคนเมืองเพชรเองที่ต้องการฟื้นฟูชีวิตหนังใหญ่ จึงเป็นกรณีศึกษาที่น่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง โดยผู้วิจัยได้ไปร่วมและสร้างกิจกรรมก่อนงานวิจัย ไม่ว่าจะเป็นโครงการตามรอยหนังใหญ่ เสวนาฟื้นฟูชีวิตหนังใหญ่คนเพชร ฯลฯ ต่อมาเมื่อเริ่มการวิจัยหนังใหญ่ ได้ทิ้งระยะห่างออกมาระดับหนึ่งด้วยการสังเกตการณ์ เพื่อมองเห็นภาพรวมการดำเนินการของชุมชน ซึ่งได้เห็นมองเห็นภาพรวมตามลำดับดังนี้

- ❖ การฟื้นฟูหนังใหญ่เมืองเพชร เริ่มจากแรงบันดาลใจของครูน้อย นายอภิเชษฐ์ เทพศิริ ผู้นำเยาวชนกลุ่มลูกกระนาคที่ก่อนหน้านี้ได้ทำเรื่องการอนุรักษ์ศิลปการแสดงพื้นบ้านละครเมืองเพชร ประสบ

ผลสำเร็จ ด้วยพื้นเพเป็นคนบ้านแหลม ซึ่งเป็นบ้านเกิดของหลวงพ่อดุทธิ์ อดีตเจ้าอาวาส เกจิอาจารย์
ชื่อดัง ผู้ก่อตั้งคณะหนังใหญ่วัดพลับพลาชัย ครุฑน้อยมีความตั้งใจจะฟื้นฟูการแสดงหนังใหญ่ ให้
ทันเวลา ครบ ๑๐๕ ปี ที่คณะหนังใหญ่แห่งนี้เคยแสดงหน้าพระที่นั่ง รัชกาลที่ ๕ ณ พระราชวังบ้าน
ปืน เมื่อปี พ.ศ.๒๔๕๓

- ❖ เริ่มต้นจากการเรียนรู้แนวคิดต่างๆ จากวัดখনอน ราชบุรี ที่ประสบความสำเร็จในการฟื้นฟูชีวิตหนัง
ใหญ่ ประกอบกับเป็นพื้นที่จังหวัดใกล้เคียงกัน และมีประวัติความเป็นมาที่เชื่อมโยงกัน
- ❖ ครุฑน้อย นายอภิเชษฐ์ เทพศิรี ได้มาร่วมอบรมเชิงปฏิบัติการ การเรียนรู้ในการใช้สื่อและสร้างสื่อ
ศิลปวัฒนธรรม กับโครงการจัดตั้งมูลนิธิเพลงสยามร่วมจัดกับศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การ
มหาชน) ซึ่งผู้วิจัยเป็นผู้จัดและดำเนินการบรรยาย จึงได้รับการแนะนำให้รู้จักกับครูวีระ มีเหมือน
เมื่อนานมาแล้ว
- ❖ ครุฑน้อย นายอภิเชษฐ์ เทพศิรี กลับมาร่วมกิจกรรม มนุษย์ศิลป์ ช่วงการเสวนา ตามรอยหนังใหญ่ กับ
โครงการจัดตั้งมูลนิธิเพลงสยามร่วมจัดกับศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) อีกครั้ง โดยได้
เล่าถึงเหตุผลความตั้งใจในการฟื้นฟูชีวิตหนังใหญ่ ไปพร้อมๆ กับการได้รู้จักคุ้นเคยครูวีระ มีเหมือนบน
เวทีเสวนาครั้งนี้
- ❖ การฟื้นฟูหนังใหญ่วัดพลับพลาชัย เริ่มต้นจากไหว้ครูหนังใหญ่ โดยมีครูวีระ มีเหมือน เป็นผู้ประกอบ
พิธีไหว้ครู ตามรูปแบบขั้นตอนดั้งเดิม ซึ่งมีผู้คนในชุมชนให้ความสนใจและเริ่มตระหนักเห็นถึง
ความสำคัญการแสดงหนังใหญ่ที่มีความผูกพันกับคนเมืองเพชรบุรีมาอย่างยาวนาน
- ❖ ผู้วิจัยได้จัดกิจกรรมทัศนศึกษา ตามรอยหนังใหญ่ หมายเลข ๑ หนังใหญ่วัดพลับพลาชัย เพื่อเชิญชวน
ให้ผู้สนใจเกี่ยวกับเรื่องราวหนังใหญ่ได้เดินทางมาสัมผัสเห็นตัวหนังใหญ่ของจริง และ องค์ประกอบ
แวดล้อม สถาปัตยกรรม ชุมชนรอบวัด ฯลฯ
- ❖ จากนั้นเข้าสู่กระบวนการถ่ายทอด โดยครูวีระ มีเหมือนเริ่มต้นสอนการสลักหนังใหญ่ การขีดหนัง
ใหญ่เริ่มจากการแสดงเบิกโรง ชุดจับลิงหัวค้ำ หรือลิงขาวลิงดำสำหรับเยาวชนที่มาเรียนรู้พื้นฐานใน

การฝึกสลักหนังใหญ่มาก่อน และมีความรู้เรื่องนาฏศิลป์ โขน ละครมาบ้างแล้ว จึงสามารถพัฒนาการ เรียนรู้ได้รวดเร็ว

- ❖ มีการจัดเสวนาพื้นชีวิตหนังใหญ่เมืองเพชรและสาธิตการแสดงหนังใหญ่ ชุดจับลิงหัวค้ำ ณ วัด พลับพลายชัย นักวิชาการประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเข้าร่วมวงเสวนาและให้การสนับสนุนกิจกรรม ดังกล่าว

จากการสังเกตการณ์ในระยะถอยห่าง ผู้วิจัยมองเห็นพัฒนาการของชุมชนหนังใหญ่วัด พลับพลายชัย เพชรบุรี ที่มีแนวโน้มพื้นชีวิตหนังใหญ่ได้สำเร็จตามเป้าหมายคือปี พ .ศ. ๒๕๕๘ แม้จะมี อุปสรรค ที่ชุมชนเองต้องร่วมกันแก้ไขเป็นระยะ ด้วยการทำงานทุกอย่างโดยเฉพาะงาน ศิลปวัฒนธรรม เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับผู้คนหลากหลายแนวคิด จึงย่อมมีความคิดเห็นที่แตกต่างกัน บ้างเป็นเรื่องธรรมดา แต่ผู้วิจัยกลับมองไปข้างหน้าว่าหากพื้นฟูหนังใหญ่วัดพลับพลายชัย ได้สำเร็จ แล้วจะมีวิธีการจัดการระบบอย่างไรให้ การแสดงหนังใหญ่ในชุมชนมีความยั่งยืนถาวร

จังหวัดอ่างทอง

พิพิธภัณฑสถานหนังใหญ่ครูวีระ มีเหมือน อำเภอสสามโก้

ก่อนหน้าการวิจัย ผู้เขียนมีแนวคิดที่จะให้ชุมชนวัดดอนรัก หรือในปัจจุบันคือวัดมงคลธรรมนิมิตร ได้มี การแสดงหนังใหญ่เป็นที่เชิดหน้าซุตา ด้วยเห็นว่ามียุทธศาสตร์หนังใหญ่ครูวีระ มีเหมือน ย้ายภูมิลำเนาไปตั้งสร้าง อาศรมหรือพิพิธภัณฑสถานหนังใหญ่ ณ ที่แห่งนั้น จึงปรึกษาหารือกับ พระครูสิริวิสุทธิกิจ (พระมหาวิษณุ) เจ้าคณะ อำเภอสสามโก้ ซึ่งท่านพร้อมให้การสนับสนุนเต็มความสามารถ ส่วนวัดดอนรักซึ่งเป็นวัดในชุมชนได้ให้ พระครู สังฆารักษ์ (สำรวย สิงห์) ไปเรียนปรึกษากับเจ้าอาวาสฯ ซึ่งได้ รับผิดชอบต่อเบื้องต้นว่า ไม่ใช่กิจของสงฆ์พึง กระทำเพราะเป็นเครื่องเล่นบันเทิง ทั้งนี้เป็นช่วงเวลาคาบเกี่ยวเริ่มที่ผู้วิจัยทำการวิจัยหนังใหญ่ จึงทิ้ง ระยะห่างในบทบาทนักวิจัยตามที่คณะกรรมการฯ ได้ให้คำแนะนำไว้ จึงยังไม่ได้สานต่อโครงการดังกล่าวกับ ชุมชนวัดดอนรัก โดย บันทึกเพื่อเป็นกรณีศึกษาการมีส่วนร่วมในชุมชน ที่แต่ละแห่งแต่ละบุคคลย่อมมีความ คิดเห็นที่แตกต่างกัน งานวัฒนธรรมจะเริ่มต้นขึ้นได้และไม่สะดุดหกล้ม ควรจะต้องเริ่มจากปรับทัศนคติผู้คนใน ชุมชนให้ตรงกัน หรือให้ความรู้ ความเข้าใจกันเป็นลำดับแรก

ชุมชนหนังใหญ่วัดบ้านอิฐ

ผู้วิจัยเดินทางร่วมกับ ครูวีระ มีเหมือน เดินทางไปที่ชุมชนวัดบ้านอิฐ จากข้อมูลเลือนกลางที่ครูวีระ มีเหมือนเคยมาเรียนพากย์หนังกับครูในชุมชนนี้¹³⁰ ประเด็นหลักๆ ที่ผู้คนในชุมชนมีส่วนร่วมคือ

- ❖ ลูกหลานศิลปิน(สงวนชื่อ) เริ่มตระหนักเห็นความสำคัญของหนังใหญ่ ซึ่งมีหนังใหญ่ครู หรือหนังเจ้าครอบครองสืบทอดกันมา
- ❖ ผู้คนในท้องถิ่น **กรุ่น นาควลี** อยากฟื้นชีวิตหนังใหญ่วัดบ้านอิฐ แต่ยังเป็นห่วงว่าพระสงฆ์ที่วัดบ้านอิฐ จะไม่ให้การสนับสนุน คงต้องขับเคลื่อนภายนอก วัดเช่น โรงเรียนหรือ อบต.

จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ชุมชนหนังใหญ่ครวณ เกิดผล

ผู้วิจัยเดินทางร่วมกับ ครูวีระ มีเหมือน เดินทางไปที่บ้านของคุณครูสำราญ เกิดผล ศิลปินแห่งชาติ ท่านเป็นหลานของครวณ เกิดผล เจ้าของคณะหนังใหญ่ และเป็นลูกกษัตริย์ของนายหนังคือครูหงส์ เกิดผล ซึ่งได้รู้ข้อมูลส่วนหนึ่ง จากเริ่มเดิมทีที่ครวณ เกิดผล เป็นโต้โผ หรือเจ้าของมหรสพอยุธยา ประมาณสมัยรัชกาลที่ ๕ มีทั้งหนังใหญ่ ปี่พาทย์ ละคร เพลงพื้นบ้าน ต่อมาลูกหลานได้สืบทอดเฉพาะดนตรีปี่พาทย์จนมีชื่อเสียงมาอย่างต่อเนื่อง ดังนั้นสิ่งที่ชุมชนลูกหลานครวณเกิดผล มีส่วนช่วยได้ในอนาคตคือเป็นที่ปรึกษาเรื่องเพลงการประ กอบการแสดงหนังใหญ่

ชุมชนหนังใหญ่ วัดตะกู บางบาล

ช่วงเวลาที่ไปสำรวจภาคสนามที่ชุมชนหนังใหญ่วัดตะกู บางบาล เป็นเวลาเตรียมงานกฐิน ได้พบกับผู้ชายอาวุโสจำนวนหลายท่าน ที่ยังพอทันเห็นการแสดงหนังใหญ่ จึงจัดรูปแบบ **เสวนากลุ่มย่อยแบบไม่เป็นทางการ** ด้วยการล้อมวงกลางศาลาวัด แลกเปลี่ยนความคิดเห็น ซึ่งมีประเด็นน่าสนใจคือ

- ❖ ตัวหนังใหญ่วัดตะกูที่หายไป บางส่วนมีความคล้ายคลึงกับวัดขนอน ราชบุรีมาก
- ❖ อยากให้มีการฟื้นหนังใหญ่วัดตะกู ให้ลูกหลานเล่นได้ดู แต่ไม่มั่นใจว่า พระสงฆ์จะสนับสนุนหรือเปล่า
- ❖ กุฎีเรือนไม้สองชั้น ของหลวงพ่อกะลือ อติตเจ้าอาวาสวัดตะกู น่าจะใช้ทำพิพิธภัณฑ์หนังใหญ่ได้ เพื่อเป็นอนุสรณ์แก่ท่านที่อุปถัมภ์การแสดงหนังใหญ่ แต่น่าเป็นห่วงตรงพื้นที่บริเวณวัด (อำเภอบางบาล) เป็นพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซาก

130 อ่านเพิ่มเติมได้ บทที่ ๕ หนังใหญ่ ๙ จังหวัด หนังใหญ่วัดบ้านอิฐ

- ❖ ภาพลักษณ์ของวัดตะกุก ยังเป็นที่ศรัทธาของเหล่าศิลปินพื้นบ้านทั้งในจังหวัดและจังหวัดใกล้เคียง ด้วยมีรูปปั้นหลวงพ่อดุสิตที่นับถือเชื่อกันว่าศักดิ์สิทธิ์ยิ่งนัก หากจะปั้นหนังสือแล้วนำมาแสดงถวายในช่วงวาระสำคัญหรือเทศกาล น่าจะได้รับความสนใจมาก
- ❖ ตำราพากย์หนังของวัดตะกุก ไม่แน่ใจว่าอยู่ที่ไหน ครูวีระ มีเหมือน มีข้อมูลว่าอยู่ที่ห้องสมุด มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา
- ❖ ถ้าพื้นฟูเล่นตามบทพากย์เงาจากเดิมของวัดตะกุก จะมีความน่าสนใจมาก เพราะมีการแทรกบทตลกด้วยเพลงพื้นบ้าน มากมายหลายชนิด

จังหวัดสิงห์บุรี

ชุมชนหนังใหญ่วัดสว่างอารมณ์ อินทร์บุรี

ผู้วิจัยได้สังเกตการณ์กิจกรรมความเคลื่อนไหวของชุมชนหนังใหญ่วัดปลับปลาชัย มาอย่างต่อเนื่อง และได้เดินทางไปสำรวจภาคสนาม โดยเลือกวันธรรมดาที่ไม่ใช่วันเสาร์อาทิตย์ เพื่อสะดวกในการบันทึกภาพตัวหนังใหญ่ในพิพิธภัณฑ์และสิ่งแวดล้อมภูมิประเทศ สิ่งที่ได้พบคือ

- ❖ การบริหารจัดการแสดงและพิพิธภัณฑ์หนังใหญ่จึงเป็นส่วนของฆราวาสดำเนินการทั้งหมด ทางวัดเป็นผู้ดูแลความเรียบร้อยของสถานที่ เมื่อสอบถามหลวงตา (สงวนชื่อ) พระในวัดสว่างอารมณ์เล่าว่า พิพิธภัณฑ์หนังใหญ่ฯ เคยมีพระดูแล แต่ได้ย้ายวัดไป จึงไม่มีใครดูแลโดยตรง แม้แต่ตู้กระจกที่ตั้งโชว์ใส่เหรียญที่ระลึกงานไหว้ครูหนังใหญ่ และหลวงพ่อบริวาร อธิบดีเจ้าอาวาสผู้ริเริ่มหนังใหญ่ ยังไม่สามารถนำออกมาได้ เพราะพระรูปนี้เอาบุญแจ้ไปด้วย ส่วนทางวัดก็ไม่มีใครกล้าจัดตู้กระจก
- ❖ ผู้วิจัย ได้เดินทางไปพบกับลุงหนอม ครูอาวูธ ศุภนคร ครูช่างหนังใหญ่ในชุมชนวัยแปดสิบปี สอบถามทราบว่า ตนเองใกล้จะเลิกสลักหนังใหญ่แล้ว อาจจะสลักหนังครูทิ้งไว้และยุติ เนื่องจากอายุมากและสุขภาพเริ่มไม่เอื้อต่อการทำงาน

ปัญหาเร่งด่วนที่สุดของวัดสว่างอารมณ์คืออาจจะขาดช่วงผู้สานต่อการแสดงหนังใหญ่ ทั้งในการจัดการและการสืบทอดถ่ายทอด แม้จะมีการศึกษาวิจัยในชุมชนแห่งนี้มาเป็นระยะ แต่ก็ยังไม่มี การเก็บข้อมูลองค์ความรู้อย่างละเอียดทุกด้าน โดยเฉพาะตัวหนังใหญ่จำนวนหลายตัว หลายชุดที่มี

การกล่าวกันว่าสืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา จึงเป็นเรื่องสำคัญที่ผู้คนในชุมชนและผู้เกี่ยวข้องต้องช่วยกันดำเนินการอย่างทันท่วงที

จังหวัดลพบุรี

ผู้วิจัยเดินทางร่วมกับ ครูวีระ มีเหมือน ได้แวะบ้าน**ครูพิศ ภูมิจิตรมนัส** อดีตรองประธานพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช จังหวัดลพบุรี จึงเกิดการล้อมวงเสวนากลุ่มย่อย ได้ข้อมูลเพิ่มเติมจึงขอแทรกนำเสนอไว้ดังนี้

- ❖ เดิมเมื่อประมาณสิบปีก่อน **ครูพิศ ภูมิจิตรมนัส** ในฐานะหลานเขยตระกูลหนึ่งใหญ่ศุภนคร เคยช่วยบริหารงานหนังสือพิมพ์ที่วัดสว่างอารมณ์ และมี**ครูวีระ มีเหมือน** เคยช่วยไปสอนถ่ายถอดความรู้และควบคุมการแสดง รวมถึงเป็นผู้ประกอบพิธีไหว้ครูประจำปี
- ❖ ทั้ง**ครูพิศ**และ**ครูวีระ**เคยไปขอชมตัวหนังสือใหญ่วัดประศุก อินทร์บุรี เบื้องต้น มีอยู่จำนวนหนึ่งสภาพเก่า
- ❖ เดิมวัดสว่างอารมณ์แห่งนี้ ชื่อว่าวัดบางมอญ เพราะผู้คนแถวนี้มีเชื้อสายมอญอยู่จริง พิสูจน์ได้จากรูปร่างหน้าตาของคนในชุมชน

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สมเด็จพระนารายณ์มหาราช ลพบุรี

ผู้วิจัยมีความตั้งใจจะเดินทางไปภาคสนาม พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สมเด็จพระนารายณ์มหาราช ลพบุรี แบบไม่เป็นทางการเพื่อสังเกตการณ์ให้เห็นตามความเป็นจริง มีประเด็นที่น่าสนใจคือ

- ❖ ไม่ได้จัดนิทรรศการหนังสือไว้ให้ชม เหมือนการประชุมสัมพันธผ่านสื่อต่างๆ หรือตามความประสงค์ของชุมชนหนังสือวัดตะเคียน ที่มอบตัวหนังสือทั้งหมดให้พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเพื่อให้เกิดประโยชน์
- ❖ สอบถามเจ้าหน้าที่ ระบุว่า มีหนังสือใหญ่จากวัดตะเคียน วัดสำราญ และตัวหนังสือชุดพระนครไหว่บางส่วนเก็บไว้ในคลัง
- ❖ เจ้าหน้าที่อาวุโส บอกว่าเคยไปขนตัวหนังสือที่วัดสำราญ ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง (ประมาณหลัง พ.ศ.๒๔๘๘)
- ❖ พบเพื่อนของ**ครูวีระ มีเหมือน** (สงวนชื่อ) กำลังทำหน้าที่ประสานงานและร่วมงานกับนักวิจัยชาวอิตาลี ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ลพบุรี ภายหลังจากกลับมาแล้วได้โทรศัพท์ บอก**ครูวีระ**ว่า หนังสือวัดสำราญ

จำนวน ๗๕๐ ตัว อยู่ในพิพิธภัณฑ์ประเทศอิตาลี ทั้งนี้ครูวีระ ได้แจ้งความประสงค์กลับไปกับนักวิจัยชาวอิตาลีแล้วว่า ไม่ได้ประสงค์จะทวงตัวหนังใหญ่คืนแต่ต้องการขอให้ช่วยถ่ายรูปรูปตัวหนังใหญ่ส่งกลับคืนมา เพื่อนำมาลอกวาดลายสร้างตัวหนังแทนตัวเก่า

ชุมชนหนังใหญ่วัดสำราญ เมืองลพบุรี

ตามข้อมูลเบื้องต้นระบุว่า ในอดีตวัดสำราญแห่งนี้เคยที่หนังใหญ่ ในช่วงหลวงพ่อบ้าน เป็นเจ้าอาวาส เมื่อลงภาคสนาม ได้ข้อมูลดังนี้

- ❖ พระสงฆ์ที่จำพรรษาในปัจจุบัน (พระอาจารย์วีระชัย) ไม่เคยทราบข้อมูลนี้มาก่อนเลย อาจเกิดไม่ทัน จึงให้ไปถาม คุณตาเฉื่อย ยายเฉื่อย บ้านอยู่ห้วยมณเฑียรวัด ก่อนกราบลา ได้เล่าว่า เพิ่งทวงคืน พระพุทธรูปที่ทำจากศิลามาจากพิพิธภัณฑ์ได้สำเร็จ โดยวัดได้ตั้ง คณะกรรมการฟ้องศาล เนื่องจากค้นพบหลักฐานเอกสาร อดีตเจ้าวาสวัดเคยให้ พระพุทธรูปของวัด ไปให้พิพิธภัณฑ์ศึกษามานานสิบปี
- ❖ เมื่อไปสอบถามคุณตาเฉื่อย ซึ่งท่านเคยเป็นผู้ดูแลช่วยเหลือวัดท่านกล่าวว่า ไม่เคยทราบและเห็นเรื่องตัวหนังใหญ่ชุมชนวัดสำราญแห่งนี้เลย

เห็นได้ว่าข้อมูลคำบอกเล่าให้การ ภาคสนามของวัดสำราญ ลพบุรี มีความแตกต่างกันหลายประเด็น จึงเป็นเรื่องที่ต้องพิสูจน์ตามวัตถุหลักฐานกันต่อไป

ชุมชนหนังใหญ่วัดตะเคียน ลพบุรี

วัดตะเคียน ท้ายตลาดแห่งนี้ อยู่ห่างจากจากตัวเมืองลพบุรี ประมาณ ๑๗ กิโลเมตร เป็นชุมชนหนึ่งที่มีการรวบรวมมหรสพพื้นบ้านต่างๆไว้ในวัด โดยหลวงพ่อบ้าน อดีตเจ้าอาวาส ซึ่งที่มวิจัยได้ไปพบกับพระอาวุโสวัย ๘๐ปี (สงวนนาม) เป็นลูกชายของผู้เชิดหนังใหญ่ ได้ให้ข้อมูลที่น่าสนใจดังนี้

- ❖ หลวงพ่อบ้านเป็นผู้ริเริ่มสร้างหนังใหญ่และมหรสพต่างๆภายในวัดตะเคียน
- ❖ หนังใหญ่ของวัดตะเคียนทั้งหมด ที่เหลือจากการลักลอบโขมยไปขาย ได้มอบให้กับพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สมเด็จพระนารายณ์มหาราช ลพบุรี

ชุมชนหนังใหญ่วัดโบสถ์ โกงธนู ลพบุรี

จากข้อมูลทราบแต่เพียงว่า ตัวหนังสือใหญ่วัดสว่างอารมณ์ ชุดพระลบ พระมงกุฎ ซึ่งมาจากบ้านดาบโก่ง
 ธนู ผู้วิจัยจึงปักหมุดเริ่มจากที่วัดโบสถ์ เพราะเป็นศูนย์กลางของชุมชนและช่วงเวลาตรงกับที่หลวงพ่อพริ้ง
 เกจิอาจารย์ชื่อดัง เป็นเจ้าอาวาสและท่านเองได้สนับสนุนให้มีการแสดงโขนพากย์ แบบนั่งราว การลง
 ภาศนามทำให้เห็นสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการสร้างสรรค์ศิลปวัฒนธรรม กล่าวคือวัดโบสถ์ ตั้งอยู่ในชุมชน
 บ้านดาบ และโก่งธนู อยู่ติดแม่น้ำลพบุรี ในวัดมีเสนาสถานออกแบบสวยงาม บรรยากาศร่มรื่นและรื่นรมย์
 ทีมผู้วิจัยไปพบกับครูอ้อ สุขคล้าย ได้ข้อมูลประเด็นหลักดังนี้

- ❖ วัดโบสถ์ ช่วงหลวงพ่อพริ้ง เป็นเจ้าอาวาส เคยมีหนังสืออยู่อยู่ช่วงเวลาหนึ่งไม่นาน ตอนนั้นครูอ้อ ยัง
 เด็กมาก ปัจจุบัน อายุ ๘๕ ปี
- ❖ ครูที่สอนหนังสือด้วยและโขนด้วยชื่อครูแสง และครูไว ต่อมาครูคล้าย
- ❖ รูปแบบการแสดงครั้งนั้นเล่นโขนกับหนังด้วยกัน

เมื่อเทียบเวลาแล้วปรากฏว่า หนังสือชุดพระลบ พระมงกุฎ ที่ตกทอดไปอยู่วัดสว่างอารมณ์สิงห์บุรี
 นั้นเป็นช่วงเวลาตรงกัน การเดินทางไปมาใช้เส้นทางแม่น้ำลพบุรี

ครูแสงที่สอนโขนหนัง นัยประวัติว่าเคยอยู่บางชันหมาก เมืองลพบุรี และไปมีครอบครัวอยู่ที่ บ้าน
 น้ำผึ้ง เป็นชุมชนเก่าครั้งสมัยอยุธยา ติดกับชุมชนวัดบ้านอิฐ เมืองอ่างทอง ส่วนครูคล้าย ที่ไปช่วยสอนโขนหนัง
 ตอนหลังมีชื่อ เหมือนกับครูหนังสือใหญ่ชุมชนวัดบ้านอิฐ เป็นไปได้ว่าตัวหนังสือชุดดังกล่าวอาจมาจากชุมชนวัดบ้าน
 อิฐแห่งนี้ และตัวหนังสือชุดนี้ ยังมีชื่อตรงกับหนังสือของวังหน้าอีกด้วย

สำหรับการแสดงที่นำหนังสือใหญ่มาเล่นกับโขน น่าจะเป็นรูปแบบการแสดงที่เรียกว่า “โขนติดหนัง” คือ
 การแสดงโขนเป็นหลักแต่เพิ่มสีสันด้วยการแสดงหนังสือใหญ่บางช่วงบางฉาก และที่วัดโบสถ์ โก่งธนู น่าจะเป็น
 การทดลองทำ เมื่อไม่ได้รับความสนใจหรือขาดผู้สืบทอดจึงเลิกลา คงไว้แต่เพียงโขนพากย์นั่งราว ซึ่งเป็นการ
 แสดงฉบับราชภัฏ ที่เหลืออยู่คณะเดียวในประเทศไทย ผู้ที่มีความสนใจ ควรรีบเข้าไปศึกษาเชิงลึกในศาสตร์
 แขนงนี้อย่างเร่งด่วนที่สุด

ในช่วงหัวค่ำคืนนั้น ได้เปิดเสวนากลุ่มย่อยโดยมีผู้วิจัย ครูวีระ มีเหมือน ครูอ้อ สุขคล้าย และครู
 อนนท์ สมพงษ์ วัย ๕๐ ปี ซึ่งเป็นลูกศิษย์ของครูอ้อ เป็นครูสอนโขนและนักพากย์โขน ได้รับฟังแนวคิดและ
 ปัญหาของชุมชนหนังสือใหญ่วัดโบสถ์โก่งธนูดังนี้

- ❖ โชนพากย์นั่งราวของชุมชนฯเอง ก็เจออุปสรรค คือเยาวชนที่มาสืบทอดนั้นไม่ได้ให้ความสำคัญกับการ ศิลปะการแสดง ด้วยไม่ทันยุคทันสมัย ไม่มีงานจ้างต่อเนื่อง

ดังนั้นผู้วิจัย จึงมองว่าเป็นเรื่องท้าทายมาก หากชุมชนแห่งนี้จะฟื้นฟูหนังใหญ่ ในรูปแบบการแสดง “โชนติดหนัง” ก็จะต้องสร้างความเข้าใจ ทศนคติมมมองให้กับเยาวชนคนรุ่นใหม่ แต่ถ้ามองเรื่องของ ศักยภาพของสิ่งแวดล้อม สถานที่ และพื้นฐานศิลปะแล้ว ชุมชนหนังใหญ่วัดโบสถ์โก่งธนูแห่งนี้มีความพร้อมสูง ทุกด้าน

จังหวัดสมุทรสงคราม

อุทยานรัชกาลที่ ๒

จากข้อมูลที่อาจารย์ชนะ กร่ำกระโทก ที่ปรึกษางานวิจัยฯ ได้แจ้งว่าที่ อุทยานรัชกาลที่ ๒ อัมพวามีตัวหนังใหญ่เรื่องอิเหนา¹³¹ จัดแสดงนิทรรศการแบบถาวรอยู่ จึงได้ประสานงานให้ครุฑน้อย นายอภิเชษฐ์ เทพศิริซึ่ง อยู่เมืองเพชรบุรีพื้นที่ใกล้เคียง ได้ช่วยลงภาคสนามไป เก็บข้อมูลเบื้องต้นก่อน พบว่า มีหนังใหญ่เรื่องอิเหนาอยู่จริง ในวันที่ไปสำรวจไม่พบเจ้าหน้าที่ ที่ทราบประวัติว่าตัวหนังสร้างเมื่อไหร่มีที่มาอย่างไร จึงขอให้โทรศัพท์มา สอบถามอีกครั้งหนึ่ง

สำหรับที่อุทยานรัชกาลที่ ๒ นับเป็นพื้นที่การเรียนรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมที่มีชีวิต เพราะมีการเปิดการเรียนการสอนดนตรีนาฏศิลป์ไทยให้กับยุวศิลปิน ทุกวันเสาร์อาทิตย์ เยาวชนที่นี่มีพรสวรรค์และพรแสวงสูง เนื่องจากส่วนใหญ่สืบเชื้อสายศิลปินในท้องถิ่นอัมพวามาตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษ หากชุมชนอัมพวาและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งหมด ให้การสนับสนุนก็จะสำเร็จด้วยความง่ายดาย เพราะมีตัวหนังใหญ่พร้อมสรรพอยู่แล้ว ขาดเพียงการสืบทอดถ่ายทอดเท่านั้น

พิพิธภัณฑ์หนังใหญ่ครูสังัด ใจพรหม อำเภอบางคนที

การเดินทางลงพื้นที่ภาคสนามที่บ้านครูสังัด ใจพรหมในครั้งนี้นับเป็นครั้งที่ ๒ ครั้งแรกผู้วิจัยเคยมา สัมภาษณ์เพื่อเขียนบทความวิชาการให้กับหนังสือ ศิลปินถิ่นอัมพวา โดยครั้งนี้มีครุฑน้อย อภิเชษฐ์ เทพศิริ ร่วมเดินทางไปกับเก็บข้อมูลด้วยกัน มีประเด็นที่น่าสนใจคือ

¹³¹ อ่านรายละเอียด หนังใหญ่เรื่องอิเหนา อุทยาน ร๒ ได้ใน บทที่ ๕ หน้าใหญ่ ๙ จังหวัด

จากความตั้งใจที่ครูสังัด ใจพรหม จะเปิดบ้านเป็นพิพิธภัณฑ์หนังใหญ่ ตอนนี้เป็นผลสำเร็จแล้ว โดยเปิดให้เยี่ยมชมมาตั้งแต่เดือนมีนาคม พ.ศ.๒๕๕๗ แต่สิ่งหนึ่งที่ตามมาคือมีพวกมิชชันนารีคอยจ้องแสวงหาผลประโยชน์ ด้วยสภาพพิพิธภัณฑ์ที่จัดแสดงตัวหนังใหญ่และข้าวของโบราณหายาก ตั้งอยู่กลางสวนมะพร้าว และเจ้าของคือครูสังัด อยู่ในวัยสูงอายุจึงต้องระแวงระวังเป็นพิเศษ

ก่อนหน้าครูสังัด ใจพรหม ไม่ค่อยเกี่ยวข้องกับวัดบางน้อย แต่ปัจจุบันเมื่อมีเจ้าอาวาสรูปใหม่ ได้ให้การสนับสนุนอย่างดี ไม่ว่าจะเป็นการสนับสนุนหาทุนสร้างสะพานใหม่ข้ามคลองหน้าวัด วัดออกแบบรูปหล่อหลวงพ่อยู่ อดีตเจ้าอาวาสวัดบางน้อย ผู้ก่อตั้งคณะหนังใหญ่ฯ และเรียบเรียงเขียนประวัติวัดบางน้อยให้ด้วยตนเอง เป็นต้น

เมื่อได้พูดคุยกันอีกครั้ง ครูสังัด มีความยินดีที่จะสอนการสังเกตรายหนังใหญ่ว่าเป็นช่างสกุลไหนเช่นเพชรบุรี อยุธยา พระนคร (ไหว) และฝักวาดลายไทยสำหรับตัวหนังใหญ่โดยเฉพาะ ให้กับผู้คนในชุมชนและผู้สนใจทั่วไป

จากการสังเกตและพูดคุยกับผู้คนในชุมชนระแวกบางน้อย มีความภาคภูมิใจที่มีชุมชนของตนเองมีพิพิธภัณฑ์หนังใหญ่ รวมทั้งรับรู้กันทั่วไปว่าวัดบางน้อยเคยมีการแสดงหนังใหญ่ เนื่องจากเหตุการณ์ไฟไหม้ตัวหนังใหญ่จำนวนมากพร้อมอาคารสงฆ์วัดบางน้อย ผ่านมาเมื่อสิบกว่าปีจึงยังอยู่ในความทรงจำตลอดมา หากมีการฟื้นชีวิตหนังใหญ่ให้วัดบางน้อยก็จะสนับสนุนส่งลูกหลานมาเรียนวิชาเซตหนังใหญ่

ชุมชนหนังใหญ่วัดบางน้อย อำเภอบางคนที

ครูสังัด ใจพรหม เป็นผู้นำพาไปสำรวจภาคสนามที่วัดบางน้อย ด้วยตนเองซึ่งเป็นช่วงกำลังจะสร้างสะพานข้ามคลองใหม่ ช่วงกลางคืนมีมหรสพปิดวิก คณะลิเก คณะละครลิง พร้อมมายากลเปลี่ยนหน้ากากมาขอพื้นที่จัดแสง ซึ่ง พระปลัดสายชล นิตินาโร เจ้าอาวาสรูปใหม่เป็นพระนักพัฒนารุ่นใหม่ มีเมตตาสูงสนใจและชอบด้านศิลปะอยู่แล้ว สังเกตบริเวณรอบวัด มีการปรับปรุงภูมิทัศน์สวยงามมาก ห้องสุขาใหม่สะอาดพร้อมรับนักท่องเที่ยวในอนาคต

เจ้าอาวาสรูปปัจจุบันมีความสนใจที่จะฟื้นฟูผนังใหญ่วัดบางน้อย เบื้องต้นท่านได้นำหนังใหญ่จำนวน ๓ ตัวใส่กรอบกระจกติดไว้ด้านล่างอาคารสงฆ์ และมีความตั้งใจที่จะเปิดกรุตัวหนังใหญ่จำนวนมาก ที่หลงเหลือจากไฟไหม้ ที่เก็บไว้บนเพดานศาลาหลังใหม่

ก่อนหน้านี้ อาจารย์ชนะ กร้ากระโทก อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต ได้เคยเข้ามาสำรวจตัวหนังใหญ่วัดบางน้อย พบตัวหนังเป็นรูปจระเข้ขนาดใหญ่ ซึ่งเป็นไปได้ว่าที่วัดบางน้อยอาจจะแสดงเบิกโรงจระเข้กัดกัน สลับกับจับลิงหัวค้ำ เหมือนอย่างสมัยอยุธยาที่มีการแสดงเบิกโรงมากมายหลายอย่าง

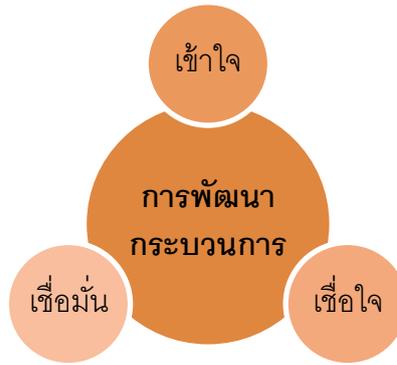
จากการเปิดวงสนทนากลุ่มย่อย แบบไม่เป็นทางการประกอบด้วย พระปลัดสายชล นิตินาโร เจ้าอาวาสวัดบางน้อยรูปปัจจุบัน ครูสังข์ ใจพรหม ครูน้อย นายอภิเชษฐ์ เทพศิริ และผู้วิจัย ได้บทสรุปที่ชัดเจนคือ ชุมชนวัดบางน้อยมีความตั้งใจจริงที่จะฟื้นชีวิตหนังใหญ่เพื่อรำลึกถึงหลวงพ่อยู่ ผู้เมตตาริเริ่มก่อตั้งคณะหนังใหญ่

ทั้งนี้ชุมชนวัดบางน้อย เป็นอีกหนึ่งชุมชนที่มีศักยภาพในการฟื้นชีวิตหนังใหญ่ ด้วยความสามัคคีของคนในชุมชน ผู้นำชุมชนและผู้เฒ่ามีความเห็นตรงกัน ผู้คนในชุมชนยังมีความผูกพันซึ่งชอบกับมหรสพพื้นบ้าน รวมถึงการแสดงหนังใหญ่ด้วย

๕. การพัฒนากระบวนการ

หลังจากได้สำรวจภาคสนามร่วมกับที่ปรึกษาและทีมผู้วิจัยซึ่งล้วนแต่เป็นคนในชุมชนหนังใหญ่แหล่งต่างๆ มาแล้วในระยะหนึ่ง พบว่าการลงภาคสนามทุกครั้งนั้นจะได้ข้อมูลที่น่าสนใจเชิงลึกทุกครั้ง แต่สำหรับการมีส่วนร่วมในชุมชนนั้นจะมีความหลากหลายแตกต่างกัน ด้วยบางชุมชนคุ้นเคยดีเข้าใจดีกับการแสดงหนังใหญ่เพราะฟื้นฟูหนังใหญ่ประสบความสำเร็จ แต่บางชุมชนผู้คนแวดล้อมแทบจะไม่รู้เลยว่าชุมชนของตนเองเคยมีศิลปการแสดงที่เรียกว่าหนังใหญ่เมื่อครั้งในอดีต

ประเด็นสำคัญของการเริ่มต้นพัฒนากระบวนการคือ ก่อนที่จะให้ผู้ คนในชุมชนหนังใหญ่มีส่วนร่วมต้องใช้ระยะเวลายาวนานระดับหนึ่งเพื่อสร้างความเข้าใจ สร้างความเชื่อใจ และสร้างความมั่นใจเสียก่อน

แผนภูมิ ๗.๑ การพัฒนากระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนหนึ่งใหญ่

- ❖ สร้างความเข้าใจร่วมกันว่า การแสดงหนึ่งใหญ่ในชุมชนนั้น มีประวัติความเป็นมาอย่างไร มีคุณค่า ความสำคัญอย่างไร ควรเก็บข้อมูลบันทึกไว้ หรือควรจะช่วยกันฟื้นฟู
 - ❖ สร้างความเชื่อใจ เช่น ข้อมูลบางอย่างที่เป็นความลับจะไม่ถูกเผยแพร่ต่อสาธารณะชน ผลงาน ทรงคุณค่าบางอย่างไม่ต้องการให้นักวิชาการฉกฉวยไปใช้ประโยชน์ต่อยอดเพื่อตำแหน่งทาง วิชาการหรือวิทยานิพนธ์ประเภทขึ้นหิ้งไว้เมื่อจบการศึกษาแล้วก็ทิ้งชุมชนไว้ให้เป็นอย่างเก่า
 - ❖ สร้างความมั่นใจว่า เป็นงานวิจัยที่ต่อเนื่อง สามารถต่อยอดร่วมสร้างสรรค์กิจกรรมให้ชุมชนได้จริง
- ดังนั้นจึงมีแนวทางพัฒนาการกระบวนการร่วมกับชุมชนดังนี้
- ❖ การสำรวจภาคสนามยังมีเป้าหมายเดิมคือ แสวงหาข้อมูลหลักฐานให้เพียงพอที่จะใช้ชี้้นทะเบียน มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมกับยูเนสโก
 - ❖ ควรวางแผนสร้างกิจกรรมการมีส่วนร่วมกับชุมชนอย่างยั่งยืน เพื่อสร้างความมั่นใจให้กับชุมชนว่า โครงการวิจัยหนึ่งใหญ่ เป็นจุดเริ่มต้นที่ดี อาทิ
 - ให้แต่ละชุมชนหนึ่งใหญ่ได้มีโอกาสมารวมตัวกันในวาระต่างๆ เบื้องต้นผู้วิจัยได้เกิดกลุ่ม สักคมออนไลน์ เฟสบุค “ชุมชนคนรักหนึ่งใหญ่ ๙ แผ่นดิน”

- การบันทึกภาพนิ่งตัวหนังสือ และภาพเคลื่อนไหวในระบบดิจิทัลเพื่อความคมชัดเกี่ยวกับเครื่องประกอบหนังสือ พิธีกรรม ลำดับการแสดงหนังสือ ทางชุมชนหนังสือ มีความยินดี แต่อยากให้ก่อเกิดชิ้นงานคุณภาพที่ใช้เวลาในการปรึกษาหารือวางแผนการสร้างสรรค์กันนานระยะหนึ่งก่อน และอยากให้ผลงานสามารถนำมาใช้เป็นต้นแบบเผยแพร่ ผ่านสื่อได้จริงทุกระบบ ไม่ใช่เป็นเพียงภาพเสียงประกอบเอกสารงานวิจัย เป็นลิขสิทธิ์ร่วมกันกับชุมชน โดยชุมชน สาธารณนำผลงานที่สำเร็จแล้ว มาผลิตจำหน่ายในพิพิธภัณฑ์หนังสือ หรือวาระโอกาสอื่นๆ เพื่อนำรายได้มาสนับสนุนกิจกรรมการอนุรักษ์หนังสือ และที่สำคัญที่สุด กรมส่งเสริมวัฒนธรรม จะได้ภาพนิ่ง และเคลื่อนไหวคุณภาพสูง ใช้สำหรับเป็นข้อมูลขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม กับยูเนสโก อีกด้วย
- ลงภาคสนามเก็บข้อมูลให้ครบถ้วน ๙ จังหวัด แต่เลือกเฉพาะชุมชนหนังสือที่มีข้อมูลเพียงพอ มีโอกาสฟื้นฟูได้ มีศักยภาพในการสร้างสรรค์กิจกรรม เพราะเชื่อว่าหาก
- งานวิจัยฯเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ออกไปผู้คนในชุมชนที่เกี่ยวข้องกับหนังสือในประเทศไทย จะให้ความสนใจและร่วมกันเป็นพันธมิตรชุมชนหนังสือต่อไป¹³² เป็นต้น

ทั้งนี้ผู้วิจัยได้นำบทสรุป การพัฒนากระบวนการมีส่วนร่วมกับชุมชน มาปรับใช้กับแนวทางลงภาคสนาม รอบที่สองทันที

๖. ลงภาคสนาม รอบที่สอง

กรุงเทพมหานคร

วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามฯ

วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามฯ อาจจะไม่ใช้ชุมชนหนังสือ แต่เป็นแหล่งอ้างอิงยิ่งใหญ่ที่

132

ช่วงทำการวิจัย มีผู้คนในชุมชนหลายแห่งประสานงานแจ้งให้ผู้วิจัยทราบว่า ชุมชนของตนเองเคยมีคณะหนังสือ เช่นชุมชนวัดสระแก้ว อ่างทอง และชุมชนหนังสือปทุมธานี กำแพงเพชร เป็นต้น

พันเอกอำนาจ พุกศรีสุข ได้แนะนำให้ผู้วิจัย ไปสำรวจเพิ่มเติม เพราะหนังสือครั้งที่ยังเป็นมหรสพหลวง ช่วงต้นรัตนโกสินทร์นั้นมีความเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาและการทหารว่าด้วยเรื่องพิชัยสงคราม

หลักฐานสำคัญที่ปรากฏคือ ศิลากำหลักภาพเรื่องรามเกียรติ์ ๑๕๒ ภาพ ที่มาจากภาพตัวหนังสือสมัยกรุงศรีอยุธยา ที่เกิดจากพระราชปรารภของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓

พระชินวโรภิกขุ(พระมหาชัยพร)¹³³ ได้ข้อมูลเพิ่มเติมว่า มีตัวหนังสือสภาพเก่า จำนวนประมาณ ๒ ตัว เก็บไว้ในตำหนักवासกรี ซึ่งเคยเป็นที่ประทับของ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส สมเด็จพระสังฆราชเจ้าองค์ที่ ๗ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

ภายหน้าหากสามารถนำลวดลายภาพสลักหินทั้ง ๑๕๒ ภาพ กลับพลิกฟื้นมาเป็นตัวหนังสือได้และจัดเป็นกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยววัดพระเชตุพนฯ หรือในแง่ของการศึกษาเราจะได้เห็นหนังสือชุดใหม่ ในรูปแบบลวดลายสมัยอยุธยา ก็จะเป็นการทั้งฟื้นฟูและต่อยอดหนังสือที่ยิ่งใหญ่ครั้งหนึ่งของเมืองไทย

พระนครศรีอยุธยา

หนังสือชุมชนวัดพระญาติการาม

ข้อมูลโดยย่อจากการลงภาคสนามสัมภาษณ์ ร้อยตำรวจตรีวัชร พงษ์ (พ.ศ.๒๕๔๔-ปัจจุบัน) ทายาทศิลปินหนังสือ เล่าว่าครูหนังสือหรือนายหนังสือคนแรกคือปู่ฉิ่ง พงษ์¹³⁴ มีความสามารถในเชิงช่างสิบหมู่และศิลป การแสดง เป็นทั้งผู้ตอกหนังสือ สอนเขียนหนังสือ พากย์หนังสือกับลูกศิษย์ทั้งหมด หนังสือทำการแสดงตั้งแต่สมัยหลวงพ่อกั่นเป็นเจ้าอาวาส จนมาถึงหลวงพ่อกั่น เป็นเจ้าอาวาสตามลำดับ

ประเด็นที่น่าสนใจมากและอาจปรึกษาหารือกับชุมชนแห่งนี้คือการติดตามหนังสือ ชุดหนังสือ กลับคืนสู่ชุมชน¹³⁵ ซึ่งจะเป็นหลักฐานสำคัญในการยืนยันว่า มีหนังสือในชุมชนแห่งนี้จริง ในความคิดส่วนตัว

¹³³ สัมภาษณ์ พระชินวโรภิกขุ(พระมหาชัยพร) ดูแลด้านทัศนศึกษาวัดพระเชตุพนฯ, เรื่องเดียวกัน

¹³³ อ่านรายละเอียด หนังสือเรื่องหนังสือวัดพระเชตุพนฯ บทที่ ๕ หนังสือ ๙ จังหวัด

¹³⁴ ปู่ฉิ่ง พงษ์ เป็นปู่ของผู้ให้ข้อมูล รตต.วัชร พงษ์และเป็นบิดาของคุณพ่อเฉลิม พงษ์

¹³⁵ ทราบแหล่งเก็บหนังสือ ของชุมชนหนังสือวัดพระญาติการาม อยู่แล้ว แต่ขอสงวนชื่อสถานที่และผู้เกี่ยวข้องทั้งหมด

ของผู้วิจัยนั้น แค่เพียงได้รูปถ่ายแล้วนำมาขยายเพื่อจัดนิทรรศการถาวรในบริเวณวิหารหลวงพ่อก้นและหลวงพ่อก้น พระเกจิอาจารย์อดีตเจ้าอาวาสวัดฯ ก็สามารถช่วยสร้างการรับรู้ให้กับนักท่องเที่ยวที่มาเยี่ยมชมจังหวัดพระนครศรีอยุธยาได้เป็นอย่างดี

ประเด็นรองลงมาคือ ควรจัดประชาสัมพันธน์ให้ผู้สนใจไปร่วมงานไหว้ครูประจำปีของวัดพระญาติ เพราะยังเป็นพิธีไหว้ครูช่างหนังใหญ่ โขนละครฉบับราชภัฏ อยุธยา สันนิษฐานว่าน่าจะสืบทอดมาจากวัดประดู่ทรงธรรมอีกทีหนึ่ง หรือหากมีผู้สนใจศึกษาในเชิงลึกเจาะเฉพาะเรื่องการไหว้ครูอยุธยาก็น่าจะเป็นประโยชน์ไม่ใช่น้อย

วัดกษัตริราชวรวิหาร

การลงภาคสนามที่ชุมชนวัดกษัตริราชฯ ครั้งนี้ เป็นการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ สังเกตได้ว่าผู้ให้ นายเปรม หาเรือนชีพ และพี่น้องในชุมชนให้การต้อนรับอย่างดียิ่ง พร้อมทั้งจะให้ข้อมูลเพิ่มเติมทุกเมื่อ และมีใจอยากจะเผยแพร่ มีความเป็นกันเองสูงเนื่องจากเป็นในชุมชนเป็นเครือศิลปินทั้งหมด หมายถึงช่างสิบหมู่ที่สืบเนื่องมาตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา จนมาถึงสมัยหลวงพ่อก้น เกจิอาจารย์ชื่อดังเป็นเจ้าอาวาสก็ได้ให้การถ่ายทอดและสนับสนุนงานช่างสิบหมู่ รวมถึงจัดตั้งให้มีคณะมหรสพละคร ลิเก ปี่พาทย์ ก ลอยยาว หนังตะลุงหนังใหญ่ ภายในวัด

ประเด็นที่น่าสนใจที่ผู้คนในชุมชนเล่าให้ฟังคือ ภายหลังจากยุติการแสดงหนังใหญ่ ตัวหนังใหญ่นั้นให้คนเขายืมกันไปกันมา คืบบ้างไม่คืบบ้าง จนท้ายสุดจึงเหลือติดข้างฝากุฏิหลวงพ่อก้น ๔ ตัว เมื่อติดข้างฝาไว้ก็น่าจะไม่มีใครกล้าขอยืมอีก¹³⁶ หลังจากหลวงพ่อก้น มรณะภาพในปี พ.ศ.๒๕๒๒ เจ้าอาวาสรูปถัดมาได้มอบหนังใหญ่ที่เหลือพร้อมหนังตะลุงให้กรมศิลปากร แต่ไม่หลักฐานที่สามารถยืนยันได้ว่า หนังใหญ่ชุดดังกล่าวเก็บไว้ในหน่วยงานใดกันแน่

น่าจะเป็นอีกหนึ่งกรณีศึกษา ที่มีความคล้ายคลึงกับกรณีของวัด ตะเคียน เมืองลพบุรี ที่มอบตัวหนังใหญ่ให้กับหน่วยงานภาครัฐ ด้วยคาดหวังว่าจะนำไปแสดงนิทรรศการหรือก่อประโยชน์ต่อสาธารณะในรูปแบบ

136

ครูเปรม หาเรือนชีพ ทายาทศิลปินหนังใหญ่ ชุมชนวัดกษัตริราชวรวิหาร อยุธยา เป็นอดีตพระเอกลิเก ลูกชายของนายไปล์ หาเรือนชีพ (อายุ ๙๗ ปี) ครูดนตรีมีชื่อ และเป็นหลานปู่เปรี๊ยะ หาเรือนชีพ ซึ่งเป็นตระกูลศิลปินและช่างสิบหมู่

ใดรูปแบบหนึ่ง ดังนั้นการให้ความรู้ รวมถึงกรณีศึกษาในแหล่งชุมชนต่างๆ หรือการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ด้วยความเป็นกลางไม่ชี้นำใดๆกับชุมชน น่าจะเป็นภูมิคุ้มกันที่ดี ให้ผู้คนในชุมชนเรียนรู้และเท่าทันทุก สถานการณ์ ตระหนักรู้ถึงคุณค่าศิลปะที่บรรพชนสร้างไว้

จังหวัดราชบุรี

วัดไทรอารีรักษ์ โปธาราม

ผู้วิจัยมีความตั้งใจแวะไปขออนุญาตถ่ายภาพจิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถวัดไทรอารีรักษ์ เพราะมี ภาพมหรสพหนังใหญ่อยู่ด้วย ทางวัดกำลังจัดงานพระราชทานเพลิงศพท่านอดีตเจ้าอาวาสจึงไม่สะดวกในการ ถ่ายภาพจิตรกรรมฝาผนัง แต่กลับโชคดีที่ได้เห็นบรรยากาศงานที่มีผู้คนทั้งในชุมชนและทั่วประเทศหลั่งไหลกัน มาร่วมงานกันอย่างมากมาย ช่วงหัวค่ำมีการแสดงหนังใหญ่ของวัดখনอน ราชบุรีอีกด้วย

วัดคงคาราม โปธาราม

จากบทความของท่านเจ้าอาวาสวัดখনอน รูปปัจจุบันกล่าวว่าหลวงพ่อดุทธิ (ผู้สร้างหนังใหญ่ วัด พลับพลาชัย เพชรบุรี) เคยอยู่ที่วัดคงคาราม ราชบุรีแห่งนี้ จึงตั้งใจไปดูว่ามีรอยรอยเรื่องราวเกี่ยวกับหนัง ใหญ่อยู่หรือไม่ จากการสำรวจจิตรกรรมฝาผนังทั้งในพระอุโบสถและศาลาการเปรียญหลังเก่า ไม่พบ ภาพวาดที่เกี่ยวกับหนังใหญ่ และสอบถามพระสงฆ์ที่ดูแลนักท่องเที่ยว ท่านก็ให้คำตอบว่าไม่มีข้อมูลหลักฐาน ใดปรากฏ โดยตัวชุมชนแล้วเป็นชุมชนมอญ ตั้งอยู่ฝั่งตรงข้ามแม่น้ำแม่กลองกับวัดখনอน ที่เป็นชุมชนไทย สถาปัตยกรรมสิ่งแวดล้อมบรรยากาศ มีความคล้ายคลึงกัน เช่นซุ้มประตูวัด จึงเป็นเรื่องที่ต้องศึกษาเทียบเคียง กันต่อไป

วัดখনอน ราชบุรี

การเดินทางไปภาคสนามในครั้งนี้ เพื่อศึกษาบรรยากาศภูมิสถาปัตยกรรม สิ่งแวดล้อมภายในบริเวณชุมชน ไกล่เคียง ผู้วิจัย มีคำถามในใจอยู่เสมอว่าเหตุใดวัดখনอนจึงประสบความสำเร็จอย่างสูงในการฟื้นฟู มีความ เข้มแข็งต่อเนื่อง พึ่งพาตนเอง ยืนหยัดในความเป็นหนังใหญ่ฉบับราชบุรี จัดการสาธิตการแสดงได้อย่าง ต่อเนื่องทุตเศรฐ์อาทิตย์ และมีเทศกาลหนังใหญ่วัดখনอน ช่วงเทศกาลสงกรานต์ปีใหม่ไทยมาต่อเนื่องนับสิบปี

คำตอบที่พบ ถ้ามองผิวเผินคือ เพราะชุมชนมีความพร้อมทุกด้าน ซึ่งเป็นคำตอบที่ถูกแต่ไม่ใช่ทั้งหมด หากแต่ชุมชนหนังใหญ่วัดখনอนเป็นกรณีศึกษาของชุมชนศิลปะ ที่สร้างโอกาสให้มีความพร้อมทุกๆด้าน ไม่ได้ รอต่อยอดจากของเก่า ไม่ได้รอว่าหน่วยงานใดต้องช่วยเหลือ ไม่ได้รอว่ามีงบประมาณถึงจะทำงาน

เมื่อได้พบและพูดคุยกับ **ครูหมู-จพรรณี ถาวรณกุลพงศ์** ผู้จัดการการแสดงหนังใหญ่วัดขนอน ยิ่งเห็นถึงคนรุ่นใหม่ที่มีจิตใจงดงาม เด็บโตท่ามกลางหนังใหญ่และประสบการณ์การจัดการชุมชนมาอย่างโชกโชน การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการในครั้งนี้จึงเป็นเหมือน การถอดบทเรียนประสบการณ์จากชุมชนที่ประสบความสำเร็จเพื่อนำไปพัฒนาให้มากกว่าจะเข้าไปมีส่วนร่วมใดๆกับชุมชนที่มีพร้อมสรรพทุกด้านอยู่แล้ว

ประเด็นหลักสำคัญที่ได้คือ ชุมชนหนังใหญ่วัดขนอน ราชบุรี มีความพร้อมและยินดีร่วมด้วยช่วยกันฟื้นฟูชีวิตหนังใหญ่ชุมชนอื่นๆ จะเห็นได้ ว่าการกายภาคหน้าการที่แต่ละชุมชนยื่นมือช่วยเหลือเกื้อกูลกันก็จะยิ่งสร้างภูมิคุ้มกันความเข้มแข็ง ซึ่งไม่ต่างจากในอดีตที่ชุมชนหนังใหญ่ในลุ่มน้ำแม่กลองก็มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน ไม่ว่าจะเป็นชุมชนหนังใหญ่วัดปลับพลายชัย เพชรบุรี วัดบางน้อย สมุทรสงคราม และวัดขนอน ราชบุรี

จังหวัดระยอง

ชุมชนหนังใหญ่วัดบ้านดอน ระยอง

การลงภาคสนามที่ระยองในครั้งนี้ ได้เชิญครูอำไพ บุญรอด กรรมการสภาวัฒนธรรมจังหวัดระยอง และนักพากย์หนังใหญ่วัดบ้านดอน เป็นผู้ร่วมที่วิจัยภาคสนาม จุดแรกที่มีการนัดหมายเสวนาอย่างไม่เป็นทางการคือบ้านครูอำนาจ มณีแสง และครูเสถียร มณีแสง ทั้งสองท่านเป็นผู้ฟื้นฟูชีวิตหนังใหญ่วัดบ้านดอน และเป็นผู้สอนการเชิดหนังให้แก่เยาวชนคนรุ่นใหม่ ปัจจุบันเป็นที่ปรึกษาอาวุโสคณะหนังใหญ่ ๖ บ้านของครูอำนาจ เสมือนเป็นคลังความรู้ห้องสมุดชุมชนขนาดใหญ่ ที่น่าจะมีหนังสือ เอกสารที่เกี่ยวข้อง อกกับหนังใหญ่รวบรวมไว้มากที่สุด สรุปสาระสำคัญในการเสวนาในครั้งนี้คือ

การแสดงหนังใหญ่ที่ฟื้นฟูได้นั้น เพราะมีคนภายนอกชุมชนมาจุดประกายให้มีแรงขับเคลื่อนภายในชุมชนอย่างวัดบ้านดอน มีศาสตราจารย์คุณหญิงเต็มศิริ บุญยสิงห์ เข้ามาช่วยส่งเสริมให้ออกสื่อโทรทัศน์ มีครูเล็ก ภัทราวดี มีชูธน เข้ามาช่วยปรับปรุงท่าทางและรูปแบบการแสดง เป็นต้น ชุมชนหนังใหญ่วัดบ้านดอน ระยองเป็นอีกหนึ่งชุมชนที่มีความเข้มแข็งยืนหยัดการอนุรักษ์หนังใหญ่มาอย่างต่อเนื่องยาวนาน

จุดนัดหมายที่สองในเช้าวันรุ่งขึ้น ได้ไปสัมภาษณ์พูดคุยกับนายหน้ งคนปัจจุบันของวัดบ้านดอน **ครูวัลลภ แสงอรุณ** ถึงแม้ช่วงเวลาที่ไปพบนั้นท่านสุขภาพไม่แข็งแรง แต่ก็ได้สาธิตการเชิดหนัง พระนางยักษ์ลิงเพื่อบันทึกเป็นตัวอย่างสำหรับงานวิจัย ที่สำคัญท่านเป็นคนเดียวที่ไม่เห็นด้วยกับการขึ้นทะเบียนมรดกภูมิ

ปัญญาทางวัฒนธรรมกับยูเนสโก โดยมีความคิดเห็นว่าจะมีเรื่องยุ่งยากซับซ้อน ทำอะไรจะไม่สะดวกคล่องตัว ตามมา อย่างไรก็ตามหากเสียงส่วนใหญ่มีมติเห็นด้วย ท่านก็ไม่ได้ขัดข้องอะไร เพียงแต่ต้องวางระบบการทำงานที่ชัดเจน

บุคคลในชุมชนอีกท่านหนึ่ง ที่ให้คำแนะนำเบื้องต้นและอธิบายภาพรวมการเคลื่อนไหว ของชุมชน หนึ่งใหญ่วัดบ้านดอนคือ **ครูสายชล นาคปั้น** ปัจจุบันท่านเป็นครูผู้ควบคุมวงดนตรีวงปี่พาทย์คณะปัจจุบันคือ วงดนตรีเยาวชน ลำเจียกดนตรีไทย เครือข่ายสภาวัฒนธรรมจังหวัดระยอง **เป็นวงดนตรีปัจจุบันที่ใช้บรรเลง** ประกอบการแสดงคณะหนึ่งใหญ่วัดบ้านดอน ระยอง

ความคิดอย่างหนึ่งที่ผู้คนรุ่นครูในชุมชนหนึ่งใหญ่วัดบ้านดอน ระยองมีความคิดคล้ายกันคือได้มองหา ตัวแทนผู้สืบทอดงานในแต่ละหน้าที่ อย่างเช่น ครูอำนาจ ได้เชิญ ครูอำเภอ มาช่วยเรื่องการจัดการบริหารและ พากย์เจรจาหนัง ในขณะที่ครูอำเภอ ก็เตรียมหาคนรุ่นใหม่มาทดแทนท่าน ส่วนครูวัลลภ ก็เฟ้นหาคนที่จะมา เป็นนายหนัง แทนตนเองในอนาคต เป็นต้น ทั้งหมดเป็นกลไกธรรมชาติของชุมชน ที่จะมองหาผู้มาสืบทอด สืบสายงานแทน แต่ด้วยเงื่อนไขของการเปลี่ยนแปลงค่านิยม ทักษะคติ สภาพเศรษฐกิจ สังคมรอบๆชุมชนใน เมืองระยองที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว จึงเป็นเรื่องท้าทายมากพอสมควร ในการจะหาตัวแทนที่มีความ พร้อมทุกด้านมาสืบสานงานหนึ่งใหญ่ในชุมชนวัดบ้านดอน

๗. การติดตามและรวบรวมผล

การติดตามรวบรวมผลที่ได้จากการมีส่วนร่วมกับชุมชนนั้นมีผลทั้งทางตรงและทางอ้อม ซึ่งใช้วิธีการ ติดตามผ่านสื่อต่างๆ เพื่อเป็นกรณีศึกษาดังนี้

๗.๑ เทศกาลหุ่นโลก ๒๐๑๔

ผู้วิจัยเป็นผู้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับหนึ่งใหญ่ รวมถึงหุ่นกระบอกพื้นบ้านของประเทศไทยกับคณะผู้จัดงานนี้ ซึ่งถือว่าเป็นงานหุ่นระดับโลก ครั้งแรกที่มาจัดกิจกรรมในประเทศไทย

ชุมชนหนึ่งใหญ่ วัดบ้านดอน ระยอง และมหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต ได้รับเชิญให้มาร่วมแสดง จาก การติดตามสังเกตการณ์อยู่ห่างๆ ผ่านการสอบถาม ผ่านสื่อสังคมออนไลน์ และข่าวสารด้านศิลปวัฒนธรรม

พบว่า ชุมชนหนังวัดบ้านดอน ระยอง และมหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต มีทัศนคติที่ดี มีความภาคภูมิใจที่ได้เป็นส่วนหนึ่งของงานเทศกาลในครั้งนี้

๗.๒ เทศกาลหนังใหญ่ วัดขนอน พ.ศ.๒๕๕๗

เป็นกิจกรรมของชุมชนหนังใหญ่วัดขนอน ที่สร้างสรรค์ดำเนินการด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง ติดต่อกัน ๙ ปี มีผลสำเร็จก้าวหน้า มีผู้คนให้ความสนใจจำนวนมากขึ้นเรื่อยๆทุกปี

เทศกาลหนังใหญ่วัดขนอน ครั้งที่ ๙ มีแนวคิดที่ว่า “ วิถีมรดกไทย นคราที่ยิ่งใหญ่ หลากหลายงาน ศิลปวัฒนธรรม ” เพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี องค์อุปถัมภ์มรดกไทย พระองค์ท่านมีพระราชดำริให้ช่วยอนุรักษ์หนังใหญ่วัดขนอน ราชบุรี ในงานมียังมี กิจกรรมออกค่ายอาสา โครงการ “ ลายเส้น เต็ม ตอก เล่น เชิด ร้อง ตัวหนัง ศาสตร์ ศิลป์ รักษาไทย ” ชุมนอาหารอร่อย พื้นบ้านไทยมอญ ทั้งขนมหวานและอาหารพื้นบ้าน เช่น ข้าวแช่ ขนมถ้วยโบราณ การโชว์ศิลปะด้านงานฝีมือ จากกลุ่มคนราชบุรี เช่น ช่างสิบหมู่ การปั้นหัวโขน การปั้นปูน การแกะสลักไม้ การจัดการประกวดนางสงกรานต์ของอำเภอโพธาราม และกิจกรรมอื่นๆมากมาย

ครูหมู-จพรรณี ถาวรณกุลพงศ์ ผู้จัดการการแสดงหนังใหญ่วัดขนอน ได้ให้สัมภาษณ์ผู้วิจัยสรุปย่อ บางส่วนว่า เทศกาลหนังใหญ่วัดขนอนครั้งที่ ๙ ประสบความสำเร็จอย่างยิ่ง มีผู้คนมาร่วมงานหลายพันคน ลานวัด ซึ่งเป็นผลมาจากการทำงานต่อเนื่องมาหลายปีติดต่อกัน จนผู้คนทั้งในชุมชนและนอกชุมชนรับรู้ถึงรูปแบบงานและความตั้งใจจริงในการจัดงาน ในปีนี้คนมางานติดใจเบียดดินที่ตีตราเป็นรูปตัวหนังใหญ่ แทนที่จะ แลกไปซื้อของภายในงาน แต่กลับซื้อเก็บไว้เป็นของที่ระลึก ..สำหรับปีหน้า (พ.ศ.๒๕๕๘)จะสร้างสรรค์การแสดงหนังใหญ่ ชุดใหม่ เป็นตอนหนึ่งของนารายณ์สิบปาง...”

จากกิจกรรมเล็กระดับชุมชนวัดขนอน แต่ขณะนี้กลายเป็นเทศกาลท่องเที่ยวระดับประเทศ ที่หน่วยงานภาครัฐเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องมากขึ้น ผลจากความตั้งใจให้กิจกรรมมีความต่อเนื่อง มีการสร้างสรรค์รูปแบบกิจกรรมที่มีความหลากหลาย จากจุดดี งามดูในรูปแบบการแสดงหนังใหญ่เอง ที่เชิญชวนให้ครั้งหนึ่งในชีวิตมาดูหนังใหญ่ ของคนไทย และมาดูแสงไฟกลืนอายกะลามะพร้าว ที่ใช้เป็นไฟส่องแสงเงาหนังใหญ่ รวมไปถึงการแสดงทางวัฒนธรรมจากเครือข่ายสี่ภาค การออกร้านอาหาร และกิจกรรมที่ให้คนรุ่นใหม่ได้รู้จักหนังใหญ่อย่างง่ายๆ สนุกสนาน ทั้งหมดที่กล่าวมานี้จึงเป็นผลสำเร็จที่ยิ่งใหญ่สำคัญระดับประเทศ ที่สามารถนำแนวความคิดรูปแบบการจัดกิจกรรมไปพัฒนาต่อยอดใช้กับชุมชนศิลปการแสดงอื่นๆได้อย่างดีเยี่ยม

๗.๓ หนังใหญ่คนเพชร ในรายการคนไทยขึ้นเทพ ปีที่ ๑

หลังจากที่กลุ่มคนรุ่นใหม่ ชุมชน วัดพลับพลาชัย เพชรบุรี ได้เริ่มต้นฟื้นฟูหนังใหญ่แล้ว จึงได้ลองหาประสบการณ์ด้วยการเข้าแข่งขันด้านศิลปะการแสดงไทยในรายการ คนไทยขึ้นเทพ นำเสนอทางช่อง ๙ โมเดิร์นไนน์ทีวี ซึ่งเป็นโครงการ กิจกรรมการพัฒนาดนตรีและการแสดงเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จัดโดย กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม

ถึงแม้จะไม่ได้รับรางวัลใดๆ แต่ถือว่าเป็นก้าวแรกของการสร้างการรับรู้ให้สาธารณะชนรับรู้ว่า เมืองเพชรบุรีก็มีชุมชนหนังใหญ่ และมีคนรุ่นใหม่กำลังช่วยกันฟื้นฟูหนังใหญ่อีกด้วย การแสวงหาโอกาสและพื้นที่สื่อของชุมชนเพื่อสร้างการรับรู้ในยุคปัจจุบันเป็นเรื่องสำคัญ หนังใหญ่คนเพชรจึงเป็นอีกกรณีศึกษาของชุมชนที่ต้องสร้างการรับรู้ทั้งเชิงรุก และกรณีเทศกาลหนังใหญ่วัดขนอน เป็นแบบอย่างของกิจกรรมเชิงรับนั่นเอง

ภาพที่ ๗.๑ เยาวชนชุมชนหนังใหญ่วัดพลับพลาชัย เพชรบุรี กำลังแสดงความสามารถเชิดหนังใหญ่ ในรายการคนไทยขึ้นเทพ ด้านหลังมีรูปภาพหลวงพ่อดุทธิ ผู้ริเริ่มสร้างหนังใหญ่วัดพลับพลาชัย

ที่มาของภาพ <https://www.facebook.com/konthaikunthep>

๘. สรุปการสังเกตและการบันทึกความเปลี่ยนแปลง

ผู้วิจัยได้ให้ข้อสังเกตและบันทึกความเปลี่ยนแปลงไว้ในเนื้อหาช่วงท้ายของการลงพื้นที่ภาคสนามทุกชุมชนไว้ทั้งหมดแล้ว เพื่อให้เห็นภาพโดยรวมจึงนำมาสรุปย่ออีกครั้งดังตารางต่อไปนี้

ตาราง ๗.๑ สรุปการสังเกตและการบันทึกความเปลี่ยนแปลง

ลำดับ	ประเด็น	ตัวอย่างชุมชน
๑	มีความตระหนักรู้ถึงความสำคัญ	ทุกชุมชน
๒	มีความตั้งใจที่จะฟื้นฟูชีวิตหนึ่งใหญ่	วัดบ้านอิฐ, วัดกษัตราธิราชฯลฯ
๓	มีการสร้างสรรค์และร่วมกิจกรรมในชุมชนและระดับประเทศ	วัดขนอน, วัดบ้านดอน, มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิตฯลฯ
๔	มีการใช้สื่อและสร้างหรือแสวงหาพื้นที่การแสดงด้วยชุมชนเอง	วัดปลับปลาชัย, วัดบ้านดอนฯลฯ
๕	มีแนวคิดที่แต่ละชุมชนจะรวมตัวกัน เพื่อช่วยกัน เพื่อสิทธิประโยชน์ร่วมกัน	ทุกชุมชน
๖	พร้อมสนับสนุนให้การแสดงหนังใหญ่ ขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมกับยูเนสโก	ทุกชุมชน

ตาราง ๗.๒ สรุปการอุปสรรคปัญหาของชุมชนที่พบและแนวทางแก้ปัญหาร่วมกัน

ลำดับ	อุปสรรคปัญหา	แนวทางแก้ปัญหา
๑	อยากฟื้นฟูหนังใหญ่แต่ไม่รู้จะเริ่มต้นอย่างไร	-ให้ความรู้ วิธีการจัดการ -รวมกลุ่มชุมชน มีชุมชนหนังใหญ่ที่ฟื้นฟูสำเร็จเป็นต้นแบบ -จัดตั้งกองทุนฟื้นฟูหนังใหญ่ ๘ แสนบาท
๒	วัดซึ่งเป็นศูนย์กลางชุมชนไม่สนับสนุน	-ให้ความรู้ความเข้าใจ/ปรึกษาปรับทัศนคติ และหาวิธีการ-- -ฟื้นฟูหนังใหญ่แบบร่วมกับวัดและชุมชนพึ่งพาตนเอง
๓	ไม่มีพื้นที่ให้แสดง	-ขอส่วนแบ่งพื้นที่งานวัฒนธรรมในท้องถิ่น/ระดับประเทศ -สร้างพื้นที่ใหม่

๙. การต่อยอดงานวิจัย

แนวทางการต่อยอดงานวิจัยหนังสือ ได้รับความร่วมมือในอย่างละเอียด แผนงานในการสงวนรักษาบทที่ ๔ การสงวนรักษาหนังสือ ทั้งนี้ขอสรุปโครงการหลักๆดังนี้

- ❖ โครงการหนังสือ ๙ แผ่นดิน (การรวมตัว พี่นชีวิตหนังสือ พื้นที่การแสดงต่อเนื่อง)
- ❖ โครงการนามานุกรมหนังสือ (หนังสือและผ่านสื่อสังคมออนไลน์)
- ❖ โครงการตามรอยหนังสือ (โครงการทัศนศึกษาในประเทศและต่างประเทศ พาคนสนใจไปในชุมชนและกระตุ้นให้ชุมชนเกิดความตระหนักถึงคุณค่า รวบรวมลวดลายหนังสือ เพื่อเป็นข้อมูล และการสร้างตัวหนังสือขึ้นใหม่เพื่อทดแทนของเก่า)

ฯลฯ

ความคิดเห็น และข้อเสนอแนะอื่น ๆ จากทีมวิจัยและชุมชนหนังสือ

- ❖ ควรเป็นงานวิจัยที่ได้ภูมิปัญญามาจากชุมชน แลกกับการให้ภูมิคุ้มกันที่ชุมชนควรตระหนักถึง
- ❖ พลิกทุกวิกฤตเป็นโอกาส ความจริงชุมชนไม่ได้ ขาดทุนรอน ขาดผู้สนับสนุน แต่ขาดความรู้ รู้เท่าทัน เข้าใจในรากเหง้า เข้าใจที่จะพัฒนาเปลี่ยนแปลงอย่างเหมาะสม เข้าใจอัตลักษณ์ เข้าใจศักยภาพของชุมชน เข้าใจความพอเพียง เข้าใจการเลือกใช้เครื่องมือในยุคปัจจุบัน
- ❖ ชุมชนควรเรียนรู้ การสร้างสรรค์กิจกรรม การใช้สื่อและสร้างสื่อเพื่อประชาสัมพันธ์และเผยแพร่งาน การจัดการระบบที่ยั่งยืน
- ❖ ให้ระบบเป็นตัวขับเคลื่อนให้งานเดิน
- ❖ ความจริงที่ชุมชนต้องการ คือความจริงใจ สัมพันธภาพที่ยาวนาน เป็นที่พึ่งพิงปรึกษาหารือกันได้ คือผู้ที่เข้ามาวิจัยควรเป็นเพื่อน เป็นกันเอง เหมือนลูกหลานญาติพี่น้องพูดคุยกันได้ทุกเรื่อง
- ❖ ชุมชนมีความรู้สึกฝังใจกับการวิจัย เพื่อให้จบการศึกษา เพื่อให้จบโครงการ ไม่กี่เดือนก็ปีก็จากไป ไปได้ความรู้ไปต่อยอด มีหน้าที่การงานที่ดีและก็มีผู้คนในชุมชน

- ❖ ชุมชนยังมีความคาดหวังสูง และเชื่อว่าการนำหนังใหญ่ไปไว้กับหน่วยงานรัฐ คือความปลอดภัย จะช่วยดูแล จะนำไปใช้ประโยชน์เผยแพร่ทางใดทางหนึ่ง เช่นกรณีของ วัดตะเคียน ลพบุรี และวัด กษัตริราธิราชวรวิหาร และวัด ดพลับพลาชัย ซึ่งสามารถนำไปใช้ได้เป็นกรณีศึกษากับศิลปการแสดง แขนงอื่นๆ

การมีส่วนร่วมศึกษาหนังใหญ่ของผู้คนในชุมชนนั้น เป็นเรื่องที่ต้องทำกันต่อไป ระยะเวลาสองปี ไม่สามารถสร้างความคุ้นเคย ความจริงใจ เข้าถึงจิตใจผู้คนในชุมชนได้ คงไม่ใช่แค่ความต้องการแค่กอบโกย แสวงหาความรู้แต่ฝ่ายเดียว

การเป็นผู้ให้ ..ให้ความรู้แลกเปลี่ยนประสบการณ์

การเป็นรับฟัง ..ฟังได้กับทุกๆปัญหาแม้จะดูเป็นเรื่องเล็กแต่อาจเป็นเรื่องใหญ่ของชุมชน

การสังเกตการณ์ไม่ใช่บันทึกวิเคราะห์หรือรายงานสิ่งที่มองเห็นในมุมมองที่สวยงามด้วยตาเพียงอย่างเดียว แต่ต้องใช้จิตวิญญาณ เข้าไปสอดส่องมองให้เห็นความแท้จริง ที่ไม่ควรละทิ้งจากสามัญสำนึกของผู้วิจัย

การวิจัยหนังใหญ่ในครั้งนี้ จึงเป็นหนึ่งในพันธสัญญาของผู้วิจัย ที่เมื่อจบจากช่วงเวลาการวิจัยก็คือ คนธรรมดาคนหนึ่ง ที่เป็นลูกหลานศิลปิน เป็นคนรักศิลปการแสดงไทย เป็นสื่อมวลชนนักวิชาการอิสระ ที่จะพิสูจน์การทำงานสานต่อการแสดงหนังใหญ่และศิลปการแสดงพื้นบ้านไทยแขนงอื่นๆ อย่างต่อเนื่องต่อไป

ใบแสดงความยินยอม

Certificate of Consent

ชื่อรายการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม : หนังใหญ่

Name of element : Nanag Yai

ยินยอมให้นำรายการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมตามชื่อที่ระบุไว้ข้างต้นในฐานะรายการตัวแทนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมจากประเทศไทย เสนอชื่อขอเป็น รายการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมเร่งด่วน ของมนุษยชาติตามเงื่อนไขที่ปรากฏในอนุสัญญาว่าด้วย การปกป้องคุ้มครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

This is to certify free, prior and informed consent to the nomination of the above mentioned element as a candidate from Thailand for the The Urgent List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity stipulated in the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage.

ชื่อกลุ่มคน/ชุมชนที่เกี่ยวข้อง :

Name of community or group concerned :

ที่อยู่ :

Address :

วันที่.....เดือน.....ปี.....

Date : Day.....Month.....Year.....

ลงชื่อผู้แทน:

()

Signature :

()

แบบบันทึกข้อมูลรายการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

๑. การระบุอัตลักษณ์มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม	
๑.๑ ระบุชื่อมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม	
-หนังสือใหญ่ (Nang Yai)	
๑.๒ ระบุชื่อเต็มและชื่อย่อ	
-หนังสือใหญ่ : สาขาศิลปะการแสดง	
๑.๓ ระบุชุมชนที่เกี่ยวข้องกับมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมทั้งในความหมายพื้นที่ และ กลุ่มผู้ปฏิบัติ	
- ชุมชนหนังสือใหญ่ในประเทศไทยใน ๙ จังหวัดตามขอบเขตที่ศึกษา ประกอบด้วย จังหวัดราชบุรี, จังหวัดระยอง, จังหวัดสิงห์บุรี, จังหวัดกรุงเทพมหานคร, จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, จังหวัดลพบุรี, จังหวัดอ่างทอง, จังหวัดสมุทรสงครามและจังหวัดเพชรบุรี โดยมีเนื้อหารายละเอียดเกี่ยวกับผู้ปฏิบัติในบทที่ ๕	
๑.๔ ระบุที่ตั้งทางภูมิศาสตร์	
วัดขนอน ราชบุรี ต.สร้อยฟ้า อ.โพธาราม จ.ราชบุรี	๑๓°๔๓'๓๕.๘๑"น. ๙๙°๕๐'๓๘.๘๖"ตอ.
วัดบ้านดอน ระยอง ต.เชิงเนิน อ.เมือง จ.ระยอง	๑๒°๔๑'๔๗.๗๗"น. ๑๐๑°๑๘'๐๑.๓๐"ตอ.
วัดสว่างอารมณ์ ต.ต้นโพธิ์ อ.เมือง จ.สิงห์บุรี	๑๕°๕๒'๑๘.๐๙"น. ๑๐๐°๒๔'๒๑.๗๓"ตอ.
วัดบ้านอิฐ อ่างทอง ต.บ้านอิฐ อ.เมือง จ. อ่างทอง	๑๕°๓๕'๔๔.๔๒"น. ๑๐๐°๒๘'๓๖.๙๖"ตอ.
วัดตะกุก ต.ตะกุก อ.บางบาล จ.พระนครศรีอยุธยา	๑๕°๒๓'๒๑.๘๙"น. ๑๐๐°๒๖'๑๕.๙๒"ตอ.
วัดพระญาติการาม ต.ไผ่ลิง อ./ จ.พระนครศรีอยุธยา	๑๕°๒๑'๒๑.๔๗"น. ๑๐๐°๓๖'๐๕.๘๓"ตอ.
วัดกษัตราธิราชวรวิหาร ต.บ้านป้อม อ./จ.พระนครศรีอยุธยา	๑๕°๒๑'๐๕.๒๖"น. ๑๐๐°๓๒'๓๘.๕๘"ตอ.
ครุวน เกิดผล ต.บ้านใหม่ อ.บางบาล จ.พระนครศรีอยุธยา	๑๕°๒๒'๕๑.๒๖"น. ๑๐๐°๓๑'๒๔.๕๓"ตอ.
วัดตะเคียน ต.ท้ายตลาด อ.เมือง จ.ลพบุรี	๑๕°๔๔'๐๘.๔๖"น. ๑๐๐°๓๒'๕๙.๑๔"ตอ.
วัดโบสถ์ ต.โก่งธนู อ.เมือง จ.ลพบุรี	๑๕°๔๑'๐๑.๐๓"น. ๑๐๐°๒๕'๐๗.๙๙"ตอ.
วัดบางน้อย ต.จอมปลวก อ.บางคนที จ.สมุทรสงคราม	๑๓°๒๙'๐๔.๑๕"น. ๙๙°๕๘'๐๐.๘๘"ตอ.
วัดราษฎร์บูรณะ ต.ตลาดใหญ่ อ.อัมพวา จ.สมุทรสงคราม	๑๓°๒๗'๒๑.๖๔"น. ๙๙°๕๔'๔๑.๙๖"ตอ.
วัดพลับพลายชัย เพชรบุรี ต.คลองกระแซง อ.เมือง จ.เพชรบุรี	๑๓°๐๖'๒๖.๗๕"น. ๙๙°๕๖'๔๒.๓๗"ตอ.
๑.๕ แสดงคุณลักษณะและคุณค่าของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมโดยสังเขป	

<p>หนังใหญ่ได้รวมศิลปะหลายแขนงไว้ด้วยกันอย่างลงตัว ได้แก่ นาฏศิลป์และดนตรีคือ การเชิดดนตรีปี่พาทย์ บทเพลงประกอบการแสดง การพากย์เจรจา จิตรกรรมและปฏิมากรรม คือการวาดลวดลายสลักตัวหนัง วรรณกรรมคือการประพันธ์ฉันทลักษณ์เรื่องรามเกียรติ์ และสถาปัตยกรรม คือการสร้างจอหนังบังเพลิงการแสดงหนังใหญ่มีจุดมุ่งหมายเป็นการละเล่นเพื่อถวายยศพระเจ้าแผ่นดิน ที่เป็นสมมุติเทพดุจนารายณ์อวตาร ตามความเชื่อในลัทธิพราหมณ์ เป็นสื่อทรงพลังที่ครองใจให้มีความสุข ระหว่างรา ชสำนักกับประชาราษฎร์ พร้อมแทรกหลักตำราพิชัยสงคราม เมื่อหนังใหญ่ถ่ายเทมาสู่ชุมชนบ้าน วัด ได้เสริมให้เป็นอุปการะสอนหลักพุทธธรรม ควบขนานไปกับความบันเทิง</p>
<p>๒. ลักษณะขององค์ประกอบมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม</p>
<p>๒.๑ ผู้ปฏิบัติ/ ผู้แสดง ที่เกี่ยวข้องกับตรงกบรายการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม</p> <p>๑.นายวีระ มีเหมื่อน อายุ ๗๑ ปี ครูอาวุโสผู้เชี่ยวชาญด้านหนังใหญ่ พิพิธภัณฑหนังใหญ่ อ.สามโก้ จ.อ่างทอง</p> <p>๒.นายจพรรณ ถาวรนกุลพงศ์ อายุ ๔๐ ปี ผู้จัดการ/ครู/นายหนัง ชุมชนหนังใหญ่วัดขนอน จ.ราชบุรี</p> <p>๓.นายวัลลภ แสงอรุณ อายุ ๔๘ ปี ผู้จัดการ/ครู/นายหนัง ชุมชนหนังใหญ่วัดบ้านดอน จ.ระยอง</p> <p>๔.นายฉอ้อน ศุภนคร อายุ ๘๕ ปี ผู้จัดการ/ครูอาวุโส/นายหนัง ชุมชนหนังใหญ่วัดสว่างอารมณ์ จ.สิงห์บุรี</p>
<p>๒.๒ บุคคลในชุมชนซึ่งถึงแม้จะเกี่ยวข้องกับมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมโดยตรงน้อยแต่เอื้อประโยชน์ต่อการถือปฏิบัติหรือเอื้ออำนวยต่อความสะดวกในการถือปฏิบัติหรือการสืบทอดฯ (เช่น จัดเตรียมเวที เสื้อผ้า ฝักอบรม และ ควบคุมดูแล)</p> <p>-(เนื้อหาอยู่ในบทที่ ๕)</p>
<p>๒.๓ ภาษา ทำเนียบภาษา ระดับภาษา ที่เกี่ยวข้อง</p> <p>-ภาษาไทย</p>
<p>๒.๔ องค์ประกอบที่จับต้องได้ (เช่น อุปกรณ์เครื่องมือ เสื้อผ้า หรือพื้นที่พิเศษเฉพาะ วัตถุที่ใช้ในพิธีกรรม) (ถ้ามี) ซึ่งเกี่ยวข้องกับการถือปฏิบัติหรือสืบทอดมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม</p>

ตัวหนังสือใหญ่ มีพระนางยักษ์ลิง และแบ่งลักษณะตัวหนังสือเป็น คะเนจร งามา เติยว จำอวด หนังสือจับ (จับหนึ่ง จับสอง จับสาม) หนังสือฉากหนี ฉากไล่ ลากชาย หนังสือโก่ง หนังสือแผง หนังสือไหว หนังสือรถ หนังสือเมือง หนังสือปลับปลา หนังสือปราสาทพุด และหนังสือปราสาทโลม

จอหนังสือ บังเพลิง

วงดนตรี บทเพลง เครื่องดนตรีเฉพาะหนังสือใหญ่ ปี่กลาง กลองตั้ง และโกร่ง บทเพลงเกิดจากหนังสือใหญ่ เพลงเข็ดนอกและเตียว ตอนเบิกโรงจับลิงชาวลิงดำ

บทพากย์เจรจา

๒.๕ องค์ประกอบที่จับต้องไม่ได้ ซึ่งเกี่ยวข้องกับการถือปฏิบัติหรือสืบทอดมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

ขนบและพิธีกรรม

- ❖ การไหว้ครูหนังสือใหญ่ เรียกว่า ไหว้ครูใหญ่ รวมนาฏศิลป์ ดนตรี และช่างสิบหมู่
- ❖ พิธีตั้ง-ถอนเสาจอหนังสือใหญ่
- ❖ พิธีเบิกหน้าพระ เป็นพิธีที่มีเฉพาะการแสดงหนังสือใหญ่นั้น
- ❖ หนังสือใหญ่เป็นมหรสพแสดงลำดับแรก ต่อด้วยโขน ละคร ตามลำดับ

ความเชื่อ

- ❖ พระมหากษัตริย์คือสมมุติเทพ
- ❖ เชื่อในหลักคำสั่งสอนของทุกศาสนา
- ❖ หนังสือไม่เล่น ถ้าไม่ไหว้ครู
- ❖ ไม่เล่นตอนลึ้ม ไม่เลิกตอนตาย
- ❖ เชื่อผี ผีเจ้าที่เจ้าทาง และผีขมบ ผีเงาผู้หญิงยุคก่อนอยุธยา
- ❖ เก็บตัวหนังสือไว้ที่วัด
- ❖ ความเชื่อเกี่ยวกับตัวหนังสือ
- หนังสือหรือหนังสือเจ้าทำด้วยหนังสือ หนังสือ ความขลัง, ไม้คาบหนังสือทำจากไม้ฝาลอง หรือไม่เขียนศพ
- หนังสือครูออกข้างจอ ห้ามรอดใต้จอ
- หนังสือครูฤาษี จะไม่วางทับหรือใกล้กับหนังสือครูพระอิศวรและหนังสือครูพระนารายณ์
- เชื่อว่าหนังสือทุกตัว เป็นเสมือนครู ไม่เดินข้าม ตั้งไว้ในที่เหมาะสม
- หนังสือกับไฟไม่ถูกกัน เช่น ไฟไหม้ หนังสือนครไหว ที่โรงละครอนิลปากร, วัดบางน้อย สมุทรสงคราม
- ความเชื่อเรื่องหนังสือใช้เล่นงาน มงคล หนังสือชาวดำใช้เล่นงาน อวมงคล
- เชื่อว่าหนังสือมีชีวิต เช่นกรณี ๑.หนังสือหนุมานว่ายน้ำกลับวัดราชบุรณะ สมุทรสงคราม ๒.หนังสือคาเกาะทางเสื่อมา ระยอง ๓.ลิงชาวว่ายน้ำใต้ขึ้นเสาจอหนังสือ อยุธยา เป็นต้น
- เชื่อเรื่องหนังสือสัตว์และลักษณะความตายที่เกิดความขลัง “หนังสือตายพรายถูกฟ้าผ่าตาย ออกลูกตาย”

<p>๒.๖ แนวปฏิบัติตามจารีตในการเข้าถึง การใช้และการมีส่วนร่วมในมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม</p> <p>-ผู้ชายเท่านั้นที่จะได้ร่วมพิธีกรรมและแสดงหนังใหญ่</p>
<p>๒.๗ แนวทางการถ่ายทอดมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม สู่คนอื่น ๆ ในชุมชน</p> <p>- เชิญผู้สืบทอดไปสอน เป็นรูปแบบดั้งเดิมทำให้ดูเป็นตัวอย่าง และให้ผู้สืบทอดทำตาม แทรกมุขปาฐะ</p>
<p>๒.๘ องค์กรต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง (องค์กรชุมชน, NGOs, ฯลฯ) (ถ้ามี)</p> <p>-ไม่มี</p>
<p>๓. สถานะของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม : ความอยู่รอด</p>
<p>๓.๑ ปัจจัยคุกคาม ที่มีผลต่อความอยู่รอดของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมภายในชุมชนต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง</p> <p>ปัจจัยคุกคาม</p> <p>ปัจจัยคุกคามของชุมชนหนังใหญ่ มีขึ้น ทั้งภายในภายนอก บางอย่างเป็นเรื่องที่คุณคนในชุมชนใช้วิกฤตที่มองเห็นว่าเป็นปัญหา มาใช้เป็นโอกาสในการปรับปรุงพัฒนา ปัจจัยคุกคามภายในชุมชนที่สำคัญ และแทบมองไม่เห็นคือ กระบวนการคิดในเชิงรับ มากกว่าเชิงรุก การไม่เท่าทันสื่อและระบบสังคมออนไลน์</p> <p>ส่วนภัยจากการไหลบ่าเข้ามาของวัฒนธรรมต่างชาติ การฉกฉวยผลประโยชน์จากผู้ที่มีเทคโนโลยีเหนือกว่า และการนำภูมิปัญญาของกลุ่มชนหนึ่งๆ ไปใช้อย่างไม่เหมาะสม นั้น น่าจะเป็นเพียงปัญญาคุกคามพื้นฐานที่ศิลปการแสดงทุกแขนงของไทยประสบพบเจอเหมือนกัน</p> <p>ปัจจัยคุกคามในอดีตก่อนการฟื้นหนังใหญ่ ได้ กลายเป็นบทเรียนที่เข้มแข็ง หรือเป็นเสมือนวัคซีนสร้างภูมิคุ้มกันทางวัฒนธรรมให้กับชุมชนหนังใหญ่ ๓ แห่ง วัดขนอน วัดบ้านดอน และวัดสว่างอารมณ์ ที่ฟื้นชีวิตหนังใหญ่สำเร็จแล้ว ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าสนใจคือ ผู้นำในชุมชนมีความเข้มแข็งไม่ได้ตระหนกตกใจอะไรกับภัยคุกคามในปัจจุบันมากจนเกินเหตุ ยังพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงพร้อมต่อสู้ไม่ยอมจำนน คงเป็นเพราะหนังใหญ่เคยมีสภาพเฉียดตาย เพราะเคยสัมผัสสภาวะการนั้นจึงทำให้ไม่กลัวความตายอีกต่อไป</p>
<p>๓.๒. ปัจจัยคุกคาม (ถ้ามี) ที่มีผลต่อการสืบทอดของรายการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมภายในชุมชนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง</p>
<p>๓.๓ ปัจจัยคุกคามที่มีผลต่อความยั่งยืนในการเข้าถึง การใช้ทรัพยากรและองค์ประกอบที่จับต้องได้ (ถ้ามี)</p>

ซึ่งเกี่ยวข้องกับมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม	
๓.๔. ความอยู่รอดของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมอื่น ๆ (ถ้ามี) เกี่ยวพันกับมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่มีการจัดเก็บรวบรวมข้อมูล	
๓.๕ การปกป้องคุ้มครองหรือมาตรการอื่น ๆ ที่มีอยู่ (ถ้ามี) ซึ่งให้ความสนใจแก้ปัญหาปัจจัยคุกคามเหล่านี้และส่งเสริมให้มีการถือปฏิบัติหรือการสืบทอดมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมในอนาคต	
๔. ข้อจำกัดและการอนุญาตเกี่ยวกับการใช้ข้อมูล	
๔.๑ การยินยอมจากชุมชนและชุมชนที่เกี่ยวข้องในการจัดเก็บรวบรวมข้อมูล	
- ชุมชนยินยอม ในการจัดเก็บข้อมูลองค์ความรู้การแสดงหนังใหญ่	
๔.๒ ข้อจำกัด (ถ้ามี) ในการใช้หรือการเข้าถึงข้อมูลที่จัดเก็บรวบรวม	
- ความลับของสถานที่เก็บ การเคลื่อนย้ายถ่ายเท ซื่อขาย ตัวหนังใหญ่ในอดีต	
๔.๓ บุคคลที่ให้ข้อมูล : ชื่อ และสถานภาพ หรือ ความเกี่ยวพัน	
๑. กรุ่น นาควลี	ตัวแทนชุมชนหนังใหญ่วัดบ้านอิฐ อ.เมือง จ.อ่างทอง ทายาทผู้นำชุมชน ประกอบอาชีพช่างปรุงเรือไทยและค้าขาย
๒. จพรรณี ถาวรกุลพงศ์	ตัวแทนชุมชนวัดขนอน อ.โพธารามจ.ราชบุรี ผู้จัดการ และนายหนัง ศิลปินร่วมสมัย
๓. ชนะ กร้ากระโทก	ตัวแทนชุมชนหนังใหญ่มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต อาจารย์ประจำศูนย์วัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต
๔. บุญเสริม ภู่อาลี	อดีตอาจารย์ประจำคณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง ศิลปินผู้เชี่ยวชาญด้านดนตรีไทย เกิดที่ จ.พระนครศรีอยุธยา
๕. เปรม หาเรือนชีพ	ตัวแทนชุมชนหนังใหญ่วัดกษัตราธิราชวรวิหาร จ.พระนครศรีอยุธยา ทายาทศิลปินหนังใหญ่ เป็นอดีตศิลปินพระเอกลิเก
๖. พิศ ภูมิจิตรมณัส	อดีตประธานชุมชนหนังใหญ่วัดสว่างอารมณ์ จ.สิงห์บุรี ข้าราชการครูบำนาญ / ประกอบธุรกิจร้านอาหาร
๗. วัชระ พจนีย์	ตัวแทนชุมชนหนังใหญ่วัดพระญาติการาม จ.พระนครศรีอยุธยา อดีตข้าราชการตำรวจ / ผู้ประกอบพิธีไหว้ครูวัดพระญาติการาม
๘. วัลลภ แสงอรุณ	นายหนัง ครูผู้ฝึกสอนการเชิดหนัง ชุมชนหนังใหญ่วัดบ้านดอน จ.ระยอง
๙. หม่อมหลวงวัลย์วิภา จรูญโรจน์ บุรุษรัตนพันธ์	อดีตนักวิจัยผู้เชี่ยวชาญระดับ ๙ สถาบันไทยคดีศึกษา

<p>๑๐. วีระ มีเหมื่อน</p> <p>๑๑. สัจด์ ใจพรหม</p> <p>๑๒. สมพร เกตุแก้ว</p> <p>๑๓. เสถียร แสงมณี</p> <p>๑๔. อภิเชษฐ์ เทพศิริ</p> <p>๑๕. รศ.อมรา กล้าเจริญ</p> <p>๑๖. อาวุธ ศุภนคร</p> <p>๑๗. อำนาจ แสงมณี</p> <p>๑๘. อำไพ บุญรอด</p>	<p>มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ราชสกุล ใน สมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ (วังหน้า) หัวหน้าโครงการ ซ่อมแซมหนังสือชุดพระนครไหว ครุภูมิปัญญาผู้เชี่ยวชาญหนังสือใหญ่ พิพิธภัณฑน์หนังสือใหญ่ อ่างทอง ที่ปรึกษางานวิจัยหนังสือใหญ่</p> <p>๓๑ หมู่ที่ ๒ ตำบลยายแพ่ง อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม ครุศิลป์ช่างศิลป์ / พิพิธภัณฑน์หนังสือใหญ่น้อย สมุทรสงคราม</p> <p>๔๓ หมู่ที่ ๕ ตำบลบางพรม อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม ครุศิลป์ช่างศิลป์ / บ้านพญาขอ สมุทรสงคราม</p> <p>๗๗/๑ บ้านดอน หมู่ ๔ ต.เชิงเนิน อ.เมืองระยอง จ.ระยอง ครูสอนเขียนหนังสือ/อดีตข้าราชการครู/ที่ปรึกษาหนังสือใหญ่วัดบ้านดอน</p> <p>ผู้นำกลุ่มลูกกระนาค / ศิลปินพื้นบ้านหนังสือใหญ่ ละครชาตรีเมืองเพชร</p> <p>อดีตอาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา ผู้เชี่ยวชาญด้านนาฏศิลป์ไทย / กลุ่มผู้ริเริ่มฟื้นฟูหนังสือใหญ่วัดสว่างอารมณ์</p> <p>๓๗ หมู่ ๕ ต.ต้นโพธิ์ อ.เมือง จ.สิงห์บุรี ตัวแทนชุมชนหนังสือใหญ่วัดสว่างอารมณ์ จ.สิงห์บุรี ครูช่างหนังสือใหญ่อาวุโส ชุมชนหนังสือใหญ่วัดสว่างอารมณ์</p> <p>๗๗/๑ บ้านดอน หมู่ ๔ ต.เชิงเนิน อ.เมืองระยอง จ.ระยอง ผู้ฟื้นฟูหนังสือใหญ่และที่ปรึกษาชุมชนหนังสือใหญ่วัดบ้านดอน จ.ระยอง</p> <p>ศิลปินนักพากย์หนังสือใหญ่ / กรรมการสภาวัฒนธรรมจังหวัดระยอง รองประธานชมรมอนุรักษ์หนังสือใหญ่วัดบ้านดอน</p>
<p>๔.๔ วันและสถานที่ที่จัดเก็บรวบรวมข้อมูล</p>	
<p>๑ ราชบุรี = ๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๗, ๑๔ มีนาคม ๒๕๕๒(รายการไทยโซว์), ๒๗ มีนาคม ๒๕๕๒ (ไทยโซว์)</p> <p>๒ ระยอง = ๑๖ ธันวาคม ๒๕๕๗, ๒๐ สิงหาคม ๒๕๕๒ (รายการไทยโซว์)</p> <p>๓ สิงห์บุรี = ๑๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๗, ๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๕๗</p> <p>๔ กรุงเทพฯ = ๙ กันยายน ๒๕๕๗ (มรดกโลก), ๑๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๗, ๑๖ กันยายน ๒๕๕๖ (ม.เกษมฯ)</p> <p>๕ อยุธยา = ๒๔ ตุลาคม ๒๕๕๗ ๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๗</p>	

๖ สพบบุรี = ๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๕๗

๗ อ่างทอง = ๒๔ ตุลาคม ๒๕๕๗, ๔ เมษายน ๒๕๕๒ (รายการไทยโซว์), ๓๐ เมษายน ๒๕๕๒ (ไหว้ครู)

๘ สมุทรสงคราม = ๒๒ ตุลาคม ๒๕๕๗, ๒๗ มิถุนายน ๒๕๕๔ (๑๓๐ปีท่านครูหลวงประดิษฐไพเราะ)

๙ เพชรบุรี = ๑๘ มกราคม ๒๕๕๗, ๘ สิงหาคม ๒๕๕๖ (ไหว้ครู/ตามรอยหนังใหญ่ฯ)

๕. การอ้างอิงเกี่ยวกับรายการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (ถ้ามี)

๕.๑ เอกสารประกอบต่าง ๆ (ถ้ามี)เช่นรายงานวิจัยและ สิ่งพิมพ์

รายงานวิจัย

- ❖ วรรณกรรมประกอบการเล่นหนังใหญ่วัดขนอน จังหวัดราชบุรี
โดย ศาสตราจารย์ พันตรีหญิง คุณหญิงผะอบ โปชะกฤษณะ
- ❖ หนังใหญ่วัดตะกุก อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
โดย รองศาสตราจารย์ สมพันธ์ เลชะพันธ์
- ❖ การเชิดหนังใหญ่วัดสว่างอารมณ์ จังหวัดสิงห์บุรี
โดย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นุกูล โรจนสุขสมบูรณ์
- ❖ หนังใหญ่วัดบ้านดอน
โดยศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)
- ❖ การสืบทอดการพากย์-เจรจาหนังใหญ่และโขนเรื่องรามเกียรติ์ ของครูวีระ มีเหมื่อน
โดย อาจารย์รัตนพล ชื่นคำ

หนังสือ

- ❖ สาส์นสมเด็จพระนิพนธ์ใน สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์
- ❖ การละเล่นไทย โดย มนตรี ตราโมท
- ❖ หนังสือ-หนังใหญ่ โดย เอนก นาวิกมูล
- ❖ หนังใหญ่ : ศิลปะการแสดงชั้นสูงของไทย โดย เสถียร ชังเกต

บทความ

- ❖ หนังสือเล่นในงานมหรสพ ในนิตยสาร วชิรญาณวิเศษ ร.ศ.๑๑๐
- ❖ หนังใหญ่ มหรสพหรือพิธีกรรม โดย สุจิตต์ วงษ์เทศ
- ❖ หนังใหญ่ กับลมหายใจที่แผ่วเบา หนังสือพิมพ์ผู้จัดการ

เอกสารประกอบการประชุมเชิงวิชาการ

<ul style="list-style-type: none"> ❖ การศึกษากับการถ่ายทอดวัฒนธรรม : กรณีศึกษาหนัง ใหญ่วัดขนอน โดยคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ❖ วัดขนอนศิลปากร วิจัย และ สร้างสรรค์ ครั้งที่ ๘ <p>แผ่นพับ</p> <ul style="list-style-type: none"> ❖ แผ่นพับ พิพิธภัณฑน์หนังใหญ่วัดขนอน ราชบุรี ❖ แผ่นพับ พิพิธภัณฑน์หนังใหญ่วัดบ้านดอน ระยอง ❖ แผ่นพับ พิพิธภัณฑน์หนังใหญ่วัดสว่างอารมณ์ สิงห์บุรี 														
<p>๕.๒ สื่อวีดิทัศน์ แลบบันทึกเสียง/ภาพต่างๆ ที่อยู่ในหอจดหมายเหตุ และพิพิธภัณฑน์ หรือ ของสะสม</p> <p>สื่อวีดิทัศน์เกี่ยวข้องกับการแสดงหนังใหญ่ที่สำคัญทั้งหมด ในสังคมออนไลน์ ยูทูป ผู้วิจัยได้รวบรวมรายชื่อพร้อมเชื่อมโยงการเข้าถึง ไว้ในตาราง ภาคผนวกของงานวิจัยนี้</p> <p>ภาพนิ่ง ในแฟ้มดิจิทัล เกี่ยวกับการแสดงหนังใหญ่ ซึ่งเป็นผลงานส่วนตัวของผู้วิจัยบันทึกไว้ก่อนการวิจัย ขอ มอบให้กรมส่งเสริมวัฒนธรรม เพื่อเป็นหลักฐานในการขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ตามความเหมาะสม</p>														
<p>๕.๓ เอกสารบันทึก และวัตถุสิ่งของ ที่อยู่ในหอจดหมายเหตุ และพิพิธภัณฑน์ หรือ ของสะสมส่วนบุคคล</p> <p>พิพิธภัณฑน์หนังใหญ่และแหล่งเก็บตัวหนังใหญ่</p> <p>วัดขนอน ราชบุรี, วัดบ้านดอน ระยอง, วัดสว่างอารมณ์ สิงห์บุรี, วัดพลับพลาชัย จ.เพชรบุรี, บ้านครูวีระ มีเหมือน จ.อ่างทอง, บ้านครูสังัด ใจพรหม จ.สมุทรสงคราม, วัดภุมรินทร์กุฎีทอง จ.สมุทรสงคราม, อุทยานรัชกาลที่ ๒ จ.สมุทรสงคราม พิพิธภัณฑน์สถานแห่งชาติ พระนคร , พิพิธภัณฑน์สถานแห่งชาติ สมเด็จพระนารายณ์มหาราช จ.พลบุรี</p>														
<p>๖. ข้อมูลเกี่ยวกับการจัดเก็บรวบรวมและบันทึกข้อมูล</p>														
<p>๖.๑ ผู้เก็บข้อมูล</p>														
<table border="0"> <tr> <td style="padding-right: 20px;">๑. นายคมสันต์ สุทนต์</td> <td>หัวหน้าผู้วิจัยหนังใหญ่ / สื่อมวลชนนักวิชาการอิสระ</td> </tr> <tr> <td>๒. นายวีระ มีเหมือน</td> <td>ครูภูมิปัญญาผู้เชี่ยวชาญหนังใหญ่ / พิพิธภัณฑน์หนังใหญ่ อ่างทอง</td> </tr> <tr> <td>๓. นายสังัด ใจพรหม</td> <td>ครูศิลปินช่างศิลป์ / พิพิธภัณฑน์หนังใหญ่น้อย สมุทรสงคราม</td> </tr> <tr> <td>๔. นายสมพร เกตุแก้ว</td> <td>ครูศิลปินช่างศิลป์ / บ้านพญาขอ สมุทรสงคราม</td> </tr> <tr> <td>๕. นายอภิเชษฐ์ เทพศิริ</td> <td>กลุ่มลูกกระนาด / ศิลปินพื้นบ้านหนังใหญ่ ละครชาตรีเมืองเพชร</td> </tr> <tr> <td>๖. นายอำไพ บุญรอด</td> <td>ศิลปินนักพากย์หนังใหญ่ / สภาวัฒนธรรมจังหวัดระยอง</td> </tr> <tr> <td>๗. นางสาวกฤตญา รัตนอนุภาพ</td> <td>สื่อมวลชน / ฝ่ายข้อมูลรายการโทรทัศน์</td> </tr> </table>	๑. นายคมสันต์ สุทนต์	หัวหน้าผู้วิจัยหนังใหญ่ / สื่อมวลชนนักวิชาการอิสระ	๒. นายวีระ มีเหมือน	ครูภูมิปัญญาผู้เชี่ยวชาญหนังใหญ่ / พิพิธภัณฑน์หนังใหญ่ อ่างทอง	๓. นายสังัด ใจพรหม	ครูศิลปินช่างศิลป์ / พิพิธภัณฑน์หนังใหญ่น้อย สมุทรสงคราม	๔. นายสมพร เกตุแก้ว	ครูศิลปินช่างศิลป์ / บ้านพญาขอ สมุทรสงคราม	๕. นายอภิเชษฐ์ เทพศิริ	กลุ่มลูกกระนาด / ศิลปินพื้นบ้านหนังใหญ่ ละครชาตรีเมืองเพชร	๖. นายอำไพ บุญรอด	ศิลปินนักพากย์หนังใหญ่ / สภาวัฒนธรรมจังหวัดระยอง	๗. นางสาวกฤตญา รัตนอนุภาพ	สื่อมวลชน / ฝ่ายข้อมูลรายการโทรทัศน์
๑. นายคมสันต์ สุทนต์	หัวหน้าผู้วิจัยหนังใหญ่ / สื่อมวลชนนักวิชาการอิสระ													
๒. นายวีระ มีเหมือน	ครูภูมิปัญญาผู้เชี่ยวชาญหนังใหญ่ / พิพิธภัณฑน์หนังใหญ่ อ่างทอง													
๓. นายสังัด ใจพรหม	ครูศิลปินช่างศิลป์ / พิพิธภัณฑน์หนังใหญ่น้อย สมุทรสงคราม													
๔. นายสมพร เกตุแก้ว	ครูศิลปินช่างศิลป์ / บ้านพญาขอ สมุทรสงคราม													
๕. นายอภิเชษฐ์ เทพศิริ	กลุ่มลูกกระนาด / ศิลปินพื้นบ้านหนังใหญ่ ละครชาตรีเมืองเพชร													
๖. นายอำไพ บุญรอด	ศิลปินนักพากย์หนังใหญ่ / สภาวัฒนธรรมจังหวัดระยอง													
๗. นางสาวกฤตญา รัตนอนุภาพ	สื่อมวลชน / ฝ่ายข้อมูลรายการโทรทัศน์													

<p>๖.๒ ผู้บันทึกข้อมูล</p> <p>-นายคมสันต์ สุหนต์</p>
<p>๖.๓ กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน (ระบุประเภท และระดับที่ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม เช่นการเห็น ความสำคัญของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม การให้ความยินยอม การร่วมเก็บข้อมูล)</p> <ul style="list-style-type: none"> ❖ เชิญคนในชุมชนมาร่วมเก็บข้อมูลภาคสนาม ทั้งในพื้นที่ชุมชนตนเองและใกล้เคียง ❖ ร่วมเสวนากลุ่มย่อยแบบไม่เป็นทางการเพื่อรับฟังข้อเสนอแนะและทุกความคิดเห็นอย่างเปิดใจ ❖ เชิญตัวแทนทุกชุมชนเป็นคณะกรรมการ ก่อตั้ง ชุมชนคนรักหนังใหญ่ ๙แผ่นดิน
<p>๖.๔ หลักฐานการยินยอมของชุมชนและชุมชนที่เกี่ยวข้องกับ (ก)การจัดเก็บรวบรวมข้อมูลรายการมรดก ภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (ข) ข้อมูลสารสนเทศที่ให้จัดเก็บรวบรวมและบันทึก</p> <p>(ก) จากการลงพื้นที่เก็บข้อมูลได้หลักฐานการยินยอมของชุมชน ในภาคผนวกใบยินยอม</p> <p>(ข) รายงานการวิจัย ๕ เล่ม พร้อมไฟล์ข้อมูล ๑ แผ่น และ ภาพดิจิทัล/วีดิทัศน์บันทึกภาคสนาม ๓ แผ่น</p>
<p>๖.๕ วัน เวลา ในการบันทึกข้อมูลเข้าสู่บัญชีรายการ</p> <p>๑๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๗ = ประชุมสรุปร่วมกับตัวแทนชุมชนหนังใหญ่ วัดบ้านดอน จ.ระยอง</p>
<p>๗. ข้อเสนอแนะในการสืบทอมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม</p>
<p>๗.๑ การสงวนรักษาโดยชุมชน</p> <ul style="list-style-type: none"> ❖ ควรเป็นงานวิจัยที่ได้ภูมิปัญญามาจากชุมชน แลกกับการให้ภูมิคุ้มกันที่ชุมชนควรตระหนักถึงคุณค่า ❖ พลิกทุกวิกฤตเป็นโอกาส ความจริงชุมชนไม่ได้ ขาดทุนรอน ขาดผู้สนับสนุน แต่ขาดความรู้ รู้เท่าทัน เข้าใจในรากเหง้า เข้าใจที่จะพัฒนาเปลี่ยนแปลงอย่างเหมาะสม เข้าใจอัตลักษณ์ เข้าใจศักยภาพของ ชุมชน เข้าใจความพอเพียง เข้าใจการเลือกใช้เครื่องมือในยุคปัจจุบัน ❖ ชุมชนควรเรียนรู้ การสร้างสรรค์กิจกรรม การใช้สื่อและสร้างสื่อเพื่อประชาสัมพันธ์และเผยแพร่งาน การจัดการระบบที่ยั่งยืน / ให้ระบบเป็นตัวขับเคลื่อนให้งานเดิน
<p>๗.๒ การปกป้องคุ้มครองโดยหน่วยงานภาครัฐ</p> <ul style="list-style-type: none"> ❖ ชุมชนต้องการ คือความจริงใจ สัมพันธภาพที่ยาวนาน เป็นที่พึ่งพิงปรึกษาหารือกันได้ คือผู้ที่เข้ามาวิจัยควรเป็นเพื่อน เป็นกันเอง เหมือนลูกหลานญาติพี่น้องพูดคุยกันได้ทุกเรื่อง ❖ ชุมชนมีความรู้สึกฝังใจกับการวิจัย เพื่อให้จบการศึกษา เพื่อให้จบโครงการ ไม่กี่เดือนก็ปึกจากไป ได้ ความรู้ไปต่อยอด มีหน้าที่การงานที่ดีและก้ลิมผู้คนในชุมชน

ข้อมูลผู้ให้ข้อมูล

กรุ่น นาควลี	วัดบ้านอิฐ ต.บ้านอิฐ อ.เมือง จ.อ่างทอง โทร.๐๘๑ ๓๘๕ ๔๙๙๒
จพรรณี ถาวรกุลพงศ์	วัดขนอน อ.โพธารามจ.ราชบุรี โทร.๐๘๙ ๔๕๙ ๖๗๓๒
ชนะ กร้ากระโทก	ศูนย์วัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต ๑๗๖๑ ถ.พัฒนาการ แขวง/ เขตสวนหลวง กรุงเทพมหานคร โทร.๐๘๑ ๖๕๙ ๖๖๓๖
บุญเสริม ภู่อาลี	คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง ถ.รามคำแหง แขวงหัวหมาก เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร โทร.๐๘๑ ๖๕๙ ๖๖๓๖
เปรม หาเรือนชีพ	วัดกษัตราธิราชวรวิหาร ต.บ้านป้อม อ./จ.พระนครศรีอยุธยา โทร.๐๘๖ ๘๐๙ ๐๙๐๘
พิศ ภูมิจิตรมณัส	วัดสว่างอารมณ์ ต.ต้นโพธิ์ อ.เมือง จ.สิงห์บุรี โทร.๐๓๖ ๕๔๓ ๒๑๒
รัตต.วัชระ พจนีย์	วัดพระญาติการาม ต.ไผ่ลิง อ./จ.พระนครศรีอยุธยา โทร.๐๓๕ ๒๔๔ ๑๗๑
วัลลภ แสงอรุณ	วัดบ้านดอน ต.เชิงเนิน อ.เมือง จ.ระยอง โทร.๐๘๗ ๐๖๑ ๗๑๘๔
หม่อมหลวงวัลย์วิภา จรูญโรจน์ บุรุษรัตนพันธุ์	สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ แขวง พระบรมมหาราชวัง กรุงเทพมหานคร โทร.๐๘๗ ๐๖๑ ๗๑๘๔

- วีระ มีเหมื่อน** ๑๑๙ ม.๔ ต.มงคลธรรมนิมิต อ.สามโก้ จ.อ่างทอง
โทร.๐๘๑ ๕๕๑ ๐๙๕๑
- สัจด์ ใจพรหม** ๓๑ หมู่ที่ ๒ ตำบลยายแพ่ง อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม
โทร.๐๓๔ ๗๐๓ ๕๕๙
- สมพร เกตุแก้ว** ๔๓ หมู่ที่ ๕ ตำบลบางพรหม อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม
ครูศิลป์ช่างศิลป์ / บ้านพญาขอ สมุทรสงคราม
โทร.๐๓๔ ๗๖๑ ๖๘๖
- เสถียร แสงมณี** ๗๗/๑ บ้านดอน หมู่ ๔ ต.เชิงเนิน อ.เมืองระยอง จ.ระยอง
โทร.๐๓๔ ๗๐๓ ๕๕๙
- อภิเชษฐ์ เทพศิริ** ๓๕ หมู่ ๕ ต.บางแก้ว อ.บ้านแหลม จ.เพชรบุรี
โทร. ๐๘๓ ๐๑๔ ๘๒๖๐
- รศ.อมรา กล้าเจริญ** มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา ถนนปรีดีพนมยงค์ ต.ประตูชัย
อ.พระนครศรีอยุธยา พระนครศรีอยุธยา
โทร.๐๘๗ ๐๖๑ ๗๑๘๔
- อาวุธ ศุภนคร** ๓๗ หมู่ ๕ ต.ต้นโพธิ์ อ.เมือง จ.สิงห์บุรี
โทร.๐๘๙ ๗๔๔ ๒๘๓๒
- อำนาจ แสงมณี** ๗๗/๑ บ้านดอน หมู่ ๔ ต.เชิงเนิน อ.เมืองระยอง จ.ระยอง
โทร.๐๓๔ ๗๐๓ ๕๕๙
- อำไพ บุญรอด** วัดบ้านดอน ต.เชิงเนิน อ.เมือง จ.ระยอง
โทร.๐๘๑ ๒๙๕ ๖๐๖๙

ข้อมูลผู้เก็บข้อมูล

นายคมสันต์ สุทนต์

๒๐/๒ บ้านวรารักษ์ ถ.เลียบบคลองสอง ซอย ๒๗ แขวงสามวาตะวันตก

เขตคลองสามวา กรุงเทพมหานคร

โทร.๐๘๙ ๙๕๖ ๔๐๕๕

ที่ปรึกษาโครงการวิจัยหนังใหญ่

ที่ปรึกษาโครงการวิจัย

ครูวีระ มีเหมื่อน

ศิลปินดีเด่น สาขาศิลปกรรม (การแสดงแสดงหนังใหญ่) จังหวัดนนทบุรี

โทรศัพท์ ๐๘๑ ๕๙๑ ๐๙๕๑

อาจารย์อานันท์ นาคคง

คณะดุริยางคศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

โทรศัพท์ ๐๘๑ ๘๒๓ ๗๗๓๕

anantn@hotmail.com

อาจารย์ชนะ กรำกระโทก

ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต

โทรศัพท์ ๐๘๑ ๖๕๙ ๖๖๖๓

chana.kbu@facebook.com

ครูอภิเชษฐ์ เทพศิริ

ผู้ริเริ่มโครงการ ๑๐๕ ปีหนังใหญ่ วัดพลับพลาชัย เพชรบุรี

โทรศัพท์ ๐๘๓ ๐๑๔ ๘๒๖๐

noilanard@gmail.com

ประวัติผู้วิจัย

นายคมสันต์ สุหนต์

นักวิชาการ สื่อมวลชนอิสระ

ผู้อำนวยการจัดตั้งโครงการจัดตั้งมูลนิธิเพลงสยาม

และผู้ก่อตั้ง/บรรณาธิการ วารสารเชิดสยาม

การศึกษา : ครุศาสตร์บัณฑิต (ดนตรีศึกษา) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ประสบการณ์ในการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม

-นักวิจัย โครงการดุริยางค์แห่งรัตนโกสินทร์ “ดนตรีพื้นบ้าน-ชาติพันธุ์ไทย”

มูลนิธิหอสมุดดนตรีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ พ.ศ. ๒๕๕๕

-งานวิจัย : การศึกษาเพลงรำไท่น บ้านหน้าวัดโบสถ์ จังหวัดอ่างทอง ทุนวิจัยจาก

สำนักงานคณะกรรมการ วัฒนธรรมแห่งชาติ (สวช.) พ.ศ. ๒๕๔๑

-งานวิจัย : กระบวนทำกลองหมู่บ้านเอกราช จังหวัดอ่างทอง ทุนสนับสนุนจากฝ่ายวิจัย

จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๕

-การเสนอศิลปะการแสดงไทย โดยใช้กระบวนการวิจัยในการสำรวจข้อมูลภาคสนามและนำเสนอเชิง

สร้างสรรค์ผ่านสื่อ รายการไทยโซวี่ และบางบรรเลงเพลงระนาด สถานีโทรทัศน์ ไทยพีบีเอส พ.ศ.

๒๕๕๑-๒๕๕๕

-คณะกรรมการฯ หน่วยงานขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทาง วัฒนธรรม กรมส่งเสริม

วัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม

บทความวิจัยและบทความวิชาการ

-รำไท่น : สารานุกรมสำหรับเยาวชน วัฒนธรรมไทยภาคกลาง. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรม วัฒนธรรมไทย.

-บทความวิชาการในหนังสือทำเนียบศิลปินท้องถิ่นอัมพวา ๑๓๐ ปี ชาตกาล หลวงประดิษฐ

ไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง), องค์การบริหารการ พัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการ ท่องเที่ยว

อย่างยั่งยืน(องค์การมหาชน)๒๕๕๔

-ครูช่างหนังสือใหญ่น้อย สัจดี ใจพรหม

-อัครศิลปินถิ่นอัมพวา-รัชกาลที่ ๒

- หุ่นกระบอกอัมพวา วรรณิการ์ แก้วอ่อน
- ครูเอื้อ สุนทรสนาน โอ้อัมพวานี้หนางามจริง
- ทูล ทองใจ เทพบุตรเสียงกังสดาล,
- ศรคีรี ศรีประจวบ มนต์รักแม่กลอง
- พญาซอแห่งบางคนที สมพร เกตุแก้ว

-ไทยบรรเลงปี่พาทย์ประชันแห่งอัมพวา ฯลฯ

-แหล่งธรรมมะ พระพร ภิรมย์, บทความ : ในหนังสือพระราชทานเพลิงศพ พระบุญสม บุญญวิงส์โส หรือ หลวงพ่อพร ภิรมย์ พ.ศ.๒๕๕๔

-เจาะใจ ดีเจแม่จิดดีต์ สุดจิตดีต์ ดุริยประณีตศิลปินแห่งชาติฯ, บทความ : ในหนังสือ ๘๐ กะรัต

-ไหว้ครูหนังสือใหญ่วัดพลับพลาชัย เพชรบุรี : นิตยสารท่องเที่ยว ไกด์ แมพ อิน ไทยแลนด์ และ สสส. พ.ศ. ๒๕๕๖ เป็นต้น

สถานที่ติดต่อ

๒๐/๒ หมู่บ้านวรารักษ์ ถนนเลียบบคลองสอง ซอย ๒๗ แขวงสามวาตะวันตก

เขตคลองสามวา กรุงเทพฯ ๑๐๕๑๐

โทรศัพท์ ๐๒ ๙๐๖ ๗๓๕๕, โทรศัพท์มือถือ ๐๘๙ ๘๕๖ ๔๐๕๕

Email : khomsun.com@gmail.com

Facebook : facebook.com/khomsunsuthon

Website www.เชิดสยาม.com

วัน		เวลา	
สถานที่			
ผู้สัมภาษณ์			
รูปแบบการสัมภาษณ์	ระบุ(เน้น)สังเกตการณ์ หรือไม่เป็นทางการ หรืออื่นๆ		

1.	ชื่อชุมชน/คณะ/บุคคลฯ (เช่น ชุมชนวัดบ้านอิฐ/หนังสือใหญ่ครูวน เกิดผล/ครูสังกัด ใจพรหม)
2.	ที่อยู่/สถานที่ตั้งคณะ (ชื่อเดิมและปัจจุบัน)
3.	สภาพแวดล้อม/วิถีชีวิต/ประเพณี/วัฒนธรรม ฯลฯ
4.	องค์ประกอบอื่นๆ ที่น่าสนใจ
5.	ช่วงระยะเวลาการแสดง (เคยแสดง/ยังแสดง/เคยเห็น/เคยได้ยินว่า)
6.	ชื่อหัวหน้าคณะ/ผู้อุปถัมภ์/ผู้นำ (+พร้อมประวัติย่อ เพราะเป็นทายาท/ชอบรักสนใจ)
7.	ตอนที่แสดง/จำนวนก๊อปปี้
8.	ดนตรีประกอบการแสดง (ชื่อคณะปี่พาทย์ หัวหน้านำดนตรี/เพลงอะไรที่ใช้แตกต่าง)
9.	ตัวหนัง จำนวนตัวหนัง กี่ตัว กี่ชุด (ที่เคยมี/ที่เหลืออยู่/ที่ใช้ได้/ที่ชำรุด/ที่ซ่อมแซม/อื่นๆ)
10.	ช่างทำตัวหนัง (ชื่ออะไร ฝึกฝนจากใคร เป็นช่างอื่นๆ เป็นศิลปินเชิด พากย์ด้วยหรือไม่)
11.	ตัวหนังมาจากไหน/ไปไหน (หาย-ขาย-ถูกขโมย-ไฟไหม้-จำเริญ-ผูกพันเปื่อยเน่า หรือไม่ทราบ)
12.	จำแนกประเภทหนัง (หนังสือ-หนังกลางวัน/หนังขาวดำ-กลางคืน/หนังครู ฯลฯ)
13.	ลักษณะลวดลายหนัง (ช่างสายไหน / รุ่นไหน / ถิ่นไหน / แตกต่างโดดเด่นอย่างไร/คำบอกเล่า)
14.	การดูแลรักษาซ่อมบำรุงตัวหนัง (ใครซ่อม/ซ่อมเอง/วิธีการซ่อม)

วัน	เวลา
สถานที่	
ผู้สัมภาษณ์	
รูปแบบการสัมภาษณ์	ระบุ(เน้น)สังเกตการณ์ หรือไม่เป็นทางการ หรืออื่นๆ
20.	<ul style="list-style-type: none"> ○ พิธีกรรมความเชื่อ ***ไล่เรียงจาก ไหว้ครูและองค์ประกอบต่างๆการไหว้ครูหนังสือใหญ่ ถือว่าใหญ่สุด (เพราะรวมเอาศิลปศาสตร์มาไว้ด้วยกัน ครูช่าง ครูดนตรีครูนาฏศิลป์) ○ สายการรับมอบประกอบพิธีไหว้ครูหนังสือใหญ่ (สายมหรสพ /การไหว้ครู(ไหว้ครูก่อนการแสดง /ไหว้ครูประจำปี ต้องมีเครื่องสังเวชะอะไร วันไหน ช่วงเวลาไหน) ○ ความเชื่อในการขีด (พื้นฐานทุกอย่างมีครู ไม่ข้าม เก็บดี ไว้ที่สูง ๆ) ○ การสร้างตัวหนังสือใหญ่ (ฉลุ / สลัก / ปรู / แกะ ..ใช้คำไหนหลักๆ ความหมายแต่ละคำ) ○ คุณสมบัติของช่างแกะหนังสือใหญ่ (ความรู้เรื่องลายไทย / เรื่องรามเกียรติ์ /เฉพาะทางหนังสือใหญ่ เครื่องมือช่าง ทำหนังสือ) ○ วิธีคิด (เช่น ครูสังคบอกไว้..จิตวิญญาณของผู้สร้างหนังสือเป็นอย่างไร ก็จะออกมาทางลวดลาย และส่งอารมณ์ต่อให้ผู้ขีด ถ้าช่างแกะเป็นคนได้ ลวดลายและอารมณ์ก็จะออกมาอย่างนั้น และส่งจิตวิญญาณต่อให้คนขีดด้วย...) ○ หนังสือทำหนังสือใหญ่ (หนังสือวายพราย ฟ้าผ่า หนังสือเสื่อ หนังสือหมี่) ○ ไม้คาบ ไม้ตัก / ไม้ไผ่ผ่าโลง ? ○ การตั้งเสาจอ ถอนเสาจอหนังสือใหญ่ (พิธีกรรม ชมบ) ○ ผ้าขอบแดง (ไม่ใช่แค่สวย...) / หางนกยูง ธงชาติบนเสา ○ ตอนการแสดง (ไม่ตายตอนจบ) ○ เรื่องเล่าที่เสริมความเชื่อ ความศรัทธา เช่น <ul style="list-style-type: none"> ○ หนังสือพระนครไหว-เหมือนหนังสือชีวิต ○ หนุมนาวายน้ำกลับวัด-วัดราชบุรณะ อัมพวา ○ ลิงขาววายน้ำป็นจ้อ-วัดกษัตราธิราชวรวิหาร ○ สีด้าไหว่น้ำข้ามทะเล-วัดบ้านดอน เมืองระยอง
21.	คำถามอื่นๆ ที่น่าสนใจ...